

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ LXII

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЛУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LXII

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџан-Премк, др Ирена Грицакић,
др Милка Ивић, др Лили Лаикова, др Александар Лома,
др Софија Милорадовић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Предраг Пийер, др Слободан Ремейић, др Андреј Н. Собољев,
др Живојин Сјанојчић, др Срејко Танасић, др Зузана Тојолињска,
др Драго Ђујић, др Егон Фекеше, др Викјор Фридман*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
2006

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду, покретач и издавач Александар Белић, члан Српске краљевске академије. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.16

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ филолог / главни уредник Милка Ивић. — Год. [1], књ. 1, св. 1/2 (1913) ; год. [2], књ. 2, св. 1/2 (1921)– ; књ. 11 (1931) ; књ. 12 (1933)– ; књ. 17 (1938/1939) ; књ. 18 св. 1/4 (1949/1950)–, – Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски језик САНУ, 1913–1938 ; 1949/1950–, – 24 cm

Годишње

ISSN 0350–185x = Јужнословенски филолог

COBISS.SR-ID 615183

Рецензенти: академик Милка Ивић, дописни члан САНУ Александар Лома, дописни члан САНУ Предраг Пипер, дописни члан АНУРС Слободан Реметић, проф. др Андреј Н. Собољев, проф. др Срето Танасић, др Драго Ђупић, научни саветник, др Софија Милорадовић, виши научни сарадник

Секретар редакције: др Срето Танасић

Израду и штампање финансирао је Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 26. 12. 2006.

Издаје:

Институт за српски језик САНУ, Туре Јакшића 9

Коректура: Драгана Радовановић

Припрема за штампу: Давор Палчић (palcic@eunet.yu)

Штампа:

ЧИГОЈА ШТАМПА
Београд, Студентски трг 13
chigoja@eunet.yu
www.chigoja.co.yu

Решењем Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије, број 413-00-724/2002-01 од 17. 7. 2002. године, ова публикација је ослобођена пореза на промет.

САДРЖАЈ

Расправе и чланци

Милка Ивић: О теорији антропоцентризма и српским језичким датостима	1–6
Зузана Топољска: Тројниот член — да или не	7–15
Светлана М. Толстая: Многозначность и синонимия в общеславянской перспективе	17–29
Александар Лома: Albano-Caucasica pastoralia	31–38
Јасмина Грковић Мејџор: Развој анафорског објекта: Старословенски у индоевропској перспективи	39–52
Срето Танасић: Упростићавање везничких скупова у сложеној реченици у српском језику	53–71
Владислава Ружић: Реченичне структуре с конективним глаголима	73–92
Рада Стијовић: Семантичко-синтаксичке одлике конструкција с предлозима <i>од–до</i> у међусобној корелацији	93–112
Слободан Павловић: Кондиционална клауза у старосрпској пословноправној писмености	113–138
Вања Станишић: О неким питањима унутрашње реконструкције прасловенског гласовног развоја	139–154
З. К. Тарланов: Проблема типологии и функционирования евразийских и европейских заимствований в русском языке	155–168
Александр Киклевич: Функциональный подход в парадигмах философии языка	169–194
М. В. Шаманова: Методы исследования коммуникативной категории	195–214
М. А. Sternina: Integral Theory of Polysemy	215–224
И. А. Стернин: Контрастивные словари: проблемы практического создания	225–232
З. Д. Попова: Категория славянского глагольного вида: дискуссии, возможные решения	233–251
О. Н. Чарыкова: О когнитивно-дискурсивном подходе к изучению глагола	253–258
Радмила Жугић: Генитивне предлошко-падежне синтагме просторне и месне семантике у говору јабланичког краја	259–280
Марија Ђинђић: Позајмљенице словенског порекла у савременом турском језику	281–289

Прилог:

- Виктор Савић: Издавање средњовековних српских ћирилских споменика и савремена електронска стара ћирилица 291–324

Прикази и критике:

- Слободан Павловић: О новој српској синтакси 325–357
- Милка Ивић: Slavolinguistica 6: Björn Hansen / Petr Karlík (eds.), Modality in Slavonic Languages. New Perspectives, München 2005, Verlag Otto Sagner, I–IV + 388 358–359
- Асим Пецо: Допринос Вернера Лефелдта историјској слави-стици 360–363
- Рајна Драгићевић: Словенски асоцијативни речник 364–366
- Милка Ивић: Adele E. Goldberg, Constructions at Work, The Nature of Generalization in Language, Oxford 2006, Oxford University Press, 280 стр. 367–368
- Рајна Драгићевић: О синонимији и синонимичности, Бернардина Петровић, *Синонимија и синонимичносћ у хрватском језику*, Загреб, 2005. 369–375
- Ивана Антонић: О књизи и поводом књиге: Predrag Novakov, *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku*, Novi Sad, 2005. 376–390
- Марија Стефановић: Јзык. Сознание. Култура, Москва, 2006. 391–395
- Биљана Вићентић: Арто Мустайоки, *Теорија функционалног синтаксиса*, Москва, 2006, 503 с. 396–399
- Марина Спасојевић: Стана Ристић, *Раслојеносћ лексике српског језика и лексичка норма*, Монографије 3, Београд, Институт за српски језик САНУ, 2006, 228. стр. 400–403
- Андреј Н. Соболев: Croatica et Slavica Iadertina. I. 2005. Zadar. Izdavač: Sveučilište u Zadru. Odjel za kroatistiku i slavistiku. Glavni i odgovorni urednik: Josip Lisac. 415 S. 404–408

In memoriam

- Милка Ивић: Поводом годишњице смрти Бранислава Брборића . 409–410

Библиографија

- Скраћенице 411–412
- Обрађени зборници радова 412–413
- Библиографски подаци 414–503

Регистри

- Предметни регистар 505–506
- Регистар имена 507–520

МИЛКА ИВИЋ
(Београд)

О ТЕОРИЈИ АНТРОПОЦЕНТРИЗМА И СРПСКИМ ЈЕЗИЧКИМ ДАТОСТИМА

После осврта не само на то како наука данас гледа на теорију антропоцентризма, већ и на оне увиде у антропоцентрично устројавање синтаксичких конструкција који су објављени у нашим домаћим публикацијама, следи фокусирање једне досад занемариване теме, а то је сведочење лексичких факата о појмовној дистинкцији 'човек'/'остала жива бића', уз подсезање на чињеницу да су се, у говорној зони Шумадије, изрази *живојшња*, *живина* и *живинче* односили на све живе створове, па и на људе.

Кључне речи и појмови: универзалије, антропоцентризам као универзалија, метафоризовање глагола визуелних перцепција, метафоризовање глагола слушних перцепција, семантика шумадијских израза *живојшња*, *живина*, *живинче*.

Пред сам завршетак XX века у светској се науци дефинитивно учврстило уверење да је језик свуда, у свакој говорној средини, саздан тако да собом разоткрива, мада увек само донекле, објективну реалност овог света, а истовремено, али опет само донекле, да пружа и субјективну слику те реалности, коју су уобличиле неидентичне специфичности људских култура и социјалних иновација.

Прихватање тог уверења у меродавним круговима светске научне јавности учинило је да податке које износе лингвисти с најбуднијом пажњом региструју и истраживачи другачијег стручног профила — логичари, психолози, антрополози, социолози... Пре двадесетак година они су мање више сви били првенствено заинтересовани за то да преко језика дођу до одговарајућих увида у тзв. *универзалије*, тј. у она универзално заступљена својства људског рода која се језичким путем испољавају. Године 1991. антрополог Donald Brown објавио је књигу с насловом *Human Universals* у којој су се, поред таквих опаски као што је та да су универзалног карактера човекове способности рангирања појава, успостављања кодекса учтивости и спознаја хумора,

нашле и напомене о томе да су се називи за такве појмовне датости као што су, на пример, садашњост, прошлост, будућност или годишња доба устројавале свуда у свету по идентичном принципу. Међутим, управо поводом те ауторове изјаве о универзалном устројавању назива за садашњост, прошлост и будућност, подигли су се, у одговарајућој стручној литератури, оправдани гласови критике. Наиме, језички стручњаци су упозорили на чињеницу да, кад се ради о исказивању будућности, један број говорних представника домородачких аустралијанских језика поступа управо супротно ономе што је иначе типично за остале говорне средине — служи се изразима који су пореклом речи са значењем 'леђа', 'позади'!

И многа друга некада чврсто укореењена убеђења о томе да је тај и тај изражајни поступак универзалног карактера били су, у ствари, потпуни промашаји, као што се накнадно утврдило. Поменућу овом приликом, тек примера ради, само два таква случаја.

Први случај:

На самом прагу деведесетих година претходног века, у својој књизи Sweetzer 1990, Eve Sweetzer је, имајући претежно у виду индоевропска језичка факта, изнела мишљење да је, по свему судећи, наш ментални живот по правилу повезан са чулом вида ("our mental life seems to be regularly linked with the sense of vision" — *op. cit.*, стр. 37), а та чињеница пружа собом прави одговор на питање зашто баш глагол семантизован у смислу 'видети' бива тако често коришћен и у значењу 'схватати', 'разумети', док се ништа слично не догађа с глаголима аудитивног лексичког значења.¹ Међутим, једну деценију касније сазнали смо, од аутора рада Evans and Wilkins 2000, да у домородачким језицима Аустралије управо глаголи са значењем слушних радњи метафоризују у том когнитивном смислу о којем је реч ("Australian languages recruit verbs of cognition like 'think' and 'know' from 'hear' not from 'see'" — *op. cit.* стр. 566).

¹ На исту ту семантичку појаву било је и касније осврта. Тако је, на пример, у својој књизи Classen 1993 (стр. 59), Constance Classen дала уверљиво објашњење разлике у метафоризовању глагола са значењем 'видети' и глагола са значењем 'слушати'. Гледање, напомиње она, намеће особи која гледа активно ментално процесуирање виђеног, а та околност врло лако отвара пут накнадном семантизовању визуелног глагола у смислу 'схватати', 'разумети'. При аудитивној перцепцији стање ствари је, међутим, овакво: човек чулом слуха прима туђе поруке којима се често повинује, па је то разлог због којег се баш послушност поставља у непосредну метафоричну релацију са слушањем.

Други случај:

Многи истраживачи, имајући у виду првенствено ону просечну европску језичку ситуацију на коју се примењује термин *Standard Average European*², у универзалије сврставају феномен антропоцентризма, тј. чињеницу, на одговарајући начин језиком одсликану, да људи доследно себе, односно своју људску биолошку врсту, издвајају као изузетну појавну категорију. Тако је, на пример, својевремено Анпа Wierzbicka посебно нагласила: језичка семантизованост оличава собом човекову интерпретацију света, интерпретацију која је субјективна, која је антропоцентрична (“In natural language meaning consists in human interpretation of the world. It is subjective, it is anthropocentric” — Wierzbicka 1988, стр. 2). Међутим, већ тада када је та њена опаска публикована били су научној јавности доступни и истраживачки извештаји, приспели из неевропског језичког подручја, који су универзални карактер антропоцентризма стављали под сумњу. У књизи Dixon 1982, на пример, изнети су подаци о томе како језик *Dyirbal*, лоциран на североистоку Аустралије, морфолошким средством указује на различите семантичке типове именица, делећи их таквим начином на четири категорије, с тим што су у прву уврштене женске особе, вода и ватра,³ у другу мушке особе и сва покретна бића која нису људи, у трећу храна која се не састоји од меса, а у четврту све остало.⁴ Ипак, коначно растурање уверења о антропоцентризму као неоспорној универзалији целокупног људског рода обављено је тек пред сам крај претходног века. Тада су, наиме, у стручној литератури бивале све чешће информације као што је, на пример, следећа: афрички језик *ewe* нема чак ни одговарајућу упитну реч за разликовање људског створа од осталих живих бића, нити било каквим граматичким средством разликује живо од неживог (“Ewe is one of the few languages that lacks a human/nonhuman or animate/inanimate distinction in its grammar, even in interrogative words” — Aikhenvald and Dixon 1998, на стр. 58, нап. 6).

² Творац термина је Benjamin Lee Whorf — в. Whorf 1941.

³ Колико је дубок утисак на стручну јавност произвела таква категоризација речито говори чињеница да је своју познату књигу о томе шта све категоризовање исказано језиком открива о људском уму George Lakoff насловио *Women, Fire and Dangerous Things* (в. Lakoff 1987).

⁴ Кад је већ реч о необичном категоризовању, вреди се подсетити и чињенице да је, пет година пре тога, у часопису *Language*, Keith Allan упознао стручну јавност с том необичношћу да говорни представници индијанског језика Yucatec псе, коње и краве граматички обележавају као живе, а мраве и инсекте уопште као предметне појаве (“Yucatec dogs, cows and the like are in the animate class, but ants, beetles and their ilk are in the general inanimate class” — Allan 1977, стр. 299).

Сад, после свега што смо последњих година сазнали, ваљало би преиспитати да ли је баш сасвим тачно оно у шта се веровало, и у шта још многи верују, а то је да факта својствена језицима индоевропског порекла доследно собом потврђују неприкосновеност пресудне улоге антропоцентризма. Ово што следи намењено је таквом преиспитивању, а темељи се на увидима у српске језичке датости.

У нашој домаћој стручној литератури било је досад неколико посебних, а при том сасвим разложитих, осврта на антропоцентрично устројавање синтаксичких конструкција. Прва се с том темом, у часопису *Јужнословенски филолог*, огласила Jolanta Rokoszowa (Rokoszowa 1981) истичући како је за одговарајуће конституисање актива/пасива одлучујућа дистинкција јесте/није људски створ посредни (“Als grundsätzlich hinsichtlich der Kategorie Genus verbi erscheint die Einteilung, in der auf die eine Seite der MENSCH, auf der anderen alles, was NICHT DER MENSCH ist, stellt” — op. cit., стр. 25). Други прилог оличен је релативно скорашњим излагањем Зузане Тополињске (Тополињска 2002) која је, између осталог, нагласила следеће: „Новији радови из области когнитивне лингвистике и семантике текста показују да се примарни просторни односи темеље на појмовима ’блиско’–’далеко’, односно ’своје’–’туђе’, а то значи да су они субјективног карактера и да централну тачку оријентације представља човек — говорно лице“ — op. cit., стр. 3. А 2005. године, нижући у *Синтакси савременог српског језика* своје сваке пажње вредне опаске о томе шта све утиче на оформљење синтаксичких конструкција, Предраг Пипер је довитљиво објединио термином *антропоцентрични категоријални комплекс* све оне синтаксички изражене семантичке категорије „које се мање или више непосредно или посредно односе на човека и на разне стране његове делатности, говорне или неке друге. То су категорије персоналности, дијатезе..., модалности, апелативности, посесивности, социјативности и инструменталности“ (Пипер 2005, стр. 592).

Што се мог задатка овом приликом тиче, он ће се сводити на то да покушам дати одговор на следеће, досад у стручној литератури непостављено питање: како се, односно да ли се, и у домену српске лексике такође у најпунијој мери одсликава ментална доминација антропоцентризма?

Сусрет са писаним извештајима (објављиваним почев од друге половине XIX века) о томе које све речи служе у Шумадији исказивању људске појавне врсте, у контексту теме коју разматрамо, више је него поучан. Наиме, на том говорном подручју, записао је то још својевремено Глиша Елезовић (в. Елезовић 1932), *животиња* је назив живог створа. Захваљујући скупљеној лексичкој грађи, под одговара-

јућим одредницама, у РСАНУ, сазнајемо да се то исто значење везивало и за речи *живинче* и *живина*. „Живинче у Шумадији значи живо створење, уопште све што се креће“, обавештава нас, године 1949, писац Петар Ж. Петровић, док су из текстова Милана Ђ. Милићевића и Светолика Ранковића наведене следеће информације: „Истина у самој тој кући има 45 душа, али овде је било много друге живине, па и надничара, слугу, цигана“ (Милићевић); „Искупе се [ту] брате мој... сијасет свакојака живинчета (варошана, ћифтица, трговаца, сељака“ (Ранковић).

Слажући се с Christianom Lehmannom (в. Lehmann 1995, стр. 21) да је за науку корисно утврдити да ли је нека затечена, а посебно занимљива, изражајна појединост по себи *реновација* (*renovation*), тј. унеколико „реновирана“, од давнина постојећа језичка датост, или *иновација* (*innovation*), са жаљењем констатујем да, због недостатка одговарајућих података, Lehmannова дистинкција остаје неприменљива на разматране шумадијске лексеме.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Aikhenvald and Dixon 1998: Alexandra Y. Aikhenvald and R. M. W. Dixon, Dependencies between grammatical systems, *Language* Vol. 74, № 1, 1998, 56–78.
- Allan 1977: Keith Allan, Classifiers, *Language* Vol. 53, № 2, 1977, 285–311.
- Brown 1991: Donald E. Brown, *Human Universals*, New York 1991.
- Wierzbicka 1988: Anna Wierzbicka, *The Semantics of Grammar*, Amsterdam 1988.
- Whorf 1941: B. L. Whorf, The Relation of Habitual Thought and Behavior to Language, *Language, Culture and Personality. Essays in Memory of Edward Sapir*, L. Spier (ed.), Menasha (Wis.), Sapir Memorial Publ. Fund, 1941, 75–93.
- Dixon 1982: R. M. W. Dixon, *Where Have All the Adjectives Gone*, Berlin 1982.
- Evans and Wilkins 2000: Nicholas Evans and David Wilkins, In the mind's ear. The semantics of perception verbs in Australian languages, *Language* Vol. 76, № 3, 2000, 546–592.
- Елезовић 1932: Глиша Елезовић, *Речник косовско-меџохијског дијалекта*, св. I, Београд 1932 [СДЗ6 књ. IV, СКА].
- Classen 1993: Constance Classen, *Worlds of sense. Exploring the senses in history and across cultures*, Lido 1993.
- Lakoff 1987: George Lakoff, *Women, fier and dangerous things. What categories reveal about mind*, Chicago 1987, Chicago Univ. Press.
- Lehmann 1995: Christian Lehmann, *Thoughts on grammaticalization*, München–Newcastle 1995.
- Пипер 2005: Предраг Пипер, Семантичке категорије у простој реченици: синтаксичка семантика, *Синтакса савременог српског језика. Простја реченица*, Београд 2005, 575–982.

- Rokoszowa 1981: Jolanta Rokoszowa, *Über das Problem des Antropozentrismus in der Sprache (Ein Beitrag zur Untersuchung des Genus verbi)* *Јужнословенски филолог* XXXVII, 1981, 25–54.
- РСАНУ: *Речник српскохрватскога књижевног и народног језика*, изд. САНУ, Београд.
- Sweetzer 1990: Eve Sweetzer, *From etymology to pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*, Cambridge 1990, Cambridge Univ. Press.
- Тополињска 2002: Зузана Тополињска, Антропоцентрична теорија језика и српски падежни систем, *Јужнословенски филолог* LVIII, 2002, 1–13.

Summary

Milka Ivić

ON THE ANTHROPOCENTRIC THEORY AND SERBIAN LANGUAGE DATA

The goals of this paper are twofold. First, it is intended to highlight the reasons why now, in our days, many competent language investigators mention the problematic status of the famous anthropocentric theory. Second, it argues for the investigation of a problem which has so far received almost no attention, i.e. it focuses on some earlier Serbian lexical data, pointing to the unexpected fact that they fail to disclose the essential Human/non-human distinction. Namely, the lexical units *životinja*, *živina*, *živinče* have been used in Šumadija to denote all living things, including human beings.

ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА
(Скопље)

ТРОЈНИОТ ЧЛЕН — ДА ИЛИ НЕ

Во македонската (и бугарската) термилошка традиција постои термин 'троен член', кој ги опфаќа сите три постпозитивни клитики дерибирани соодветно од заменските корени *с-/ов-*, *ѿ-* и *он-*. Ми се чини дека таквото сфаќање се темели врз чисто формална основа. Во статијата предлагам функционална / семантичка дефиниција на членот. Во таа дефиниција е вградено моето уверување дека членот е семантички посиромашен од показните заменки, имено: исклучува *deixis in praesentia*. Согласно со тој начин на гледање македонските заменски постпозитивни клитики од типот *-ос / -ов* и *-он* (односно — според поновите истражувања — *-ос* и *-оѿ* во родопските бугарски говори) треба да се толкуваат како клитички демонстративи, а не како членови.

Кључне речи: македонски, бугарски језик, члан, функционално-семантичка дефиниција

Ќе пробам во овој текст да дадам одговор на прашањето што е член како јазична единица и да ги претставам последиците коишто тој одговор ги импликува за толкување на состојбите во македонскиот јазик. Се разбира, тоа е мојот личен, сигурно не единствениот можен, одговор.

Јазичните единици ги класификуваме или според нивната функција / значење, или според нивната форма. Корелацијата меѓу тие две множества претставува граматика и речник на соодветниот јазичен код.

Во македонската (и во бугарската) конвенција на граматички опис постои синтагма-термин 'троен член' која, во случај на македонскиот стандарден јазик, се однесува на три несамостојни заменски серии: *-оѿ* (*-ѿа*, *-ѿо*; *-ѿе*), *-ов* (*-ва*, *-во*; *-ве*) и *-он* (*-на*, *-но*; *-не*) кои претставуваат показатели на таканаречената категорија определеност и функционираат како категоријални маркери на ниво на именската синтагма. Нема тука да се впуштам во детали на нивната семантички и/или формално мотивирана дистрибуција. Ќе се ограничам на констатацијата (а) дека тие претставуваат скратени форми на основниот

троен систем на показните заменки, соодветно *шој* (*шаа, шаа; шие*), *овој* (*оваа, ова; овие*) и *оној* (*онаа, она; оние*), (б) дека во принцип остануваат во комплементарна дистрибуција со тие полни демонстративни форми, и (в) дека нивното место во синтагмата е во постпозиција во однос на првата збороформа што ја отвора синтагмата, било таа да е именка, било да е придавка (придавска заменка, реден број, глаголска придавка, итн.), според моделот: *студеншој, младшој студенш, насмеаниош млад студенш; масава, дрвенава маса, накривенава дрвена маса; селоно, шароно село*, и сл. Примерите покажуваат формален паралелизам на трите серии и сугерираат претпоставка дека токму поради тој паралелизам тие паралелно се толкуваат опфатени со заедничкиот назив 'троен член'.

Во отворена колизија со таквото толкување стои фактот дека во граматичките описи на овие елементи тие функционално се диференцираат, т.е. им се припишуваат различни функции како носители на определеност на именската синтагма, односно на разни типови референцијална карактеристика на таа синтагма. Се поставува прашањето: која е функцијата на членот, како и: дали и по што таа се разликува од функцијата на показните заменки.

Основниот систем на македонските показни заменки брои три члена спротивставени врз основа на нивните способности на посочување објекти во просторот познат како говорна ситуација. Денеска, како што спомнав погоре, тоа се заменки деривирани соодветно од корените *ш-*, *ов-* и *он-*, при што *ов-* посочува објекти блиски до говорителот, *он-* — објекти оддалечени од него, а за *ш-* се кажува дека посочува објекти во доменот на второто лице (соговорникот), што практично значи дека тој корен е неутрален во однос на просторната локација на говорителот. *Ов-* е релативно нов елемент во тој троен аранжман, порано соодветната функција ја вршел коренот *с-*, додека *ов-* функционираше во друг тип опозиција во однос на *ш-*, од прилика како што денеска функционира опозицијата *еден ~ друг*; сп. ги изразите како *вака, шака* или *ова, она*, сп. и полските: *tak i owak, ten taki owaki...*, и сл. Старата позиција на коренот *с-* во демонстративниот триаголник се чува до ден денешен во југозападниот македонски говор на селото Бобошница во Корчанско (Албанија), траги на таа позиција во стандардниот јазик претставуваат заменките *сега, сам*, петрифицирани изрази како *синоќ / сношши, лејоска, есеноска*, и др. Последните примери сведочат исто така за старата словенска (и не само словенска, сп. ги на пр. ситуацијата во романските јазици) тенденција кон создавање две формални и функционални варијанти на показните (и личните, и посвојните) заменки: акцентогените и клитичките. Значенски тие

не се разликуваат, разликата е во начинот на функционирање во текстот; имено, како што знаеме, клитичките форми не се способни да генерираат посебна акцентска кулминација ниту да стојат под реторичен акцент во исказот.

Познато е дека дел од индо-европските јазици, најчесто оние кои функционираше во мултилингвални средини, со текот на времето имаат развиено посебна функционална единица: членот. Познато е дека во тие јазици членот етимолошки претставува клитичка форма на показната замена, во системите со повеќе демонстративни корени — клитичка форма на показната замена помалку оптоварена или неоптоварена со просторната информација. Тргувајќи од ова сознание станува разбирливо дека во македонскиот јазик членската функција ја има преземено клитичката форма на заменката *шој*.

Од горекажаното произлегува дека барајќи одговор на прашање која е таа членска функција можеме однапред да ја елиминираме таканаречената *deixis in praesentia*, т.е. посочување објекти присутни во говорната ситуација и просторно сооднесени со говорителот. Со самото тоа членот е посиромашен од показните замени, односно лишен од семантичка функција. Дефиницијата што би сакала да ја предложам гласи дека членот е прагматичко средство кое ни помага во идентификација на објектите за кои станува збор во текстот, т.е. објекти-референти на употребените во текстот именски синтагми, или, уште попрецизно: денотати на поими кои во текстот земаат облик на именски синтагми. Именката „објекти“ функционира тука како назив на хетерогено множество на поединечни материјални предмети (материјални „делови на светот“), множества на такви предмети, поединечни настани (дејства, процеси, ситуации, состојби...) и множества настани, или, најпосле, генерично употребени поими согледани од нивниот конотативен и/или денотативен аспект. Во скратена и упростена верзија често слушаме и читаме за членот како показател дека објектот посочен во синтагмата му е познат на говорителот / на авторот на текстот (обично, но не и задолжително, и на неговите соговорници / на адресати на текстот). Со ова автоматски се „легализира“ еден субјективен простор — можност, пред сè во доменот на употребата на генеричките синтагми, секој говорител да се води со свое лично чувство во оценување која синтагма „заслужува“ член.

Во пракса членот најчесто се појавува во анафорска служба, т.е. во синтагми кои посочуваат објекти веќе спомнати во дадениот текст (нарација, дијалог, и др.). Во таквата употреба членот претставува немаркирано средство на референција и останува во директна опозиција со показните замени, кои во анафорска служба служат истовремено

за истакнување на идентификуваниот карактер на објектот, сп. на пр. *Вчера ѝак ми се јави новиот ѝријател на Ана. Човекоѝ / Тој човек се ѝруди да одржува редовни конѝахѝи со сиѝе нас, или Јане ми ѝре-ѝорача една нова исѝорија на Балканотѝ. Книгата не ми остѝава ѝосе-бен вѝечайѝок. наспроти: Таа книга нависѝина мора да ја ѝрочѝиаш,* и сл. Во таквите контексти доаѓа до израз неспособноста на членот-клитика да носи врз себе реторичкиот акцент.

Вториот мошне фреквентен предуслов за употребата на членот е присутен кога посочуваме единствен денотат на дадениот поим кој влегува предвид во актуелна, широко сфатена ситуација. Сп. ги искажете како *Отворѝи го ѝрозореѝотѝ!, Затворѝи ја враѝаѝа!, Ке се најдеме ѝред куќата, Професороѝи уѝѝе не е дојден* — се мисли на оној единствениот на кого чекаме, *Ручекоѝи уѝѝе не е гоѝов, Возотѝи доцни,* итн., сѐ до *Сонцеѝто денеска слабо грее* или *Месечината речиси и не се гледа,* и сл. Во тие ситуации употребата на показната заменка или не влегува предвид или го маркира исказот со додатна експресија, најчесто израз на нетрпеливост: *Отворѝи го ѝој ѝрозорец, колку долго да ѝе молам!, Ама ѝој ручек денеска никогаш нема да биде сѝремен!,* и сл. Како што произлегува од примерите, ни во овој тип употреба не се работи за *deixis*, реалното присуство на посочуваниот објект во говорната ситуација е можно, но не и задолжително.

Се поставува прашањето дали функцијата на елементите *-ов* и *-он* е поблиска до функцијата на елементот *-оѝи*, или до функцијата на акцентогените форми на показните заменки. Се служам со неутралниот термин „елемент“, за да го одбежнам етикетирање на тие елементи пред да го оправдам во натамошниот текст изборот на предлаганите етикети.

Пред да поминам на анализа на примерите сакам уште да се потсетиме дека опозицијата: деиктичка vs недеиктичка употреба е асиметрична. Додека членот, како што рековме, ја исклучува *deixis in praesentia*, показните заменки можат да се употребуваат и за директно просторно посочување и за посочување во текстот (анафора) и за таканаречената *deixis in absentia*. Од друга страна, показните заменки, а исто така и *-ов* и *-он* не смеат да се појават во генерички употребената синтагма.

Поминувам кон анализата на примери на употребата на елементите *-ов*, *-он* во современиот македонски стандарден јазик, како во писмениот така и во колоквијалниот израз. Примерите им ги должам пред сѐ на трудовите на М. Миркуловска и на А. Панчевска, кои — и двете — воделе посебна обимна ексцерпција на показателите на референција во македонскиот текст. И двата труда се наоѓаат во печат (сп. подолу во списокот на користената литература).

-ОВ:

А. просторна блискост до говорителот, припадност:

*Покажи му на писателов што имаме, овде си како дома...
БП.И/329/М*

Колку мрзливо пладне, ќе заспијам на масава... БП.И/122/М

Гранките на овошките ги чувствуваат последиците од големата суша... БП.И/110/М

...онаа голема река што тече среде угорнинава и денеска ја дели на два дела... ДМ.П/12/М

Има нешто привлечно во тие чиновнички деца, како да се растени во еден свет поубав од нашиов... БК.Л/18/М

Но мене срцето ми игра токму сега, се протегна Џими. Ќе ми побегне од градите... БП.И/109/М

Банката донирала 18 милиони евра за проекти со кои се опфатени 38 општини низ земјава. Д/М

Сп. и од разговорниот јазик:

Ногава ме боли. П

Станов уште не ни е среден. П

Канцеларијава ми е малечка. П

Тука спаѓаат и примери со топонимите:

Скопјево не е штоа што беше! (изговорено во Скопје) П

Вардаров уште малку ќе се ѝрелие. (изговорено на брегот на Вардар) П

Охридов многу го сакам! (изговорено во Охрид) П

Оваа последна серија (со топонимите) нема паралела со -ои. Постојат едноелементни топоними способни да го прифатат -ои, како *Балканои*, *Карпатийи*, и др., најчесто планински, називи, но -ои е тука функционално празен.

Б. временска блискост до говорителот, опфатеност со настанот, со процесот:

...да се ѝремостии јазоит што се ѝродлабочува со војнава БП.И/125/М

Нема излез од нашава криза... БП.И/278/М

Само што гледам на ѝроблемов од независни ѝозиции. БП.И/106/М

...градот Охрид, во кој лејово беа ојќојани арѝефакти за неговојо ѝримилениумско ѝостоење. БП.И/173/М

Колку е тивко вечерва... БП.И/177/М

Македонија[...] во моментов е исѝравена ѝред... Д/М

Од разговорниот јазик:

Времево не ни се ѝгоди! П

Денов ми зайочна рано! П

Во сите наведени примери покрај идентификација во рамки на просторот и/или времето се чувствува и извесна експресија, нагласувањето на блискоста, интимен однос кон посочуваниот објект, нешто што руската македонистка, Наталија Бороникова, во рефератот одржан во 2005 г. на научната дискусија во Охрид многу среќно го определи како вклученоста на објектот во интимен простор на говорителот. Таквиот тип посочување не исклучува *deixis in absentia*, т.е. ситуации кога — да го цитирам Б. Конески (1982: 232) — „не се посочува објект во опсегот на нашите чула, што реално го покажуваме, ами претставата за тоа лице се побудува пред себе.“ Така Конески го коментира примерот *Што го нема ушће човеков?* Слична е ситуацијата кога за наша држава употребуваме назив *земјава*, или кога за актуелната влада во нашава земја зборуваме како за *владава*. Евидентно елементот *-ов* е не само средство за идентификација, туку и средство за посебен тип експресија, и како такво функционално се разликува не само од акцентогените форми на показните заменки, туку и од експресивно неутралниот елемент *-ош*. Ова го потврдува и можноста *-ов* да се залепи за сопственото лично име, пред сè за хипокористик, како во еден пример од Панчевска: *Билево ушће го нема да се јави!*, и сл.

-ОН:

A. *deixis in praesentia*, релативна оддалеченост од говорителот:

Почнувам од примерте од Ј. Бошковски, цитирани од Б. Конески (1982: 229): „*Еве сега ќе го зайалам виделинчето. — Потрај малку, додека ги измолзам овцине... Одговори старецот и се сврше кон котарот., од каде што доириаше блеење и овцише неирреливо йодаваа глави йреку йлейот.* Сп. и од Славко Јаневски (цитирам според мојата монографија од 1974 г., с. 129): *...го скиваш оној? — вели йаа. Оној со црвенана коса?*

Сп. и од разговорниот јазик:

Види го дејено, цел ден йлаче! П

Во белана зграда живеам! П

Куќана на комшиине е многу убава. П

или со катафоричко дополнување:

Човекон што стои онде е мој йријашел. П

Кучено што лае е многу лошо. П

Дејено што йрча йо улицата го йознавам! П

Примерите се малку. Колешките кои воделе соодветна ексцерпција ме информираат дека употребата на елементот *-он* во современиот македонски стандард, не стилизиран како архаичен или народски, е вонредно ретка. Кај гореприведените отсуствува некоја посебна експресивна маркираност.

Б. *deixis in absentia*, временска / емотивна / интелектуална оддалеченост

Тука примерите се уште поретки. Сп. од С. Јаневски: *А сѝтарион ѝес Адам, од бога ќе си го најде...*, или познатиот пример од „Лозје“ на Б. Конески: *Народон кај нас не ги знае ѝше работѝи*. — каде што се чувствува емотивно / интелектуално оддалечување од оние што „не ги знаат тие работи“.

По оваа кратка презентација на примери се враќам на прашањето за функцијата и статусот на елементите *-ов* и *-он* како во однос на *-оѝ*, така и во однос соодветно на *овој* и *оној*. Имам намера да ја бранам тезата дека се работи за демонстративни клитики (подвижни афикси?) кои од членот *-оѝ* се разликуваат по својата секогаш присутна просторна маркираност (било да се работи за реалниот или за некој тип виртуален простор) и по својата — често присутна — експресивна маркираност). Членот, т.е. елементот *-оѝ*, е по дефиниција лишен како од вистинската деиктичка функција, така и од секаква експресија. Познатиот полски лингвист, А. Богуславски, кажа еднаш дека пораката што ја носи членот гласи „тој на којшто мислам“, што значи дека имаме работа со еден прагматички маркер на референција кој на соговорникот / адресатот му помага во идентификација на посочуваниот објект. Од друга страна, од полните акцентогени форми на соодветните показни заменки *-ов* и *-он* се разликуваат по неспособноста да генерираат акцент, т.е. да претставуваат самостоен фокус на пренесуваната порака. Истовремено — за разлика од полните форми — тие често на именската синтагма што ја придружуваат и даваат посебна експресивна нијанса, во случајот на *-ов* обично позитивна, во случајот на *-он* — негативна. Посебно *-ов* во последно време се шири како маркер на емпатија. Од сето ова јасно произлегува дека во разгледуваниот состав „показни средства“ најсиромашна е пораката што ја носи членот.

Се разбира, терминологијата, граматичката како и секаква друга, е во голем степен во функција на традицијата и на конвенцијата. Во таа смисла можеме и да го прифатиме терминот „троен член“. Меѓутоа, како што се трудев да докажам, ова е чисто површна формална определба која апстрахира од функција на соодветните елементи.

Прифаќањето на предложената слика и толкување на *-ов* и *-он* како постпозитивни демонстративни клитики не го намалува нивниот ранг како оригинална типолошка особина на македонскиот јазик. Таа особина не наоѓа паралела во другите стандардни јазици од нашиот културен круг. Поради спомнатиот момент на емпатија синтагмите со експресивното *-ов* се практично непреводливи.

*

Покрај македонскиот стандарден јазик и голем дел од македонските дијалекти „тројниот член“ се појавува и во бугарските родопски говори. Во последно време имав можност да се запознам со најновите трудови на Е. Каневска-Николова посветени токму на таа појава. Родопскиот состав се темели врз старата тројка корени, *с-*, *ӣ-* и *н-*. Привлекува внимание дека како најфреквентна се појавува *н-* формата, додека другите две форми, посебно *ӣ-* формата, се многу поретки. Како што пишува Николова во својот апстракт “The analysis of the objective laws determining the choice of one of the three article forms, most frequently with *-n*, is based on the observations on the everyday colloquial speech and the folklore.” (2005: 15). Висока фреквенција на *-он* се забележува и во некои македонски говори, на пр. во кичевскиот. Двете форми привилегирани како кандидати до членската функција ги поврзува приznakот /– блискост/ до говорителот, како во буквална така и во метафоричка смисла. Би било интересно словенската ситуација да се спореди со ситуацијата во други јазици со член, односно да се види кој од повеќето присутни во системот демонстративи станал основа на членот и зошто.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Боронникова Н., Емоционален деиксис во ситуацијата на опстењето, 32 научна конференција на 38 меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид, август 2005, изд. Унив. „Св. Кирил и Методиј“ Скопје 2006, сс. 105–118.
- Каневска-Николова Е., «Тройното членување в централните родопски говори (социолингвистичен аспект)», *Езиковедски приноси в чест на чл.-кор. проф. Михаил Виденов*. Софија 2005
- Каневска-Николова Е., «Към въпроса за обусловеността на тройното членување в родопските говори», *Български език 2005/2*
- Конески Б., *Грамајлика на македонскиот литературен јазик*, Култура, Скопје 1982

- Миркуловска М., „Определеноста во македонскиот и извесни согледувања во бугарскиот јазик“ (во печат во том материјали од проектот „Јазични паралели — мостови меѓу луѓето“, Осло)
- Панчевска А., „Асиметрија во системот на показните заменки во македонскиот и полскиот јазик. Показните заменки во постпозиција (фреквенција и функција)“ (во печат во том материјали од VII полско-македонски колоквиум во Познањ, Полска)
- Тополињска З., *Граматика на именската фраза во македонскиот литературен јазик*, МАНУ, Скопје 1974

КРАТЕНКИ НА ИЗВОРИТЕ

- БК.Л — Конески Б., *Проза. Лозје. Дневник по многу години*, Скопје: Култура 1990
- БП.И — Павловски Б., *Изгубени во рајската градина*, Скопје: АЕА Мисла 2004
- ДМ.П — Михајловски Д., *Пророкот од Дисканџрија*, Скопје: Каприкорнус 2001
- Д — *Дневник*

Цитирано според:

/М — М. Миркуловска

/П — А. Панчевска

Summary

Zuzanna Topolinjska

ARE THERE THREE VARIANTS OF THE DEFINITE ARTICLE IN MACEDONIAN?

According to the Macedonian grammatical tradition there are three variants of the definite article in Standard Macedonian as well as in the majority of Macedonian dialects.

The author argues that such an interpretation has a purely formal motivation. At the functional level only the element *-ot* can be treated as article, while *-ov* and *-on* function as postpositive demonstrative clitics.

Mutatis mutandis the same is true for the Bulgarian Rodopi dialect.

С. М. ТОЛСТАЯ
(Москва)

МНОГОЗНАЧНОСТЬ И СИНОНИМИЯ В ОБЩЕСЛАВЯНСКОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ

Автор указывает на тот факт, что все направления современной семантики в большинстве случаев исходят из семантических отношений в пределах одной системы, одного языка. Однако этимологический словарь славянских языков свидетельствует о том, что праславянские слова в родственных языках во многих случаях имеют сходные семантические свойства. Это значит, что в данном случае нельзя пренебрегать диахроническим фактором. Общеславянская перспектива и праславянская ретроспектива меняют содержание ключевых понятий лексической семантики в сфере синонимии, полисемии, омонимии, антонимии, что позволяет обнаружить во многих случаях новые семантические отношения и семантические модели. Автор настаивает на различении понятий *слово* и *лексема*. В данной работе анализируются темы о взаимоотношении многозначности и словообразования, о категории времени — биологического, исторического, утилитарного, о семантическом параллелизме как некой комбинации многозначности и синонимии, о семантике каритивности /недостачи, отсутствия, нехватки чего-нибудь/. Анализ названных категорий базируется как на материале современных славянских языков, так и их диалектов, в плане синхронии и диахронии.

Ключевые слова: многозначность, синонимия, слово, лексема, словообразование, биологическое время, историческое время, утилитарное время, семантический параллелизм, каритивность.

Разные направления лексической семантики: московская семантическая школа (Ю. Д. Апресян), логический анализ языка (Н. Д. Арутюнова), компонентный анализ, концептуальный анализ, когнитивная семантика (теория прототипов), семантические примитивы А. Вежбицкой и др., — все эти направления современной семантики в абсолютном большинстве случаев исходят из семантических отношений в пределах одной системы, одного языка. Казалось бы, этого требует принцип системности: именно в системе (одного) языка слова связаны парадигматическими отношениями, и в другой системе (другого языка) этимологически тождественное слово будет вступать

в другие отношения с другими словами. Между тем если мы обратимся, например, к этимологическому словарю славянских языков, то легко убедимся, что праславянские слова в родственных языках во многих случаях имеют сходные семантические свойства: набор значений, сочетаемость и т.п. Это значит, что сочетаемость значений в пределах многозначного слова определяется не только системными отношениями данного слова к другим словам в данном, конкретном языке, но и некоторым семантическим потенциалом, заложенным уже в праславянском слове. То же самое можно сказать о характерном для структурализма **противопоставлении синхронии и диахронии**, которое в работах современных исследователей постепенно снимается. Хорошо известно, что семантические отношения, наблюдаемые в современном языке, могут соответствовать логике исторического развития значений слова.

Снятие языковых (по крайней мере в пределах родственных языков) и временных ограничений дает лексической семантике славянских языков общеславянскую перспективу и праславянскую ретроспективу, а это в свою очередь меняет содержание ключевых понятий лексической семантики, таких как синонимия, полисемия, омонимия, антонимия, и позволяет обнаружить некоторые новые регулярные семантические отношения и семантические модели.

Современная семантическая теория коренным образом изменила также принятое представление о единицах лексической системы языка, которые являются носителями отношений (свойств) синонимии, полисемии, антонимии, омонимии, конверсивности и т.д. Традиционно носителем этих свойств и отношений считалось слово. Работы московской семантической школы, возглавляемой Ю. Д. Апресяном, убедительно показали, что при изучении синонимических отношений в языке исходной единицей должно быть не слово в целом, а единица **«меньшая, чем слово»** — слово в одном из его значений, называемое в этой семантической концепции **лексемой**. Именно лексемы, а не слова составляют синонимический ряд, а многозначное слово входит во столько синонимических рядов, сколько разных значений оно имеет. То же самое можно сказать и об антонимии: антонимические отношения связывают не слова, а лексемы, и многозначное слово для каждой своей лексемы может иметь свой антоним. Лексемы в таком понимании должны быть признаны полноправной двусторонней единицей языка, т.е. единицей, имеющей и форму, и содержание, и собственные парадигматические отношения и связи. Соответственно, компоненты многозначного слова должны трактоваться не как чисто смысловые, односторонние единицы, как это было принято

в традиционной семасиологии, а как двусторонние (лексико-семантические) единицы. На это указывают, в частности, нередкие грамматические различия, характерные для слова в разных значениях, например, *старый* в одних значениях может иметь краткую форму или сравнит, степень, а в других нет (ср. *старая женщина* и *старый вариант статьи*); такие грамматические особенности в словарях часто указываются при отдельных значениях многозначного слова (типа *только мн.* или *только ед.*, *только полная ф.* и т.п.). На это же указывает и разная сочетаемость, идиоматика, деривация и т.д. слова в разных его значениях, разные парадигматические связи в лексике (разные у разных значений синонимы, антонимы, конверсивы и т.д.). Следовательно, многозначное слово, подобно синонимическому ряду, представляет собой набор (совокупность) двусторонних единиц — лексем.

Это, конечно, не означает, что слово как единица языка перестает быть реальностью и объектом семантического анализа. Но это будет единица более высокого ранга, чем лексема (хотя конкретная моносемичная лексема может иметь статус слова, подобно тому, как отдельное слово может иметь статус предложения). Если нас интересует полисемия (лексическая многозначность), то, естественно, мы будем иметь дело именно со словом в целом, в единстве всех его значений, и задача будет состоять в том, чтобы эксплицировать систему отношений между разными значениями многозначного слова (между разными лексемами в смысле Апресяна). Однако уровень слова оказывается недостаточным для изучения многозначности. По существу единицей многозначности является даже не слово как целое, а единица «*большая, чем слово*», потому что выделяемые в многозначном слове разные значения представлены не только в данном слове (как единице лексической системы), но и в других словах, связанных с ним актуальными словообразовательными отношениями. Иначе говоря, «субъектом» многозначности, носителем свойства многозначности и одновременно пространством, на котором проявляет себя это свойство, оказывается лексико-словообразовательное гнездо, разные члены которого манифестируют разные значения ключевой лексемы, доминанты гнезда (мотивирующего для всех членов гнезда слова) или, при отсутствии такой лексической доминанты, — разные значения главной лексической «морфемы»¹. Иначе говоря,

¹ Если же говорить не о конкретных (лексических, словарных) значениях, а о значениях более абстрактных, категориальных, то носителем многозначности (которая в этом случае называется регулярной многозначностью) оказываются уже

проблема многозначности — это не собственно лексическая или семантическая проблема, она тесно связана со словообразованием.

1. Многозначность и словообразование. В «Лексической семантике» Ю. Д. Апресяна (1974) обсуждаются отношения между лексической многозначностью и словообразованием с функциональной стороны и демонстрируется содержательное тождество отношений между отдельными значениями многозначного слова, с одной стороны, и разными дериватами одного словообразовательного гнезда, с другой: *издание* в процессуальном значении (*издание книги*) и *издание* в значении продукта действия (*иллюстрированное издание*) соотносятся между собой так же, как, скажем, *чертить* и *чертеж*, *рисовать* и *рисунок*; отношение между *помещение 1* и *помещение 2* аналогично отношению между *купание* и *купальня* и т.д. Аналогия подкрепляется и регулярностью обеих деривационных моделей.

Но есть и другая сторона связи многозначности и словообразования, а именно отношения между набором и структурой значений многозначного слова и набором и структурой значений целого словообразовательного гнезда, в которое входит это многозначное слово, и в частности и прежде всего — значений его непосредственных дериватов. Каков механизм наследования значений при словообразовательной деривации на основе многозначного слова? Может ли сохраняться многозначность, свойственная производящему слову, в его дериватах и в какой степени, в каких условиях, с какими ограничениями?

Подобно тому, как субъектом синонимических отношений и единицей синонимических рядов является не слово в целом, а слово в одном из его значений (лексема в смысле Ю. Д. Апресяна), — в словообразовании (вопреки внутренней форме термина) объектом и единицей является также не слово в целом, а слово в одном из его значений, т.е. тоже лексема.

Хорошо известно, что «лексемы» многозначного слова отличаются друг от друга, помимо прочего, своей деривационной способностью (числом и типами производных). Достаточно вспомнить хрестоматийный пример со словом *земля*, разные «лексемы» которого порождают в рамках одной деривационной модели разные производные: *земной*, *земляной*, *землистый*, *земельный*, *земский*.

целые классы слов независимо от их этимологических и словообразовательных связей (например, значения действия и его результата, продукта: *издание книги* и *иллюстрированное издание*; эти классы описаны уже в «Лексической семантике» Апресяна — Апресян 1974).

Даже в случае так наз. модификационной деривации, например, образования уменьшительных форм от имен, деривации, отличающейся сверх-регулярностью, уменьшительные формы возможны от одних лексем (значений) многозначного слова и невозможны от других: скажем, от прилагательного *старый*, о котором я дальше буду говорить подробнее, дериват *старенький* возможен только от части значений (*старенький дедушка, старенькое пианино, старенькое пальто*, но не **старенький город* или **старенькое издание*; с трудом можно допустить *старенький дом, старенькая яблоня*; еще меньше возможностей у прилагательного *новый*: *новенькими* могут быть только вещи, артефакты; невозможно **новенькие знакомые* или **новенький метод*, **новенькая редакция книги, *новенькая история* (при нормальном *что новенького? что-то новенькое*).

Обратимся к более подробному рассмотрению многозначного прилагательного *старый* и словообразовательного гнезда с доминантой *старый* (состоящего в данном случае из прямых или косвенных дериватов самой доминанты). Нас будет интересовать набор значений слова *старый* (или, точнее, набор лексем многозначного слова *старый*) и «продолжение» (или не продолжение) этих значений в производных от этого слова и во вторичных дериватах (т.е. в производных от производных).

Большой академический словарь русского языка (БАС), т. 14: 775–780 выделяет у прилагательного *старый* 10 значений:

1. Проживший много лет, достигший старости (противопол. *молодой*)

2. Давно созданный, существующий долгое время (противопол. *новый*): старые песни, старые города

3. Долго бывший в употреблении, пользовании; поношенный, подержанный (противопол. *новый*): старая сеть, старый мундир

Утративший свои качества; ставший несвежим от длительного хранения: старое масло Негодный, недействительный по прошествии определенного срока или по использовании: старый билет, старые марки

4. Только в полной форме. Давно прошедший, минувший; прежний: вельможа старого века; старые годы

5. Только в полной форме. Такой, который был в прежнее время, существовавший тогда: наши старые писатели, старая Англия

Характерный для прежнего времени, свойственный ему: человек старого закала Устарелый, несвоевременный: старый фасон

6. Только в полной форме. Сохранившийся от прежних, давних времен; старинный: старый хрусталь, старая бронза

Ведущий свое начало, происхождение из далекого прошлого, из старины: старый дворянский род

7. Только в полной форме. Такой, который был раньше, предшествующий теперешнему: старое русло реки, старая редакция текста, старая вера

8. Старое в знач. сущ.: старое теснит новое

9. Только в полной форме. Относящийся к прежнему, отжившему строю, строю, режиму, свойственный ему: старый строй, старый флот

10. Связ. со старым календарем, стилем: Старый Новый год.

Как легко видеть, все выделенные значения так или иначе связаны с **категорией времени**. Эта категория принимает в семантическом спектре *старого* три главных значения, которые условно можно назвать биологическим временем, историческим временем и, так сказать, утилитарным временем (связанным со сроком действия и существования носителя признака). Биологическое время релевантно, естественно, для живых существ, т.е. людей, животных и растений, тех, кто в своем существовании проходит стадии молодости, созревания, старения и умирания: применительно ко всем денотатам этих классов *старый* означает «пребывающий в последней стадии своего существования» (*старая женщина, старая лошадь, старая яблоня, старый лес*). Однако эти три денотативные области (человек, животное, растение) не полностью совпадают с интересующей нас точки зрения. Общим для всех трех категорий денотатов является антоним *молодой* при различиях в синонимических рядах: так, синонимы *пожилой, преклонных лет* могут относиться только к человеку, но не к животному или растению; *старенький*, как уже говорилось, применимо к человеку и животному, но с трудом к растению, *старообразный, старит* можно сказать только о человеке, так же только о человеке, но не о животном или растении, можно сказать *старец, старик, старуха*, вероятно, и *престарелый*; *староватым* (для чего-н) может быть (в полной и краткой форме) человек и животное, но, вероятно, не растение; то же можно сказать о глаголах *постареть* и *состариться* (вряд ли возможно о растении). И т.д. Общим свойством для всех лексем биологического времени можно считать их сочетаемость с показателями интенсивности (*очень старый*) и отрицанием (*нестарый*), что объединяет их с лексемами утилитарного типа (*очень старый портфель*) и отличает от некоторых

типов значений исторического времени (**очень старый режим, *очень старое русло реки*).

Категория исторического времени объединяет три разных значения; их противопоставляет предыдущей категории биологического времени отсутствие идеи роста и развития, идеи фазовости. *Старый* в этом случае соотносится с абсолютным линейным временем и его течением и укладывается в пространство прошлого; при этом *старое* может продолжаться в настоящем, а может завершиться к настоящему времени и быть заменено *новым*. 1) «функциональное» значение, синонимичное прилагательным *прежний, бывший, прошлый* (предшествующий теперешнему): старый директор, старое название, старое русло, старая редакция романа, старая вера, старый режим, старое время, старая квартира, старый компьютер. По отношению к *старый* в биологическом значении возраста эта лексема практически омонимична. Ср.: *Старый учитель был совсем молодой, а новый пожилой*.

Старый в этом значении (прежнее перестало функционировать и заменено на новое) в литературном языке вообще не имеет дериватов, за исключением специального термина *старица* (старое русло). Не возможна в этом случае и краткая форма.

2) второе значение синонимично прилагательному *давний* и означает «давно существующий (возникший, созданный)»: старый город, старый анекдот, старое название, старый знакомый, старая мебель, старое правило, старый род; ант. не только *новый*, но и *недавний* (иногда *молодой*: ср. *молодой город* — город, который недавно вырос). Это значение также обладает очень слабым деривационным потенциалом: *старинный* [очень старый, старше].

3) третье значение исторического типа отличается от предыдущего тем, что относящиеся к прошлому реалии, события и т.п. в настоящем уже не присутствуют; син. *древний, быллой, прошедший, существовавший* в давние времена: старые годы, старое искусство, старые мастера [очень старый] старинный, старое, старина, встарь, исстари, старовер, старожилый, старомодный, старозаветный, стародавний, старопечатный, по-старому. Все эти три значения исторического времени совмещает в себе и общий антоним *новый*.

Кроме биологического и исторического времени в семантике *старого* представлено значение «утилитарного» времени, определяемого сроком существования или действия (функционирования) определяемого объекта. *Старыми* называются завершившие свой срок, исчерпавшие свой ресурс, ветхие, негодные предметы (артефакты): старые ботинки, старый дом, старый фасон. *Старый* в этом

значении допускает интенсификацию (очень старь), имеет уменьшительную форму (*старенький*), обладает специфическими дериватами, такими как: *старье, устареть, устарелый, застарелый, старомодный*. Перечисленные значения охватывают большую часть реальных употреблений прилагательного *старый* (т.е. каждое конкретное выражение может быть отнесено к одному из значений биологического, исторического или утилитарного времени), но, конечно, есть какие-то маргинальные случаи, которые трудно уверенно интерпретировать. Например, значение «*тот же, что и прежде*» в выражениях типа: «*У вас не изменился адрес?*» — «*Нет, у меня старый адрес*» или «*У него новая жена?*» — «*нет, у него старая жена*» (это, пожалуй, и не биологическое, и не историческое, и не утилитарное значение; ближе всего оно к историческому функциональному типу *старый директор*).

Нередко атрибутивное выражение может иметь одновременно несколько значений: *старый директор* (биологическое и историческое значение), *старая квартира* (ветхая, давно существующая, прежняя, предшествовавшая новой), *старая книга* (возможны разные исторические значения).

Таким образом, каждая «лексема» многозначного слова имеет свой набор показателей, отличающий ее от других лексем этого слова. Вес этих разных показателей неодинаков; самыми сильными различителями оказываются антонимы и синонимы, а также дериваты (их наборы индивидуальны для каждой лексемы), а каждый отдельный дериват маркирует какую-то одну или несколько лексем. Так, *старенький*: это только биологическое значение, а денотативная область — человек или животное (но скорее всего не растение) и утилитарное значение, а денотативная область — вещи, артефакты; «исторические» лексемы такого деривата иметь не могут. Глаголы *стареть, постареть* в стандартном случае применимы только к людям и животным, *состариться* — только к людям, а *устареть* может соотноситься только с утилитарным временем и применяться к артефактам и абстрактным сущностям (*устаревшая техника, устаревшие книги, правила, взгляды* и т.п.).

2. Семантический параллелизм. Понятие семантической параллели широко используется в этимологических трудах, в исследованиях по семантической типологии и др. и означает такое совмещение двух значений, которое повторяется в разных словах. Однако есть немало случаев, когда в разных словах совпадают не два значения, а все или почти все значения, т.е. имеет место некая комбинация

многозначности и синонимии. Это совпадение я и называю **семантическим параллелизмом**. Имеется в виду, таким образом, отношение между двумя (или более) единицами праславянского лексикона (а точнее между соответствующими целыми лексическими, или этимологическими гнездами), семантические спектры которых обнаруживают в словаре славянских языков тождественный или почти тождественный набор значений, а сами лексемы имеют совпадающий (в большей или меньшей степени) набор контекстов (в том числе и клишированных, формульных), в которых они употребляются. При этом каждое из сравниваемых гнезд оказывается представленным в разных (или даже во всех) славянских языках, но с разным распределением (порядком) значений и их неодинаковой иерархией.

Например, глаголы **jьgrati* и **gul'ati*, являющиеся для некоторых славянских ареалов типичными междиалектными синонимами и имеющие «перекрестные» основные значения (ср. рус. диал. *играть* и *гулять* в значении «играть»), обнаруживают несколько семантических сфер, в которых они оказываются эквивалентными: это обозначения архаического вида танца под музыку и пение, игры на музыкальных инструментах (ср. рус. диал. *играть песни* и *гулять песни*), звуковых, световых и прочих природных эффектов (ср. солнце *играет* и *гуляет*, вода *играет* и *гуляет*), в том числе и весьма специальных (ср. вино *играет* или *гуляет*, т.е. бродит, и т.п.); оба глагола употребительны в сфере обозначений сексуального поведения животных и человека (подробнее см. Толстая 2000).

Семантический параллелизм может распространяться и на слова, связанные отношением антонимии. Так, параллельными (хотя и противоположно направленными) оказываются значения слов **prav-* ~ **prem-* и их антонимов **lev-* ~ **kriv-*: обе пары слов развивают в славянских языках наряду с пространственными значениями «прямой», «правый» и «кривой», «левый» значения нормативно-оценочного характера: соответственно «справедливый, правильный, праведный» и «неверный, несправедливый, виновный, греховный» (подробнее см. Толстая 1998; Якушкина 2002). Подобный характер отношений связывает неполные антонимы *находиться* и *терять(ся)*: первое из них кроме основного значения может иметь значение «родить(ся)», второе — значение, связанное со смертью (ср. *потери в войне*, диал. *потеряться* «умереть» и др.). Подробнее см. Толстая 2000 а).

Еще один случай семантического параллелизма представлен праславянскими гнездами **kras-* и **květ-*. Слова обоих гнезд известны всем славянским языкам. В каждом отдельно взятом языке или диалекте они, как правило, не вступают в тесные семантические связи,

хотя определенную степень взаимодействия между ними можно обнаружить (например, в русском литературном языке синонимичными можно считать слова *цвет* и *окрас*, *окраска*). Лексика обоих гнезд регулярно взаимно используется при толковании: слова с корнем *крас-* толкуются при помощи слов из гнезда *цвет-* и наоборот; это наблюдается во многих словарях славянских языков и диалектов). Последовательное сравнение семантических спектров двух слов позволяет выявить определенный набор основных значений, которые могут выражаться как словами с корнем **kras* (*краса*, *красный*, *красить* и т.д.), так и словами с корнем **květ-* (*цвет*, *цветок*, *цветистый* и т.д.). Подробнее см. Толстая 2003.

3. Семантика каритивности. Имеется в виду семантическая модель, которая носит довольно абстрактный характер и представлена рядом слов, точнее гнезд (прилагательных и их дериватов), общим признаком которых является так наз. **каритивность**, т.е. значение недостачи, отсутствия, нехватки чего-либо (от лат. *caritas* «недостаток, скудость»). Поэтому я условно называю такие слова каритивными, или каритивами. Их многозначность представляет собой результат заполнения каритивного компонента значения разными конкретными элементами, точнее результат замещения исходного каритивного компонента другими. Например, у прилагательного *сухой* исходный компонент недостачи (влаги) замещается в производных значениях другим: *сухой* применительно к человеку означает, так сказать, недостаток плоти (*сухопарый*) или недостаток эмоциональности (*сухой*, *сухарь*), но далее это может быть недостаток чего угодно (*сухие цифры* «цифры без комментариев», *сухой танец* «танец без сопровождения музыки» и т.д.). То, что это не индивидуальная концептуальная схема многозначного слова, а некоторая семантическая модель, становится ясно, если обратиться к другим прилагательным, которые, как оказалось, также развивают вторичные значения за счет заполнения своих «пустых» клеток разными «наполнителями», относящимися к разным денотативным сферам. Особенностью каритивной семантики можно считать ее жесткую ориентацию на соответствующую «положительную» область значений, т. е. на семантическую структуру слов, обозначающих присутствие тех же самых признаков, атрибутов и свойств, причем семантическое содержание «положительной» лексики, как правило, богаче и структурированней, чем у соответствующих «каритивов».

Примером типичного каритива может служить прилагательное *сухой*, известное всем славянским языкам. В качестве основного и

первого во всех литературных и диалектных словарях слав. языков приводится значение физического свойства сухости, трактуемого от противного — как отсутствие или недостаток влаги. Другие значения считаются вторичными, метонимическими и метафорическими, и имеют иной круг денотатов: это человек (физический и эмоциональный), пища (постная в противоположность скоромной), некоторые абстрактные признаки, такие как «чистый, без примесей», «недостаточный, малый», «пустой, полый» и др.

В разных своих значениях слав. **sux-* вступает в устойчивую (т.е. подтверждаемую материалом всех или нескольких языков) семантическую корреляцию со следующими лексемами (лексическими гнездами): «синонимичными» **xud-*, **post-*, **pust-*, **tʃstʹ*, «антонимичными» **syr-*, **mokr-*, **pʹln-*, **tʹlst-* (корреляции с другими лексемами носят периферийный или окказиональный характер). Перечисленные лексические единицы (гнезда) в совокупности составляют своего рода лексико-семантическое макрогнездо, покрывающее определенные денотативные области и использующее для концептуализации и номинации этих областей единый набор семантических признаков (общую концептуальную основу). Подробнее см. Толстая 2004.

Еще одним представителем каритивной модели может служить прилагательное *пресный*, также известное всем славянским языкам. Оно обнаруживает в своем семантическом спектре далеко отстоящие друг от друга и, на первый взгляд, ничем не связанные значения, ср. хотя бы рус. *пресный* «лишенный соли и/или кислоты» (о пище), болг. диал. *прясна булка* «женщина в первый год после замужества» и чеш. *prěsný* «точный, пунктуальный». Денотативные области объектов, к которым может относиться это слово, — прежде всего пища, затем древесная растительность, и далее — любой объект (в том числе и человек) в аспекте его «временных» характеристик и вторично — зависящих от срока его существования функциональных свойств (новый, недавний, свежий и т.д.). Каритивный компонент основного, «хлебного» значения слова *пресный*, т.е. семантика недостаточности/отсутствия/лишения (в данном случае отсутствия закваски) становится источником, основой, семантическим импульсом к развитию всех или большинства других (в том числе не пищевых) значений слав. *пресный*. В его семантических дериватах при обязательном сохранении самой семы недостаточности/отсутствия «замещается» сам предмет недостачи/отсутствия: вместо закваски, кислоты может появляться соль (ср. *пресная вода*), минеральные и другие питательные вещества (*пресная земля*), а затем и более абстрактные сущности, в частности и прежде всего время и его единицы (*пресный*

«новый, недавний»), возраст (*пресный* «молодой») и др. «Синонимами» *пресного* в этих разных значениях оказываются такие семантически разнородные прилагательные, как *свежий, зеленый, молодой, тонкий, мягкий, новый, здоровый, жирный, влажный, сырой, сладкий*, а «антонимами» — *кислый, гнилой, соленый, увядший, старый, постный, сухой*. На роль семантической параллели *пресного* может претендовать «синоним» *свежий*, имеющий с ним целый ряд «пересечений», а также до некоторой степени «антоним» *кислый*. Подробнее см. Толстая 2006.

Можно привести еще немало примеров каритивов в праславянской лексике: *глухой, чистый, пустой, кривой, простой* и др. В каждом из них многозначность представляет собой результат действия механизма замещения каритивного компонента (значения недостаточности) разными «наполнителями». Большинство из каритивов обнаруживает тенденцию к взаимодействию друг с другом в разных славянских языках в качестве синонимов в разных контекстах.

Все, о чем говорилось выше, так или иначе связано с темой **многозначности** — многозначности отдельного слова, лексико-словообразовательного гнезда, целых макрогнезд или же с типологией многозначности (каритивность — один из типов многозначности).

ЛИТЕРАТУРА

- Апресян 1974 — *Апресян Ю. Д.* Лексическая семантика. Синонимические средства языка. Москва, 1974.
- БАС — Словарь современного русского литературного языка. В 17 томах. Москва–Ленинград, 1950–1965.
- НОСС — Новый объяснительный словарь синонимов русского языка. Москва; Вена, 2004. Изд. 2.
- Толстая 1998 — *Толстая С. М.* Культурная семантика слав. **kriv-* // Слово и культура. Памяти Никиты Ильича Толстого, Москва 1998. Т. 2. С. 215–229.
- Толстая 2000 — *Толстая С. М.* Играть и гулять: семантический параллелизм // Этимология. 1997–1999. Москва, 2000. С. 164–171.
- Толстая 2000 а — *Толстая С. М.* Слово в контексте народной культуры // Язык как средство трансляции культуры. Москва, 2000. С. 101–111.
- Толстая 2003 — *Толстая С. М.* Семантическая реконструкция и проблема синонимии в праславянской лексике // Славянское языкознание. XIII Международный съезд славистов. Доклады российской делегации. Москва, 2003. С. 549–563.
- Толстая 2004 — *Толстая С. М.* Семантические корреляты слав. **sux-* // Язык культуры: семантика и грамматика. К 80-летию со дня рождения академика Н. И. Толстого (1923–1996). М., 2004. С. 384–400.

- Толстая 2006 — *Толстая С. М.* О семантике каритивности (слав, *presnb* и его парадигматические партнеры) // *Ad fontes verborum. Исследования по этимологии и исторической семантике. К 70-летию Ж.Ж. Варбот.* Москва, 2006.
- Якушкина 2002 — *Якушкина Е. И.* Оппозиции прямой — кривой и прямой — обратный и их культурные коннотации // *Признаковое пространство культуры.* Москва, 2002. С. 163–183.

Резиме

Светлана М. Толстој

ВИШЕЗНАЧНОСТ И СИНОНИМИЈА У ОПШТЕСЛОВЕНСКОЈ ПЕРСПЕКТИВИ

У почетку рада аутор констатује да сви правци савремене семантике полазе преважно од семантичких односа у оквиру једног система, једног језика. Међутим, етимолошки речник словенских језика показује да прасловенске речи у сродним језицима у многим случајевима имају слична семантичка својства: скуп значења, спојивост и сл. За лексичку семантику сродних, словенских језика релевантна је словенска перспектива и прасловенска ретроспектива, чиме се у многим мјестима садржај кључних појмова лексичке семантике, што доводи до нових регуларних семантичких односа и семантичких модела. У проучавању синонимских односа полазна јединица не треба да буде реч као целина, већ лексема као јединица мања од речи. Посебна пажња се поклања теми о вишезначности и творби речи, као и о њиховој узајамној повезаности. Категорија времена се разматра са становишта трију временских видова, у које спадају биолошко време, историјско време и утилитарно време. Предмет анализе су и теме о семантичком паралелизму и семантици каритивности (недостатка, мањка, непостојања). Читаво испитивање ове сложене теме засновано је на прасловенској грађи, на грађи савремених словенских језика и њихових дијалеката, а највише, природно, на грађи руског језика и његових дијалеката.

ALEKSANDAR LOMA
(Belgrade)

ALBANO-CAUCASICA PASTORALIA¹

The paper deals with two Balkan words belonging to the ovine terminology: Albanian *dash*, Romanian *daș*, Bulgarian *daško*, Macedonian *daše* 'ram' and Albanian *ugiç*, *ogiç*, Serbian *ugič*, Macedonian (*j*)*ugič*, Bulgarian *jugič*, *jogič*, Aromunian *gicîu* 'bellwether'. From the balkanistic point of view, the former apparently originates in Albanian, while the origin of the latter is disputed, but in a larger perspective their closest parallels are found in the Caucasian and East-Anatolian area.

Keywords: etymology, pastoral terms, Albanian, Romanian, South Slavic, Iranian, Caucasian, Turkic.

This paper has arisen in margins of my work on the maps 320 'béliér' and 321 'béliér châtré' of the *Atlas linguarum Europae* (ALE). The insight into the comprehensive materials collected in the framework of this Pan-European project enables us to provide a typology of designations for the concrete notions, which further may be supplied by the additional data from the ancient and modern languages and as a result lead to establishing new and/or reconsidering some old etymologies of the terms in question. Here two Balkan designations for male sheep are focused, one of them doubtlessly and the other possibly of Albanian provenance, but without an etymology generally accepted, for lack of a transparent internal derivation in Albanian as well as of external cognates undoubtedly recognized. It has remained unnoticed so far that both terms have close parallels in the Caucasian and East-Anatolian area, which might shed some light on their ultimate origins.²

¹ The present paper has resulted from the project No 148004 financed by Serbian Ministry of Science and Environmental Protection.

² I will make it clear that the present research is indifferent to the old concept of a Caucasian origin of Albanians, based on the homonymy between them and an ancient people in the Caucasus region, whose country was named *Albania* (in fact, it is called so by Greek and Roman authors, the local name being *Aghbania* or *Aghvania*).

1. Alb. *dash*, Rum. *daş*, etc.

The far-reaching phonological changes the inherited IE words and early loanwords of Albanian have undergone leave a vast scope for etymologising those of them, that have no convincing parallels in other Indo-European or neighbouring languages; yet the chance of finding a final solution is inversely proportional to the number of possible proposals. This is the case of Alb. *dash* 'ram', borrowed to Romanian *daş*, Greek dialectal δάσος (in Epirus), Bulgarian dial. *dàško* (BER I 322), Macedonian dial. *daše*. Several etymologies of it have been proposed which are surveyed by Orel (57). The most popular one traces it back to PIE word for 'breath, breathing, animal', **dhouso-* (thus St. Mann, *Language* XXVI 387 and Orel himself) or **duoso-* (thus Jokl 1923, 240 f., 329 f. and recently D. Q. Adams in EIEC 82), cf., from the same IE root, Goth. *dius*, ON *dýr* 'wild animal', Lat. *bestia*, *bēlua* 'id.', further Slav. *duxъ* 'spirit', Lith. pl. *dausos* 'paradise', etc.³ Consequently the 'ram' would have been, for the pastoral Proto-Albanians, the 'animal, animated being' par excellence. This is not impossible, but I would stress that no instance of such a general semantics is found in the materials of the ALE related to 'ram' and 'wether' or in other designations of the male sheep known to me. From the typological point of view, the attempt seems more plausible to explain *dash* as **dalsh*, **delsh* 'suckling (lamb)' (thus Barić 1919, 6); formally uncertain, it has the advantage of establishing a link between the Albanian word for 'ram' and that for the female sheep, *dele*, which is commonly derived from PIE **dheH₁(i)-* 'to suckle'. There are many designations of 'ram' going back to 'young male, lamb'; the intermediary stage of this semantic development would have been 'still uncastrated'. Other explanations of *dash* deserve, in my opinion, less consideration, and I mention them but in passing: to Gr. δάσκιλλος 'kind of fish' (Camarda), to Alb. *dem* 'young bull' (B. Demiraj, 124 f.), to Alb. *dua* 'to love', aor. *desha* (S. Bugge, BB 18/1892, 184),⁴ to Goth. *tagl* 'hair' (Çabej 1986, 109 f., 1987, 171 ff.), to Lat. *dēnsus* (La Piana); for further references see Orel l.c.

Admitting the possibility of an earlier form **dalsh*,⁵ Albanian *dash* may be compared to Ossetic *dalys* (Iron), *dalis* (Digor) 'one year old

³ Its possible cognate within Albanian is seen by Orel 54 in *dak* 'big ram' < **dauka-* ~ Lith. *dvekti* 'to breathe'; cf. Çabej 1987, 153.

⁴ Wherefrom Alb. PN *Dash*, which is compared with Illyrian *Dasius*, cf. Çabej 1987, 174 s.v. *dashur*.

⁵ As it has already been supposed by Barić, see above. Jokl 1923, 329 f. rejects Barić's etymology for phonetical reasons, the simplification of the cluster *lsh* into *sh* being unparalleled in Albanian; Çabej 1987, 172 admits the possibility of such a development, but judges semantically improbable the interpretation deriving the designation of adult

lamb', whose origin, in Cheung's words (2002, 177) "remains a mystery". In the first volume of his etymological dictionary Abaev *sub voce* (p. 342) merely notices that the word recurs not only in West-Caucasian, as Svan *dalisw*, *dalüs* 'young lamb, about 6-12 months old', but also far from Caucasus, in the Novgorod dialect of Russian, as *dávis*' (*дави́сь*) 'yearling'.⁶ In an additional note to the same volume (p. 655), Abaev proposes an Iranian etymology of the word: **dāriša-* (m.) or **dāriši-* (f.), akin to OInd. *dārikā-* 'daughter, girl', *dāraka-* 'boy; young animal',⁷ and compares it, on the other hand, with the word for 'goatskin' in East Iranian Pamir languages: Sariqōli *δors*, Wakhī *δürs*, Munjī *lürs*. The latter rapprochement has been rejected by Steblin-Kamenskij (167) and Rastorgueva/Edel'mann II 354 as semantically improbable, and the former is rather doubtful in view of the fact that the Old Indian word family in question, that of Skt. *dārā-* 'wife', is etymologically problematic and has no assured Indo-Iranian or Indo-European pedigree (cf. Mayrhofer I 720 f.).⁸ Nevertheless, Cheung's conclusion i.c., that a „Caucasian source (of Osset. *dalys*), most likely from Svan, is preferable“, seems prematured.⁹ An Iranian origin seems to me probable, but rather than a connection with the Sanskrit words cited above, I would propose a derivation from I.-E. **dheH₁-l-* 'to suck, to suckle' which is represented in Iranian with Kurdish Kurmanji *dēl*, *dālik*, Sorani *del*, *dał* 'female', Tāleshi *del* 'id.', Zāzā *dal*, *til* 'bitch', Luri *del*, *dal* 'id.', *dāleka* 'mother' (Rastorgueva/Edel'mann II 447), cf. further OInd. *dhāri-* 'suckling', Gk. *θηλαός* 'nourishing', Lat. *fēlix* 'fruitfull, prosperous, happy', Mir. *deil* 'teat', Latv. *dīle* 'suckling calf', Alb. *dele* 'sheep, ewe' cited above, etc. (Pokorny 242; EIEC 82). It is only normal that a lamb is designated as suckling, or seeking for the nursing one, i. e. its mother sheep, if we consider *-*is* in *dalys* / *dalis* to be not a (rare) suf-

male from the name of female with the diminutive suffix *-sh*; in his opinion, it would be a proper term for 'lamb' and not for 'ram'; for this very reason B. Demiraj i.c. assumes a diminutive in *-sh* from the name for 'bull', i.e. 'ram' being designated as 'little bull'.

⁶ According to Abaev i.c., *-v-* instead of *-l-* may be due to the mediation of Komi-Permyak, where a regular change of *l* in *v* occurs; he refers to the existence of other lexical connections between Permic and Ossetic.

⁷ An *l* before *i* in Ossetic is normally derived from the Common Iranian **r* reflecting both I.-E. **r* and **l*.

⁸ Both Abaev V 10 and Cheung 2002, 178 connect with the same OInd. word family Ossetic Iron *dærk'* 'calf', Digor *dærk'æ* 'one-year old kid', which they identify with Skt. *daraka-* (with *ā* in the root?) 'young animal', but only the former relates it to *dalys* (and also to Gk. *δόρκας* 'roe').

⁹ In spite of some West Caucasian assonances, cf. Georg. *dola* 'hornless cow', Mingr. *dulu* 'hornless (of goats)' and Fahrnich/Sardschweladse 113.

fix, but the verbal stem of Avest. *isaiti*, OInd. *icchāti* ‘to endeavour to obtain, strive, seek for’, cf. the analogous compounds Avest. *ašō.iš-* ‘striving for justice’, OInd. *gavis-* ‘wishing for cows; desirous, eager’, *paśviš-* ‘wishing for cattle’.

Such an interpretation of Ossetic *dalys* / *dalis* provides some evidence to support the etymology tracing Alb. *dash* back to **dalsh* as akin to *dele*, an interpretation which is, as said above, typologically plausible in view of many instances of the semantic development ‘suckling, lamb > ram’ in European languages. If there is any connection between two words, it could be interpreted either in terms of a common heritage (Urverwandschaft), or of a parallel formation from the same root in both languages (note the difference in quantity of the root vowel Alb. *a* < *ā* vs. Osset. *a* < *ā*) or of a borrowing from one into another. In Iranian, **dāriš(a)-* seems to be old enough, and North Russian *dāvis*’ indicates a Wanderwort spread from North Pontic steppes at a time when Sarmato-Alanic ancestors of the Ossetes still lived there, i.e. before the Hunnic invasion in the 4th century A.D. drove them away to the Caucasian highlands. An early contact between the Sarmatians (Alans) and Proto-Albanians is imaginable particularly on the eastern slopes of Carpathians and on the lower Danube. However, *dash* is, like most Albanian words, ambiguous as for to phonetic reconstruction, and the vague possibility of tracing it back to **dalsh* cannot justify any far-reaching conclusion. Nevertheless, the comparison with Ossetic *dalys* / *dalis* opens a new horizon for further discussion on its origin.

2. Alb. *ugiç*, *ogiç*, SCr. *ugič*, Mac., Bulg. *jugič*, *jogič*, etc.

In the Central Balkan area there is a specific term for ‘bellwether’. In Albanian, it presents a varying form, besides *ugiç*, *ogiç* also *giç*, *gjiç*, and a dialectal distribution, being unknown in South Toskian as well as in the migratory dialects of Italy and Greece; its meaning is normally ‘wether, bellwether’, but it can also designate a domestic lamb or a goat (Ylli 1997, 176; cf. Çabej 2002, 112). In Serbian, apart from Kosovo where the word is recorded for the first time (1762–89 *pisa Gruja ovna ugiča* Elezović II 379), and the neighbouring Metohija, its area comprises Montenegro (cf. Pižurica 1994, 101); the usual form is that in *u-*, meaning normally ‘bellwether’, but also metaphorically designating a prominent (male) person. It is variously accented: *ugič*, gen. *-iča* (Ćupići 509); *ũgič*, *-iča* (Elezović II 379; Jašović 178; Bukumirić 1992, 190); *ũgič*, *-iča* (Vuk; Vujičić 125; Stanić II 413); *ũgič*, *ugiča* (Stijović 345); the stress originally lay on *-i-*, like in Albanian, and a monosyllabic form is attested too, al-

though rarely: *gîč*¹⁰ and, in Central Serbian district of Rudnik (thus besides the area described above), *gidž* (RSA 3, 271), both designating a bellwether with artificially twisted horns (which is characteristic of an *ugič!*). From Macedonian and Bulgarian vernaculars (the distinction between two languages is not always precisely made) the forms *ugič*, *jugič*, *jogič* are cited, and in Aromanian there is *gîčîŭ* / *ŷîčîŭ* ‘*șap fruntaș*, goat leader of the flock’ as recorded by Papahagi (493, 538 f.).¹¹

In the second edition of his dictionary (1852) Vuk marked the word as Turkish; Gustav Meyer, in his etymological dictionary of Albanian (456, s.v. *ugič*) wrote merely “Turkisch?”, failing to indicate a possible Turkish source; the same is true of Đ. Popović, who included the word in his list of Turcisms (1884, 225), and some later dictionaries (RJA XIX 293 f.; RSHKJ VI 409, RNjJ II 418), which in fact all simply echo Vuk’s notice; significantly enough, the word is omitted by Škaljić.¹² Already Petar Skok denied the existence of a corresponding form in Turkish, and repeatedly proposed a derivation, via Albanian, from Slavic (*j*)*agŭbьcь* ‘(male) lamb’. The serious phonetic difficulties inherent in this interpretation he tried to surmount by supposing a contamination with another Slavic word, *vodič* ‘guide’, which in some Bulgarian vernaculars designates the bellwether (1924a 109 f.; 1924b; III 537). Stanišić followed Skok by including *ugič*, at least as a Rückentlehnung, in his list of Albanian loanwords in Serbian (1995, 64). However, ONLY a year earlier, Skok’s etymology had been criticised by Mato Pižurica (1994), who pointed to the presence of isolated forms *gič* and *gidž* cited above and, in West Serbian region of Moravica, of the verb *zgičiti*, *ugičiti* ‘tighten by binding’, applied primarily to a young ram whose horns are bound in order to be twisted; the whole word family he relates to Common Slavic **gyčb* (and **gykb*) designating something bulged and going back ultimately to the verbal root I.-E. **geu-* ‘to bend, twist’.¹³ Almost unnoticed so far, Pižurica’s etymology is to be taken into serious consideration. Nevertheless, a possible Turkish (or, in a broader sense, Oriental) source of the Balkan word appears to really exist, and it is precisely what we would like here to draw attention to.

¹⁰ Also metaphorically: *gîč ljudski* Stanić I 120, Pižurica 1994, 100, from Rovca.

¹¹ According to an ethnographic source quoted in RSA l.c., the form *ugič* designating a ram, along with the shorter one (spelled in Cyrillic *гъч / гьч*), is used by the Aromanians as well.

¹² The comparison with Turkish *koç* ‘ram’ by Papahagi l.c. leads to nowhere.

¹³ Besides ÉSSJa 7/1980, 219 f. as referred to by Pižurica, cf. now SP VIII/2001, 334 f.

A striking parallel to Serb. *ugič*, Alb. *ugiç*, *ogiç*, Mac.-Bulg. *jugič*, *jogič*, etc. is found in Asia Minor and Transcaucasia. In the new etymological dictionary of Kurdish (Cabolov 445) there is a headword *hōgač* (also *hōgič*, *ōgač*) 'two years old ram; barren sheep'. Two words are so similar both in form and meaning, that there must be some connection between them. The Kurdish word is derived by Cabolov from Turkish *öveç* 'two or three years old ram', Azerbaijan *ögäy* 'two or three years old sheep; four years old sheep; ram under three years'. In a paper (1973, 40) E. V. Sevortjan cites also the form *höyüç* and argues that both the shift *v/γ* and the *h*-prothesis may have taken place in Turkic languages. As for the ultimate provenance of the word, Cabolov seems to assume for it an Altaic origin when he compares Mong. *hōkar* 'bull'. If the word originates in Turkic, we can only guess about the time and the place it entered Albanian and Balkan Slavic. It could be one of the many (Ottoman) Turkish loanwords in Balkan languages, but also an earlier borrowing from another Turkic language, perhaps even Proto-Bulgarian. In this case, the isolated *gič*, *gidž* in Serbian would be a borrowing to Albanian or Aromanian, where an apheresis seems to have taken place in this word, rather than an unprefixated Slavic postverbal noun, as supposed by Pižurica.¹⁴

BIBLIOGRAPHY

- Абаев:** В. И. Абаев, *Историко-этимологический словарь осетинского языка I–V*, Москва / Ленинград 1958–1995.
- Varić 1919:** Н. Varić, *Albano-romänische Studien I*, Sarajevo.
- BER:** *Български етимологичен речник*, ред. Вл. Георгиев, София 1971–.
- BB:** *Bezenbergers Beiträge = Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen*, Göttingen.
- Bukumirić 1992:** М. Букумирић, Пастирска лексика села Гораждевца, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXXV I*, Нови Сад 1992, 161–193.
- Çabej 1986:** E. Çabej, *Studime gjuhësore I*, Prishtinë.
- Çabej 1987:** E. Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipërisë III*, Tiranë.
- Çabej 2002:** E. Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipërisë VI*, Tiranë.
- Cabolov:** P. П. Цаболов, *Этимологический словарь курдского языка I*, Москва 2001.

¹⁴ If there were any doubts regarding the Altaic etymology of the word in question, one might keep in consideration not only Pižurica's proposal, but also the similarity of the Turkish form *öveç* cited above with Common Slavic **ovъь* 'ram, wether; sheep in general' (an old masculinum to **ovъsa f.*, cf. Furlan 2000), and on the other hand to a possible connection between Alb. *ugiç*, *ogiç*, Kurdish *hōgač*, *hōgič*, etc. with Alb. *hakoç* / *hokoç* / *harkoç* 'uncastrated male swine, boar', which is variously etymologized and deserves to be considered separately.

- Cheung 2002:** J. Cheung, *Studies in the Historical Development of the Ossetic Vocalism*, Wiesbaden.
- Ćupići:** Д. Ћупић / Ж. Ћупић, *Речник говора Загараца* (= SDZb XLIV/1997).
- Demiraj 1997:** B. Demiraj, *Albanische Etymologien*, Amsterdam / Atlanta.
- EIEC:** J. P. Mallory / D. Q. Adams (ed.), *Encyclopedia of Indo-European Culture*, London / Chicago 1997.
- Elezović I–II:** Г. Елезовић, *Речник косовско-међохиског дијалекта* (= SDZb IV, VI), Београд 1932, 1935.
- ËSSJa:** *Этимологический словарь славянских языков*, Москва 1974–.
- Fähnrich/Sardschweladse:** H. Fähnrich, S. Sardschweladse, *Etymologisches Wörterbuch der Kartwel-Sprachen*, Leiden / New York / Köln, 1995.
- Furlan 2000:** M. Furlan, *Praslovansko *ovъсь*, *Studia etymologica Brunensia* 1, Praha, 163–171.
- Jašović:** Г. М. Јашовић, *Пасџирска терминологија Пећког Подгора*, Исток / Зубин Поток / Приштина 1997.
- Jokl 1923:** N. Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin / Leipzig.
- Meyer:** G. Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Straßburg 1891.
- Mayrhofer:** M. Mayrhofer, *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen I–III*, Heidelberg 1986–2000.
- Orel:** Vl. Orel, *Albanian Etymological Dictionary*, Leiden / Boston / Köln 1998.
- Papahagi:** T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București 1963.
- Pižurica 1994:** М. Пижурица, *Етимологија riječi ugić (srpskohrvatsko-makedonsko-albanska paralela)*, *Зборник радова Црногорско-македонске књижевне, језичке и културне везе, ЦАНУ*, Научни скупови 31, Одјелјење умјетности књ. 10, Подгорица, 97–105.
- Pokorny:** J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern / München 1959.
- Popović 1884:** Ђ. Поповић, *Турске и друге источанске речи у нашем језику*, *Гласник Српског ученог друштва* LIX, 1–275.
- Rastorgueva/Edel'mann:** В. С. Расторгуева / Д. И. Эдельман, *Этимологический словарь иранских языков*, Москва, 1/2000, 2/2003.
- RNjJ:** *Речник језика Пејтра II Пејтровића Његоша I–II*, Београд 1983.
- RJA:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU I–XXIII*, Zagreb 1880–1976.
- RSA:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности*, Београд 1959–.
- RSHKJ:** *Речник српскохрватског књижевног језика I–VI*, Нови Сад / Загреб 1967–1976.
- SDZb:** *Српски дијалектолошки зборник*, Београд.
- Sevortjan 1973:** Э. В. Севортян, *К источникам и методам пратюркских реконструкций*, *Вопросы языкознания* 1973, 2, 35–45.
- Skok:** P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–III*, Zagreb 1971–1973.

- Skok 1924a:** P. Skok, Slave et Albanais, *Архив за арбанаску старину, језик и етнологију* II, св. 1, Београд, 107–126.
- Skok 1924b:** P. Skok, *Ugič en monténégrin*, *Архив за арбанаску старину, језик и етнологију* II, св. 1, Београд, 134–136.
- SP:** *Słownik prasłowiański*, Kraków 1974–.
- Stanić:** М. Станић, *Ускочки речник I–II*, Београд 1991.
- Stanišić 1995:** В. Станишић, *Српско-албански језички односи* (САНУ, Балканолошки институт, Посебна издања 59), Београд.
- СТИЈОВИЋ:** Р. Стијовић, Из лексике Васојевића, SDZb XXXVI, Београд 1990, 121–380.
- Vujičić:** М. Вујићић, *Рјечник говора Прошћења (код Мојковца)*, Подгорица 1995.
- Ylli 1997:** Xh. Ylli, *Das slavische Lehngut im Albanischen*. 1. Teil: *Lehnwörter*, München.

Резиме

Александар Лома

Albano-Caucasica pastoralia

Алб. реч *dash* 'ован' постоји још у румунском (*daș*) и као позајмица из албанског у неким новогрчким и македонским говорима. За њу је досад предложено више етимологија, од којих се типолошки највероватнијом чини она која је преко **dalsh* везује са алб. *dele* 'овца', дословно 'дојиља', од ие. *dhē-l-* 'дојити'. То извођење може се поткрепити паралелом коју пружа осетски језик, припадник иранске језичке породице на северном Кавказу: иронски *dalys*, дигорски *dalis* 'јагње од једне године' < стиран. **dār-iš(a)-* 'дојенче, оно које тражи дојиљу'.

Алб. реч *ugič*, *ogič* 'ован предводник', аром. *gīcī*, срп. дијал. (Косово, Црна Гора) *угич*, ретко *гич*, бут. *югич*, *јогич* има блиску паралелу у курдском, опет једном иранском језику у Малој Азији и Закавказју: курд. *hōgač*, *hōgič*, *ōgač* (т.) 'двогодишњи ован', можда (али не сигурно) турског порекла.

ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЏОР
(Нови Сад)

РАЗВОЈ АНАФОРСКОГ ОБЈЕКТА: СТАРОСЛОВЕНСКИ У ИНДОЕВРОПСКОЈ ПЕРСПЕКТИВИ*

У раду се анализира анафорски објекат у старословенском језику, у светлу питања нулте анафоре у праиндоевропском. Праиндоевропски, судећи према ситуацији у најстаријим забележеним језицима, није исказивао анафорски објекат у случајевима реченичне координације, „ослабљене“ координације у партиципским конструкцијама и структурама питање-одговор. У истим позицијама он се недоследно реализује у старословенском. Истраживање показује да су појава и ширење анафорског објекта део процеса развоја синтаксичке транзитивности, тј. субјекатско-објекатских односа, те да је темпо његовог ширења условљен степеном синтаксичке повезаности две предикације и категоријом аниматности.

Кључне речи: историјска синтакса, праиндоевропски, старословенски, анафорски објекат, синтаксичка транзитивност, језичка типологија.

0. У најраније записаним индоевропским језицима запажена је једна, за већину савремених индоевропских језика необична појава: у одређеним позицијама се не реализује анафорски објекат. Ј. Фридрих помиње да се у хетитском прономинални акузатив *-an* „*eum, eam*“, *-at* „*id*“, *-uš (aš)* „*eos, eas*“, *-at* „*ea*“ може, као и у другим индоевропским језицима, испустити (Friedrich 1960: 131). В. Дреслер примећује изостанак анафоре у одговорима на питања, наводећи примере из санскрита, литавског, грчког, латинског и келтских језика (Dressler 1971: 19-20). Донекле се овим проблемом детаљније бави В. ван дер Вурф, у оквиру типологије нултог објекта у индоевропским језицима и његове могуће реконструкције за праиндоевропски, а примери које наводи указују на постојање нулте анафоре и ван структуре питање-одговор у санскриту, грчком, латинском, староперсијском и германским језицима (Wurff 1997). Темељније је истражена грчка и латинска ситуација, тј. услови под којима се у ова два класична језика анафорски

* Овај рад настао је у оквиру истраживања на пројекту *Историја српског језика*, који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

објекат не реализује, захваљујући радовима Luraghi 1997 и Luraghi 2003. У њима ауторка закључује да се, када је реч о стриктно синтаксичким условима појаве нулте анафоре, у старогрчком она среће у случајевима координације, где два транзитивна глагола имају исти објекат, као и у случајевима везе партицип + лични глаголски облик, са истим објектом две предикације, док је у латинском она обавезна у координираним структурама. Треба поменути и студију Voley 2003, која се детаљније бави хетитском ситуацијом (134–135).

У свим наведеним студијама говори се по правилу о испуштању анафорског објекта, те се он и најчешће назива нулти објекат. Овај термин је дијахрона лингвистика преузела из радова о савременим индоевропским језицима, на првом месту рађених у теоријским оквирима генеративне граматике. У складу с тим, нулти анафорски објекат у координираним структурама се тумачи као последица редукције, кохезионе стратегије (Luraghi 2003: 181). Иако је питање да ли је овај термин примерен за праиндоевропски и ране фазе индоевропских језика, на шта ће се у даљем излагању указати, он се у овом раду користи, као данас уобичајен и препознатљив.

Досадашња истраживања већином само помињу нулти анафорски објекат или се баве синтаксичким и дискурсним условима под којима се он реализује. Мада аутори помињу да се нулта анафора у историји индоевропских језика губи, ретки су покушаји да се одговори на питање зашто је до тога долазило. Углавном се констатује да је испуштање анафорског објекта у већини савремених европских језика данас тешко могуће (Dressler 1971: 19–20), да у језику латинских писаца временом опада фреквенција нултог објекта (Luraghi 1997: 252), или да у грчком понављање кореференцијалног директног објекта у координираним реченицама са употребом $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\nu$ почиње тек у језику Новог завета (Luraghi 2003: 180). Један покушај да се објасни ширење анафорског објекта у романској групи језика јесте студија Vincent 2000, у којој се његова појава везује за развој система заменичких клитика у овим језицима. Аутор истиче да, за разлику од латинског, романски језици, у којима се јавља систем заменичких клитика непознат латинском, системски искључују нулти објекат (38–40). Нема сумње, дакле, да је анафора у објекатској позицији, на шта и досадашња истраживања упућују, новија појава у индоевропским језицима. То се јасно види и ако се упореде исте реченице из Новог завета у преводу на неке савремене индоевропске језике са преводима у старијим фазама истих језичких група, на пример:

гот. *þanuh þan nam Peilatus Iesu jah usblaggw* Ø. Јв. 19/1¹
лат. *tunc ergo adprehendit Pilatus Iesum et flagellavit* Ø.
енгл. *Then Pilate therefore took Jesus, and scourged him.*
фр. *Alors Pilate prit Jésus, et le fit battre de verges.*
нем. *Da nahm Pilatus Jesus und ließ ihn geißeln.*

гот. *jah gakanñida im namo þeinata jah kannja* Ø Јв. 17/26
лат. *et notum feci eis nomen tuum et notum faciam* Ø.
енгл. *And I have declared unto them thy name, and will declare it.*
фр. *Je leur ai fait connaître ton nom, et je le leur ferai connaître.*
нем. *Und ich habe ihnen deinen Namen kundgetan und werde ihn kundtun.*

Циљ овога рада је двострук. С једне стране, да утврди да ли се и под којим условима у старословенским текстовима реализује анафорски објекат, и с друге да, имајући првенствено словенску ситуацију на уму, покуша да да одговор на питање шта је довело до његове појаве и ширења. Иако се анализа темељи на словенском материјалу, верујем да ће одговори донекле пружити и шири увид у процес развоја анафорског објекта у индоевропској језичкој породици.

1. Анафорски објекат у старословенском. Словенска дијахрона лингвистика се до сада овим проблемом није посебно бавила. Будући да је реч о раној општеиндоевропској, по свој прилици и праиндоевропској синтаксичкој црти, покушала сам да установим какву слику пружају најстарији словенски споменици, старословенски. Тешкоће и проблеми у анализи старословенске ситуације проистичу из чињенице да је реч о преводним текстовима, у којима се може очекивати утицај језика оригинала, ако не у смислу калкирања грчке конструкције, а оно барем у погледу фреквенције употребе одређеног синтаксичког модела. Но ако се има у виду да је у домену исказивања основних реченичних конституената старословенски систем „словенски“ (Грковић-Мејџор 2001: 9), као и преводилачко умеће Солунске браће, који су као билингвални говорници ретко прибегавали копирању грчких синтаксичких модела тамо где је у словенском систему постојало одговарајуће средство,² старословенска грађа се може сматрати валидним извором за испитивање ове појаве. Имајући уз то на уму да се под одређеним условима анафорски објекат у словенским језицима ни данас не исказује или се не мора исказати, нулта анафора у

¹ Готски примери се наводе према Вулфилином преводу Новог завета, латински према тексту вулгате, енглески према верзији *King James Bible*, француски према верзији *Louis Segonde*, а немачки према Лутеровом преводу Библије.

² Пре свега се мисли на снажан утицај грчког у домену хипотактичких структура, које у словенском систему још нису биле развијене (Вауер 1972: 73).

старословенском оправдано се може сматрати изворно словенским средством.

1.1. Анафорска заменица. Прасловенска анафорска заменица **јь, је, ја* води порекло од индоевропске показне заменице с анафорском функцијом.³ Она на словенском терену временом постаје основа заменица за треће лице. Праиндоевропски није имао заменицу за треће лице, посебног облика за њу немају ни рани индоевропски језици. У латинском се, на пример, у тој функцији користе показне заменице, у грчком заменица $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\varsigma$ у косим падежима. Будући да је анафора подврста деиксе (Клајн 1985: 42), те да је заједничко обележје показне заменице и заменице за треће лице одређеност (Lyons 1968: 279), јасно је како је на словенском терену анафорска заменица могла постати заменица за треће лице. Отворено је питање колико дуго је овај процес текао. У старословенским граматикама се ова заменица (са суплетивним номинативом *онъ*) дефинише као заменица за треће лице, која је изгубила показну функцију (ГраMATика 1993: 234). Међутим, чињеница да се она се у канонским текстовима јавља још увек и у функцији показне/анафорске заменице, а да се тако среће и у старочешком (Kurз 1973: 150–151), намеће потребу детаљнијег проучавања опсега њених функција у најстаријим словенским споменицима.

Акузатив анафорске заменице се дефинише као енклитичка форма, на шта упућује његова позиција после прве наглашене речи у фрази, по Вакернагеловом правилу. Но овај акузатив се јављао и са предлогом (*въ нь < *вълъ јь*). А. Вајан (1977: 256) пише да су предлошке проклитике наглашене ако је иза њих енклитика, наводећи управо овакве примере. Али треба имати на уму да оне постају наглашене тек преношењем акцента са анафоре, те стварањем неоакута на предлогу. Питање је да ли је у ћирилометодијевској епоси овај процес био у току или је био завршен, будући да нема јасних индикација о томе када су финални полугласници ослабили и изгубили способност да носе акценат. Сигурно је само да је процес окончан до времена најстаријих сачуваних старословенских докумената, када слабих полугласника више нема. Отуда остаје могућност да је у првобитним преводима

³ Тумачење порекла ове заменице и односа анафорске и релативне заменице није јединствено. На пример, у ЭССЯ (8: 204) реконструише се индоевропска показна и лична заменица са основом **ǵ-* и релативна заменица **ǵo-*, које су се у прасловенском слиле у исту тематску основу **jo-*. В. Леман говори о индоевропској анафори **ǵo-*, која се користила у релативној клаузи да идентификује фокус реченице, а затим губљењем именице из релативне клаузе постаје у оваквим структурама релативни маркер (Lehmann 1980: 134). Према Beeks 1995: 206–207 примарна је анафорска заменица, чијом је тематизацијом настала релативна.

овај акузатив још био наглашен, као нпр. заменице **сь** или **тѣ**. У периоду старословенских споменика, са развојем генитива-акузатива за живо (+), јавља се и форма **него**, и ретко скраћена, сад већ енклитичка форма **го** (Граматика 1993: 235).

1.2. Типови конструкција. У старословенским текстовима запажа се постојање нултог анафорског објекта у трима синтаксичким структурама:⁴ 1) координација са истим објектом два глагола, 2) конструкције са истим објектом партиципа и личног глаголског облика, 3) конструкција питање-одговор.

1.2.1. Реченична координација. У овим конструкцијама јављају се структуре без исказаног анафорског објекта, на пример:

стсл. и мазааѡѡ олеемѡ мѡногы неѡѡжѡны и исцѣлѣаѡѡ Ø Мр 6/13,⁵
 грч. καὶ ἤλειψον ἐλαίῳ πολλοὺς ἀρρώστους καὶ ἐθεράπευον,⁶
*И мазаху уљем многе болеснике и исцјељиваху.*⁷

У истим синтаксичким условима анафорски објекат се реализује двоструко чешће, на пример:

стсл. възвѡса тѣло его . и погѡѣса е Мт 14/12,
 грч. ἦραν τὸ πῶμα καὶ ἔθαψαν αὐτὸ[v]
Узеше ѡијело његово и укойаше га.

1.2.2. Конструкције са партиципом. У случајевима када је објекат партиципа и личног глагола исти такође изостаје анафорски објекат. И овде је у питању својеврсна координација, при чему је радња исказана личним глаголским обликом стављена у први план:

стсл. і фнѡзѡ вавѡ дѡва етеѡа отѡ оѡѡеникѡ своѡихѡ иоанѡ . посѡла Ø кѡ иѡви Лк 7/19,
 грч. καὶ προσκαλεσάμενος δύο τινὰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης ἔπειψεν πρὸς τὸν κύριον,
И дозвалии Јован два од ученика својијех ѡсла их к Исусу.

⁴ У анализи су узети у обзир само примери непосредног, тј. првог упућивања на номинални објекат, док су структуре у којима се анафора понавља остављене по страни.

⁵ Грађа је ексцерпирана из издања *Маријиног јеванђеља* (Codex Bezae Cantabrigiae), у чијем критичком апарату су дате и разлике у односу на *Зографско* и *Асеманијево јеванђеље*. Скраћеница означава јеванђеља (Мт = Матеј, Мр = Марко, Јв = Јован, Лк = Лука), а бројеви поглавља. Знак Ø је на месту могућег анафорског објекта; уколико је структура иста и у грчком тексту, непостојање анафоре маркирано је само у старословенском тексту.

⁶ Грчки примери се наводе према основном тексту у издању Nestle / Aland 1985. Уколико је реч о разликама у критичком апарату, то ће бити посебно наглашено.

⁷ Српски превод наведен је према Вуковом преводу Новог завета.

Иако се сва ова неподударња могу приписати текстолошким редакцијама (грчким и/или словенским), она неоспорно сведоче о процесу превирања у исказивању анафорског објекта, како у грчком тако и у словенском систему.

2. Услови ширења анафорског објекта. Ако је ширење анафорског објекта било у току, на шта указују и грчки и старословенски текстови, поставља се питање да ли се могу установити ближи услови који су диктирали темпо овога процеса. Иако је корпус на којем је анализа рађена ограничен (а самом природом грађе био би ограничен и укупни корпус старословенских споменика), запажа се да су у овој важну улогу играла два фактора: степен синтаксичке повезаности две предикације и категорија аниматности.

Анафора се брже шири у координираним структурама него у партиципским конструкцијама. Исказано у процентима, иновативна структура са исказаним анафорским објектом јавља се у 63% координације а само у 34% конструкција са партиципима.

Када је реч о категорији аниматности, анафорски објекат чешћи је уколико је антецедент именица класе живо (+), док се старија конструкција боље чува ако објекат припада класи живо (-). Исказано у процентима, у укупном броју случајева са антецедентом живо (+) анафорски објекат је присутан у 80% случајева. С друге стране, ако је реч о класи живо (-), анафора се исказује у 39% потврда.

Ако се узму у обзир оба параметра добија се следећа слика:

Исказан анафорски објекат

	координација	партиципска конструкција
живо (+)	89%	62%
живо (-)	49%	15%

3. Узроци појаве анафорског објекта. Питање, постављено на почетку овога излагања, јесте зашто се у систему (системима) са нултим анафорским објектом временом развија структура с анафором у позицији објекта. Верујем да узроке ове појаве треба тражити у развоју синтаксичке транзитивности у индоевропским језицима. Дономинативни, активни тип раног праиндоевропског одликује се непостојањем категорије синтаксичке транзитивности и употребом апсолутних глагола.⁹ У таквом систему акузатив је општи адвербијални падеж ис-

⁹ Детаљније о развоју категорије транзитивности в. у: Грковић-Мејдор 2006.

казивања околности вршења глаголске радње а објекат као категорија не постоји. Стога је разумљиво зашто се иста околност под којом се врше две координиране глаголске радње исказивала првобитно једанпут. Са променом језичког типа и развојем синтаксичке транзитивности акузатив постаје први падеж објекта. Успоставља се структура S-O, и то доводи до појаве анафорског објекта уз други глагол. Ако је ово виђење тачно, онда и употребу термина нулта анафора за раније стадијуме индоевропских језика, а посебно када је у питању праиндоевропски, треба преиспитати. Чини се да он није најбоље решење, будући да имплицира језичку структуру номинативног типа, где се подразумева постојање анафорског објекта, те његово неисказивање представља случај елипсе.¹⁰ Историјски посматрано, примарне су структуре у којима анафорског објекта нема јер дати систем није ни знао за категорију објекта.

Процес увођења анафорског објекта текао је постепено, паралелно са развојем синтаксичке транзитивности, односно губљењем апсолутног значења глагола, и он траје и током историје посебних индоевропских језика. У старословенским потврдама без анафорског објекта још увек се осећа апсолутно значење глагола, као у наведеном примеру и *мазааџ олемъ мъногы неджжъны и исцѣлѣаџ Ѧ*, где други глагол, *исцелѣвати*, просто реферише о радњи по себи. Пресек старословенске ситуације у погледу анафорског објекта потпуно је у складу са степеном развијености синтаксичке транзитивности у овом језику (Грковић-Мејдор 2006).

Док је темпо ширења синтаксичке транзитивности био, пре свега, условљен степеном семантичке транзитивности глагола, у појави анафорског објекта важну улогу су имала, како статистика казује, барем два параметра: степен синтаксичке повезаности две предикације и аниматност. Анафорски објекат брже продире у структуре са две самосталне предикације исказане личним глаголским облицима, док је овај процес знатно спорији у конструкцијама где постоји већи степен синтаксичке повезаности две предикације, тј. примарна радња је дата предикатом, а секундарна партиципом. Међутим, и партиципске конструкције су случај својеврсне координације, ако се има у виду да је

¹⁰ То показује да се појмови настали у теоријским оквирима који су се базирали на истраживању савремених, примарно индоевропских језика, истога језичкога типа, не могу аутоматски примењивати на раније језичке периоде њихове, нити на њима заједнички прајезик. Тако, рецимо, тврдња да нулти елемент везан за PRO крши иконичност „since separate pronominal content is not matched by separate form“ (Vincent 2000: 32) може важити за језике номинативног типа, не и за оне у којима категорија објекта не постоји.

предикативни партицип имао полусамостални синтаксички статус, те да је по функцији и статусу био близак личном глаголском облику, за разлику од савремених герунда (Грковић-Мејдор 2003).¹¹ Паралелу представља старогрчки, у којем уз партицип обавезно изостаје анафорски објекат, док се у координираним реченицама он ипак може јавити у случајевима контрастирања или емфазе (Luraghi 2003: 191). Али, овде постоји и дубљи разлог зашто се уз партицип боље чува нулта анафора. Како показује најстарија хетитска грађа, непостојање анафоре конкомитантно је с одсуством везничког елемента међу реченицама, у условима јукстапозиције, где је друга реченица скоро представљена као део прве, тј. две предикације су тиме тако блиско повезане да се чине скоро као два дела исте реченице (Boley 2003: 132–133).¹² Стога ће се током разградње ових структура, са појавом везника и успостављањем паратактичких конструкција, анафора брже ширити ако су у питању два самостална предиката, а дуже чувати у случајевима јаче везе две предикације, тј. ако је једна од предикација дата полусамосталним предикативним партиципом.

Други параметар је аниматност. Није случајно што су скоро сви примери колебања и разлика међу старословенским кодексима везани управо за ситуације у којима је објекат живо (+). Ако је живо (+) типични агенс (имајући на уму степен агентности условљен скалом аниматности у датом језику), онда је јасно зашто се најпре анафорским објектом обележава живо (+), тј. атипични пацијенс, док је развој анафорског маркера појмова који су живо (–), тј. типични пацијенс, спорије текао. Дати процес треба посматрати у оквиру појаве познате у општој лингвистици као *диференцијално маркирање објекта*, у којем важну улогу играју или могу играти аниматност, одређеност и специфичност.¹³ Прототипична транзитивна конструкција јесте она у којој је агенс високе аниматности и одређености, а пацијенс на скали ове две категорије нижи (Comrie 1989: 128). Маркира се, дакле, оно што

¹¹ Због разлика у синтаксичком статусу некадашњих предикативних партиципа и данашњих герунда, који имају адвербијалну функцију, нпр. у стандардном српском језику више није могућа конструкција типа **Ирод ухваћивши Јована свега Ø*, обична у старословенском, а потврђена и у старосрпском: *и нагитѣ ти властеле ки хѡте с нами спѡвити и не пославаѣше Ø шпетѣ ѡ гѡдѣ, тѣда иѡ ѡни ѡхѡтивѣ теѡ Ø ѡбили, и каде бивѡ на вѡргатѡ тѡдѣ га ѡхитивѣ ми хѡе радосалиѣ и богданѣ милевѣиѣ теѡе Ø ѡбили за мѡѣтва* (Стојановић 1929: 72, 191, 415).

¹² Ваља додати да се и у овом раду непостојећа анафора дефинише као „suppressed/elliptic element“ (133).

¹³ Од новијих студија, детаљније о диференцијалном маркирању објекта в. у: Aissen 2003.

је у семантичком погледу атипично за дату синтаксичку категорију. Са когнитивног и функционалног аспекта ово је јасно: одступање од прототипичног мора се маркирати да би дешифровање поруке било ефикасно. Улога аниматности у ширењу анафорског објекта показује да је његова појава заиста условљена ширењем синтаксичке транзитивности, односно да је овај процес саставни део развоја субјекатско-објекатских односа. Ваља додати да се, према Nopper / Thompson 1980: 252–3, индивидуација објекта, која између осталог укључује и аниматност, сматра једним од параметара високе транзитивности реченице у различитим језицима. Овај закључак је у извесном смислу у складу са овде датим дијахроним налазима, будући да се са ширењем транзитивности најпре развија анафорски објекат аниматних именица. Промена је, дакле, започела у ограниченом домену, а даље је своју улогу играла аналогично, са задатком да гради систем, у овом случају субјекатско-објекатски, те су ове конструкције потом могле послужити као „модел“ и за остале случајеве, тј. оне када је у питању именица класе живо (–).

Не треба изгубити из вида да се аниматност антецедента рефлектује на референцију личне заменице трећег лица и у језицима номинативног типа, ван објекатске позиције, што упућује на генералну везу аниматности и анафоре. Како И. Клајн примећује, у савременим западним језицима дошло је до граматикализације структура са живим и неживим денотатом типа франц. II у а се *garçon, tu reux jouer avec lui* : II у а се *ballon, tu reux jouer avec* (Клајн 1985: 105). С друге стране, у истим овим језицима анафорски објекат се обавезно исказује. А то је управо последица развијене транзитивности, централне одлике језика номинативног типа.

Једна типолошка паралела илуструје да аниматност и у другим језицима има важну улогу када је реч о анафорском објекту. У јужноамеричким дијалектима шпанског и португалског он се скоро доследно јавља уколико је антецедент живо (+), док се у случају именица живо (–) у највећем броју случајева не реализује. Ова црта, страна стандардном шпанском, настаје у Јужној Америци под супстратским утицајем, а фреквентна је и у шпанском који се говори у Баскији. Посебно је раширена код билингвалних говорника, на оба краја света, и што говорник боље зна званични језик, анафора је чешћа (Schwenter 2005). Појава је с типолошког аспекта речита. Јужна Америка одликује се феноменом језика активног типа, док баскијски припада ергативном типу. Оба ова типа, према речима Џ. Николс, представљају варијанте истог неакузативног типа (Nichols 1992: 256). Ако се има на уму да је рани праиндоевропски био језик активне типологије, онда се и

на бази ове паралеле неисказивање анафорског објекта може узети за језик у којем нису развијени субјекатско-објекатски односи, тј. онај у којем не постоји синтаксичка транзитивност.

Закључак. За праиндоевропски језик може се реконструисати синтаксичка структура без анафорског објекта везана за случајеве реченичне координације, укључујући и „ослабљену“ координацију у партиципским конструкцијама, као и за структуру питање-одговор. Неисказивање анафорског објекта условљено је изворним активним типом раног праиндоевропског, у којем глаголи имају апсолутно значење, објекат као категорија не постоји а акузатив је адвербијални падеж којим се исказује околност вршења радње. Отуда се иста околност под којима се врше две радње експлицира само једанпут. Појава анафорског објекта последица је развоја синтаксичке транзитивности, дугог и постепеног процеса. Промена дубинског типа (активни > номинативни / акузативни) подразумева перципирање радње као „усмерене“ према објекту, те губљење апсолутних глагола и развој транзитивних конструкција. Адвербијални акузатив постаје сада акузатив објекта и везује се за први предикат у координираној структури. Да би се остварила транзитивна структура и уз други предикат, развија се анафорски објекат. Когнитивно условљена потреба да се маркира атипични, аниматни пацијенс условила је да се анафорски објекат најпре развија уз антецеденте класе живо (+). Даље је улогу играла аналогија, са основним задатком да гради систем, тј. да систем доведе у склад са типом језика, те се анафором маркира и објекат класе живо (-).

Ширење анафорског објекта посведочено је у историји различитих индоевропских језика, барем оних чија је писана историја довољно дуга да пружи сведочанство о томе. Исти процес одвијао се и на словенском терену. У најстаријем забележеном словенском језику, старословенском, засведочен је синхрони пресек касног прасловенског језика, у којем је у току развој транзитивности и у оквиру овога процеса ширење анафорског објекта.

Структуре без анафорског објекта присутне су у историји словенских језика, а постоје и данас. То се може видети већ из неколико наведених српских еквивалената старословенских примера, а слично је и у другим словенским језицима. Овај проблем, колико ми је познато, није до сада истражен, изузев донекле у стандардном руском језику (McShane 2002). Остаје да се види како је даље, након старословенског периода, текао развој анафорског објекта у словенским језицима, те под којим синтаксичким условима је он данас обавезан а када изостаје, да ли у томе играју улогу аниматност, степен семантичке

транзитивности глагола две предикације и њихова припадност истој семантичкој класи, те да ли се какве разлике појављују између словенских језика синтетичког и аналитичког типа. С типолошког аспекта, остаје и да се одговори на питање зашто у словенским језицима и данас под одређеним условима анафорски објекат може да изостане, за разлику од неких других савремених индоевропских језика у којима је његово исказивање обавезно.

ЛИТЕРАТУРА

- Граматика 1993: *Грамаџика на старобългарскиј език. Фонџика. Морфологиј. Синџаксис* [ред. Иван Дуриданов], Софиј: Издаџелство на Българската академиј на науките.
- Грковић-Мејдор 2001: Јасмина Грковић-Мејдор, *Пиџања из старословенске синџаксе и лексике* (Лингвистичке свеске 1), Нови Сад: Филозофски факултет.
- Грковић-Мејдор 2003: Јасмина Грковић-Мејдор, *Предикаџивни герунд у старосрпском језику*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLVI/1, 23–34.
- Грковић-Мејдор 2007: Јасмина Грковић-Мејдор, *Развој синџаксичке џранзитивности*, Зборник Матице српске за славистику 71–72, 417–435.
- Нови завјет 1967: Нови завјет, у: *Свето џисмо Старога и Новога завјџта* (прев. Вук Стеф. Караџић), Београд: Издање Британскога и иностранога библијскога друштва.
- Стојановић 1929: Љуб. Стојановић, *Старе српске џовелје и џисма I/1* (Зборник за историју, језик и књижевност српског народа XIX).
- ЭССЯ 1974–: *Эџимологический словарь славянских языков* [ред. О. Н. Трубачев] 1–, Москва: Наука.
- Aissen 2003: Judith Aissen, *Differential Object Marking: Iconicity vs. Economy*, *Natural Language and Linguistic Theory* 21, 435–483 (електронска верзија: <http://www.phil-fak.uni-duesseldorf.de/summerschool2002/Aissen7.pdf>).
- Bauer 1972: Jaroslav Bauer, *Syntactica slavica. Vybrané pracé ze slovanské skladby*, Brno: Universita J. E. Purkyně.
- Beekes 1995: Robert S.P. Beekes, *Comparative Indo-European Linguistics. An Introduction*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Boley 2003: Jacqueline Boley, *Historical basis of PIE syntax — Hittite evidence and beyond (Part I: Old Hittite and PIE syntax)*, *Indogermanische Forschungen* 108, 127–166.
- Codex Marianus 1960: *Codex Marianus glagoliticus* [ed. V. Jagić], Graz: Akademische Druck- U. Verlagsanstalt.
- Comrie 1989: Bernard Comrie, *Language Universals and Linguistic Typology*, Chicago: University of Chicago Press.
- Dressler 1971: Wolfgang Dressler, *Über die Rekonstruktion der indogermanischen Syntax*, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 85, 5–22.

- Friedrich 1960: Johannes Friedrich, *Hethitisches Elementarbuch*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Hopper / Thompson 1980: Paul J. Hopper / Sandra A. Thompson, *Transitivity in Grammar and Discourse*, *Language* 56/2, 251–299.
- Klajn 1985: Dr Ivan Klajn, *O funkciji i prirodi zamenica*, Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Kurz 1973: Josef Kurz, *K problematice existence a významu slov. zájmena jь, ja, je*, *Јужнословенски филолог* XXX/1–2, 149–153.
- Lehmann 1980: W. P. Lehmann, *The Reconstruction of Non-Simple Sentences in Proto-Indo-European*, *Linguistic Reconstruction and Indo-European Syntax* [ed. Paolo Ramat], Amsterdam: John Benjamins, 113–144.
- Luraghi 1997: Silvia Luraghi, *Omission of the Direct Object in Latin*, *Indogermanische Forschungen* 102, 239–257.
- Luraghi 2003: Silvia Luraghi, *Definite referential null objects in Ancient Greek*, *Indogermanische Forschungen* 108, 167–194.
- Lyons 1968: John Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge / New York / New Rochelle / Melbourne / Sydney: Cambridge University Press.
- McShane 2002: Marjorie McShane, *Unexpressed Objects in Russian*, *Journal of Slavic Linguistics* 10/1–2 (A Special Volume in Honor of Leonard H. Babby), 289–326.
- Nestle / Aland 1985: Nestle / Aland, *Novum testamentum graece*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Nichols 1992: Johanna Nichols, *Linguistic Diversity in Space and Time*, Chicago / London: The University of Chicago Press.
- Schwenter 2005: Scott A. Schwenter, *Null Objects across South America*, електронска верзија: <http://people.cohums.ohio-state.edu/schwenter1/HLS%2004%20paper.pdf>. (Cascadilla Proceedings Project).
- Vaillant 1977: André Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves, V: La syntaxe*, Paris: Éditions Klincksieck.
- Vincent 2000: Nigel Vincent, *Competiton and correspondence in syntactic change: null arguments in Latin and Romance*, *Diachronic Syntax: Models and Mechanisms* [eds. Susan Pintzuk, Georges Tsoulas & Anthony Warner], Oxford: Oxford University Press, 25–50.
- Wurff 1997: Wim van der Wurff, *Syntactic reconstruction and reconstructibility: Proto-Indo-European and the typology of null objects*, *Linguistic Reconstruction and Typology* [ed. Jacek Fisiak], Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 337–356.

Summary

Jasmina Grković-Major

**DEVELOPMENT OF THE ANAPHORIC OBJECT: OLD CHURCH SLAVONIC
IN THE INDO-EUROPEAN PERSPECTIVE**

The comparison of various ancient Indo-European languages shows that Proto-Indo-European did not have an anaphoric object in cases of coordination, conjunct participles and in question-answer constructions. Its absence is in accordance with the active type of early Proto-Indo-European in which there was no category of syntactic transitivity, verbs had an absolute meaning and the accusative was an adverbial case for rendering the circumstances in which the action took place. So if two actions occur under the same circumstance, it is rendered only once.

The appearance of the anaphoric object is concomitant with the development of syntactic transitivity. The change of language type (active > nominative/accusative) encompasses the loss of absolute verbs and the perception of an action as "directed" toward an object. This led to the cognitively induced need to mark an atypical, animate patient (>object). After this, the analogy led to the spread of the anaphoric object into contexts with an inanimate antecedent.

Old Church Slavonic texts show the late Proto-Slavic situation, in which the development of the anaphoric object was on its way. The analysis here indicates that two parameters were important in its spread: animacy of the antecedent and the degree of syntactic cohesion of two predications: the spread of the anaphoric object was faster if the antecedent was animate as well as in coordinated structures, and slower if the antecedent was inanimate or within constructions with conjunct participles.

СРЕТО ТАНАСИЋ
(Београд)

УПРОШЋАВАЊЕ ВЕЗНИЧКИХ СКУПОВА У СЛОЖЕНОЈ РЕЧЕНИЦИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

У српском језику постоји више типова зависносложених реченица код којих долази до гомилања везника међу клаузама, чиме настају везнички скупови. У неким од тих типова стварање везничких скупова се може избјећи другачијим распоредом клауза унутар сложене реченице. У овом раду на језичком материјалу из различитих функционалних стилова савременог српског језика посматра се упрошћавање везничких скупова у једном таквом типу сложене реченице која није склона мијењању распореда клауза.

Кључне ријечи: савремени српски језик, сложена реченица, истозначне зависне клаузе, везници, везнички скупови, асиндетске реченице.

Сложена реченица се састоји од двије или више простих реченица, које се обично називају клаузе. Клаузе у сложеној реченици могу успостављати однос зависности (субординације) или независности (координације). У српском језику, као и у другим језицима словенским, између клауза у сложеној реченици стоје везници. Везници се јављају и међу клаузама са зависним односом и међу клаузама са независном односом. То су синдетске реченице. Међутим, нису тако ријетки ни случајеви кад између клауза у сложеној реченици нема везника. Такве сложене реченице се називају асиндетске. У нашој граматичкој и стручној литератури ова појава је позната, мада још није довољно изучена и описана¹.

Мање се, међутим, говорило о појави удвајања везника међу клаузама у сложеној реченици. А нису ријетки случајеви да у сложеној реченици са одређеним распоредом клауза долази до таквог удвајања и настајања везничких скупова. Под појмом везнички скуп под-

* Рад је написан у оквиру пројекта бр. 148002, који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

¹ Стевановић 1991, Станковић 1987.

разумијевам појаву два (или више) везника у контакту. Сваки од тих везника самостално врши функцију повезивања клауза.

Михаило Стевановић у својој великој синтакси² не говори посебно о везничким скуповима, али наводи примјере таквих реченица, као што је: Да му се у Авлији да засебна соба и пристојно издржавање док не буде испитан *и док* се не види у чему је ствар (876). Такви су и следећи примјери:

- [1] 1. *Док* год се у Турској овако влада *и док* су у Босни овакве прилике, не може бити говора о путевима и саобраћају (Андрић, 76). Тражећи разлоге и објашњења томе стању, фратар је све сводио на турску владавину и тврдио да никаквог бољитка не може да буде *док* се ове земље не ослободе турске силе *и док* турску власт не замени хришћанска (Исто, 255). Само, све то је било давно... *кад* је фра Лука био млађи *и док* су још живели његови вршњаци (Исто, 237).
2. Сад, *кад* је знао да постоји и такав живот, он није могао више да остане у оној ниској беди у којој се родио *и у којој* би требало век да проведе (Андрић, 115). Било је случајева, и доста, где је лечење успевало *и где* су људи душевни и захвални обасипали хвалама и даровима фра-Луку и манастир (Исто, 238). Из таме и тишине вароши, *коју* још није ни видео како треба, *али у којој* га несумњиво чекају бриге и тешкоће, изгледало је да се ништа у свету не да средити ни измирити (Андрић, 25). А *кад* остаримо, Женева ће нам изгледати као млада жена, која нас је оставила и побегла с другим човеком: за *којег* се из лудости потурчила; *и због којег* је, из ината, заборовила матерњи језик (Дучић, 53). Одоздо звоне недељна звона, можда из каквог сеоца на рубу језера где је пуно јабланова, *и где* по цео дан иде врева из пчелињака и голубињака (Дучић, 40).
3. Чинило му се да ту пред њим стоји слика и прилика новог нараштаја *и да* је прстом додирује (Андрић, 84). Они су добро знали да сваки странац који дође у Босну утапка малко пут између непријатељске туђине и њих, *и да* конзул, својим нарочитим овлашћењима и средствима, широм отвара тај пут... (Андрић, 93). Јер знајте да то султан не може да трпи, *и да* ће сва Босна бити попаљена ако се нашем Конзулату ма шта деси... (Андрић, 162). На другој страни терасе, једна отмена госпођа женевска... причаше да је Флобер био за столом окорела ћуталица, *и да* је за време јела глачао нокте (Дучић, 65). Не помињем и чудно осећање које човек има мислећи да далеко већ осташе за нашим леђима бели људи, *а да* сада улазимо међу људе црне... (Андрић, 228). ...да се закунем да је више нећу овако мучити, *него да* ћемо провести живот само на веранди... (Дучић, 38). На питање новинара да ли је његово учешће на протесту у контексту предизборне кампање Петаков је одго-

² Стевановић 1991.

ворио да није, *већ да* су га „замолили да позајми разглас“ (Политика 18. 11. 2006, 59).

4. Немањићи су потрошили све своје „куле гроша и дуката“ да узвисе име господње, *и да* узвисе славу хероја, *и да* узнесу мученика са голго-те (Дучић, 224). Да би се спасао хапшења *и да* би потражио излаз из својих унутрашњих сукоба, млади новинар Давил јавио се као добровољац... (Андрић, 63). ...људи су били опет полегали, па су се дизали да чисте оружје, *или да* дочекају на нож, по комад бачене, рашчеречене јагњетине (Црњански, 15). Да би својој причи дао још један, какав — такав садржај, *али и да* би ту пусту и чемерну Фландрију још боље приказао, Бруно Димоне уводи у филм девојку ... (НИН 1. 6. 2006, 47).

5. ...Давил је од самог почетка слао хитне поруке и генералу Мармону и Амбасади у Цариград, да треба уложити сав утицај код Порте да Мехмед-паша, без обзира на политичке промене у Цариграду, остане у Босни, *јер* тако раде и Руси и Аустријанци за своје пријатеље *и јер* се овде по томе цени утицај и снага једне хришћанске силе (Андрић, 44). ...по којима је некада... морао да по зимској ноћи обиђе цео град какав осуђеник само зато што је мислио друкче него други, *или зашто* *што* је уопште мислио (Дучић, 50).

Све реченице су оформљене на исти начин: уз једну независну клаузу долазе двије истозначне зависне клаузе. Као што се види, у свим овим реченицама налазе се на истакнутом мјесту два везника — један независни, други зависни. Они, међутим, не повезују исте клаузе. Зависни везник повезује клаузу испред које стоји са управном клаузом. Независни везник повезује двије истозначне зависне клаузе које зависе од исте надређене и показује који тип координације се успоставља међу њима — међу тим истозначним клаузама. Може се рећи да се ови везнички скупови овдје јављају у сложеним реченицама са нормалним редом клауза. О оваквим клаузама је писано у нашој стручној литератури³. Овдје је наведен већи број примјера да се покаже да различите врсте зависних клауза могу да се јаве са оваквим везничким скуповима. А управо овакве реченице биће предмет пажње у другом дијелу овог рада.

У српском језику јавља се још један тип реченица са скупом зависног и независног везника. Тако је у следећим примјерима.

- [2] 1. Кад се дете разболело, мајка га је лечила чајевима и кућним лековима, *али кад* посве занеможе, изгуби и храбра госпођа Давил своје поуздање и присебност (Андрић, 223). Кад се пред једним величанственим призором у природи нађе Француз, он жели да са собом има своју ме-

³ Поповић 1982; Ковачевић 1997.

тресу, *а кад* се нађе Рус или Србин, он жели да око себе има својих људи... (Дучић). И ја бих релативно лако прешла преко пропуштеног имена, дешава се, *али кад* сам чула своју музику, и то на самој завршници прославе, била сам заиста затечена ... (Политика, 18. 11. 2006, 11). Фортификација може да се спроводи као законски обавезујућа ... добровољна ..., *а кад* је усмерена ка одређеној популационој групи, говоримо о циљној фортификацији (СА 134, октобар 2006, 139).

2. Ако сиђем у долине које су овде тако дубоке, мени се чини да сам утонуо, *а ако* сам на висини брегова, чини ми се да се више нећу умети да вратим кући (Дучић, 28). Истина, она још није прописана, *али њош* су норме за светска првенства и олимпијске игре исте, може се очекивати ... (Политика, 18. 11. 2006, 21). Против примача као што су Вујевић и Владимир Грбић, па и млади Самарцић, можеш да одсервираш где год хоћеш, *али ако* не ризикујеш, онда ту нема приче (Политика, 18. 11. 2006, 21). Ми ... не спадамо у много задужене грађане, *али ако* се узму у обзир само они који су подигли неки кредит, тај просек се удвостручи (Политика, 18. 11. 2006, 11).

У овом типу сложене реченице опет се у контактном положају налази независни и зависни везник. Само овдје независни везник не повезује двије зависне клаузе, које би биле везане за исту управну. Он повезује двије независне клаузе које су раздвојене зависном клаузом. Зависни везник повезује ту зависну клаузу са једном од независних — ону испред које долази та зависна. Ова зависна клауза увијек може доћи на треће мјесто и тиме се, будући да с њом обавезно иде и зависни везник, разграђује везнички скуп: Ако сиђем у долине које су овде тако дубоке, мени се чини да сам утонуо, а чини ми се да се више нећу умети да вратим кући ако сам на висини брегова. И ове реченице су у нашој стручној литератури забиљежене⁴.

Јављају се и такве сложене реченице у којим се у контактном положају налазе зависни везници. Такве су реченице у следећим при-мјерима.

- [3] 1. Сматрам *да ако* те позову мораш прихватити посао (Разг.).
 2. Уверио сам се *да ако* добро спремам испит имам мању трему (Разг.).
 3. Одлучио је *да кад* га позову пође с њима (Разг.)
 4. ... испитаће се, *иа ако* буде крив, биће кажњен и мораће вратити жену ... (Андрић, 163).
 5. У расправи се такође чуло и *да уколико* дође до изједначавања звања — нема потребе за издавањем нових диплома, иако тај аргумент закон демантује... (Политика 18. 11. 2006, 5).

⁴ Ковачевић 1997.

У оваквом типу зависносложене реченице први зависни везник повезује прву клаузу са трећом, а други везник повезује другу клаузу са трећом, такође са зависним односом. Друга и трећа клауза би могле заменити мјеста и тад би се разбио везнички скуп⁵: Одлучио је да пође с њима кад га позову.

Како се може видјети, било који тип гомилања везника подразумева постојање најмање три клаузе у сложеној реченици. У књижевним текстовима могу се, међутим, наћи примјери са гомилањем везника — независног и зависног — и у двочланој сложеној реченици. Следећи примјери то илуструју.

- [4] 1. Овде у Женеви, био је други Саванарола, *али који* није био свештеник него полицајац ... (Дучић, 46).
2. Још има неколико мемљивих улица из тог доба сурове калвинистичке господе, *и по којима* је некада, обучени у црну кошуљу, босоног и гологлав, са свећом у руци и са добошаром на челу, морао да по зимској ноћи обиђе цео град какав осуђеник ... (Исто, 50).
3. Несрећни град у којем се није никад родио песник! Јесте, Жан-Жак, *али који* је протеран одавде баш због тога што је био песник (Исто, 54).

Овакви примјери нису карактеристични за друге функционалне стилове. Овдје је из тежње за књижевним ефектима аутор посегнуо за удвајањем везника. Умјесто везничког *који* у другом функционалном стилу била би (најчешће) лична замјеница: Јесте, Жан-Жак, али *он* је протеран одавде баш због тога што је био песник. Зато овакве случајеве, могуће је, наша литература и није забиљежила.

Везнички скупови у типовима реченица какви су илустровани примјерима [2] и [3] могу се разбити, као што је показано, промјеном распореда клауза у таквим сложеним реченицама. Том операцијом добијају се опет реченице уобичајене у српском стандардном језику. Међутим, ситуација је другачија кад је посриједи тип реченице који илуструју примјери [1]. Ту врло често, или готово никад, није могуће мијењање распореда клауза тако да се разбије и везнички скуп. Такво је управо стање са свим наведеним примјерима: промјена реда клауза који би довео до разбијања везничких скупова захтијевала би да једна истозначна зависна клауза буде испред управне, а друга — иза исте те управне клаузе. За овај тип сложених реченица такав распоред није уобичајен. Грађа која је овом приликом анализирана говори управо тако: да је уобичајен распоред клауза — са везничким скуповима. За већину подтипова ове зависносложене реченице то је заиста једини уоби-

⁵ И о овом типу нагомилавања везника говори се у раду Ковачевић 1997.

чајен, па и могућ, начин. Међу навођеним, реченице са зависним временским клаузама некад могу имати распоред којим се разбија везнички скуп — нпр.: *Када* сам се са породицом пре неколико година преселила на Нови Београд, била сам одушевљена *кад* сам схватила да свуда околу расту трава и цвеће (Политика, Магазин, 17. 12. 2006, 33). Међутим, оне у [1] нису склоне оваквој трансформацији при нормалним околностима комуникације.

Ипак, не јављају се у овом типу зависнослужених реченица [1] везнички скупови сваки пут. У неким случајевима они се упрошћавају. То упрошћавање није увијек исто; може се изоставити један од два везника — зависни или независни, или се изостављају оба. У наставку рада приказаћу сва три вида упрошћавања везничких скупова у оваквим сложеним реченицама.

У следећим примјерима везнички скупови су упрошћени тако што је изостављен независни везник којим се исказује тип напоредности међу истозначним зависним клаузама.

[5] 1. А *када* је дошао час да се решава о животу краљевом и о судбини краљевства, *када* је морао да бира између горког пића револуције, која га је била тако силовито понела, и „краљевске добротe“ која га је отхранила, *кад* се одједном опет нашао на другој страни (Андрић, 63). *Кад* и у најдубљим рупама окопни снег, *кад* престану пролећне кише и вејавице, *кад* се избесне ветрови, час хладни час млаки, *кад* се облаци трајно повуку на високе ивице стрмог амфитеатра од планина које окружују варош, *кад* дан потисне ноћ дужином и сјајем и топлином, *кад* на стрминама изнад вароши ужуте њиве *и* погнуте крушке почну да расипају по стрништима обилан плод који опада од зрелости, — тада наступи ово кратко и лепо травничко лето (Андрић, 195). А *кад* је скинула са себе опчињеност, *кад* сам се ушанчио у сигурност тобожњег слушања, повукла ме да је видим очима а не стрепњом (Селимовић, 17). Док је у приземљу „дубровачког хана“ госпођа Давил неговала своју децу, *док* је Давил капао над својим опширним конзулским извештајима и својим замршеним књижевним плановима, на спрату изнад њих „млади конзул“ борио се са чамотињом ... (Андрић, 193).

2. Одавно њих мучи и забрињава сазнање да је царска тараба на границама посрнула и да Босна постаје разграђена земља по *којој* газе не само Османлије него и каури из бела света, у *којој* чак и раја диже главу дрско као никад досад (Андрић, 18). Претварала се да чита а у ствари је затворених очију слушала ту песму *коју* добро зна још из млађих година, *коју* мрзи *и које* се боји ... (Андрић, 266). А испред њих почне да се помаља наш други, само нама знани живот, то јест „заистинска“ историја нашег духа и нашег тела, *која* није нигде забележена, *коју* нико не наслућује, *која* има врло мало везе са нашим друштвеним успесима, *али*

која је за нас и за наше крајње зло и добро једина важна и једина стварна (Андрић, 25). ... Давил ће се навикнути на њега, стварно спријатељити са њим и увидети да се испод необичног изгледа крије човек који није без срца ни без памети, који је трајно и потпуно унесрећен, *али који* није неприступачан свима бољим осећањима које његова раса и његова каста познају и допуштају. (Андрић, 171). Египат изгледа земља без своје границе; где не улазимо на нека врата; *где* видимо неку земљу која нема, као све друге земље, свој почетак и свој свршетак (Дучић, 229). Само онај велики камен на брегу, над којим је био подигао кров, *где* му је отац лежао сахрањен, стајао је непомичан и видан... (Црњански 33). Покреташи који мисле да немају претходника, да је главни посао књижевности данас да води политику странке под чијом је контролом, *који* не знају да тада страда баш књижевност, *који* мисле да не постоји природан ред, временски и други, у уметности и науци, у свему, исти су као они који гледају уназад (НИН 26. 10. 2006, 51).

3. Пронашао си однекуд на њој да је из вегеталног света, *да* је пагански дух ове земље, *да* је неоткривено благо које треба само подићи (Андрић, 198). Али из свега се ипак јасно назирало да аустријски конзул жели да повеже све оне који су против француског конзула, *да* то ради опрезно и неупадљиво, не говорећи ниједне речи против свога колеге и његовог рада, али примајући све што други имају да кажу (Андрић, 96). Сви су примећивали да је стално узбуђен, *да* му очи горе нездравим жаром, *да* дрхти, *да* запиње у говору (Андрић, 297). У страху који је личио на лудило, она му је висила о врату, шкropoleћи га, већ ко зна који пут, освећеном водицом и молећи га да се тамо не жени, као што други чине, *да* се тамо не истиче, *да* и њу после позове тамо, *да* тамо не погине (Црњански, 17). Најпосле, споразумели су се да и конзул и везир у исти мах ступе у дворану, *да* се сусретну на средини *и да* одатле везир поведе конзула ка узвишеном месту поред прозора ... (Андрић, 32). Гвардијан је доказивао да то не може бити, *да* је лекарева дужност да излечи, ако може, *али да* њима сихри и враџбине нису у закону (Андрић, 239).

4. **Иако** су му и раније казали за те везирове особине, *иако* је знао да све то не треба примати за стварно и готово, Давилу су ... пријале ова пажња и љубазност (Андрић, 32). ... нослаше га затим у Италију, *мада* га брат ожени, *мада* је имао децу, *мада* није ни желео, ни искао, да иде (Црњански, 32). **Иако** његовом панорамом доминирају незграпни солитери, *иако* је скоро столеће центар радничке класе која је мање-више остала без посла, *иако* је постао симбол патње и ратног страдаштва, град на Лепеници има неки свој шарм и ведрину, а богме и — педигре (Политика — Магазин, 3. 12. 2006, 6).

5. Али нисам знао за лепоте којих се ужасавамо **јер** немају ништа са човеком, *јер* га оборе и смрве *и јер* постоје само за себе (Дучић, 39).

Како се види, изостављање везника са значењем координације прати различите типове реченица, тј. упрошћавају се везнички скупови међу различитим истозначним зависним клаузама: временским, изричним, релативним, допусним, узрочним. Тиме није и закључен списак зависних клауза код којих може доћи до упрошћавања везничких скупова. Као што у оваквим сложеним реченицама може доћи до нагомилавања свих врста истозначних зависних клауза, исто тако, може доћи до упрошћавања везничких скупова изостављањем везника са значењем координације. Најчешће се у оваквим случајевима ради о понављању истих зависних везника код истозначних зависних клауза. Међутим, дешава се да буду различити везници, како је у следећем примјеру из групе два: Само онај велики камен на брегу, над којим је био подигао кров, где му је отац лежао сахрањен... Посљедњи примјер међу оним под бројем три показује да нека од истозначних клауза може имати себи подређену клаузу. Тако те истозначне клаузе губе контактни положај. Међутим, то се не одражава на понашање везничких скупова.

О изостављању напоредних везника у овим реченицама у нашој литератури нема помена⁶. Овдје се може говорити о некој врсти асиндетизма. Зависни везници који остају међу оваквим клаузама немају никакву улогу у њиховом међусобном односу. О којој врсти напоредности се ради, зависи од семантичких момената. Најчешће се ради о саставном, као што је случај и кад су посриједи асиндетске независне реченице, које немају себи надређену клаузу⁷. Као и кад су у питању независне реченице, и овдје се између последње и претпоследње клаузе може јавити неки напоредни везник. Тако се међу овдје наведеним примјерима јављају везници *и* и *али* у примјерима под бројем 2 — код релативних реченица: Претварала се да чита а у ствари је затворених очију слушала ту песму коју добро зна још из млађих година, коју мрзи *и које* се боји ...; Давил ће се навикнути на њега, стварно спријатељити са њим и увидети да се испод необичног изгледа крије човек који није ни без срца ни без памети, који је трајно и потпуно унесрећен, *али који* није неприступачан свима бољим осећањима... Или међу примјерима под бројем 3 — код изричних реченица — јавља се везник *али*: Гвардијан је доказивао да то не може бити, да је лека-

⁶ У радовима у којим се помињу овакве реченице — Пөповић 1982; Ковачевић 1997, као и у граматикама Стевановић 1991 и Станојчић — Поповић 2005.

⁷ Стевановић 1991, наводи већи број таквих примјера, стр. 784. Он међу супротним не наводи примјере асиндетских реченица. Једино наводи реченице без супротних везника које имају партикуле испред друге клаузе или унутар ње стр. 809–810.

рева дужност да излечи, ако може, *али да* њима сихри и враџбине нису у закону. М. Стевановић констатује овакву појаву код саставних асиндетских реченица: да се испред последње јавља саставни везник и наводи примјере⁸.

Може се говорити о још једној паралели између оваквих зависних клауза са значењем напоредности и саставних реченица, синдетских и асиндетских. Наиме, и у овим реченицама радње исказане у зависним клаузама са напоредним односом могу бити или истовремене или сукцесивне. И ти односи се успостављају на исти начин како то бива и кад су посриједи независне саставне реченице.

Други начин упрошћавања везничких скупова у овоме типу сложених реченица, као што је поменуто, огледа се у изостављању зависног везника. Ту могућност илуструју следећи примјери.

- [6] 1. Фон Митерер је опет, по утврђеном формулару, истицао мудру политику бечког двора, **који** жели само мир и миру сарадњу, *али* мора да има снажну војску, јер то захтева положај велике силе на истоку Европе (Андрић, 97). За рад и општење с народом Давил је најмио Рафу Атијаса, младог травничког Јеврејина, **који** је избегавао рад у стричевој магаци и више волео да буде тумач за „илирски“ језик, него да претура штављене коже (Андрић, 59). Са безазленошћу њених шеснаест година помешао се већ коварни инстинкт вечне жене **која** има стотину очију, стотину ушију, стотину рука, и хоће све да види, све да чује, и свега да се маши (Дучић, 35). Блажена душа **која** још није патила од болова непотребних; *ни* познала успеха којих се доцније гнуша; *ни* знала за осећања од којих се најзад црвени; *ни* за пријатељства којих се после кајемо (Дучић, 34). Ноћу се одатле на најмањи шум подигне граја престрављених птица **које** у безумној врисци и лепршању нападају куд **које**, *или* се растуру у небу, *или*, ослепљене мраком, оборе у какав понор (Дучић, 31). У свађи с братом, **који** се био населио у Земуну, *а* решио да се купи једна велика кућа у Будим граду, он је желео да извуче седам стотина дуката и да се одсели у Русију (Црњански 32). Ту лијепу тужбалицу пјевају пред нама понекад искрено, надајући се помоћи, **коју** обећавамо *али* ријетко испуњавамо ... (Селимовић, 16). Одавно је показано да особе **које** нису пушачи *али* живе и бораве у окружењу са пушачима имају једнак ризик од болести **које** се везују за употребу дувана (СА октобар 2006, 98) Далеко је већа присутност порука дуванских индустрија у свим медијима него антипушачких порука, **које** се углавном јављају кампањски и немају континуитет ... (СА октобар 2006, 98). ... не жели да именује чланове комисије која би заједно са члановима **које** именује Народна скупштина требало да одлучује о правима оних **који** су у време Другог светског рата били на другој страни, *али* су сада на основу измена и до-

⁸ Стевановић 1991, 784–785.

пуна Закона о правима бораца, војних инвалида и породица палих бораца изједначени са партизанима ... (Политика 18. 11. 2006, 9). Свако ко је претходно укалкулисао, *или* и даље рачуна на потпуно потискивање Србије са Космета, биће одговоран за неку нову балканску кризу и хаос (Политика 18. 11. 2006, 11).

2. А кад сунце продре и до најдаљег дна долине *и* цео ваздух у њој постане за тренутак румен, *а* напола замрзла Лашва почне да се пуши као да кроз целу варош горе невидљиве ватре, младић и жена се дуго и срдечно растају ... (Андрић, 262). И сваки пут кад би учинио људима неко добро *или* пропустио неку од рђавих радња чинио је то са сујеверном мишљу „да ће се то маломе вратити“ (Андрић, 39). Било му је седамнаест година кад је напустио своју родну кућу на морској обали северне Француске *и* дошао у Париз, као толики пре њега, тражећи од чега да живи и како да се прослави (Андрић, 23). Кад слуге раскрилише врата *и* показаше седишта за богатим столом, Исакович се трже и неком медвеђом снагом устаде на ноге (Црњански, 42). Тек кад једно вече, у Цветној недељи, наиђе када се она купала, у изби са великом земљаном пећи, у којој се иначе пекао хлеб, *и*, помисли да уђе тамо, осетио је шта жели и шта чека (Црњански, 53–54). Али *чим* би се кратко затишје приближило крају *и* између Наполеона и бечког двора почели односи да се затежу, конзули би стали да своје посете разређују (Андрић, 102).

3. ...осетио је одједном да му на очи надиру сузе *и* у грлу поиграва исти онај тврди и неразрешљиви узао ... (Андрић, 65). ... Давил је осећао *како* се и он, у себи, потајно изневерава своме заносу *и* полагао туђи од њега (Андрић, 65). Дешавало се да је Давил, гоњен потребом да се изрази и саопшти, заборављао све то *и* отпочињао интиман и топао разговор о својим књижевним погледима и плановима (Андрић, 83). И одмах је додао, извињавајући се, да је те стихове некад прочитао у једној од сатира *и* случајно запамтио (Андрић, 84). У овој пустоши изгледа да звезде силазе из својих усијаних сфера *и* мешају се са водом ... (Дучић, 92). Резултати испитивања здравствене исправности млека и млечних производа у Нишавском округу током петнаестогодишњег периода су показали да се контрола биолошке вредности ових намирница ретко врши, *а* испитивање витамина ради само у изузетним случајевима (СА октобар 2006, 142).

4. ... то су била ова два конзула који су трошили своју снагу, своје дане и често своје ноћи да један другом стављају на пут препреке *и* загорчавају живот колико год могу (Андрић, 101). ...требаће још пуно нових хиљада година да се тај мртвачки покров скине, *и* Египат фараонски поново покаже међу људима (Дучић, 233). Буда и Христос су отишли у пустињу да се разговоре с вечношћу, што значи да у самоћи пречисте себе, *и* затим се врате међу гомиле ... (Дучић, 120). Да би се

тако направљен дуг измирио и платиле камате, треба много умешности ... (Политика 18. 11. 2006, 11).

5. **Како** су фратри ценили конзула као пријатеља и заштитника и нису никако желели да га увреде, изабрали су гојазног и тешког а лукавог фра-Иву да им он на неки начин саопшти ... (Андрић, 192). **Управо зато што** је и сам био колебљив и носио скривене и непризнаване сумње у себи, он није могао мирно да слуша туђе критике (Андрић, 79). **Срећни су што** енглеска флота брани њине обале, а енглеска авијација носи њине богаташе преко мора на хладовину (Дучић, 237).

И за овај начин упрошћавања везничких скупова наведен је већи број примјера да би се посвједочила чињеница да је изостављање зависних везника из везничког скупа карактеристично за различите врсте зависнослужених реченица. Изостављање зависних везника у везничким скуповима овога типа могуће је јер први зависни везник, изван везничког скупа, говори о ком се испуштеном везнику ради и пред истозначним зависним клаузама које слиједе. И при оваквом начину упрошћавања везничких скупова могуће је да се између истозначних зависних клауза појави клауза која укида контакт између те две клаузе. Такву ситуацију илуструје трећи примјер међу оним под бројем четири: Буда и Христос су отишли у пустињу *да* се разговоре с вечношћу, што значи да у самоћи пречисте себе, и затим се врате међу гомиле (Дучић, 120). Опет се то не одражава на понашање везничких скупова. Може се констатовати да се у оваквом моделу јавља мањи број истозначних зависних клауза него кад је у питању претходни модел [5].

Интересантно је запитати се да ли је увијек могуће изостављање временског везника оваквих везничких скупова. Навешћу по два карактеристична примјера из група [5] и [6] који ће помоћи да се утврди правило које регулише то изостављање:

1. А **када** је дошао час да се решава о животу краљевом и судбини краљевства, *када* је морао да бира између горког пића револуције ... и „краљевске добротe“ ... младић се одједном нашао на другој страни. 2. А **кад** је скинула са себе опчињеност, *кад* сам се ушанчио у сигурност тобожњег слушања, повукла ме да је видим... 3. И сваки пут **кад** би учинио људима неко добро *или* пропустио неку од рђавих радња, чинио је то са сујеверном мишљу... 4. Али **чим** би се кратко затишје приближило крају *и* између Наполеона и бечког двора почели односи да се затежу, конзули би стали да своје посете разређују.

У првом примјеру један субјекат означава неживо, а други указује на лице, у другом примјеру у обје клаузе субјекат је људско биће, али су она различита. Изостављање зависног у везника у оваквим слу-

чајевима није могуће, или бар није уобичајено. У трећем примјеру у обје зависне клаузе субјекат указује на исто лице и зависни везник је изостављен. У четвртном примјеру у позицији субјекта истозначних зависних клауза означена су нежива бића и опет је зависни везник између њих изостављен. Ове две клаузе су тјешње повезане. Није увијек могуће изостављање зависних везника ни у другим типовима зависних реченица.

Ова појава је у синтакси српског језика позната и кад се ради о понављању других истозначних и истофункционалних језичких јединица; изостављају се помоћни глаголи при понављању, изоставља се, у одговарајућим синтаксичким околностима, рефлексивно *се*⁹ итд. У оваквим зависним реченицама клаузе које зависе од исте надређене клаузе повезане су напоредним везницима. Тако је сачуван податак о ком типу напоредности међу њима је ријеч. А најчешће су саставни, супротни, па онда раставни везници. Овакве клаузе показују чвршће јединство међу радњама исказаним предикатима¹⁰. Друге значајне разлике на семантичком плану између ових реченица и реченица код којих није дошло до упрошћавања везничких скупова не уочавају се. То се може видјети ако се врате изостављени везници на одговарајуће мјесто. Има случајева да се испред посљедње клаузе у низу зависних клауза везнички скуп не упрошћава. Такав је случај у посљедњем примјеру групе три: Најпосле, споразумели су се да и конзул и везир у исти мах ступе у дворану, да се сусретну на средини *и да* одатле везир поведе конзула ка узвишеном месту поред прозора...

Међутим, упрошћавање везничких скупова доводи до извјесне промјене у структури клаузе која слиједи иза независног везника. Тако је у последњем примјеру под бројем четири и претпоследњем примјеру под бројем пет у примјерима [6] изостављен помоћни глагол. Враћање зависног везника последици и враћањем помоћног глагола у тим клаузама: Да би се тако направљен дуг измирио *и да би* се платиле камате, треба много умешности; Управо зато што је и сам био колебљив *и шио је* носио скривене и непризнаване сумње у себи, он није могао мирно да слуша туђе критике.¹¹ Враћање зависног везника такође захтијева и враћање рефлексивног *се* које указује да се у рече-

⁹ О изостављању рефлексивног *се* нпр. види Ивић 2000.

¹⁰ Слично је констатовала и М. Ивић за радње исказане глаголским предикатима код којих је изостављено *се* — Ивић 2000, стр. 115. и напомена бр. 4. У граматичи Станојчић — Поповић наводи се овакво изостављање везника и указује на чињеницу да су радње тако повезаних клауза у тјешњој међусобној вези, стр. 359.

¹¹ На ово се указује и у граматичи Станојчић — Поповић, стр. 359, гдје се каже да се у оваквим реченицама могу изостављати зависни везници и глаголске енклитике.

ници исказује пасивна дијатеза. Поред показаног случаја (*се*) у првом од овдје наведена два примјера, то показује и примјер под бројем три: Резултати испитивања здравствене исправности млека и млечних производа у Нишавском округу ... су показали *да се* контрола биолошке вредности ових намирница ретко врши, *а да се* испитивање витамина само ради у изузетним случајевима. Један примјер под бројем три показује да изостављање зависног везника омогућава, али не условљава обавезно, и изостављање ближег објекта који се понавља, заједно са помоћним глаголом¹²: И одмах је додао, извињавајући се, да је те стихове некад прочитао у једној од сатира и *да их је* случајно запамтио. Први примјер под бројем пет показује да се ближи објекат не изоставља увијек и кад је у питању именовање истог појма именском ријечи у тој позицији: како су фратри ценили конзула као пријатеља и заштитника и нису никако желели да га увреде, изабрали су гојазниог и тешког а лукавог фра-Иву... Не ради се, дакле, о досљедној појави изостављања ближег објекта као посљедици овог начина упрошћавања везничких скупова. Могло би се рећи да и овдје важи правило о изостављању истих јединица (синтаксичких) које се понављају у условима остваривања јединствене ситуационе цјелине (Ивић 2000, 115). Треба, међутим, додати да изостављање зависног везника захтијева изостављање помоћног глагола у клаузи испред које је изостављен, док изостављање ближег објекта и рефлексивног *се* које је показатељ пасивне дијатезе није обавезно: И одмах је додао, извињавајући се, да је те стихове некад прочитао у једној од сатира *и* случајно *их* запамтио; Резултати испитивања здравствене исправности млека и млечних производа у Нишавском округу ... су показали *да се* контрола биолошке вредности ових намирница ретко врши *а* испитивање витамина само се ради у изузетним случајевима. Разлика је, како се види, само у позицији у којој се ови испуштени дијелови налазе у случају кад је испуштен везник у односу на случај кад је присутна везничка група.

Занимљиво је да изостављање координираног везника а враћање зависног ([5]) условљава да ово *се* као знак пасивне дијатезе не може изостати из реченице. Исто то важи и за изостављање помоћног глагола у другој истозначној клаузи и наредним.

Као што се види, и један и други вид упрошћавања везничких скупова у овоме типу зависносложене реченице има извјесне посљедице. Када се изостављају напоредни везници, имамо ситуацију идентичну асиндетским реченицама: ту може доћи до проблема препознавања типа напоредности међу одговарајућим зависним клаузама. Друге

¹² У поменутој граматици из претходне напомене на ово се не указује.

природе су последице које условљава изостављање зависних везника. Оне се тичу структуре клаузе која се одрекла свога зависног везника.

Постоји могућност изостављања и напоредног и зависног везника истовремено у оваквим сложеним реченицама. Такву могућност илуструју следећи примјери.

[7] 1. Кад је узетог оздравио, слепцу вратио вид и жену дванаест година болесну дигао из постеље, Јевреји се саветоваху на који начин да га погубе (Дучић, 214).

2. Ђене сиве очи изгледају два мала северна језера пуна рибе која непрестано светлуца по дну, игра се на површини, бацака у сунцу (Дучић, 34). Па би онда наилазили дани кад је Ана Марија, одједном обесхрабрена, губила веру у исход своје борбе, повлачила се и скрушених руку, очајна, осећала како неред и нечистоћа ове оријенталне земље насрћу одасвуд ... (Андрић, 109). Гледао сам је како излази из цркве где је клечала пред мраморним саркофагом свога претка који је био дужд или адмирал, који је судио људима на земљи, палио туђе галије по морима, освајао Левант и Грчку и најзад легао у Сан Ђовани и Паоло ... (Дучић, 43) Висок, жилав, танак у пасу и поред одмаклих година, плавих очију оштра погледа, то је био човек који је видео многе ратове, стекао велик иметак, постао паша без ласкања и без много мита (Андрић, 55). Прича о новом великом везиру који га мрзи, завиди му што је био срећнији од њега у ранијим ратовима и због тога му не шаље ни упутства ни извештаје ни средства за борбу против Србије (Андрић, 203). Шта да се каже о човеку који ништа не говори, нигде не иде, ни са ким се не дружи, ништа не тражи, него гледа свој посао и своју кућу (Андрић, 229).

3. Давилу је наређивано да им обезбеди пролаз, набавља коње и пратњу (Андрић, 42). Па би онда наилазили дани кад је Ана Марија ... осећала како неред и нечистоћа ове оријенталне земље насрћу одасвуд, избијају из земље и падају из ваздуха, навиру на врата и прозоре, на сваку пукотину, и како полагао али неодољиво освају кућу и све у њој, предмете, чељад, животиње (Андрић, 109–110). Замишљао је Ахмеда Нурудина тако преображеног, како путује друмовима, шенлучи по хановима, кроти дивље коње, псује, говори о женама ... (Селимовић, 107)¹³.

4. Али Колоња је исто тако одлазио и код јеромонаха Пахомија и залазио у православне куће у Травнику, да би видео верске обичаје, чуо службу и појање и упоређивао их са службом у Грчкој (Андрић, 247).

Ове реченице су у синтаксичком погледу најближе оним из групе [6]. Изостављање везничке групе између истозначних клауза које се од-

¹³ Ово није типична објекатска реченица.

носе на исту надређену повлачи за собом изостављање помоћног глагола у клаузама испред којих нема ни једног везника. Тако је у првом примјеру у овој групи: **Кад** је узетог оздравио..., где испред друге клаузе немамо ни један везник и у њој је изостављен помоћни глагол. Испред треће клаузе стоји напоредни везник и опет је изостављен помоћни глагол. Такође, у оваквим реченицама исто се дешава са рефлексивним *се* као показатељом пасивне дијатезе, а изостаје и ближи објекат у случајевима идентичним оним показаним на примјерима из групе шест. То се може лако показати на истим тим примјерима. Ове реченице се разликују од саставних асиндетским реченицама по томе што се код саставних асиндетских реченица помоћни глагол може а не мора изостављати, а у овим реченицама увођење помоћног глагола доводи у питање истозначаност зависних клауза између којих је уклоњен везнички скуп: ...то је био човек који је видео многе ратове, стекао је иметак, постао је паша без ласкања и без много мита. И у овим реченицама понекад се на крају врати један везник или се појави везнички скуп. Први случај илуструје посљедњи примјер: ... да би видео верске обичаје, чуо службу и појање у цркви и упоређивао их са службом у Грчкој, а други — ... осећала како неред и нечистоћа ове оријенталне земље насрћу одасвуд ... навиуру на врата и прозоре, на сваку пукотину, и како полако али неодољиво освајају кућу ..., из групе три.

На крају треба истаћи да се у језичкој пракси не јављају само чисти случајеви каквих је већина међу овдје навођеним. Јављају се и такве сложене реченице у којим се комбинују ове три могућности. Овдје ће се те могућности само илустровати будући да се на плану реченичне структуре ништа ново не јавља.

- [7] 1. Кад су видели да му се одузео дар говора и да је сав узет, да не може ни гласом ни знаком дати јава од себе, растрчали су се... (Андрић, 49).
2. Тако је, на пример, за Делила, обожаваног Делила, младић знао одмах да каже да је умешан салонски човек, да добија хонорар од шест франака по стиху и да га зато госпођа Делил сваког дана закључава и не пушта из собе док не изради одређен број стихова (Андрић, 83).
3. „Млади конзул“ је дуго гледао како сељак купује косу, како јој пажљиво опишава рез отвордним палцем леве руке, како затим дуго куца косом о камени праг и са напрегнутом пажњом слуша њен звук, како најпосле зажмуривши на једно око гледа низ испружену косу, као да циља, и процењује јој оштрину и ков (Андрић, 71).
4. У Цариграду је сада пуна анархија а Мехмед-пашини пријатељи, којима је он, управо неколико дана пре изненадног доласка капицбашиног, послао „све што треба“, добиће у времену, да заврше започету

„контрамину“ и да код новог султана спасу везира и, ако треба, учврсте на садашњем положају (Андрић, 51).

5. Па би онда наилазили дани кад је Ана Марија ... осећала како неред и нечистоћа ове оријенталне земље насрћу одасвуд, избијају из земље и падају из ваздуха, навиру на врата и прозоре, на сваку пукотину, и како полагано али неодољиво освајају кућу и све у њој... (Андрић 109–110).

Први примјер показује да не мора изостављање везника да почне са другом истозначном зависном клаузом; овдје је обрнута ситуација: испред друге клаузе је везнички скуп, а испред треће је само зависни везник. Прве двије клаузе су у тјешњој вези. У друга два примјера имамо међу зависним клаузама оне које су посебније повезане. У другом примјеру су тјешње повезане трећа и четврта клауза; у трећем примјеру тјешње су повезане трећа и четврта, а онда и пета и шеста клауза. У четвртој реченици показује се да се између двије зависне истозначне клаузе може уврстити нова зависна од последње истозначне; сличан примјер је навођен већ. Овдје је изостављен зависни везник друге истозначне клаузе, али би се он могао увести па бисмо тако добили три везника у контакту. У посљедњој реченици према истој надређеној клаузи усмјерено је пет истозначних зависних. Између прве и друге нема везника, другу и трећу повезује саставни везник, између треће и четврте нема везника, а пету са четвртом повезују независни и зависни везник.

Ови примјери показују како је могуће да се у једној сложеној реченици појави већи број зависних истозначних клауза. А и раније је међу навођеним примјерима било таквих. Тако је у групи [5] један примјер са седам зависних временских клауза. Уобичајена је ситуација у српском стандардном језику да се за једну надређену везују једна или двије истозначне зависне клаузе. Овакво гомилање истозначних зависних клауза у једној сложеној посебно је карактеристично за књижевноумјетнички стил.

У закључку се може рећи следеће. У савременом српском језику постоје и такве зависносложене реченице код којих долази до нагомилавања везника међу клаузама, односно до стварања везничких скупова. Нагомилавање везника у неким реченицама се може избјећи другачијим распоредом клауза. Постоји, међутим, један тип зависносложених реченица код којих се стварање везничких скупова не може избјећи распоредом клауза јер таква могућност често не постоји. Ради се о таквим зависносложеним реченицама код којих се јављају двије или више истозначних зависних клауза уз исту надређену. Међу њима се тада удвајају везници: јавља се зависни везник, који показује о ком

типу зависних клауза је ријеч, и независни везник, који говори какав тип напоредности се успоставља међу тим зависним клаузама. Анализа грађе из различитих функционалних стилова савременог српског језика показала је да се у таквим реченицама не јављају увијек везнички скупови. Они се могу упрошћавати. У том погледу постоје три могућности. Прва могућност је да се изостави зависни везник међу истозначним клаузама, а зависни везник испред прве истозначне зависне клаузе указује и о којој врсти зависних клауза је ријеч као да он стоји и испред наредних истозначних зависних клауза. Друга могућност је да се изостави независни везник између истозначних зависних клауза; у анализираној грађи тако се повезују зависне клаузе које стоје међусобно у саставном односу. Успостављање других типова напоредности без везника комплексније је и иначе, тј. кад се ради о чистим независним сложеним реченицама. Трећа могућност је да се међу истозначним зависним клаузама изостављају оба везника. У зависности од тога који вид изостављања везника је у питању јављају се и извјесне промјене у структури клауза испред којих долази до изостављања везника. Кад се изостави независни везник [5], клауза иза њега не трпи и не дозвољава никакве промјене. Кад се изостави зависни везник [6], клауза која долази иза њега трпи промјене у структури: обавезно се изоставља помоћни глагол ако постоји у предикату, а који је идентичан помоћном глаголу из претходне истозначне зависне клаузе. Често се изостављају и се које је показатељ пасивне дијатезе, ако је било у претходној клаузи, и ближи објекат ако је идентичан објекту из претходне истозначне клаузе. Ове двије јединице се не изостављају обавезно — оне могу остати у клаузи, али заузимају другу позицију у односу на позицију коју имају кад зависни везник није изостављен. У трећем случају [7] посљедице које трпи клауза испред које су изостављени везници идентичне су оним које су описане у претходном случају.

Анализа језичке грађе је показала да је појава оваквих реченица карактеристична за све функционе стилове. Разлика је само у погледу фреквенције њихове у појединим стиливима. Најфреквентније су у књижевноумјетничком стилу. Свакако оне пружају извјесне могућности за остваривање неких ефеката карактеристичних за овај функционални стил. Није случајна чињеница да, рецимо, у анализираној грађи сви примјери реченица са изостављеним независним везником у овој позицији потичу управо из књижевноумјетничког стила. За овај рад нису посебно посматране те стране ових реченица; то би могла бити тема посебног рада. У сваком случају, при опису савременог српског језика

не треба заобилазити овакве реченице као ни чињеницу да су оне посебно карактеристичне за књижевноумјетнички функционални стил.

ИЗВОРИ

- Андрић — Иво Андрић, *Травничка хроника*, Нолит Београд, 1981.
 Дучић — Јован Дучић, *Градови и химере*, Политика Београд, 2005.
 НИН — НИН, *Недељне информативне новине*, Београд
 Политика — *Полијтика*, дневни лист, Београд
 СА — *Српски архив*, часопис српског лекарског друштва, Београд
 Селимовић — Меша Селимовић, *Дервиш и смрт*, Српска књижевна задруга Београд, 1969.
 Црњански — Милош Црњански, *Сеобе*, прва књига, Нолит Београд, 1973.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Ивић — Milka Ivić, *Lingvistički ogledi, tri*, Beograd.
 Ковачевић 1997 — Милош Ковачевић, *О тшйовима нагомилавања везника*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XL/2, Нови Сад, 159–169.
 Поповић 1982 — Ljubomir Popović, *Iz problematike konstituisanja i strukturiranja složenih rečenica: nezavisne i zavisne rečenice*, Књижевност и језик XXIX/1, Београд, 1–15.
 Станковић 1987 — Богољуб Станковић, *Асиндејске реченице у руском језику и њихови српскохрватски еквиваленти*, Јужнословенски филолог XLIII, Београд, 61–82.
 Станојчић Поповић 2005 — Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамађика српскога језика*, уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе, десето издање, Завод за уџбенике и наставна средства Београд.
 Стевановић 1991 — Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II, Синџакса*, пето издање, Београд.

Резюме

Срето Танасић

УПРОШЋЕНИЕ СОЮЗНЫХ КОНСТРУКЦИЙ В СЛОЖНОМ ПРЕДЛОЖЕНИИ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

В сербском языке существует несколько типов сложных предложений, в которых возможно образование союзных конструкций между зависимыми клаузами. В настоящей работе описывается один тип таких конструкций. Речь идет о сложноподчиненном предложении, в которой рядом с доминирующей клаузой налицо минимум две зависимые однозначные клаузы, напр. *Док год се у Турској овако влада и док су у Босни овакве прилике*, не може бити говора о путевима и саобраћају; Чинило му се да пред њим стоји слика и прилика новог нараштаја и *да је* прстом додирује. Подчинительные союзы связывают зависимые клаузы с такой же доминирующей клаузой, а сочинительные союзы находятся между теми же однозначными значными клаузами, для того чтобы показать, какой тип координации устанавливается между ними. В данной работе рассматриваются способы уп-

рошения союзных комплексов без изменения следования клауз в сложных предложениях этого типа.

Есть три способа упрощения союзных комплексов в таких предложениях. Суть одного из них в том, что опускается сочинительный союз между зависимыми однозначными клаузами: Сви су примећивали да је стално узбуђен, да му очи горе нездравим жаром, да дрхти, да запиње у говору. Во втором случае упрощение союзных комплексов производится так, что опускаются подчинительные союзы в таких комплексах: Али чим би се кратко затишје приближило крају и између Наполеона и бечког двора почели односи да се затежу, конзули би стали да своје посете разређују. Несмотря на то что эти два способа упрощения союзных комплексов не приводят к различиям на семантическом уровне, они все же оставляют различные последствия, касающиеся структуры зависимой клаузы, перед которой опускаются названные союзы. При опущении сочинительного союза клауза, перед которой он опущен, не страдает и не допускает никаких изменений. Если же опустить подчинительный союз, то в клаузе перед которой он опущен, обязательно опускается вспомогательный, если он налицо в глагольной форме предиката и если он идентичен вспомогательному глаголу из предыдущей однозначной зависимой клаузы. Часто опускается частица *се*, служащая показателем пассивной диатезы, если он была налицо в предыдущей клаузе, а также ближний объект, если он идентичен объекту, имеющемуся в предыдущей однозначной клаузе. Однако, пропуск двух названных единиц не обязателен; они могут остаться, но в таком случае занимают другую, иную позицию в клаузе по отношению с позицией, которую они занимали, когда подчинительный союз не был опущен. Третья возможность касается опущения обоих союзов между зависимыми однозначными клаузами: Давилу је наређивано да им обезбеди пролаз, набавља коње и пратњу. Опущение союзных комплексов отражается на структуре однозначной зависимой клаузы, перед которой этот комплекс находился. Последствия такие же, как и при пропуске подчинительного союза: тогда обязательно опускается вспомогательный глагол, а пассивное *се* и ближний объект, перенятые из первой однозначной клаузы, ведут себя так же, как и в случае пропуска подчинительного союза ([6]).

Указанные виды упрощения союзных комплексов характерны для различных функциональных стилей современного сербского языка, чаще всего для стиля художественной литературы.

ВЛАДИСЛАВА РУЖИЋ
(Нови Сад)

РЕЧЕНИЧНЕ СТРУКТУРЕ С КОНЕКТИВНИМ ГЛАГОЛИМА¹

У српском језику неке глаголске лексеме одређеног семантичког лика и граматичког облика служе за увођење новог пропозитивног садржаја или његово повезивање с другим садржајем, као значењски недовољно спецификовани реченични елементи. У центар овога истраживања постављен је тип односа који може бити успостављен у датој структури тзв. глаголском споном, на коју се директно или индиректно, преко просентенцијалне речи (одређене форме или облика), наслања везничко средство уводећи клаузу која представља језгро предиката, тзв. допунски предикатив. Може се рећи да се такве реченичне структуре с глаголима названим конективима у саставу предикатског израза налазе на прелазу између сложених субординиранних и простих реченица, односно то су сложене реченице са структурно несамосталним деловима.

Кључне речи: савремени српски језик, синтакса, семантика, копулативни и некопулативни глаголи, предикатски израз, „реченични предикативи.“

1. У овом раду бавимо се једним типом сложених реченичних структура сачињених од копулативних или некопулативних глагола и тзв. реченичних предикатива,² тј. предикатских реченица³ уведених

¹ Термин *конективни* употребљавамо у недостатку бољег термилошког решења, а под њим подразумевамо врло специфичну употребу глаголских израза која се огледа у својврсно повезивању два аргумента између којих су успостављене одређене релације.

² Зовемо их тако зато што имају структуру реченице, а појављују се у позицији именског дела предиката уз копулативни или неправи копулативни глагол, аналогно падежним предикативима. (О именским и допунским предикативима в. Станојичић, Поповић: 217-228)

³ На карактеристична обележја тзв. предикатских реченица уз копулативне предикате својремено је указала Ксенија Милошевић (1974), што је било подстицајно за овај рад, с тим што се овде бавимо и реченичним структурама с другим, некопулативним глаголима у саставу сложених предикатских израза. И за једне и за друге глаголе, међутим, карактеристично је удруживање, како ћемо видети, с одређеним (просентенцијалним и) везничким средствима који уводе формално зависну клаузу.

зависним везницима. У српском језику, како ћемо показати, одређене глаголске лексеме у једном свом, обично секундарном значењу и посебном, неутралном граматичком облику могу да конституишу, заједно с везничким и, евентуално, заменичким корелатима или просентенцијалним синтаксичким средствима, сложене предикатске изразе у чијем су саставу обавезно два финитна глаголска облика. Понашање већине тих глагола управо је такво да их диференцира од евентуалних других њихових употреба као лексема и сврстава, условно, у речи „на граници пунозначности.“⁴

Тако рецимо копулативни глаголи *бијти*, *јесте* и неки други, некопулативни као што су *лежати*⁵, *налазити се*, *садржати се*, *састајати се*, *огледајти се* (у чему), *сводити се* (на шта), *следити*, (*јро*)*излазити* (из чега), *доћи* (до чега), *довести* (до чега), *зависити* (од чега)⁶ или рецимо (*јре*)*осијаје*, *важи*, *значи*, *вреди*,⁷ и то у споју са зависним везником, често и са каквим просентенцијалним изразом, имају посебне употребне вредности када се остварују као лексеме — споне, обично између два апстрактна садржаја.⁸ Условно их зовемо *конективним* глаголима будући да су то специјална синтаксичка средства везе с предикатском функцијом, а улога неких од њих може се сагледати и шире, на надреченичном плану.⁹

Овакве семантичке позиције наведених глагола који се појављују у улози предикатских спона углавном региструју наши речници, под одређеним лексикографским одредницама, у оквиру појединих значењских ликова, где су дати и понеки репрезентативни примери.¹⁰

⁴ У својој студији Сњежана Кордић (2002) бави се и неким глаголима као речима које стоје, како сама ауторка каже, „на граници пунозначности.“

⁵ Речник САНУ бележи и таква значења, на пример, глагола *лежати*, где се као синоними, и то у оквиру дате лексикографске одреднице појављују и глаголи *садржати се*, *састајати се*, под 8.в. „(у нечему) заснивати се, темељити се, почивати (на нечему); садржати се, састојати се.“

⁶ Уз сваки глагол у загради дајемо одговарајући облик заменице условљен његовом реакцијом.

⁷ Већина наведених глагола у оваквој позицији има облик 3. лица једнине презента или перфекта.

⁸ Они чине, према представнику функционалне граматике Шељакину (2001, 248), сложене реченице са структурно независним компонентама.

⁹ О улогама појединих синтаксичких и лексичких средстава на нивоу изнад реченичног в. код Силића (1984).

¹⁰ Неки примери у овоме раду, а посебно семантичке дефиниције глагола (в. даље), преузимани су из *Речника српскохрватског књижевног и народног језика I–XVI* (Српска академије наука и уметности — РСАНУ) и шестотомног *Речника српскохрватског књижевног језика I–VI* (Матица српска — Матица хрватска — РМС).

1.1. Будући да је питање структурирања оваквих реченица с горе назначеним предикатским изразима (оним сачињеним од тзв. конективног глагола, конјункције, просентенцијалне речи и тзв. реченичног предикатива)¹¹ у српској граматичкој и лингвистичкој литератури до данас остало по страни,¹² овом приликом покушаћемо да га сагледамо не само са синтаксичко-семантичког аспекта него и нешто шире. Објединивши све те предикатске споне у општа семантичко-функционална поља, утврдили смо да их повезују одређени граматичко-семантички односи (као што су упоређивање, изједначавање, садржавање, свођење у уже оквири, условљавање, потицање, (про)излажење, исхођење итд.), какви иначе могу бити успостављени између две предметности односно два непредметна садржаја у интелектуално-спознајној сфери.

2. Истраживање је спроведено на репрезентативном узорку формираном од књижевних текстова српских аутора с краја XIX и из XX века.¹³ А пре него што изложимо резултате, морамо нагласити да у

¹¹ Овај *йредикатив* има улогу допуне али реченичну структуру и вредност тзв. пропозитивног аргумента.

¹² Изузетак је наведени рад Ксеније Милошевић (1974), где су подробно објашњене ове структуре с копулативном предикатом и формално зависном клаузом.

¹³ За ово истраживање експерирани су примери из следећих дела: (И.А. Др.) Андрић, Иво, *На Дрини ћурија*, Просвета — Београд, Младост — Загреб, Свјетлост — Сарајево, Државна zaloжба Словеније — Љубљана, Београд 1965; (М.Б. К) Богдановић, Милан, *Кришике*, Матица српска, Српска књижевна задруга, Нови Сад — Београд 1972; (И.Г. Ст.) Грицкат, Ирена, *Сјудије из историје српскохрватског језика*, Народна библиотека СРС, Београд 1975; (Ј. Д. ИСК) Деретић, Јован, *Историја српске књижевности*, Нолит, Београд 1983; (Ј. И. ИД) Игњатовић, Јаков, *Изабрана дела*, Народна књига, Београд 1962; (Д. Ј. ЈП) Јовић, Душан, *Језички систем и његова грамафика*, БИГЗ — Београд, Јединство — Приштина 1985; (Д. К. РЈ) Киш, Данило, *Рани јади*, Нолит, Београд 1989; (М. Ђ. М. КС) Миличевић, Ђ. М. *Кнежевина Србија (географија—орграфија—хидрографија—топографија—археологија—историја—ејнографија—стаиистика—йросвета—култура—ујрава)*, Београд 1876, 5–42; 180–230; (Н. М. МЈ) Мишчевић, Ненад, *Од мисли до језика*, Издавачки центар Ријека 1987; (Ј. Н. КС) Недић, Љубомир, *Кришичке сјудије д-ра Љубомира Недића* (прва књ.), СКЗ, Београд 1910; (Д. Н. Д) Ненадић, Добрило, *Доройеј*, Рад, Народна књига, БИГЗ, Београд 1980; (С. Н. СК) Новаковић, Стојан, *Српска књижевна кришика* (књ. 4), Матица српска — Нови Сад, Институт за књижевност и уметност, Београд 1975, 190–217; (М. П. ХР) Павић, Милорад, *Хазарски речник*, Просвета, Београд 1984.² (В. П. АП) Поповић, Васил, *Аграрно йишање у Босни и турски нереди за време реформног режима Абдул-Мехида (1839–1861)*, САН пос. изд., књ. СЛ, Научна књига, Београд 1949; (М. С. ММ) Селимовић, Меша, *Магла и мјесечина*, БИГЗ, Београд 1983; (Ј. С. ИД) Скерлић, Јован, *Изабрана дела*, Народна књига, Београд 1962; (С. С. ИС) Станојевић, Станоје, *Историја Срба, Хрватија и Словенаца* II. Напредак, Београд 1920, 5–74; (В. Ђ. ИЈ) Ђоровић, Владимир, *Историја Југославије* (обнародовало 1933. Народно дело у Београду), Просвета, Београд 1989; (П. У. ОС) Угринов, Павле, *Ошац и син*, Нолит, Београд 1986; (И. Ч. ВЗ) И. Чоловић, *Време знакова: 1968–1987*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад 1988; (Б. Ш. ОЈ) Шеших, Богдан, *Основи логике*, Научна књига, Београд 1974.⁴

нашој граматичкој терминологији влада велико шаренило, па је стога нужно сваки коришћени термин прво протумачити и, коначно, усагласити с другим сличним, које налазимо у термилошкој систему за дату лингвистичку област. То важи рецимо и за термине *ћредикаћски* (нпр. предикатна реченица,¹⁴ предикатски номинатив, датив, акузатив)¹⁵ или *ћредикаћивни* (нпр. предикативни падеж, предикативна допуна, предикативни атрибут).¹⁶

2.1. Како ће показати ова анализа, *ћредикаћски израз* анализираних структура гради пре свега копулативни глагол (*јесћие*) или какав други, некопулативни, синтаксички непотпун глаголски израз као у примерима формално простих реченица с просентенцијалним речима: *То је (=јесћие) ћо / ћаково / ћако; То је једнако ћоме; То се садржи у ћоме. То лежи у ћоме; То се своди на ћо; То зависи од ћога; То следи из ћога; То ћоћиче, долази од ћога; То доводи до ћога; То значи ћо.* У структурама којима се бавимо, у предикативном делу или тзв. лексичком језгру,¹⁷ овде попуњеном просентенцијализатором, налази се каква реченична предикација уведена зависним везником, често уз какву катафору. На месту субјекатског аргумента може такође бити реченична предикација, што значи да дати глаголски израз тада представља спону између две синдетске зависне клаузе.

3. Најпре ћемо се позабавити копулативним предикатом у чијем је именском делу синдетска клауза, тзв. реченични предикатив. Ако, дакле, поћемо од структурног модела у коме се за копулативне глаголе ЈЕСАМ и БИТИ или непунозначне глаголе типа ОСТАТИ, *ћостћати* везује клауза са субординираним везницима *да, како, шћо, као шћо, какав*, непосредно или преко анафорске речи, тако да се субјекатском аргументу обично с конкретним или, реће, апстрактним значењем приписује неко посебно обележје посредством тих

¹⁴ Прањковић (2002, 78) каже да се *ћредикаћне* реченице издвајају према функционалном критерију и да је за њих „карактеристична посве окамењена, готово 'фразеологизирана' структура (нпр. *Ја сам који јесам* и сл.) и назочност облика углавном само једног глагола (тј. глагола *бићи*).“

¹⁵ У поглављу *Синћаксе ћросћие реченице* (Пипер 2005) посвећеном падежима Ивана Антонић употребљава термин предикатски падеж за сваки именски израз који чини обавезни део предикатског израза уз копулативне или семикопулативне глаголе (Антонић, *Синћакса ...*, в. нпр. стр. 125/6).

¹⁶ Уместо термина *ћредикаћска* (тј. предикатна) реченица, служимо се термином *реченични ћредикаћив*, у складу с образложењем које је дала Ксенија Милошевић у своме раду из 1974.

¹⁷ О том тзв. лексичком језгру као делу предиката просте реченице в. код Милке Ивић (1983, 87–114).

спона, онда можемо установити одређене видове синтаксичко-семантичких веза.¹⁸

Основни структурни модел ових реченичних структура изгледа овако:

$Arg_1 + P (COPV_{3.1.sg.} + /Pron = Cor/ + Conj_{sub} + V_{fin}).^{19}$

У саставу предикатског израза, сем копуле, налази се обавезно зависни везник и евентуално тзв. корелатив, који уведе клаузу која чини семантичко језгро предиката. Позицију субјекатског аргумента попуњава именски израз с конкретним или апстрактним значењем коме се приписује какво обележје.

3.1. Реченични предикативи (с везником *да*) уз копулативни глагол могу имати устаљену граматичку структуру, лексички састав и фразеолошки везано значење.²⁰ Дакле, то могу бити и фразеологизми са структуром идентичном зависној клаузи. Њихови семантички еквиваленти по правилу су придевске речи, као нпр.: *Јело је да њрсије њолижеш; Одећа му је да човеку срце њукне; Збиља, њо је да цркнеш од смеха* (Д. К. РЈ, 100). Како видимо, реченични предикативом квалификује се конкретни предмет или пак ситуација, какво догађање. Есплицирана придевска заменица пред везником упућује на одређену семантичку интерпретацију предикатива, нпр.: *Вишеградска вода и ваздух су њакви да се већ његова деца рађају оѡворене руке* (И. А. Др., 18).

Овакви примери с реченичним предикативом садрже консекутивну семантичку компоненту будући да реферишу о томе шта је настало као последица интензификованог својства приписаног субјекатском аргументу помоћу реченичног предикатива.

3.2. А реченични предикатив уведен прилошком речју *како* с далним глаголом *ѡреба* или с његовом негираном верзијом такође је фразеологизиран и овде има поларизовану семантичку вредност *добро, ваљано/лоше*, што се зависно од субјекатског аргумента интерпретира придевским или прилошким еквивалентом: *Тај ѡвој сѡав ни-*

¹⁸ То би биле, према руским синтаксичарима, нерашлањене структуре (в. нпр. Белошопкова 1977, 220).

¹⁹ Користим се следећим симболима: Arg_1 — субјекатски аргумент, P — предикатски израз, $COPV$ — копулативни глагол, $Pron$ — прономен, Cor — корелатив, $Conj_{sub}$ — зависни везник, V_{fin} — финитни глагол, $Prosent$ — просентенцијализатор, l — лице, sg — сингулар.

²⁰ Како тврди В. Васић, „у копулативном типу сложеног предиката може бити и клауза која је функционална једнака било ком предикативу детерминативног типа“ (2003: 29).

је како *џреба* (разг.); Сваки његов *гест* је како *ваља* (разг.); Све /оно што се збило/ *би било како не џреба* (М.С. ММ, 94).²¹

3.3. У реченицама овог типа, где предикатски израз чине чак два копулативна глагола (од којих је други у склопу тзв. *реченичног џредикатива*), обично се имплицира 'једнакост' обележја приписаног истом аргументу или пак различитим субјекатским аргументима, тако да се оне по томе обично уврштавају у поредбене реченице. Нпр.: Све је *џо* учинило да његов рад не буде *какав је некад био* (Јб. Н. КС, 73); *Остани онакав *какав јеси**,²² *Буди као *џио џи* је био *оџац** (разг.). У сва три примера општа значењска вредност клаузе једнака је придеву „исти“.

3.4. Реченични предикатив уведен везником *да* уз копулативни глагол може имати именичку вредност, што значи да му је супституент номинализована конструкција, тзв. номинатив изједначења: *Оно *џио* је он њима *хџео*, *било је /то/ да *џо* *угледу на неке романе Тургењева* *оџише нове људе и нове идеје*** (Јб. Н., КС, 54). Када је реч о стављању једнакости између две појаве, сигурно је да од комуникативне хијерархизованости датих исказа зависи која ће од те две појаве бити тема саопштења.²³ Исту категоријалну вредност има и пример у коме је то накнадно експлицирано посебним именичким лексемама: *Свак је био /то, оно/ *џио* се од њега *џражило*: *курир, борац, џозадинац**.²⁴ Ксенија Милошевић (1974, 41) је својевремено учила да се оваква, „тзв. предикатска реченица“, „непосредно и функционално и смисаоно укључује у главну као њен конститутивни део.“

Показне заменичке речи као корелати (тј. формални антецеденти — Кордић, 1995, 187) који се појављују пред везницима у овим структурама са копулом „саме ништа не казују“, што заправо проистиче из њихове природе, а не отуда што „не знамо коју реч замењују“,²⁵ добијају своју праву смисаону конкретизацију у виду реченице. Уп. и овај пример с корелативом *оно*: *Жива слике масе *је* *уџраво оно *џио* га *оне-***

²¹ Стојимо на становишту, које заступа М. Стевановић, да је прилошки или придевски карактер овог предиката „везан за значење субјекта *џо* и *ово*“, прецизније, условљен је тиме да ли се односи на глаголску или именичку садржину (1974, 40/41).

²² Пример је преузет из *Грамаџике* Мразовић и Вукадиновић (1990: 560).

²³ На могућност инверзије тих реченичних делова (субјекта и лексичког језгра предиката), што зависи „од распореда теме и фокуса односно коментара у датом исказу“, упозорио је Радовановић у својој студији о именици у функцији кондензатора (1978: 133).

²⁴ Наведени пример преузет је од Симића (1981: 56), за који исти аутор каже да је релативна, али не атрибутивна, будући да је уврштена у устројство главне реченице „*џо *месџу**.“

²⁵ Тако тврде аутори једног удбеника: Брабец-Храсте-Живковић, 205.

сјокојава (И. Ч. ВЗ, 97). Такву употребу заменичких корелатива ауторке Граматике српскохрватског за странце (Мразовић, Вукадиновић 1990, 508) тумаче тежњом да се дати садржај јаче истакне, што значи да су ти примери обележени на информативно-стилистичком плану.

4. У предикатским изразима састављеним од конективних, некопулативних глагола којима се сигнализира посебна врста укључивања пропозитивног садржаја у реченичну структуру с експлицираним или подразумеваним субјекатским аргументом, уочавају се различити видови повезивања две појаве, тј. ентитета. Занимљиво је и сасвим разумљиво да се многи ови предикатски изрази, како ће показати анализа, свODE, у крајњој линији, на копулативни предикат.²⁶

Основни структурни модел оваквих реченица изгледа овако: Arg₁ + P (V_{fin1} + /Prosent/ + Conj_{sub} + V_{fin2}). Структурна варијанта овога модела има одређене облике заменичких или именичких речи у функцији просентенцијализатора²⁷ испред зависне конјункције, што је условљено лексичким и граматичким обележјима глаголске споне, везничким средством и значењем именске речи у позицији аргумента основне реченице. Као обавезни структурно зависни делови предикатске споне они заједно с везником не само што уводе синдетску клаузу него и сигнализирају какав ће се вид семантичког односа успоставити између те клаузе и субјекатског аргумента.

Исто тако имамо и модел с глаголима у безличној употреби: V_{3.1.sg.} + Conj_{sub} + V_{fin2}, обележен својеврсном модалношћу (нпр. *Остјаје да ...; Стјоји да ...; Важи да ...*), о чему ће бити речи посебно, у одељку 5.

Будући да се глаголи као што су *јестје* или *налазити се, лежати, састјојати се, садржати се, огледају се* итд. у својој посебној синтаксичкој употреби и значењу обавезно удружују с рекцијским облицима именских речи у локативу, то се мора изразити и на плану формално сложене структуре²⁸ када се повезују с реченичном предикацијом коју уводе зависни везници. Испред њих обично се употребљава просентенцијализатор у улози катафоре (заменица, апстрактна

²⁶ Вероватно је то условљено њиховом недовољном значењском оформљеношћу у одређеним синтаксичким позицијама.

²⁷ У таква средства спада и именица *стјвар*, чије понашање као парaproномналне форме подробно испитује М. Ивић (1984).

²⁸ Какве су то формално двопредикатске структуре види код В. Васић (2003).

именица) да упути на садржај који се доводи у везу с каквим другим садржајем.²⁹

4.1. Реченичним комплементима уз конективне глаголе може се реферисати о појавама које се у нашем искуству, у нашој когнитивно-перцептивној сфери на одређени начин поистовећују, тако да се једна огледа, пресликава, садржава у другој,³⁰ или се пак своди, ограничава на другу, или тако да једна појава условљава другу појаву, тј. зависи од ње, може бити основ, извор каквога сазнања или може настати као резултат у мисаоним операцијама суђења, закључивања, промишљања. Конективним глаголима заправо се прецизира тип успостављене везе.³¹

4.1.1. То може бити рецимо (А) *лоцирање, смештање једне ај-сйраќине њојаве у оквирима друге, у смислу њоисйовећења*, што се изражава помоћу глаголских спона типа ЈЕСТЕ, ЛЕЖИ, САСТОЈИ СЕ, ОГЛЕДА СЕ и обавезном показном заменицом у локативу у *шоме* у комбинацији с експликативним везницима *шйю*, *да* и др.:³²

(А.1.а.) Особеност наше књижевности као и других јесте у томе што она није настала на властитим изборима (Ј. Д. ИСК, 38); Све лежи у речи и у томе како су речи сложене (Ј. Н. КС, 25); Основни проблем уметности двадесет века лежи у томе што се она окренула од стварности (РСАНУ); Допринос... лежи у томе да се понеки скуп питања рашчлани и да се укаже на садржај даљих испитивања (И. Г. Ст., 84); Особеност експликације лежи у томе да она представља „пунктуални“ додир са својим управним делом, са корелатом (И. Г. Ст.79); Доказ за широку употребу латинског језика лежи и у томе што се он већ врло рано изделио на дијалекте (И. Г. Ст., 49);Смисао правде лежи у томе, да кривци буду кажњени (РСАНУ); Она се огледа у томе што зна удецити на згодну месту ефект (Ј.Н. КС, 48).

²⁹ Будући да се просторни односи не могу изразити реченичном предикацијом, па самим тим не може ни бити кондензовано то значење, на шта скреће пажњу Радовановић у својој студији (1978, 36), онда се то надокнађује специфичним просентенцијалним изразима с апстрактним локационим и др. месним значењем уз глаголске споне (нпр. *то лежи у шоме шйю ...*, *излази из шйога шйю ...*; *долази до шйога да ...*).

³⁰ О појму садржавања у лингвистици и метафоризацији просторних односа уопште в. код Кликовац, 2000.

³¹ Структуре које смо овом приликом подвргли анализи, како показује корпус, карактеристичне су углавном за језик интелектуалне прозе, пре свега за књижевне критике, научне полемике и др. сличне текстове који припадају научном или књижевнoуметничком дискурсу.

³² На такву могућност „морфологизовања“ реченичне структуре указује М. Ивић (1983, 127/8).

Ако другачије хијерархизујемо исказе с наведеним примерима, онда видимо да је могуће поћи од друге појаве и поистоветити је с првом, при чему су увек обележја једне појаве присутна или садржана у другој: *ТО што она није настала ... је особеност наше критике*. Али, могло би се интерпретирати и овако: „Наша критика је особена по томе што ...“ Тако се општа обележја наведених апстрактних појава огледају у каквој другој појави, на шта указује и последњи горњи пример.

Бележимо и пример с глаголом *назирајти се*:³³ *То се назире у чињеници што се односи између њисане моде и књижевности могу кохерентно описати* (И. Ч. ВЗ, 65), где се као просентенцијална реч појављује апстрактна именица *чињеница*.³⁴

4.1.2. У примерима с глаголом *састојајти се* и просентенцијалним изразом у *штоме* пред везницима да *што* такође се реферише о садржавању апстрактног субјекатског аргумента у другом, пропозиционалном аргументу и могућности замене наведеног глагола копулативним глаголом *јесте*, што их доводи у везу с претходном групом:

(А.1.б.) Појава заједничка за многе индоевропске језике састоји се у томе да се при упитној (и зависноупитној) употреби ових заменица јавља и узрочни моменат (И.Г. Ст., 124); Задатак критике као операције састоји се, пре свега, у томе да открије и именује историјску интенцију која лежи у основи „природног“ и уметничког језика књижевности (И.Ч. ВЗ, 72); Једна од специфичности српскохрватског језика састоји се у томе да се у одређеним случајевима ... могу употребити везници *да* и *што* (И. Г. Ст., 117); Почетак уметности ... састоји се у томе што треба народ начинити лепим (Ј.С. ИД, 54); Погрешност наведених схватања састоји се: 1. у томе што су та схватања једнострана ... и 2. што метафизички и идеалистички схватају односе ... (Б.Ш. ОЛ, 54); Субјективно-логичка заблуда ... која се састоји у томе што се сматра да субјекат исказа означава неку ствар (Б. Ш. ОЛ, 49); Та се заблуда састоји у уверењу да свакој посебној врсти речи одговара посебна врста предмета мишљења (Б. Ш. ОЛ, 49).

У првом горњем примеру конективни израз можемо свести на копулативно-именски предикат ако испустимо апстрактну именицу *појава*: *Многим индоевропским језицима заједничко је што што /да ...* Таква трансформација показује да су то синонимичне структуре и да

³³ Тај глагол се у овом случају употребљава попут глаголских спона *лежати*, *огледајти се*, с тим што уноси у информацију специфичну компоненту „делимичног, недовољно израженог“ садржавања.

³⁴ Ова апстрактна именица, попут именице *ствар*, може имати и улогу просентенцијализатора. О томе како се она употребљава у сложеној реченици в. више у раду В. Петровић (1992).

се финалном предикацијом именује сама појава, а именским предикатом то што јој се приписује. Ако у другом примеру извршимо номинализацију зависне предикације, онда такође видимо да је носилац предикативности први део, а да је другим, номинализованим делом именована појава која је предмет „критике“: *Задајтак критике ... је ОТКРИВАЊЕ ...* Исто може бити хијерархизовано и овако: *ТО откривање ... је задајтак критике*. Овде, у алтернацији с тим копулативно-именским предикатом може да стоји и парафраза с глаголом *имати*: „критика има задатак да ...“, што је обележено деонтичком модалношћу типа *мораћи* („критика мора да ...“).

У примеру *Смисао животиња сасијоји се у њојме — наћи њраву меру* (Мразовић 105) функцију комплемента има инфинитив, који се нашао у финалној, интерпункцијски маркираној позицији, иза просентенцијалног именског израза *у њојме*. То би се, номинализацијом тога другог дела, могло структурирати и овако: *Налажење њраве мере је-стије смисао животиња*, где опет имамо свођење на копулативну предикацију и другачију хијерархизацију истога садржаја.

4.1.3. Слично претходном, али ипак специфично (А.2) *лоцирање* у смислу *сужавања, уклањања, свођења* једног садржаја у какве апстрактне границе, уже оквире, изражава се у српском језику и глаголом типа *сводићи се*³⁵ и обавезном рекцијском допуном у акузативу с предлогом *на* (која у овим случајевима има улогу да уведе реченични садржај):

(А.2.) Све се сводило на то да је поп Николај тај који треба да га поздраве (И. А. Др. 135); Сав његов државнички напор свео се, углавном, на једно: да се то свима најзад очигледно сурвавање задржи бар на једној линији (В. Ћ. ИЈ, 224); Зато се дискусије своде, у ствари на то да се укаже на онај центар у којем је први пут примењена ова и у другом језику радо прихваћена иновација (И. Г. Ст. 97); На крају, читав тај грађански подухват свео се само на једно: да се кућа што пре стави под кров (П. У. ОС, 289),³⁶

или рецимо глаголом *ограничии се*³⁷ с предикативном клаузом: *Ја ћу се овде ограничии на то да покажем како су се у нас њисале кри-*

³⁵ У РМС значење прелазног глагола *свести ишио на шшо* описано је овако под 2.а. „довести на мању или много мању меру, ограничити.“

³⁶ Да је у свим примерима овакве употребе глагола *сводићи се* имплицирана компонента рестриктивности, управо показује експлицирана лексема *само* рестриктивног типа у наведеном примеру (дакле: *Све то се своди на то*, односно, *Све то је само то*).

³⁷ У РСАНУ значење глагола *ограничии се*, дато под „2.а. свести своје излагање на одређени садржај“, илустровано је и примером без просентенцијалне катафоре на *то*: *Лесковац се ограничио да нам изложи и да нас ујозна са једним временом*.

џике (Љ. Н. КС, 14–15). Ту се првим, ауторским лицем имплицира радња писања (дакле, „ја ћу своје писање, тј. излагање ограничити на то да ...“, „односно свести на то ...“).

4.1.4. За разлику од претходног свођења појаве на мању меру, тј. њеног ограничења, глаголом *проширити се* (А.3) може да се изрази супротна семантичка веза: *Садржина балканологије се, дакле, не исцрпљује лексиком, него се проширује на њо да се прихвати и њо могућству обogaђује* (И. Г. Ст., 10).

4.1.5. Дакле, семантички однос *садржавања* (А), и то првенствено у интелектуално-спознајној области (значи, кад нешто ЛЕЖИ, НАЛАЗИ СЕ, ОГЛЕДА СЕ, САДРЖИ СЕ у чему, тј. на одређени начин је укључено у неки садржај или кад се нешто СВОДИ, ОГРАНИЧАВА на то што је дато, а у крајњој линији, поистовећује с тим или излази ван граница тога, ПРОШИРУЈЕ СЕ) изражава се на плану формално сложене реченице, како смо видели, одређеним синтаксичким средствима међу којима су и наведени глаголи који повезују два не-предметна аргумента³⁸. При томе везник да уводи реченицу с презентом као обавезним обликом предиката, док такво ограничење не важи за везник *што*.

4.2. Специфично повезивање две појаве, тј. *ојштије условљавање* једног непредметног садржаја другим (Б), може бити представљено глаголским изразима типа *зависити* и *бити зависно* с обавезном допуном у генитиву с предлогом *од*.³⁹ Клауза у позицији те допуне реферише о томе шта то евентуално може условити појаву која је означена субјекатским именским или пропозицијским аргументом, при чему редослед узрока и последице може бити обрнут.

(Б.1.) *Од тога који ће ветар дунути зависи* каква ће карта пасти на Бранковића сто (М. П. ХР, 32); *Зависно од тога да ли је реч о анализи постојећих односа или о изградњи теоријског обрасца будућих веза, интелектуално излагање одговара* двама врстама моралног захтева (И. Ч. ВЗ, 62); /... / Дакле, *зависно од тога* колика је мотивисаност речи зависна од

³⁸ У Синтаксичком речнику (1988, 147) Золотове издвојене су групе глагола у синтаксички условљеној позицији којима се успостављају, пре свега, локациони, посесивни, партитивни или компаративни односи између ентитета.

³⁹ Према РМС, глагол *зависити* значи: „бити у последичној вези, бити условљен, уветован.“ Тако би структуре *То1 зависи од тога2* (или *То1 је условљено то2*) и *То2 условљава то1* биле у конверзији, а увек је у питању повезивање два нежива ентитета. Золотова истиче у свом синтаксичком речнику (1988, 354) комплетивно значење оваквих глаголских синтаксема којима се успостављају логички односи између две пропозиције.

значања појма ... (Д. Ј. ЈС, 19); Разлике зависе од начина како је у тој алтернацији употребљен многозначни везник да (И. Г. Ст., 117).

Овакви изрази везују за себе клаузу упитне форме којом се указује на то да је оно што условљава појаву неодређено у погледу нпр. врсте, квантитета, квалитета итд., или је пак у алтернацији с могућим узрочником (в. други пример), тако да су ти садржаји необележени у погледу фактивности,⁴⁰ нпр.: *Од тога који ће веттар дунути ЗАВИСИ каква ће картиа йасити* ... Конективни глагол *зависити*, дакле, може логички повезати два пропозитивна садржаја тако да под утицајем једнога, недовољно одређеног, долази до мењања другога.

Према томе, ове реченице имају још сложенију структуру (са чак три финитна глаголска облика) будући да се и у позицији субјекатског аргумента појављује зависна синдетска клауза. Такав модел се може приказати овако:

Arg1 (/Prosent/ + Conj_{sub} + V_{fin1}) + P (V_{fin2} + /Prosent/ + Conj_{sub} + V_{fin3}).

Понеки пример с обликом *зависи* у обавезном споју с предлошким генитивом показује како је могућа реализација зависне субјекатске клаузе упитне форме у иницијалној позицији: *Који ће облик у йоуларизацији научног дела бити заситиуљен зависи од бројних околности и чињеница* (Р. Ж. НК, 36). И први пример би се могао пре-структурирати тако да прву позицију заузме субјекатска клауза која реферише о условљеном садржају, а у финалној позицији би се нашла уведена клауза са садржајем који условљава означену појаву.

4.2.1. Логичко повезивање двеју појава подразумева то да једна буде „извор“, „основ“ или „разлог“ за појаву друге (Б.2.), што се такође изражава на нивоу сложене реченице, и то конективним глаголима (у 3. л. сг.) *йроизлази, йроиситиче, следи*,⁴¹ *види се (из тога шито /да), долази, йоитиче (од тога / оитуда шито)* везаним за просентенцијалне именске речи и изразе, који упућују на „извор“, оно што условљава или доводи до појаве о којој је реч, односно на оно што служи као основ, критериј за вредновање означене појаве:

(Б.2.а) То зло не произлази из намере да другом шкоди (Ј. И. Д, 171); То долази од тога што није имао праве методе (Ј. Н. КС, 78); Тешкоће око разумевања овог облика проистичу из тога што је у епохама које се

⁴⁰ За упитну верзију допунске клаузе с везником *да ли* Милка Ивић каже да је у погледу фактивности необележена (1983, 139–145).

⁴¹ За овакву употребу глагола *следити* везано је значење истакнуто под 2.6. „излазити из чега, јављати се, настајати као последица чега“ у РМС.

могу пратити ... његова природа већ постала сложена (И. Г. Ст., 86/7); Колико су односи често не нешто спољашње и небитно већ и унутрашње и битно за саму ствар, види се⁴² отуда што је свака ствар ... оно што је тек кроз свој однос према другим стварима (Б. Ш. ОЛ, 55); Како је турски режим био застарео и назадан, види се из тога факта да је хришћанима ускраћивао чак и право молбе и жалбе код централне власти (В. П. АП, 189); Што се то могло назвати критиком долази једино отуда што се овај израз у нас, готово, идентификовао са погрдним писањем у штампи (Љ. Н. КС, 61).

У неким примерима пред везницима појављују се апстрактне именице (нпр. *намера*, *факт*) у улози просентенцијализатора катафорског типа којима се заправо спецификује природа тога изворишта. Како видимо, у три последња примера иницијалну позицију субјекатског аргумента попуњава зависна реченица с конјункцијама *колико*, *како* и *ишито*, којом се реферише о условљеној појави (што одговара моделу из 4.2).

4.2.1.1. Указивање на полазну основу у мисаоној операцији која се имплицира, изражава се на сличан начин глаголским изразом типа *иоћи* (*иолазити*) с просентенцијалним именским изразом у аблативном генитиву, с тим што се ти оператори формално везују обично за конкретни субјекатски аргумент, а при том се подразумева апстрактни садржај. Лексичка семантика именица (нпр. *основа*, *гледитише*, *ипретијоставка*) у функцији просентенцијализатора открива о каквом је полазишту реч.

(Б.2.6) Црњански не полази од гледишта да наша снажна „раса, нација, оно 'вечно' Српство ... условљава људски јаке појединце“ (М. Б. К, 174); Објашњење ће поћи од претпоставке да је људска рационалност несавршена (Н. М. МЈ, 28); Група истраживача ... полази од тога да су песнички феномени резултат правилног трансформисања претпостављеног нормалног стања семиолошког система (И. Ч. ВЗ, 52); Кантова критика пошла са основе, да наше мишљење не може ништа докучити о суштини природе (РСАНУ).⁴³

4.2.2. А на процесе закључивања или долажења до каквог логичног крајњег исхода ствари у нејезичкој или спознајној сфери указују следећи примери са семикопулативним глаголима као што су *доћи*,⁴⁴

⁴² Значење глаголског израза *види се* проистиче из датог контекста, семантичке позиције и синтаксичке функције (в. о тим појмовима код Гортан-Премк, 1992).

⁴³ Пример је наведен у РСАНУ при лексикографској обради глагола *ограничити се*.

⁴⁴ Глагол *доћи* с предлогом *на* и акузативом појављује, како каже РСАНУ, „у устаљеним обртурама“ са значењем „закључити, смислити, сетити се.“

ићи, сћићи, довести, доводити, наводити (Б.3) и др. у обавезној комбинацији с адлативним, циљним изразима *до тога, дойле, на то, за тим* и везником *да* који уводи клаузу:

(Б.3.а.) Ми смо дошли до тога да је стил облик (С. Н. СК, 197); С чиме је нарочито ишао на то: да војсци српској дринскога кора и њеном команданту убије онај кредит код народа (Ј. С. ИД, 86); Није се ишло на то да се форма учи анализом колико теоријским разлагањем, С. Н. СК, 200; И то иде дотле да се угушују најјачи природни осећаји (Ј. Н. КС); Ишли су систематски за тим да српске повластице сузе и окрње (С. С. ИС, 62); За кратко време се стигло дотле да он сам говори (М. К. ВУ, 54); Временом се дотерало дотле да се становништво распознавало само по већем или мањем благостању (С. Н. СК, 198); Доћераше дотле да ће зависити од нотароша (Ј. И. Д, 178); Свест о отуђеној књижевности и класном друштву и њеној имплицитној идеолошкој функцији доводи до тога да се код писаца ствара унутрашњи отпор (И. Ч. ВЗ, 74); То што се заставе свих осамнаест клубова могу поделити на црвене, плаве и беле доводи до тога да тачно половина тих клубова и нема у строгом смислу своје клупске боје (И. Ч. ВЗ, 26); /.../ разлоге који су довели до тога да реторика /.../ изгуби углед у XIX веку (И. Ч. ВЗ, 48); Сачувана грађа наводи на то да се у оквирима свих ових питања морају поредити факта (И. Г. Ст., 59).

Овако структурираним предикатима, дакле, може да се укаже, на једној страни на оно што је основа, полазиште у каквој логичко-мисаоној операцији закључивања која проистиче из ширег контекста, а на другој страни, на оно што настаје као резултат исте, тако да имамо аблативно-адлативни однос: ПОЋИ од тога — ДОЋИ до тога ... у когнитивној сфери.

4.2.2.1. А истим предикатским спонама (наведеним у 4.2.1) типа *следити, излазити*,⁴⁵ (у 3. л. сг.) повезују се садржаји који настају као последица (или закључак) с оним садржајима који им претходе (на такво антиципирање указују темпорални, каузални, аблативни и др. синтаксички изрази):

(Б.3.б) Следи да је преуско схватање да информација постоји само у релацији човек (Б. Ш. ОЈ, 43); Из досадашње расправе произлази да полазишта могу бити различита (Д. Ј. ЈП, 19); Из тога прозлази да тумачења порука које се ... размењују ... није нимало једноставан задатак (И. Ч. ВЗ, 124); Из тога разлога дошло је и да је немачка књижевност новијега доба... напослетку пошла за Енглезима (Ј. Н. КС, 10);

⁴⁵ У РСАНУ забележена је и безл. употреба овог глагола, чији су синоними „испадати, произлазити као закључак,“ што је илустровано примером: „Из свега тога излази да је он добар.“

Након свега дакле излази да сваки ко хоће да има или да дође до доброг стила, ваља прво да се постара о доброј садржини ... (С. Н. СК, 199); По самој природи ових асоцијација излази да су оне, обично и најчешће, нејасне и неопредељене (Ј. Н. КС 22/23); Кад суму дуга разделимо бројем читатеља, онда излази да је свака душа задужена код управе фондова за 12,15 динара (М. Ђ. М. КС, 211). Пошто је сваки човек разапет на својој жени као на крсту, излази да је теже носити свој него туђи крст (М. П. ХЗ, 57);

Како видимо, у финалној позицији је клауза с обавезним везником да, којом се реферише о ономе што је проистекло из нечега: ИЗЛАЗИ да ..., СЛЕДИ да ... а исти глаголи повезују реченичне предикативе уз просентенцијално *из тога, ошуда* ... представљене под (Б.2). Стога би се могло рећи да су две апстрактне реченичне предикације повезане специфичним узрочно-последичним односом ИЗВОРИШТЕ (полазиште) — ОДРЕДИШТЕ (исходиште), који је стављен у својеврсни модални оквир датих исказа (што се може изразити овако: „По нашем суду, оцени и сл.“ постоји баш та логична веза међу ентитима).

5. Коначно, у посебну групу издвајамо неколико глагола специфичних по томе што се у датом семантичко-синтаксичком контексту понашају као модалне интродуктивне лексеме недовољно одређеног значења.

5.1. Глаголским изразима типа *остаје*,⁴⁶ *преостаје* (увек у безличној форми)⁴⁷ у комбинацији с клаузом уведеном везником да указује се на једину солуцију као нужну последицу пресупонираних стања, догађаја, што се може приказати овако: P(Vз.1.sg. + /N_{Dat}/ + Сопј(да) + През), а цео израз обележен је својеврсном деонтичком модалношћу. Нпр.

(В.1) Остаје да се докаже колико је граматика датог језика само његова (Д. Ј. СГ, 13); /.../ остаје да размислимо о учешћу онога што је у целом том давнашњем труду било психолошко и естетско (И. Г. Ст., 25); Времену и Милошевој мудрости остало је да турску власт стесни, а српску прошири (М. Ђ. М. КС, 18); Дечаку преостаје само да машта (разг); Нама остаје да се уденемо негде између (В. С. Т, 26); Преостаје једино да се посеју јари усев (Д. Н. Д, 86); Једино му је преостало да се истакне као локална величина (РМС).

⁴⁶ Овај глагол има и значење дато у РМС под 2.б. „остати као једино решење.“

⁴⁷ На посебну употребу рецимо глагола *бивати*, *дешаваћи се*, *догађајући се*, које сам назвала *евентивним*, указала сам у једном раду (Петровић, 1997).

Појава дубинског субјекта у оваквим примерима знак је пасивно-модалног односа према датој ситуацији и могућем излазу из ње, уп. с горњим примером: *Дечак може само да још машиа о томе ...* А у примеру: ... *шврдње ... остале су, шако рећи, да важе до дана данашњег* (М. Б. К, 62) апстрактном појму приписује се актуелност (остале су важеће, на снази), јер је у питању фразеологизирани израз *бити, остати на снази* (и даље важити).

5.2. Глаголом *испадати* у безличној форми (3. л. сг., с.р.) и везником *да* или *како* који уводи предикативну клаузу, преноси се модално значење *изгледа, чини се*,⁴⁸ као у следећим примерима:

(В.2) Бугари /су/ у више махова плашили таквим стварима, па је увек испадало да је био блеф (РСАНУ); Све му је више испадало како су то и он и његова кућа овдје сувишни (РСАНУ); По ономе што ми је причао, испада да је он то урадио због тога што више није могао да подноси злостављање тога кепеца (Д. Н. Д, 61).

5.3. Попут наведених примера, лексеме типа *стиоји, важи, вреди, значи* (у неутралној форми, тзв. безличној употреби) или *ваља* заједно с везником имају улогу да уведу апстрактни садржај. Нпр.: *Ако доиста стиоји да све лежи и у томе како су речи сложене, онда то, изгледа, иде пре на сујрош ономе што бисмо ми хтели доказати* (Ј. Н. КС, 25); *Не вреди што стие ойоменути. Ојети ћеће ви све да заборавите* (В. С. Т, 22). ... *Сваки ко хоће да има или да дође до доброг стишла, ваља да се йостара о доброј садржини* (С. Н. СК, 199).

Значењска вредност глагола *значити* у 3. л. сг. може бити приближна копулативном изразу за једначење (*јесте, једнако је*) као у примеру с инфинитивом: *Волећи значи йаити*. У следећим примерима овај израз уводи допунску клаузу којом се субјекатском аргументу приписује извештај 'смисао': *То што би кључни моменати узглобљавања могао и другачије да се йрошумачи ... значило би да књижевност ... йодразумева и, нешто другачија морална значења* (И. Ч. ВЗ, 70); *За књижевност то значи да њену границу не чине само језик...* (И. Ч. ВЗ, 87); *Осећање бола у зубу значи да је зуб йокварен* (Б. Ш., ОЛ, 29). Тако би се други пример могао интерпретирати и овако: „Смисао тога /за књижевност/ ... огледа се, садржи се у ... , јесте у томе да њену границу не чине ...“ Модалност оваквих предикат-

⁴⁸ У РСАНУ оваква безл. употреба глагола *испадати* описана је под 4.а. одговарајућим синонимима: ... „чинити се, йриказивати се, изгледаати (некоме) односно йостјајати, йроистийцашо, излазити у крајњем исходу (онако, онаквим и сл. као што се казује дојном).“

ских израза је садржана у оцени о управо таквом могућем довођењу у везу две појаве, што се пресупонира.

5.4. Као што показује интерпретација наведених примера, већина ових конективних глагола има улогу да да̂ извештајни модални оквир садржају који уводе. Ако су у иницијалној позицији (в. нпр. глагол *ос̄та̄ӣи*), тада дати садржај који модификују укључују у шири контекст на који се надовезује то што је ту предочено. Управо ови примери показују како глаголи постају конектори, односно сигнали контекстуалне укључености датог садржаја. За њихову ширу, прагматичку улогу могу да послуже примери и из разговорних ситуација (нпр. *Значи, тако! Важи!*) или из књижевног текста, где се појављају у улози конклузивног конектора као у примеру: *Значи, у томе моменту мали гледалац иос̄та̄о је свјес̄тан фикције* (В. Д. ЕК, 55). Под одређеним синтаксичким условима, преуевши улогу прилошких корелатива типа *онда*, неки од ових глагола се десемантизују: *Ако тако буде, ис̄та̄да да да се све то узалуд радило* (разг.).

6. *Да резимирамо*: Сви поменути копулативни и некопулативни глаголски изрази, овде названи конективима, могу да структурирају предикатски израз у чијем су другом делу обавезно тзв. *реченични предика̄иви* (формално, то су синдетске зависне клаузе). Пошто се тим глаголским изразима обично повезују две појаве тако што се прва детерминише или експлицира помоћу друге, сматрамо их *конек̄ивима*, а они имају и улогу да укључе дати пропозитивни садржај у шири контекст и да му дају својеврсни модални оквир. У саставу оваквих предиката често су и просентенцијалне речи (у одговарајућем облику), па се може говорити о граматикализацији реченичних одређених значења, што се види по томе како заменички изрази постају делови сложених везника (нпр. *од тога ш̄то, из тога ш̄то, ио томе ш̄то, на основу тога ш̄то*), сигнализирајући тако одређене семантичке везе међу означеним појавама.

6.1. Копулативни глагол заједно с реченичним предикативом употребљава се у структурама где се субјекатски аргумент карактеризује, упоређује, идентификује и сл., нпр.: *То је да / није како ... ; То је онакво какво ... ; То је оно ш̄то ...*

6.2. Некопулативни конективни глаголски изрази (чији списак није исцрпан), заједно са просентенцијалним речима, могу формирати парадигме на плану сложене реченице које илуструју типичне граматичко-семантичке односе као што су садржавање, пресликавање, условљавање, потицање, исхођење и др., какви се успостављају између датих предметности, два апстрактна садржаја:

- (А.1) То *јесте* /*лежи* /*садржи се у њој* што ...
 (А.2) То се *своди*, *ограничава на њој* да / што ...
 (Б.1) То *зависи* / *зависно је од њој* да ли / што / како ...
 (Б.2) *Од њој* да ... *долази* / *дошло је то да* ... или // *из њој* што ... *јроисјиче*, (*јро*)*излази*, *следи да* ...
 (Б.3) Зато *долази* / *дошло је до њој* да /што или // То *доводи до њој* да ... // То *иде* /*наводи на њој* да ...

Како се могу уочити крајње фазе у вршењу каквих конкретних, физичких активности у временско-просторним релацијама (нпр. кретање од једне тачке у простору до циљне тачке, одредишта), тако се и у одређеним мисаоним операцијама промишљања стварности и уочавања узрочно-последичних веза међу појавама „полази“ од неког извора, основа (ПОЊИ од тога да ...) и на крају „долази“ до логичног исхода, резултата, закључка (ДОЊИ до тога да ...). Ти апстрактни односи — кретање у процесима мишљења — изражавају се врло често, како смо видели, и на плану формално сложене реченице предикатским изразима с одговарајућим просентенцијализаторима и реченичним предикативима, па се стога углавном не може говорити о два потпуних реченицама — главној и зависној.

6.3. Клаузом коју уводе најчешће везници *да* и *што* експлицирају се садржаји који су посредством копулативног или некопулативног глагола у релацији са субјекатским аргументом. На тај начин успостављају се односи „категоризације“, „изједначавања“, „садржавања или „ограничавања“, „условљавања“, „потцања“ или „исхођења“ између две појаве или, ретко кад, предметног и непредметног садржаја. Позицију просентенцијалних катафора попуњавају, сем заменица у одговарајућем облику, именице апстрактне семантике (нпр., *чињеница*, *става*, *шеза*, *идеја*, *гледниште*, *јринциј*, *теорија*, *јретјјоставка*, *имјликација*, *начин*), заменички прилози (*одајле*, *ојшуда*, *дојле*), број *један*.

6.4. Сви наведени глаголи имају, условно речено, улогу споне (или, боље рећи, конективну улогу будући да доприносе успостављању одређеног односа између два појма, појаве, пропозитивна садржаја који се на специфичан начин изједначавају, условљавају и сл.), а такође структурирају сложени предикатски израз (састављен од копулативног или некопулативног глагола и структурно зависног реченичног дела уведеног везником којем често претходи просентенцијални израз).

По формалним показатељима, овакве реченице су сложене јер су састављене од два или чак три финитна глаголска облика и имају бар

једну субординирану конјункцију, а њихова је специфичност у томе што садрже конективни глагол који је непосредно или посредно везан за једну синдетску зависну клаузу или чак две зависне клаузе. Основна конституентска вредност и функција уведене зависне клаузе условљена је њеном позицијом, структурним ликом конективног глагола, као и односом са субјекатским аргументом (уколико је присутан), коме се, посредством глагола — *сионе*, приписује њен садржај и, при томе, обично, поставља у одређени модални оквир.

ОСНОВНА ЛИТЕРАТУРА

- Антонић, Ивана (2005), Синтакса и семантика падежа [у:] *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица* (ред. академик Милка Ивић), Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, Београд, 119–298.
- Белашапкива, В.А. (1977), *Современный русский язык, Синтаксис*, Москва.
- Брабец, Храсте, Живковић (1961), *Gramatika hrvatskosrpskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Васић, Вера (2003), Хијерархизација предиката и типологија субординираних клауза, *Научни саставак слависта у Вукове дане*, 31/1, 29–35.
- Золотова, Г.А. (1988), *Синтаксический словарь. Рейершвар элементарных единиц русского синтаксиса*, Наука, Москва.
- Премк-Гортан, Даринка (1992), О семантичкој позицији као месту реализације једне лексеме, *Јужнословенски филолог XLVIII*, 13–23.
- Ивић, Милка (1983), *Lingvistički ogledi*, Prosveta, Beograd.
- Ивић, Милка (1984), О једном просентенцијализатору чије је постојање зависно од не-испустивог детеминатора, *Wiener Slawistischer Almanach*, Wien 1984, 109–113.
- Кликовац, Душка (2000), *Семантика њредлога — Студија из когнитивне лингвистике*, Филолошки факултет, Београд.
- Кордић, Сњежана (1995), *Relativna rečenica*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Кордић, Сњежана (2002), *Riječi na granici punoznačnosti*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Милошевић, Ксенија (1974), Такозвана предикатска зависна реченица (функционалне и формалне карактеристике), *Књижевни језик III*, 3–4, Сарајево, 37–45.
- Мразовић, Вукадиновић (1990), *Граматишка српскохрватског језика за странце*, Изд. књижарница З. Стојановића, Сремски Карловци — Добра вест, Сремски Карловци — Нови Сад.
- Петровић, Владислава (1992), Синтаксичке улоге именице *чињеница* у сложеној реченици, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXXVII/1–2*, 443–449.
- Петровић Владислава (1997), Евентивни глаголи као темпорални модификатори реченичног садржаја, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XL/2*, 201–207.

- Петровић, Владислава (2004), Граматички статус и употребне вредности лексеме *изгледа*, *Научни саставанак слависта у Вукове дане*, 33/1, 135–145.
- Пипер, Предраг (2005), Модалност [у:] *Синтакса савременога српског језика. Простја реченица* (ред. академик Милка Ивић), Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, Београд, 636–649.
- Прањковић, И (2002²), *Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse frvatskoga standardnog jezika*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Радовановић, М. (1978), *Imenica u funkciji kondenzatora*, Matica srpska, Novi Sad.
- Силић, Ј. (1984), *Od rečenice do teksta (Teoretsko-metodološke pretpostavke nadrećenićnog jedinstva)*, SNL, Zagreb.
- Симић, Радоје (1981), *Наш језик и ми II*. Савремени српскохрватски језик за IV разред усмереног образовања као ужестручни предмет, Београд.
- Станојчић, Поповић (1992²) *Грамајишка српскога језика*, Завод за уџбенике и наставна средства — Београд, Завод за издавање уџбеника — Нови Сад.
- Стевановић, М. (1974²), *Савремени српскохрватски језик. Грамајићки сисџеми и књижевно-језичка норма II. Синџакса*, Научна књига, Београд.
- Шведова, ред. (1980), *Русская грамајика II. Синџаксис*, Наука, Москва.
- Шелякин М. А. (2001), *Функционаљна грамајика русскога језика*, Русский језик, Москва.

Summary

Vladislava Ružić

SENTENCE STRUCTURES WITH THE CONNECTIVE VERBS

This paper talks about specific sentence structures in contemporary Serbian language that are a transition between simple and complex sentences, since they contain two finite forms of the verbs (e.g. *To je da poludiš; Smisao pravde leži u tome da krivci budu kažnjeni*), that however are a functionally — semantically unique predicate only when occurring together. At the position of the second part of the predicate phrase, there is a clause with a subordinate conjunction as its semantic core. Some types of the connective verbs are described, which have a specific role to connect subject argument and its related content or to mark the content of the sentence with a specific modality.

РАДА СТИЈОВИЋ
(Београд)

СЕМАНТИЧКО-СИНТАКСИЧКЕ ОДЛИКЕ КОНСТРУКЦИЈА С ПРЕДЛОЗИМА *ОД-ДО* У МЕЋУСОБНОЈ КОРЕЛАЦИЈИ

У раду се на материјалу српског књижевног језика разматрају значења и синтаксичке функције предлошко-падежних конструкција с предлозима *од* и *до* када се они налазе у међусобној корелацији у оквиру исте реченице.

Кључне речи и појмови: просторно значење (динамички и статички аспект), временско значење, нумеричко и нунумеричко количинско значење, апроксимативна и свеобухватна лимитативна квантификација, кумулативно значење, синтаксичке функције, прилошка одредба, неконгруентни атрибут, предикатив.

Уводне напомене

Општи је и познат закључак у граматичкој и научној литератури да су предлози *од* и *до* у синтаксичким позицијама махом аблативног, односно адлативног карактера, с основним значењем маркирања просторног односа, заправо кретања, протезања у оквиру каквог просторног еквивалента, при чему предлог *од* актуализира почетну фазу, а предлог *до* завршни део глаголског процеса или стања. Дакле, уопштено речено, одакле нешто почиње и докле доспева.

Свакако, појмови *крећања*, *прошезања*, *простирања*, *полажења* и *досијевања* не имплицирају увек реалну могућност кретања (као у: 'Воз се креће *од Београда до Бара*'), већ, условно речено, обухватају и свако „кретање“ или „протезање“ које реферише о различитим везама међусобно једнаких или супротстављених ентитета ('Рок опоравка после операције траје („протеже се“) *од две до три недеље*'; 'Он ради *од јутра до мрака*' и сл.).

Међутим, у граматичкој и научној литератури значење и синтаксичка функција ових предлога (*од/до*) махом се описују понаособ, у конструкцији *од* + именски појам, односно *до* + именски појам, а не и у њиховој међусобној корелацији у оквиру исте реченице.

У таквој, засебној, позицији, уопштено речено, предлог од се обично дефинише као елемент генитивске синтагме која врши улогу допуне глагола означавајући, пре свега: *удаљавање, одвајање* ('Удаљи се од *ћрозора*'), затим *ослобођење, разрешење* ('Ослободио се од *обавеза*'), *издвајање, изузимање* ('Зна боље од *свих*'), *извор, исходниште* ('Живи од *свога рада*'), *ишћицање, ишорекло, извор* ('Пореклом је од *илемитке ишородице*'), *узрок* ('Разболела се од *ишуге*'), информишући, даље, о *начину* на који се остварује глаголска радња ('Смеје се од *срца*'), о *ишморалности* ('Немачки зна још од *деишњства*') итд.

За предлог *до* се у литератури као типична наводе значења којима се одређује — *досезање, доишање* до нечега ('Лопта се докотрљала *до ивице*'), непосредна *близина* ('Седи *до мене*'), *мера* коју неко или нешто достиже ('За ово можеш добити *до сто динара*'), *временско досезање* ('Завршићемо посао *до лета*'), *обухваћање* (Дошли су сви *до једнога*) итд.¹

Иако је граматичка и научна литература углавном подробно истражила синтаксичке позиције и значењске вредности у којима се појединачно употребљавају ови предлози, нису остале сасвим ван пажње ни реченице у којима су ова два предлога у међусобној вези.

Тако се, нпр., у *Синтакси савременога српског језика* аутора П. Пипера и других² наводи како ова конструкција са двочланим моде-

¹ Исп. М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнोजезичка норма) I, Синтакса*, Београд (Научна књига), 1977, стр. 212–219 и 290–301.

М. Стевановић је предлогу *од*, тј. синтагмама с овим предлогом, посветио рад: *Значење и функције генитивне синтагме с предлогом од*. — Наш језик, Београд, 1964–1965, књ. XIV, 239–262. О функцији и значењу предлога *до*, као и о структури синтагме с овим предлогом расправљала је Д. Гортан-Премк у раду: *Синтагма с предлогом до с обзиром на својства предлога ишћице*. — Наш језик, Београд, 1964–1965, књ. XIII, св. 1–2, 64–80. Посебно се о функцији и значењу генитива (типичног за употребу предлога *од* и *до*) говори у *Синтакси савременога српског језика: ишћита реченица* аутора Предрага Пипера и других, у редакцији Милке Ивић, Београд (Институт за српски језик САНУ, Београдска књига), Нови Сад (Матица српска), 2005, у одељку *Генитив*, стр. 127–176. Генитиву је свој рад посветио Кезимјеш Фелешко, *Значења и синтакса српскохрватског генитива* (са пољског превела Гордана Јовановић), Београд (Вукова задужбина), Нови Сад (Матица српска и Орфелин), 1995, стр. 164. Фелешко овде није узимао у разматрање, а ни помињао конструкције са спрегом *од–до*. О узрочним конструкцијама с предлогом *од* говори се у раду М. Ивић, *Узрочне конструкције с предлозима због, од, из у савременом књижевном језику*. — Наш језик, Београд, 1954, књ. V, св. 5–6 186–194. О значењима предлога *од* и *до* податке пружају, на начин сажете лексикографске презентације, и *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* и *Речник српскохрватскога књижевног језика* Матице српске.

² Предраг Пипер и др., нав дело.

лом уз динамичан глагол „исказује комбинацију аблативног и адлативног спацијалног значења“: ’Свако вече ходао је од *Штиранда до Железничког моста*’ (стр. 153) и „континуалност лимитативног типа“: ’Радили су од *йонедељка до йейка*’ (стр. 768), затим и да „лимитативност апроксиматива типа *десей-йейнаесї дана* може бити исказана ... (од) *десей до йейнаесї дана*“, као и да је израз од ... до типичан за исказивање приближне градуелне квантификације (стр. 902).

У Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ под одредницама од и до има примера у којима се налазе заједно ови предлози, али су они заправо илустрација значења само једног од њих.³ У једном случају је, у оквиру одреднице од, издвојена и дефинисана спрега предлога од-до. У тачки 1.г стоји да ова спрега *означава сїуїањ у нечему шїо се йонавља, йродужава, развија*, што је поред осталих примера илустровано и исказима „од куће до куће“, „од руке до руке“, „од уста до уста“ и сл. Уз одредницу до наведен је само један пример с оба предлога, и то као илустрација временског значења овог предлога⁴.

На сличан начин су приказана значења предлога од и до у Речнику српскохрватског књижевног језика Матице српске, мада у неколико оскудније⁵. Ни уз један предлог није издвојена спрега ова два предлога, само је уз од, у тачки 1, наглашено да је „обично у вези са ’до’“, што је илустровано неколиким примерима. Уз до је као илустрација његовог временског значења наведен пример: *Радили су од зоре до мрака*.

М. Стевановић коментарише исказе типа „од главе до пете“, „од немила до недрага“, „од случаја до случаја“ и сл. истичући да су то

³ Примери с оба предлога се наводе као илустрација следећих значења: *йочейна граница неког йросїирања, йружања нечега, кад се на домашай указује йредлогом „до“* („пруга од Београда до Бара“); *йочейна временска граница* („од Божића до Ускрса“); *йочейни йоказайељ неког оквирног садржајног обухвайања* („од игле до локомотиве“).

⁴ Вуковим примером из народне приповетке: „Ево ти свирала, пак јој над главом свирати од жрака до мрака, и оживљеће ти“ илустровано је значење 3.а, где стоји да предлог до *„одређује време свршејка раније йочейте глаголске радње, када се ша радња завршава насїанком шїренуїка (сїања, сїуїаїїје) означеног йаїјом уз чије име йредлог сїоїи“*.

⁵ У Речнику Матице српске, дакле, уз предлог од (с напоменом да су примери „обично у вези са ’до’“) наводе се ова значења: *йочейна граница йросїирања, йружања, креїања* („ићи од куће до школе“); *йочейнак временског одсека, йрајања* („од јутра до мрака“); *йочейна граница обухвайања* („од игле до локомотиве“); *йраван, сїїрана, смер* („од истока до југа“). Уз до нема напомене о уобичајеној спрези ова два предлога.

начинске одредбе фразеолошког нивоа, „у којима предлог *од* с генитивом ... означава почетну границу, а цели изрази значе: *скроз, њош-њуно, њовремено* и штогод слично“⁶.

Један подробнији преглед ових случајева, дакле, није дат. То нам је дало повода да ту синтаксичку позицију истражимо потпуније, јер је ван сумње да међусобни односи ова два предлога у истој реченици генеришу одређене посебности, чине специфичну семантичко-синтаксичку категорију.

Корпус који смо испитивали и којим располажемо⁷ даје повода и прилику да се о овом моделу синтаксичке конструкције нешто више поговори.

Класификацију материјала, који се тиче искључиво савременог стандардног српског језика, успоставили смо полазећи од семантичких вредности ових конструкција. Додуше, како се категоријална значења ретко јављају у чистом виду, то је и класификација у неким случајевима сасвим условна.

Просторно значење

Конструкције с предлозима *од–до* у међусобној корелацији, попут појединачно употребљених ових предлога, исказују, пре свега, *њпросјторне односе*⁸, тачније, одакле нешто почиње и докле доспева, односно докле досеже.

У вези с динамичним глаголима ове конструкције исказују динамички аспект просторног односа — *одакле њпочиње неко крештање и где се оно завршава*, тј. показују удаљавање објекта локализације од полазне тачке и његово доспевање до завршне тачке кретања:

1. *Од Београда до Скопља њуђивали смо њуђиничким возом 4812.*
2. *Сада иде сигурним корацима од факултетџа до њозоришџа.*
3. *Коњ је једноверно галођирао од саме сџарђине линије до циља.*⁹

⁶ Ово је једини тип примера које М. Стевановић наводи, а у којима су предлози *од* и *до* у истом реченичном исказу. Нав. дело, стр. 217.

⁷ Реч је о *Срђском корђусу* Математичког факултета у Београду.

⁸ О теоријској страни простора и просторних односа, као и о терминологији у вези с њима (којом се ми у овом раду користимо) исп. Предраг Пипер, *Језик и њросјтор* (Библиотека XX век). — Београд, 2001, стр. 270.

⁹ Ивана Антонић наводи у *Синђакси*, у одељку чији је аутор (стр. 153), две реченице овога типа с напоменом да је то комбинација аблативног и адлативног спацијалног значења.

Овај тип исказа, у зависности од глагола, може имати и извесну временску конотацију (*Пушовали смо „уском“ њругом од Загреба до Силџија шри часа краће него „личком“ њругом*).

Тачке које означавају почетну односно завршну границу кретања могу бити и места извесног *задржавања, борављена* објекта локализације у њима. На то опет указује динамички глагол, који заправо уноси то значење у конструкцију, али, донекле и сам контекст:¹⁰

4. *Вечери су њроводили идући од клубова до кафана.*

5. *Цело је деџињство њровео идући од оца до мајке.*

6. *Деџињство је њровео њошџуцајући се од сирџишџија до сирџишџија.*

Додуше, ваља приметити да у овим примерима доминира квантификативно значење — ишли су по многим сирџиштима, обилазили су многе клубове и кафане.

Конструкцијама с предлозима *од* и *до* може се указивати и на *стџишџијски асџект њросџорног односа*, тј. на *џостџојање, џросџирање, џружџање* и сл. каквог *џросџорног џојма* омеђеног појмовима с предлозима *од* и *до*. Оне дају одређен или апроксимативно одмерен податак о просторно-величинском стању појма. Овај тип исказа претпоставља употребу глагола мировања:

7. *Речни џок је део од извора до ушџа.*

8. *Од Београда до Бара има 474 километџра шина.*

9. *Земљишџе од џуџа до џошџока не џриџада нема.*

Слично значење испољавају реченице без прецизнијег обележја просторне локализације, као у примеру:

10. *Одједном се од обале до остџрва џојавило гоџово двадесетџак шрајекџија.*

где је тежишна глаголска радња неререференцијално употребљена, без података о полазној и завршној дестинацији кретања, тј. без података да ли је и у коликој мери је остварен контакт између локализатора и објекта локализације — негде између граничних тачака се појавило много трајеката.

¹⁰ Да предлог *до* има и значење борављења, и то кратког (за разлику од предлога *код*) „на месту где се налази особа именована датом лексичком јединицом у генитивном облику“, запазила је и образложила М. Ивић у: *О реченицама џиџија* Отишла је код мајке / Отишла је до мајке, *Лингвистџијски огледи, џри*. — Београд (Библиотека XX век), 1999, 79–84. Значење „борављења у сфери појма“ забележила је и Д. Гортан-Премк, нав. дело.

Посебан сегмент чини категорија *исеудодесѝинације*, врсте фигуративно употребљене просторне локализације коју оличавају примери типа:

11. *Вест се шири од чеѝе до чеѝе, од љука до љука, од армије до армије.*
12. *Предмеѝ је ишао од судије до судије.*
13. *Почели смо од куће до куће, од човека до човека да скуљамо ѝрилоге.*
14. *Иде комесар од друга до друга и свакоме даје ѝо неки савеѝ.*
15. *Тамо се колмајз ... ѝозајмљивао од куће до куће.*
16. *Иде шайаѝ од усѝа до усѝа.*
17. *Досѝа је и једном [...] вјеру ѝромијениѝ', а не ѝуцкаѝ' се од вјере до вјере.*
18. *Цело ѝре ѝодне ѝрчи од кварѝа до кварѝа.*

У овим исказима заправо нема правог почетно-крајњег простора, често ни елемената кретања по простору, већ само мање или више симболичне назнаке локације, која асоцира извесну дестинацијску целовитост стања, збивања или позиције. Примери овога типа, који увек подразумевају истолексемичну конструкцију, обликом једнине именичког појма уз предлог *до* исказују семантичку неграматикализовану, морфолошки необележену множину, представљају мноштво истих појмова (до судије, до друга, до чете и сл. значи заправо до других, осталих, многих судија, другова, чета и сл.). Отуда је у њима врло изражена количинска конотација, а понекад и начинска: *Поздравио је одлуку о вођењу кампање од враѝа до враѝа*. Објекат локализације може бити конкретан, материјалан (комесар и сл.) или апстарктан појам (вест, шапат и сл.).

И овде се ради о генитивским падежним облицима и односима.¹¹ Они се у неким приликама могу заменити алтернативним обликом с предлогом између (*Иде сигурним кораѝима између факулѝеѝа и ѝозориѝѝа, Речни ѝлок је део између извора и уѝа*), али не и: **Вест се шири између чеѝа*), мада је семантичка вредност ове алтернативе унеколико другачија.

¹¹ Питањем просторних односа с обзиром на значење појединих падежа бавила се Милка Ивић у раду *Срѝскохрваѝски ѝадежни сисѝем за означавање ѝросторних односа, Лингвистѝички огледи* (Библиотека XX век). — Београд, 1983, 207–214. У вези с генитивом и предлогом *од* М. Ивић истиче да је генитив падеж „са најширим могућностима употребе у својству ознаке места, поред осталог једини који сигнализује тзв. аблативност — одвајање радње од именованог места“, наводећи као једини пример „нашега“ типа: *кренуо је од школе [до куће ѝешке]* (стр. 211).

Временско значење

Истакли смо већ да је због вишезначности оваквих исказа свака класификација заправо условна.¹² На овом месту ће се наћи конструкције с предлозима *од* и *до* чије је основно, доминантно значење временско, што не искључује друга њихова значења (нумеричку или нелумеричку квантификацију и сл.).

Најфреквентније су временске конструкције које означавају *континуалност лимитивног тийа*, тј. континуирано, непрекинуто трајање неке радње, стања или збивања, омеђено именским појмовима уз које стоје предлози *од* и *до*. Појам с предлогом *од* указује на почетну границу тог трајања, тј. временског протезања, а појам с предлогом *до*, на завршну границу. Ово илуструју примери:

1. *Тржни центар ће радити од девет до деветнаест сати.*
2. *Уилаше се јримају од јрвог до јринаестог у месецу.*
3. *Радна недеља траје од јонедеља до јешка.*
4. *Распродаје су обично од августа до децембра.*
5. *Радићемо од јролећа до касне јесени.*
6. *Мора довршити своју „Историју руске књижевности од XVI до XVIII века“.*
7. *Историја књижевног језика обухвата период од јрвих јисаних сјоменика до Вука Караџића.*
8. *Еванђеља ојисују његов живој [...] од криштења до расјећа и васкрсења.*
9. *Пети јом јокрива време од Првог свејског рата до данас.*

У конструкцијама овога типа објекат локализације увек је у оквиру именског појма с предлогом *од* (првог локализатора) — од понедеља значи и у понедељак, од пролећа значи и у пролеће, од Вука и у време Вука итд. Што се тиче појма с предлогом *до* (другог локализатора), који указује на завршетак радње, ситуација је двојака. С једне стране су примери у којима локализатор обухвата објекат локализације (исп. примере 3 и 8), а с друге примери у којима објекат локализације није у оквирима локализатора, тј. у којима се радња завршава пре настанка тренутка (ситуације, стања) означеног појмом који стоји уз предлог *до* (исп. пример 7). На површинском нивоу ове реченице су идентичне. Оно што нам пружа поуздан податак о (не)обухватању објекта локализације јесте наше знање или искуство, познавање саме ситуације о којој се говори и комуникативног контекста (радна

¹² П. Пипер, *Синтакса*, 742.

недеља обухвата и петак, историја језика проучава период пре Вука, у јеванђељима се говори о распећу и васкрсењу Христовом и сл.). Кад тог знања нема, реченице нису довољно информативне ни прецизне (исп. примере 2, 4, 6). Зато се, ако се жели истаћи садржавање објекта локализације у локализатору, у овим конструкцијама често користи прилог *закључно* или *укључујући* (*закључно* с тринаестим, односно *укључујући* и тринаести).

Ове конструкције у спрези с глаголима који означавају понављање радње у садашњости, прошлости и(ли) будућности, информишу да се радња понавља, реализује редовно, устаљено у наведеним временским размацима (исп. примере 2 и 3). У ситуацијама у којима се глаголска радња остварује спорадично, повремено, саопштење мора да се употпуни информацијом о одступањима, временским посебностима или ограничењима. То се постиже квалификаторима уз глагол: *ио-некад*, *обично*, *често*, *само данас* и сл. (исп. пример 4).¹³

Овим двочланим предлошко-падежним моделом може да се исказе и радња која се у границама темпоралне вредности не реализује као непрекинуто трајање у периоду омеђеном предлошко-падежним конструкцијама, већ као могућност актуелизације само у једном, и то било ком сегменту тога времена. Дакле, свака тачка у датом временском распону може доћи у обзир и зависно од ситуације бити актуелизована. И овде ће контекст, односно познавање ситуације бити ти који ће двосмислено значење исказа учинити јасним и препознатљивим (исп. посебно двосмисленост примера 12). Овај тип исказа илуструју примери типа:

10. *Можеш се слободно да ми се јавиш од девети до њети на Конзулаш.*

11. *Гледај да дођеш од два до њети.*

12. *Буди овде од два до њети.*

13. *Најбоље ти је да одеш на море од краја августиа до њочейка сеишембра и да се средином сеишембра већ враиши.*

14. *Јављајте ми се на кућу од два до три.*

15. *Гуска се коље у времену од маја до сеишембра месеца.*

Најзад, имамо један тип истолексемичних двочланих модела овога типа којима се такође не казује континуираност радње већ њена повременост, њено понављање од локализатора до локализатора, тј.

¹³ О начинима обележавања (и)регуларности понављања глаголске радње в. Милка Ивић: *Начини на које словенски глагол овремењује њонављану радњу*, *Лингвистички огледи* (Библиотека XX век). — Београд, 1983, 37–56.

дешавање само у оквирима локализатора — једном у тренутку који је обележен појмом с предлогом *од* потом тек у тренутку обележеном појмом с предлогом *до*. Од конструкција првога типа овај модел се разликује по томе што се не одликују континуираним дешавањем између двају локализатора, а од конструкција другог типа по томе што се радња не дешава у једном сегменту између два локализатора већ се понавља, тј. дешава у оквирима двају локализатора. Примери овога типа су:

16. *Долазио је само од рођендана до рођендана.*
17. *Виђамо се од славе до славе и од свадбе до свадбе.*
18. *Цео дан, а и ноћ, од времена до времена буде жесћок љусак.*

У оваквим конструкцијама радо ће се употребити додатна семантичка информација о повремености, реткости догађања (акције) квалификаторима попут *само*, *једино* и сл.

Овај тип истолексемичних конструкција може, међутим, да означава и континуирану радњу, као у примерима:

19. *Краве су на њаши од Божића до Божића.*
20. *Не знам како да изађем на крај од њрвог до њрвог.*

што се, такође, закључује на основу знања, искуства, логике.

У конструкцијама с временским значењем, попут других падежних и предлошко-падежних конструкција с временским значењем¹⁴, временски локализатор је најчешће нека јединица за мерење времена (*саи, недеља, дан у недељи, месец, година, век* итд.) или период одређен неком природном појавом (*вече, њролеће* итд.), затим историјски период, односно личност чији живот и рад симболично представљају тај период (*свешћски раи, Вук Караџић, Иво Андрић* итд.), неки догађај са статусом празника (*Божић, слава* итд.) или различите ситуације чије се трајање узима као локализатор (*њредавање, концерћ* итд.). Локализатор може бити и временски прилог (*Од њрвог настјуиа до данас је много најредовала*).

Именице које именују локализатор могу бити исте лексеме (*Краве су на њаши од Божића до Божића*), временски појмови различитог садржаја (*Зли духови имају власћ од њоноћи до њрвих њешлова*) или појмови с неједнаким вредностима истог типа семантичког садржаја (*од јула до августиа*). Темпорална експликација у оваквим реченицама у говорној пракси најчешће изостаје када саопштење импли-

¹⁴ О временским локализаторима в. Предраг Пипер, *Језик и њросћор* (Библиотека XX век). — Београд, 2001, 123–124.

цира периоде као што су *саић*, *месец*, *година* и сл. (*Радимо од два до њеић*; *Плаића нам траје само од њрвог до њеићог*; *Раић је трајао од чеићрдесет њрве до чеићрдесет њеиће*), тј. онда кад се дати временски параметри и без посебног помињања могу разумети, односно кад се подразумевају. Ако би без временске одредбе информација била непотпуна, онда се она мора експлицирати, као у примеру: *Тендерска њроцедура траје од чеићри до девет месеци*. Без временске одредбе месеци информација би била нејасна, јер је реч о процедури која није опште позната, уобичајена и сл.

Искази којима се имплицира континуирано временско трајање (временски непрекинут низ од почетка до краја) могу бити допуњени временском конструкцијом типа: *у њериоду*, *у времену*, *у раздобљу* + *од ... до*.

Што се граматичке структуре тиче, с обзиром на основне синтаксичке одлике предлога *од/до*, темпорални именски детерминатор се, по правилу, казује обликом генитива јединине/множине. При томе се конгруенција именског дела исказа слаже с другим делом исказа, тј. с оним који стоји уз предлог *до*: *За ово кривично дело заићрећена је казна од чеићри до дванаест година*. *Тендерска њроцедура траје од чеићри до девет месеци*, мада би са стандардног становишта одговарала конгруенција усклађена с оба граматички неједнака облика, тј. *од чеићри саића до шеснаест саићи*, односно *од чеићри месеца до девет месеци*.

Количинско значење

Семантичка категорија количине једна је од најразвијенијих и по начину изражавања најразноврснијих значењских категорија у српском језику. Количинска значења се исказују различитим квантификаторима и на различитим језичким нивоима — лексичком (готово свим врстама речи) и граматичком (како морфолошком тако и синтаксичком).¹⁵ Количина се најприродније изражава бројевима, као оптимално измеривим вредностима (нумеричка квантификација), али постоје и бројни други начини маркирања количине, који се одликују мањим степеном одређености (ненумеричка квантификација). Основна опозиција у систему квантификатора је, дакле, она између нумеричких и ненумеричких¹⁶. Стога су у овом раду примери управо на тај начин посматрани и разврставани.

¹⁵ У *Синтакси* се истиче да „чак и прозодијска (интонацијска средства) у одређеним условима могу учествовати у исказивању количинског значења (...) нпр. *То је мно-о-го-о!*“ (Синтакса, 871–872).

¹⁶ Синтакса, 874.

Наша грађа такође говори о високој учесталости количинских значења, као и о испреплетаности категоријалних значења, о којој смо већ говорили, а која овде нарочито долази до изражаја. Готово да нема исказа који смо у раду разматрали а који на неки начин не говори и о квантитету. И обрнуто — конструкције овога типа којима је основно значење количине носе у себи и неке друге, специфичне информације.

Нумеричка квантификација

У оквиру нумеричке квантификације, на семантичком плану посматрано, уочили смо два типа примера. У оба случаја реч је о *лимитативној* квантификацији — о нумеричким вредностима у оквиру граничних вредности представљених конструкцијама с предлозима *од* и *до*. У зависности од степена обухваћености бројних вредности датом конструкцијом разликују се с једне стране (1) *ајроксимативна*, а с друге (2) *свеобухватна лимитативна* квантификација. Уже категоријално значење, по правилу, не носи сама предлошко-падежна конструкција већ цела реченица, контекст. Искази: *Најбоља су места од првог до трећег реда* и *Заузми неко место од првог до трећег реда* несумњиво припадају различитим типовима квантификације, о чему ће ниже бити речи.

(1) *Ајроксимативна лимитативност*

Овај тип илуструју примери:

1. *Погођен је ... са растојања од два до три метра.*
2. *Најављен је годишњи извоз од два до три милиона марака.*
3. *Пошребно је да од грозда до шампањца у чаши прође од четвори до пет година.*
4. *За то је предвиђена казна затвора од 4 до 12 година.*
5. *Пресовање биљака траје од 7 до 15 дана.*
6. *Вредности трговине ће се увећати од 7 до 10 одсто.*
7. *Требало би да изгубите од 4 до 6 килограма.*

Исказима ове врсте се казује да се у низу вредности остваривих између граничних бројних вредности, оне с предлогом *од* и оне с предлогом *до*, остварује само једна — или она која одговара броју у првом идентификатору (најмања казна у четвртом примеру је 4 године) или она која одговара броју у другом (највећа казна је 12 година) или нека, било која вредност између њих (казна може бити и 5, 6, 7 итд., све до 12 година). Изражавање приближности може бити последица необавештености говорног лица о вредности нумеричке кванти-

фикације (исп. пример 1) или мноштва разних околности који ће условити која од могућих бројних вредности ће доћи до изражаја (да ли ће неко добити казну 4 или 12 година зависиће од тежине кривичног дела, олакшавајућих околности итд.).

У овом типу конструкције налазе се и бројеви који су у непосредном суседству и бројеви који нису непосредно суседни, а сви се јављају у следу који иде од нижег ка вишем.

Конструкције с бројевима у непосредном суседству не би се могле заменити беспредлошким конструкцијама, а да се при том не промени значење. Ако пример број 3 преобликујемо у реченицу: *Пошребно је да од грозда до шампањца у чаши прође четири-пет година*, добијамо исказ у коме доминира компонента приближности и који би се могао проширити додатном семантичком информацијом: *Пошребно је да од грозда до шампањца у чаши прође оштрилике (једно) четири-пет година*. У изразу с оба предлога јасно доминира лимитативност — *не мање од четири али ни више од пет година*.

Ретко се у овом типу конструкција, а с бројевима у непосредном суседству, као објекат квантификације јављају именице које су „недељиве“, „нерашчлањиве“, као што је то случај у примерима:

8. У Прилужје шаљу специјалистичке шмове од шри до четири лекара.

9. Лидери победничке коалиције на савезним изборима шруде се да одрже шемо од шри до четири града дневно.

У овим исказима до изражаја долази *алтернативна айроксимативност*, која се може исказати и бројевима с везником (*шри* или *четири* лекара), а реченице могу имати додатну семантичку информацију типа: *шаљу се шмови некад од шри, а некад од четири лекара* (или: *шо шошреби од шри... и сл.*).

Конструкције с несуседним бројевима не могу се замењивати беспредлошким конструкцијама (*Пресовање биљака шраје седам-петнаест дана), осим ако се објекат квантификације изражава „округлим“ бројевима и у оквиру неких уобичајених ситуација и околности и, свакако, ако то глагол „допушта“ (*Оштаћу десет-петнаест дана*, али не и: **Цене лежаја се крећу пет-десет евра*, нити: **Можеш наћи лежај за пет-десет евра*). Ове конструкције се не могу заменити ни конструкцијама с везником (*пет или десет евра*), јер би се у том случају добило другачије значење — оствариве су само бројне вредности *пет* и *десет* и ниједна између.

(2) *Свеобухваћна лимитивност*

Овај тип нумеричке квантификације илуструју примери:

10. *Дошли су сви од 7 до 77 година.*
11. *На конкурс могу да се јаве кандидати од 25 до 30 година.*
12. *Тој групи припадају млади људи од 20 до 23 године.*
13. *Срба се ничим ... није разликовао у тој блиставиој групи младих људи од 20 до 23 године.*
14. *Она (школа) је њрва у Београду њочела са целодневним радом од њрвог до осмог разреда.*
15. *Најбоља су места од њрвог до њрећег реда.*

Исказима овога типа се казује да су конструкцијом с предлозима *од* и *до* обухваћене све бројне вредности које се налазе између граничних параметара. Саопштење се, дакле, односи на све јединке датог ограниченог скупа.

Нумеричке количинске вредности могу се одмеравати простим и редним бројевима.

У оба случаја именски ентитет се не обелодањује у првом делу конструкције (уз предлог *од*), већ се помиње само број као иницијална количина. Појам именског садржаја се открива уз предлог *до* (*сви од 25 до 30 година* или: *сви од двадесет њетне до њридесетне године*). Ово отуда што се количина исказана бројевима тиче истог садржаја, па се у првом сегменту, уз предлог *од* она подразумева. Уколико се именски ентитет, на основу знања, контекста и сл., може и без именованја идентификовати, он изостаје у потпуности (*Темјерајџура ће се крећати од минус један до њлус њетне*).

Број *један* (и *један* и *њо*) има све граматичке одлике детерминативних речи (једину, множину, падежну промену), али уз предлоге *од* и *до* и именице мушког рода *један* често задржава номинални облик, тј. реализује се као деклинационо блокиран, као и именица уз њега: *Снежни њокривач износи од један [санњиметјара] до њетне санњиметјара*, а не **од једног [санњиметјара]* или: *Темјерајџура ће се крећати од минус један [стњетне] до њлус њетне*, а не **од минус једног [стњетне] до њлус њетне*. Именице женског рода, међутим, у спреси са бројем *један* (*један* и *њо*) исказују се, по правилу, обликом генитива једине (*од једне године до...*).

Као унеколико особит случај могу се издвојити реченични искази са секвенцама *од једног до другог*, *од једне до друге* и сл., као у примерима:

16. *Број уйрављачких сигнала од микропроцесора ка уређајима може бићи различити од једног до другог микропроцесора.*

17. *У дане верских йразника од једног до другог месћа у околини Краљева смењују се сабори.*

У овим примерима, такође у плурализованом значењу, уместо редног броја *йрви* употребљен је генитив броја *један* — (*од*) *једног* којим се, заправо, у посебном, лексикализовано-идиоматском моделу не имплицира довољно одређена иницијална јединачност именичког појма, већ се он третира уопштено, у значењу — *од неког, некаквог, било ког, извесног* и сл. именског појма као иницијалног, почетног, за разлику од наспрамне секвенце — *до другога*, којим се не имплицира именички појам који је други по реду, већ који је извесна неидентификована и номинално неодређена обухваћеност, у значењској вредности *следећи* (*до следећег, било ког другог, до осталих*) из заједнице именских појмова исте семантике и групе. Реално узев, *до другог* заправо има неграматикализовану вредност плурала (односи се на све који могу доћи у обзир, дакле на многе ('друге') ентитета означене конструкцијом: *до другог + генийив јединине именичког йојма*¹⁷, док глаголска радња подразумева понављање, узастопност, или интензитет, али не и прави редослед.

Ова се реченична конструкција може заправо сматрати синтаксички лексикализованом, чак фразеолошки успостављеном, а изражајно блокираном, с иницијалном секвенцом „од једног“ уместо „од првог“¹⁸. Заправо, конструкција подразумева обухватања нечега што се генерише као реалан збир појединачности који могу бити узети у обзир или доведени у везу с датом глаголском акцијом или стањем.

Од овога треба разликовати исказе попут:

19. *Пошврдила су се наша сазнања да је законска регулатива, нарочитио савезна, веома лабава, али и да је различитиа од једне до друге савезне чланице.*

У овим исказима детерминатив „једна“ и „друга“ (држава) подразумева, мада без изричитог именованја идентитета (имена) одређене јединке, не 'било које', већ оне на које се глаголско значење одно-

¹⁷ С обзиром на учестаност и извесну специфичност значења самог израза *од једног до другог*, очекивало би се да се у речницима (РСАНУ и РМС) овакви примери региструју као изрази, што није учињено; наведени су само слични („двопредлошки“) изрази „с једно на друго, с једног на другог“ (на други и сл.) — у РСАНУ под одредницом „један, -дна, -дно“ (језичка грађа, рецимо, не потврђује као стандардне форме „од једног до + трећег, петог и сл.“.

¹⁸ Неће се у језичком корпусу наћи пример за *Сабори се смењују од *йрвог* до другог места у околини Краљева, и сл.

си као на познате (идентификативне) именске јединице (државе, зна се о којима је реч), чиме се, дакле, перципира, иако не именује, одређена *йојединачност*, конотативно познати ентитет, а не обухваћеност имплицираних појмова уопште (посреди су само два одређена ентитета), при чему сам редоследни исказ није семантички битан, али се граматички конструише редним бројевима ('од једне до друге државе' → 'једна (држава) регулише законе на један начин, а једна (држава) на други начин').

Уз бројеве *два*, *тйри* и *четйри* (или било који сложени број који се завршава неким од њих) именица стоји у генитиву паукалне множине.¹⁹

Бројеви од 5 па навише по правилу остају индеклинабилни, а именске речи уз њих стоје у генитиву множине.

Квантификатори *стйоштина*, *хиљада* и *милијарда*, који су, додуше, именице, а бројеви само по својој функцији, с предлозима *од* и *до* стоје у акузативу множине. Тако се понаша именица *недеља*, када означава временски период од седам дана:²⁰

20. *Пласйеници се данас йростйиру на йовршини од хиљаду до 1500 хектйара.*

21. *Предвиђене су награде од хиљаду до две и йо хиљаде динара.*

22. *Било их је [свиња] од стйосйину до две стйошине кила.*

23. *Пушовања обично тйрају од 4/5 до недељу дана.*

У примерима 12 и 13 очекивало би се помињање именског појма уз оба предлога с обзиром на то да конгруенцијске околности нису у оба броја једнаке (од 20 година — множина, до 23 године — паукална множина). У том погледу се, изгледа, у српском језику усталио нерегуларан модел по којем се именица управља према броју уз предлог *до*.²¹

Редни бројеви, зна се, и по значењу и по граматичким својствима (једнина/множина, род, придевско-заменичка деклинација и др.)

¹⁹ Паукал је хомониман с генитивом једине, али је то заправо посебан облик за означавање мале количинске множине у именским изразима с бројевима два, три и четири. Исп. о томе: М. Ивић, *Нека зайажања о броју и роду. О зеленом коњу*, 133–134 и П. Пипер, *Синтјакса*, 884–885.

²⁰ Д. Гортан-Премк употребу акузатива уз предлоге *од* и *до*, која се јавља, како она констатије, само у значењу мере и времена, у генитивно-аблативно односу, објашњава прилошком природом мерног и временског акузатива. В. Даринка Гортан-Премк, *нав. дело*, 67.

²¹ Исп. и примере из грађе: Висина снежног покривача износи од два до 5 сантиметра. Дневна температура ће се кретати од минус један до плус 7 степени. Предложена је казна од једне до 15 година. Тела су имала од једне до 20 рана.

имају особине придевских речи²², што се у конструкцијама о којима говоримо огледа у томе да могу регуларно да ступе у корелацију са другим лексемама количинске конотације, а особито са квантификативним придевима или именицама које врше какво количинско одређење, чинећи с њима извесну семантичку целину.

24. *Наши шакичари су освајали џасман од њрвог до њоследњег местџа.*

25. *С нашом њензијом једва излазимо на крај од њрвог до њејног у месецу.*

26. *Каже да сам од њрвог настџуја до данас много најредовала.*

Ненумеричка квантификација

Ненумеричку квантификацију нашега типа одликује, пре свега, недовољна одређеност информације, тј. означености количинских односа²³, јер се граничне вредности исказују на специфичан начин, често без праве могућности избројавања, прецизирања квантификативних вредности, мада је углавном реч о свеобухватној вредности појма о коме се говори.

Уопштено узев, оваква саопштења су најчешће фигуративно казана значења, при чему је метафора основни елемент овакве реченичне конструкције, која на сликовит начин информише о граничним вредностима. Отуда то махом нису избројиве количине. Ово илуструју примери:

1. *Свирао сам све — од Баха до музике за џлес.*

2. *Прошао је џућ од заноса до разочарења.*

3. *Набављају све, од игле до локомотиве.*

4. *Кажем џи, умор је у мени од џабана до мозга, заборавио сам и да једем.*

5. *Одмерио ме од главе до џеће.*

6. *Од колевке џа до гроба најлејше је џачко доба.*

Изузетно, ако нам то знање и искуство говоре, може се знати шта је све обухваћено исказом:

²² Тако, атрибутско обележје има и број *један* уз именицу коју количински одређује. О овом и другим бројевима у тој служби исп. П. Пипер, *Синџакса*, стр. 883–885.

²³ О ненумеричкој квантификацији је теоријски исцрпно, унеколико са другог аспекта, писала М. Ивић; исп. *О зеленом коњу*, стр. 160–172, као и напис *О семантичким околностима од којих зависи обавезна детерминација квалитативног џија*. *Лингвистички огледи*. — Београд, (Библиотека XX век) 1983, 189–205.

7. *Прошао је сва звања од асистента до редовног професора.*
8. *Лейпиг ... неиреситано понавља циклус од ларве до лутке.*

У неким случајевима у исказима овога типа има извесне градуелне квантификације, с тим што је градација изван бројног домена. Она је пренета на културолошки, биолошки, социјални или неки други план. Исп. примере 7 и 8, као и:

9. *Да би комуникација од њортира до генералног директора била информатички адекватно исцрпљена, мора се ирисиуити кадровској реорганизацији.*

10. *Дошли су сви од асистента до професора.*

Један тип истолексемичких двочланих модела ове значењске категорије има кумулативно значење — исказује обухваћеност мноштва истих појмова — *ишао је од куће до куће, од друга до друга, од враћа до враћа* (ово су додуше искази са израженим просторним, али са доминантним количинским, кумулативним значењем). Овим типом исказа могуће је означити и мноштво сличних али у нечему (у ономе о чему се говори) различитих појмова: *У њоме њосије разлике од друштва до друштва; Узроци се разликују од биографа до биографа; Сцруктура ... Универзума разликује се од културе до културе, од религије до религије.* О овом значење истоветности информише, пре свега, глагол, а потом и сам контекст.

У реченицама овога типа има изузетно много семантичких преплитања са другим категоријама, што се види и из наведених примера. Семантичко значење често зависи од синтаксичких и контекстуалних околности у којима се налази ова конструкција, као и у претходним значењским категоријама. Које су то околности које одређују категоријално значење ове конструкције, може да буде предмет посебног рада.

Синтаксичке функције конструкција с предлозима од–до

Синтаксичке функције разматраних конструкција нисмо наводили уз поједина категоријална значења, јер се показало да, без обзира на семантику конструкције, она у реченици може имати три функције: функцију *прилошке одредбе*, *неконгруентног атрибутива* и *предикатива*. Стога ћемо то овде, на једном месту, само илустровати примерима.

1. Функција прилошке одредбе је најчешћа:

Пера иде од куће до школе.

Чићам од њрве до њоследње сцране.

*Тржни центар ради од девети до њети.
Вредности штрговине ће се увећати од 7 до 10 одсто.*

2. Функција неконгруентног атрибута:

Пути од Београда до Новог Сада је краћи неколико километара.

Део од извора до ушћа зове се речни шок.

Време од два до њети је најбоље за одмор.

Цене од њети до десети евра нису велике.

3. Функција предикатива:

Речни шок је део од извора до ушћа

Наше радно време је од осам до два.

Оцене су од један до њети.

Висина снежног покривача је од 1 до 6 сантиметара.

* * *

Као што је у уводу већ речено, настојали смо да дамо преглед реченичних исказа с корелацијом предлога *од* и *до* и укажемо на палету синтаксичко-семантичких односа у њима. Свакако нисмо овим исцрпили све постојеће могућности, јер је овај који смо начинили проистекао из грађе којом смо располагали. А она је реално свакако обимнија и разноликија. Отуда ово наше истраживање не нудимо као исцрпан преглед стања ствари колико као евентуални подстицај за даља истраживања.

Резюме

Рада Стијович

**СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КОНСТРУКЦИЙ
ОД — ДО ВО ВЗАИМНОЙ КОРРЕЛЯЦИИ**

В настоящей работе дается обзор значений и синтаксических функций предложно-падежных конструкций с предлогами *од* и *до*, находящихся во взаимной корреляции в рамках одного и того же предложения.

Материал показал, что данными конструкциями выражаются в первую очередь *пространственные отношения*. Данные конструкции в связи с динамическими, моторными глаголами выражают динамический аспект пространственных отношений, т.е. где определенное движение начинается и где оно завершается: *Путовали смо од Београда до Скопља*. Точки, обозначающие начальный и соответственно конечный предел движения, могут представлять и места некоторой задержки, пребывания объекта локализации в них, на что указывает как динамический глагол, так и сам контекст (*Вечери су проводили идући од клубова до кафана*). В предложениях данного типа ярко выражено квантификативное значение — обилазили су многие клубове и кафане. Данные конструкции в связи с

глаголами покоя выражают статический аспект пространственного отношения, т.е. существование, распространенность, простираение, расстилание и т.п. определенного пространственного понятия, ограниченного понятиями с предлогами *од* и *до* (*Речни ток је део од извора до ушћа*). Подобное значение характерно для предложений без точной метки пространственной локализации (*Одједном се од обале до острва јојавило гојово двадесетак трајеката*). Особый сегмент представляет категория *псевдопункта назначения*, т.е. типа фигуративно употребленной пространственной локализации, представленную примерами типа: *Иде шайаш од ушћа до ушћа*. Примеры данного типа, всегда подразумевающие однолексемную конструкцию, выражают формой единственного числа именного понятия с предлогом *до* семантическое, неграмматикализованное, морфологически немаркированное множественное число; они представляют множество одинаковых понятий (*до судије, до друга, до чете* и т.п. что в самом деле означает *до других, осталих, многих судија, другова, чета* и т.п.). Поэтому в них в самом деле ярко выражена количественная коннотация, индига даже коннотация образа действия: *Поздравео је одлуку о вођењу камиање од враша до враш*.

Конструкции с предлогами *од* и *до* могут иметь и *временное значение*. Самые частотные конструкции этого типа означают континуальную, непрерывную продолжительность какого-нибудь действия, состояния или происшествия, ограниченную именными понятиями, при которых находятся предлоги *од* и *до* (*Продавница ради од седам до двадесет часова*). Данной двучленной предложно-падежной моделью можно также выразить действие, не реализуемое в границах темпорального значения как непрерывная продолжительность относительно периода, ограниченного предложно-падежными конструкциями, а как возможность актуализации только в одном, любом сегменте того времени (*Можеће слободно да ми се јавише од девеш до иеш на Конзулаш*). Периодичность действия можно выразить одним типом однолексемных двучленных моделей данных конструкций: *Долазио је само од рођендана до рођендана*. Данный тип однолексемных конструкций может обозначать и континуальное действие: *Не знам како да изићем на крај од њвог до њвог*.

Наш материал также свидетельствует о большой частотности *количественных значений*, выраженных данными конструкциями. В рамках нумерической квантификации выделяются *нумерическая* и *ненумерическая квантификация*. В обоих случаях речь идет о *лимитативной квантификации* — о нумерических ценностях в рамках предельных ценностей, представленных конструкциями с предлогами *од* и *до*. В зависимости от степени охваченности данной конструкцией числовых величин различаются, с одной стороны (1) *аппроксимативная*, а с другой (2) *всеохватная лимитативная квантификация*. В первом случае конструкция указывает на то, что в ряде величин, реализуемых между противоположными числовыми величинами, теми с предлогом *од* и теми с предлогом *до*, реализуется только одна — или та, которая отвечает числу в первом идентификаторе (наименьшее наказание содержится в примере *За то је њредвиђена казна зајвор од 4 до 12 година*, и оно продолжается 4 года), или та, которая отвечает числу во втором идентификаторе (самое большое наказание 12 лет), или же любое наказание, выраженное цифрами между минимальным и максимальным наказанием (наказание может продолжаться 5, 6, 7 лет, и т.д., вплоть до 12 лет).

Вторым типом (всеохватная лимитативность) сообщается, что конструкцией с предлогами *од* и *до* охвачены все числовые величины, находящиеся в границах двух параметров. Сообщение, следовательно, касается всех одиночек, составляющих данное скопление (*Дошли су сви од 7 до 77 година*).

Ненумерическая квантификация нашего типа характеризуется в первую очередь недостаточной определенностью информации, т.е. обозначения количественных отношений, так как предельные величины выражаются специфическим образом, часто без настоящей возможности исчисления, уточнения квантикативных ценностей, несмотря на то что в основном речь идет о всеохватной ценности понятия, являющегося предметом анализа. Обобщенно говоря, такие сообщения чаще всего представляют фигуративно выраженные значения, причем основным элементом такой конструкции предложения является метафора, которая образно информирует нас о предельных величинах. Поэтому тут чаще всего речь идет о неисчислимых величинах (*Свирао сам све — од Баха до музике*

за *йлес*. *Прошао је йуџ од заноса до разочарења*). В неких случајевима у изјављивањима овог типа налаже неке гравуалне квантификације, узимајући, да гравација налаже за преградама измерителне сфере. Она налаже на културологическом, биологическом, социалном, или како-нибуђ другом нивоу (*Лейшпир ... нейрестано йонавља циклус од ларве до луйке*).

Один тип однолексменых двучленных моделей данной семантической категории обладает кумулятивным значением — им выражается охваченность множества одинаковых понятий: *ишао је од куће до куће, од друга до друга, од врајћа до врајћа* (это, правда, высказывания с выраженным пространственным значением, в котором содержится количественная, кумулятивная доминанта).

Несмотря на семантику данной конструкции, она в предложении может обладать тремя функциями: функцией *обстоятельства* (*Пера иде од куће до школе. Чийшам од йрве до йоследње сїране. Тржси ценїар ради од девей до йей. Вредност йрговине ће се увећайи од 7 до 10 одсто*), функцией *неконгруэнтного атрибута* (*Пуџ од Београда до Новог Сада је краћи неколико километра. Део од извоа до ушћа зове се речни йок. Време од два до йей је најбоље за одмор. Цене од йей до десей евра нису велике.*) и функцией *предикатива* (*Речни йок је део од извоа до ушћа. Наше радно време је од осам до два. Оцене су од један до йей*).

СЛОБОДАН ПАВЛОВИЋ
(Нови Сад)

КОНДИЦИОНАЛНА КЛАУЗА У СТАРОСРПСКОЈ ПОСЛОВНОПРАВНОЈ ПИСМЕНОСТИ

У овом раду разматра се структурирање кондиционалне клаузе у старосрпској пословноправној писмености, која је у периоду од краја XII до средине XV века — у контексту културног обрасца *хомогене дијалогике* — фунгира као најпотпунији функционални репрезентант српског језика. Когнитивна опозиција евентуалнореални ~ иреални услов у испитиваном корпусу нема формалну синтаксичку верификацију. У сфери иреалног услова — који је у овом функционалном стилу прагматички сасвим маргинализован и чији је минимални индикатор контекст — јављају се реченички модели уведени везницима *ако*, *кда*, те партикулом односно везником *да*. У сфери евентуалнореалног услова регистровани су реченички модели уведени везницима *ако*, *аце*, *акје*, *џа*, *кда*, *коцъ*, *џо*, партикулом односно везником *да*, партикулом *ли*, те евентивним глаголом *сгодити се*.

Кључне речи: старосрпски језик, историјска синтакса, старосрпска пословноправна писменост, кондиционална клауза.

1. Старосрпском пословноправном писменошћу — која је негована по српским канцеларијама средњовековне Србије, Босне, Дубровника и Свете горе од краја XII до средине XV века — као једном од домена јавне језичке комуникације (Škiljan 1998: 83–91) реферише се о конкретном пословноправном чину, али се и регулише понашање које проистиче из тог чина. Наиме, бројни искази — првенствено у привилегијама, али и у осталим актима високе перлокуторне снаге какве су даровнице и покладнице (Павловић 2004: 225–230) — бивају устројени као прескриптиви којима се адресант самообавезује на одређене поступке или се пак од адресата, односно правних субјеката у надлежности адресанта или адресата тражи да нешто чине или не чине у претпостављеним околностима. На тај начин се формирају нормативни ставови са логичко-семантичком структуром *ако X онда Y* (Visković 1989: 52) којима се фокусирају могуће латентне, неизвесне ситуације и проscribeују поступци као одговори на те ситуације.

Условљавање једне ситуације другом као семантичка универзалија присутно је, дакле, и у старосрпској пословноправној писмености,¹ али првенствено као компонента нормативноправних ставова у којима је услов будућа, евентуална околност чија реализација активира проскрибовану правну одредбу.²

Субординираном клаузом, као примарним синтаксичким средством у сфери кондиционалности (Пипер 1998: 41), може се у старосрпској пословноправној писмености исказати и евентуалнореални и иреални услов,³ с тим што се њихова идентификација — услед неизграђености спецификованих система конективних средстава — по правилу ослања на контекст, односно темпоралну релацију формирању између суперординиране, тј. аподозне и субординиране кондиционалне, тј. протазне предикације.

2. У старосрпској пословноправној писмености кондиционална клауза у сфери реалног услова уводи се везницима *ако, аще, акје, еда, кьда, коьд, що, партикулом* (уп. Грковић-Мејдор 2004: 188–191), односно везником *да, партикулом ли, те* евентивним глаголом *сгьднѣти се* (уп. В. Петровић 1997: 205).⁴ Упркос релативној разуђености система

¹ В. И. Борковски (1965: 526), у вези са староруском пословноправном писменошћу истиче да „условная конструкция отнюдь не является второстепенным или случайным элементом изложения законов и договоров, а наоборот, важнейшим, основным структурным элементом изложения“.

² У праву је услов „будућа, неизвесна околност од чијег наступања или ненаступања зависи настанак, промена или престанак неког субјективног права“ (Ргавни лексикон 1970: 1240) изван чега остаје тзв. иреални услов. У филолошкој (лингвистичкој) литератури спецификовање условне околности као *будуће* и *неизвесне* изостаје. Овде се кондиционална клауза дефинише као примарно средство исказивања услова, али будућност и неизвесност као битне специфичности правног услова изостају. По А. Мусићу (1898: 16) се „реченице, у којима се подлежаћом реченицом изриче узрочна радња, којој се вршење само допушта, зову се погодбене или увјетне, хипотетичке, кондиционалне или супозитивне“, док за М. Кравара (1984: 12) „погодбене реченице и нису ништа друго него специјални облици начинског ступњевања хипотетичког суда као израза помишљене узрочности“.

³ Из спознајне перспективе адресанта услов може бити (а) евентуалнореалан, уколико говорни субјекат не зна у каквом је односу са реалношћу радња протазне предикације, или (б) иреалан, уколико говорник зна да је презентована околност у контрадикцији са стварношћу. Когницију као критериј класификације кондиционалности за српски језик понудила је М. Ивић (1983: 145–153) раздвајајући (а) иреални услов од (б) евентуалнореалног. Полазећи од остварљивости претпостављене околности З. Голомб (1984: 180) нуди „the distinction between *fulfillable* and *unfulfillable* conditions“, као, уосталом, и В. С. Храковски (1996: 195) издвајањем (а) „УК (условная конструкция) изражавањем реалнај т. е. выполняемая возможность“, (б) „УК изражавањем нереалнај, т. е. невыполнимая возможность“.

⁴ Истраживачки корпус чине фотографски снимци 680 старосрпских повеља и писама одабраних према територијалном, хронолошком и жанровском критерију. У

конективних индикатора, главнина ових реченица има везник ако (69,42%), аще (10,27%) или акк (6,25%), односно партикулу ли (4,46%), док на сва остала решења заједно отпада тек једна десетина примера.⁵

Мада је употреба кондиционалног ако, као најфреквентнијег везника у сфери евентуалнореалног услова, територијално мање-више избалансирана, западне и источне канцеларије изразитије су конфронтиране у погледу употребе мање фреквентних конективних средстава.⁶ Наиме, кондиционалне клаузе на кѣда, коѣ и що регистроване су само у актима западне провенијенције, док је црквенословенско кондиционално аще готово ексклузивитет аката насталих у источним кан-

складу с филолошким захтевима истраживања старог текста уз сваки пример, дат у овом раду, наводи се (1) ознака канцеларије (*Балиш*. Балшићи, *Бранк*. Бранковићи, *Драг*. Драгаши, *Дубр*. Дубровник, *Кос*. Косаче, *Коѣр*. Котроманићи, *Лаз*. Лазаревићи, *Нем*. Немањићи, *Павл*. Павловићи, *Санк*. Санковићи) или адресанта, (2) година настанка акта, (3) архив у којем се акт чува (*В*. Ватопедски архив, *Д*. Дубровачки архив, *Х*. Хиландарски архив, *К*. Кермендски архив, *Л*. архив Лавре св. Атанасија, *П*. архив св. Пантелејмона), или краћи назив акта (*Арх*. Светоархангеловски хрисовуљ, *Деч*. Дечански хрисовуљ, *Грг*. Светогеоргијевски хрисовуљ, *Сѣф*. Светостефански хрисовуљ), (4) број акта (за *В*. према регистру у књизи М. Laskarisa, *Actes de serbes de Vatopedi*, Byzantinoslavica, VI, Prague, 1935, 3–23; *Д*. према регистру у књизи Љ. Стојановића, *Сѣаре срѣске ѿвеле и ѿсма. Књига I. Други део*, Београд — Ср. Карловци, 1934, 527–557; за *Х*. према регистру у раду Душана Синдика, *Срѣска средњовековна акѣа у манасѣиру Хиландару*, Хиландарски зборник, књ. 10, Београд 1998, 9–134; за *К*. према регистру у раду Ludwiga von Thallóczya, *Slavische Urkunden des Kórmender Archives*. Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter, München und Leipzig, 1914, 6–27; за *Л*. према регистру у књизи *Actes de Lavra. IV Études historiques. Actes serbes complémentes et index*. Par Paul Lemerle, André Guillou, Nicolas Svoronos, Denise Papachryssanthou avec la collaboration de Sima Ćirković. Textes et planches. Paris, 1982; за *П*. према регистру у књизи *Actes de Saint-Pantéléémón*. Édition diplomatique par Paul Lemerle, Gilbert Dagron, Sima Ćirković. Texte. Album. Paris, 1982), те (5) ознака реда у којем пример почиње и то, разуме се, према фотографском снимку акта (изузетак су Светостефански и Светоархангеловски хрисовуљ за које су уместо фотографије коришћена издања Јанка Шафарика, *Хрисовула цара Сѣефана Душана коиомъ оснива манасѣируъ Св. архангела Михаила и Гаврила у Призрену године 1348*, Гласник Друштва србске словесности, Свезак XV, Beograd, 1862, 264–310; и Ватрослава Јагића, *Свѣѿстѣфански хрисовуљ краља Сѣефана Уроша II Милуѣина*, Беч, 1890).

⁵ Док су кѣда (2,9%), и да (2,68%) оверени са по десетак примера, кѣда (1,12%), коѣ (0,22%), що (0,89%) су у сфери евентуалнореалног услова представљени тек симболично, појединачним примерима. Кондиционалне клаузе евентивним сгднѣти се, без додатних конективних индикатора (уп. згднѣло ен се теѣ и кѣрн не било · тѣда да се нѣда датн половнна вѣше рѣ[ѣ]нога пока|д| кнезѣ вакѣцѣ Дубр. 1429, Д. 385.8) стоје такође на самој маргини овог семантичког субпоља с учесталошћу од свега 1,79%.

⁶ Западну групу канцеларија чине српска канцеларија у Дубровнику, те владарске и властееоске канцеларије средњовековне Босне, док у источну групу канцеларија спадају владарске и властееоске канцеларије средњовековне Србије, те манастирске канцеларије средњовековне Србије и Свете горе.

целаријама, где је овај везник потврђен у скоро сваком петом примеру. Везник *акѣ*, као старосрпски фонетски еквивалент црквенословенског *ѡѣ*, вишеструко је фреквентнији на истоку него на западу, као што су, с друге стране, кондиционалне клаузе на *да* и *ѣда* вишеструко чешће у западним него у источним актима. Партикула *ли* као минимални маркер кондиционалности у сфери евентуалнореалног услова двоструко је чешћа на западу него на истоку, док су кондиционалне клаузе уведене евентивним *сѣгодити ѣ*, граматикализованим потенцијалом, регистроване само у актима западне провинијенције.

3. Већ од првих сачуваних старосрпских пословноправних списа везник *акѣ* иступа као стабилизван конективни индикатор кондиционалности и у источним и у западним српским канцеларијама.⁷ У сандхи-

⁷ Распрострањеност форме **ako* у све три групе словенских језика указује на прасловенско порекло ове лексеме — у погледу даље етимологије не постоји сагласност: по Младенову то је спој везника **a* и заменице **kѡ* (слично мишљење нешто раније понудио је Вондрак), док би према Бернекеру или Мејеу ову форму ваљало доводити у везу са праиндоевропском демонстративном заменицом **e- / *o-* (уп. праиндоевропско **to-* и прасловенско **tako* према праиндоевропском **o-* и прасловенском **ako*) (Етимологическиј словарь 1: 65). Као показатељ кондиционалности везник **ako* својствен је пак првенствено јужнословенским језицима док се на северу ово својство јавља само у траговима, поред прилошког *ako* 'како, колико' или везничког *ako* 'као, као што, како' (Кореџњу 1980: 44–45). Чак и ако се еквивалент јужнословенског кондиционалног **ako* тражи у чешком, односно пољском *jak*, те украјинском и белоруском *як*, чему нису склони ни П. Скок (I: 20) ни Ф. Копечни (1980: 44–45, 233–237), док су аутори *Этимологического словаря славянских языков (*ako / *jako?)* (1: 65) по том питању релативно суздржани, **ako* израста у општекондиционалну конекцију само на јужнословенском простору (уп. Кореџњу 1980: 44–45). Међу јужнословенским језицима једини изузетак у погледу статуса кондиционалног **ako* представља старословенски — у канонским споменицима везник *акѣ*, који аутори академијине *Грамаџиџе на сѣаробѣлгарския език* посматрају као варијанту везника *ѡѣ*, функционише као показатељ темпоралности (1993: 498), квалификативности (1993: 501), те као везник комплементне клаузе „при глаголи за речева, мисловна, сетивна и емоционална дейност“ (1993: 482). На основу тога би се могло претпоставити да се кондиционално *акѣ* на јужнословенским просторима развија у време или непосредно након настанка канонских споменика. Индикативна је у том смислу и чињеница да се у старосрпској пословноправној писмености напоредо са кондиционалним *акѣ* све до краја XIV века и то углавном у источним канцеларијама користи *акѣ* као српски фонетски еквивалент старословенског кондиционалног *ѡѣ* (**at'e*). Старосрпско кондиционално *акѣ* по свој прилици је претходило кондиционалном *акѣ*, доживевши историјски период, да би онда у току неколико векова било смењено новим *акѣ*. Није јасно због чега се ова смена одиграла, али судећи по чињеници да се *акѣ* најдуже одржало у немањих актима, ваља претпоставити да је центар ирадијације био на западном делу јужнословенске територије. Овакав претпостављени развој чини врло вероватно претпоставку да је кондиционално **ako* „тврда варијанта“ севернословенског *акѣ* које се у источнословенским језицима може изводити из прасловенског **at'e*, али не и у западнословенским (Кореџњу 1980: 37–38, 45). Ако је старосрпско *акѣ*, заиста, „тврда варијанта“ севернословенског кондиционалног, односно концесивног *акѣ*, он-

3.1. Темпорална парадигма реченичног комплекса с евентуално-реалном кондиционалном клаузом уведеном везником ако ограничена је прагматичким профилом посматраног функционалног стила који у области кондиционалне детерминације преферира временску сферу будућности. Наспрам суперодинираној предикацији граматикализованој презентом, футурском конструкцијом, потенцијалом, императивом, те оптативном перифразом да + *йрезенѝ*, односно да + *йерфекаѝ*, реализује се субординирана, протазна предикација која је (1) у сфери актуелног услова граматикализована презентом глагола имперфективног вида, (2) у сфери прошлог услова перфектом, а (3) у сфери будућег, односно „надвременског“ услова¹¹ презентом глагола перфективног вида, презентом глагола имперфективног вида (чија футуралност бива контекстуално разрешена), аористом, футурским конструкцијама, те потенцијалом, при чему су регистроване следеће комбинације:

(у сфери актуелног услова)

{V(ФУТ) + [ако + VI(ПРЕЗ)]}¹² ако лн сѣ що дльжин дн нзънашь|д| ѡваѡо хоккѡмо вн задоволе на нн|х| ѡправн|т| · (Дубр. 1398, Д. 418.4);

{V(ИМПЕР) + [ако + VI(ПРЕЗ)]} ако лн лѣ г|с|птѣѣ ти драго нѣ · да ѡпъкѣ ѣ ново брѣдо нашн · а ти ндѣ дан вѣрѣ шесть д|с|ць (Дубр. 1417, Д. 232.46);

(у сфери прошлог услова)

{V(ИМПЕР) + [ако + V(ПФ)]} ако ѣ чловѣкѣ лѣдовадь нека дѣ пать патн · а нцанъкѣ нѣ криво · (Дубр. 1417, Д. 229.27);

{V(ПОТ) + [ако + V(ПФ)]} ако ѣ такози заѣ н непотчено ѣтннѣно ... ѣдѣн дѣн не вн цогн нашн тръгов|к|ци тѡмо пр|ѣ|кн|т| (Дубр. 1398, Д. 191.8);

(у сфери будућег услова)

{V(ПРЕЗ) + [ако + VP(ПРЕЗ)]} да ако чловѣкѣ кою лѣдѡсть нлн по неѣдѣтѣльствѣѣ ѣтннн · право н достоинно ѣ|с| да дѣ пать патн · (Дубр. 1417, Д. 144.9);

{V(ФУТ) + [ако + VP(ПРЕЗ)]} ако г|с|птѣѣ вн не ѡправн н не нагѣ за нн|х| слободѣщнне ѡнн тръговѣцн кон сѣ тѡмо хоте се двнкн · а дрѣзи ѡ|д| ѡвѣде нете докн (Дубр. 1398, Д. 193.10);

ю веде оу цѣропѣхе (Нем. 1330–1331, Деч. 320), цлѣѡ вьсакого кгоже бѣ пронзвоитѣ по цнѣ го-спод|ствѡвати ... не поткорити ѡбоган записанѣа вншеписаннаго · ако лн вн тко дрѣзнѣѡ ѡвози за-писанѣе раз|д|рѣтн н поткорити да дѣ ѣ пр|с|таа съпърница въ цѣсто подоци (Бранк. 1457, В. 96.12).

¹¹ Мисли се на условне одредбе правних прескриптива (Sedláček 1991: 354).

¹² Ради рационализовања предочене грађе у раду су, осим уобичајених, употребљене и следеће скраћенице: {} — реченични комплекс са субординираном кондиционалном клаузом, [] — субординирана кондиционална клауза, V — предикација, VI — предикација представљена глаголом имперфективног вида, VP — предикација представљена глаголом перфективног вида.

стократора нѣхътѣ нскати некою правннѣ ... да љн бѣдело дрѣжанн ѿ нецѣ чинннѣ правннѣ (Дубр. 1253, Д. 791.33), ако бѣдѣхъ н виногра|д|ѣ по нен насадннѣ прѣзъ цегю вѣсе да љн повратѣ. (Нем. 1349, Д. 66.70), ако лѣ кто нач|н|ѣ пастѣ по волю монастыр|с|кон да платѣн цр|к|вн ѿ сто коенѣ коелюу . (Нем. 1344–1355, X. 29.35), ако кто нѣде цю говорнтн нан насловатн градѣ дѣбровннѣ ... да нѣла краљевство љн ѿ тога ннѣхъ браннтн н подлагатн (Котр. 1378, Д. 83.23), ако келю љн внше писаннѣ власте|д| н нашн послѣдннѣ прѣ|с|тѣпн|т| цю ѿ клетве ... да нн ѣбню внше писанѣ клетвн (Дубр. 1390, Д. 143.22), ако не оу|с|хокѣ монастырѣ сѣла вшеписанна исправнтн · за адлѣфа|т| ... да соу вољннѣ оузнѣдати вса канка приложн г|с|нѣ сѣбн кнѣ|з| лазарѣ (игуман Никодим 1395–1396, П. 59.98), ако бѣде онѣ прѣгкѣ стоиаль · на оно|д|нѣ станѣ · да нѣ вољнѣ срьбннѣ стоиатн ондѣзн (Лаз. 1405, Д. 212.18);

{V_(дд + през) + [ако + V_(пот)]} н ако ен бнла некою салота ... да се с прѣвннѣмъ . нспр[] (жупан Радослав 1254, Д. 27.32), н ѣко ен ѣ темѣ сьгрѣшнѣмъ вѣкославѣ да стане прѣдѣ добрннѣмъ мѣжѣмъ да се шправн (Котр. око 1323, К. 11.8), ако се ен некога свад ѣчнннѣла мѣгю оно|д|нѣ н мѣгю бано|д|нѣ воньскн|д|нѣ · да га г|д|нѣ гюрг · даю оно|д|нѣ прнпате|с|д| дѣбровчано|д| ѣвѣстн с книго|д|мъ (Балш. 1373, Д. 106.3), ако лн ен не хтель дѣбровчанннѣ стоиатн на оно|д|нѣмъ сѣдѣ · да ѣ вољнѣ кѣнѣсѣлѣ н неговѣ сѣдѣне оногази свѣзатн (Бранк. 1387, Д. 140.52), н ако ен добрѣшко нан тко ннн нѣзвѣднѣмъ нан нѣдѣлѣ цѣа стѣпашннова н тон вѣсе да дадѣ влахѣшн . (Дубр. 1413, Д. 222.18), ако енсмо нѣхъ ка|д| нѣлаан да н|х| даамѣ властеломѣ дѣбровчатѣцѣмъ (Павл. 1439, Д. 615.25), ако се ен сѣлѣчн|д| ра|д|ославѣхъ пострн|г| нан сьдѣрьтѣ да свѣзатн сѣла внше писанѣна встанѣ сестрнчн|к|нѣ|д| нѣгове|д|мъ (Бранк. 1457, В. 96.4);

{V_(дд + ф) + [ако + V_(пот)]} ако лн ен тко понесаль поносѣ чловѣкѣ г|д|на бана да ѣ платнѣ :ѣ денара (Котр. 1375, Д. 81.5).

Предикација кондиционалне клаузе с везником ако у сфери будућег евентуалнореалног услова по правилу се граматикализује презентом глагола перфективног вида, односно футурским конструкцијама глагола имперфективног вида, што су практично два примарна модела искаживања будућнх ситуација (Белић 1999: 443). Ипак, будућн евентуалнореалнн услов у оквиру правнх прескриптивѣ чија је аподоза представљѣна оптативном перифразом да + *ipresenti* могао је бити идентификован и презентом глагола имперфективног вида.¹³ С

¹³ У примерима типа н ако се кога годѣ крнвнна чннн цегю лю|д|нн краљевѣ|с|тва љн н цегю лю|д|нн вашннн да се сѣдѣмъ исправљѣмъ. (Нем. 1254, Д. 21.11), дискурсно окружење, тј. интегрисаност протазе у правну одредбу обезбеђује презенту глагола имперфективног вида могућност упућивања на временску сферу будућности, што је разумљиво

друге стране, перифрастичне футурске конструкције продиру у кондиционалну клаузу и у случајевима када је условна ситуација идентификована глаголом перфективног вида, што се може пратити већ од првих сачуваних старосрпских пословноправних списа.¹⁴

Протазна предикација уведена везником ако у сфери будућег услова у скоро сваком четвртм примеру бива граматикализована потенцијалом, с тим што се у актима западне провенијенције овај глаголски начин јавља у две петине случајева, док је на истоку његово присуство оверено тек у сваком тринаестом примеру. Осим тога, оваква употреба потенцијала у списима насталим у западним канцеларијама у начелу има континуитет од првих сачуваних споменика, што није својствено актима источне провенијенције, где се потенцијалом граматикализована кондиционална предикација јавља тек од друге половине XIV века. Ова разлика у дистрибуцији потенцијала у кондиционалним клаузама између западних и источних канцеларија еквивалентна је стању уоченом на општесловенском плану. Потенцијал се, наиме, у протази знатно чешће јавља у западнословенским него у источнословенским језицима, што се манифестује и на словенском југу јасним раздвајањем источнојужнословенске (бугарски и македонски) и западнојужнословенске језичке скупине (Sedláček 1991: 354). У току средњег века источни делови српске језичке територије у погледу ове особине очигледно су ближи истоку него западу.¹⁵

с обзиром на то да се правним одредбама регулише понашање управо у будућим и неизвесним околностима. Оваква употреба презента глагола имперфективног вида може се довести у везу са сличном појавом уоченом у старословенском језику (Gardiner 1984: 119).

¹⁴ Примери типа ако ли нѣмъ дохете кою пакысть зчинити и чькеть · то цѣнѣ чинитѣ : (Ђура Качић 1243–1276, Д. 32.8), ако дохете ви цѣнѣ доє лѣди вратити и цю цн стє зъєан ѣа вашєга чѣѣка да пѣщѣ (кнез Черномир 1252–1254, Д. 25.13), ако ли се зъхоке црѣвѣмъ ш нѣмъ раздѣлѣти да нѣмъ даць гла|с| прѣво тога (Нем. 1362, Д. 99.12), ако кто зъхоке зло зчинѣти дѣрокѣннѣхъ нѣмъ нѣти| владанию да нѣти| блю|дѣ| и помагѣмъ (Балш. 1373, Д. 107.6), представљали би израз стабилизације перифрастичног склопа презента глагола хотѣти и инфинитива глагола који се међа у функцији футура и изван спојева с глалима имперфективног вида.

¹⁵ Разматрајући утицај грчког и латинског на развој синтаксичке структуре словенских језика, Ј. Бауер (1972: 63–64) уочава да је ширење потенцијала у субординираним клаузама подстакнуто угледањем на латински конјунктив и евентуално футур II, истичући у вези са старочешком писменошћу да је „za humanismu to došlo tak daleko, že ve větách obsahových, podmínkových a vztažných (především substantivních) je indikativ zatlačen u některých autorů do nenšiny: silně jsou zasaženy i věty časové, pokud v nich proniká smysl podmínkoví. Pomátky psané prostějším stylem jsou vlnou kondicionály zasaženy méně“. Да би се већа учесталост потенцијала на западу могла тумачити латинским и евентуално немачким утицајем уочава још А. Потебња, али се током друге половине XX века заузима нешто уравнотеженији став по коме је ширење потенцијала резултат домаћих развојних тенденција које су страним утицајима само

Аористна граматикализација протазне предикације као израза будућег евентуалнореалног услова регистрована је искључиво у актима дубровачке провенијенције, што вероватно није случајно будући да је ова појава данас практично ограничена на југозападне српске говоре (уп. Вушовић 1930: 163–164; Милетић 1940: 549; Вујовић 1969: 329).¹⁶

3.2. Евентуалнореална кондиционална клауза уведена везником ако по правилу је препонована у односу на управну клаузу, што се може схватити као израз синтаксичке верификације природног следа корелативних радњи — кондиционална ситуација као евентуални узрок управне радње или стања по логици ствари претходи последици, тј. консекутивној ситуацији. Нарушавање природног хронолошког следа, што подразумева постпоновање кондиционалне клаузе, потврђено је у свега 2,64% примера, мада се може пратити током читавог посматраног периода.¹⁷ У скоро сваком десетом примеру између препоноване кондиционалне клаузе с везником ако и постпоноване суперординиране клаузе стоји кореферентско а, то, те тьда,¹⁸ као траг првобитне јукстапозиционе везе самосталних реченица. Наиме, реченични обликована индиректна реакција на претпостављену ситуацију — првобитно исказивану вероватно емоционално обојеном ексclamативном ре-

интензивирани (Бауер 1972: 64; Sedláček 1991: 354–355). То потврђује и дијахрона синтаксичка перспектива српског језика. У вези са редукованошћу потенцијала у старосрпским кондиционално-консекутивним релацијама треба подсетити и на Седлачеково запажање (1970: 68) о утицају балканског волунтатива, тј. оптаивне перифразе да + *ирез*. на „делимично губљење инфинитива и потенцијала ... што даље на северозапад, то су инфинитив и кондиционал чешћи и, супротно, правцем ка југоистоку, и инфинитив и кондиционал су све ређи, а у бугарском је развитак довео до њиховог скоро потпуног потискивања“. Смерови ирадијације латинског конјунктива (Бауер 1972: 63) и балканског волунтатива су супротни и сударају се управо на српском језичком простору, тако да би у вези са датим проблемом свакако требало рачунати с оба фактора. За разлику од стања регистрованог у старосрпској пословноправној писмености, употреба потенцијала у протазу у савременом српском језику дефинисана је одговарајућим семантичким параметрима (Musić 1898: 3; Ivić 1983: 150), при чему није уочена никаква територијална неуједначеност, бар када је стандардни језик у питању.

¹⁶ Оваква употреба аориста потврђена је, иначе, и у албанским кондиционалним клаузама с везником *po*, а својствена је и неким западнобугарским говорима (Sedláček 1991: 358–359).

¹⁷ Уп. да би га даць ако би нде цо пакостити нз цое зецле (Нем, око 1215, Д. 4.7), да този вршии г[с]нъ вакъ ако бише не љцкоже. (Дубр. 1390, Д. 143.21), да бише ретени шцици платте и пате ц[о] би платнан и патнан ретени сѣжни ако н[х] главш[о]и[с] не би даан госпо[с]т[в]ѣ дѣрвоткомѣ (власи Враговићи 1443, Д. 1058.11).

¹⁸ Тек појединачним примерима оверени су у вој функцији прилог тако, те партикула, односно везник и — уп. ако бѣдѣ невѣрници ни приѣтеле твоѣ сѣомѣ цѣствѣ такожде да бѣдѣ невѣрници и враговѣ нашѣцѣ градѣ дубровѣнских (Дубр. 1253, Д. 791.8), и ако би добрѣшко нан тко нни нѣбѣаднаѣ нан нцалѣ цѣ стѣпашиннова и тон вѣсе да дадѣ влѣхшии . (Дубр. 1413, Д. 222.18).

Попут знатно фреквентнијег ако, и кондиционално аце, односно акк могло се комбиновати с партикулом лн формирајући кондиционално-адјунктивне, односно кондиционално-адверзативне спојеве аце лн, акк лн:²²

4.1. Будући да се кондиционалне клаузе уведене везником аце употребљавају у мање-више устаљеним ситуацијама,²³ темпорална парадигма реченичног комплекса с овако исказаниим условом изразито је једнолична. Наспрам суперординиране предикације граматикализоване футурском конструкцијом, императивом, те оптативном перифразом да + *йрезентий* реализована је субординирана предикација која у сфери актуелног услова има форму имперфективног презента, док се у сфери будућег услова формализује презентом глагола перфективног вида, односно футурским конструкцијама, при чему су регистроване следеће комбинације:

(у сфери актуелног услова)

{V(ИМПЕР) + [аце + VI(ПРЕЗ)]} аце бо любнте мѣ рѣти · запокѣди мое съблюдѣте · (Лаз. 1400, П. 58.2);

(у сфери будућег услова)

{V(ФУТ) + [аце + VP(ПРЕЗ)]} аце потвори| рѣчь мою · то н самъ акѣ н створи| тьто · стинн коен за дшѣу свою · не хоче мою быти тврѣдо оудь нныхъ · нже боу|д| по немь вл|д|кы · (Нем. око 1200, X. 1A.72);

{V(ДА + ПРЕЗ) + [аце + VP(ПРЕЗ)]} аце клѣтитъ · съмрътъ · некому · чловѣкъ · нли кѣпъцѣ ... да весь · добнткъ · онога · цѣръца · тинндо · написати · (Дубр. 1253, Д. 791.29), да аце кто оберашеть се прятвориць · писана мноу въ снемь кривоколы таковы да бюджетъ проклетъ оуть га ба всѣдръжытѣла (Нем.

словар 1: 90). Даља етимологија овог везника сасвим је неусаглашена. Покушаји третирања прасловенских **at'e* и **a ље* као хронолошки различитих континуаната (**at'e* старији, **a ље* млађи) праиндоевропске комбинације **āt k̑e* или **ōt k̑e* (уп. Кореспу 1980: 35), или као споја везника *a* и одговарајућег облика глагола *h̑yēti* (старословенско аце < *a* + *хѣтѣ*, староруско *лѣ* < *a* + *хѣтѣ*, старопольско *jasu* < *a* + *chacy*) (уп. и Етимолошки речник 1: 238) за ауторе *Этимологического словаря* није прихватљив. Једина поузданија еквиваленција могла би се успоставити између прасловенског **at'e* и латинског *etiam* који се као својеврсне појачајне партикуле могу наћи и у сличним спојевима — уп. однос старословенско *нже аце*, старопольско *jasu kto* ~ латинско *quis etiam* (Этимологический словарь 1: 91).

²² Уп. акѣ кога грагннна шѣдн шѣьки сѣдъ · да подаемо еговъ добытъкъ · акѣ лн цѣ добытка не стѣе · а цы самога крѣвца да даемо (Дубр. 1254, Д. 22.27), цюу всѣхъ вл|с| по цнѣ цр|с|тоуци|х| · снѣдоу хрс|ω|кѣлѣхъ неразорнцоу быти, нъ патѣ стврѣж|д|лати · аце лн к|т|ω наваж|д|еннѣдъ днаволнѣ · разорнтъ сн словеса таковаго да разорнтъ гь бь бь (Нем. 1347–1348, X. 31.57).

²³ Више од половине кондиционалних клауза овог типа везано је за есхатокол, или прецизније за онај његов сегмент којим се изриче санкција — уп. аце лн кто тако-внхъ дрѣзнеть днаволнѣ ѣхциреннѣдъ снѣ внше писано|е| потвори|ти нли разорити таковаго гь бь н того прѣ|чнстаа вѣлати да разорнтъ (Драг. 1376–1377, П. 52.30).

1254–1263, X. 135.135), и аще се конды врѣменемь слоути погыбноути
 злєды шни да н|х| поставе ѿ себе . (Нем. после 1355, X. 141.106), аще
 блѣволи|т| бѣ н прнстѣпн|т| земла сръвскаа опе|т| з наше рѣке . цю е был|о|
 ѿстѣпнло з тѣрске роуке . села нн|х| коа бѣ|д|тъ да н ѿстѣпнла, да сн нхъ
 нмаю шпе|т| . (Бранк. 1427–1429, II 61.22);

{V(да + през) + [аще + V(фут)]} аще ли кто хоке дрѣзноути и прѣтворити се мною
 створеною . да ꙗ|с| проклетъ (Нем. 1276–1282, X. 4.37).

Кондиционална клауза с везником аще увек је препонована у од-
 носу на управну реченицу. У три четвртине примера аще је заправо са-
 ставни сегмент слободне (супстантивне) релативне реченице којим се
 наглашава кондиционалност једне примарно упитне реченичне струк-
 туре (уп. Вауер 1972: 313). У већини примара овог типа аподоза садр-
 жи демонстративно квалификативно такoвѣ, којим се, с једне стране,
 успоставља кореферентска релација према релативној, односно кон-
 диционалној клаузи, а с друге стране, недвосмислено открива адно-
 минална детерминативност, тј. спецификативност протазног члана
 сложене реченице: аще ли к'то дрѣзне посланиемь потворнкъ . и кдиноу трѣоу
 разорити нли ѿнети ѿ всѣхъ з|д|ѣ оупн|с|ныхъ . ѿ таковаго да ѿнметъ гѣ бѣ м|с|тъ
 свою . (Нем. 1313–1318, Стф.77а), аще ли кто дрѣзнетъ ѿ снхъ више рѣ|т|ен-
 нын|х| разорити что любо нли птѣворити . нли ѿнннити . таковаго да разоритъ гѣ бѣ
 въ ннѣашнемь вѣцѣ тѣло кго (Бранк. 1452, Л. 24.5.86). Изузимајући при-
 мер с „релативно-кондиционалном“ клаузом, између протазне струк-
 туре уведене везником аще и аподозе изразито ретко се јавља корефе-
 рентско то као траг првобитне јукстапонираности двеју самосталних
 реченичних структура (Вауер 1960: 311): аще ли се прилоу|нт| запоустѣти
 грѣхъ ради нашихъ храмоу стго архангѣла въ иеросалимѣ . то да се даватъ тан тнсоуца
 пер'перъ ѿ|д| доубровника оу стбюу гвороу (Нем. 1358, X. 47.28).

4.2. Кондиционална клауза уведена везником акѣ потврђена је
 искључиво као индикатор будућег евентуалнореалног услова, чиме је
 лимитирана и темпорална парадигма реченичног комплекса с овако
 устројеном протазом. Наспрам суперординиране предикације грама-
 тикализоване футурском конструкцијом, те оптативном перифразом
 да + *ирезенѣ* реализује се субординирана предикација формализована
 презентом глагола перфективног вида, презентом глагола имперфек-
 тивног вида (чија је футуралност идентификована контекстом правне
 одредбе, односно аподозом представљеном оптативним да + *ире-
 зенѣ*), футурском конструкцијом те потенцијалом, при чему су реги-
 строване следеће комбинације:

{V(ФУТ) + [АКЕ + VP(ПРЕЗ)]} да аке њн не плати на рокѣ да и половннѣ конѣ тога вѣн хокете познати (Нем. 1303, Д. 40.4);

{V(ДА + ПРЕЗ) + [АКЕ + VP(ПРЕЗ)]} и аке кто вашѣ врагѣ . прибѣгне ѣ дою землѣ . да вѣн га дамѣ (Нем. око 1215, Д. 4.6), аке ли приде такѣ глѣвкѣ коидѣ нѣ нскана правнѣна да мѣ се не ѣзѣме ни тѣнкѣ конѣць (кнез Андреј 1214–1235, Д. 7.12), и аке прѣстѣпи опкѣнна дѣбровѣтѣка си шѣтѣтѣ кон сѣ шѣтѣшалн кра|л|в|с|лн да сѣ крѣвн кра|л|в|с|лн (Нем. 1334, Д. 55.40);

{V(ДА + ПРЕЗ) + [АКЕ + VI(ПРЕЗ)]} и аке кѣто оудѣ манастирѣскнѣх ѣздн бѣжн нлн подѣ велнега жѣпана нлн код ннога кога . да се вракаю опетѣ (Нем. 1199, Ивић и Јерковић 1981: № 4.57), аке кон годѣ кнезѣ приходн к на|м| вѣнѣ да стондо ѣ снелѣ шѣтѣтѣ (Дубр. 1254, Д. 22.41), аке солн млоелдо нмлатн да кѣпндо царннѣ которѣскѣ (Дубр. око 1380, Д. 617.3);

{V(ДА + ПРЕЗ) + [АКЕ + V(ФУТ)]} а аке ѣсхокѣ цо ѣзетн мѣтн цр|с|в лн г|с|пта црѣа цо о|д| нн|х| трѣга а нлн цр|с|в лн ннцо да нлѣ се не ѣзѣме безѣ кѣпа . (Нем. 1356, Д. 93.6);

{V(ДА + ПРЕЗ) + [АКЕ + V(ПОТ)]} аке в кон нашѣ глѣвѣкѣ вола о|д|ѣ наше зѣцѣле о|д|ашалѣ тере пошалѣ вола прнселнѣ се стат ѣ конавальскѣ жѣпѣ алн ѣ внта-лннѣ да ѣ воланѣ понтн (Санк. 1391, Д. 129.29).

И овај тип кондиционалне клаузе увек је препонован у односу на управну реченицу. Употреба кореферентске партикуле то (као реминисценције на некадашњу јукстапонираност двеју независних реченичних структуре), односно падежног темпоралног кореферента конѣ тога (као израза постериорности аподозом идентификоване ситуације), сасвим је неуобичајена — уп. аке ли не ѣзможелдо нтн на подлокѣ тн : то да си ѣзнмашѣ все : (Дубр. 1234–1235, Д. 14.37), да аке њн не плати на рокѣ да и половннѣ конѣ тога вѣн хокете познати цо мѣ кю ѣстворнтн (Нем. 1303, Д. 40.4).

5. Кондиционалне клаузе индиковане иницијално позицираним предикацијом за коју се везује постпозициона партикула ли својствене су старосрпској пословноправној писмености током читавог истраживаног периода, мада оне својом учесталашћу стоје на маргини система субординираних клауза везаних за сферу евентуалнореалног услова.²⁴ Овако устројене протазне структуре често стоје у адвер-

²⁴ С обзиром на структуралну подударност овако устројене протазе с општим, тј. тоталним интерогативним реченицама типа бѣдн вѣн м|л|с|тѣ г|с|птѣ вѣн ѣпсати ни н сѣтѣвати с|лѣю ли нашн трѣго|в|цн слово|д|но с трѣцн прихондн|т| на вѣрн и на слободн (Дубр. 1398, Д. 194.13), независно од тога да ли су оне презентоване као директна или индиректна питања, сасвим је јасно да се кондиционалне клаузе с партикулом ли развијају из примарно јукстапонираних питања, односно да се кондиционално ли развија на бази интерогативног ли. Позивајући се на Зубатов, Копечни (1980: 409–410) истиче да је **li* по пореклу експресивна партикула, за коју су се сукцесивно везивале одговарајуће

зативном односу према претходно исказаној пропозицији или пропозицијама, чиме долази до изражаја поливалентност енклитичке партикуле *ли* — с једне стране, она је индикатор кондиционалности *а*, с друге стране, иступа као маркер адверзативности, при чему се ово друго својство испољава и у комбинацији с кондиционалним *ако*, *аице*, *акје*: до колѣ сѣдѣце зговоре да се плати · не плати ли се до зрока · да по тола да е штало на воли кралевь|с|тва ти : (Дубр. 1254, Д. 22.31), да нидь сплати в'се жѣпа не сплати ли-идь жѣпа да ни плати кра|л|в|с| ли нз цок кѣкк · (Нем. 1326, Д. 47.5), да е волиань зѣти дрѣги сннь вльковъ гюрагъ здрет ли гюрагъ да е волиань зѣти третн сннь вльковъ лазарь (Дубр 1395, Д. 144.16).

Кондиционална клауза с партикулом *ли* потврђена је у сфери будућег ралног услова као протаза правних одредби чија је аподоза граматицизована оптативном перифразом да + *ипрезент*. Субординирана предикација формализована је презентом глагола перфективног вида, а по изузетку и презентом глагола имперфективног вида, чија је футуралност контекстуално индикована: зчине ли ли правьдъ ... да стою к нидь · з толь шветѣ · конидь нидь се|идь| клель прегнедъ кнезъ · (Нем. 1252, Д. 20.12), испакостн ли нидь к'то цо · нан з трьгъ нан з жѣпѣ · да нидь сплати в'се жѣпа (Нем. 1326, Д. 47.4), здрет|т| ли гюрагъ да е волиань зѣти тртн сннь вльковъ лазарь (Дубр. 1395, Д. 144.17), здрет ли гр|ѣ|хо|л| н лазарь да сѣ волна дрѣга дѣца (Дубр. 1396, Д. 148.17), ратью ли воѣскою ли а нан конидь разми рѣидь да ли воѣвода нванишъ с братѣвоцъ ... да доѣидо нашнли главлн и с нашнли людьли н с воѣскоцъ (Иваниш Влатковић 1452, Д. 713.13).

Овај тип кондиционалних клауза увек је препонован у односу на управну реченицу, што је сасвим разумљиво када се има у виду чиње-

функције и значења. Интерогативност као једна од спецификованих функција узима се за партикулу **li* релативно рано, што потврђује устројство тоталних питања у канонским текстовима — уп. рѣци оубо нацѣ · достонтъ ли · к'нишь дати к'саревн · нан нн · дацѣ нан нан не дацѣ Мк 12.14 Зогр. (Bauer 1972: 408). Интегрисањем овако структурираног јукстапонираног питања у реченични комплекс с реченицом којом се примарно исказивала реакција на претпостављени афирмативни или негативни одговор (Bauer 1960: 310–311), првобитно питање губи интерогативну функцију, а упитно **li* бива преосмишљено у кондиционално **li*. Овај процес је у старословенском језику сасвим очигледан у примерима типа рече нецоу иѣ хоштеши ли испљнннн · ндн предаждъ все нидьне свое · н даждъ нициндъ Мт 19.21 Сав (Bauer 1972: 408) где се кондиционалност преплиће с интерогативношћу. Слична интерференција уочљива је и у старосрпском примеру хоче ли тто швѣкнна ваша прѣдъ снѣ оутврѣгеннѣ кралевьства ли тто принцькоути цоѣ зѣц|а|е · свѣне цѣне клѣтва поневаре вѣ штаѣте оу прѣклетькьствѣ · (Нем. 1234, Д. 13.18). Кондиционално **li* потврђено је, иначе, на ширем словенском простору — уп. староруско не боудѣти пороуки · то азе н вѣ жѣлѣзѣ вѣсданнн См. Р. 4 (Борковский 1958: 176); старочешко *nebudí-liť svých milovati, nered'te o nich nic tbáti* DalL 70.45 (Bauer 1960: 309); старопольско *chcesz li, bychom się im modliły, odpuszciciez* w. XV (Klemensiewicz, Lehr-Splawiński, Urbańczyk 1965: 492).

ница да се ради о примарно јукстапонираним упитним реченичним структурама које ће кондиционално значење стећи везивањем за реченички обликовану реакцију на претпостављени одговор — уп. *нспако-стн лн нцѣ к'тѣ цѣ · нлн љ трѣѣ нлн љ жѣпѣ · да нцѣ сплатн в'се жѣпа 'Пако-сѣи ли им ко шѣа? (Да.) Нека им ѣлайи све жуѣа!' (Нем. 1326, Д. 47.4). Употреба корелативног прикључка у аподози овде није уобичајена, те би деиктичко кореферентско то у примеру *ѡвкрѣте лн се ктѣ ч'лѡвѣкѣ зѣлѣ · нлн ѡ|д| цѡнѡѣ нлн ѡ|д| вашнѣ потвараѣ снѣ · оу тоцѣ да нѣ злѣдн ннкоѣре · нѣ то да се нсправла соудѡмѣ правыцѣ ѣжѣствѣнннцѣ · (Нем. 1234, Д. 13.20) представљало изузетак.**

6.1. У неколико старосрпских пословноправних списа насталих средином XIII века (у периоду од 1240. до 1254. године) јављају се кондиционално-консекутивне релације у којима се наспрам аподозне предикације граматикализоване оптативном перифразом *да + ѣре-зенѣи*, односно императивом реализује протаза уведена партикулом или везником *да*²⁵ с предикацијом граматикализованом презентом глагола префективног вида, презентом глагола имперфективног вида, те футурском конструкцијом:

²⁵ Не постоји сагласност у погледу граматичког статуса лексеме *да* у кондиционалним клаузама. Овде се ради илустрације изнесе само два опречна мишљења. Према И. Грицкат (1975: 206) не би се „могло усвојити тврђење ... да је реч *да* употребљена у кондиционалу (протазу) партикула и то у саставу 'конјунктива' ... Реч *да* у потпуности припада кругу везника (као и *ако*)“. Овај став ауторка аргументује чињеницом да то *да* има „могућност слободног положаја према глаголу и непонављања испред сваког глагола у случају вишеструке предикације“. С друге стране, разматрајући јужнословенско *да + индикатив* у кондиционалној клаузи у светлу балканске језичке ситуације З. Голѡмб јасно подвлачи „*да* is modal adverbial particle, not a conditional conjunction“ (1984: 186), те комбинацију партикуле *да* и одговарајуће индикативне форме глагола третира као *da-mood* који се у протазу реализује или као „analytic present optativ-subjunctive, containing an obligatory proclitic modal particle (*vá, sá, tě, da*)“, или као „analytic past optativ-subjunctive, with the same obligatory proclitic modal particle (the main variant of the category being the combination of the proclitic particle with the imperfect tense)“ (1984: 194). Дилема у вези са статусом хипотетичког *да* проистиче заправо из саме генезе погодбених конструкција на *да*. Наиме, још Т. Маретић (1987: 145) уочава да се иреална хипотеза развија из волунтативних модалних конструкција у јукстапозицији — *Да дођеш! Мило би ми било → Да дођеш, мило би ми било*. Ако се пође од овакве претпоставке, а њу је, чини се, тешко довести у питање, онда кондиционално *да* настаје преосмишљавањем оптативне партикуле *да*, што се дешавало у контексту балканских конвергенција будући да је сличан процес својствен румунском *să*, новогрчком *vá*, те албанском *të* (Sandfeld 1930: 176; Грицкат 1975: 205; Golam 1984: 194). Кондиционално *да* се на јужнословенском простору развија релативно рано будући да се одговарајући примери уочени већ у Супрасаљском зборнику — уп. *ѣ гажениѣ сѣщен кѣ нонѣ ѣ кнѣ да бѣша бѣжали ... сѣ нцѣ ѣ нннѣ ѣн извѣржени бѣша бѣли Супр. 401.8–11 (Грицкат 1975: 207).*

- {V(ИМПЕР) + [да + V(ФУТ)]} а да неки крајининь : нѣа що нськати на дѣ-
бровчаннна . ѿ|д|ѣ то що кєсть диннѣло : нан ѿ|д|ѣ селѣ на прєтѣ : приди ѿнѣ
крајининь ѣ дѣбровьникь . (Одоља Прединиѣ 1247, Д. 24.34);
- {V(да + ПРЕЗ) + [да + VP(ПРЕЗ)]} и да придѣ ѣ дѣбровьникь . да на мє не ѣстане
ннкѣторѣ . (бан Матеј Нинослав 1240, Д. 11.19), а да се нѣкоѣ кривни-
на мєѣю наци ѣтинн . да се с правнновѣ . исправи . (кнез Андреја
1247–1249, Д. 8.17), и да дѣбровьчанє пондѣ на ѿльдишанє . цн кра-
нанє . никакорѣ да дадо аьдишанодѣ . нн свєтѣ . нн вѣкѣ : а дѣбровьчанодѣ
да дадо керѣмѣ (Одоља Прединиѣ 1247, Д. 24.11), и да коѣ се кривина
ѣтинн мєгѣ лѣди дѣбровькѣ и мєгѣ тебе и тѣон лѣди да се нсправи правн-
нодѣ : по старомѣ законѣ (Дубр. 1254, Д. 26.32);
- {V(да + ПРЕЗ) + [да + VI(ПРЕЗ)]} а да сѣ некоа кривина мєѣѣ нн тинн . да та крив-
вина сѣ сѣ правнновѣ нсправн . (бан Матеј Нинослав 1240, Д. 11.22),
а да неки крајининь . сѣ ниндѣ некоѣ древо . тинн прє . сѣ . що кєсть зає писа-
но . н пакостн . да ѿнѣ крајининь ... прєдѣ дѣбровьчкн дворѣ тинн правннѣ :
(Одоља Прединиѣ 1247, Д. 24.18), а да некон . дєлькѣ . бѣдє мєгѣ . цон
людн кон сѣ . нан кон бѣдѣ цон людн . и мєгѣ дѣбровьчанє . нан да некон
плєнѣ сѣ . тинн ѣ цнрѣ . мєгѣ насѣ . и мєгѣ дѣбровьчанє . да се то сѣ правн-
нодѣ нсправн (жупан Радослав 1254, Д. 27.25);
- {V(да + ПРЕЗ) + [да + V(ФУТ)]} и да си нѣаю понти крајинанє пакостити некодѣ
вєнѣ ѿ|д|ѣ кнезѣтко дѣбровькѣ : прондѣкѣ . и придѣкѣ . да не тинѣ приста-
нищє ѣ дѣбровьникь : (Одоља Прединиѣ 1247, Д. 24.9).

Овим типом кондиционалних клауза идентификује се будући евентуалнореални услов, као протазни члан правних одредби чија аподозна предикација има форму типичног прескриптива. Тиме оне семантички конкуришу кондиционалним клаузама уведеним везником ако, односно акж (ице). Будући, међутим, да су сви наведени примери настали као продукт Паскалове српске синтаксе, а с обзиром на то да је поменути писар био Роман,²⁶ дате синтаксичке структуре, по

²⁶ Мада се ради о номинално различитим адресантима, иза наведених кондиционално-консекутивних релација увек стоји дубровачки нотар Паскал „који је водио дубровачку латинску канцеларију, а словенском писању се приучио тек накнадно“ (П. Ивић и В. Јерковић 1981: 11). Он је написао акта Д. 24, Д. 11, Д. 12, Д. 27. Дубровачку привилегију хумском жупану Радославу из 1254. (Д. 26) с Паскаловог концепта преписао је Радослављев писар (Vrana 1957: 326–327). Једини изузетак представља привилегија хумског кнеза Андреја (Д. 8), која, како истичу П. Ивић и В. Јерковић (1981: 11), „у језику нема ничега што би упућивало на несловенско порекло писара“. У вези са овим актом мора се, ипак, истаћи да је писар кнеза Андреја морао имати у виду Паскалову правну одредбу из Нинослављеве привилегије Д. 11 из 1240. године — уп. а да сѣ некоа кривина мєѣѣ нн тинн . да та кривина сѣ сѣ правнновѣ нсправн (бан Матеј Нинослав 1240, Д. 11.22) ~ а да се нѣкоѣ кривина мєѣю наци ѣтинн . да се с правнновѣ . исправи (кнез Андреја 1247–1249, Д. 8.17).

свој прилици, настају као резултат романско-српске конвергенције на релацији далматски (евентуално венетски италијански) — српски.²⁷

6.2. Паскаловим примерима семантички су блиске потврде кондиционалног да као индикатора другог евентуалнореалног услова у двострукој протази, тј. у реченичном комплексу чија аподоза корелира с два међусобно повезана услова: (1) аще клѹчнѣ · сьмрѣть · некому · чловѣку · нли кѹпѣцѹ · ѿ|д| твого · стѣго ти · црѣства ... (2) и да бѹдетъ безъ · дрѹжинѣ да весь · добиткѹ · ѿнога · мѣръца · чиннидо · написати · н (Дубр. 1253, Д. 791.29), и (1) ако се ен менѣ грѣ|х| ради мѡнѹх по попоущенію ежѣю порогнаніе сьлѡутило . и (2) да мн боуде оу чюж|д|он земан сьмрѣть н грѡбѣ ... да е менѣ дльжнѣ мѡнастрѣ все ѡвози на пльно исправлати (Јаз. 1427, Ј. 24.3.37), (1) ако мн сврѣши кнезь в|а|аднсава вше рѣ|ч|не ѡбѣте за мѡвога жнвѡта ... и (2) да бѹде мнранѣ н едннанѣ за мене сннѡ|м|ѣ с мѡне|м| а с свѡне|м| братѡмъ кнезо|м|ѣ влаткѡ|м|ѣ такоѣ да бѹде н кнезь влатко по|д|ѣ мѡн по|с|лѹхъ ... таа херцегъ стѣпа|н| ѡбѣтовахъ се ... да нмѣ хоѣхъ за мѡвога жнвѡта расправити н разрѣ|д|ити (Кос. 1453, Д. 662.16).

Други услов, исказан хипотетичким да у комбинацији с презентом, као својејерсна рестрикција првог услова, непосредно мотивише реализовање ситуације идентификоване управном клаузом. Овакво кондиционално да, упркос изразито ниској фреквенцији, потврђено је у различитим канцеларијама током дужег временског периода,²⁸ што би упућивало на његову релативну стабилизваност на српском језичком простору.

7. Кондиционално еда је у старосрпској пословноправној писмености сасвим маргинализовано практичним везивањем за мање-више устаљене ексекративне прескриптиве, тј. за проклињање које се као тип духовне санкције интегрише у есхатокол повеље.²⁹ У актима за-

²⁷ Овде не би требало занемаривати ни Седлачкову примедбу да би у појединим случајевима протазно да могло настати „hláskovim a tvarovým zjednodušenim z *kьda*“, на шта би указивао однос између формулације н кьда [рндѣ : ѣ дѣбровьннѣ да на це не ѹстане ннкѣтѡѣ (бан Матеј Нинослав 1235. или касније, Д. 10.20) Нинослављевог писара, с једне стране, и одогавајуће Паскалове конструкције н да приѣхъ ѣ дѣбровьннѣ . да на це не ѹстане ннкѣтѡѣ . (бан Матеј Нинослав 1240, Д. 11.19), с друге стране.

²⁸ Најстарије примере двоструке хипотетичке релације с другим условом индикованим кондиционалним да Ј. Седлачек налази у Супрасалском зборнику — уп. ико аще ис пагоудѣ истрасешн любо н кдннѣ сьвалѣдѣ н да падегѣ на зѣдн то да кѣси (1991: 360), истичући да се овај тип услова у романским језицима исказује комбинацијом *que* (италијанско *che*) + *конјунктив*, а у албанском спојем *iđ* + *конјунктив*. Склопови овог типа изворно су волунтативне реченице (Sedláček 1991: 361), те би у том смислу и српско кондиционално да + *презент* у сличном контексту ваљало третираати као кондиционално преосмишљавање примарно волунтативне реченице.

²⁹ Траг евентуално живље употребе овог везника била би његова употреба у тзв. мотивационим реченицама, које немају погодбено значење, а за које је својстве-

падне провенијенције, у којима се овај везник превасходно и јавља, еда је комбиновано с партикулом *ли* као маркером адверзативног односа датог услова према претходној пропозицији.³⁰

Пошто је кондиционално еда прагматички ограничено на кондиционално-консекутивне релације чијом се протазом идентификује будући евентуалнореални услов, темпорална парадигма реченичног комплекса с овако уведеном кондиционалном клаузом изразито је хомогена. Наспрам суперординиране предикације граматикализоване оптативном перифразом *да + ипрез.* реализује се субординирана предикација формализована потенцијалом (везаним за акта западне провенијенције), те презентом глагола перфективног вида:

{V_(ДА + ПРЕЗ) + [еда + V_{(ПРЕЗ)]} еда кто бѣ не кое се . и прѣшѣнде законъ и наше повесяннѣ ... да разоритъ его бѣ . и прѣ|с|таа его мѣи (Нем. 1317–1318, X. 140.91);}

{V_(ДА + ПРЕЗ) + [еда *ли* + V_(ПОТ)]} еда *ли* бисмо кнезь влас|т|еле и вса шпкнна гра|д| дѣбровника швон згора речено писано и швѣ|т|овано по|т|ворн|д| ... тада да сц|о| *ли* кнезь влас|т|еле и вса шпкнна гра|д| дѣбровник|д| проклет|т|н (Дубр. 1420, Д. 321.126), еда *ли* бисмо *ли* ... швон згшра рѣ|т|нншш писанншш и овѣтованншш потворнн ... тада да сц|о| *ли* ... проклетн (Павл. 1427, Д. 601.62), еда *ли* бисмо · *ли* ... шво згшра рѣ|т|нншш и писанншш и швѣтованншш потворнн ... та|д| да сц|о| · *ли* ... проклетн · (Кос. 1435, Д. 647.40).

Кондиционална клауза с везником еда увек је препонована у односу на управну предикацију, што може бити израз синтаксичке верификације природног следа корелативних радњи, али и траг интерогативног порекла ових реченичних структура.³¹ Наиме, пошто је еда потврђе-

но, како М. Ивић (1983: 151) истиче, да „говорно лице полази од тога да је реално оно о чему саопштава, па с позивом на ту реалност изриче садржај аподозе“ — уп. да еда е бѣ цнастнѣ [а сви знамо да јесте] · и баша цнаостъ разшментѣ *ли* да тон керъ бѣ зна гсп|д|нѣ кле не цогъ · (Андрија Маројевић 1414, Д. 1051.9).

³⁰ Уп. да швон наше згшра писаннѣ и швѣтованнѣ ... не нц|а| на цанѣ прѣтн ннцъ нн се ке потворнн ... еда *ли* бисмо *ли*н боевода нванншш и цош братнѣ ... шво згора рѣ|т|нншш и писанншш и швѣтованншш потворнн ... тада да сц|о| ... проклетн (Павл. 1442, Д. 688.27).

³¹ Партикула, односно везник **eda* потврђена је у свим јужнословенским језицима, те у старочешком и староруском. По Бернекеру, то је стари спој двеју заменичких основа **e* и **da* (Етимологический словарь 6: 7). У старословенском језику еда (еда) функционише као упитна партикула којом се уведе питања „които обниковено имат карактер на предположения или съдържат модален нюанс на съмнение по отношение на положителния отговор“ — еда съ естъ сѣбъ дѣбъ Мт 12.23 Мар., Зогр. (Грамматика 1993: 366). На ову функцију ослања се еда као модални комплементни везник којим се „изразява стремѣж да се предотврати предполагаемо нежелано явление“ — бонц са рѣшш еда како оу|крад|ж|т|ы и оу|тѣ|н|ц|и| его Супр. 443.12 (Грамматика 1993: 483), те као везник којим се уводи финална клауза с модалном нијансом — їсоуъ бо цмѣнтъ. не словѣсъ

но као упитна партикула још од канонских споменика, може се претпоставити да је њоме уведена протазна структура првобитно фунгирала као питање јукстапонирано реченички обликованог реакцији на претпостављени одговор — уп. *ѣда кто ... прѣшбнѣ законъ н наше повелѣннѣ ... да разоритъ его бѣ . 'Да ли ће неко заобићи закон? (Да.) Нека га разори Бог!'* (Нем. 1317–1318, X. 140.91).³² У три четвртине примера аподоза ступа у релацију с протазом посредством темпоралног кореферента тѣд.

8. У старосрпској пословноправној писмености препонована релативна клауза с инкорпорираним антецедентом врло често садржи значењске нијансе кондиционалности, што је и у староруској историјској синтакси препознато као специфичност „пословног језика“ (Кершиене 1973: 28).³³ У *що се разъбнѣ древо венѣтъко . н дѣброкъ'ко|ω| що љтѣте љ землю цр|с|к мн н кра|л|вѣ да се не љзме нишо . да к|с| свободно|ω| . н кон тръговци . грѣ|д|ѣ по землн . н тръгове|х| цр|с|к мн н кра|л|вѣхъ . да плакнѣ всакн царннх по законъ* (Нем. 1349, Д. 66.60).

Из релативних реченичних структура овог типа, вероватно, израстају кондиционалне клаузе уведене везником, тј. апсолутним релативизатором *що* којима се идентификује евентуалнореални услов остварен у кондиционално-консекутивним релацијама с негираном аподозом и протазном предикацијом. Све потврде припадају сфери будућег услова с обзиром на то да је субординирана предикација граматикализована презентом глагола перфективног вида или потенцијалом:

{V(ПРЕЗ) + [*що* + не V(ПРЕЗ)]} *що* не придѣкнемо на славѣ н на тѣ|с|тѣ . кра-
лкъства босаньскога не мнсанмо љмѣк|н|ѣтъ . (Дубр. 1402, Д. 463.16);

{V(ДА + ПРЕЗ) + [*що* + не V(ПРЕЗ)]} *да* не можемо ни хоѣмо посећи на ннхъ
дрѣжавѣ нн на ннхъ љдн нн наа ннхъ нданнѣ нн наа ннхъ тръговце *що* мнѣ
не приповѣмо прѣко тога на .5. мнсеца (Павл. 1454, Д. 728.30);

недоуѣды слоко. нѣ ѣда отвѣтоуѣ. разоритъ крѣстѣнын вѣньць Супр. 444.6 (Грамматика 1993: 507). У старосрпској пословноправној писмености *ѣда* (*ѣда*) је потврђено као упитна партикула (уп. *дно|г| ннхъ доансно ѣда бн хотѣл . кон ω|д| ннхъ покн* Дубр. 1397, Д. 189.10), те као финални (уп. *за вашѣ . љубавь ако бн докете послаати кѣдоу ѣднога властѣанна нашега до вонна ѣда бн догаль кою добротѣ цегю вацн љчинити н ѣда бн влатка н никоѣ догаль слободн|т|* . Дубр. 1419, Д. 425.10) и кондиционални везник. Према примерима које даје Ф. Копечни (1980: 240), за кондиционално *ѣда* знао је и староруски — уп. *ѣда не бѣ доврѣ . то кто ко доврѣн* (Свят. 1073), што, међутим, може бити нанос из старословенског језика будући да га В. Борковски (1958: 166–184) не помиње.

³² Информативан је у том смислу пример *ѣда ти сцо љ тѣцѣ . љкрънннѣ љ тон кр|ѣ|це кѣдн сн кою прошню послаѣ ω|д|ѣ наасѣ проснѣл ѣцн наамѣ* . (Дубр. 1418, Д. 572.17) у којем клауза с *ѣда* може бити схваћена и као питање и као кондиционална клауза.

³³ Уп. и старочешко *ktedyž člověk všechny dobré činy maož uměti a zdá se jemu, by to sám od sebe mohl mieti, a pánu bohu nechce chvály vzdáti, tent' v svých skutcích odplatu ztracuje* OtcV 5b (Bauer 1960: 317).

{V_(ДА + ПРЕЗ) + [шо + не V_(ПОТ)]} да се не може ззети ц|о| не би донесао ѡбн нсти записъ н анс|т|ъ веровани (Дубр. 1441, Д. 637.80), да мх се не зтинн ннкьдаре · нѣдно хѣдо шо би га не ѡгледала цркъва босанска · (Котр. 1404, Д. 439.10).

Овако уведене кондиционалне клаузе чешће су препоноване него постпоноване у односу на суперодинирану реченицу, што их у начелу одваја од већине других погодбених клауза. Осим тога, чини се да кондиционалност протазне структуре с везником шо интерферира са ситуативношћу — „*што не = ако не → а да не*“ (Sedláček 1991: 365). Вероватно није случајно што су одговарајуће потврде регистроване у актима западне провенијенције будући да се овакве кондиционално-консекутивне структуре и данас јављају у југозападним српским говорима (уп. Вуковић 1938–1939: 104; Милетић 1940: 581).

9. Евентуалнореални услов могао је бити идентификован и клаузама уведеним везницима кьда и коь, који у старосрпској пословноправној писмености фунгирају као примарни конективни маркери темпоралности. Минимални диференцијални маркер кондиционалности реченичне структуре уведене овим везницима је протазна предикација граматикализована потенцијалом као сигнализатором будућег услова, што примере овог типа и везује за акта западне провенијенције. Аподозна предикација формализује се, при том, такође потенцијалом или оптативном перифразом да + *ирезенї*:

{V_(ПОТ) + [кьда / коь + V_(ПОТ)]} кьдн би такози бнло .д. днѣ не би доган трьго|к|ци з нѣдноь мѣстѣ стоить · (Дубр. 1397, Д. 190.24), коь би се твоа работа на насъ зслонила · ан бнсмо зтинн|а| колнко за нашѣ дшѣ · (Дубр. 1397, Д. 268.16);

{V_(ДА + ПРЕЗ) + [кьда + V_(ПОТ)]} када ли би се згоднло ѡпетъ нзъ на|ш|его гра|д| дѣбрннка покн прѣставше колнко нон врьде []зѣ да си бѣде госпога тодора волна покн калон си годє (Дубр. 1442, Д. 695.30).

Присуство овако уведених реченица у сфери кондиционалности последица је семантичке блискости кондиционалних и темпоралних релација успостављених међу корелативним радњама (уп. Морозова 1973: 173). Наиме, кондиционална ситуација претходи консекутивној или се с њом парцијално преклапа, што је еквивалентно односу оствареном у сфери постериорне темпоралности.³⁴ Кондиционалне клаузе

³⁴ Оваква хронолошка подударност резултирала је везивањем кондиционалног значења за везнике који фунгирају као примерни индикатори темпоралности на ширем словенском простору — уп. староруско колн продежи насъ единаньа не боудеть нно нашѣ рнженє слобннл опать тын тобары поставннн в полоцькоу какъ оу аустоу записано Пол. 19

уведене везницима *кѡда* и *кѡдѡ* увек су препоноване управној реченици, што може бити израз синтаксичке верификације природног следа корелативних радњи, али и реминисценција на интерогативно порекло реченичних структура овог типа.³⁵

10. У актима насталим у српској канцеларији у Дубровнику будући, евентуалнореални услов могао је бити сигнализован и еветивним глаголом *сѡгодити се* уколико је овај био граматикализован потенцијалом: *згоднао бн се г|д|нѡ вѡде сандаљу кѡдѡ годѡ згодѡ|м| по себе ѡставити вше речени|х| .нѡ. тисѡкъ ... да се нѡдау датн неговѡ ѡстанкъ (Дубр. 1419, Д. 315.83), згоднао бн се кѡ|м| згодѡм вше речени|м| господичке|м| ѡставити по себе вше речене пненезе мн речени кнезѡ и властеле и кса ѡпкнна дѡбровачка ѡбетѡице се датн вше речене пненезе ни|х| натрашкъ (Дубр. 1445, Д. 690.44). Овако употребљено еветивно *сѡгодити се* реализовано је у имперсоналној форми трећег лица јединине и у средњем роду функционишући као „темпорално-модални оквир“ пропозитивног садржаја (уп. Петровић 1997: 202–203), синтаксички представљеног инфинитивом или паратактичком реченицом с везником *тере* — уп. *згоднао бн се ... по себе ѡставити вше речени|х| .нѡ. тисѡкъ (Дубр. 1419, Д. 315.83), згоднао бн се тере и кѡри не бнло . (Дубр. 1429, Д. 385.8). Тако устројена реченична структура добија статус протазе у реченичном комплексу чија је аподозна предикација граматикализована оптативном перифразом *да + ѡрезени*, односно инфинитивом као допуном промисивног глагола (*ѡбѡтовати се*).**

11. Околност за коју адресант зна да је у контрадикцији са стварношћу те да као таква не може условити радњу презентовану аподозном предикацијом представља семантичку категорију иреалног услова. Ретки примери овог типа услова у старосрпској пословноправној писмености дискурсно су искоришћени првенствено у списима којима адресант образлаже негативан одговор на постављени захтев, или пак уводи захтев. Оваква прагматичка лимитираност вероватно је и условила начелну везаност ексцерпираних примера за дубровачка акта.

У старосрпској пословноправној писмености кондиционална клауза у сфери иреалног услова уводи се везницима *ако*, *кѡда*, те везником, односно партикулом *да*, с тим што се *ако* јавља у чак четири петине примера. У свим потврдама корелативне предикације граматикализоване су потенцијалом: *да бн мн давалн .ѿ. перѡперѡ на годиче кѡда бн*

(Борковскиј 1958: 180); старочешко *když jest šlechta s chlapstvem smiešena, tehdi Božena bude má žena* DaL 41.17 (Bauer 1960: 315).

³⁵ Будући да је *кѡда* примарно упитни прилог (Šaur 1980: 350–354), реално је претпоставити да је њиме уведена протаза првобитно представљала питање јукстапонирано реченички обликованој реакцији на претпостављени одговор.

ли плаћали (жупан Санко 1391, Д. 103.14), ако би се могло съ поттение|м|
 ѡтннн|т| теби би се ѡтнннло · пр|ѣ| не|р| никомѡ али се не може · (Дубр. 1400, Д.
 260.28), ако бисмо је знали ли бисмо ѡтннн|а| како би-мъ ѡзъ дѣло (Дубр. 1402,
 Д. 206.22), ѡпкина наша · днаре не има ни к|с| имала никде ѡбнѡн занматн ·
 а кде бисмо имали не бисмо се щеднли · (Дубр. 1409, Д. 391.6), ако бисте били
 ѡнадн на приморькѣ налѣрнли ѡзъдало ѡ г|с|птво ти крѣ намъ не би ѡнан щета
 ѡтнннѣна (Дубр. 1409, Д. 295.30).

Будући да се везници ако и кда јављају и у сфери евентуалнореалног услова који се такође могао реализовати у реченичном комплексу с корелативним предикацијама граматикализованим потенцијалом, функцију минималног индикатора иреалности овде преузима контекст. Иста ситуација уочена је и у канонским споменицима, да би потом била потврђена и у српскословенском језику (Грковић-Мејдор 1993: 203). Пошто је овакво стање констатовано и за северне словенске језике (Sedláček 1989: 233; Морозова 1973: 165), може се претпоставити да је касније стабилизовање формалне разлике између иреалног и реалног услова у српском, али и осталим јужнословенским језицима, реализовано у контексту интензивних балканских конвергенција (Sedláček 1989: 233).

12. На основу анализе кондиционалних клауза у старосрпској пословноправној писмености може се закључити:

- (1) да су основни реченични модели за исказивање евентуалнореалног услова у савременом српском језику, било стандардном било дијалекатском, ([ако + V(ПРЕЗ/ПФ/АОР/ПОТ/ФУТ)], [V(ПРЕЗ) + ли], [ѡо + не V(ПРЕЗ/ПОТ)]) мање-више стабилизовани још на почетку историјског периода;
- (2) да су се стари модели реченичног исказивања евентуалнореалног услова ([аще + V(ПРЕЗ/ФУТ)], [акѡ + V(ПРЕЗ/ФУТ/ПОТ)], [ѣа + V(ПРЕЗ/ ПОТ)]) поступно губили везујући се територијално за поједине канцеларије, и/или прагматички за поједине дипломатичке формуле, и/или идиомски за српскословенски језички израз;
- (3) да су реченични модели за исказивање евентуалнореални услов развијени под утицајем балканског језичког окружења ([да + V(ПРЕЗ/ФУТ)] у монопротазним структурама) били сасвим ограниченог домета и на хронолошком и на просторном плану; те
- (4) да специфични реченични модели за исказивање иреалног услова до средине XV века нису били стабилизовани будући да је његов минимални индикатор био контекст; најавом савременог реченичног модела уведеног везником *да* с прота-

зном предикацијом у индикативу и аподозном у кондиционалу могла би се, можда, тражити у примеру да бн цн давалл .ѣ перьперь на годнщє кѣда бн цн плаѣалл (жупан Санко 1391, Д. 103.14).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Bauer, Jaroslav (1960), *Vývoj českého souvětí*, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha.
- Bauer, Jaroslav (1972), *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skaldby*, Universita J. E. Purkyně, Brno.
- Белић, Александар (1999), *Историја српског језика. Фонетика. Речи са деκлинацијом. Речи са конјугацијом*. Београд.
- Борковский, Виктор Иванович (1958), *Синтаксис древнерусских грамот. Сложное предложение*, Москва.
- Борковский, Виктор Иванович; Кузнецов, Пётр Савич (1965), *Историческая грамматика русского языка*, Академия наук СССР, Москва.
- Visković, Nikola (1989), *Jezik prava*, Naprijed, Zagreb.
- Vrana, Josip (1957), *Tko je pisao najstarije dubrovačke ćiriliske isprave*, Slovo, 6–8, Staroslavenski institut, Zagreb, 311–334.
- Вујовић, Лука (1969), *Мрковићки дијалекат̄ (с крајним осврћом на сусједне говоре)*, Српски дијалектолошки зборник, XVIII, Београд, 73–398.
- Вуковић, Јован (1938–1939), *Говор Пиве и Дробњака*, Јужнословенски филолог, XVII, Београд, 1–113.
- Вушовић, Данило (1930), *Прилози проучавању Његошевог језика*, Јужнословенски филолог, IX, Београд, 93–195.
- Gardiner, S. C. (1984), *Old Church Slavonic. An Elementary Grammar*, Cambridge.
- Gołamb, Zbigniew (1984), *South Slavic da + Indicative in Conditional Clauses and its General Linguistic Implications*, Papers for the V. Congress of Southeast European Studies, Slavica Publishers, Columbus, Ohio, 170–198.
- Граматика на старобългарския език. Фонетика. Морфология. Синтаксис* (1993), Издателство на Българската академия на науките, София.
- Грицкат, Ирена (1975), *Студије из историје српскохрватског језика*, Народна библиотека СР Србије, Београд.
- Грковић-Мејдор, Јасмина (1993), *Језик „Псалтира“ из шћамѣарије Црнојевића*, ЦАНУ, Подгорица.
- Грковић-Мејдор, Јасмина (2004), *Развој хийотактичког да у старосрпском језику*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, XLVII/1–2, 185–203.
- Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, Академия наук СССР [Под редакцией О. Н. Трубачева], Институт русского языка, Москва.
- Етимолошки речник српског језика. Свеска 1: А*, Институт за српски језик САНУ, Етимолошки одсек [под уредништвом Александра Ломе], Београд, 2003.
- Ivić, Milka (1983), *Lingvistički ogleđi*, Biblioteka XX vek, Beograd.

- Ивић, Павле; Јерковић, Вера (1981), *Правойис српскохрватских ћирилских повеља и писамa XII и XIII века*, Нови Сад.
- Кершиене, Р. Б. (1973), *Сложноподчиненные определительные предложения*, — Сравнительно-исторический синтаксис восточнославянских языков. Сложноподчиненные предложения, Академия наук СССР, Москва.
- Klemensiewicz, Zenon; Lehr-Spławinski, Tadeusz; Urbańczyk, Stanisław (1965), *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa.
- Корећни, František; Šaur, Vladimír; Polák, Václav (1980), *Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena. Svezek 2. Spojky, částice, zájmena a zájmenná adverbia*. Československá akademie věd. Praha.
- Кравар, Мирослав (1984), *Модална типологија хипотетичког периода у хрватско-српском језику*, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд — Нови Сад — Приштина — Тршић, 11–20.
- Maretić, Tomo (1987), *Veznici u slovenskijem jezicima*, Rad JAZU, 86, Zagreb, 76–150.
- Милетић, Бранко (1940), *Црмнички говор*, Српски дијалектолошки зборник, IX, Београд, 211–663.
- Морозова, С. Е. (1973), *Сложноподчиненные предложения условия*, — Сравнительно-исторический синтаксис восточнославянских языков. Сложноподчиненные предложения, Академия наук СССР, Москва, 160–207.
- Musić, August (1898), *Rečenice s konjukcijom „ako, neka li“ u hrvatskom jeziku*, Rad JAZU 134, Zagreb, 1–79.
- Павловић, Слободан (2004), *Жанрови старосрпског пословноправног сџила*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 32/1, Београд, 223–234.
- Петровић, Владислава (1997), *Евентивни глаголи као темпорални модификациони реченичног садржаја*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XL/2, Нови Сад, 201–207.
- Пипер, Предраг (1998), *О кондиционалности у јросијој реченици*, Јужнословенски филолог, LIV, Београд, 41–58.
- Pravni leksikon* (1970), Savremena administracija, Beograd.
- Sandfeld, Kr. (1930), *Linguistique balkanique (problèmes e résultats)*, Paris.
- Sedláček, Jan (1970), *Srpskohrvatske potvrde o razvitku rečenice sa da u južnim slovenskim jezicima*, Зборник за филологију и лингвистику, XIII/2, Нови Сад, 59–69.
- Sedláček, Jan (1989), *K problematice jihoslovanského ireálu*, Slavia, Ročník 58, Sešit 3, Praha, 233–241.
- Sedláček, Jan (1991), *Hypotaktické vyjadřování potenciální podmínky v jižní slovanštině, zvl. v srbocharvaštině*, Slavia, Ročník 60, Sešit 4, Praha, 353–366.
- Skok, Petar (1971), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb, I-IV.
- Храковский, В. С. (1996), *Условные конструкции (опыт исчисления)*, — Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Посесивность. Обусловленность, Российская академия наук, Институт лингвистических исследований, Санкт-Петербург, 1996, 175–214.
- Šaur, Vladimír (1980), в. Корећни, František; Šaur, Vladimír; Polák, Václav (1980). Škiljan, Dubravko (1998), *Javni jezik*, Biblioteka XX vek, Beograd.

Zusammenfassung

Slobodan Pavlović

**DER KONDITIONALSATZ IM ALTSERBISCHEN
GESCHÄFTLICH-RECHTLICHEN SCHRIFTTUM**

In dieser Arbeit wird eine Strukturierung des Konditionalsatzes im altserbischen geschäftlich-rechtlichen Schrifttum erörtert, das seit Ende des XII bis zur Mitte des XV Jahrhunderts — im Kontext des Kulturmodells der homogenen Diglosie — als einer der vollständigsten funktionalen Repräsentanten der serbischen Sprache fungierte. Kognitive Opposition, eventuell-reale ~ irrealer Bedingung im geprüften Korpus, hat keine formelle, syntaktische Verifikation. In der Sphäre der irrealen Bedingung — die in diesem Funktionalstil pragmatisch ganz marginalisiert ist, und deren minimaler Indikator der Kontext ist — erscheinen die Satzmodelle, die mit den Konjunktionen *ако*, *къда*, sowie mit der Partikel bzw. Konjunktion *да* eingeleitet wurden. In der Sphäre der eventuell-realen Bedingung sind die Satzmodelle registriert, die mit den Konjunktionen *ако*, *аще*, *аки*, *ѣда*, *къда*, *къомь*, *ѡ*, mit der Partikel bzw. Konjunktion *да*, mit der Partikel *аи*, sowie mit dem „eventiven“ Verb *ѡгодити се* (geschehen) eingeleitet wurden.

ВАЊА СТАНИШИЋ
(Београд)

О НЕКИМ ПИТАЊИМА УНУТРАШЊЕ РЕКОНСТРУКЦИЈЕ ПРАСЛОВЕНСКОГ ГЛАСОВНОГ РАЗВОЈА

Тема овога рада јесу пре свега нека питања хронологије прасловенског језика покренута расправом о појединим отвореним питањима старословенских азбука.

Кључне речи: унутрашња реконструкција и хронологија прасловенског језика, словенске азбуке.

Као што је познато, релативна хронологија језичких појава као незаобилазни метод класичне компаративистике ослања се на два различита типа језичке реконструкције. Први модел, који је био карактеристичан за раније фазе развоја компаративистике, јесте спољашња или упоредна реконструкција. Она почива на генетским параметрима, на постулату језичког сродства и на моделу родословног стабла. У средишту пажње такве реконструкције јесу дивергентни процеси — „односи између прајезика и потоњих језика“, како је то својевремено дефинисао Антоан Меје (11). За разлику од ње, унутрашња реконструкција је млађи структурални приступ који је усмерен на разоткривање међусобних односа елемената одређеног језика. Хронолошка хијерархија језичких процеса гради се по принципу њихових међусобних веза, међусобне зависности и међусобне условљености. Насупрот сегменталном приступу спољашње реконструкције, која прати развој појединих језичких елемената у различитим језицима, оваква хронологизација разоткрива узрочно-последичне везе међу језичким појавама и процесима (Журавлев 1983: 121).

Ове опште напомене о питању хронологије биле су потребне зато што у досадашњој палеославистичкој литератури постоји парадоксални раскорак између спољашње и унутрашње реконструкције. Док се на основу очигледних паралела с неким од најстаријих индоевропских језика настанак прасловенског језика по неким мишљењима датира у II миленијум пре н.е., дотле резултати унутрашње реконструкције најважније прасловенске развојне процесе смештају у сре-

дину I миленијума н.е. (Журавлев 1983: 132). Добру илустрацију великог раскорака у тумачењу прасловенског развоја представљају различита датирања једног од несумњиво најстаријих прасловенских гласовних процеса — прве палатализације, која по једнима сеже у I миленијум пре н.е, а по другима у V или чак VI век н.е.¹ Овако апсурдно велике разлике показују да је за хронологизацију појединих промена време релативно и да се за дописмени период оне и не могу поуздано датирати. Зато као најсигурнији приступ преостаје удруживање оба метода: унутрашња реконструкција узрочно-последичних фаза преображаја система не губећи из вида ареални контекст — индоевропске оквири ових прасловенских промена.

1. Традиционалну упоредну реконструкцију прасловенског језичког развоја међу првима су уздрмали прашки структуралисти. У томе посебно место заузима унутрашња реконструкција старословенског фонолошког система и на њему заснованог одговарајућег графичког система Николаја Трубецкоја, која је покренула бурну расправу и довела до преиспитивања неких основних постулата у палеославистици (Trubetzkoy 1954).

Централно питање око којег је вођена расправа била је палаталност, која одражава два битно различита приступа реконструкцији прасловенског фонолошког система и на којој истовремено почива и крупна структурна разлика између два словенска писма. Најважније чињенице из те расправе² могу се резимирати на следећи начин: насупрот традиционалном тумачењу словенске азбуке, које је још увек заступљено у највећем броју описа старословенског језика, Трубецкој је пошао од претпоставке Фортунатова и Дурнова да једине две јотоване лигатуре које је ћирилица наследила из глагољице, ю, љж (ѣ, љѣ) нису првобитно означавале јотацију попут ћириличких вредности [ју, јѣ], већ да су то изворно били знаци за вокале помућене боје [ü, ö]. Из тога проистиче и кључни Трубецкојев закључак, који је узбуркао духове у палеославистици, да јота, која се и данас по традицији употребљава у транскрипцији старословенског језика, у глагољици није ничим обележавана зато што је уопште није ни било, већ је то био „само пратећи изговор вокала у одређеним положајима“.³

¹ Упор. покушај одређивања апсолутне хронологије прве палатализације код Бидвела (Bidwell 1961) и Лампрехта (Lamprecht 1978) — Журавлев 1983:132; Мihaljević: 150–151.

² О којој се детаљније говори у часопису *Српски језик*, 9/2004 (Станишић 2004₁: 384–388).

³ Trubetzkoy 1954: 61–62; Станишић 2004₁: 387.

Од тумачења спорног места јоте у старословенском не само да зависи разумевање најкрупнијих разлика између два словенска писма, већ то питање истовремено представља кључ за разумевање прасловенског фонолошког система. Аргументе за и против изнео је својевремено Митар Пешикан, који је 60-их година полемисао с овом Трубецкојевом идејом (1959–1960: 236): „Нема, дакле, места сумњи да обележавање етимолошког 'а и ѓ истим глагољским знаком (Ѣ) показује помућеност 'а; ово се углавном и не сматра спорним. А тешко је у овом погледу одвајати остале самогласнике задњег реда ('у, 'о) од 'а. Асимилације овакве врсте обично се не јављају изоловано <...> него захватају целе гласовне редове“. Па ипак, Пешикан је том приликом закључио како је „тешко сагласити се с реконструкцијом Трубецког, који пориче фонолошку вредност гласу ј“ и попут већине присталица традиционалне реконструкције,⁴ разлоге за одсуство одговарајуће графеме видео је у грчкој језичкој основи творца словенске азбуке и евентуалној несавршености глагољских графичких решења: „разуме се, овде је реч о стварној језичкој системи <...>, а не о словенској гласовној системи посматраној из грчке перспективе“ (246). Међутим, упркос своје супротном гледишту, Пешикан је и сам признао веома важну чињеницу да „само онај гласовни елеменат који ни у једној позицији нема диференцијалну вредност може измицати непосредном опажању, тј. не бити присутан у језичком осећању“ (237).

Трубецкојево тумачење старословенске азбуке и прасловенског фонолошког система подстакло је, међутим, развој новог структуралистичког приступа палеословенским језичким питањима, који је дошао до изражаја у другој половини XX века (Станишић 2004₁: 387). Идеја о дефонологизацији јоте, која је произвела фонологизацију читавог низа нових меких сугласника, прихваћена је и даље разрађивана у читавом низу дијахроних фонолошких студија почев од Људмиле Калнињ и Георгија Шевелова с почетка 60-их година до Јухани Нуорлуото и Александра Шенкера с почетка 90-их година, од којих је последњи закључио како нема оправданих разлога да се прасл. *ј сматра фонолошки независним од /i/, при чему се употреба знака [j] у реконструкцији позног прасловенског очувала само захваљујући традиционалној пракси.⁵

⁴ Hamm 1974: 97–98; Врана 1976: 152; Кузьменко 1985: 44–47; Дуриданов 1993: 88.

⁵ Калнынь 1961: 7; Shevelov 1964: 207; Nuorluoto 1994; Shenker 1993: 82.

Два основна прасловенска гласовна процеса, који се по традиционалном приступу историјске фонетике именују као унутарслоговна хармонија (палатализације и јотовање) и повишена звучност („закон отвореног слога“) објашњени су у оквиру структуралистичког приступа дијахроне фонологије као преношење фонолошких функција с фонема на слог, тј. као својеврсни „слоговни синхармонизам“.⁶ Три најважније и међусобно повезане појаве у томе развоју, монофтонгизација дифтонга, префонологизација квантитета вокала и појава читавог низа меких сугласника, које су пресудно измениле прасловенски фонолошки систем (Ивић 1991: 8, 31), потврдиле су тезу о рушењу фонолошког статуса јоте, која својом природом повезује самогласнике и сугласнике и сведочи о међусобној заменивости фонолошких обележја између вокализма и консонантизма, чиме су у крајњој линији дале за право Трубецкојевој структуралистичкој реконструкцији прасловенског фонолошког система.

Међусобни однос самогласничког и сугласничког система, као и место и улога јоте у њему, могу се сагледати на примеру неких појава у развоју прасловенског фонолошког система, које су имале важну улогу у његовом издвајању из индоевропског прајезика и преображају до његове последње фазе која је забележена у старословенској азбуци. Прегледан опис прасловенског фонолошког развоја садржан је у неким новим радовима из те области, у првом реду у два скорашња рада настала у нашем окружењу, бугарске ауторке Лили Лашкове (2000) и загребачког палеослависте Милана Михаљевића (2002), с којима се може упоредити и периодизација фонолошког развоја прасловенског језика Фредерика Кортланда из 1989. године, која је управо заснована на реконструкцији међусобног односа ова два основна фонолошка подсистема.

Дијалекатски положај прасловенског језика међу индоевропским језицима у тесној је вези управо с овим фонолошким подсистемима. Најстарији период у развоју прасловенског језика, који се у зависности од тачке гледишта назива и *балтословенским* и *јрџословенским*, представља млађу позноиндоевропску фазу, тј. *дијалекатски индоверойски* по Кортландовој класификацији (Kortlandt 1989: 42).⁷ У њој је још увек јединствени балтословенски ареално повезан с

⁶ Schenker 1993: 67; Журавлев 1963; 1986: 213.

⁷ Упркос својој хронолошкој детаљизацији, у којој издваја два балтословенска периода и чак шест прасловенских фаза, што је подударно инсистирању на апсолутној хронологији прасловенских промена од стране појединих аутора, Кортланд се у основи придржава традиционалне поделе на *балтословенски* и *јрасловенски*, устаљене у германској и словенској палеославистичкој литератури, којима у англо-францу-

једне стране — према консонантизму — с тзв. „сатемским“ језицима на истоку (у првом реду с иранским), а с друге стране — према вокализму — с још увек нерашчлањеним „староевропским“ језицима на западу (у првом реду с германским):

*p *b		*m/m̥	*i/i̯ *u/u̯
*t *d	*s	*n/n̥ *r/r̥ *l/l̥	*e *o
*k̑ *g̑			(*a)
*k ^h *g ^h			
*k *g			

Чак и у овако упрошћеној дијалекатској фази види се да је општа одлика индоевропског фонолошког система била несразмеран однос између богатог сугласничког система и недовољно еманципованог вокализма. У ову фазу спада и заједничко упрошћавање сугласничког система, преношење фонолошког тежишта са задњонепчаних сугласника на предње непце познато као сатемизација, које је у литавском остало на предњем непцу а у словенском отишло даље ка зубима, као и преображај петовокалног система у четворовокални, који је по резултатима такође раздвојио балтски и словенски: насупротив литавским затвореним рефлексима дугих вокала *e — *ē > /e — è/ : *o — *ō > /a — o/, у словенском је било обрнуто: *e — *ē > /e — ä/ : *o — *ō > /o — a/ (Shevelov: 151), што је створило услове за даљи одвојен развој.

Дијахрони фонолошки приступ разоткрио је и чињеницу да и актуелна подела фонолошких система у словенским језицима у основи почива на опозицији и прожимању ова два основна фонолошка подсистема. Као што је познато, у словенским језицима постоје два типа фонолошких система с различитим распоредом двеју основних прозодичких одлика — квантитетом и акценатом. На истоку словенске територије пресудан утицај на самогласнике имају акценат и сугласничка мекоћа, а на западу квантитет и мекоћа. Ова два обележја деле словенску територију на средњоевропски део с фонолошким системом вокалског типа и на источноевропски део с фонолошким системом консонантског типа.⁸

ској славистици углавном одговара Мејеова подела на *протисловенски* и *ојшћисловенски*, (упор. истоимени рад Хенинг Андерсен [Andersen 1986]).

⁸ Исаченко 1963; Леков: 53; Ивић 1991: 20–32; Станишић 2005.

2. Питање порекла и хронологије ова два типа фонолошких система у словенским језицима може да буде илустровано и различитим тумачењем статуса полугласника у старословенској писмености, које је у тесној вези с палаталном проблематиком. Упркос постојању два полугласника и њиховим одговарајућим рефлексима у појединим словенским језицима, у палеославистици је доста рано изнесено гледиште по којем је објективно постојао само један полугласник, док су два знака за полугласник предњег и задњег реда била само графички израз палаталне опозиције међу сугласницима „која је давала илузију о два полугласника“.⁹ Насупрот томе, према стању у најрепрезентативнијим старословенским споменицима, као и владајућем тумачењу познопрасловенског фонолошког развоја које на томе почива, чување првобитне опозиције по антериорности између оба „јера“ у одговарајућим рефлексима полугласника у једној групи словенских језика представља „продужење старог, прасловенског стања“, док је губљење њихове првобитне разлике, међусобно мешање и свођење на један рефлекс резултат особеног развоја у другој групи словенских језика.¹⁰ При том су ове две групе словенских језика обично схватане као иновативна западна и архаична источна,¹¹ али је стварно стање ипак другачије. Међу језицима с различитим рефлексима на истоку се налазе само источнословенски, којима се придружују источнословачки дијалекти и лужичкосрпски на западу, док на југу ту спада само македонски. Што се тиче бугарског језика, који је такође сврстан у ову групу, превиђана је чињеница, на коју је скренуо пажњу Стојко Стојков, да „нема ни једног бугарског дијалекта у којем би се уместо њ у свим случајевима налазио само вокал /o/, као што је то у македонским говорима“, што значи да све бугарске дијалекте, изван македонске зоне, одликује сливање јерова у један полугласник [Стојков: 89]. На исти начин је у ову групу обично сврстан и старословенски, али су и ту прилике знатно сложеније. Најстарије датирани старословенски споменик, Добрудански натпис из 943. има само један јер. Исти је случај и с Париским азбукваром, који се по својим дијалекатским одликама с правом зове и *Abecedarium bulgaricum*, чији полугласник по своме начрту може да буде и предњег и задњег реда (упор. Марешову напомене-

⁹ А. А. Потебня, *К истории звуков русского языка*, Москва 1876, 32; Б. Цонев, *Добрейшово евангелие. Среднобългарски ѝаметникъ оѝ XIII векъ*, Софија 1906; J. Rozwadowski, „Historyczna fonetyka czyli glosownia“, *Gramatyka języka polskiego*, Kraków 1923, 107–114 (Тот: 136; Бошковић: 47–48; Nuorluoto: 40).

¹⁰ Бошковић: 49; такође Лашкова: 148.

¹¹ Mihaljević: 199.

ну: „není zcela zřetelné, zda jde o **Ѣ** nebo **Ѥ**; není to pravděpodobně jasné ani v originále“).¹² Када се томе дода и чињеница да је у појединим старословенским рукописним споменицима делимично или у целини примењен једнојеров правопис (само **Ѣ/ъ** на првој страници Кијевског мисала, у Енинском апостолу, листићима Ундољског и Охридском апостолу; само **ь** у Македонском ћирилском листу и Добромировом јеванђељу) стиче се утисак како би се овде могло говорити о постојању одређених правописних школа, заснованих на различитим дијалекатским основама.

Двојеров правопис у руској палеографији дуго је служио као доказ веће старине оваквог правописа уопште, зато што се он налази у четворојусовим споменицима какво је Остромирово јеванђеље — први велики поуздано датирани споменик словенске писмености из 1056–1057. године, чији се четворојусов правопис (**ж, љ, љк, љл**) давно наметнуо као основа нормализоване старословенске ортографије. Касније су, међутим, изнете претпоставке да би тројусов Путјатин минеј као и двојусово и једнојерово Реимско јеванђеље могли да буду још старији.¹³ У сваком случају, постоји очигледна веза између употребе јусова и јерова. Суштину те везе, по речима Имре Тота (1985: 128), представља уска повезаност четворојусових споменика с употребом оба јера. Другим речима, ни један од досад познатих староруских једнојерових рукописа нема сва четири јуса. Исто важи и за проблем јотације јер је нарушени број јусова условљен одсуством потпуног система јотованих лигатура код орала, а само у таквом систему одсуствују и оба јера. Отворено је, међутим, питање аутохтоности таквог система на руском тлу, пошто је општа одлика једнојерових споменика то што у њима има мало русизама (Тот: 141).

Српска и хрватска једнојерова редакција старословенског језика дуго је била најпознатији пример локалног дијалекатског развоја с којим су довођени у везу и поједини једнојерови споменици у другим редакцијама старословенског језика. Тако је искључиву употребу само **ъ** у староруском Житију Кондратовом Ватрослав Јагић објашњавао утицајем глагољског протографа, док су Николај Дурново и за њим Хорас Лант и Георгиј Шевелов искључиву употребу **ь** у ћирилском делу Реимског јеванђеља сматрали утицајем српског протографа.¹⁴ Иако је по-

¹² Mareš 1971: 155; Nuorluoto: 32–33.

¹³ Марков: 551; Жуковская: 17 (Тот: 125–126).

¹⁴ V. Jagić, „Zur Berichtigung der altrussischen Texte“, *Archiv für slavische Philologie* IV, Berlin 1882, 228; Дурново 1927:565–571; Lunt 1950/1980: 153; Shevelov 1975: 188–189 (Тот: 131–135).

знато да свођење прасл. *[ъ, њ] > /ə/ представља једну од важнијих заједничких дијалекатских одлика српске и хрватске редакције старословенског језика, у овом погледу међу њима постоји једна крупна разлика. Док је хрватску, претежно глагољску писменост, вековима одликовало архаично чување, у додуше помешаној употреби, знакова за оба јера, дотле препознатљиву одлику српске редакције представљају само ћирилично писмо и употреба само танког јера, која је убедљиво протумачена као ширење византијске државне идеје у преславском руху — као спољашњег обележја словенске државности по моделу једнојеровог правописа Симеонове Округле цркве у Преславу.¹⁵

Велики догађај у палеославици, чији значај за реконструкцију познопрасловенског фонолошког развоја још увек није сагледан у пуној мери, јесте управо откриће преславског порекла једнојеровог и тројусовог правописа с танким јером њ и назалима ѡ, ѡ, ѡ, дакле, као у Мирослављевом јеванђељу. Још 1967. Иван Гълъбов је у посебној студији показао настанак овог типа правописа у преводилачком кругу везаном за преславски двор,¹⁶ разоткривши тако источни карактер и равноправно дубоку старину једнојеровог правописа у старословенској писмености.

Подаци самих словенских језика, као и појединих старословенских редакција, потврђују како је руско-македонски, или «глагољски старословенски» тип вокализације [ъ-ъ > е-о] уистину најранији. Таква је вокализација у јаком положају неоспорно потврђена већ у XI в., као што показују облици *мечи, мслехъ, смоковъница* у Остромировом јеванђељу,¹⁷ или пак *дѣнь, тогда, начѣтокъ, во нь* у Маријинском јеванђељу (Јован II, 1–11), насупротив облицима *начѣтъкъ, въ нь* у истом одломку „Свадбе у Кани“ из Вуканова јеванђеља. Дуже чување полугласника на штокавском терену, а такође и у источној Бугарској (упор. доследно чување у облицима *дѣнь тѣгда, конѣць* у Савиној књизи¹⁸) релативизује питање архаичности у рефлексима полугласника. Очигледно, реч је о различитом фонолошком статусу полугласника у датим фонолошким системима. У зависности од тачке гледишта ареал с раном вокализацијом [ъ-ъ > е-о] може се третирати и као инновативан како у хронолошком тако и географском погледу,¹⁹ док сво-

¹⁵ Младеновић 1995; Младеновић 1997; Тот: 134–135; Станишић 2004: 392.

¹⁶ Iv. Gălăbov, „La rotonde de Syméon dans l’histoire du vieux-bulgare littéraire“, *Byzantinoslavica* 18/1967, 89–117.

¹⁷ Остромирово евангелије (1995: 884).

¹⁸ Стойков: 78; Мирчев: 126–127.

¹⁹ Nuorluoto: 45–46.

Ђење високих вокала на један полугласник у осталим словенским крајевима има типолошке паралеле у другим ие. језицима. Једна од најранијих последица појаве отворених слогова у новоиндоаријским језицима била је управо прелаз кратких [i, u] > /a/, које се даље редукује на вредност полугласника /ə/. У тохарском су стари кратки *ī, *ū такође изгубили вокалну природу и прешли у полугласник, пратох. *ə: упор. тох. Б *lyam*, тох. А *lyäm* „језеро“ < *leim- || *lim-; тох. Б *tkācer*, тох. А *ckācar* “кћи” < *dʰugäter-.²⁰ Отварање изговора кратких [i, u] среће се такође у северноалбанском гегијском дијалекту (*mik* „пријатељ“, *gusht* „август“ > [mik, gusht]), а у јужногегијској зони између Мата и Шкумбина оно је доведено до краја њиховом редукцијом у ненаглашеном положају (пре свега /u/ > [ë] /ə/): *akëll* „лед“ (*akull*), *flutër* „лептир“ (*flutur*), заједно с позиционим губљењем попут правог полугласника: *hekri* „гвожђе“ (*hekuri*), *sqetlla* „пазухо“ (*sqetulla*).²¹ Последњи пример може се проширити проблематиком географског реда и статуса полугласника у балканским језицима, која може да помогне у расветљавању места и улоге полугласника у словенским језицима. Као што је већ било показано, у балканским језицима постоје три вокалска троугла: средишњи петовокални (српско-хрватски, македонски, новогрчки) и два периферијска у осталим балканским језицима, који чувају полугласник. Разлоге за његово ишчезавање (уклањање полугласника из фонолошког система) објашњава управо веза полугласника и палатализујућих тенденција, које бивају све израженије по мери удаљавања од овог средишњег вокалског система.²²

У закључку овог питања могло би се рећи да различита судбина полугласника у словенским језицима одражава различите процесе растеређивања преоптерећеног вокализма у позном прасловенском. При томе се поменута рана вокализација, тј. корелативна повезаност кратких *[ī-ū] и *[e-o] налази у систему чије је фонолошко тежиште, како изгледа, било још увек на вокализму, док би дуже чување полугласника одликовало систем чије је фонолошко тежиште већ пренесено на консонантизам и у којем је вокалска опозиција по антериорности префонологизована у сугласничку по палаталности.

3. Период особених словенских иновација, који се у словенским срединама традиционално назива *прасловенским*, у западноевропској литератури се обично зове *ојшћесловенским* — називом који је у на-

²⁰ Чекман: 36; Ringe: 125–126.

²¹ Dodi 1980; Gjinari: 84–85.

²² Станишић 2004:109.

учну употребу увео Антоан Меје у истоименој студији *Le slave com-
tin* (Paris 1924) с нагласком на социјалној конотацији, на општесло-
венској свести о заједничкој етнојезичкој припадности (Andersen
1986: 76). У словенским срединама овај други назив се употребљава у
другачијем значењу. Михаљевић га је увео у своју хронологизацију у
поглављу под називом „Опћеславенске промјене“, које се односи на
ексклузивне прасловенске иновације које су по својим резултатима
углавном дијалекатски различите (нпр. друга и трећа палатализација,
јотовање, постанак носних самогласника), за разлику од претходног
поглавља названог „Класични праславенски“, у којем су описане ста-
рије и по резултатима у суштини општесловенске прасловенске про-
мене. По тој класификацији прва палатализација је раздвојена од
осталих палаталних процеса зато што њени корени сежу у индоевроп-
ско доба и зато што су јој резултати општесловенски.

Иако се прва палатализација и јотовање по традицији класифи-
кују и описују раздвојено, њихова је повезаност несумњива, тако да
се у зависности од тачке гледишта могу сагледавати и као јединствен
палатални процес. При томе се јотовање обично третира као „варијан-
та прве палатализације“, тј. као „палатализација невеларних сугла-
сника“ (Лашкова: 96; Cantarini: 52), која је наставила да делује и по-
што је процес прве палатализације велара био давно окончан. Упркос
несумњивом првенству прве палатализације, заснованом на чињеници
да она представља древну индоевропску дијалекатску тенденцију,
хронологија ових процеса говори такође у прилог њихове уже вре-
менске повезаности, јер прва палатализација раздваја балтске и сло-
венске језике (тачније не постоји у балтском: лит. *gyvas* „жив“, стсл.
живъ, стинд. *jīvaḥ* < *gʰiṽos). Насупрот томе, јотовање дентала *tj,
*d̥j, иако најмлађи прасловенски палатални процес, обједињује ове
две језичке породице (стинд. *mādhyah* „средњи“, лит. *mėdžias* „шу-
ма“, стсл. межда < *medh̥i-os/-ā). То само потврђује закључак Хенинг
Андерсен како у суштини и нема јасне границе између појединих фа-
за општесловенског периода (Andersen 1998: 421).

Главну пак разлику између јотовања и прве палатализације, која
оправдава њихово раздвојено сагледавање, представља њихова разли-
чита функција, на којој инсистира дијахрони фонолошки приступ.
Упркос истоветним резултатима у вези са задњонепченим сугласни-
цима, јотовање је увек морфонолошке природе, доприноси морфоло-
гизацији резултата прве палатализације, тј. ослобађа њене рефлексе
који од позиционих варијанти постају слободне фонеме способне да
врше одговарајућу граматичку улогу (Журавлев 1983: 125). У том
смислу однос између јотовања и прве палатализације типолошки од-

говара односу између друге и треће палатализације, који је иначе био предмет дуготрајних спорова. Док њихова традиционална хронологија налази подршку у превасходно морфонолошком карактеру треће палатализације, која је, попут јотовања у претходном случају, пренела резултате друге палатализације с фонолошког на морфолошки ниво (Журавлев 1983: 129), дотле је према алтернативном гледишту, на којем је у другој половини XX в. инсистирао низ слависта структуралистичке оријентације, трећа прогресивна палатализација могла да буде старија и од друге и од прве.²³ Један од главних аргумената у прилог раном датирању треће палатализације, по тврђењу Хораса Ланта,²⁴ јесте чињеница да су прогресивног карактера биле управо најстарије прасловенске промене, које су деловале преко границе слога (као што је нпр. позициони прелаз *s > /x/ познат као „ruki-правило“), док су све касније прасловенске промене регресивне и делују унутар слога. Не улазећи у добро познату аргументацију у прилог традиционалне хронологије трију палатализација, за коју се опредељује и Лашкова (101), овде ћемо се осврнути само на поменути паралелизам између „ruki-правила“ и треће палатализације. Од структуралистичког приступа очекивало би се да понуди објашњење, мотивацију за њихов заједнички смер. А она је и у овом случају функционалне природе, јер је смисао прелаза *s > /x/ било учвршћење нестабилног индоевропског спирантског реда. У сатемским језицима томе су служили и спирантски рефлеси индоевропских палатовелара *k̂, *ĝ̂ (прасл. /s — z/), као и палатализација лабиовелара *kʷ, *gʷ (прасл. /č, ž/) захваљујући чему је прелазом *s > /x/, тј. учвршћењем везе између дентала и велара обратним кретањем уназад ка веларима, спирантски ред постао најбогатији међу сугласницима и, самим тим, ослонац и веза читавог система.

Као што је познато, даље богаћење спирантског реда омогућили су млађи палатални процеси, у првом реду јотовање. Сви су ови процеси били у функцији преноса фонолошког тежишта, које је услед упрошћавања сугласничког система у раном прасловенском било пренето са сугласника на самогласнике, а потом, услед упрошћавања преоптерећеног вокализма, у позном прасловенском опет враћено на сугласнике. Смисао тога преображаја објашњава структуралистичко тумачење јотованих сугласника, чији су аутори Потебња и Трубецкој, о томе да су ови сугласници били у суштини удвојени, тј. дуги (*k̂uoj-tjā, *nokʷtis > *svět't'a, *not't'ī / *svěčča, *poččī > стсл. *[svěšča,

²³ Mihaljević: 164; Лашкова: 93–94.

²⁴ Чему је доста простора посвећено код Михаљевића (165).

пошѣ], свѣшта, ношть).²⁵ У том смислу, поменути прасловенски фонолошки процеси могу се разумети као преношење фонолошког тежишта с преоптерећеног вокализма на консонантизам, при којем је јота одиграла одлучујућу улогу, тј. као префонологизација квантитета, који се код сугласника испољио као мекоћа.²⁶

Упркос различитој судбини појединих Трубецкојевих идеја, од којих су неке остале спорне, Трубецкојев структуралистички приступ особеним графичким решењима у глагољици био је, у целини гледано, веома подстицајан за боље разумевање познопрасловенских фонолошких процеса. Крупне структурне разлике између два словенска писма, а пре свега поменуте особене одлике глагољске азбуке, којима је последњих деценија био посвећен знатан број научних расправа и зборника радова,²⁷ наводе на закључак да се старословенистика налази на прагу дефинисања два хронолошки различита старословенска периода, који типолошки одговарају хронолошкој подели каква нпр. постоји у периодизацији латинског језика, у којој се разликују млађи — средњовековни или школски латински, и старији — класични латински, у којем су *centum*, *Caesar* [центум, Цезар] гласили [kentum, kaisar].

БИБЛИОГРАФИЈА

Andersen H.
1986	„Protoslavlic and Common Slavic — questions of periodization and terminology“, <i>IJSLP</i> 31/32, <i>Slavica Columbus</i> , Ohio, 67–82.
Bidwell C.
1961	“The chronology of certain sound changes in Common Slavic as evidenced by loans from Vulgar Latin”, <i>Word</i> 2/1961.
Cantarini A.
1979	Lineamenti di fonologia slava, Brescia 1979.
Dodi A.
1980	Fonetika e gjuhës së sotme shqipe, Prishtinë.
Gjinari J.
1966	Dialektologjia shqiptare, Universiteti i Prishtinës [Tiranë 1963].
GLAGOLITICA
2000	<i>Glagolitica</i> . Zum Ursprung der slavischen Schriftkultur (hrsg. von H. Miklas), Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien.

²⁵ Shevelov: 214–215; Иванчев: 48; Велчева 1988.

²⁶ Станишић 2005: 253.

²⁷ Велчева 1980, 1999; 2001; Lunt 2000; GLAGOLITICA 2000; GLAGOLICA 2004.

- GLAGOLJICA
2004 *Glagoljica i hrvatski glagolizam. Zbornik radova* (uredili M-A. Dürriĝl, M. Mihaljević, F. Velčić), Staroslavenski institut — Krčka biskupija, Zagreb — Krk 2004.
- Hamm J.
1974 *Staroslavenska gramatika* (Zagreb [1958]).
- Kortlandt F.
1989 „Од праиндоевропског језика до словенског (фонолошки развој)“, ЗФЛ 32/2, 41–58.
- Koschmider E.
1959 „Die Palatalitätskorrelation in Slavischen“, *ZfSPh* 27/2, 247–255.
- Lamprecht A.
1978 „Praslovanština a její chronologické členení“, Československé přednášky pro VIII Mezinárodní sjezd slavistů, Praha 1978.
- Lunt H.
1950/1980
2000 *The Orthography of Eleventh Century Russian Manuscripts*, Columbia University.
“Thoughts, Suggestions, and Questions about the Earliest Slavic Writing Systems”, *Wiener slavistisches Jahrbuch*, 46/2000, 271–286.
- Nuorluoto J.
1994 Die Bezeichnung der Konsonantischen Palatalität im Altkirchenslavischen. Eine graphematisch-phonetische Untersuchung zur Rekonstruktion und handschriftlichen Überlieferung. Verlag Otto Sagner, München 1994.
- Mareš F. V.
1971 „Hlaholice na Moravě a v Čehách“, *Slovo* 21, 133–200.
- Mihaljević M.
2002 *Slavenska poredbena gramatika*, 1. dio, Uvod i fonologija, „Školska knjiga“, Zagreb.
- Ringe D.
1996 *On the Chronology of Sound Changes in Tocharian. 1: From Proto-Indo-European to Proto-Tocharian*. American Oriental Series, vol. 80, New Haven.
- Schenker A. M.
1993 “Proto-Slavonic”, *The slavonic languages* /Ed. by B. Comrie and G. G. Gorbett/, London — New York, 60–121.
- Shevelov G. Y.
1964 [1965]
1975 *A Prehistory of Slavic. The Historical Phonology of Common Slavic*, Heidelberg [Columbia UP, New York 1965].
“The Gospel of Reims and the History of the Serbo-Croatian Language”, *Xenia Slavica*. Papers presented to Gojko Ružičić on occasion of his 75-Birthday, Mouton the Hague-Paris.
- Trubetzkoy N. S.
1968 *Altkirchenslavische Grammatik. Schrift-, Laut- und Formensystem*, Wien, Köln [1954].
- *
- Велчева Б.
1980 *Праславянски и старобългарски фонологически изменения*, Софија.

- 1988 «Старобългарски *шт*, *жд* и буквата *ѡ* в глаголицата», *Старобългаристика* 1/1988, 29–37.
- 1999 «Късната българска глаголица», *Кирило-Методиевски студии* 12/1999.
- 2001 «Отново за глаголицата», *Paleobulgarica* 25/2, 2001.
- Врана Ј.
1976 «Неколико критичких напомена о новијим проучавањима старославенске азбуке», *ЈФ XXXII*, 149–164.
- Дуриданов И.
1993 «Произход на старобългарските гласни фонеме», *Граматика на старобългарскиот јазик*, Софија 1993, 87–97.
- Дурново Н. И.
1924 «К истории звуков русского языка. II. Старославянские смягченные согласные в Архангельском евангелии», *Slavia* III/4, 599–612.
- 1927 „Рецензия на книгу Ст. М. Кульбакина, *Палеографска и језичка истраживања о Мирославјевом јеванђељу*“, *Slavia* 5, Прага.
- Жуковская Л. П.
1978 *Реймское евангелие*. История его изучения и текст, Москва.
- Журавлев В. К.
1963 Развитие группового сингармонизма в праславянском языке. Опыт диахронической фонологии, Минск.
- 1983 «Относительная хронология праславянских процессов по данным внешней и внутренней реконструкции», *Славянское языкознание*. IX международный съезд славистов. Киев, сентябрь 1983. «Наука», Москва 1983, 120–134.
- 1986 *Диахроническая фонология*, «Наука» Москва.
- Иванчев С.
1988 Българскиот јазик — класически и екзотичен, «Народна провета», Софија.
- Ивић П.
1990 „Периоди у историји структуре српскохрватског језика“ (61–74), *П. Ивић*, О језику некадашњем и садашњем, Приштина–Београд.
- 1991 — *Изабрани огледи I*. О словенским језицима и дијалектима, „Просвета“, Ниш.
- Исаченко А. В.
1963 «Опыт типологического анализа славянских языков», *Новое в лингвистике* III, Москва 1963.
- Калнынь Л.
1961 Развитие корреляции твердых и мягких согласных фонем в славянских языках, АН СССР, Москва.
- Кузьменко Ю. К.
1985 «Появление письменности в средневековой Европе», *История лингвистических учений*. Средневековая Европа, (отв. ред. А. В. Десницкая, С. Д. Кацнельсон), «Наука» Ленинград, 12–55.
- Лашкова Л.
2000 Увод в сравнительную грамматику на славянските езици, «Емас», Софија.

- Леков И.
1974 «Към двояката — фонетична и фонологична — съпоставка на вокализма и консонантизма на славянските езици», В памет на професор Стойко Стойков. Езиковедски изследвания, БАН София, 51–57.
- Марков В. М.
1968 „Путятина Миняя как древнейший памятник русского языка“, *Slavia* XXVII, Praha 1968.
- Меје А.
1965 Увод у упоредно проучавање индоевропских језика, „Научна књига“, Београд.
- Мирчев К.
1978 Историческа граматика на българския език, София.
- Младеновић А.
1995 „О неким питањима стварања српске редакције старословенског језика“, ЗФЛ XXXVIII/1, 21–25.
- 1997 „Српска редакција старословенског језика и употреба само танкога јера у писању“, ЗФЛ XL/1, 97–103.
- Остромирово
евангелие
1995 «Остромирово евангелие» (М. Деянова), *Кирило-Методиевска енциклопедија II (И–О)*, София 1995.
- Пешикан М.
1960 „О означавању /j/ у првобитној словенској азбуци“, ЈФ XXIV/1959–1960, 231–246.
- Станишић В.
2004₁ „Старословенска двоазбучност и српска и хрватска редакција старословенског језика“, *Српски језик IX*, 1–2, Београд 2004, 383–396.
- 2004₂ „Српско-албански језички додир и два типа фонолошких система у балканским језицима“, *Balkanica* XXXIV/2003, Belgrade 2004, 105–117.
- 2005 „О старини два типа фонолошких система у словенским језицима“, *Србистички ирилози*. Зборник у част професора Славка Вукомановића, Филолошки факултет, Београд 2005, 249–256.
- Стойков С.
1993 Българска диалектология. Трето издание (под редакција на М. Сл. Младенов), София.
- Тот И.
1985 *Русская редакция древнеболгарского языка в конце XI начала XII вв.*, София.
- Чекман В. Н.
1978 Типологические аспекты фонетических изменений в праславянском, VIII Международный съезд славистов. Доклады. Минск, «Наука и техника».

Резюме

Ваня Станишич

**О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ ВНУТРЕННЕЙ РЕКОНСТРУКЦИИ
ФОНОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРАСЛАВЯНСКОГО ЯЗЫКА**

Как известно, в славянских языках существуют два типа фонологических систем с различным распределением двух основных просодических особенностей — количественностью и ударением. На востоке славянской территории существенное влияние на гласные оказывают ударение и мягкость согласных, а на западе количественность и мягкость. Фонологические различия между этими двумя группами славянских языков совпадают с различиями между средневропейской фонологической системой вокалического типа и фонологической системой консонантного типа, разделяющих славянскую территорию на средневропейскую и восточноевропейскую части.

Вопрос происхождения и хронологии этих двух фонологических систем в славянских языках иллюстрирует палатальная проблема в старославянской письменности. Одним из самых спорных вопросов было место и роль йота в праславянском. Данный вопрос отражает два существенно различных подхода к реконструкции праславянской фонологической системы и на нем одновременно покоится и крупное структурное различие между двумя славянскими азбуками. Вопрос о статусе йота первым поставил Н. С. Трубецкой. Его оригинальное объяснение позднепраславянской фонологической системы сыграло ведущую роль в появлении нового структурального подхода к старославянским вопросам и внесло большой вклад в понимание развития фонологической системы праславянского языка. Взаимное отношение консонантной и вокалической подсистем в этой работе рассмотрены на примерах некоторых явлений в развитии праславянской фонологической системы, которые сыграли выдающую роль в его вычленении из индоевропейского праязыка и дальнейшего преобразования до его последней фазы которая отражена в старославянской азбуке.

З. К. ТАРЛАНОВ
(Петрозаводск)

ПРОБЛЕМА ТИПОЛОГИИ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЕВРАЗИЙСКИХ И ЕВРОПЕЙСКИХ ЗАЙМСТВОВАНИЙ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

В статье рассматриваются евразийские (восточные) заимствования в русском языке, их статус, количество, степень привязанности к этнокультурной среде в сопоставлении с заимствованиями из западно-европейских языков в качестве отдельной, малоизученной проблемы русского языкознания. Сама эта проблема ставится в контексте таких общеизвестных русской интеллигентской среде XIX-XX веков фило-софско-культурологических концепций, как *западничество*, *славяно-фильство* и *евразийство*.

Ключевые слова: заимствования, восточные языки, западноевропейские языки, евразийство, межкультурная коммуникация, этническая ментальность, этнический язык и этнокультурная стратификация, язык народный и литературный, типология.

Обозначенная тема как будто бы в полной мере вписывается в проблематику общей теории заимствований в русском языке, которая считается относительно хорошо изученной не только в целом, но и по периодам его истории.

И в самом деле, русское историческое языкознание представляет достаточно ясную и полную картину того, на какие именно периоды русской истории приходится заимствования из тех или иных языков, каковы были их причины и объемы.

При этом отчетливо выделенными оказываются две неравноценные по устанавливаемым результатам обобщенно-культурные зоны заимствований – Восток и Запад. Соответственно заимствования так и называются — восточные (из восточных языков) и западные (из западных, главным образом — западноевропейских, языков).

В то же время степень изученности, систематизированности каждой из двух названных групп, равно как и объемы материалов,

привлекаемых для их рассмотрения, глубина анализа, далеко неодинаковы.

Займствованија из европских језика, укључујући и западноевропски, истрађивани и описани последоватељно и полно почти на свем протеженију историје руско-европских културно-исторических и прочиј контактоа. В резултате наука о руском језику располађает необооимими сведенијами о времени, тематике, объемах лексических, лексико-фразеологических, терминологических займствований в руском језику, например, из древнегреческого, старославјанского, польского, латинского, голландского, итаљјанского, немецкого, французского, англјийского и других језиков.

Более того, эти сведения уже с середины XIX в. регулярно обобщаются в больших словарях, включающих в себя десятки тысяч словарных единиц.¹

Совсем по-другому обстоит дело с займствованиями из восточных језиков.

Сами эти займствования не только не систематизированы, но даже и не выявлены, не говоря об их паспортизации по отдельным језикам, тематической и историко-хронологической локализации, количественных и качественных характеристиках и т. д.

То, что известно в этой области, весьма фрагментарно, приблизительно, очень далеко от какой бы то ни было систематизации при том, что русско-восточные культурно-исторические контакты, сложившись на заре русской государственности, не прерывались на протяжении всей ее истории и тем самым по своей продолжительности и плотности превосходили соответствующие русско-западные контакты.

Это обстоятельство важно иметь в виду, поскольку сами языковые займствования — это результат устойчивых межкультурных, межэтнических, междоударственных контактов, связей и взаимодействий.

В то же время сами эти связи и взаимодействия определяются как естественнo-историческими условиями существования контактирующих этносов, так и соответствующими господствующими в обществе, государстве того или иного времени стихийными приверженностями или продуманными концепциями развития и международного сотрудничества. Эти концепции носят программный, стратегический характер. Вне такого историко-культурного контекста трудно объяснить, к слову, займствования в древнерусском језику из древнегрече-

¹ См., напр.: Новый словотолкователь 53900 иностранных слов, вошедших в русский језык / Под ред. Лучинского. Изд. 3-е, весьма дополненное и исправленное. — М., 1879–1880.

ского, в русском языке XVII в. — из немецкого и других европейских языков, в XVIII в. — из французского, в конце XX в. — из английского и т. д.

Наиболее общими, стратегически ориентированными, методологически оснащенными и общеизвестными из подобных концепций в интеллигентской среде в России за последние два столетия являются, как известно, три концепции — это так называемые *западничество*, *славянофильство* и сложившееся гораздо позже них и противостоящее обоим этим направлениям *евразийство*.

Если в порядке опыта перевести этапы сосредоточенности и плотности исследовательского интереса к изучению иноязычных заимствований в русском языке в общекультурное русло и попытаться соотнести их с упомянутыми тремя философско-культурологическими концепциями, то картина получается весьма выразительная, но однобокая.

Внушительными результатами лингвистических исследований наиболее обеспечено лишь западничество — русско-европейская межкультурная коммуникация.

Эпизодически и нефронтально представлено славянофильство — внутриславянская межкультурная коммуникация.

Абсолютно не обеспечено внятыми языковыми данными евразийство, то есть тот аспект, который ведет к раскрытию как раз наиболее длительного периода в русской межкультурной коммуникации и связан с устойчиво декларируемой неповторимой самобытностью России как империи взаимно дополняющих культур, чуждых конкуренции и подавления друг другом.

Дело не только и не столько в декларировании.

Дело в понятной типологии быта, наработанной в результате длительных межэтнических исторических контактов и засвидетельствованной данными языка.

Обратимся предварительно к следующим двум констатациям:

Констатация I.

В «Толковом словаре живого великорусского языка» В. И. Даля в статьях на буквы А и Б зарегистрированы, в частности, следующие слова, которые безусловно должны быть отнесены к евразийским (задачи анализа требуют их перечисления с сокращенным указанием значений, данных в словаре): **аба** (квк.) «толстое белое сукно»; **абаз(с)** квк. «персидская серебряная монета, около 20 копеек»; **абдал** (персид. монах?) «обманщик, плут, оплетала»; **абатур**, **абатура** ряз. влд. вят. сар. «упрямец, неслух, околотень, наглец, нахал, болван, дурак»;

абдраган <каз. орнб. (татарск.? дрожать?) страх, испуг, боязнь>; **абутор** арх. <медведь-самец>; **ага** в притурецк. и татар, област, <старшина, начальник>; **айда, гайда** вост. и сиб. татарс. <принудительный окрик, повелительное, иди, идем>; **акжилан, акзилан** татарс. <змея, царь-змея, князек-змея>; **алафа** <стар. татр. жалованье; дача, паек; фураж на лошадь; ныне лафа, счастье, удача>; **алгебра** <наука счисления буквами и другими условными знаками>; **алкоран** <коран, книга мусульманского закона>; **алым, алыма** ряз. влд. <простак, простофиля, разиня, глуповатый парень>; **аманат** <заложник; человек, взятый в залог>; **аман** <в областях, пограничных с Турцией, с Азией: пардон, помилование, пощада>; **амбар, анбар** <строение, для складки зернового хлеба, муки, а иногда и других товаров>; **амин** <истинно, воистину, подлинно, верно и крепко>; **амулет** араб. <талисман, привеска, ладанка; охрана от порчи, оберег и т. д.>; **араба** <арба>; **арак** <водка, выгнанная из сахарного тростника, патоки, риса или изюма>; **аранцы, оранцы, ранцы?** <сиб. каменистые, скалистые горы>; **арба** <повозка, телега различной постройки>; **арбуз; аргал** <астрх. монгольск. навоз, сухой помет скотский на топливо>; **аргасун** (см. аргал); **ардаш, ордаш, урдаш** <самый плохой шемаханский и персидский шелк>; **аркалык** <татр. перм. чересседельник; поддевка, поддевок>; **аркан** <вост. татр. всякая веревка, вервь; шерстяная, врлосяная веревка из грив и хвостов; привязь конская: лошадь пущена на аркане>; **армяк** <кипорная ткань верблюжьей шерсти; крестьянский кафтан, сшитый из армячины>; **арса, арца** <ирк. высушенные остатки после перегонки араки, молочной водки; род сухого сыра>; **архалук, архалух, архалык** (см. аркалык); **арь ж. арье?** <след зверя по пороше>; **арьюш** <олений обоз, караван или передовая часть его с вожаком>; **арьян** <татр. прм. дон. айран, орнб. молочная кваша с водой для питья>; **асаул** <татр. ныне эсаул, ясаул; чин капитана в казачьих войсках; помощник атамана>; **асбар** или **околач** <каз. смб. черемисская деревня>; **ата, атай** <татр. отец>; **атлас** <татр. плотная шелковая ткань с лоском>; **атька, атя, атьенька** <м. ряз. тул. отец, атец, атя?>; **аул** <деревня, селение, поселок>; **ач-ач** <астрх. окрик на рогатый скот; местами на овец>; **ашать что** <повсюду, где есть татары: есть, обедать>; **баба** или **бабай** <татр. нврс. орнб. дед, дедушка, старик>; **бабуши** <тур. туфли, калоши без задников, верхняя обувь>; **багана** <прм. татар. палка, кол, шест; деревянный крюк>; **бадаржан, бадиджан, астрх. батлажан, баклажан, подлажан** <баклажан>; **базар** <татр. торговля на открытом месте; торжище, торг, рынок>; **байгуш** <орнб. нищий из кочевых инородцев; астрх. отдаленный хуторок>; **байдан** <ряз. влгд. пустырь (майдан?)>; **байрак** (см. буюрак); **байрам, бейрам** <два подвижные праздника у мусуль-

ман, после уразы); **бакшиш, бахчиш** <татр. гостинец, на чай, на водку, могоарычи>; **балаган** <татр. барак, сарай, навес; юж. пристанище под кровлей>; **балка** <татр. дол, долина, длинный и широкий природный овраг>; **балкон** или **балхон** <висячая площадка или выступ с перилами, приделанный извне к дому>; **барабан** <военно-музыкальное орудие>; **баран** <овечий самец>; **барма, барама, брама** <оплечья, ожерелье на торжественной одежде со священными изображениями>; **басалык** <татр. наязень. кистень>; **басурман, бусурман, босурман, бесермен, басурманин** <неверный, нехристианин; особ. мусульманин, а иногда всякий неправославный>; **батарь** <тмб. сорная крупная трава, бурьян>; **батер** <таволга, таволожник, идущий на кнутовища>; **батура?** <ряз. абатур, обатур влгд. упрямец>; **батырь** <у наших и соседних азиатцев: молодец, ловкий силач, храбрец>; **бахта, пахта**, ошибочно **бафта** <набивная бязь, обычно мутно-красная; тоб. большая фата; арх. гагачий пух>; **бахча** (см. бакча); **башлык** <прм., сиб. начальник, голова, атаман; квк. казач. верхняя шапка от непогоды>; **башмак** <татр. башмаки, выступки, обутки>; **баштан** (см. бакча); **бег, бек, бей** <в сопредельных с Азией областях: старший, начальник, голова, родоначальник>; **бесермен** (см. басурман); **бешбармак, бишбармак** <блюдо; орнб. о дурно приготовленном кушанье>; **богатырь** <татр. человек рослый, дородный, дюжий и видный; необычайный силач>; **бомазея** <бомбазин, плотная, мягкая и ворсистая с исподу, теплая бумажная ткань>; **бугай** <племенной бык>; **буза** <сусло, молодое пиво или брага; особый напиток>; **буйла, буйло, буйвол** <турецкий, азиатский бык и корова>; **бухарма** <татр. мездра>; **бязь** <азиатская, персидская и бухарская ткань, бумажный холст>.²

Приведенный список слов значителен сам по себе. С привлечением данных по всему Словарю В. И. Даля количество подобных слов возрастет в сотни раз.

Сами эти и подобные слова, хотя по интенсивности употребления и привязаны преимущественно к тем или иным российским территориям, тем не менее не являются ни собственно областными, ни синхронно поздними, а, охватывая широкое просторечие, выходят далеко за пределы русского языка нового времени.

Так, почти весь приведенный список слов с теми или иными вполне понятными отклонениями в ту или иную сторону отмечен в

² Слова приводятся по изданию: Даль Владимир. Толковый словарь живого великорусского языка. Набрано и напечатано со второго издания «1880–1882 гг.» Т. I. М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1955. — С. 1–159.

новейшем «Словаре обиходного русского языка Московской Руси XVI–XVII веков» под редакцией О. С. Мжельской,³ а также в «Словаре русского языка XI–XVII вв.» под редакцией Ф. П. Филина и др.⁴ Различия между словарями в рассматриваемом плане сводятся не только к разнице материалов, извлеченных из соответствующих обследованных документов, но и к полноте семантического описания слов в словарных статьях и к тщательности этимологических справок. С точки зрения этимологических справок к соответствующим словам, которые существенны в наших целях, наибольшей полнотой характеризуется «Словарь обиходного русского языка Московской Руси XVI–XVII веков».

Констатация II.

На ту же букву А в Словаре В. И. Даля приводится огромное количество слов, в том числе и слов-терминов, из европейских языков, например: **абажур**, **аббат**, **абдикация** (отречение, отказ от сана и власти), **аберрация**, **абонировать**, **абордаж**, **aborиген**, **абракадабра**, **аббревиация**, **абрис**, **абсида** (две конечные точки орбиты), **абсолютный**, **абстрактный**, **абсцесс**, **абсцисса**, **абцуг** (нем. каждая метка в картежной игре, вправо и влево), **абшнит** (нем. отдел, отсек, отрез), **авангард**, **авантурин** (порода кварца), **авария**, **авва**, **авгит** (ископаемое из рода пироксена), **август**, **авизо**, **авиз**, **аврал**, **авран** (растение из сем. норичниковых), **аврикула** (растение — медвежьи ушки), **аврипигмент** (золотистый мышьяк), **аврора** (утренняя заря), **австерия** (при Петре I гостиница, трактир, харчевня), **австральный** (южный, в южном полушарии находящийся), **автограф**, **автор**, **автодафе** (дело веры, подвиг веры), **агава** (амер. растение — сабур, столетник), **агальматолит** (камень тальковой породы), **агама** (родовое или семейное название тропических толстоязычных ящериц), **агат** (камень разных цветов), **аггел** (злой дух, дьявол), **агент**, **агитация**, **агиасма** (црк. освященная, святая вода), **агония**, **агранты** (фрнц. узорочные плетешки из шнурков), **аграфы** (фрнц. брошка, насадка), **агрегат**, **агрест** (крыжовник), **агрономия**, **агути** (южноамериканский золотистый заяц), **адажио** (итал. протяжный, тихий, медленный размер), **адвокат**, **аденология** (наука о железах в животном теле), **адепт**, **адинамия** (бессилие, слабосилие), **администрация**, **адмирал**, **адонаи** (евр. црк. Господь-Сый, одно из имен

³ Словарь обиходного русского языка Московской Руси XVI–XVII веков. / Под ред. О. С. Мжельской. Вып. 1. — СПб.: «Наука», 2004.

⁴ Словарь русского языка XI–XVII вв. См., напр., вып. 9 (М) / Гл. редактор Ф. П. Филин, редактор Г. А. Богатова. — М.: «Наука», 1982.

Всевышнего), адонис <растение стародубка, из сем. лютиковых>, адресовать, адрет <фрнц. ученой собаке: на дыбы! лапами на грудь хозяина>, адрианопольский (цвет), адулярий <лунного цета камень>, адьютор <помощник>, аер <воздух>, ажио <торговое: переплата>, ажур, азарт, азимут, азонические <греч. первозданные>, азот, аир <болотное растение>, академия, акар <моль. тля>, акация, акафист <церковная хвалебная песнь>, аквамарин <камень из рода изумрудов>, акклиматизировать, аколит <греч. неразлучный спутник>, аккомпанировать, аконит <растение, лютик>, аккорд <фрнц. согласие, созвучие>, аккредитовать, акрида <црк. сарана, саранча>, акробат, акростих, аксельбант, аксессуар и т. д. и т. д.

Этот перечень можно продолжить очень долго.

Только что приведенные и подобные им слова, строго говоря, вообще не имеют отношения к разговорному языку, хотя и зафиксированы в словаре, традиционно считающемся словарем живого языка.

В связи с этим возникает вопрос и о том, насколько адекватна традиционная оценка Словаря В. И. Даля как «областного», как словаря *живого великорусского языка*.

В целом и по истечении ста пятидесяти лет со дня его издания мы не знаем, сколько в нем слов литературных, областных (диалектных), разговорных, просторечных, терминологических, заимствованных-разговорных (т. е. употребительных только в разговорном языке) и заимствованных-книжных (т. е. употребительных только в книжном языке) и т. д.

Тем не менее анализа лексического состава Словаря как не было, так и нет.

Эти вопросы хотя и важны сами по себе, но не имеют непосредственного отношения к теме обсуждения.

Возвращаясь же к поставленной задаче, попытаемся сопоставить ряды слов первой и второй групп (констатации), выявляя в них типологические сходства и различия.

Общие, объединяющие их черты исчерпываются, пожалуй, тем, что и те и другие являются заимствованиями с профессионально-научной точки зрения, но не с точки зрения носителей языка. Для носителей языка, не имеющих специальной подготовки, иноязычность слов первой группы неочевидна.

В остальном они абсолютно противоположны, а именно:

1. Слова первой группы попадали в русский язык в процессе непосредственных контактов между носителями соответствующих

языков, т. е. естественно, в то время как слова второй группы подобных контактов не предполагали.

2. Слова первой группы проникали в русский язык устно,⁵ о чем свидетельствует и их варьирующееся внешне-звуковое оформление, в то время как слова второй группы — исключительно письменным путем.

3. Слова первой группы являются древнейшими заимствованиями в русском языке, что подтверждается их системной (фонетической, лексико-семантической, грамматической) вписанностью в его структуру, а также фиксациями в древнейших письменных памятниках и данными историко-этимологических словарей. Слова второй группы — это поздние заимствования, за исключением заимствований из древнегреческого.

4. По сферам употребления слова первой группы являются почти исключительно народно-разговорными, слова второй группы — исключительно специально- книжными либо терминологическими.

5. Слова первой группы семантически размыты, неконкретны, диффузны, характеризуются территориально обусловленной вариативностью, как это вообще свойственно народному языку. Слова второй группы семантически строги, вполне определены, народу, народным массам в широком смысле слова чужды и непонятны. И в этом случае вполне уместны слова Н. С. Трубецкого относительно народного восприятия западной культуры: «Западная культура в народную массу (во все времена. — З. Т.) проникала гораздо слабее, не затрагивая глубин народной души».⁶

6. Слова первой группы составляют принадлежность народных говоров, иногда поднимаясь до уровня просторечия и разговорного языка, а далее редко — и языка литературного (ср., напр., *аманат, амбар, армяк, аршин, башмак, башлык, кисея, зипун, войлок, кошма, сарафан, тулуп, кумач, чулок, камка, каракуль, сарай, балаган, чулан, очаг, сундук, чубук, кибитка, тюфяк, караул, колчан, аркан, аргамак, сайгак, табун, лошадь, караковский, чальный, буланый, бирюк, барсук, карандаш, сурьма, кизяк, арбуз, алтын, барыш, могорыч, базар, казна, балда, болван, каюк, кавардак, кутерьма, якшаться* и др.), в то время как слова второй группы — это достояние письменного

⁵ На это обстоятельство указывает и Л. А. Булаховский, говоря о тюркском влиянии на русский язык. См.: Курс русского литературного языка. Харьков: «Радянська школа», 1936. С. 12.

⁶ Трубецкой Н. С. Верхи и низы русской культуры (Этническая основа русской культуры) // Н. С. Трубецкой. История. Культура. Язык / Вступительные статьи академика Н. И. Толстого и профессора Л. Н. Гумилева. — М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1995. С. 134.

-книжного, строгого литературного языка либо функционально ограниченного метаязыка.

7. Словами первой группы пользуется крестьянское, деревенское население, словами второй группы — ограниченно-городское население, а именно наиболее образованная его интеллигентская часть.

8. Слова первой группы обслуживают тематические поля быденной жизни, быта в широком смысле, межкультурные контакты на низовом уровне, слова второй группы — интеллектуальную жизнь, культуру, образование, науку по европейским образцам.

9. Воспроизведение звукоряда слов первой группы, их произношение, как правило, не требуют вполне обычных в таких случаях специальных усилий, ибо они укладываются в сложившийся и принятый на данной территории узус. Слова второй группы требуют соответствующей культурной подготовки.

10. Слова первой группы по лексикологической и лексикографической традиции плохо либо в недостаточной мере снабжаются историко-этимологическими комментариями, весьма поверхностно папспортизируются. Этот материал лексикографически не систематизируется. Все это является свидетельством отсутствия к ним надлежащего внимания в качестве существенной части русского народнорго лексического фонда. Слова же второй группы изучаются разносторонне и систематически; они сводятся вместе в многочисленных словарях заимствований, которые по сути являются словарями заимствований из западноевропейских языков.

Этот перечень признаков, разделяющих указанные две группы лексем можно было бы продолжить.

Однако вполне достаточно и приведенных признаков, чтобы понять их коренную противоположность.

В этнокультурном плане рассматриваемые группы слов относятся к разным частям русской национальной культуры, которые Н. С. Трубецкой совершенно правомерно, хотя и образно, называл «верхом» и «низом» этой культуры в зависимости от среды ее распространения⁷ — народные ли это массы или господствующие слои, претендующие на особую, элитарную культуру.

Слова первой группы и есть евразийские заимствования в русском языке.

Главной их приметой, сверх названных выше, служит то, что они восходят к восточным языкам и к восточному типу бытовой культуры.

⁷ Трубецкой Н. С. Верхи и низы русской культуры (Этническая основа русской культуры). С. 126.

Определити, к какому именно языку они восходят, сложно, в том числе и по причине отсутствия соответствующих исследований.

Поэтому, характеризуя их этимологически, как правило, перечисляют ряд языков, преимущественно тюркских, в которых они используются.

Вместе с тем очевидно, что многие из этих лексем по признаку их употребительности в разных языках могут быть квалифицированы как слова общевосточного фонда,⁸ т. е. как такие слова, которые прикреплены не к какой-либо одной этнической культуре, а к целому культурному типу, обнимающему много этносов вместе с их языками и коренными ценностными ориентациями.

Таким образом, общевосточный лексический фонд имеет непосредственное отношение к евразийским заимствованиям в русском языке.

Слова этого фонда проникли в русский язык в силу особого географического положения России-Евразии, расположенной между Европой и Азией, в то же время не относясь ни к той и ни к другой.⁹

В этом срединном положении Россия, согласно исследованиям такого безусловно тонкого ученого, как Н. С. Трубецкой, была более открыта для Азии, чем для Европы. Так, например, целые отрасли ее хозяйственной деятельности-финансовое хозяйство, а также сеть почтовых путей и сношений по вполне ясным историческим причинам сложились под непосредственным влиянием монголо-татарских систем, свидетельством чего являются соответствующие заимствования, бытующие в русском языке и поныне (таковы, напр., *казна, казначей, деньга, алтын, таможня*, «ямская повинность» от монгольского слова *ям* «почтовая станция»¹⁰).

Дело не только в определенных исторических обстоятельствах периода Средневековья, важных для осмысления русских культурных традиций последующих времен. Здесь прослеживаются и более тонкие струны взаимных этнических притяжений и отталкиваний, механизмы действия которых остаются пока неизвестными науке.

Н. С. Трубецкой, пытаясь найти ответы на вопросы, касающиеся глубин русской ментальности, этнокультурных ориентации, психологии в контексте проблемы «Восток-Запад», обращает внимание на

⁸ См. об этих словах: Тарланов З. К., Тарланов Е. З. Общевосточный лексический фонд и северокавказские языки. — Петрозаводск: ПетрГУ, 2005.

⁹ Трубецкой Н. С. Наследие Чингисхана: Взгляд на русскую историю не с Запада, а с Востока / Н. С. Трубецкой. История. Культура. Язык. С. 214.

¹⁰ Там же. С. 225.

следующие разноплановые, труднообъяснимые, но тем не менее неизбежно напрашивающиеся аргументы в пользу того, что «душой» славяне тянули к индоиранцам, «телом», в силу географических и материально-бытовых условий, — к западным индоевропейцам». ¹¹

1. Собственно языковые показания: изменения согласных, общие для произношения праславянских и праиндоиранских диалектов; списки слов и корней, общих у славян с индоиранцами и неизвестных другим индоевропейским языкам, кроме, отчасти, балтийских (предлоги слав. *къ, ради, безъ, съ* — в качестве предлога-приставки; местоимения *овъ, онъ, въсь*; союз *а*; отрицательная частица *ни* — ср. *ничъто* и авестийск. *neacit*; слова с мифологическим значением: авестийск. *daevo*, новоперс. *dev* — ср. *Asmodev*, древнерусск. *дивъ* — в «Слове о полку Игореве», южнослав. *дива* «ведьма, самодива, далее *дивий, дивъ* «дикий, варварский»; отсутствие «интимных словечек», вроде союзов, предлогов и проч. среди праславянских совпадений с западноевропейскими языками и т. д.). ¹²

2. Кардинальные различия в освоении в России культурных ценностей Запада и Византии: «... все византийское несомненно усваивалось в России легче и органичнее, чем все западное». ¹³

3. «Некоторые основные движущие факторы европейской духовной культуры (например, европейское правосознание) русскими верхами усваивались плохо, народом совсем не усваивались». ¹⁴

4. Большая близость русской народной культуры по целому ряду признаков к Востоку, чем к Западу: «... граница «Востока» и «Запада» иной раз проходит именно между русскими и славянами, а иногда южные славяне сходятся с русскими не потому, что и те и другие славяне, а потому, что и те и другие испытали сильное тюркское влияние». ¹⁵

5. Показания народного песенного художественного творчества. Значительная часть великорусских народных песен, включая и древнейшие обрядовые и свадебные, выдержана в «так называемой «пятитонной», или «индокитайской», гамме, т. е. как бы в мажорном звукоряде с пропуском IV и VII степени». ¹⁶ Та же гамма существует у тюркских племен бассейна Волги и Камы, у башкир, сибирских татар,

¹¹ Трубецкой Н. С. Верх и низы русской культуры (Этническая основа русской культуры). С. 131.

¹² Там же. С. 128–130.

¹³ Там же. С. 133.

¹⁴ Там же.

¹⁵ Там же. С. 135.

¹⁶ Там же.

у тюрков Туркестана, у монголов, в Сиаме, Камбодже и Индокитае. «Таким образом, в данном случае мы имеем непрерывную линию, идущую с Востока. На великороссах эта линия обрывается».¹⁷

6. Типологические сходства с Востоком и в таком виде «ритмического искусства», как танцы: в противовес романо-германским танцам, исполняемым парами — «кавалером» и «дамой» одновременно, держась друг за друга и производя ритмические движения одними лишь ногами, в русских танцах, как и в танцах других азиатских народов, ни парность, ни разнополость танцующих не обязательны. «В отличие от романо-германских танцев, — пишет Н. С. Трубецкой, — в которых постоянное прикосновение кавалера к даме при бедности технических средств самого танца вносит определенный сексуальный элемент, русско-азиатские танцы носят скорее характер состязания в ловкости и в ритмической дисциплине тела».¹⁸

7. Типологические параллели эпических культур.

Русская сказка по стилю не обнаруживает параллелей ни у романо-германцев, ни у славян, зато имеет аналогии у тюрков и кавказцев.

«Русский эпос по своим сюжетам связан и с «туранским» Востоком, и с Византией, а отчасти и с романо-германским миром», но по форме никаких западных черт не имеет. В формальной части он обнаруживает слабые связи с балканским славянством, довольно сильные — «со степным «ордынским» эпосом».¹⁹

8. Этнографические показания. По Н. С. Трубецкому, русский народ не является исключительно представителем славянства. В нем много общего с угрофинами и волжскими тюрками, вместе с которыми составляют одну культурную зону. «Наклонность к созерцательности и приверженность к обряду, характеризующие русское благочестие, формально базируются на византийских традициях, но тем не менее совершенно чужды другим православным славянам и скорее связывают Россию с неправославным Востоком. «Удаль», ценимая русским народом в его героях, есть добродетель чисто степная, понятная тюркам, но непонятная ни романо-германцам, ни славянам».²⁰

9. Антропологически и географически вся Евразия представляет собой единое целое. В отношении антропологического типа лица и строения тела нет резкой разницы между великороссом и мордвинем или черемисом и вотяком, волжско-камскими финнами и волжскими тюрками (чуваши, татарами, мещеряками); татарский тип так же

¹⁷ Там же.

¹⁸ Там же. С. 136.

¹⁹ Там же. С. 137.

²⁰ Там же. С. 138.

постепенно переходит к типу башкир и киргизов, а от последних — к монголам, калмыкам и бурятам.²¹

Эти безусловно глубокие, разносторонние и интересные соображения Н. С. Трубецкого о евразийской природе русского культурного типа, русской ментальности и ценностных ориентации, бытующих среди народных масс, низов народных, можно дополнить также некоторыми свидетельствами синтаксического порядка.

Как показывают новейшие исследования, по направлениям развития синтаксического строя, по утвердившимся в национальный период моделям организации высказываний русский язык кардинально разошелся с генетически родственными западноевропейскими языками и типологически сблизился с некоторыми восточными языками. Речь идет, в частности, об именных, безглагольных, предложениях, столь распространенных в русском языке нового времени,²² но не получивших распространения в языках западных.

Таким образом, евразийские заимствования в русском языке — это особая, отдельная проблема русского языкознания и истории русской культуры, которая должна рассматриваться не столько в противоположении заимствованиям из западноевропейских языков, сколько в контексте выявления глубинных составляющих самобытности русской культуры, в том числе и так называемой загадочности русской души.

Для получения исторически адекватного результата эти заимствования в русском языке должны изучаться комплексно, фронтально, по данным разных возможных языков-источников, но не ограничиваться показаниями отдельных языков.

Между тем исследования рассматриваемого направления чаще всего ограничиваются либо описанием того, какие слова попали в русский язык из тюркских языков, но безотносительно к зонам их распространения (наиболее частая практика),²³ либо характеристикой соответствующих, чаще всего именно тюркских, «регионализмов» в русском языке на той или иной территории его функционирования (такие работы характерны для советского периода).

Разумеется, возможны и подобные работы. Но они не учитывают интернационального, и не только межтюркского, характера

²¹ Трубецкой Н. С. Наследие Чингисхана: Взгляд на русскую историю не с Запада, а с Востока. С. 214.

²² См. об этом: Тарланов З. К. Становление типологии русского предложения в ее отношении к этнофилологии. — Петрозаводск: ПетрГУ, 1999. С. 124–160.

²³ См., напр.: Тюркизмы в восточнославянских языках / Отв. ред. доктор филолог. наук Н. Л. Баскаков. — М.: «Наука», 1974.

описываемых языковых фактов. Следовательно, в этих работах, по возможности, должны разграничиваться слова, заимствованные из тюркских языков, и слова, заимствованные из других восточных языков, но через тюркские. Именно такой путь ведет к евразийской культуре как к отдельному типу, которым охватывались многие народы Восточной Европы и Азии. Так, например, говоря о тюркизмах в русском языке, приводят, в частности, слово *зепь* «карман», которое отмечено в русском языке на рубеже XVI–XVII вв.,²⁴ но в самих тюркских языках также является заимствованием из арабского *dzibnun* «карман» или персидского *dzib* «карман», ср. также пушту, дари *dzeb* «карман»; аналогично: *кириул* — араб. *qagaawul*, перс., дари *qagaawol*, пушту *qagaawul*, азерб. *гаровул* «страж, караул; или еще: *деньга* — тюрк. *танга*, перс. *teng* «соизмеримый, сопоставимый»; и т. д.

Последовательное, скрупулезное, культурно-исторически привязанное исследование и объяснение перипетий евразийских заимствований в русском языке наряду с решением собственно лингвистических задач может послужить одним из действенных инструментов к познанию пружин тех подсознательных симпатий и антипатий русской народной стихии, о которых писал Н. С. Трубецкой и из которых, по его мнению, «надо черпать указания для постройки здания русской культуры [...], чтобы русская культура была вполне «нашей»».²⁵

Summary

Z. K. Tarlanov

Problems of Typology and Functioning of Euro-Asian and European Loanwords in Russian

The paper formulates the Eurasian loan words' problem as juxtaposed that of West European ones for the first time. It also defines some Eurasian Loan words' features attributed to the general Near East lexical fund as well.

The author makes an attempt of explanation of Russian cultural type by means of its correspondence to Russia's Eurasian geographic situation.

Linguistic facts are being interpreted in the context of Westernism and Slavophilism conceptions, which had been most popular in Russian intellectual circles.

²⁴ Козырев И. С. К вопросу об изучении тюркизмов в русском языке // Тюркизмы в восточнославянских языках. С. 17; Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Т. II. — М.: «Прогресс», 1997. С. 95.

²⁵ Трубецкой Н. С. Верхи и низы русской культуры (Этническая основа русской культуры). С. 139.

АЛЕКСАНДР КИКЛЕВИЧ
(Olsztyn)

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД В ПАРАДИГМАХ ФИЛОСОФИИ ЯЗЫКА

В статье рассматривается место функционального подхода в разных парадигмах философии языка, в особенности с этой точки зрения сравниваются две парадигмы: структурная и постструктурная. Автор критикует точку зрения, в соответствии с которой переход от структурализма к современной «экологической» лингвистике заключался в том, что в качестве доминирующего был принят функциональный подход к описанию языковой системы и ее единиц. В соответствии с предлагаемой концепцией функциональное языкознание распространилось в европейской лингвистике в конце XIX и в начале XX века, а парадигматическая революция во второй половине XX века состояла в том, что объектом систематических исследований языковедов стала социальная и когнитивно-культурная среда знаковых систем.

Ключевые слова: парадигмы философии языка, структурная лингвистика, функциональный подход в языкознании, языковая функция, дистрибутивный анализ.

Введение

На переломе XIX и XX вв. для естественных и гуманитарных наук была характерна смена стиля мышления — переход к философии релятивизма, которая раздвигала привычные рамки понимания реальности. В связи с этим выдающийся французский философ и математик А. Пуанкаре в 1905 году писал:

«Мы ищем реальность, но что такое реальность? Физиологи учат нас, что организмы образуются из клеток; химики прибавляют, что сами клетки образуются из атомов. Значит ли это, что эти атомы или клетки составляют реальность или по крайней мере единственную реальность? Тот типичный способ, по которому упорядочиваются эти клетки и который порождает единство индивидуума, не есть ли также реальность, гораздо более интересная, чем реальность отдельных элементов, и стал ли бы думать какой-нибудь натуралист,

что он достаточно знает слона, если бы он всегда изучал это животное только под микроскопом?» (1990, 213).

В языкознании философия релитивизма получила реализацию в виде структурной лингвистики, на что указывает, в частности, Р. Барт (1975, 147 и сл.). Напомним, что Ф. де Соссюр, вводя понятие языковой значимости (*valeur*), писал:

«Отличительные свойства единицы сливаются с самой единицей. В языке, как и во всякой семиологической системе, то, что отличает один знак от других, и есть все то, что его составляет [...] Язык есть форма, а не субстанция» (1977, 154).

Заслуга структурализма состояла в том, что реальностью языка стали не только отдельные единицы — языковые формы, как это было в традиционном языкознании, но в первую очередь — отношения между единицами, позднее — отношения между отношениями, а в целом — функции более простых по строению единиц в составе более сложных. Один из авторитетов структурализма XX в. Ю. М. Лотман остро полемизировал со своими противниками, которые отказывались трактовать язык и литературу как «имманентные, замкнутые структуры», видеть в абстрактных отношениях знаков реальный объект для исследования. Лотман сравнивал своих оппонентов с известным литературным персонажем Дениса Фонвизина — Митрофаном. Утверждение Митрофана о том, что *дверь* — прилагательное, «потому что она приложена к своему месту», как писал Лотман, — «это здравый смысл, который не признает абстракций и желает решать вопросы с точки зрения существа, а не с точки зрения метода» (1970, 46).

Идея функционализма в гуманитарных науках в значительной степени распространилась под влиянием точных наук, в частности, теории систематики в биологии. В начале XX в. в философии биологии отказались от концепции системы как генеалогического дерева, а также от фундаментального принципа эволюционизма: сходство является критерием определения родства. Было открыто, что гомологические (филогенетические) сходства в живой природе составляют лишь небольшую часть сходств, а филогения не равнозначна естественной классификации организмов (Любищев 1982, 210 и сл.). Это положение занимает центральное место в антидарвинистской теории номогенеза Л. С. Берга, который подчеркивал, что сходства живых организмов в значительной степени возникают в результате конвергенции — направленного развития в определенном направлении под влиянием среды. Существования морфологического подобия, например, между рыбами и китами, еще недостаточно, чтобы утверждать о существовании общего для них предка (Берг 1977, 198; см. также: Урманцев 1978, 34).

Важно отметить, что, обосновывая теорию номогенеза, Берг (1977, 294) ссылался на опыт лингвистических исследований, в частности, на работы выдающегося индоевропеиста А. Мейе, который, высказывая тезис о системном характере языка, одновременно подчеркивал, что язык имеет также социальную и идиотническую природу (1960, 367) — и именно этим объяснял массовый характер языковых изменений.

1. Структурализм *contra* функционализм

В современных лингвистических исследованиях широко распространено противопоставление функциональной и структурной лингвистики (см. Kogzyk 1999, 10; Гаспаров 1998). Сегодня, в начале XXI в., большинству языковедов структурализм устойчиво ассоциируется с формализмом, механицизмом, антипсихологизмом, редукционизмом, с радикальным сциентизмом, с семантической «пустыней», с дегуманизацией науки о языке, а также — с игнорированием функциональной природы языка, который, по определению Э. Р. Атаяна, «устремлен за свои пределы» (1987, 3; см. также: Ágel 1997, 58). В связи с кризисом структурализма, отмечается в литературе, «наметилась тенденция к переакцентировке внимания исследователей на вопросы языкового функционирования» (Мельничук 1992, 25). Структурная лингвистика, пишет М. В. Арапов, предполагает анализ большей единицы на меньшие (1984, 356), тогда как функциональный подход имеет обратную перспективу — «снизу вверх», по определению Г. Г. Почепцова (1971). Э. Косериу (Coseriu 1987, 87) различал реляционные грамматики, предметом которых являются грамматические формы (а именно — парадигмы форм), и функциональные грамматики, описывающие функционирование грамматических форм.

А. Н. Рудяков (2004, 5 и сл.) определяет структурную теорию языка как знаковую, субстанциональную и противопоставляет ее функциональной теории (хотя функциональная трактовка языка «как орудия регуляции, имеющего знаковую природу», о которой пишет Рудяков (*ibidem*, 15), принадлежит именно создателю структурализма — Ф. де Соссюру, см. 1990, 148 и сл.).

В. Г. Гак (1985, 6 и сл.) представляет функциональные свойства языковых единиц в оппозиции к нефункциональным свойствам. Анализ первых и вторых позволяет сделать вывод, что функционализм и структурализм для исследователя — диаметрально противоположные понятия, см. таблицу 1.

Таблица 1. Опозиција функционалних и нефункционалних знакова

Функционално	Нефункционално
Узуално, т.е. повезано са конкретним носиоцима	Общо, т.е. не повезано са конкретним носиоцима
Речово, т.е. актуализовано у конкретном речовом акту	Језиково, т.е. односе се к инваријантној системи језика
Семасиолошко, т.е. условљено контекстом	Ономасиолошко, т.е. узето у отрыву од контекста
Честотно-количествено, т.е. узимајуће у обзир редовност употребе у речи	Структурно, т.е. узимајуће само системну значајност, која се изражава у мноштву опозиција
Лексико-семантичко, т.е. наведено к референтима, за границе језика	Формално-грамматичко, т.е. уско имманентно, условљено потребом организације синтагматичких структура
Синтаксишко, т.е. засновано на комбинаторици јединица	Морфолошко, т.е. засновано на формалном обезбеђењу синтаксиса

К сличном закључењу може такође доћи, анализирајући привођене Р. Буграндом (Beaugrande 1996, 25) диференцијалне знакове функционализма и формализма (који овде је синоним структурализма) — см. таблицу 2.

Таблица 2. Опозиција функционализма и формализма (Р. Бугранд)

При формализму	При функционализму
поглед на језик:	
унутарњи, т.е. наведено само на унутарњу структуру језика	равнотежа између унутарњим и спољним, т.е. узимање у обзир дејства језика са средином
статички	динамички
од теоретског описа к емпиријском, од теорије к пракси	од емпиријског описа к теоретском, од пракси к теорији
како на мноштво дихотомичких опозиција	како на мноштво параметричких и постепених опозиција
како на дискретну стварност	како на континуалну стварност
како на цело, које се једнава са збиром делова	како на цело, које се не једнава са збиром делова

Принципиальное различие структурного и функционального анализа подчеркивает также известный украинский и польский философ языка О. Лещак. Несмотря на то, что «возможно и структуралистское или аналитическое исследование функционирования объекта» (2000, 245), однако, по мнению Лещака, при этом ставится задача «вскрыть структурные связи внутри объекта или внешние связи объекта в большем структурном целом», а такой подход Лещак считает описательным (дескриптивным):

«Стремление описать, дать наглядное представление, получить гарантированное (= позитивное) знание, редукция исследования до простого наблюдения за внешними проявлениями объекта, его «поведением» не имеет ничего общего с функционализмом» (ibidem).

Лещак критикует использование в лингвистических исследованиях — под влиянием Львовско-Варшавской школы аналитической философии и Венского кружка — логического понятия функции, например, в теории глоссематики Л. Ельмслева:

«В результате была создана структуралистская, совершенно априористическая механистическая модель логической грамматики [...] которую (при всем том, что в ее основе лежит понятие функции как отношения) никак нельзя считать функциональной» (ibidem, 250).

Такая оценка вытекает из фундаментального теоретического положения автора, в соответствии с которым функционализм отождествляется с прагматизмом:

«Базой для функционального исследования [...] является только прагматическая деятельность [...] Функция [...] это центральное методологическое понятие, способ представления объекта, характер и форма его бытия. По уровню обобщения понятие функции в функционализме сопоставимо лишь с понятием опыта как сущностно-бытийной содержательной характеристики объекта» (ibidem, 250 и сл.).

2. Структурализм как функционализм

Характерная для современной философии языка позиция О. Лещака, во-первых, отражает узкое, а именно — экологическое понимание функции и функционализма, а во-вторых, является следствием недооценки структурализма и его вклада в историю языкознания XX в. — именно с позиций сегодняшней «экологической» лингвистики.

В предагаемой в данной работе концепции в качестве исходной принимается идея, высказанная выдающимся немецким языковедом Х. Яхновым (Jachnow 1987, 613), которая заключается в том, что функционализм в лингвистике не ограничивается описанием взаимодействия языка со средой, потому что понятие среды распространяется и на саму языковую систему — она является также средой для своих элементов: морфемика — это среда функционирования фонем, лексика — среда функционирования морфем, синтаксис предложения — среда функционирования лексем, синтаксис текста — среда функционирования предложений. Если функционализм, по убеждению О. Лещака, заключается в «принципиальной относительности бытия объекта, его значимой связанности с другими объектами, его ценностной отнесенности к иным объектам» (2000, 247), то нельзя понять, почему эта «отнесенность» и эта «связанность» не могут реализовываться внутри языковой системы.

Определение функции языковых единиц как их отношения к внеязыковым объектам характерно для многих концепций функциональной лингвистики, например, известной немецкой грамматики В. Шмидта (Schmidt 1969, 272). Порочность научного подхода, в соответствии с которым «достаточной эпистемической базой для функционального исследования [...] является только прагматическая деятельность» (Лещак 2000, 25), заключается в том, что за пределами функционального анализа оказываются все «неинтенциональные» уровни языка — фонология и в значительной степени морфология, поскольку их нельзя однозначно определить в рамках «функционально-опытного отношения к миру и другим людям».

Мы, однако, принимаем высказанную Яхновым (1975) противоположную точку зрения: понятие функции амбивалентно по отношению к формату языковой единицы, а функциональные характеристики принципиально применимы к единицам трех типов:

- 1) организативным (фонемам, морфемам)
- 2) номинативным, или репрезентативным (морфемам, лексемам) и
- 3) коммуникативным, или конвентивным (предложениям)

Прагматическая функция — только один из видов языковых функций. Функциональное единство языковой системы как раз обеспечивается тем, что функциональные отношения пронизывают всю систему.

Вслед за К. Гемплем (Hempel 1965, 303) Яхнов определяет функцию как реализацию (или удовлетворение) внутренних или внешних потребностей системы с учетом имеющихся условий. Ср.

близкое по содержанию определение И. П. Ильина: функция — это «такая соотнесенность одного элемента целостной структуры с другим, которая поддерживает существование самой структуры» (1975, 460).

Все языковые функции делятся Яхновым на два типа:

1. элементарные и
2. комплексные (сложные)

Первые относятся к системе языка, а вторые присущи языку как части более общего целого, в которое входят разные семиотические и несемиотические системы. Комплексные функции позволяют реализовать принцип «через информирование — к взаимодействию и координации»:

«Язык предлагает возможности сделать знания, открытия, чувства, потребности, намерения предметами интерсубъектного и социального взаимодействия — в синхронном и диахронном аспектах. Он обеспечивает, таким образом, формирование, сохранение и развитие социальной личности с ее специфическими и социокультурными свойствами, другими словами — язык в своем функционировании служит общественному существованию человека» (Jachnow 1981, 21).

При классификации элементарных функций учитываются два фактора. Первый касается функциональных контрагентов языковых единиц, которыми могут быть другие языковые единицы — в этом случае речь идет о внутриязыковых функциях, или же внешние объекты — здесь речь идет о внеязыковых функциях (Jachnow 1987, 613). Второй фактор — это сознательный (преднамеренный) или бессознательный характер функции (*manifeste/latente Funktion*).

Элементарные функции упорядочиваются Яхновым в соответствии с данными двумя параметрами, при этом сначала выделяется общий тип функции, а затем — его субфункции. Система элементарных функций выглядит следующим образом:

1. бессознательные имманентно-системные функции заключаются в том, что единицы определенного формата составляют субуровень языковой системы, т.е. структурные элементы единиц более высокого и сложноорганизованного уровня
2. сознательные имманентно-перформативные функции присущи элементам, из которых образуются и с помощью которых структурируются сложные, синтагматически организованные коммуникативные, целеустремленные (*angestrebte*) единицы
3. сознательные внешнеязыковые функции отражают относительную самодостаточность высказывания, его связь с вне-

языковыми потребностями и намерениями пользователей языка. Субфункции состоят в том, чтобы:

- информировать адресата о положениях дел
 - управлять поведением коммуникативного партнера
 - сообщать о личном отношении к описываемым событиям
 - создавать, поддерживать или прекращать контакт с партнером
 - передавать партнеру эстетическую информацию
4. рефлексивные внешнеязыковые функции имеют сознательный или бессознательный характер и заключаются в передаче фоновой информации: топографической, социальной, культурной и др., которая прямо не связана с интенцией речевого субъекта, ср. оканье как признак севернорусского происхождения
 5. бессознательные концептуальные внешнеязыковые функции (*konzeptiv sprachexterne Funktion*) проявляются в отношениях между языком и психикой, в частности, мышлением: язык и его единицы (слово, предложение, текст) выступают как составные элементы мыслительных процессов

3. Функциональное содержание структурного анализа

Как отчасти было показано в предыдущем разделе, термин *структурализм* представляет собой некоторую условность — в действительности структурная лингвистика включала в себя не только структурный, но и функциональный анализ. Прежде всего это относится к единицам фонологического уровня, которые, будучи минимальными, далее неделимыми единицами языковой системы, принципиально не могут быть описаны в структурном аспекте. Выделенные структурной фонологией дифференциальные признаки фонем как раз и являются теми функциональными характеристиками, которые определяются на основе их поведения в среде, т.е. вытекают из их перцептивной и сигнификативной (смыслоразличительной) функций.

В. Н. Топоров (1987, 231) еще в 60-е годы XX в. писал, что для структурной лингвистики характерна заинтересованность не отдельными единицами языка, а их функциями в процессах коммуникации. Выдающиеся представители чешской структурной школы Ф. Данеш и Й. Вахек в те же годы писали: «Никакое структурное исследование, действительно достойное этого имени, не вправе игнорировать функциональный и эволюционный аспекты языка» (1967, 336).

Как считает Х. Яхнов (Jachnow 1987, 613), функционализм в европейском языкознании первой половины XX в. распространился именно благодаря структурной лингвистике, в особенности — пражской лингвистической школе, которая считала центральным целевой аспект языка. Выдающийся представитель структурализма Р. Якобсон, противопоставляя функционально-структурное и традиционное (в том числе историческое) языкознание, писал:

«Длительное пренебрежение к исследованию целевого аспекта языка [...] которое все еще живет в некоторых академических кругах, — исторически объясняется укоренившимся страхом перед проблемами, связанными с идеей целенаправленности. Поэтому вопросы генезиса вытеснили вопросы направленности, а поиск предпосылок заменил исследование целей» (1965, 374).

К наиболее важным достижениям структурной лингвистики следует отнести не только упомянутую выше фонологию — функциональную теорию звуков, но и теорию функциональной перспективы (актуального членения) предложения, теорию функциональных стилей (в особенности — поэтического языка), теорию функциональной классификации в грамматике, теорию семантического поля и др. (Daneš 1987, 3 и сл.; Davidse 1987, 39 и сл.).

Сильной стороной структурализма является описание функционального взаимодействия между отдельными уровнями языковой системы. Л. Блумфилд, основатель дистрибутивного метода в лингвистике, подчеркивал, что «каждая лексическая форма закрепляется всегда за обычными формальными классами» (1968, 293). Например, структурные отношения единиц лексического уровня устанавливались на основе их функционально-синтаксических признаков — синтаксических функций и принадлежности к тому или иному типу сочетаемости, поэтому в дистрибутивно-статистических исследованиях середины XX в. можно найти предпосылки возникновения современной функциональной грамматики.

В качестве примера того, что при парадигматической классификации единиц языка структуралисты учитывали их синтагматическое функционирование в речи, можно рассмотреть анализ грамматической категории степени прилагательных польским языковедом Р. Токарским. Формы сравнительной степени прилагательных и наречий в русском языке, как правило, образуются от форм положительной степени с помощью суффиксов *-ее*, *-е*, *-ше*, например: *сильный* — *сильнее*, *тихий* — *тише*, *широкий* — *шире*. Традиционно компаратив рассматривался с формальной точки зрения, т.е. как результат

грамматических преобразований внутри одной и той же лексемы. Благодаря функциональному подходу в содержании словоформ типа *сильнее, тише, шире* удалось открыть новые свойства. Токарский (Tokarski 1976, 340 и сл.) обратил внимание на то, что при употреблении в тексте формы сравнительной степени по содержанию далеко не всегда соотнесены с позитивной степенью соответствующей лексемы, ср.:

Czuję się już lepiej — Я чувствую себя уже лучше.

Словоформа *lepiej* ‘лучше’ функционирует здесь не на фоне словоформы *dobrze* ‘хорошо’, а скорее на фоне антонимичной словоформы *źle* ‘плохо’ — в определенной степени компаратив *lepiej* является отрицанием позитива *źle*. Приведенное польское предложение можно перефразировать:

Czułem się źle, ale teraz czuję się lepiej — Я чувствовал себя плохо, но теперь чувствую себя лучше.

Это значит, что в данном, весьма типичном для речевого употребления компаратива случае прилагательное *лучше* — с функциональной точки зрения — оказывается формой сравнительной степени не только лексемы *йлохо*, но и лексемы *хорошо*. Значит, делает вывод Токарский, в языковой системе существует не только интенсификация в оппозициях типа *хороший — лучше* (‘еще более хороший’) — *наилучший*, но и антонимическая градация в оппозициях типа *йлохой — лучше* (‘не очень плохой’) — *хороший — очень хороший*.

Идею о динамичности языковой системы, о взаимодействиях между отдельными подсистемами и уровнями языка наиболее регулярно разрабатывал синтагматический структурализм — более поздняя версия структурной лингвистики. «Семантика синтаксична, а синтаксис семантичен» — этот постулат В. Г. Гака стал лозунгом для целого поколения лингвистов, избравших для описания языка принцип интегративности, который, в частности, нашел отражение в упомянутой дистрибутивной методике исследования языковых категорий. Функциональная грамматика, в принципе, не делится на морфологию и синтаксис (Бондарко 1985, 29), а в некоторых функциональных теориях в одном комплексе описывается морфология, синтаксис и лексика. Б. Малиновский подчеркивал, что в примитивных языках граница между лексико-семантическими и грамматическими категориями более расплывчата и неопределенна, чем в литературных языках (Pisarkowa 2000, 12).

Основы описания взаимодействия языковых уровней — фонетики и морфемики, лексики и грамматики, морфологии и синтаксиса, были заложены именно в структурной лингвистике, один из авторитетных представителей которой — Дж. Лайонз, писал, что разделение грамматики и семантики касается только «способа подачи лингвистического описания». Подобную мысль высказывал и один из наиболее известных оппонентов структурализма — М. М. Бахтин:

«В целом ряде случаев разница между грамматикой и стилистикой как бы вовсе стирается. Существуют явления, которые одними исследователями относятся к области грамматики, другими — к области стилистики» (1979, 244).

Еще раньше эту идею высказывал О. Есперсен: «Грамматика и словарь в некоторых отношениях перекрывают друг друга и имеют дело с одними и теми же фактами» (1958, 31).

Структуралисты понимали, что принципиальное разделение грамматических и семантических, интро- и экстралингвистических функций — условность, необходимая для достижения некоторого приемлемого результата при описании конкретного фрагмента языковой системы. Эта условность вытекала из принятого структуралистами принципа: «описывать то, что можно, так, как нужно»:

«Создалась традиция, в соответствии с которой лексические и грамматические значения рассматриваются отдельно и независимо друг от друга, как категории разного порядка. Как методический прием, выделяющий до известной степени искусственным образом один из аспектов в исследовании, такое рассмотрение, очевидно, оправдано. Но если говорить о действительной природе отношений этих двух видов значений, то их отграничение и изоляция друг от друга не могут быть признаны правомерными» (Звегинцев 1976, 103; Дридзе/Леонтьев 1976, 96).

Поэтому в рамках структурной доктрины активно разрабатывалась идея изоморфизма уровней языка:

«Структура языка является единым целым с тесными взаимными связями между соседствующими подсистемами, а поэтому трудно быть уверенным в правильности решения относительно одной подсистемы языка, пока не произведен анализ соседних подсистем» (Лэм 1977, 16–17).

При функциональном подходе изменяется перспектива рассмотрения лингвистических объектов разного формата. Традиционно они описываются по возрастающему принципу — от более простых

единиц к более сложным, что отражается, например, в структуре учебных курсов по языку: студенты начинают с фонетики и фонологии, затем следуют лексика и морфология, заканчивается же курс синтаксисом. Но, как отмечал Н. Ф. Яковлев,

«в языке предложение как господствующая грамматическая форма определяет собой и наполняет содержанием все остальные грамматические формы. Слово полностью можно понять только в предложении» (Яковлев/Ашхамаф 1941, 12).

Поэтому Яковлев предложил новую структуру грамматического описания, которое начиналось с синтаксиса: синтаксис → лексикология → словообразование, словоизменение → фонетика. «Такое построение, — подчеркивал Яковлев, — наилучшим образом обеспечивает научное построение грамматики и оправдывается историей развития языка». Этот подход, в частности, был реализован в польской академической грамматике, первый том которой посвящен синтаксису, второй — морфологии (словоизменению и словообразованию), а третий — фонетике и фонологии.

3.1. Функционально-структурное исследование лексики

Заслугой структурного направления в лингвистике является разработка теории оппозиций. Языковые оппозиции впервые были выявлены в фонологии. Наибольший интерес (благодаря исследованиям Н. С. Трубецкого, Р. Якобсона, Е. Куриловича и др.) вызвали бинарные противопоставления, в которых одну и ту же пару языковых единиц составляют носитель положительного и носитель отрицательного признака. Таковы, например, корреляции согласных звуков по звонкости/глухости: *b* [+звонкость] — *p* [-звонкость]. В середине XX в. принцип построения привативных бинарных оппозиций был перенесен в лексикологию — это направление исследований активно развивала, в частности, тартуско-московская семиотическая школа. При анализе семантических корреляций лексем выяснилось, что с функциональной точки зрения мы зачастую имеем дело не с противопоставлением самостоятельных, равноценных признаков (хотя и такие, эквиолентные, оппозиции имеются в языковой системе), но с оппозициями, в которых один элемент является исходным, сильным, положительно маркированным, а другой — производным, слабым, отрицательно маркированным (см. таблицу 3).

Таблица 3. Бинарные привативные семантические оппозиции

Положительно маркированный член	Отрицательно маркированный член	
мужской	женский	[-мужской]
добро	зло	[-добро]
свет	тьма	[-свет]
движение	покой	[-движение]
близкий	далекий	[-близкий]
космос	хаос	[-космос]
хороший	плохой	[-хороший]
свой	чужой	[-свой]
свобода	рабство	[-свобода]

При анализе функционирования подобных семантических оппозиций выяснилось, что в тексте актуализируются не только «горизонтальные» отношения, т.е. противопоставление слов с положительными и отрицательными признаками, но — что более важно и более интересно — также «вертикальные» отношения, т.е. отношения между единицами с одинаковой — положительной или отрицательной, маркированностью. Таким образом, в тексте (прежде всего в художественном) были открыты принципиально новые семантические связи, а также тот семиотический алгоритм, который программирует эти окказиональные семантические ассоциации в речевой коммуникации. Так, в поэтике Николая Заболоцкого можно выделить реестр ядерных семантических оппозиций (Лотман 1972, 257 и сл.):

верх	низ
далеко	близко
простор	теснота
движение	неподвижность
метаморфозы	механическое движение
свобода	рабство
информация	избыточность
мысль (культура)	природа
творчество	рутина
гармония	хаос

Благодаря тому, что все эти оппозиции представляют собой целостную систему, функционирование конкретной лексики в тексте (в

частности, ее понимание) зависит от того, с какой — положительной или отрицательной — парадигмой соотнесет ее интерпретатор. Так в содержательной структуре художественного текста возникают семантические корреляции типа: *простор — свобода, свобода — информация, свобода — творчество, верх — мысль, хаос — рабство, неподвижность — рутина* и др., которые вне системы бинарных оппозиций не существуют. Например, в социальной коммуникации широко представлены возникающие подобным образом корреляции: «мужской» — «правый» и «женский» — «левый». Вяч. Вс. Иванов и В. Н. Топоров, описывая культурные стереотипы племени гого в Центральной Танзании, указывают:

«Жестко предопределенная взаимосвязь основных признаков обуславливает, например, у гого соотнесение левой стороны с женщинами в различных ситуациях — от деталей любовного общения, при котором левый бок и левая рука женщины должны быть обращены к правому боку и правой руке мужчины, до ориентации захоронений, при которых женщину хоронят слева от мужчины» (1974, 259).

Накопление в тексте соответствующих значимостей формирует «положительный» или «отрицательный» контекст, так что участие конкретной знаковой единицы в создании текста возможно при согласовании индивидуального значения с профилем контекста. Так, у всех народов мира в ритуально-мифологических дискурсах, связанных с идеей удачи, благополучия, безопасности и т.п., не может выступать левая рука — носитель отрицательной значимости. Напротив, в отрицательном контексте палеолитического изобразительного искусства эксплицированы коррелирующие значимости: изображения женщин — а не мужчин, изображения животных — а не человека, изображения чужого — а не своего (Топоров 1972, 88).

В 60-е годы XX в. введенный Л. Блумфилдом дистрибутивный анализ единиц языка — описание их парадигматических свойств на основе синтагматических (Naas 1987, 334 и сл.), был применен к исследованию лексического уровня языковой системы. В Европе такой подход стал особенно популярным благодаря исследованиям московской структурной школы.

В основе дистрибутивного подхода лежит идея взаимодействия разных уровней языковой системы, о чем была речь в предыдущем разделе. По утверждению В. С. Храковского (1996, 23), понятие взаимодействия является необходимым условием структурного анализа, на что указывает данное Ф. де Соссюром определение языка

как целостной системы, состоящей из элементов, которые по определенным правилам взаимодействуют друг с другом и с окружением.

В соответствии с программным тезисом структурной семантики синтаксические свойства лексем находят отражение в их лексико-семантических признаках, а значит, отнесение двух языковых единиц (не только лексических) к одному семантическому классу возможно только благодаря общности их сочетаемости — другими словами, благодаря общности их функционирования. В частности, Ю. Д. Апресяном было введено понятие совместимости двух словоформ по отношению к общему синтагматическому контексту. Например, словоформы существительных считаются совместимыми по отношению к одному и тому же глаголу, если имеется хотя бы одно отмеченное предложение, в котором они встречаются одновременно, например:

Иван сорвал яблоко и грушу.

? *Иван сорвал яблоко и розу.*

? *Иван сорвал розу и шляпу с головы Мити.*

**Иван сорвал розу и партийное собрание.*

Совместимость — как синтагматическая, функциональная характеристика — дает основание для отнесения слов (например, существительных *яблоко и груша*) к одному парадигматическому, а именно — грамматическому или семантическому классу.

Понятие совместимости оказалось особенно важным при описании многозначности лексем, в частности, при разграничении значений и оттенков значения слова (Урысон 2003, 173). Для решения этой проблемы Ю. Д. Апресян (1995, 186) предложил дистрибутивный критерий:

«Если $A = 'B \text{ или } C'$, то $A = 'либо B, либо C, либо B \text{ и } C \text{ одновременно}'$ [...] Именно употребления последнего типа поддерживают единство значений; если бы не было (некаламбурных) контекстов, в которых одновременно реализуются оба семантических компонента, не было бы оснований говорить, что эти компоненты сосуществуют в рамках одного значения».

Рассмотрим следующий пример:

Дрова погасли.

Лампы погасли.

Дрова в камине и лампы на улице погасли почти одновременно.

Совместимость существительных *дрова* и *лампы* по отношению к глаголу *погаснуть* дает основание утверждать, что в этих разных

синтаксических конструкциях глагол выступает в одном и том лексическом значении — ‘перестать гореть, светить’. Если бы по отношению к разным существительным глагол реализовывал разные значения, синтаксическую конструкцию следовало бы признать неправильной или же нетривиальной, т.е. специального употребляемой для создания эффекта языкового шока, ср.:

**Дрова в камине и большие надежды погасли почти одновременно.*

Дистрибутивный критерий Апресяна имеет, однако, и свои недостатки. Во-первых, автор оговаривает, что учитываются только «некаламбурные» контексты, но определение «каламбурности» или «некаламбурности» не всегда представляется очевидным, как и определение правильности/неправильности (отмеченности/неотмеченности) синтаксических конструкций. Например, вряд ли возможна однозначная оценка правильности, «некаламбурности» следующего предложения:

? Лампа и сигарета погасли.

Во-вторых, при проверке совместной встречаемости двух слов в одном синтагматическом контексте должно сохраняться тождество их синтаксического окружения, а в рассматриваемом примере с глаголом *погаснуть* это не наблюдается: в проверочном предложении появляется новый элемент — обстоятельство *почти одновременно*, которого нет в базовых конструкциях. При устраниии обстоятельства отмеченность синтаксической конструкции с кооккурентностью словоформ становится менее очевидной:

? Дрова в камине и лампы на улице погасли.

В теории референции (особенно популярной в 70–80-е годы XX в.) исследователи отказались от дистрибутивного метода, отдав предпочтение традиционному, скомпрометировавшему себя уже в XIX в. интуитивизму (или индукционизму, в определении И. Бобровского). Так, к категории операторов денотативного статуса именных групп были отнесены не только указательные, личные и неопределенные местоимения, но также кванторные местоимения типа *все, всегда, никто, нигде, иногда, часто* и даже числительные. Известная польская исследовательница Р. Гжегорчикова (1992, 273; 1995, 120 и сл.) считает, что само понятие квантификации избыточно, так как кванторные слова по своей природе являются референтными операторами (или актуализаторами). Насколько ошибочно такое представление, позволяет показать именно функционально-дис-

трибутивный подход (Киклевич 1998, 65 и сл.). Актуализаторы и кванторы находятся в отношении дополнительной дистрибуции, т.е. совместимы в одном и том же синтаксическом окружении — благодаря тому, что в их содержании закодированы признаки принципиально различных семантических категорий, ср.:

*все ее статьи — *ее мои статьи, *все некоторые статьи*
*все предшествующие события — *предшествующие последующие*
*события, *все некоторые события*
*там везде пусто — *там здесь пусто, *везде нигде пусто*
*каждый такой поступок — *каждый ни один поступок, *такой*
какой-то поступок
*все эти высказывания — *все некоторые высказывания, *эти те*
высказывания

Подобным же образом, т.е. на дистрибутивной основе, разграничиваются классы кванторных слов и числительных: первые передают количественную информацию с учетом экзистенциальной нормы множества, а вторые — с учетом арифметической нормы множества (Киклевич 2001, 124), ср.:

Возьмите все пять шариков.
**Возьмите все некоторые шарики.*
**Возьмите пять сто шариков.*

Функциональный критерий при определении семантической категории, казалось бы, учитывают В. Косеска-Тошева и Г. Гаргов: семантическая категория объединяет языковые единицы, которые описывают отношения между языковыми формами и действительностью в рамках целостной семантической структуры высказывания. При этом эвристическим критерием объединения единиц в одну семантическую категорию считается субституция:

«*X* и *Y* принадлежат к одной и той же семантической категории языка *A* тогда и только тогда, когда при замене *X* на *Y* (или обратной) в каждом осмысленном выражении языка *A* это выражение остается осмысленным (1990, 7 и сл.).

Критерий субституции является, однако, недостаточным, потому что сама замена единиц в одной и той же позиции на уровне синтаксиса не означает их принадлежности к одной и той же семантической категории, ср.: *новый дом, этот дом, каждый дом*. Несмотря на субституцию лексемы *новый, этот, каждый* относятся к разным семантическим категориям: прилагательное *новый* является включенным пропозициональным предикатом (ср. парафразу *Дом —*

новый); указательное местоимение *этот* является показателем детерминативной функции именной группы — передает значение определенности; обобщающее местоимение *каждый* является квантификатором — означает полный объем заданного, известного множества домов (с точки зрения некоторого признака, который потенциально приписывается этому множеству). Игнорирование критерия дистрибуции в семантической теории Косеской-Тошевой/Гаргова приводит к неточным экспликациям, к недифференцированному моделированию единиц разных семантических категорий — квантификации, определенности/неопределенности, степени и количества.

3.2. Функционально-структурное исследование грамматики

Если положительно определенный член оппозиции, как писал А. В. Исаченко, обладает значением и, как носитель значения, самостоятельно устанавливает связь с объектами внешнего мира, то отрицательно маркированный член оппозиции обладает значимостью (*valeur* в терминологии Ф. де Соссюра): своим значением он «непосредственно никак не связан с внеязыковой действительностью», что дает основание Исаченко считать значение слабого члена оппозиции «чисто реляционным», «внутриязыковым» (1961, 39 и сл.).

Сказанное объясняет, почему теория оппозиций особенно заинтересовала исследователей грамматики. В 1932 г. в статье «О структуре русского глагола» Р. Jakobson обратил внимание на то, что асимметрия бинарных оппозиций в грамматике состоит не только в том, что один из элементов является положительно, а другой — отрицательно определенным. Наблюдения над функционированием грамматических категорий в речи показали, что один член выступает как носитель конкретного признака в рамках оппозиции, другой же охватывает собой всю оппозицию в целом, т.е. выступает как беспризнаковый, немаркированный (Jakobson 1985, 210).

Важно обратить внимание на то, что чаще всего немаркированным оказывается сильный, а маркированным — слабый член оппозиции. Например, уже упоминалась оппозиция «мужской» — «женский», в которой первый член является сильным, а второй — слабым. Но в грамматике оппозиция мужского и женского рода выглядит иначе: формы женского рода маркированные (что особенно проявляется при обозначении лица), тогда как формы мужского рода многозначны: при обозначении лица они могут указывать как на лицо мужского пола, так и на человека вообще. Беспризнаковость грамматического мужского рода ярко проявляется в названиях профессий:

администратор Иванова, бактериолог Петрова, гинеколог Павлова, посол Сидорова, литературовед Кузьмина. Ср. характерный пример из текста художественной прозы:

Роды начались у одного матроса. Что ты ржешь? Ну, женщина — матрос (В. Аксенов).

Польские исследовательницы М. Карватовская и И. Шпыра-Козловская пишут о том, что подобная асимметрия форм мужского и женского рода выступает практически во всех языках мира, ср. формы мужского рода, которые употребляются в качестве гипонимов (т.е. названий мужчин) и в качестве гиперонимов (т.е. немаркированных в гендерном аспекте, «общих» номинаций) (Karwatowska/Szpyra-Kozłowska 2005, 18 и сл.).

Оппозиции маркированных и немаркированных членов были обнаружены в содержании многих грамматических категорий (см. таблицу 4). Противопоставление маркированных и немаркированных членов, собственно, и образует структуру грамматической категории, состоящей из двух или более функциональных классов, т.е. группировок слов с общим грамматическим значением (или функцией). Таковы теоретические предпосылки описания языка в академической грамматике польского языка (Grzegorzczkowska/Laskowski/Wróbel 1984), во многом эти постулаты разделяют и авторы академической «Русской грамматики» 1980 г.

Таблица 4. Бинарные привативные оппозиции в грамматике

Маркированный член	Немаркированный член
страдательный залог	действительный залог
причастие	личная форма глагола
повелительное наклонение	изъяяснительное наклонение
множественное число	единственное число
косвенный падеж	именительный падеж
прошедшее, будущее время	настоящее время

Понятие немаркированности в грамматике возникло благодаря тому, что формы определенного типа регулярно употребляются как многозначные. Здесь следует обратить внимание на различие подходов к лексической и грамматической многозначности. В лексикологии отсутствует четкое разграничение разных значений слова и разных семантических оттенков одного и того же значения, в резуль-

тате чего обусловленное синтагматическим контекстом семантическое варьирование слова часто ошибочно рассматривается как факт языка (что находит отражение в толковых словарях). В грамматических исследованиях более строго разграничиваются языковой инвариант значения и его речевые варианты. Так, А. В. Исаченко, анализируя разнообразные функции словоформы настоящего времени *бежишь*:

Куда ты бежишь?

Бежишь, бывало, на службу и ни о чем не думаешь,

не просто фиксирует эти разные семантические функции, но пытается обобщить их в едином инварианте:

«Сумма грамматической информации, содержащейся в знаке *бежишь*, остается, очевидно, константной. Отсюда ясно, что инвариантным грамматическим значением знака *бежишь* не может быть ни эксплицитное выражение единичности действия, ни выражение “настоящего времени”, ни выражение прошедшего времени. По-видимому, грамматическое значение такой формы, как *бежишь*, [...] сводится к невыражению реальной “кратности” и реальной временной отнесенности. Только в этом случае грамматическое темпоральное значение формы *бежишь* окажется достаточно емким, чтобы в нем могли “ужиться” все приведенные частные значения. Во всяком случае нам придется отказать от убеждения, будто бы “презент” (грамматическое темпоральное значение) служит для обозначения реального настоящего времени» (1961, 34).

В. М. Морковкин сравнивает многозначность с медалью, которой награждается слово за речевые заслуги. Под «речевыми заслугами» имеется в виду, прежде всего, высокая частота употребления слова. Таким образом, макрированность/немаркированность в бинарных оппозициях имеет и количественное обоснование. Подобная идея лежит в основе современной теории *Natürlichkeit* ‘натуральность’, которая широко распространена в немецкой лингвистике (например, в публикациях журнала “*Pariege zur Linguistik*”, см. также: Koch 1990). Приверженцы этой теории утверждают, что часто употребляемые формы отличаются не только своей немаркированностью (гиперонимичностью), но и большей, по сравнению с полными формами, краткостью, ср. немаркированные формы именительного падежа — более краткие, чем маркированные формы косвенных падежей. Аффирмативные (утвердительные) конструкции, в отличие от отрицательных, являются немаркированными, поэтому для выражения аффирмативности как своего рода

коммуникативной нормы обычно используются не материальные, а нулевые формы (ср. абсолютную форму аффирмативности — молчание как знак согласия). В подобных языковых фактах усматривается иконичность знака — зависимость его формы от обозначаемого понятия (Fenk-Oczlon 1990, 51; Döhmman 1974, 31).

3.3. Функционально-структурное исследование синтаксиса

Функциональное взаимодействие лексики и синтаксиса воплотилось, в частности, в понятии лексического наполнения структурной схемы предложения. Очевидно, что при определении синтаксической функции слова необходимо учитывать не только его грамматическое, но и лексическое значение, что особенно важно в случаях синтаксической омонимии (Аванесов 1936, 55), например, в таких конструкциях, как:

стрелял из ружья — стрелял из засады
сидел в вагоне — сидел в шубе
пить чай с пряниками — пить чай с папой

Процесс формирования высказывания рассматривался структуралистами как взаимная «подгонка» синтаксической конструкции и лексического материала. «Синтаксис располагает своими (по сравнению с морфологией. — А. К.) содержательными категориями», — это утверждение Р. А. Будагова (1973, 15) было весьма типичным для языкознания 70-х годов (см. также: Мухин 1961, 63; Попов 1972, 281 и др.). По определению В. М. Солнцева, синтаксические схемы могут реализовываться в пределах некоторого круга слов, допустимого для каждой синтаксической позиции. Этот круг слов обуславливает «предел истинности синтаксической схемы» (1977, 43). Так, сочетание (пример Г. А. Золотовой) **пишу перу* нарушает правило, в соответствии с которым синтаксические формы со значением адресата действия называют лицо или предмет как коллективное лицо.

К сожалению, в рамках структурной лингвистики система комплексных моделей предложения, объединяющих формально-грамматическую, семантическую и коммуникативную структуры, так и не была построена, а закономерности функционального взаимодействия лексических и грамматических категорий не были обобщены. Практическим достижением этого направления лингвистических исследований стало понятие селективных признаков — лексико-семантических свойств словоформы в определенной синтаксической позиции, другими словами, таких, которые аккомодируются синтак-

сической позицией (Topolińska 1984, 53). Селективные признаки — неотъемлемая часть лексикографической информации в словарях толково-комбинаторного типа, где описание лексического значения сопровождается описанием синтаксической сочетаемости слова. Один из лучших словарей подобного типа — «Генеративно-синтаксический словарь польских глаголов» (под редакцией К. Полянского).

Заключение

Структуралисты строго соблюдали принцип имманентности, т.е. исключали смешение внутренних и внешних функций языка (Лайонз 1978, 147 и сл.). По словам К. Писарковой, «достижением современного языкознания является последовательность, с которой оно старается отличать грамматические явления от стилистических» (Pisarkowa 1964, 236). Структуралисты не могли не помнить предупреждения К. Фосслера: «Положить мост от синтаксиса к стилистике — значит вновь воскресить мертвых. Но, с другой стороны, можно и убить и уложить в гроб живых...» (1960, 293).

Вместе с тем уже в недрах неоструктурализма зародились теории, которые стремились преодолеть разрыв между структурным и прагматическим описанием языка, заложить в лингвистической модели обобщенную информацию о правилах употребления единиц языка. В русистике этот подход широко применялся в рамках созданного Л. Н. Мурзиным дериватологического направления (Мурзин 1984; ср. введенное Мурзиным понятие «фатического поля языка» — 1998, 9 и сл.).

Функциональная доктрина в версии структурной лингвистики стремилась к универсализму. Во-первых, это проявилось в том, что принципы структурного описания языка активно применялись в других гуманитарных науках — в литературоведении, эстетике, социологии, антропологии, психологии. Во-вторых, структуралисты сами заимствовали ряд идей из других областей знания, в первую очередь — из кибернетики и информатики, тем самым демонстрируя принципиальную возможность исследования естественного языка в универсальном, семиотическом контексте.

Но и в первом, и во втором случае универсализм предстает, скорее, как изоморфизм, т.е. как структурная симметрия разных знаковых или, шире, информационных систем. В то же время в ходе практической разработки структурной доктрины становилось все более очевидным, что ограничение функционального подхода только рамками знаковых систем создает серьезные препятствия при

описании того, как та или иная знаковая система актуализируется в том или ином дискурсе, в той или иной конкретной коммуникативной обстановке. Языковеды должны были, например, признать, что высокая скорость операций, которые производятся с речевыми сообщениями, возможна благодаря взаимодействию вербальных и невербальных факторов информационного обмена (Lubaszewski 1984, 60).

Поэтому во второй половине XX в. функциональные исследования языка в Европе и в США начинают наполняться новым содержанием — они выходят за пределы языка как структуры знаков.

ЛИТЕРАТУРА

- Аванесов Р. И. (1936), *Второстепенные члены предложения как грамматические категории*. В: *Русский язык в школе*, 4, 53–60.
- Апресян Ю. Д. (1995), *Избранные труды. Т. 2. Интегральное описание языка и системная лексикография*. Москва.
- Арапов М. В. (1984), *Правило и исключение*. В: *Системные исследования 1984*, 351–367.
- Атаян Э. Р. (1987), *Язык и внеязыковая действительность. Опыт онтологического сравнения*. Ереван.
- Барт Р. (1975), *Основы семиотики*. В: Басин Е. Я., Поляков М. Я. (ред.), *Структурализм: «за» и «против»*. Москва, 114–163.
- Бахтин М. М. (1979), *Эстетика словесного творчества*. Москва.
- Берг Л. С. (1977), *Труды по теории эволюции*. Москва.
- Блумфилд Л. (1968), *Язык*. Москва.
- Бондарко А. В. (1985), *К теории функциональной грамматики*. В: Яоцева В. Н. (ред.), *Проблемы функциональной грамматики*. Москва, 16–29.
- Будагов Р. А. (1973), *К теории синтаксических отношений*. В: *Вопросы языкознания*, 1, 3–15.
- Гак В. Г. (1985), *К типологии функциональных подходов к изучению языка*. В: Ярцева В. Н. (ред.), *Проблемы функциональной грамматики*. Москва, 5–15.
- Гаспаров Б. М. (1998), *Тартуская школа 1960-х годов как семиотический феномен*. В: *Московско-тартуская семиотическая школа. История, воспоминания, размышления*. Москва, 57–69.
- Данеш Ф., Вахек Й. (1967), *Пражские исследования в области структурной грамматики на современном этапе*. В: Кондрашов Н. А. (ред.), *Пражский лингвистический кружок*. Москва, 325–337.
- Дридзе Т. М., Леонтьев А. А. (ред.), (1976), *Смысловое восприятие речевого сообщения (в условиях массовой коммуникации)*. Москва.
- Есперсен О. (1958), *Философия грамматики*. Москва.
- Звегинцев В. А. (1976), *Предложение и его отношение к языку и речи*. Москва.
- Иванов Вяч. Вс., Топоров В. Н. (1974), *Исследования в области славянских древностей*. Москва.

- Ильин И. П. (1975), *Словарь терминов французского структурализма*. В: Басин Е. Я., Поляков М. Я. (ред.), Структурализм: «за» и «против». Москва, 450–461.
- Исаченко А. В. (1961), *О грамматическом значении*. В: *Вопросы языкознания*, 1, 28–43.
- Киклевич А. К. (1998), *Язык и логика. Лингвистические проблемы квантификации*. München.
- Киклевич А. К. (2001), *Количество и юмор*. В: Киклевич А. (ред.), *Quantität und Gradierung in der natürlichen Sprache*. München, 123–148.
- Косеска-Тошева В., Гаргов Г. (1990), *Българско-полска съпоставителна граматика. Т. 2. Семантичната категория определеност/неопределеност*. София.
- Лайонз Дж. (1978), *Введение в теоретическую лингвистику*. Москва.
- Лещак О. (2000), *К проблеме понятия функции в функционально-прагматической методологии*. В: Kasperski E. (ред.), *Rozważania metodologiczne. Język — literatura — teatr*. Warszawa, 243–254.
- Лотман Ю. М. (1972), *Анализ поэтического текста*. Ленинград.
- Лотман Ю. М. Структура художественного текста. Москва, 1970.
- Лэм С. М. (1977), *Очерк стратификационной грамматики*. Минск.
- Любищев А. А. (1982), *Проблемы формы систематики и эволюции организмов*. Москва.
- Мейе А. (1960), *Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков* // Звегинцев В. А. (ред.), *История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях*. Москва, 363–385.
- Мельничук А. С. (ред.) (1992), *Методологические основы новых направлений в мировом языкознании*. Киев.
- Мурзин Л. Н. (1984), *Основы дериватологии*. Пермь.
- Мурзин Л. Н. (1998), *Полевая структура языка: фатическое поле*. В: Мишланов В. А. (ред.), *Фатическое поле языка*. Памяти профессора Л. Н. Мурзина. Пермь, 9–14.
- Мухин А. М. (1961), *Синтаксема как функциональная синтаксическая единица*. В: *Филологические науки*, 3, 53–65.
- Попов Ю. В. (1972), *Общая грамматическая теория в немецком языкознании*. Минск.
- Почепцов Г. Г. (1971), *Конструктивный анализ структуры предложения*. Киев.
- Пуанкаре А. О науке. Москва, 1990.
- Рудяков А. Н. (2004), *Язык, или почему люди говорят. Опыт функционального исследования естественного языка*. Киев.
- Солищев В. М. (1977), *Язык как системно-структурное образование*. Москва.
- Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. Москва, 1977.
- Топоров В. Н. (1972), *К происхождению некоторых поэтических символов (палеолитическая эпоха)*. В: *Ранние формы искусства*. Москва, 77–103.
- Топоров В. Н. (1987), *О структурном изучении языка*. В: *Общее языкознание. Хрестоматия*. Минск, 226–238.
- Урманцев Ю. А. (1978), *Начала общей теории систем*. В: Горский Д. П. (ред.), *Системный анализ и научное знание*. Москва, 7–41.

- Урысон Е. В. (2003), *Проблемы исследования языковой картины мира*. Москва.
- Фосслер К. (1960), *Позитивизм и идеализм в языкознании*. В: В. А. Звегинцев (ред.), *История языкознания 19 и 20 вв. в очерках и извлечениях*. Ч. 1. Москва, 286–297.
- Храковский В. С. (1966). *Грамматические категории глагола (опыт теории взаимодействия)*. В: Бондарко А. В., Воейкова М. Д., Козинцева Н. А. (ред.), *Межкатегориальные связи в грамматике*. Санкт-Петербург, 22–42.
- Якобсон Р. (1985), *Избранные работы*. Москва.
- Яковлев Н., Ашхамаф Д. (1941), *Грамматика адыгейского литературного языка*. Москва — Ленинград.
- Ágel V. (1997), *Ist der Gegenstand der Sprachwissenschaft die Sprache?* В: Kertész A. (ред.), *Metalinguistik in Wandel. Die „kognitive Wende“ in Wissenschaftstheorie und Linguistik*. Frankfurt am Main etc., 57–98.
- Beaugrande R. de. (1996), *Funkce a forma v jazykové teorii a výzkumu*. В: *Slovo a slovesnost*. 1996/57–1, 1–29.
- Coseriu E. (1987), *Formen und Funktionen. Studien zur Grammatik*. Tübingen.
- Daneš F. (1987), *On Prague School Functionalism in Linguistics*. В: *Functionalism in Linguistics*. Amsterdam — Philadelphia, 3–38.
- Davidse K. (1987), *M. A. K. Halliday's Functional Grammar and the Prague School*. В: *Functionalism in Linguistics*. Amsterdam — Philadelphia, 39–79.
- Döhmann K. (1974), *Die sprachliche Darstellung logischer Funktoren*. В: *Logik und Sprache*. München, 28–56.
- Fenk-Oczlon G. (1990), *Ikonomismus versus Ökonomieprinzip. Am Beispiel russischer Aspekt- und Kasusbildungen*. В: *Papiere zur Linguistik*, 42, 49–69.
- Grzegorzczkova R. (1992), *Problemy dyskusyjne w opisie zjawiska referencji*. В: *Etudes de linguistique Romane et Slave*. Kraków, 271–281.
- Grzegorzczkova R. (1995), *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa.
- Grzegorzczkova R./Laskowski R./Wróbel H. (red.) (1984), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa.
- Haas W. (1987), *Function and Structure in Linguistic Descriptions*. В: *Functionalism in Linguistics*. Amsterdam — Philadelphia, 333–353.
- Hempel C. G. (1965), *Aspects of Scientific Explanation*. New-York — London.
- Jachnow H. (1975), *Gibt es eine einheitliche Kasus-kategorie im Russischen?* В: *Anzeiger für Slavische Philologie*, 113–131.
- Jachnow H. (1981), *Sprachliche Funktionen und ihr Hierarchgefüge*. В: *Forms and Functions*. Tübingen, 10–24.
- Jachnow H. (1987), *Sprachfunktionsforschung*. В: *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*. Berlin — New York, 612–626.
- Karwatowska M., Szpyra-Kozłowska J. (2005), *Lingwistyka płci. Ona i ona w języku polskim*. Lublin.
- Koch W. A. (red.) (1990), *Natürlichkeit der Sprache und der Kultur*. Bochum.
- Korzyk K. (1999), *Język i gramatyka w perspektywie „komunikatywizmu”*. В: Аwdiejew А. (ред.), *Gramatyka komunikacyjna*. Warszawa — Kraków, 9–32.
- Lubaszewski W. (1984), *Czy nowe językoznawstwo?* В: *Język Polski*, LXIV/1–2, 57–64.

- Pisarkowa K.** (1964), *Składniowa funkcja imiesłowów z czasownikiem mieć*. В: *Język polski*. XLIV/4, 231–237.
- Pisarkowa K.** (red.) (2000), *Językoznawstwo Bronisława Malinowskiego*. Т. 2. Краków.
- Schmidt W.** (1969), *Skizze der Kategorien und der Methode der funktionalen Grammatik*. В: *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung*, 22, 518–531.
- Tokarski R.** (1976), *O pewnym kontekstowym znaczeniu form stopnia wyższego*. В: *Język Polski*. LVI/5, 339–341.
- Topolińska Z.** (red.) (1984), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Warszawa.

Резиме

Александр Киклевич

ФУНКЦИОНАЛНИ ПРИСТУП У ПАРАДИГМАМА ФИЛОЗОФИЈЕ ЈЕЗИКА

У чланку се разматра место функционалног приступа у разним парадигмама филозофије језика, и са тог становишта посебно се разматрају две парадигме: структуралистичка и постструктуралистичка. Аутор критикује гледиште према којем се прелазак од структурализма на савремену „сколошку“ лингвистику састојао у томе што је као доминантан прихваћен функционални приступ у опису језичког система и језичких јединица. Такво гледиште износи се у радовима В. Г. Гака, Р. Бугранда, М. В. Арапова, А. Н. Рудјакова, О. Лешчака и других. Према тој концепцији функционална лингвистика била је шире прихваћена у европској лингвистици крајем XIX и почетком XX века, док се парадигматска револуција у другој половини XX века састојала у томе што је објекат систематских лингвистичких проучавања постала социјална и когнитивно-културна средина знаковних система. Аутор доказује тезу да је језички систем средина за своје елементе, те да је могуће функционално истраживање унутар језичког система. У вези с тим се као темељна разматра лингвистичка концепција Х. Јахнова. У појединим деловима чланка аутор подробно разматра функционално-структуралне приступе у проучавању лексике, граматике (морфологије) и синтаксе.

М. В. ШАМАНОВА
(Воронеж)

МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КАТЕГОРИИ

Изучение коммуникативного сознания предполагает изучение образующих его коммуникативных категорий и концептов. Под коммуникативными категориями понимаются наиболее общие по своему содержанию коммуникативные концепты, несущие наиболее существенную для коммуникативного сознания и обобщенную коммуникативную информацию. Категории — это вторичные зонтичные концепты, то есть обобщающие и включающие в себя первичные, более конкретные концепты. Коммуникативные категории русского языка рассматриваются на материале категории «общение».

Ключевые слова: концепт, когнитивная категория, коммуникативная категория, зонтичный концепт, когнитивный классификационный признак, общение

Составной частью когнитивного сознания нации является коммуникативное сознание. Под коммуникативным сознанием, по определению И. А. Стернина, понимается «совокупность знаний и механизмов, которые обеспечивают весь комплекс коммуникативной деятельности человека. Это коммуникативные установки сознания, совокупность ментальных коммуникативных категорий, а также набор принятых в обществе норм и правил ведения общения. Для русского человека это совокупность знаний о том, как надо вести общение в России» [Стернин 2003: 11].

Изучение коммуникативного сознания предполагает изучение образующих его коммуникативных категорий и концептов.

Коммуникативные категории содержат информацию о том, «как тот или иной носитель языка понимает категоризируемое явление, что он включает в состав данного явления» [Попова, Стернин 2002: 30-31].

Под коммуникативными категориями понимаются наиболее общие по своему содержанию коммуникативные концепты, имеющие наиболее существенную для коммуникативного сознания и обобщенную коммуникативную информацию.

Категории — это вторичные зонтичные концепты, то есть обобщающие и включающие в себя первичные, более конкретные концепты.

Используется следующая методика выделения коммуникативных категорий как единиц национальной концептосферы:

- 1) составляется список всех имеющихся в концептофере коммуникативных концептов;
- 2) выявляются наиболее обобщенные из них (зонтичные, то есть покрывающие ряд других коммуникативных концептов);
- 3) определяется важность, актуальность концептов для национального сознания;
- 4) анализируется степень лексической объективации концепта (категории должны иметь высокий уровень лексической объективации — ключевые слова-репрезентанты концепта должны возглавлять большое, многотысячное лексико-фразеологическое поле; репрезентанты концепта должны иметь обширное ассоциативное поле с высоким уровнем согласованности ассоциативных реакций); высокий уровень языковой объективации является показателем устойчивости концепта как ментального явления национальной концептосферы;
- 5) наиболее важные, актуальные и обобщенные концепты с высоким уровнем лексической объективации определяются как **категории**.

В русском коммуникативном сознании к категориям можно в указанном выше смысле отнести такие коммуникативные концепты как *общение, язык, вежливость*.

Так, исследуемая нами категория *общение* включает в себя более конкретные коммуникативные концепты (например, *диалог, монолог, спор, говорение, слушание, вербальные и невербальные средства в общении, установление и поддержание контакта, круг общения, тематика общения* и др.), и тесно связана с другими концептами (*одиночество, гостеприимство, знакомство, благодарность, критика, пустословие, убеждение, конфликт, просьба, клевета, обещание, совет, спор* и др.). Категория *общение* актуальна для русского коммуникативного сознания, о чем свидетельствуют лексико-фразеологическое поле ключевого слова-репрезентанта концепта — одно из самых больших лексико-фразеологических полей русского языка, и обширное ассоциативное поле.

Н. А. Лемяскина назвала в исследовании, посвященном рассмотрению и описанию развития языковой личности на материале

речевого поведения младшего школьника (с 1 по 4 класс), категории *общение* и *вежливость* гиперкатегориями, так как именно они образуют ядро коммуникативного сознания младшего школьника [Лемяскина 2004: 7].

Получить доступ к содержанию концепта можно через язык. Исследование семантики языковых единиц, вербализующих концепт, — путь к описанию вербализуемой части концепта [Попова, Стернин 2006: 14].

Задача лингвистической концептологии, как одного из направлений когнитивной лингвистики, заключается в том, чтобы, «выявив максимально полно состав языковых средств, репрезентирующих (т.е. выражающих, вербализующих, объективирующих) исследуемый концепт и, описав максимально полно семантику этих единиц (слов, словосочетаний, ассоциативных полей, паремий, текстов), применяя методику когнитивной интерпретации результатов лингвистического исследования, смоделировать содержание исследуемого концепта как глобальной ментальной (мыслительной) единицы в ее национальном (возможно, и в социальном, возрастном, гендерном, территориальном) своеобразии и определить место исследуемого концепта в концептосфере [Там же: 16].

М. В. Пименова в Предисловии к «Введению в когнитивную лингвистику» отмечает: «Концепт рассеян в языковых знаках, его объективирующих. Чтобы восстановить структуру концепта, надо исследовать весь языковой корпус, в котором репрезентирован концепт — (лексические единицы, фразеологию, паремиологический фонд), включая систему устойчивых сравнений, запечатлевших образы-эталоны, свойственные определенному языку» [Введение в когнитивную лингвистику 2004: 9].

В. И. Карасик разграничивает три принципиально различных способа языковой объективации концепта — обозначение, выражение и описание. **Обозначение** понимается как присвоение фрагменту осмысливаемой действительности наименования, специального знака. **«Выражение** концепта — это вся совокупность языковых и неязыковых средств, прямо или косвенно иллюстрирующих, уточняющих и развивающих его содержание»; **«Описание** концепта — это специальные исследовательские процедуры толкования значения его имени и ближайших обозначений». Описание осуществляется дефинированием, контекстуальным анализом, этимологическим анализом, паремиологическим анализом, интервьюированием, анкетированием, комментированием [Карасик 2004: 110–111].

Таким образом, для описания содержания и структуры ментальной категории необходимо выявить максимальное число языковых средств, ее репрезентирующих. Для этого используются различные методы.

В исследовании языкового сознания выделяют два подхода: лингвистический и психолингвистический.

Уровень традиционного лингвистического описания языкового сознания предполагает обобщенное описание значений и употреблений языковых единиц и структур в отвлечении от психологии говорящего человека и психологической реальности выполняемого описания. Такой подход предполагает описание того, что *есть* в языке, что уже зафиксировано в текстах, словарях, письменной и устной речи, что устоялось, определилось и является общепринятым. Описывается наиндивидуальное в языке.

Уровень психолингвистического описания языковых фактов отражает результаты экспериментальных исследований, в частности, выполненных с помощью различного рода ассоциативных экспериментов и многочисленных других экспериментальных процедур (методика интервьюирования, метод субъективных дефиниций, интерпретационный эксперимент, методика семантического шкалирования, методика ранжирования и др., <...> которые позволяют выявить и описать содержание языковых знаков и структур в том виде, в каком они реально присутствуют в сознании носителей языка, а также выявить характер взаимодействия языковых единиц и структур в процессах понимания, хранения и порождения речевых произведений [Попова, Стернин 2006: 32–33].

Исследование коммуникативных категорий также возможно как лингвистическими, так и психолингвистическими методами.

Лингвистические методы описания коммуникативного сознания предполагают, в частности, анализ семантических связей, в которые вступает ключевое слово-репрезентант концепта (категории) — анализ синонимических рядов, антонимических пар, построение деривационного, лексико-фразеологического, лексико-грамматического поля ключевого слова концепта. Как отмечает Б. Ю. Норман, «в языковой системе, в том числе в тематической организации лексики, отражаются особенности познавательного опыта конкретного народа, черты его материальной и духовной культуры, а также определенная, принятая данным языком «конвенция» [Норманн 2004: 163].

Современные толковые словари приводят сходные значения лексем *общение, общаться*: *общение* — «взаимные сношения, деловая, дружеская связь»; *общаться* — «поддерживать отношения,

встречаться, иметь общение с кем-л.» (Словарь русского языка: В 4-х т. /Под ред. А. П. Евгеньевой. — М., 1981–1984; Словарь современного русского литературного языка: В 17 т. — М.-Л., 1959; Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. — М., 1995; Ефремова Т.В. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. — М., 2000; Большой толковый словарь русского языка / Под ред. С. А. Кузнецова. — С.-Петербург, 2003).

В Словаре синонимов русского языка З.Е. Александровой приводятся следующие парадигмы ключевого слова: *общение* — *соприкосновение* — *сношения*. Лексема *соприкосновение* указывает на поверхностное знакомство, не предполагающее близких, дружеских отношений. Лексема *сношения* употребляется преимущественно в книжной речи: *вступить в сношения, дипломатические сношения* (ср.: *И ничего-то мы не знали о России, только и знали, что пишут газеты, — что вот приехали из России большевики, торговая делегация, и будут с Россией сношения*. В. Каверин; *Правда, всего посажено было по разным поводам (сношение с хозяевами) человека четыре, и ни один из них не был расстрелян (а наоборот, получил лучшее алиби перед Руководством)*. А. Солженицын).

Лексема *общаться* связана синонимическими отношениями со следующими лексемами: *соприкастаться, знатьяся, водиться, якшаться, путаться, валандаться* (Словарь синонимов русского языка / Под ред. А. П. Евгеньевой. — М., 2001; Александрова З. Е. Словарь синонимов русского языка. — М., 1975). Лексема *знатьяся* имеет значение «поддерживать с кем-либо знакомство, приятельские, дружеские отношения», слово чаще употребляется с отрицанием: *не знатьяся с кем-л., не хотеть знатьяся с кем-л.* Лексема *водиться* указывает на более тесное знакомство, близкие, дружеские отношения. В современном русском языке употребляется чаще по отношению к детям, школьникам: *с этим мальчиком больше не возжусь*. В XIX в. такого ограничения в употреблении слова не было (ср.: *С веселыми мужчинами вроде Облонского водиться, она уже знала теперь, что значило... это значило пить и ехать после питья куда-то*. Л. Толстой; *Припомнились даже два-три неуплаченные долга, правда, пустяшные, но долги чести и таким людям, с которыми он перестал водиться и об которых уже говорил дурно*. Ф. Достоевский). Лексемы *якшаться* и особенно *путаться* подчеркивают нежелательность или предосудительность знакомства, связи с кем-либо, отношения с подозрительным человеком, с подозрительными людьми. Лексема *валандайяся* указывает на бестолковость, бесполезность длительного общения.

Таким образом, анализ словарных дефиниций ключевых слов-репрезентантов и их синонимов позволяет определить некоторые признаки исследуемого концепта:

- *установление знакомства между людьми;*
- *поддержание определенных связей, отношений;*
- *характер связи (поверхностные или более глубокие — приятельские, дружеские и т. п. связи);*
- *необходимость общения (желательное / нежелательное);*
- *моральная оценка (предосудительное);*
- *польза от общения (полезное / бесполезное).*

Построение деривационного поля лексем, вербализующих исследуемый концепт, позволяет обнаружить целый ряд дополнительных когнитивных признаков.

Для лексемы *общение* Словообразовательный словарь русского языка А. Н. Тихонова отмечает следующие однокоренные лексемы: *общаться, общительный, общительно, общительность, необщительный, необщительно, необщительность, малообщительный*. Данные лексемы позволяют установить следующие признаки концепта *общение*: *установление взаимосвязи, взаимоотношений между людьми, качества человека в отношении к общению*.

В Толковом словаре живого великорусского языка В. И. Даля были и другие однокорневые единицы, в настоящее время вышедшие из употребления или входящие в другую словообразовательную парадигму. К первой группе относятся следующие лексемы: *общать / общить* («приобщать, соединять, считать вместе, заодно»), *общник / общница* («участник, соучастник, сотрудник, товарищ в работе, единомышленник»), *общничать* («составлять, образовывать общества, товарищество, братства»), *общитель / общительница* («кто общает что, либо общается чему»), *общуха* («складчина, братчина на пиво, вино»), *обществовать* («общаться чему, участвовать»), *общезжитель* («монах, инок в общежитии»), *общезжительный* («уступчивый, уживчивый человек»), *общезжительство* («жить с кем-л. вместе, сообщая»). Ко второй группе можно отнести следующие лексемы: *общий* («одинаково относящийся ко всем, ко всякому, или к тем людям, о коих идет речь»), *общность* («свойство общего»), *община* («складчина, братчина, общее имение или достояние, артельщина»), *общинный* («относящийся, принадлежащий к общине»), *общество* («собрание людей, товарищески, братски связанных какими-л. общими условиями»), *общественный* («обществу присвоенный, к нему относящийся»), *общественник* («принадлежащий к обществу, общине, собрат по сословию»). К

настоящему времени оказались утраченными значения общности, присоединения, принадлежности к чему-л. в отношении к процессу общения, хотя их можно проследить и установить в другой словообразовательной парадигме: *общий, разобщить, разобщиться / разобщаться, разобщить / разобщать, разобщение, разобщенный, разобщенно, разобщенность, разобщительный*.

Нами был использован также метод построения лексико-фразеологического поля ключевого слова-репрезентанта концепта. Лексико-фразеологическое поле, репрезентирующее концепт *общение*, — одно из самых больших полей русского языка. Оно насчитывает 2102 лексемы и 1098 фразеологических единиц. Это подтверждает категориальный статус данного концепта, показывает, что данная категория является значимой для процесса мышления, а также является устойчивой ментальной категорией, поскольку только устойчивые концепты имеют обширные языковые средства вербализации.

Анализ семантики составляющих поле лексических и фразеологических единиц позволил выявить ряд когнитивных признаков. Назовем некоторые из них, обозначая сначала когнитивный классификационный признак, затем образующие его когнитивные признаки:

Характеристика речи:

громкая речь: крик, гам, гомон, звучный, прикрикнуть / прикрикивать, горланить, орать, галдеть, повышать тон, сотрясать воздух, во весь голос и др.;

тихая речь: приглушенный, вполголоса, шептать и др.;

невнятная речь: бормотание, бурчание, косноязычный, гнусавый, шепелявить, лепетать / пролепетать, бормотать, гнусавить, едва ворочать языком, каша во рту и др.;

непоследовательная речь: непоследовательность, противоречивость, сбивчивость, непоследовательно, напутать / напутывать, сбиться / сбиваться, коверкать / исковеркать, перескочить / перескакивать, не уметь связать двух слов, перескакивать с одного на другое и др.;

лаконичная речь: сжатость, лаконичный и др.;

подробное, длительное изложение: детальный, развернуто, расписать / расписывать, распространяться / распространиться, заливать соловьем, развертывать картину и др.;

ремарки в речи: уточнение, детализация, конкретизация, дополнение, оговорка, упоминание, добавление, прибавление, уточнить / уточнять, конкретизировать, резюмировать, итожить / подыто-

жить, касаться / коснуться, подчеркнуть / подчеркивать, прибавить / прибавлять, добавить / добавлять, детализировать, суммировать, обобщить / обобщать, оговориться / оговариваться, обмолвиться, упомянуть / упоминать, клонить, отметить / отмечать, затронуть / затрагивать, акцентировать, заострить / заострять, дополнить / дополнять, подводить черту, к слову молвить, пришлось к слову, уходить в сторону, гнуть свое, другими словами, иными словами и др.;

доступное изложение: *доходчивость, доступный, доходчиво, толком и др.;*

использование юмора: *острословие, острота, острословить, острить / сосстричь, каламбуричь / скаламбуричь, насмешка, колкость, ирония, сарказм, подишучивание, зубоскальство, подковырка, балагурство, шутить / пошутить, насмехаться, язвить / съязвить, ехидничать / съехидничать, высмеять / высмеивать, осмеять / осмеивать, засмеять / засмеивать, зубоскалить, вышутить / вышучивать, поддеть / поддевать, подколоть / подкальывать, подковырнуть / подковыривать, смеяться / посмеяться, подсмеиваться, трунить, подшутить / подшучивать, подтрунить / подтрунивать, иронизировать, балагурить, тешиться / потешиться, насмешничать, насмеяться, играть словами (в слова), шутки шутить, пересыпать речь шутками, отпускать шуточки, представить в смешном виде, выставлять в смешном виде, пускать шпильку, уморить со смеху и др.*

Характер протекания общения:

конфликтное: *разлад, несогласие, скандал, размолвка, распря, перебранка, грызня, распекание, конфликтовать, скандалить / наскандалить, ссорить / поссорить, ссориться / поссориться, ругаться / поругаться, бранить / выбранить, разругать / разругивать, словесная перестрелка, задавать звону, поливать руганью, устраивать сцену, задавать баню, мылить шею и др.;*

дискуссионное: *дискуссия, дебаты, прения, обсуждение, диспут, словопрение, полемика, спор, спорный, дискуссионный, полемизировать, диспутировать, дискутировать, дискуссировать, дебатировать, спорить / поспорить, рассмотреть / рассматривать, обсудить / обсуждать, круглый стол, садиться за один стол, держать совет, держать совещание, чинить совет и др.;*

открытое: *признание, откровение, откровенность, излияние, доверительность, доверительный, прямо, открыто, искренне, чистосердечно, напрямик, откровенно, начистоту, начистую, откровенничать, выложить / выкладывать, открыться / открываться, излить / изливать, излиться / изливаться, изливать душу, рас-*

крывать <свое> сердце, резать правду <матку> в глаза, кидать в глаза, кидать в лицо, раскрывать душу, выкладывать подноготную, раскрывать себя, открывать свое сердце, обнажить сердце, обнажить душу, рубануть сплеча, положив руку на сердце, в глаза, без лишних слов, без обиняков, по душам, как на духу, со всей откровенностью, без утайки, без околичностей, с плеча и др.;

конфиденциальное: конфиденциальное, интимничать, исповедь, исповедаться, исповедоваться, исповедовать, шушукать, шушукаться, сообщить по секрету, на ушко, по углам;

надоедливое: докучание, привязаться / привязываться, липнуть, прилипнуть / прилипать, прилепиться / прилепляться, прицепиться / прицепляться, приставать / пристать, докучать, лезть, липнуть как муха, липнуть как банный лист, стоять над душой, висеть над душой, торчать над душой, сидеть над душой, приставать как пластырь <к болячке>, мозолить глаза, лезть в печенку, вынимать душу из тела, выматывать кишки, вытрясти душу, не давать ни отдыху ни сроку и др.

Назначение общения:

побуждение принять точку зрения: убеждение, увещание, внушение, уговаривание, разуверение, поучение, уламывание, пропагандировать, агитировать / сагитировать, настраивать / настроить, навязать / навязывать, разубедить / разубеждать, вразумить / вразумлять, склонить / склонять, внушить / внушать, направить / направлять, отговорить / отговаривать, ставить на путь истинный, вкладывать в голову, капать на мозги, вбивать в башку, наводить на ум и др.;

побуждение к деятельности: подговор, наущение, подстрекательство, подзадоривание, подзуживание, подначка, раззадорить / раззадоривать, подзадорить / подзадоривать, подбить / подбивать, натравить / натравливать, науськать / науськивать, подговорить / подговаривать, подучить / подучивать, подзуживать / подзудить, подначивать / подначить, подстрекнуть / подстрекать, вдохновить / вдохновлять, воодушевить / воодушевлять, поддавать жару, поддавать пару и др.

урегулирование разногласий: согласование, уговор, сговор, соглашение, договор, договоренность, условие, условиться / уславливаться и условливаться, договориться / договариваться, сговориться / сговариваться, согласовать / согласовывать, столкнуться / столкновываться, стакнуться, бить по рукам, ударять по рукам, давать пять и др.

Содержание общения:

обмен информацией: *опрос, расспрос и расспрашивание, выяснение, спросить / спрашивать, расспросить / расспрашивать, переспросить / переспрашивать, узнавать / узнать, выяснить / выяснять, опросить / опрашивать, разузнать / разузнавать, разведать / разведывать, допросить / допрашивать, вывести / выводить, известить / извещать, информировать / проинформировать, сообщить / сообщать, осведомить / осведомлять, оповестить / оповещать, уведомить / уведомлять, прощупывать почву, зондировать почву, доводить до сведения, ставить в известность, давать знать и др.*

обмен мнениями, высказывание мнения: *рассуждение, высказывание, соображение, замечание, мнение, суждение, высказаться / высказываться, предположить / предполагать, заключить / заключать, рассуждать, судить, делать предположение, строить предположения, строить гипотезы, приходиться к заключению, приходиться к выводу и др.;*

обращение с просьбой: *мольба, заклинание, просьба, просить / попросить, вымолить / вымаливать, упрощить / упрощивать, молить, умолить / умолять, заклинать, кланяться / поклониться, выпросить / выпрашивать, замолвить словечко (слово), ударяться в ноги, возносить мольбу, стоять на коленях, падать в ноги, ходить на поклон, бить челом, ударять челом, подъезжать на полозьях, бросаться в ноги, подступать с ножом, с поклоном, на коленях и др.*

обещание: *обязательство, обещание, слово, посул, зарок, божба, клятва, обещать / пообещать, клясться / поклясться, божиться / побожиться, сулиться / посулиться, сулить / посулить, насылить, обещаться / пообещаться, наобещать, сулить завтраки, кормить обещаниями, обещать с три короба, <не> устоять в <своем> слове, бросаться словами, сулить золотые (златые) горы, давать слово, бить себя в грудь, давать голову свою порукой, давать честное слово и др.;*

объяснение, толкование: *объяснение, разъяснение, разжевывание, вдалбливание, объяснить / объяснять, пояснить / пояснять, разъяснить / разъяснять, растолковать / растолковывать, втолковать / втолковывать, комментировать / прокомментировать, трактовать, разжевать / разжевывать, вдолбить / вдалбливать, вводить в курс, вносить ясность, проливать свет, вкладывать в рот, выкладывать на тарелочке, вдалбливать в голову, вбивать в голову и др.;*

выражение недовольства, жалоба: *сетование, нытье, жалоба, причитание, ропот, причитать, запричитать, заныть, сетовать / посетовать, стонать, роптать, ныть, скулить, плакаться, хны-*

кать, жаловаться / пожаловаться, нажаловаться, волком выть, лить крокодиловы слезы, плакать (плакаться) в жилетку, по-волчьи выть и др.;

выражение благодарности: благодарность, признательность, благодарить, отблагодарить, черная неблагодарность, выражать благодарность, выражать признательность, рассыпаться в благодарностях, платить черной неблагодарностью, отвечать черной неблагодарностью и др.;

приказание: предписание, распоряжение, приказание, повеление, приказ, командовать / скомандовать, распорядиться / распорядиться, повелевать / повелеть, велеть, приказать / приказывать, нарубить на нос, отдавать приказ, отдавать распоряжение и др.;

утешение: утешение, утешить / утешать, утереть слезы;

запрещение: запрет, воспреещение, запрещение, воспретить / воспрепятствовать, заказать / заказывать, запретить / запрещать, наложить запрет, наложить вето, положить заказ;

обращение с призывом: зов, клич, призыв, воззвание, взывать / воззвать, кликать клич, глас вопиющего в пустыне;

обращение с напоминанием: напоминание, тыканье, напомнить / напоминать, тыкать, тыкать в нос;

извинение: извинение, извиниться / извиняться, извинить / извинять, дать индульгенцию, выдавать индульгенцию;

приветствие: приветствие, здороваться / поздороваться, перездороваться, приветствовать / поприветствовать, кланяться, раскланяться / раскланиваться, отвешивать поклон, ломать (ломить) шапку, бить челом, брать под козырек, снять шапку, давать пять, в пояс;

прощание: прощание, проститься / прощаться, откланяться / откланиваться, распрощаться, распрощаться, сказать последние прости, сделать ручкой, последнее прости.

Ценность информации:

сообщение недостоверной информации: лганье, вранье, неправда, ложь, провратиться/провираться, темнить, изовратиться, изолгать, одурачивать, дурачить, перевернуть / перевернуть, врать / наврать и соврать, заливать, обмануть / обманывать, исказить / исказить, извратить / извращать, лгать / солгать и налгать, перетолковать / перетолковывать, завратиться / завираться, морочить голову, представить в кривом зеркале, представить в ложном свете, рассказывать сказки, петли вязать, вертеться как бес перед заутреней, наврать с три короба, вешать лапшу на уши, пудрить

мозги, заговаривать зубы, дурићу голову, лити колокола, заправлять арапа, прибавити дјя краснаго словца, дурићу голову, сказки сказывать и др.;

обмен несодержательной информацией: пустословие, словоблудие, краснобайство, трепотня, болтология, говорильня, фразерство, пустозвонство, болтовня, пустословить, пустозвонить, болтать, балаболить, трепаться / потреться, травить, городить, плести, молотъ, сморозить, гнать, нести, нагородить / нагоразживать, лити воду, сорить словами, перекадывать из пустого в порожнее, перекачивать бочку взад-вперед, молотъ языком, трепать язык (языком), звонить языком, сорить словами, разводити соловьев, точить <свой> язык, городить пустое, чесать язык, болтать языком, плести околесицу, плести вздор, нести ахинею и др.

обмен искаженной информацией: молва, злословие, сплетня, кривотолки, слух, злоязычие, злоречие, толки, пересуды, клевета, ябедничество, наговор, навет, поклеп, инсинуация, сплетничать, злословить, судачить, пересуживать, нашептывать / нашепывать, оговорить / оговаривать, клеветать / наклеветать, чернить / очернить, оболгать, оклеветать, порочить / опорочить, славить / ославить, суды да пересуды, кривые толки, сарафанное радио, судить да рядить, переносить вести, мыть косточки, чесать языки (языками), напеть в уши, класть клеймо, бросать тень, покрывать позором, возводить напраслину, вешать собак <на шею> и др.

Активность собеседников в разговоре:

восприятие речи: слушание, выслушивание, слушать, выслушать / выслушивать, уловить / улавливать, слышать, внять / внимать, обращаться в слух, наострить слух, настораживать слух, наставлять ухо, ловить каждое слово, наострить уши, распускать уши, ловить на лету, прослушать <все> уши, слушать во все уши, хлопать ушами, разинуть рот, раскрыть рот, глотать слова, клонить слух, клонить ухо, стричь ушами, глядеть в рот, приклонить ухо, приклонить слух, с открытым ртом, краешком уха, ухо топориком, обоими ушами и др.;

вступление в разговор: заговаривать, разговориться, открывать рот, обреть дар речи, язык чешется, разевать рот, раскрывать рот, подавать голос, разжимать губы, срываться с губ, слетать с губ, соскакнать с языка, язык свербит, заводить разговор, вступить в разговор и др.;

уклонение от разговора, умолчание: молчание, умолчание, молчать, умолчать / умалчивать, смолчать, промолчать, помалки-

вать, недоговаривать / недоговорить, заговор молчания, печать на устах, оставлять при себе, не размыкать уст, не отворять рта, не молвить слова, хранить молчание, не обмолвиться ни словом, обходить молчанием, держать язык за зубами, не открывать рот, как (будто, словно, точно) воды в рот набрал, играть в молчанку, не раскрывать рта, застегнуть ротов на все пуговицы, будто камни в рот набрал и др.;

вмешательство в разговор: *вкрапление, включение, вмешательство, вторжение, вмешаться / вмешиваться, перебить / перебивать, влиться, вклиниться / вклиниваться, вставить / вставлять, вернуть / вертывать, вязаться / вязываться, встрять, оборвать / обрывать, обрезать, прерывать / прервать, вкраплять / вкрапить, вертывать слово, не давать рта раскрыть, не давать слова вымолвить и др.;*

побуждение к участию в разговоре: *разговорить, клещами тащить, клещами вытягивать, вкладывать в уста, тянуть за язык, развязать язык, вытянуть слово, разрешать язык, разверзть уста, клещами не выдерешь;*

прекращение разговора: *замолчать, замолкать / замолкнуть, умолкать / умолкнуть, заткнуться / затыкаться, слова замерли на устах, замкнуть уста, привязать язык, наложить печать на уста, язык отнялся, слова <комом> застревают в горле, застегнуть рот, укоротить (обкоротить) язык, наступать на язык, язык завалился за щеку, проглотить слова, лишаться языка, затыкать рот, на полуслове и др.*

Выражение отношения к содержанию разговора, к собеседнику:

похвала: *похвала, одобрение, расхваливание, славословие, одобрить / одобрять, хвалить / похвалить, льстить / льстить, славословить, нахвалить / нахваливать, расхвалить / расхваливать, превознести / превозносить, осыпать похвалами, расточать похвалы, возносить до небес, петь дифирамбы, петь осанну, восклицать осанну, курить фимиам, петь славу, рокотать славу, поминать добром, вспоминать добром и др.;*

упрек: *укор, нареkanie, упрек, попрек, устыжение, пиление, нападки, совестить / усовестить, стыдить / пристыдить, застыдить, колоть / уколоть, обвинять / обвинить, срамить, корить, попрекать / попрекнуть, пенять / попенять, есть поедом, колоть глаза, точить как ржа железо, выжигать со света, катить бочку, сожрать с потрохами, уколоть глаза, осыпать упреками и др.;*

выражение согласия: *подтверждение, согласие, таканье, подтвердить / подтверждать, соглашаться / согласиться, агакать, вторить, такать, подписаться обеими руками, давать добро, давать согласие, кивать головой и др.;*

выражение несогласия: *возражение, опровержение, прекословие, возразить / возражать, оспорить / оспаривать, опровергнуть / опровергать, противоречить, прекословить, парировать / отпарировать, перечить, ответить несогласием, не дать согласия, встречать в штыки, идти наперекор, встречать в штыки, давать поворот на сто восемьдесят градусов и др.;*

критика: *порицание, неодобрение, критика, осуждение, осудить / осуждать, порицать, обличать / обличить, критиковать, громить, подвергать критике, навести критику, выводить на чистую воду, сорвать маску, клеймить презрением, клеймить позором и др.;*

Культурный уровень общения:

низкий культурный уровень: *ругательство, сквернословие, чертыханье, ругань, неприличие и неприличность, скабрзность, похабщина, непристойность, мат, матерщина, ругаться / ругнуться, браниться / выбраниться, сквернословить, материться, выражаться, выругаться, матюгаться, изрыгать, чертыхаться, крепкое слово (слово), черное слово, пригибать забранку, по матушке, в семь этажей и др.;*

высокий культурный уровень: *деликатность, комплимент, любезность, деликатничать / поделикатничать, любезничать, на «вы», переходить на «вы», называть на «вы», обращаться на «вы» и др.*

Некоторые когнитивные признаки вербализованы только фразеологическими единицами:

испытывать желание говорить: *просится на язык, язык чешется, язык свербит, вертится на языке, вертится на кончике языка, крутится на языке;*

рассуждать на излюбленную тему: *садиться на своего <любимого> конька, оседлать своего <любимого> конька, усесться на любимого конька, попасть на свой конек;*

вступать в беседу в соответствии с желаниями, настроением, взглядами кого-либо: *попадать в тон, попадать в <самую> точку, попадать в струю;*

принудить кого-либо к молчанию: *наложить печать на уста, укоротить (обкоротить) язык, замкнуть уста, полагать хранение устам (на уста), привязать язык, связывать язык, хватать за язык,*

наступать на язык, затыкать рот, заграждать уста, затыкать глотку;

касаться в разговоре того, что неприятно собеседнику: наступать на <любимую> мозоль, задевать за струну, беречь душу, беречь сердце, бить по больному месту, беречь <старую> рану, травить сердце, травить душу.

Отметим, что использование исключительно лингвистических методов описания концептов ограничивает возможности полного, комплексного исследования той или иной ментальной категории. Опора только на данные словарей оказывается недостаточной. **Психолингвистические экспериментальные процедуры** «позволяют выявить и описать содержание языковых знаков и структур в том виде, в каком они реально присутствуют в сознании носителей языка» [Стернин 2003: 12].

Для описания структуры и содержания коммуникативной категории *общение* мы использовали различные экспериментальные процедуры: свободный ассоциативный эксперимент, метод субъективных дефиниций (продолжите фразу: «*Общение — это...*»), направленный ассоциативный эксперимент (*общение — какое?*), подбор симиляров.

В результате было получено четыре экспериментальных описания набора когнитивных признаков концепта.

Яркость проявления признака в каждом эксперименте и соотношение полученных экспериментальных данных позволило описать полевую структуру категории *общение*, которая может быть представлена следующим образом:

Ядро

(цифры указывают процент испытуемых,
выделивших данный признак)

представляет собой беседу 28,8%

наличие партнеров-людей 16%

обмен информацией 10,8%

Ближняя периферия

протекает на работе и в школе 9,4%

предполагает установление дружеских взаимоотношений 8,7%

вызывает интерес 7,5%

предполагает установление и поддержание взаимоотношений 7,1%

представляет собой приятное времяпрепровождение 7,5%
веселое 6,2%
используются вербальные средства передачи информации 5,9%
протекает в малой группе 5,3%

Дальняя периферия

является потребностью, необходимостью 3,4%
предполагает обсуждение различных тем или одной темы 3%
полезное 2,8%
неприятное проведение времени 2,7%
имеет высокий культурный уровень 2,6%
доброе 2,5%
установление взаимопонимания 2,5%
установление любовных отношений 2,1%
используются невербальные средства передачи информации 2,1%
может протекать непосредственно или на расстоянии 2%
познавательное 2%
тесное 2%
предполагает встречу собеседников 2%
интимное 1,9%
протекает в семье 1,8%
предполагает наличие коммуникативных умений 1,6%
несодержательное 1,6%
доставляет удовольствие, положительные эмоции 1,4%
активное 1,4%
искреннее 1,4%
духовное 1,3%
предоставляет возможность познания 1,3%
может протекать в дискуссионной форме 1,3%
скучное 1,2%
вынужденное 1,2%
грубое 1,2%
длительное 1,2%
взаимное 1,1%
предполагает наличие общих дел, интересов, взглядов 1,1%
протекает за столом 1,1%
предполагает наличие личностных качеств 1,1%
короткое 1%
душевное 1%

Список когнитивных признаков, составляющих зону крайней периферии, приводить не будем в целях экономии места.

Описание полевой структуры концепта на основании результатов четырех экспериментов позволяет сделать следующие выводы. Ядро исследуемой категории компактно, яркость ядерных когнитивных признаков намного превышает яркость периферийных. Обширная периферия, нечеткий, размытый переход между зонами периферии свидетельствуют об актуальности исследуемой категории для русского коммуникативного сознания. Выделение признаков ядра и ближней периферии, их яркость подтверждаются, как правило, данными всех экспериментов. Для выделения периферийных зон особенно значимыми оказались результаты направленного ассоциативного эксперимента.

Многочисленные когнитивные признаки категории *общение*, составляющие ее содержание, мы объединили в когнитивные классификационные признаки.

По экспериментальным данным нами были выделены следующие классификационные признаки, характеризующие содержание категории *общение*: *виды общения, участники общения, выражаемые взаимоотношения, назначение общения, эмоциональная характеристика общения, используемые средства, место протекания, эмоциональный результат, ценность информации, оценка общения, формы общения, состав участников, типы общения, качества человека в отношении к общению, культурный уровень общения, потребность в общении, содержание общения, характер протекания общения, открытость общения, жанровое оформление высказывания, вызываемый интерес, предоставляемые личности возможности, тематика, необходимые умения, результат; факторы, объединяющие людей; активность собеседников, знание предмета разговора; внутренняя организация общения, его направленность; способы общения; социальные факторы, обуславливающие общение; природные факторы, обуславливающие общение; мыслительные процессы, сопровождающие общение; время протекания, оформление высказывания, источники получения информации, конфиденциальность, участие сторон в общении, эстетическое восприятие, характеристика общения по его языковым средствам.*

Исследование показывает, что основные когнитивные классификационные признаки выявляются всеми видами экспериментов, наибольшее число — приемом субъективных дефиниций. Свободный ассоциативный эксперимент в меньшей степени, чем другие экспери-

ментальные методики, позволяет выявить классификационные признаки интерпретационного поля. Классификационный признак *виды общения* лучше всего выявляются методикой субъективных дефиниций и подбором симиляров. Классификационные признаки, характеризующие структуру концепта, его составные части, лучше выявляются направленным экспериментом (*взаимоотношения людей, используемые средства, место протекания, характер протекания, вызываемый интерес, эмоциональная характеристика*). Таким образом, для определения родовых признаков концепта лучше использовать свободный ассоциативный эксперимент и подбор симиляров.

Наиболее актуальными в структуре категории *общение*, наиболее релевантными для русского языкового сознания являются классификационные признаки *виды общения, йаршнеры йо общению, выражаемые взаимоотношения*.

Различные экспериментальные процедуры позволяют также определить макроструктуру концепта: отнесение выявленных когнитивных признаков к образному, информационному компонентам и интерпретационному полю.

Образное содержание концепта *общение* выявлено исключительно с помощью направленного ассоциативного эксперимента. Перцептивный образ включает в себя:

- тактильный (*йейлое, нежное, мягкое, холодное*);
- зрительный (*яркое*);
- вкусовой (*сладкое, горькое*).

Когнитивный образ содержит признаки, уподобляющие общение качествам человека:

- моральным (*приветливое, доброе, враждебное, скромное, равнодушное, эгоистичное, внимательное, уважительное, неуважительное, высокомерное, признательное, строгое, терпеливое, лживое, принципиальное, душевное*);
- физическим (*живое, сонное, немое*);
- психическим (*темпераментное, энергичное, азартное, веселое, задорное, неумное, серьезное, бессловесное, молчаливое, грустное, смешное, эмоциональное, счастливое, открытое, искреннее, недоверчивое, остроумное*);
- интеллектуальным (*умное, бестолковое, пустое*).

Образное содержание составляет 2,6% в макроструктуре поля, из них перцептивный образ объединяет 0,4% признаков, когнитивный — 2,2%.

Информационное содержание в большей степени выявляется свободным ассоциативным экспериментом и методом субъективных дефиниций. Информационное содержание категории *общение* составляют следующие признаки, характеризующие сущность и составные элементы категории: *обмен информацией и чувствами с партнерами, с использованием вербальных и невербальных средств, протекает как непосредственно, так и дистанционно, с использованием систем связи и предполагает установление личностных отношений между партнерами.*

Информационное содержание объединяет 26,1% когнитивных признаков.

Интерпретационное поле (71,3%), выявленное преимущественно методом субъективных дефиниций и направленным ассоциативным экспериментом, включает противоречивые когнитивные признаки, признаки оценочного характера и прескрипционные признаки.

Таким образом, категория *общение* бедна образным содержанием, причем в структуре концепта более яркими и многочисленными являются признаки, составляющие когнитивный образ. Информационное содержание категории составляет минимум признаков, характеризующих сущность концепта. Коммуникативная категория *общение* имеет обширное интерпретационное поле, характеризующее виды и формы общения, место протекания общения, необходимость в нем, характер протекания, оценку процесса общения, его эмоциональную характеристику.

Использование экспериментальных методик необходимо для выявления максимального числа языковых средств, объективирующих концепт и, соответственно, для наиболее полного и достоверного описания содержания и структуры коммуникативной категории *общение* как в сознании носителей языка в целом, так и в сознании представителей разных возрастных, гендерных и территориальных групп.

В целом следует отметить, что использование как лексикографических данных, так и экспериментальных подтверждают значимость категории *общение*, важность занимаемого ею места в сознании русского человека. Выделенные когнитивные признаки являются актуальными для современного коммуникативного сознания. Использование психолингвистических методов позволяет определить специфику содержания концепта в той или иной группе испытуемых. Проследить развитие концепта, появление или исчезновение отдельных когнитивных признаков возможно по данным этимологических

словарей. Дополняет модель, построенную на основе словарных и экспериментальных данных, анализ пословиц, поговорок, афоризмов, которые дают представление о паремиологической зоне концепта.

ЛИТЕРАТУРА

- Введение в когнитивную лингвистику / Под ред. М. В. Пименовой. — Вып. 4. — Кемерово, 2004.
- Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. — М., 2004.
- Караулов Ю. Н. Показатели национального менталитета в ассоциативно-вербальной сети // Языковое сознание и образ мира. — М., 2000. — С. 191–206.
- Лемяскина Н. А. Развитие языковой личности и ее коммуникативного сознания (на материале речевого поведения младшего школьника): Автореф. доктора филологических наук. — Воронеж, 2004.
- Норман Б. Ю. Главы из книги: Грамматика говорящего // Общая психолингвистика: Хрестоматия. Учебное пособие / Составление К. Ф. Седова. — М.: Лабиринт, 2004. — С. 151–193.
- Попова З. Д., Стернин И. А. Семантико-когнитивный анализ языка. — Воронеж, 2006.
- Попова З. Д., Стернин И. А. Язык и национальная картина мира. — Воронеж, 2002.
- Стернин И. А. Уровни описания языкового сознания // Филология и культура: Материалы IV Международной научной конференции 16–18 апреля 2003 года / Отв. ред. Н. Н. Болдырев; Редкол.: Е. С. Кубрякова, Т. А. Фесенко и др. — Тамбов, 2003. — С. 11–14.

Summary

M. V. Šamanova

RESEARCH METHODS IN COMMUNICATIVE CATEGORY

Russian concept "communication" is studied as a communicative category of Russian cognitive consciousness. The structure and contents of this concept are revealed experimentally.

M. A. STERNINA
(Voronjež)

INTEGRAL THEORY OF POLYSEMY

Integral Theory of Polysemy is argued which represents the most general view on the problem of polysemy. The notion of polysemy is essentially extended and is applied to both lexical and grammatical language levels. It is argued that polysemy regulates and systematizes both vocabulary and grammar and may be considered as a factor which is organizing the language system.

Keywords: polysemy, homonymy, lexical seme, part-of-speech seme, lexical and lexical-grammatical polysemy.

The definitions of polysemy existing in linguistic literature are practically identical — a word is considered to be polysemantic if it has several meanings that are semantically related to each other. Such definitions reveal the very essence of polysemy — coexistence in the semantic structure of a word of several meanings which relations with each other are those of semantic derivation.

The existence of polysemy is due to the law of asymmetric duality of a language sign, opened by S. Kartsevsky, according to which the signified and the signifier are asymmetric and exist in the state of unsteady equilibrium. The signified aspires to be expressed by new means while the signifier tries to attain new functions.

As far as the law of asymmetric duality of a language sign is universal, the universal character of polysemy should be considered obvious. The idea about the universal character of this linguistic phenomenon was stressed more than once (see the works of such prominent scholars as S. Ullmann, R. Budagov, A. Smirnitsky, V. Vinogradov).

Polysemy is justly considered to be a necessary means of language economy. As S. Ullmann puts it, “polysemy is an indispensable resource of language economy. It would be altogether impracticable to have separate terms for every referent” (Ullmann 1959, p. 118). It should be mentioned that the idea of polysemy as a means of language economy goes back to Aristotle who stressed that the number of words in a natural lan-

guage is limited while the number of objects in the real world is unlimited. Thus it is inevitable for a word to be polysemantic.

Speaking about the reasons of polysemy we should also point out that this phenomenon is closely connected with the very essence of the language and is a characteristic feature of speech. As S. Ullmann wrote, "The ability of the name to denote several senses is one of the basic peculiarities of human speech" (Ullmann 1951, p. 48).

The problem of studying polysemy is closely connected with that of homonymy. It should be pointed out that the definitions of homonymy, like those of polysemy, do not differ greatly. Words are considered to be homonymous if their form is identical while the meanings are not semantically related. Some scholars, however, insist that homonyms may be characterized not only by the absence of semantic derivation between their meanings, but also by differences in their grammatical (part-of-speech) meaning (see Malakhovsky 1989, p.7–8). Thus all cases of conversion or any other transitions at the part-of-speech level despite the obvious fact of close semantic relations of the meanings are considered to be homonyms.

Such point of view, though advocated by quite a number of linguists, may be disputed. The very fact of acquiring by a sememe a new part-of-speech seme can not necessarily lead to homonymy. The main (and the only!) indication of homonymy is that of absence of semantic relations between the meanings, like the main indication of polysemy is the fact of existence of semantic derivation.

The problem of differentiation between polysemy and homonymy has become traditional. The criteria of such differentiation are rather numerous. The most appropriate to our mind is the so-called semantic criterion, based on semantic derivation of the meanings of a polysemantic word. In case of semantic relations of the meanings we deal with polysemy, in case of absence of such relations — with homonymy. Other criteria of differentiation between polysemy and homonymy (word-building, syntactic, distributional, synonymous and antonymous) are not universal and may be considered additional, serving to confirm the results of the application of the semantic criterion. As far as semantic criterion is concerned, it is universal and may be applied to all cases when it is necessary to establish the difference between polysemy and homonymy. It should be mentioned that this criterion follows from the very essence of the language phenomena under consideration. As the definitions of polysemy and homonymy adopted in modern linguistics are of semantic character, it is quite obvious that the criterion of their differentiation should be also based on semantic principles.

Strictly speaking, there is even no need in singling out the special criterion of differentiation between polysemy and homonymy. As Yu. Apresyan rightly puts it, any search of criteria for differentiation of linguistic objects (a word, a sentence, a homonym, an idiom, etc.) more vividly than anything else designates that there are no strict definitions of the corresponding linguistic phenomena. If such strict definitions existed there would be no need in finding any additional (those not used in the definitions themselves) "criteria" for their differentiation. In case of absence of strict definitions no additional criteria would save the situation (Apresyan 1974, p.184).

We have already stated that the definitions of both polysemy and homonymy are of semantic character. Consistent application of these definitions to each concrete case of material identity of lexemes will answer the question whether the word identity is preserved or torn.

The above-mentioned will hold if applied to all cases of polysemy — "ordinary" lexical and lexical-grammatical polysemy. The terms "lexical-grammatical polysemy" or "categorical polysemy" were introduced not long ago. The first of these terms was used by prof. V. Abaev in his famous paper on homonyms which started the discussion on homonymy in the Soviet Union (Abaev 1957, p. 43). The second one was introduced by S. Katsnelson (Katsnelson 1972, p. 173–174). Both of the authors use these terms to denote practically the same — polysemy at the part-of-speech level. To denote such kind of polysemy we would prefer to use the first of the above-mentioned terms — "lexical-grammatical polysemy" as it better reflects the essence of the phenomenon under consideration — polysemy at the part-of-speech level, i.e. at the level of lexical-grammatical classes. As for the term "categorical polysemy" it doesn't make accent on the part-of-speech character of this kind of polysemy and thus is considered to be less convenient. Besides, as it will be shown below, S. Katsnelson applies this term not to all cases of polysemy at the part-of-speech level, but only to a special type of such polysemy.

Lexical-grammatical polysemy may be illustrated at the example of the substantive and verbal sememes of the lexeme *measure* — *in a great measure* (substantive sememe) and *to measure one's desires by one's means* (verbal sememe).

The semantic ties between these sememes are obvious which makes it possible to admit the fact of existence here of a particular type of polysemy — lexical-grammatical polysemy. Inclusion of sememes with different part-of-speech sememes into the semantic structure of one and the same word is due in this case, as in case of ordinary lexical polysemy, to semantic ties between the sememes, i.e. to semantic derivation.

It should be noted, that the phenomenon which we define as lexical-grammatical polysemy was studied by many linguists. However, most of these investigations were not connected with the problem of polysemy and didn't even try to examine the phenomenon under consideration from this the point of view. There prevails structurally morphological approach to the phenomenon and it is considered mainly within the theory of parts of speech. This can be vividly illustrated by the terminology used by linguists: *part of speech transition, transformation, lexical-grammatical substitution, functional shift, syntactic derivation, polyfunctionality, polycategorisation, conversion*. Some authors use the terms *substantivation, adverbialisation, adjectivation, prepositionalisation, etc.* to designate transition into a concrete part of speech.

Despite a great variety of points of view on this phenomenon, the essence of all of them is practically the same — they all declare its word-formation character and admit that the lexemes got as the result of it are homonyms (grammatical, lexical-grammatical, morphological, functional, transpositional, etc.).

It should be noted that the treatment of part of speech transition as a special kind of homonymy or a word-formation process is debatable. The thing is that semantic relations between sememes with different part-of-speech semes are usually preserved, that's why we can't speak about homonymy. This phenomenon can't be treated as a word-formation process either, as in many cases changing of part-of-speech status is not followed by any lexico-semantic changes which are usually supposed by the word-formation process.

One can assume that in case of a unit functioning as different parts of speech we deal not with homonyms and not with word-formation, but with a special type of polysemy — the polysemy at the part-of-speech level or lexical-grammatical polysemy. It should be noted that the possibility of such type of polysemy was mentioned by many Russian and foreign linguists. Thus academician Shcherba wrote that formal features of grammatical categories are not reduced to purely morphological ones, so one and the same word may represent different categories (Shcherba 1974, p. 81). V. Nikitevich writes that in case of semantic identity transposition doesn't form a new lexeme (Nikitevich 1971, p. 107). E. Kovalevskaya speaks about a possibility for a word to function as two parts of speech (Kovalevskaya 1977, p. 59). N. Gvishiani admits the ability of English words to be correlated with categorical meaning of different parts of speech (Gvishiani 1979, p. 175). I. Tyshler points that words produced by means of conversion are not lexical-grammatical homonyms as in this case there is no semantic gap between them (Tyshler 1966, p. 3–4).

S. Bogdanov notes that we shouldn't oppose to each other the lexemes which are materially identical and differ only by syntactic functions (Bogdanov 1998, p. 31).

Analogous thoughts are also displayed by some foreign authors. Thus Henry Sweet pointed out that the mere change of a verb into noun can hardly be said to make a new word of it (Sweet 1900, p. 38). A. Kennedy mentions that at times a word becomes a sort of hybrid, simultaneously functioning as two different parts of speech (Kennedy 1935, p. 317). Robert Waddel points out "that when a word is shifted from one function to another, it retains its own essential meaning: the word water conveys the idea of wetness ... whether it is used as a noun or as a verb: *He will carry the water (n) in a pail and water (v) the bush.* The difference is in the grammatical or functional meaning, the part played in the sentence pattern. Or, we may say, water is here used as two different parts of speech" (Waddel 1951, p. 31).

However practically all these authors, both Russian and foreign, actually describing the phenomenon of lexical-grammatical polysemy, do not consider it within the framework of the theory of polysemy and do not study the correlation between lexical and lexical-grammatical polysemy. Due to this the notion of lexical-grammatical polysemy remains theoretically undefined which negatively influences both the development of the theory of polysemy and practical interpretation of the concrete cases of polyfunctional lexemes.

The term "polysemy" with reference to this phenomenon, besides V. Abaev and S. Katsnelson, is used by S. Ullmann and G. Vorontsova. Thus, S. Ullmann calls conversion syntactic polysemy (Ullmann 1962, c.32). G. Vorontsova states, that polyfunctionality represents a special kind of grammatical polysemy (Vorontsova 1960, p. 50).

Indeed in case of semantic relations between the sememes of a lexeme regardless of the fact whether they belong to one and the same or different parts of speech we should speak about polysemy. This is a special kind of polysemy — lexical-grammatical one.

It must be mentioned that such point of view does not contradict the parts of speech theory and does not doubt the existence of parts of speech as lexical-grammatical classes of words. Parts of speech can be represented as intersecting circles, some areas of which overlap. Words demonstrating lexical-grammatical polysemy will be situated in the intersecting parts of these circles.

Sememes possessing different part-of-speech semes have as a rule different morphological indication. But we should point out that these morphological indicators of lexical-grammatical meaning are only formal

signs of parts of speech. They just confirm functioning of the word in a new lexical-grammatical meaning but not determine it. The main criterion of ascribing the word to this or that part of speech is the semantic one, i.e. presence of a certain part-of-speech seme. Morphological indicators of part-of-speech status are additional, secondary, supplementary.

We should also mention that lexical-grammatical polysemy does not doubt the question of the word borders. As it is known, the main conditions for preservation of the word identity are those of the common sound form and semantic ties between the sememes. In case of lexical-grammatical polysemy both criteria are observed as the very notion of polysemy presupposes both the existence of one lexeme and semantic derivation of its sememes.

The problem of lexical-grammatical polysemy is closely connected with that of lexical-grammatical variation. If within the frames of lexical-grammatical polysemy proper sememes being semantically related to each other differ in both lexical meaning and lexical-grammatical semes, in case of lexical-grammatical variants sememes have the same lexical meaning but different part-of-speech semes.

Compare: 1) *He went up.*
2) *He went up the stairs.*

In both cases one and the same lexical meaning “upwards” is realized. This lexical meaning presupposes indication of a certain centre of spatial coordination relative to which location or direction is determined. This centre of coordination may be expressed in the sentence explicitly or may be left implicit. In case of explicit expression of the centre of coordination the prepositional variant of the lexical meaning is realized (see example 2), in case there is no indication of this centre of coordination in the sentence, the same lexical meaning is realized, but in its adverbial variant (see example 1).

The phenomenon of lexical-grammatical variation in this case may be illustrated by the following scheme —

Lexical meaning	Part-of-speech semes
upwards	adverbial prepositional

As it can be seen from the scheme, in case of lexical-grammatical variation one and the same lexical meaning corresponds to two (or more) different part-of-speech semes. These part-of-speech semes are in comple-

mentary distribution and are realized in different contexts. In case of lexical-grammatical polysemy proper each lexical meaning corresponds to a separate part-of-speech seme.

The correlation of lexical and grammatical semes in case of polysemy at the part-of-speech level thus has a double character: in case of lexical-grammatical polysemy proper a separate lexical meaning corresponds to a definite lexical-grammatical seme, in case of lexical-grammatical variants one lexical meaning corresponds to two or more different part-of-speech semes. Realization of this or that lexical-grammatical seme in this case depends on the context.

It should be noted that S. Katsnelson, defining what he calls categorical polysemy, in reality defines the phenomenon of lexical-grammatical variation (Katsnelson 1972, p. 173–174). Such simplified understanding of polysemy at the part-of-speech level doesn't seem quite appropriate. Lexical-grammatical variation certainly represents derivation at the part-of-speech level, but it should be considered a special, simpler case of lexical-grammatical polysemy proper — while lexical-grammatical polysemy proper demands both lexical and part-of-speech derivation, lexical-grammatical variation presupposes only part-of-speech derivation, lexical meaning of lexical-grammatical variants is identical. The reason of considering sememes with different part-of-speech semes belonging to one and the same lexeme in case of lexical-grammatical variation is the identity of lexical meanings, in case of lexical-grammatical polysemy — their semantic derivation.

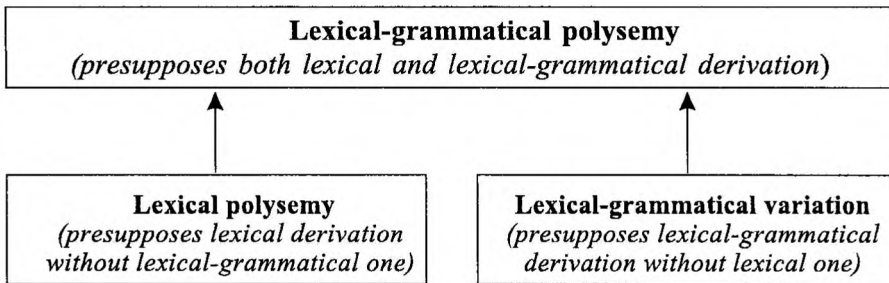
Thus we can speak about two types of lexical-grammatical polysemy — lexical-grammatical polysemy proper and lexical-grammatical variation, the latter being a special, simpler case of lexical-grammatical polysemy as it presupposes only part-of-speech derivation without the semantic one.

Taking into consideration the above-mentioned we may expand the notion of polysemy and propose its hierarchical description. As we have just stated, lexical-grammatical variation is a special, simpler case of lexical-grammatical polysemy. If in case of lexical-grammatical polysemy proper the sememes, being semantically derived from each other, differ in both lexical-grammatical and lexical semes, in case of lexical-grammatical variation lexical semes are the same and the sememes differ only in their lexical-grammatical semes. Thus in case of lexical-grammatical polysemy proper both possible types of polysemy — lexical and lexical-grammatical are realized, while in case of lexical-grammatical variation we witness realization of only one type of polysemy — lexical-grammatical one.

Analogous phenomenon may be observed if we compare lexical-grammatical polysemy with the “ordinary” lexical one. While the sememes demonstrating lexical-grammatical polysemy differ in both lexical and lexical-grammatical semes, in case of lexical polysemy the sememes differ only in lexical semes, their lexical-grammatical meaning is identical. Thus lexical polysemy, like lexical-grammatical variation realizes only one type of polysemy out of the two possible.

The comparison of lexical, lexical-grammatical polysemy and lexical-grammatical variation makes it possible to propose the two-level hierarchical description of polysemy. Lexical-grammatical variation together with lexical polysemy, each of which realizes only one type of polysemy out of the two possible, will constitute the lower level in this hierarchy while lexical-grammatical polysemy realizing both possible types of derivation — lexical and lexical-grammatical will form its upper level.

Schematically it may be illustrated as follows:

As it is seen from the scheme, lexical-grammatical polysemy may actually be considered to be the highest level of polysemy while lexical polysemy and lexical-grammatical variation constitute its lower level.

Two-level hierarchical description of polysemy allows us to raise the question of creation of Integral Theory of Polysemy encompassing all levels and all cases of polysemy. Polysemy according to this theory should be considered as a factor regulating not only lexical-semantic, but also lexical-grammatical language system as it systemizes words not only according to their individual meanings, but according to lexical-grammatical classes as well.

It should be mentioned that all previous studies of polysemy were one-sided and incomplete as they were devoted to only one type of polysemy — lexical one. Meanwhile as our research showed there exist two more types of polysemy — lexical-grammatical polysemy and lexical-grammatical variation.

The Integral Theory of Polysemy proposed by us encompasses both levels of polysemy and all its types — lexical polysemy, lexical-grammatical polysemy and lexical-grammatical variation. Lexical-grammatical variation presupposing derivation at the part-of-speech level and identity of the set of lexical semes together with lexical polysemy presupposing lexical derivation and identity of the part-of-speech semes constitute the lower level of polysemy while lexical-grammatical polysemy demonstrating both lexical and lexical-grammatical derivation form its upper, higher level. Lexical-grammatical polysemy presupposing derivation at both lexical and lexical-grammatical levels integrates, unites in itself both lexical polysemy and lexical-grammatical variation, hence the very name of the theory of polysemy — integral. As for lexical polysemy and lexical-grammatical variation, both of them may be considered to be special cases of lexical-grammatical polysemy as each of them realizes only one of the two possible types of derivation (lexical polysemy demonstrates derivation only at lexical level while lexical-grammatical variation demonstrates derivation only at the part-of-speech, i.e. grammatical level).

The mechanism of derivation in all kinds of polysemy is identical — in each case one or two of the semes are replaced: a lexical seme is replaced in case of lexical polysemy, a part-of-speech seme is replaced in case of lexico-grammatical variation, both lexical and part-of-speech semes are replaced in case of lexico-grammatical polysemy proper. Thus there is a common mechanism of polysemy which is realized both at the level of a lexeme and the level of word classes.

The reasons of all kinds of polysemy mentioned are also common and are due to the asymmetric duality of a language sign and the language tendency to economy.

The undoubted commonness of these three types of polysemy allows us to unite them within the frames of one theory — the Integral Theory of Polysemy which represents the most general view on the problem of polysemy. The notion of polysemy in this theory is essentially extended and is applied to both lexical and grammatical language levels. Polysemy regulates and systematizes both vocabulary and grammar and may be considered as a certain core organizing the language system.

LITERATURE

- Абаев В. И. О подаче омонимов в словаре // *Вопр. языкознания*. — 1957. — № 3. — С. 31–43.
- Богданов С. И. *Форма слова и морфологическая форма: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук.* — СПб, 1998. — 38 с.
- Будагов Р. А. *Введение в науку о языке.* — М.: Просвещение, 1965. — 492 с.

- Виноградов В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. — Изд. 2. — М.: Высшая школа, 1972. — 615 с.
- Воронцова Г. Н. Очерки по грамматике английского языка. — М.: Изд-во литературы на иностранных языках, 1960. — 399 с.
- Гвишиани Н. Б. Полифункциональные слова в языке и речи. — М.: Высшая школа, 1979. — 200 с.
- Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление. — Л.: Наука, 1972. — 216 с.
- Ковалевская Е. Г. Субстантивированные прилагательные, их функционирование в текстах художественных произведений // Семантика переходности. — Л., 1977. — С. 59 — 68.
- Малаховский Л. В. Теория лексической и грамматической омонимии (на материале английского языка): Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. — Л., 1989. — 24 с.
- Никитевич В. М. Переход, конверсия, транспозиция // Русское языкознание. — Вып. 1. — Алма-Ата, 1971. — С. 102 — 108.
- Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. — М.: Изд-во лит-ры на иностранных языках, 1956. — 260 с.
- Тышлер И. С. О проблемах омонимии в английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — М., 1966. — 20 с.
- Ульманн С. Дескриптивная семантика и лингвистическая типология // Новое в лингвистике. — Вып. II. — М., 1962. — С. 17 — 44.
- Ульманн С. Семантические универсалии // Новое в лингвистике. — Вып. V. — М., 1970. — С. 250—299.
- Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. — Л.: Наука, 1974. — 423 с.
- Kennedy A. G. Current English. — Boston, 1935. — 737 p.
- Sweet H. A. A New English Grammar. — Oxford, 1900. — 499 p.
- Ullmann S. Words and Their Use. — London, 1951. — 110 p.
- Ullmann S. The Principles of Semantics. — Glasgow — Oxford, 1959. — 348 p.
- Waddel R. Grammar and Style. — New York, 1951. — 380 p.

Резюме

М. А. Стернина

ИНТЕГРАЛЬНАЯ ТЕОРИЯ ПОЛИСЕМИИ

В статье предлагается концепция полисемии, интегрирующая лексическую и лексико-грамматическую полисемию в общую полисемантическую парадигму. Исследование проводится на материале русского и английского языков.

И. А. СТЕРНИН
(Воронеж)

КОНТРАСТИВНЫЕ СЛОВАРИ: ПРОБЛЕМЫ ПРАКТИЧЕСКОГО СОЗДАНИЯ

Контрастивная лингвистика представляет собой изучение иностранного языка в противопоставлении родному языку исследователя (учащегося). Контрастивная лингвистика изучает отдельные явления и единицы родного языка в сопоставлении со всеми возможными средствами их передачи в изучаемом языке. Результаты контрастивного писания лексики дают возможность создать несколько типов контрастивных словарей.

Ключевые слова: контрастивная лингвистика, сопоставление, переводное соответствие, переводной эквивалент, семный контрастивный словарь, толково-переводной контрастивный словарь, переводной контрастивный словарь.

Контрастивная лингвистика представляет собой изучение иностранного языка в противопоставлении родному языку исследователя (учащегося). Контрастивная лингвистика изучает отдельные явления и единицы родного языка в сопоставлении со всеми возможными средствами их передачи в изучаемом языке. Цель контрастивного исследования — сопоставительное изучение межъязыковых соответствий двух языков для выявления их различий.

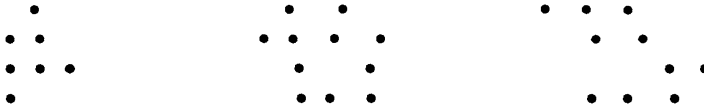
В контрастивной лингвистике, в отличие от сопоставительной:

— изучаются не любые языки и не в любом количестве, а только два языка — родной и изучаемый;

— изучаются не подсистемы, поля и другие структурные единицы лексической системы, а отдельные единицы и явления языка в двух сопоставляемых языках;

— изучение проводится не автономно в каждом языке с последующим сравнением, а в направлении от единицы одного языка к её возможным соответствиям в другом языке;

— целью контрастивного исследования является не установление сходств и различий языковых подсистем, а выявление различий в семантике и функциях единицы одного языка в сравнении с её возможными соответствиями в другом языке. Главное при этом — выявление различий, сходства выявляются «автоматически».

Сопоставительная лингвистика:

Язык А

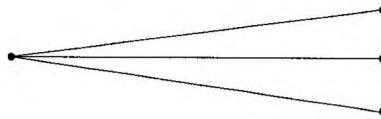
Язык В

Язык С

Контрастивная лингвистика:

Язык А

Язык В

Результаты контрастивного описания единиц языка могут быть непосредственно внедрены в практику преподавания, так как они представляют собой описание отличительных признаков конкретных пар языковых фактов в двух языках (например, слов) и могут быть использованы для дифференциальной семантизации лексики.

Проведенное исследование позволяет предложить по крайней мере три типа двуязычных контрастивных словарей, фиксирующих в лексикографической форме результаты контрастивного описания семантики.

Первый тип: семный контрастивный словарь.

Словарь представляет собой посемное описание значений слов, выступающих близкими соответствиями или эквивалентами, а также лакунами.

Каждое слово исходного (русского) языка представлено последовательным набором сем — денотативных, коннотативных и функциональных. Параллельно представлен семный набор переводного соответствия, где каждой семе русского слова ставится в соответствие сема иноязычного слова.

Денотативные семы описывают признаки денотата слова.

Коннотативные семы — это семы оценки и выражаемой эмоции.

Функциональные семы делятся на следующие разряды:

— функционально-стилистическая сема: межстилевое, книжное (в т.ч. высокое, официально-деловое, народно-поэтическое), разговорное, сниженное (в т.ч. сленг, жаргон, просторечие), ненормативное (в т.ч. вульгарное, бранное, нецензурное);

— функционально-социальная сема: общенародное, ограниченного употребления (в т.ч. молодежное, детское, в рабочей среде, артистическое, юридическое, философское, техническое профессиональное, спец. и т.д.);

— функционально-темпоральная сема: современное, новое, устаревающее, устаревшее, в 17–18 вв, в советское время, в 30-ых гг 20-го века, в период перестройки и т.д.;

— функционально-территориальная сема: общераспространенное, областное, региональное (южное, северное, поволжское, уральское и т.д.), ареальное (американское, британское, шотландское, канадское и т.д.)

— функционально-частотная сема: употребительное, высокоупотребительное, малоупотребительное, неупотребительное).

Несовпадающие семы выделяются шрифтом, чтобы пользователь словаря сразу зафиксировал имеющиеся семные несоответствия.

ОТПУСК — SABBATICAL

период времени	период времени
для отдыха	0
свободный от основной работы	свободный от основной работы
0	свободный от учебы
0	для творчества
0	для научных исследований
0	для путешествий
неоц.	неоц.
неэмоц.	неэмоц.
межстил.	книжн.
совр.	устар.
общераспр.	общераспр.
употр.	малоупотр.

БАКЛУШНИЧАТЬ – TO IDLE AWAY ONE'S TIME

отдыхать	отдыхать
ничего не делать	ничего не делать
пребывать в праздности	пребывать в праздности
уклоняться от работы	уклоняться от работы
бесцельно проводить время	бесцельно проводить время
неод.	неод.
отриц.-эмоц.	отриц.-эмоц.
разг.	разг.
общенар.	общенар.
совр.	совр.
общераспр.	общераспр.
малоупотр.	употр.

Если слово русского языка однозначно и имеет лексический эквивалент, то в словаре приводится эквивалент через знак равенства:

ОБЕДЕННЫЙ ПЕРЕРЫВ = LUNCH BREAK

прекращение деятельности
для отдыха
для принятия пищи
во время рабочего дня
неоц.
неэмоц.
межстил.
общенар.
совр.
общераспр.
употр.

При безэквивалентности сем в одном из языков ставится знак 0, что означает, что сема безэквивалентна.

ОТДЫХАТЬ — TO REST

восстановить силы отдыхом	восстановить силы отдыхом
восстанавливать силы сном	0
проводить время	проводить время
без обычных занятий, работы	без обычных занятий, работы
проводить свой отпуск где-либо	0
неоц.	неоц.
неэмоц.	неэмоц.
межстил.	межстил.
общенар.	общенар.
совр.	совр.
общераспр.	общераспр.
высокоупотр.	употр.

Данный тип словаря предназначен для переводчиков и исследователей национальной специфики семантики разных языков. Может быть использован и теми, кто хорошо владеет обоими языками, но совершенствует свои знания в семантике и стилистике сравниваемых языков.

Второй тип: контрастивный толково-переводной двуязычный словарь.

В этом словаре слово исходного (русского) языка дается в форме толкования, включающего результаты полного компонентного анализа слова. Толкование значения исходного языка в таком словаре сходно с толкованием значения в контрастивном семном словаре, хотя имеет более сжатую форму.

В словарной статье такого словаря описывается денотативное значение слова, сформулированное на базе компонентного анализа денотативного макрокомпонента значения, в виде последовательного перечисления. Затем приводятся отдельной строкой коннотативные семы, потом отдельной строкой — функциональные семы. Таким образом, в данном типе словаря дается полное семное описание значения слова исходного языка.

Если слово русского языка имеет близкое соответствие, то это соответствие приводится с пометкой «ср.». Подчеркнем, что в описании семантики иноязычных соответствий эксплицируются только

несовпадающие семантические компоненты исходного слова и перевода.

Каждое соответствие дается в словаре особой строкой.

Если в русском языке есть лакуна, то дается иноязычное слово в полном толковании, а в русском отмечается лакуна.

Например:

БАКЛУШНИЧАТЬ — отдыхать, ничего не делать, пребывать в праздности, уклоняться от работы, бесцельно проводить время;

неодобрительное, отрицательно-эмоциональное;

сниженное, общенародное, современное, общераспространенное, малоупотребительное.

ср. **TO IDLE AWAY ONE'S TIME** разговорное, употребительное.

Если слово исходного языка имеет в иностранном языке полное соответствие, то данное соответствие приводится со знаком =:

ОТДЫХ состояние покоя, период времени без обычных занятий, работы для восстановления сил;

неоценочное, незмоциональное;

межстилевое, общенародное, современное, общераспространенное, употребительное.

= **REST**

Если русское слово является безэквивалентным, то в конце словарной статьи ставится пометка **Безэквив.:**

БАЛДЕЖ состояние отдыха, наслаждения, удовольствия, радости;

одобрительное, фамильярное;

жаргонное, молодежное, современное, общераспространенное, употребительное.

Безэквив.

Если сема отсутствует в языке сопоставления, то она приводится после переводного соответствия с пометкой «отсутствует», в словарной же статье — выделяется курсивом:

ОТГУЛ период времени, свободный от основной работы день для отдыха *за сверхурочную работу*;

неоценочное, незмоциональное;

межстилевое, общенародное, современное, употребительное.

ср. DAY OFF *отсутствует*: за сверхурочную работу.

Третий тип: контрастивный двуязычный переводной словарь.

Данный словарь может быть предназначен для переводчиков обоих сопоставляемых языков и для лиц, углубленно изучающих оба языка, поскольку он дает возможность детально представить семантическую структуру слова в обоих языках, контрастивный (дифференциальный) двуязычный словарь.

В этом словаре приводятся слова исходного языка (русского) и их близкие иноязычные соответствия. В словарной статье приводятся сами двуязычные соответствия и семантические компоненты, дифференцирующие эти соответствия и составляющие национальную специфику семантики данных соответствий.

Если слово русского языка однозначно и имеет лексический эквивалент, то в словаре приводится эквивалент через знак равенства:

перерыв = break

сон = sleep

вздремнуть = to have a nap

шалопай = skive

Если слово русского языка имеет близкое соответствие, то это соответствие приводится с пометкой «ср.»; при этом должны быть эксплицированы несовпадающие семантические компоненты исходного слова и перевода.

Если у русского слова в английском есть векторные соответствия, то приводятся все эти соответствия и при каждом соответствии эксплицируются национально-специфические семы.

Если одно из векторных соответствий является эквивалентом, то оно приводится первым после дифференциальных сем через знак равенства, например:

СОН неоченочное, межстилевое, современное, высокоупотребительное = **SLEEP**; ср. **SLUMBER** книжное, устаревшее, малоупотребительное; ср. **NAF** неглубокий, непродолжительный, обычно в дневное время, обычно у маленьких детей, разговорное, употребительное; ср. **CAT-NAF** неглубокий, непродолжительный, одобрительное, разговорное, употребительное

Вероятностные семы эксплицируются с использованием помет «преим.» или «иногда»; отсутствие помет говорит о постоянном характере семы. Если сема одинакова в обоих языках, но различается вероятно, она должна быть выделена в обоих словах:

прогуливаться «преимущественно неторопливо» — to take a stroll «неторопливо».

Если вероятностная сема присутствует только в одном языке, то она указывается в данном языке с пометкой «преим.», а в другом не указывается:

отпуск — ср. **leave** «преимущественно в армии»; ср. **recess** «преимущественно в суде или парламенте»;

сон — ср. **nap** «преимущественно в дневное время», «преимущественно у маленьких детей».

Единицы с функционально-стилистическими, функционально-темпоральными, функционально-социальными, функционально-частотными и функционально-территориальными различиями семантизируются аналогично денотативным семам:

передышка (употр.) — ср. **respite** (малоупотр.)

лентяй (употр.) — ср. **sluggard** (US) (малоупотр.)

вырубаться (молод.) — to hit the bricks (общенар.)

дряхнуть (просторечное) — to kip (разг.)

спать (совр.) — to slumber (устар.)

Такой словарь будет полезен всем, кто изучает иностранные языки на начальном или среднем уровне.

Все три типа словаря могут быть реализованы в лексикографической практике и могут сослужить хорошую службу переводчикам и изучающим иностранные языки.

Наибольшую ценность для исследователей национальной специфики языков и преподавателей языка имеет контрастивный семный словарь, который выступает фактической базой для создания остальных типов контрастивных словарей. Вместе с тем, в связи с большим объемом словарных статей контрастивных словарей (особенно семного словаря) чисто технически целесообразно, очевидно, делать такие словари по отдельным тематическим группам лексики, наиболее релевантным в методическом отношении.

Summary

Sternin I. A.

MAKING A CONTRASTIVE DICTIONARY: PRACTICAL PROBLEMS

It is argued that that componential analyses is at the basis of contrastive lexicography and makes possible 3 different types of contrastive dictionaries. Some contrastive dictionary is the basic type of dictionary for contrastive lexicography.

З. Д. ПОПОВА
(Воронеж)

КАТЕГОРИЯ СЛАВЯНСКОГО ГЛАГОЛЬНОГО ВИДА: ДИСКУССИИ, ВОЗМОЖНЫЕ РЕШЕНИЯ

В статье показано, что структуризация системы языка не исчерпывается грамматическими, словообразовательными и лексико-грамматическими категориями. Показано, что категория вида может быть обозначена как категория *лексико-словообразовательная*, поскольку именно лексико-семантические группы глаголов по-разному маркируются возможностями видообразования.

Ключевые слова: глагольный вид, приставки, суффиксы, лексико-грамматические категории, лексико-словообразовательные категории.

Видовые пары глаголов — собственно славянское явление, с этим соглашаются все аспектологи, хотя известно, что видовую систему знают и балтийские языки, в которых она находится как бы на половине пути по сравнению со славянскими языками (Достал, IV Международный..., 1962, с. 205). Известно, что в балто-славянский период происходили общие процессы, например, и в тех, и в других языках образовался инфинитив на *-ti* (Нахтигал, 1963, с. 110).

Мнения учёных о периоде возникновения видовых различий славянских глаголов расходятся в большом диапазоне. Некоторые авторы считают, что виды были уже в общеславянском (праславянском) языке (Нахтигал, 1963, с.105; Мейе, 1951, с. 160; Матвеева-Исаева, 1958). Другие учёные либо отрицают это утверждение, либо скептически к нему относятся (Кодухов, Степанова, 1958, с. 210). Многие слависты находят, что виды развивались в каждом славянском языке отдельно (Кондрашов, 1955, с. 48).

В праславянском языке были глагольные пары, различавшиеся по определенности/неопределенности действия, а вид развивался на их основе уже после расхождения славян на отдельные народы (Бородич, 1953, с. 70, Маслов, IV Международный..., 1962, с. 186). Большинство авторов связывает появление видов с угасанием аориста

и имперфекта (Курилович, 1962, с. 164). Само же появление имперфекта относится к праславянскому периоду (Нахтигал, 1963, с. 136). Стало быть, виды не могли появиться до этого периода. Различие определенно-моторных и неопределенно-моторных основ глаголов вело к различению конкретности и отвлеченности действий, и это породило развитие аориста и имперфекта. А на основе их противопоставления появлялись значения совершенного и несовершенного видов. Но глаголы перемещения (бежать — бегать, лететь — летать и другие) до сих пор сохранили древнейшее различие определенного/неопределенного движения (Чешко, 1951, с. 328–344).

Обзор приведенных точек зрения убеждает нас в том, что в праславянском языке видов ещё не было, что они стали развиваться после распада праславянского языка. Об этом же говорят и сопоставительные исследования, которые обнаруживают большие различия в значениях и составе оппозиций видовых форм в разных славянских языках (Иванчев, 1969). В сербо-хорватском языке И. Грицкат находит особенно много двувидовых глаголов, что необычно для славянских языков (Грицкат, 1957–1958). А. Г. Широкова описывает особенности значений многократных глаголов чешского языка (Широкова, 1965). Ю.С. Маслов, рассматривая видовые значения имперфектных форм (в современном русском языке они обычно имеют несовершенный вид), показывает, что в древнерусском, древнечешском, в старославянском, в новоболгарском языках они нередко имеют совершенный вид (Маслов, 1954). Можно считать установленным, что в славянских языках система глагольных видов формировалась отдельно и не в одно время (Бородич, IV Международный..., 1962, с. 205).

Из сказанного следует, что становление системы видовых пар в каждом славянском языке протекало автономно и его правомерно рассматривать в рамках каждой отдельной славянской языковой системы.

Обратимся к процессу систематизации видовых пар в русском языке.

Этот процесс продолжался в течение многих столетий, что дало повод лингвистам, изучавшим этот процесс, относить становление современной системы глагольных видов к достаточно поздним периодам истории русской грамматики. С. Д. Никифоров полагал, что систематизация категории вида проходила в XVI веке, когда этот процесс наблюдался в бытовой и канцелярской речи, а видовые отношения перекрывали более ранние способы выражения отношений длительности, времени и другие (Никифоров, 1952).

В. Б. Силина показывает конкуренцию средств имперфективации в течение всего исторического периода как по отдельным глаголам, так и по отдельным суффиксам. По её мнению, современный облик системы видов сложился лишь к началу XIX века (Силина, 1982, с. 274–275).

Система видовых корреляций русского глагола многослойна, поскольку складывалась на разных этапах истории грамматического строя русского языка, — так характеризует этот процесс академик В.В. Виноградов. Старые элементы частично сохранялись, частично приспособлялись к более новым соотношениям форм (Виноградов, 1947, с. 502).

Длительность формирования категории вида в русском языке объясняет, почему на разных временных срезах набор видовых пар менялся и варьировался. И в современном русском языке многие глаголы не имеют видовой пары. И. П. Мучник рассмотрел 9 тысяч глаголов по наличию/ отсутствию видовой пары и подсчитал, что пару имеют 64% глаголов, только форму сов. вида имеют 5% глаголов и только форму несом. вида — 31% глаголов (Мучник, 1956, с. 94). Материал показывает, что тенденция к развитию видовых пар является магистральной, и тем не менее одновидовые глаголы продолжают сохраняться. Причину их сохранения убедительно разъяснила М. Гиро-Вебер (Гиро-Вебер, 1990, с. 108). Исследовательница нашла соответствие между семантическими и аспектуальными классами глаголов: адинамичные глаголы являются непарными глаголами несом. вида, динамично-постепенные имеют пары с полной функциональной парадигмой, динамично-моментальные могут иметь пары с неполной функциональной парадигмой или быть непарными формами сов. вида.

Необходимость учитывать лексико-семантические особенности глаголов при изучении категории вида, несомненно, ощущается многими учёными. О высоком удельном весе лексического компонента в развитии категории вида пишет Ю. С. Маслов (Маслов, 1954). Н.С. Авилова обратила внимание на то, что многозначные глаголы по одному значению имеют видовую пару, а по другому — не имеют (Авилова, 1972, с. 271).

Для понимания природы глагольного вида, на наш взгляд, многое дает анализ так называемых способов образования видовых пар, и прежде всего — участвующих в образовании видов **префиксов и суффиксов**.

Рассматривая приставки как одно из средств образования видовых пар, аспектологи приложили немало усилий, чтобы найти

так называемые чистовидовые приставки. При этом приставки рассматривались непосредственно в видовых парах глаголов, а внутренняя логика семантического развития приставки во внимание не принималась.

Занявшись изучением семантического устройства приставок, мы не ставили своей задачей обсуждение проблем аспектологии. Нас интересовала система значений каждой глагольной приставки (Волохина, Попова, 1993). Но в процессе работы мы обязательно «выходили» на те семантические компоненты, которыми интересуются аспектологи. В результате мы получили возможность дать свой ответ и на вопрос о «чистовидовых» приставках.

Несколько слов о нашем подходе к изучению семантики приставок. Мы исходили из гипотезы о наличии у приставки собственной семантики, которая в отличие от целостности значения слова (семемы) исчерпывается небольшим семантическим компонентом (семой), более или менее сложным, то есть способным включать в себя еще более мелкие компоненты. Сема приставки подобно семемам слов проходит путь семантического развития от конкретных признаков, обычно пространственных (такие семы мы называем денотативными первичными и кратко обозначаем Д1), к непространственным, но конкретным физическим признакам (такие семы мы называем денотативными вторичными и обозначаем Д2), а затем и к образным мотивированным, логически связанным с денотативными (эти семы мы называем коннотативными и обозначаем К1). При разрыве мотивированных связей с денотативными семами приставка несет сему коннотативную немотивированную — К2 (подробнее характеристику денотативных и коннотативных сем и семем см.: Копыленко, Попова, 1978, с. 43–76).

Так, например, сема Д1 приставки *вы-* обнаруживается в глаголах перемещения (*выбежать из комнаты, вынести вещи во двор*). Эту сему можно определить как «начало перемещения субъекта/объекта во внутренней части пространственного ориентира до появления снаружи».

В словосочетаниях *вырезать звёздочку из бумаги, выдолбить ложку из полена, вырубить куб изо льда* у приставки *вы-* находим сему Д2 «изготовить предмет способом удаления частей из целого».

В сочетании с глаголами речевой деятельности (*вымолвить слово, высказать мнение, выкрикнуть фамилию*) у приставки *вы-* мы определяем сему К1, а именно «сделать звук доступным для слуха движением воздуха из легких через гортань наружу». Между этой

семой и семой Д1 той же приставки имеется общий мотивирующий признак «изнутри наружу».

В словосочетаниях *высидеть, вылежать три дня, выстоять шесть часов на ногах и подобных* сема приставки *вы-* может быть определена как «успешно достичь конца срока неприятного, мучительного состояния». У этой семы мы не находим общих семантических признаков с денотативными семами той же приставки, и такую сему мы определяем как К2.

Весь набор сем одной приставки рассмотренных во всех системных отношениях, мы называем её семантическим устройством. Приставка вносит свою сему в семему слова, которая формируется как иерархия сем (подробнее об устройстве семемы см. Попова, Стернин, 1984, с. 39–64).

Исследование семантического устройства русских глагольных приставок по описанной выше методике показало, что в статусе К2 приставки несут такие семы, как значение предельной исчерпанности объектов действия, предела возможностей действия (*вы-*: *выездить всю область, выбегать свои 2 часа; из-*: *избегать весь город*); другие предельные значения: «действовать чрезмерно, интенсивно, с отрицательным результатом» — (*до-*: *доругаться до развода, досмеяться до слез*); значение окончания действия: «завершить воздействие на объект, достигнув полного результата», (*у-*: *убаюкать ребенка*) или его начала (*за-*: *затосковать*) и нек. другие.

Многие семы К2 разных приставок по сути дела передают одни и те же значения высокого уровня обобщения, такие, как «кончить», «начать», «много», «мало» и т.п. Эти значения служат основанием для синонимического сближения разных приставок на уровне сем К2 (отчасти и сем К1).

Именно в сфере синонимии по семам К2 и К1 рождается проблема «чистовидовых» приставок.

Среди разнообразных сем, которые несут приставки, заметное место в статусе К2, иногда в статусе К1, занимают семы получения результата или предела действия, исчерпанности возможностей действия. Приставки с такими семами способны участвовать в создании формы глагола совершенного вида: *сеять — высеять семена, работать — доработать, сверкать — отсверкать, топтать — утоптать*. Однако получившаяся новая семема, например, «закончить перемещение семян из сеялки в землю» (*высеять*) при необходимости может быть представлена и в форме несовершенного вида: «перемещать семена из сеялки в землю» — *высеивать семена* и т.д.

Лишь небольшое число ЛСГ глаголов, в которых приставка несет значение «завершить одноактное действие», не может образовать с этой же приставкой форму несовершенного вида (например, *скомандовать*).

Исследователи уже неоднократно писали, что возможности взаимозамены «чистовидовых» приставок ограничены, что приставки по своей природе лексичны, что они сопряжены с конкретной ЛСГ глаголов и не могут быть от нее отвлечены (Тихонов, 1962).

Наши материалы подтверждают, что каждая приставка может сочетаться лишь с теми ЛСГ глаголов, которые по своим семам согласуются с семами приставки.

Этот факт объясняет, почему замена «видовых» приставок в конкретной глагольной форме, как правило, невозможна, а синонимия «видовых» приставок иллюзорна.

Рассмотрим приставки, обозначающие окончание действия.

Приставка *у-* имеет сему Д1: «начало перемещения субъекта/объекта в непосредственной близости к наблюдателю до исчезновения из его поля зрения»: *уехать из города в деревню*. У нее есть сема К2: «окончание действия», развившаяся, как можно предполагать, на основе признака *исчезновение* (*угаснуть, утонуть*). Этот же признак (*исчезновение*) должен быть и в глаголе, принимающем в совершенном виде приставку *у-*.

Приставка *до-*, имеющая сему Д1: «окончание перемещения субъекта/объекта в непосредственной близости к пространственному ориентиру, служащему пределом линии перемещения» — *доехать до дома*, несет сему К1: «последний этап длительного действия» — *довязать чулок, досушить одежду*. Глагол, в который она входит, обозначает длительное, многоэтапное действие.

Приставка *из-*, которая в статусе Д1 обозначает «начало перемещения субъекта/объекта во внутренней части пространственного ориентира до появления снаружи» (*изгнать из храма*), имеет сему К2: «исчерпанность пространства или количества объектов действия» (*искапать весь передник, исчертить всю карту стрелками, истрелять все патроны*). Немотивированность этой семы расширяет сочетаемостные возможности приставки *из-*, однако идея исчерпанности должна быть поддержана семемой бесприставочного глагола (*объектное действие*).

Приставка *на-*, имеющая сему Д1: «окончание перемещения движущихся сбоку и сверху субъекта/объекта соприкосновением с поверхностью пространственного ориентира» (*наступить на ковер*),

несет и сему К1: «завершение действия, выполняемого на поверхности»: *написать на обрывке бумаги, нарисовать портрет на холсте*. Глагол, в который она входит, должен обозначать именно такое действие (*на поверхности*).

Приставка *пере-* в статусе Д1 обозначает «окончание перемещения субъекта/объекта из одного пункта в другой по кратчайшему измерению пространственного ориентира»: *переплыть реку, перепрыгнуть через забор, переехать из Петербурга в Москву*. Она несет также сему К2: «завершить действие, объекты которого обрабатываются поочередно»: *перемыть всю посуду, перестричь всех овец*. Такая приставка, следовательно, возможна у глаголов переходных.

Приставка *про-*, имеющая сему Д1: «окончание перемещения субъекта/объекта, движущегося внутри массы пространственного ориентира и по его кратчайшему измерению» (*пройти сквозь дым, проехать через туннель, проехать мимо вокзала*), несет и сему К2: «завершить длительное действие, совершающееся непрерывно» (*прооперировать больного, простирать белье*). Глаголы, принимающие приставку, обозначают соответственно длительное непрерывное действие.

Получается, что все приставки, будто бы указывающие на окончание действия, фактически несут сему завершения совершенно конкретных действий, а именно:

- исчезновения субъекта/объекта (*у-*);
- длительного, поэтапного действия (*до-*);
- действия, охватывающего большое пространство, многие объекты (*из-*);
- действия, распространяющегося на многие объекты в порядке очереди (*пере-*);
- действия длительного, совершающегося непрерывно (*про-*).

Обратимся к рассмотрению группы приставок «начинательного» значения.

«Начинательные» приставки *за-*, *воз-* и *по-* также не взаимозаменяемы и по ЛСГ глаголов и стилистически (наиболее ограничено употребление приставки *воз-*).

Приставка *за-* имеет сему Д1: «окончание перемещения субъекта/объекта в пространстве, находящемся вне поля зрения наблюдателя»: *заехать за дом, заехать неизвестно куда*. Ее начинательные семы (семы К2) систематизируются относительно ЛСГ глаголов, а именно:

- «начать разнонаправленное перемещение»: *забегать по комнате*;
- «начать длящееся, состоящее из однородных фаз действие»: *запеть песню, затрясти дерево*;
- «Начать быть в состоянии»: *задымить (о костре), затосковать (начать тосковать)*.

Приставка **воз-** в статусе Д1 обозначает «окончание начавшегося внизу перемещения субъекта/объекта в верхней части пространственного ориентира»: *взойти на гору*.

Начинательные значения этой приставки обычно сохраняют признак «снизу вверх»:

- «начать разнонаправленное перемещение: *взбегаться*;
- «начать действие внезапно, резко, сильно»: *взвыть, взрывать, вскричать, взблеснуть*;
- «начать длительное говорение, свечение, бурное эмоциональное переживание»: *возговорить, воссиять (о звезде), возненавидеть*.

Как видно из примеров, движение «снизу вверх» может быть не только пространственным, но и психологическим, эмоционально переживаемым. Многие глаголы с приставкой **воз-** в современном русском языке относятся к «высокому», книжному стилю.

Приставка **по-**, не имеющая в современном русском языке пространственной семы Д1, в статусе К2 выражает значения:

- «начать перемещение субъекта/объекта»: *пойти, поехать, понести, повезти*;
- «начать существовать, быть» (об атмосферных явлениях): *поить (о дожде), подуть (о ветре)*;
- «начать быть воспринимаемым»: *появиться, послышаться*;
- «начать быть в состоянии»: *полюбить, поверить*.

Таким образом, хотя во все перечисленные значения приставок **за-**, **воз-**, **по-** входит сема «начинательности», однако «начинаются» разные действия и состояния. Каждая приставка связана с конкретными ЛСГ глаголов, а употребление приставки **воз-** имеет и стилистические ограничения.

Не случайно на роль наиболее перспективных «чистовидовых» приставок аспектологи выдвинули приставки **от-**, **с-**. По нашим данным, эти приставки в силу особенностей своего развития являются наименее лексичными, они почти утратили мотивировочные признаки, которые вынуждают ограничивать сочетаемость.

Так, приставка *от-* имеет сему Д1: «начало перемещения субъекта/объекта в непосредственной близости к пространственному ориентиру»: *отъехать от дома*. У нее несколько сем К2, утративших связь с Д1:

- «завершить разнонаправленное перемещение»: *отъездить, отлетать свое*;
- «завершить длительное, трудоемкое, многоэтапное, напряженное действие»: *отсеять(ся), отплясать(ся), отсверкать*;
- «полностью завершить изготовление изделия»: *отковать подкову, отстроить дворец*;
- «получить результат высокого качества»: *отточить карандаш, открахмалить воротничок*.

Приставка *с-* имеет две омонимичные семы уже в статусе Д1, что дает нам основание разграничивать приставку С1- («начать направленное вниз перемещение субъекта/объекта по поверхности или в верхней части пространственного ориентира»: *съехать с горы*) и приставку С2- («окончить перемещение нескольких субъектов/объектов, движущихся из разных исходных пунктов, в одном конечном пункте»: *съехаться в школу, согнать овец в загон*).

На основе сем приставки С1- выводятся такие семы, как

- «нанести вещество сверху, немного»: *смазать, смочить, сбрызнуть*;
- «удалить из поля зрения, сделать недоступным»: *спрятать, схоронить, стащить, своровать*;
- «уничтожить»: *сжечь, сгрызть*.

На основе сем приставки С2- могут быть предположительно объяснимы такие семы К2, как

- «завершить изменение состояния»: *созреть, согреть, стемнеть*;
- «получить результат собирательного действия»: *сосчитать деньги, сделать дело*;
- «завершить разнонаправленное действие одним полезным результатом»: *сманеврировать, схитрить*;
- «завершить речевое многократное действие в одной временной точке»: *скомандовать, солгать*.

Ни одно из этих значений не является семантически пустым, т.е. не указывает только на «вид», напротив, каждое содержит и разнообразные индивидуальные семы, благодаря которым эти приставки не допускают свободной сочетаемости с любым глаголом. Многие из

этих приставочных глаголов способны иметь обе видовые формы, различаемые по суффиксам (*смазать* — *смазывать*, *сжечь* — *сжигать*, *согреть* — *согревать*).

Ряд приставок не имеет столь обобщенных значений, как «завершить» или «начать» (*в-*, *над-*, *под-*), некоторые приставки весьма проблематично определяются как «результативные» (*при-*, *раз-*, *об-*, *по-*), так как очень мало глаголов в тех лексико-семантических разрядах, которые допускают такое толкование (типа: *оглохнуть*, *придушить*, *поблагодарить*, *разбудить* и нек. др.), и кроме того эти приставки выражают иные, не результативные значения.

Например, приставка *при-*, имеющая сему Д1: «окончание перемещения субъекта/объекта в поле зрения наблюдателя»: *приехать в школу*, — несет следующие нерезультативные семы К2:

- «немного, слегка, недолго»: *притормозить*, *пригреть землю*, *прилечь*;
- «возникнуть в мыслях»: *присниться*, *пригрезниться*;
- дополнительным усилием закончить ликвидацию: *придушить змею*, *притушить свечу*.

Приставка *раз-*, имеющая сему Д1: «начало перемещения нескольких субъектов/объектов из общей исходной точки в разные стороны» — *разъехаться*, *развезти вещи по квартирам*, — несет следующие нерезультативные семы К2:

- «начать действие и продолжать его, усиливая»: *разгореться*, *разыграться*;
- «со всех сторон»: *разглядеть*, *расцеловать*;
- «чрезмерно»: *расхвалить*;
- «тщательно»: *разрисовать*.

Есть приставки, которые у одних глаголов выражают значение «начать», а у других «кончить» (ср.: *запеть* — *завершить*, *полюбить* — *поблагодарить*) или наряду с фазовым значением имеют целый ряд других сем К2.

Например, приставка *вы-*, наряду со значением «завершить действие, получить полностью результат» (*выкормить поросенка*), может иметь значение «разрушить, уничтожить полностью» (*вырубить лес*); «создать новый объект из исходного материала» (*выпечь хлеб из муки*); «получить, прилагая усилия, желаемый предмет, информацию» (*высудить дом*, *выследить зверя*) и нек. др.

Приставка *на-*, наряду со значением «получить результат» (*нагреть воду*), может иметь и другие, нефазовые значения: «прибавить

сверх нормы» (*наценить*); «поверхностно, слегка» (*напеть, нашлепать*); «в большом количестве (*нанести подарков*) и нек. др.

Итак, приставка всегда используется как словообразовательное средство, вносящее в семему производного глагола некоторую новую сему, лексически отличающую его от глагола производящего. То, что при этом получают во многих случаях формы глаголов совершенного вида, зависит от лексического и от словообразовательного значения производного глагола, а не от приставки. В большинстве случаев приставочные глаголы с помощью суффиксов образуют и формы несовершенного вида.

Мы пришли к убеждению, что чистовидовых приставок не существует и потому искать решение проблемы вида в семантике глагольных приставок бесперспективно.

Весьма ободряющее подтверждение нашим выводам мы нашли в статье М. Комарека, изучавшего этот вопрос на материале чешского языка, категорию чистовидовых приставок автор отвергает (Komárek, 1984). С помощью приставки глагол перемещается в новый классификационный разряд, а изменение его вида является следствием этого перемещения.

Теперь о **суффиксах**. Многие слависты признают, что видовые оппозиции в наиболее «чистом» виде создаются суффиксами.

Виды возникали не потому, — пишет В. В. Бородич, — что появились приставки (они есть во всех индоевропейских языках), а потому что появились противопоставления одинаковых основ с приставками, но с разными суффиксами неопределенности. Все «неопределенные» глаголы стали формами несовершенного вида (Бородич, 1953, с. 83).

В суффиксальных видовых корреляциях проявляется полностью абстрагированный и унифицированный грамматический процесс. Префиксальные корреляции не обладают такой полнотой абстрагированности от деривационных процессов, — заметил И. П. Мучник (Мучник, 1956, с. 96–106).

Первым этапом появления видовых оппозиций праславянского языка считает оппозиции суффиксального типа И. Немец. В этот период, — отмечает учёный, — приставки не различали вида (Немец, IV Международный..., 1962, с.183–185).

Ю. С. Маслов заметил, что суффиксальная имперфективация создает видовые формы чисто грамматически без примеси лексических различий (Маслов, 1978, с. 27).

Автор одной из наиболее фундаментальных работ по видам В. Б. Силина (Силина, 1982, с.159, 273) утверждает, что главным стержнем морфологической системы вида является суффиксальная имперфективация. С этим согласен и чешский лингвист М. Комарек (Komárek, 1984, s. 266), который признает единственным морфологическим приёмом образования видовых пар суффиксацию.

При сопоставлении роли суффиксов и приставок в образовании видов исследователи на первое место обычно выдвигают суффиксы (Кравченко, 2004, с. 121, Рахманкулова, 2004, с. 6).

Так же оценивают роль суффиксов в образовании видов и авторы Академической грамматики 1970 года: «суффиксация создает более близкое видовое соотношение, более тесную видовую пару, члены которой всегда имеют тождественное лексическое значение» (Грамматика современного..., 1970, с. 338).

Обратившись к изучению семантики русских глагольных суффиксов, мы обнаружили, что многие живые в настоящее время суффиксы унаследованы из индоевропейского периода (*-а-*, *-я-* *-ва-*, *-и-*, *-е-* *-ну-* и некоторые другие) или из праславянского языка (Бородич, 1953, с.83–85; Кузнецов, 1953, с.233; Фортунатов, 1957, с.283; Георгиев, 1958, с.20; Сигалов, 1962, с. 55; Силина, 1982, с.170 и другие). Это значит, что они функционировали в системе языка до образования видов. Об этом же свидетельствует, на наш взгляд, и то обстоятельство, что некоторые суффиксы и в современном русском языке используются не только при образовании видовых пар, но и в других собственно словообразовательных функциях.

Например, суффикс *-ну-* используется в двух группах глаголов с разным значением. Одна из этих групп — глаголы одноактного действия, которые имеют совершенный вид (*стукнуть*, *крикнуть*), а другая — глаголы со значением состояния, непрерывной деятельности, приобретения и утраты качества, признака (*вянуть*, *гаснуть*), которые имеют несовершенный вид. А суффикс *-и-*, обычный в глаголах несов. вида (*кипятить*, *синить*, *теребить*, *скулить*), обнаруживается и в глаголах сов. вида (*занозить*, *пленить*, *ударить*, *сузить*) и в двувидовых глаголах (*ранить*, *крестить*).

Иными словами, и суффиксы ведут себя непоследовательно, и их функции не вполне однозначны. Все это и приводит к колебаниям в решении вопроса о статусе категории глагольного вида в системе языка.

Традиционно категория вида глаголов рассматривается в морфологии, то есть как категория грамматическая, как бы словоизменятельная, а иногда — компромиссно — как формообразовательная. Но

чтобы отнести ту или иную категорию словоформ к грамматической, обычно определяют её грамматическое значение. Полагают, что словоизменяемая морфема должна соединяться со всеми словами определенного класса, то есть если в системе языка есть склонение существительных, то все их словоформы всегда выступают в речи в форме того или иного падежа. Для категории вида критерием грамматичности обычно считается её связь с категорией времени глагола (Красухин, 2005, с.25–26). Бесспорно, что глаголы несов. вида имеют три формы времени (*гулял, гуляю, буду гулять*), а глаголы сов. вида — только две (*погулял, погуляю*), что объясняется их значением, но вот это-то значение и нужно определить для признания категории грамматической. Попытки определить это значение делались многими аспектологами, но чёткостью и определенностью полученные формулировки не отличаются.

Вид выражает характер самого действия с точки зрения его протекания во времени, — писал П. С. Кузнецов, — и совмещает в себе систему отношений различного порядка (Кузнецов, 1953, с. 222, 225). А. Мазон полагает, что вид возник из направленности внимания либо на длительность или повторяемость действия, либо на развитие или завершение, либо на точечное начало или завершение действия (IV Международный..., 1962, с. 10). И. Леков предлагает для сов. вида термин *ограниченность*, а для несов. вида — *неограниченность* (IV Международный..., 1962, с. 15). А. В. Кравченко осмысляет категорию вида с точки зрения фигуры наблюдателя. В перфективном значении для наблюдателя действие было в прошлом, а результат действия — в настоящем. Наблюдатель видит этот результат. Базовые значения сов. вида отмечаются у глаголов движения и перемещения, только у них обнаруживается *предельность* в смысле *исчерпанность действия* (Кравченко, 2004, с. 140).

Но и те авторы, которые относят категорию вида к грамматическим, делают разнообразные оговорки. Категория вида не грамматикализована полностью, — писал Н. С. Поспелов, — так как многие лексические разряды русских глаголов не имеют парных видовых форм (Поспелов, 1953, с. 54). Н. С. Авилова, признавая категорию вида грамматической, отмечает, что это категория особого лексико-грамматического или классификационного типа (Авилова, 1972, с. 271). Ф. Леман признает вид грамматической категорией, так как существует максимальная продуктивность словообразовательных аффиксов, благодаря чему лексическое противопоставление перешло в грамматическое. Однако, по мнению учёного, в узкое понимание

грамматикализации развитие вида не укладывается (What makes..., 2005, с.139).

Давались и такие определения грамматического значения категории вида, которые объединяли бы её в одно целое. Например. И. А. Фигуровский отстаивал для этой категории значение *длительности/недлительности действия* (Фигуровский, 2004, с. 322). А. Г. Руднев признавал разнородность грамматического значения категории вида (*длительность, мгновенность, непрерывность, кратность*), но на первое место выдвигал значение *результативности/ нерезультативности действия* (IV Международный..., 1962, с. 201).

Ю. С. Степанов считает, что семантика вида состоит в полагании *предела действия*, что семантика вида свободно оппозитивна (Степанов, 1976, с. 413).

А. В. Бондарко последовательно постулирует для категории вида грамматическое значение *предельность/непредельность действия* (Бондарко, 1991, с. 224). Это наиболее распространенное толкование значения категории вида в русской аспектологии и в настоящее время (Петрухина, 2005). Но Е. В. Падучева полагает, что *предельность* заложена в классе глагола и не порождается формой вида (Падучева, 2004, с. 51).

Сделанный обзор приводит к тому же выводу, который сделала М. Я. Гловинская: общее значение видового противопоставления (инвариант) дискуссионно, трудноуловимо и абстрактно; лексические значения в глаголах, образующих пару, бесконечно индивидуальны и разнообразны. Проблема инварианта категории вида приобретает чисто теоретический, умозрительный характер (Гловинская, 2001).

Все эти трудности привели исследователей к мысли разделить категорию вида и категорию аспектов глагольного действия. Способы глагольного действия могут иметь формальные показатели (суффиксы, приставки, фазисные слова), но могут определяться и по контексту (Ломов, 1977, с. 30–31). А. Г. Пазельская, разделяя вид и аспект, подчеркивает, что аспект — это компонент лексического значения (Пазельская, 2003, с. 77). К. Г. Красухин же разделяет аспект и способы действия, он считает, что аспект — это сугубо грамматическая категория, а способ действия — лексическая и словообразовательная (Красухин, 2005, с. 25). В одной из последних работ, затрагивающих этот вопрос, сказано: «В современной аспектологии можно считать устоявшимся противопоставление между словоизменительным (или словообразовательным) собственно аспектуальным значением и лексическим значением способа действия...» (Шлуинский, 2006, с. 49).

Лексические значения способов действия также неоднократно просчитывались. Предлагались, например, такие значения, как *наглядно-примерное, конкретно-процессное, неограниченно-кратное, ограниченно-кратное, обобщенно-фактическое и многие другие*. По разным классификациям их насчитывается от 7 до 40, причем обычно оговаривается, что определить их можно только с опорой на лексическое значение глагола и контекст.

Логично, что многие авторы все больше склоняются к признанию вида категорией словообразовательной. Ещё С. Карцевский считал видовые формы частным случаем глагольного словообразования (см.: Мучник, 1956, с. 105). А. Вайан трактовал видовые формы как самостоятельные глаголы, но связанные между собою тем, что образуются друг от друга и различаются по словообразовательным типам (Вайан, 1952, с. 354). Глаголы различных видов современного русского языка, образованные от одного и того же корня, — писал П. Г. Кузнецов, — являются самостоятельными глагольными лексемами, располагающими каждая своей системой форм (Кузнецов, 1953, с. 228). К этому мнению склоняются и другие авторы (Исаченко, IV Международный..., 1962, с. 203, Янко-Триницкая, 2001 и другие). Подробно аргументирует признание вида глаголов категорией словообразовательной И. Г. Милославский (Милославский, 1989).

Достаточно адекватную, на наш взгляд, интерпретацию категории глагольного вида дает А. М. Ломов, который подчеркивает, что эта категория ориентирована не на слово, а на его лексико-семантические варианты. Видовые пары могут быть формами одного слова, но могут быть и разными словами или словами, близкими по значению, но частично различающимися (Ломов, 1977, с. 19–20). И действительно, можно *сбиться и сбиваться в кучу, в стаю, но рассказ только сбивается на сказку. Можно склонить и склонять кого-либо к принятию решения, но по надежам можно только склонять. Можно умереть и умирать от тяжелой болезни, но от смеха можно только умирать. Водой или грязью можно и брызнуть, и брызгать, но слезы, свет только брызнули, и ребята только брызнули враспынную. Головой можно мотнуть и мотать, а нитки можно только мотать. Стадо можно вместе согнать и сгонять, а в магазин можно только сгонять (быстро сбегать туда и обратно)*.

А. М. Ломов пришел к выводу, что категория вида не укладывается без остатка ни в словоизменительные, ни в классификационные категории (Ломов, 1977, с. 19–20).

Действительно, можно выделить множество лексико-семантических групп и разрядов глаголов, способных с помощью того или

иног суффикса, той или иной приставки и других служебных средств производить видовые пары с тем или иным словообразовательным значением (*результативность, исчерпанность, завершенность действия и т.д.*). Но определить грамматическое значение для всех видовых пар русского глагола не удастся. Несмотря на достаточную регулярность способов «видообразования», на чёткий критерий отсутствия наст. времени у глаголов сов. вида, роль лексического значения глагола или лексико-семантического класса глаголов в образовании/необразовании видовых пар выходит на первый план. Именно лексическое значение глагола определяет его потенцию иметь или не иметь видовую пару, именно оно порождает массу иррегулярностей в этой категории таких, как одновидовые глаголы (без пар), двухвидовые глаголы, отсутствие пары ввиду её коммуникативной не востребованности (Печникова, 2004, с. 133) и другие.

В терминологическом аппарате современной грамматики помимо *грамматических и словообразовательных категорий*, используются термины *лексико-грамматические разряды* и *лексико-грамматические категории* по отношению к частям речи. Возможно, этим состав терминов грамматики не должен ограничиваться. Категория вида может быть обозначена как категория *лексико-словообразовательная*, поскольку именно лексико-семантические группы глаголов по-разному маркируются возможностями видообразования. Не исключено, что категория вида не единственная лексико-словообразовательная категория в системе языка. Можно было бы рассмотреть с этой точки зрения категорию возвратных глаголов, но это уже другая тема.

Иначе говоря, структуризация системы языка не исчерпывается грамматическими, словообразовательными и лексико-грамматическими категориями.

ЛИТЕРАТУРА

- Авилова, Н. С. Категория вида глагола в её отношении к словоизменению/ Н. С. Авилова // Известия АН СССР, ОЛЯ, 1972, № 3. — с. 264–271.
- Бондарко, А. В. Предельность и глагольный вид/ А. В. Бондарко// Известия АН СССР, ОЛЯ, 1991, № 3. — с. 195–206.
- Бородич, В. В. К вопросу о формировании совершенного и несовершенного вида в славянских языках/ В. В. Бородич // Вопр. языкознания, 1953, № 6. — с. 68–86.
- Вайан, А. Руководство по старославянскому языку/ А. Вайан. — М.: Изд-во иностр. литературы, 1952. — 446 с.

- Виноградов В. В. Русский язык (грамматическое учение о слове). М.-Л.: Учпедгиз, 1947. — 784 с.
- Волохина, Г. А. Русские глагольные приставки. Семантическое устройство, системные отношения/ Г. А. Волохина, З. Д. Попова. — Воронеж: Изд-во ВГУ, 1993. — 194 с.
- Георгиев, В. Балто-славянский, германский и индо-иранский/ В. Георгиев// Славянская филология. Сборник статей. М.: Изд-во АН СССР, 1958. — с. 7–21.
- Гиро-Вебер, М. Вид и семантика русского глагола/ М. Гиро-Вебер// Вопр. языкознания, 1990, № 2. — с. 102–112.
- Гловинская, М. Я. Многозначность и синонимия в видо-временной системе русского глагола/ М. Я. Гловинская. — М.: Изд-во Русские словари. Азбуковник, 2001. — 320 с.
- Грамматика современного русского литературного языка/ под редакцией М. Ю. Шведовой. — М.: Наука, 1970. — с. 337–346.
- Грицкат, И. О неким видским особенностям српскохрватского глагола/ И. Грицкат// Јужнословенски филолог, XXII, књ. 1–4. Београд: 1957–1958. — с. 65–130.
- Иванчев, Св. Към характеристиката на глаголният вид в славянските езици/ Св. Иванчев// Славянска филология. Том 3. София, 1962. — с. 59–80.
- Кодухов В. И., Степанова В. В. Комментарии// Матвеева-Исаева Л. В. Лекции по старославянскому языку. Л.: Учпедгиз, 1958. — с. 210
- Кондрашов, Н. А. Славянские языки/ Н. А. Кондрашов. — М.: Учпедгиз, 1955. — 294 с.
- Копыленко, М. М. Очерки по общей фразеологии/ М. М. Копыленко, З. Д. Попова. — Воронеж: Изд-во ВГУ, 1978. — с. 43–76.
- Кравченко, А. В. Язык и восприятие/ А. В. Кравченко. — Иркутск: Изд-во ИрГУ, 2004. — 206 с.
- Красухин, К. Г. Аспекты и времена праиндоевропейского глагола (часть 1)/ К. Г. Красухин // Вопр. языкознания, 2005, № 6. — с. 3–30.
- Кузнецов, П. С. К вопросу о генезисе видо-временных отношений древнерусского языка/ П. С. Кузнецов // Труды ин-та языкознания АН СССР. Том 2. М.: 1953. — с. 220–256.
- Курилович, Е. Заметки об имперфекте и видах в старославянском/ Е. Курилович// Очерки по лингвистике. М.: Изд-во иностр. литературы, 1962. — с. 157–164.
- Ломов, А. М. Очерки по русской аспектологии/ А. М. Ломов. — Воронеж: Изд-во ВГУ, 1977.–140 с.
- Маслов, Ю. С. Имперфект глаголов совершенного вида в славянских языках/ Ю. С. Маслов// Вопросы славянского языкознания Вып. 1. М.: Изд-во АН СССР, 1954. — с. 68–138.
- Маслов, Ю. С. К основаниям сопоставительной аспектологии/ Ю. С. Маслов// Вопросы сопоставительной аспектологии. Вып. 1. Л.: Изд-во ЛГУ, 1978. — с. 4–44.
- Матвеева-Исаева, Л. В. Лекции по старославянскому языку/ Л. В. Матвеева-Исаева — Л.: Учпедгиз, 1958. — 224 с.

- Мейе, А. Общеславянский язык/ А. Мейе. — М.: Изд-во иностр. литературы, 1951. — с. 229–243.
- Мирославский, И. Г. Вид русского глагола как словообразовательная категория/ И. Г. Мирославский// Филологические науки, 1989, № 4. — с. 37–49.
- Мучник, И. П. О видовых корреляциях и системе спряжения глагола в современном русском языке/ И. П. Мучник// Вопр. языкознания, 1956, № 6. — с. 92–106.
- Нахтигал, Р. Славянские языки/ Р. Нахтигал. — М.: Изд-во иностр. литературы, 1963. — 342 с.
- Никифоров, С. Д. Глагол, его категории и формы в русской письменности второй половины XVI века/ С. Д. Никифоров. — М.: Изд-во АН СССР, 1952. — 344 с.
- Падучева, Е. В. «Накопитель эффекта» и русская аспектология/ Е. В. Падучева// Вопр. языкознания, 2004, № 5. — с. 46–52.
- Пазельская, А. Г. Аспектуальность и русские предикативные имена/ А. Г. Пазельская// Вопр. языкознания, 2003, № 4. — с. 72–90.
- Петрухина, Е. В. Когнитивные модели времени в русской грамматике/ Е. В. Петрухина// Концептуальные пространства языка. Тамбов: Изд-во ТГУ, 2005. с.111–128.
- Печникова, Н. А. Вид глагола как элемент системной организации высказывания (на материале вопросительных инфинитивных предложений)/ Н. А. Печникова// Категории в исследовании, описании и преподавании языка. Самара: Изд-во СамГУ, 2004. — с. 127–133.
- Попова, З. Д. Лексическая система языка/ З. Д. Попова, И. А. Стернин. — Воронеж: Изд-во ВГУ, 1984. — с. 39–64.
- Поспелов, Н. С. Соотношения между грамматическими категориями и частями речи в современном русском языке/ Н. С. Поспелов// Вопр. языкознания, 1953, № 6. — с. 53–64.
- Рахманкулова, И.-Э. С. К вопросу о теории аспектуальности/ И.-Э. С. Рахманкулова// Вопр. языкознания, 2004, № 1. — с. 3–28.
- Сигалов, П. С. Две группы инхоативных глаголов/ П. С. Сигалов// Филологические науки, 1962. — с. 55–64.
- Силина, В. Б. История категории глагольного вида/ В. Б. Силина// Историческая грамматика русского языка. Морфология. Глагол. М.: Наука, 1982. — с. 158–279.
- Степанов, Ю. С. Вид, залог, переходность (балто-славянские проблемы)/ Ю. С. Степанов// Известия АН СССР, ОЛЯ, 1976, № 5. — с. 408–420.
- Тихонов, А. Н. К вопросу о чистовидовых приставках в современном русском языке/ А. Н. Тихонов// Труды Самаркандского ун-та. Новая серия, Вып. 118. Исследования по русскому языку. Самарканд: 1962. — с. 31–57.
- Фигуровский, И. А. Избранные труды/ И. А. Фигуровский — Елец: Изд-во ЕлГУ, 2004. — с. 312–333.
- Фортунагов, Ф. Ф. Сравнительная морфология индоевропейских языков/ Ф. Ф. Фортунагов// Избранные труды, том 2, М.: Учпедгиз, 1957. — с. 254–426
- IV Международный съезд славистов. Материалы дискуссии. Том второй, М.: Изд-во АН СССР, 1962. — 530 с.

- Чешко, Е. В. К истории славянских глагольных видов/ Е. В. Чешко// Ученые записки ин-та славяноведения. Т. 3, М.: Изд-во АН СССР, 1951. — с. 328–344.
- Широкова, А. Г. Основные значения многократных глаголов в чешском языке/ А. Г. Широкова// Вопр. языкознания, 1965, № 2. — с. 73–84.
- Шлуинский, А. Б. К типологии предикатной множественности: организация семантической зоны/ А. Б. Шлуинский// Вопр. языкознания, 2006, № 1. — с. 46–75.
- Янко-Триницкая, Н. А. Словообразование в современном русском языке/ Н. А. Янко-Триницкая. — М.: Изд-во Индрик, 2001. — 504 с.
- Komárek, Miroslav. Prefixace a slovesný vid (k prefixům prostě vidovým a subsumpci)/ Miroslav Komárek// Slovo a slovesnost, 1984, № 4. — s. 257–267.
- What makes grammaticalization? A look from its fringes and its components/ W. Bisang, N. Himmelmann, B. Wimler (eds). — Berlin, Mouton de Gruyter, 2004. — 354 p.// Вопр. языкознания, 2005, № 6. — с. 136–142.

Summary

Popova Z. D.

**SLAVIC CATEGORY OF VERBAL ASPECT:
DISCUSSION, POSSIBLE SOLUTIONS**

Investigation of verb aspect in Slavic languages shows that language system includes not only grammatical, word-building and lexico-grammatical categories, but also lexico-derivative categories.

О. Н. ЧАРЫКОВА
(Воронеж)

О КОГНИТИВНО-ДИСКУРСИВНОМ ПОДХОДЕ К ИЗУЧЕНИЮ ГЛАГОЛА

В генетическом плане первично имя. В диахронии идет постепенный процесс усиления позиции глагола в языковой картине мира. В синхронии в системе глагол *отражает* отношения между субстанциями, то в тексте, дискурсе он их *формирует*, создавая каркас будущего высказывания.

Ключевые слова: дискурс, имена существительные, глаголы, языковая картина мира, языковая система.

В последние годы в русле когнитивной лингвистики разрабатывается новый подход к изучению частей речи — когнитивно-дискурсивный. Данный подход предполагает, что части речи трактуются, с одной стороны, как категории, объективирующие и называющие определённые когнитивные структуры (соответствующие фрагментам воспринятой действительности), а с другой — рассматриваются в плане выполняемых ими функций в составе высказывания и текста.

На современном этапе развития науки бесспорным представляется тот факт, что эмпирическая категоризация внеязыковых сущностей объективируется в грамматической категоризации слов и осуществляется при её посредстве (Болдырев 1995). В частях речи отразился процесс первичной категоризации совокупности представлений, которые получает человек при освоении мира. Характеристики этих категорий обуславливаются в первую очередь тем, для отражения какой структуры знаний они были созданы и какие концепты стоят за ними.

Чрезвычайно важным в картине мира представляется концепт «действие», поскольку именно через действие человек вступает в активные отношения с реальностью. В лингвистике понятие действия ассоциируется, прежде всего, с глаголом, его семантическими типами и грамматическими категориями. В традиционной грамматике термин

«действие» обычно употребляется как обобщенное наименование для всех значений, выражаемых глаголом. Смысл описания глагола с когнитивной точки зрения заключается, по определению Е. С. Кубряковой, в стремлении определить, «к наречению каких сущностей он приспособлен, какие структуры знания стоят за ним, какая информация вербализуется при подведении ее под тело такого знака, как глагол» (Кубрякова 1992: 84).

Информация, передаваемая глаголом, имеет, как и вся концептуальная картина мира, гносеологические корни в определенных когнитивных структурах, порождаемых пространственным опытом. Обыденное сознание воспринимает объекты окружающего мира в пространственном отношении к другим объектам, автоматически противопоставляя фигуру и фон. Как только визуальное восприятие фиксирует изменения в пространственном соотношении фигуры и фона, наблюдатель трактует данную ситуацию как ситуацию перемещения. «Глагол рождался как единица хронотопная, совмещающая в своем значении как идею траектории движения в пространстве, так и идею процессуальности и причинности, течения во времени с разными его фазовыми характеристиками» (Кубрякова 1996: 222). Таковы когнитивные основания становления данной категории в диахроническом аспекте.

Применительно к роли глагола в построении высказывания, как известно, существуют две концепции: вербоцентрическая и предметноцентрическая. Истоки первой восходят к В. фон Гумбольдту, который считал глагол «нервом языка» и утверждал, что все основные слова в предложении подобны мертвому материалу, ждущему своего соединения, и лишь глагол является связующим звеном, содержащим в себе и распространяющим жизнь (Гумбольдт 1984: 199). В отечественном языкознании мысль об исключительной роли глагола в предложении всячески подчеркивал А. А. Потебня, говоря о том, что «глагол создает предложение». По его мнению, наиболее самостоятельный член предложения есть сказуемое, которое одно может обойтись без всех прочих членов (Потебня 1958: 83–88). Подобное утверждение высказывает и А. А. Дмитриевский: «...предложение есть не что иное, как сказуемое, или одно, или с приданными ему другими членами» (Цит. по: Храковский 1983: 115). Эта точка зрения развивается и всесторонне обсуждается в работах многих отечественных лингвистов (см., например: Пешковский 1956; Распопов 1958, 1981; Кацнельсон 1974; Золотова 1982; Сентенберг 1992, Лебедева 2000 и другие).

В зарубежной лингвистике вербоцентрическая концепция связана прежде всего с именем Л. Теньера (Теньер 1988). Интересными являются современные представления, основанные на логико-лингвистических исследованиях Б. Рассела, Л. Витгенштейна, Дж. Остина, Г. Райла и других ученых, согласно которым мир состоит не из «вещей», размещенных в пространстве, а из «событий», или «фактов». При этом событийный мир предстает как совокупность актуального мира и всех альтернативных миров. Аналогичная мысль утверждается и в физике: «...Мир нормального человеческого существа не есть калейдоскопический ряд чувственных впечатлений, а осмысленная, непрерывно меняющаяся арена событий» (Борн 1963: 281). Событие в конечной вербализации обычно представлено глаголом.

Подобное понимание лежит в основе определения роли глагола в процессе порождения речи у С. Д. Кацнельсона. Согласно его утверждению, на первичной фазе формирования речемыслительного процесса поток активированных элементов сознания членится на отдельные кадры, каждый из которых отражает отдельное событие или состояние. Средством членения потока мысли на отдельные кадры являются реляционные предикаты и необходимые для их конкретизации формальные понятия или значения. Возникающие из сочетаний реляционных предикатов и значений пропозиции являются матрицами, на базе которых постепенно складываются предложения (Кацнельсон 1984: 5). Роль глагола в порождении высказывания подчеркивает и Н. Д. Арутюнова, говоря о том, что выбор слова невозможен безотносительно к конструкции, задающей его синтаксический характер, а выбор конструкции неосуществим без предварительной фиксации лексических элементов, в частности, глагола, предопределяющего конфигурацию актантов (Арутюнова 1972: 290).

Иную точку зрения высказывает Е. С. Кубрякова, которая считает исходным в порождении речи процесс номинации. На ее взгляд, акты речи начинаются с обозначения определенных элементов будущего высказывания. В качестве довода в пользу выделения актов номинации как явлений, примарных для речевой деятельности в целом и для феноменов, связанных с предикацией, она приводит факт существования на ранних этапах развития языка односоставного предложения. Тема и рема в нем еще не разведены, субъект и приписываемый ему признак не противопоставлены и по отдельности не обозначены. Синтаксиса между ними еще нет. О генетическом приоритете номинативного компонента свидетельствуют и исследования развития речи ребенка. Он начинает говорить «названиями» (Кубрякова 1984: 16, 20). На предметно-центрический характер системы

частей речи указывает также С. А. Жаботинская (Жаботинская 1997: 28–29). А. В. Кравченко тоже считает, что «предмет» и «место» являются теми исходными (первичными) концептами, из которых затем развиваются все остальные, образуя концептуальную систему языка (Кравченко 1997: 41). Глагол же, становясь носителем идеи непрерывности, отражает связи между отдельными субстанциями, названными именами, он не только указывает на отношения между предметами, но и называет эти отношения.

Интересный взгляд на рассматриваемую проблему представлен в работе Д. И. Руденко, который исследует соотношение имени и глагола с точки зрения лингвофилософских парадигм. Он считает, что имя наиболее отчетливо воплощает в себе некоторые свойства слова как базисной единицы языка, прежде всего — способности к отчетливому членению континуума действительности (Руденко 1992: 25). В статье прослеживается историческая смена лингвофилософских парадигм от философии имени к философии предиката и далее к прагматической философии. Хотя еще в работах классиков «новой науки» (например, у Декарта, Локка) можно обнаружить формулировки, имеющие отчетливо предикатную, «синтаксическую» направленность (Там же: 29), по мысли Ю. С. Степанова, философия предиката в развитом виде сформировалась только к началу 20-го века: «В течение 20–30 лет, на рубеже веков, создавалась новая картина языка, соответствующая новой картине мира и ее философским константам. Прежде всего, она отвечала, несколько отставая от них, новым физическим представлениям о мире» (Степанов 1985: 125). Таким образом, смена лингвофилософских парадигм в диахронии обусловлена изменениями в восприятии мира, сменой мировоззрений и социокультурных типов мышления.

Осмысление представленных точек зрения позволяет прийти к следующим соображениям.

1. В плане генетическом бесспорным представляется примат имени.

2. В диахронии идет постепенный процесс усиления позиции глагола в языковой картине мира, что обусловлено постепенным расширением практического познания и теоретического осмысления свойств объектов окружающей действительности, процессов их взаимодействия между собой, а также (вероятно, в первую очередь) процессов взаимодействия между субъектом и объектами внешней среды. В результате эволюции глагол приобретает способность свертывать информацию о времени, о пространстве, включать в обозначение процесса представление о субъекте действия, его

объекте и/или инструменте, т. е. имплицировать ситуацию. В этом плане и Е. С. Кубрякова не может не признать значимости рассматриваемой категории, указывая: «...Глагол представляет собой в принципе нечто вроде метонимического обозначения тех когнитивных характеристик, которые были получены при наблюдении за разными видами движения и которые сами отразили репрезентацию и осмысление протекания движения во времени и пространстве. Именно в этом заключается смысл определения глагола как процессуального признака, способного метонимически восстанавливать гораздо более сложные и развернутые структуры в нашей памяти, *создавая каркас будущего высказывания*» (курсив мой — О. Ч.) (Кубрякова 1992: 89–90).

3. Применительно к синхронии, вероятно, следует говорить, с одной стороны, о системе языка, с другой — о дискурсе. Если в системе глагол *отражает* отношения между субстанциями, то в тексте, дискурсе он их *формирует*, создавая каркас будущего высказывания.

ЛИТЕРАТУРА

- Арутюнова Н. Д. Общее языкознание. Внутренняя структура языка / Н. Д. Арутюнова. — М.: Наука, 1972.
- Болдырев Н. Н. Функциональная категоризация английского глагола: Монография / Н. Н. Болдырев. — С. Петербург — Тамбов, 1995.
- Борн М. Физика в жизни моего поколения / М. Борн. — М.: Изд — во иностр. лит., 1963.
- Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. — М.: Прогресс, 1984.
- Жаботинская С. А. Части речи и распаковка смыслов семантического континуума Бытия / С. А. Жаботинская // Языковая категоризация (части речи, словообразование, теория номинации). — М.: ИЯ РАН, 1997. — С. 25–31.
- Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г. А. Золотова. — М.: Наука, 1982.
- Кацнельсон С. Д. О грамматической семантике / С. Д. Кацнельсон // Всесоюзная научная конференция по теоретическим вопросам языкознания: Тез. докл. и сообщений пленарных заседаний. М.: ИЯ АН СССР, 1974. — С. 66–76.
- Кацнельсон С. Д. Речемыслительные процессы / С. Д. Кацнельсон // ВЯ. — 1984. — № 4. — С. 3–12.
- Кравченко А. В. Язык и восприятие. Когнитивные аспекты языковой категоризации / А. В. Кравченко. — Иркутск: Изд — во Иркутского ун-та, 1991.
- Кубрякова Е. С. О номинативном компоненте речевой деятельности / Е. С. Кубрякова // ВЯ. — 1984. — № 4. — С. 13–22.
- Кубрякова Е. С. Глаголы действия через их когнитивные характеристики / Е. С. Кубрякова // Логический анализ языка. Модели действия. — М.: Наука, 1992. — С. 84–90.

- Кубрякова Е. С. Когнитивный взгляд на природу частей речи / Е. С. Кубрякова // Словарь. Грамматика. Текст. Сб. статей. — М.: Наука, 1996. — С. 218–224.
- Лебедева Н. Б. Полиситуативность глагольной семантики (на материале русских префиксальных глаголов (на материале русских префиксальных глаголов): автореф. дис. ...док. филол. наук / Н. Б. Лебедева. — Томск, 2000.
- Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении А. М. Пешковский. — М.: Учпедгиз, 1956.
- Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. — М.: Учпедгиз, 1958.
- Распопов И. П. К вопросу о предикативности / И. П. Распопов // ВЯ. — 1958. — № 5. — С. 70–75.
- Распопов И. П. Спорные вопросы синтаксиса / И. П. Распопов. — Ростов–на–Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1981.
- Руденко Д. И. Когнитивная наука, лингвофилософские парадигмы и границы культуры / Д. И. Руденко // ВЯ. — 1992. — № 6. — С. 19–35.
- Сентенберг И. В. Категориальная лексико-семантическая парадигма глагола и матрица глагольного словозначения / И. В. Сентенберг // Языковые парадигмы и их функционирование. — Волгоград: Перемена, 1992. — С. 15–25.
- Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю. С. Степанов. — М.: Наука, 1985.
- Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер. — М.: Прогресс, 1988.
- Храковский В. С. Истоки вербоцентрической концепции предложения в русском языкознании / В. С. Храковский // ВЯ. — 1983. — № 3. — С. 110–117.

Summary

O. N. Čarikova

COGNITIVE-DISCURSIVE APPROACH TO THE VERB STUDY

Genetically substantives are primary in language, but diachronically verbs strengthen their position in language world picture. Synchronically verbs reflect relations between substances in language system and form these relations in discourse.

РАДМИЛА ЖУГИЋ
(Београд)

ГЕНИТИВНЕ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ СИНТАГМЕ ПРОСТОРНЕ И МЕСНЕ СЕМАНТИКЕ У ГОВОРУ ЈАБЛАНИЧКОГ КРАЈА

У раду ће бити анализирани генитивне предлошко-падежне синтагме просторне и месне семантике у говору јабланичког краја у јужној Србији. Имајући у виду с једне стране велики број предлога којима се у вези са општим падежом у функцији генитива исказују разноврсна, између осталих и просторна и месна генитивна значења, а с друге стране ограничени обим овог рада, овде ће бити анализирани само предлошко-падежне синтагме с предлозима: ОД, ДО, КУДЕ, ИЗ и ПРЕКО. Стање у говору јабланичког краја као јужноморавског пратићемо и у осталим призренско-тимочким, као и у неким косовско-ресавским говорима, у оној мери коју нам о синтакси падежа нуде њихови постојећи монографски описи.

Кључне речи: предлошко-падежна синтагма, општи падеж у функцији генитива, аналитички тип деκлинације, морфолошки генитив, генитивна синтагма просторне или месне семантике.

1. У нашој литератури се, када је реч о генитиву, истичу две битне чињенице. Прва би била издвајање генитива као неутралног члана падежног месног система, односно да је генитив „најшири најопштији падеж места по значењу и употреби у нашем језику“¹. Друга чињеница тиче се генитива као јединог падежа којим се исказује аблативни просторни однос, у мноштву просторних релација које се осим њиме изражавају и другим падежима².

Бројност предлога уз Г за означавање различитих значења (просторних, темпоралних, посесивних)³, како у књижевном језику тако и

¹ Ивић М. 1957: 155.

² Фелешко 1995: 79: „Од свих анализираних предлошко-падежних конструкција апсолутно најбројнију групу чине конструкције општег просторног значења – од 52 типа предлошко-падежних конструкција 36 се одликује примарним просторним значењем“ (реч је о аблативном просторном значењу – подвлачење моје).

³ За потпунији увид у то која се све значења могу исказати генитивним предлошким конструкцијама у српском књижевном језику, видети код: Ивић М. 1958: 143-145 и Фелешко 1995: 77-153.

у свим српским дијалектима, далеко је већа у поређењу са било којим другим падежом. Наиме, генитив је једини падеж у српском језику „који је временом проширио своје поље употребе“⁴.

1. 1. Претходно изнета сазнања о генитивним синтагмама свакако да се односе и на стање у говору јабланичког краја, уз две ограде: једна се односи на примарно својство аналитичког типа дефлекције у овом јужноморавском говору, па се сходно томе овде мора говорити о генитивним предлошко-падежним конструкцијама са ОП (општим падежом) у функцији генитива. Друга ограда би се односила на мањи број предлога који се везују за ОП у функцији генитива, из чега проистиче и ужа лепеза значења генитивних синтагми.

1. 2. Сходно задатој теми, овде ће бити речи о генитивним предлошко-падежним синтагмама за исказивање различитих месних значења, односно просторних релација. У говору јабланичког краја, ова значења се реализују конструкцијама сачињеним од предлога и ОП у функцији генитива. У овом раду ћемо се бавити најфреквентнијим предлозима са примарним просторним и месним значењем: ОД, ДО, КУДЕ, ИЗ и ПРЕКО, док ће остали предлози ове семантичке категорије, чији број није тако мали, из чисто практичних разлога бити предмет истраживања у наредном раду. За сва генитивна значења ове семантичке категорије, наводићемо најпре потврде из наше грађе⁵, а потом ћемо се осврнути на стање у осталим призренско-тимочким и сродним косовско-ресавским говорима.

Разматрање предлошко-падежних конструкција биће изложено по предлозима.

Предлошко-падежна синтаagma ОД+ ОП (у функцији генитива)

2. Основна функција предлога ОД у конструкцији са ОП (у функцији генитива), као и у књижевном језику и осталим српским дијалектима, јесте аблативна функција узимања, одвајања, удаљавања од неког места, предмета или појма уопште с именом у ОП. Примери који то потврђују су бројни.

Открши једно коначе *о[д] њај лѣб*; ја бе замѣкла *ош сѣаницу*; беж *од мене*; узѣли тркало *ош колица*; жвркнем *ош Шару* такој за једно лонче млеко; па ме је накарала *од Ружу* да тражим; мѣкни се *од мене*; ће ти побегне жена *о[д] њебе*; узѣдо *од Ванку* једн шиник печеницу; сѣк се малко трѣја *ош њијење*; еве ти давам *ош класурче* да запи-

⁴ Ивић М. 1958: 161.

⁵ Жугић Р. 2005 и материјал прикупљен на терену путем синтаксичког упитника.

шиш ста́кло; и ја би те́ја да избéгнем *од рабђшу*; узни *од онај куј* по-при́ку; ишчу́кај се *о[д] цнег*; ишчуку́је се *од брашно*; калéпче *од њино деше*; беж *о[д] шуј квачку*; дај ми калéм *од онуј твоју јабуку* колачај-ку; откр́ши ми *о[д] шај врућ леб*; цр́но конче́ ти висí *ош иоруб* на ву-тарче; лис *ош койину* да вржеш за твој бђл; јела би кђричку *од леб*; једно крвајче *од овој шесто*; *од онуј крекешаљку* Пђрчину, одвај сђм се откачила; да се манеш *о[д] шој друсто*; помери тој дете *од остјал*; ћу се раскачим *о[д] шебе*; не кíдај теј реске *од ора*; не вучи мушђму *од остјал*; па би *ош ширајку* мушку бегала; скини зђдњачу и предњачу *ош кола*.

2. 1. Синтагма ОД + ОП у генитивној функцији означава „почетну границу у одмеравању просторног односа.“⁶

Кра́ве ћу одма́ *ош иашаљк* да те́рам у реку; бега *од мајку*; бегај *од њега немаљивка*; сви́ бегав *од њума*; кђт поћеш *ош стјаницу* па накуде село; поћемо *ош кућу* рано; одмђкни се *ош шибреш*; *ош иродавницу* па нагоре се иде све по прав пђт; пошла́ *ош иијац* па преко висђћи мђс; *од ђуку* поћеш дђсно; обрћа главу *од мене*; по́димо *ош собђр*; одбíвај *ош корийо* туј пашићну свињу; одвај сђм се откачила *од њум*; бежи *о[д] шаквога улавога*; ципну́ја се *од нику сидину*.

2. 2. За означавање кретања из правца х, уз име локалитета у ОП, обичнији је предлог ИЗ, док је употреба предлога ОД у говору јабланичког краја ограничена.

Поћемо *од Лебђне*; Немци су наишли́ *ош Коњино* на нашо село; с трактор је пошја́ *од нашу Лђдину*.

2. 3. Предлог ОД са ОП у функцији генитива користи се и у значењу да нека особа „потиче од рода х“, односно да је „пореклом из рода, фамилије х“:

Она́ је *од нашу фамилију*; тој смо *од ишту фамилију* слишанску; *о[д] шај* смо крвчђк.

2. 4. За означавање места порекла неке особе, било да је реч о конкретном граду или пределу, или уопштеном крају без конкретизације његовог имена, у говору нашег подручја устаљена је синтагма с предлогом ИЗ, што ће бити потврђено одговарајућим примерима са овим предлогом⁷.

2. 5. О овим наведеним значењима у осталим призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима, даћемо онолико података колико нам из синтаксе падежа нуде студије које се баве њиховим описом.

⁶ Милорадовић 2003: 80.

⁷ У говору јабланичког краја није у употреби синтагма типа: Он је от Прибој за које Милорадовић 2003: 81, за говор Параћинског Поморавља доноси више потврда.

2. 5. 1. Аблативно значење генитива се идентично реализује и у сродним призренско-тимочким говорима. Оно је потврђено у говору Бучума и Белог Потока: *вру́ла се од младоже́њу*,⁸ у говору Заплања: *оздо́л душа́ме ои́ канáше*⁹, у говору Црне Траве и Власине: *од си́нови најмлад*¹⁰, у говорима Понишавља: *од ку́ћу понесу́ леб*,¹¹ у говору Алексиначког Поморавља: *где-ћу ди́дем од сво́ј до́м*.¹²

2. 5. 2. У косовско-ресавским говорима, међутим, ситуација је сложенија. Њихова битна диференцијална црта која их по употреби генитивних значења уопште издваја од призренско-тимочких говора, па самим тим и од говора јабланичког краја као јужноморавског, јесте постојање морфолошког генитива. Оно пак што их у синтакси падежа, у конкретном случају у употреби генитива донекле приближава призренско-тимочким говорима је и употреба номинатива - акузатива или општег падежа у функцији генитива.

2. 5. 3. У ресавском говору се „за исказивање генитивног значења употребљава и основни облик именице – облик номинатива – акузатива“¹³: *тра́жи од Реса́вци два војни́ка*.¹⁴ Често се осим морфолошког генитива употребљава и облик општег падежа са предлозима: *о́н је из дру́го сѐло, и́реко шко́лско двѐриши́е*¹⁵; *из ова́ сѐла мло́ги су оти́шли*.¹⁶

2. 5. 4. У говору Трстеника генитив се употребљава „по правилу као у књижевном језику. Већа суженост његове употребе формално се манифестује само у мањем броју предлога које овај говор има уз генитив.“¹⁷ Аутор истиче да је ређа употреба акузатива за генитивне функције: *о́на је из дру́го мѐсто*; *увидо код њу́*¹⁸, али не наводи пример за аблативно значење генитива с предлогом ОД, највероватније зато што је овде синтакси падежа посвећено мало простора, сходно циљу који је аутор себи задао.

⁸ Богдановић 1979: 109.

⁹ Марковић Ј. 2000: 227.

¹⁰ Вукадиновић 1996: 255.

¹¹ Ђирић Љ. 1999: 156

¹² Богдановић 1987: 237.

¹³ Пецо-Милановић 1968: 302.

¹⁴ Пецо-Милановић 1968: 310.

¹⁵ Исто: 316.

¹⁶ Пецо-Милановић 1968: 321.

¹⁷ Јовић 1968: 162.

¹⁸ Исто: 163.

2. 5. 5. На појаву употребе конструкција са номинативом и акузативом уз бројеве и количинске прилоге, уз претежну употребу морфолошког генитива у говору Левча, скренули смо пажњу у раду *Исказивање значења њартийтивног адноминалног бесјредлошког генитива у говору јабланичког краја* (у штампани). Генитив с предлозима у различитим значењима претежно се изражава морфолошким генитивом, али се у материјалу нашао и понеки пример употребе ОП у функцији генитива.¹⁹ За преовлађујуће значење аблативности са предлогом ОД, аутор наводи један пример са ОП: сѐме *о-ћибријк*, и један пример у коме је аблативно значење комбиновано са посесивним: љзице *о-џакчићи*.²⁰

2. 5. 6. За говор Параћинског Поморавља, ауторка истиче општу констатацију: „Може се закључити . . . да су предлошке конструкције с просторном семантиком најпоузданији чувар генитивне флексије. Дакле, релативно стабилна пред налетима аналитичких конструкција са општим падежом остала је једино сфера генитива с предлогом. Ипак, у односу на суседне косовско-ресавске говоре овде је замашнија употреба општег падежног облика м. генитива.“²¹ Сходно томе, овде се наводи већи број потврда са ОП и за аблативно значење генитива, од којих ћемо овде, ради илустрације, узети само један пример: *Ја љзем од нашу задругу*.²²

3. Предлошко-падежна синтагма ОД + ОП у генитивном значењу одвајања у простору забележена је у говору Бучума и Белог Потока: *врта се од њошџок*²³, у говору Заплања: *иде озгџр од Сјојанчовско*²⁴, у говору Црне Траве и Власине: *од Мачкашциу надџле*²⁵, у говору Понишавља: *од Корийњак ишли*,²⁶ у говору Алексиначког Поморавља: *од Јазбаци се скрене дџсно*.²⁷ Овде је „са аблативним значењем потицања, али и припадања неком роду, подједнако у употреби ОП с предлогом *из* и *од*.“²⁸ Од више потврда навешћемо само једну:

¹⁹ Симић 1980: 39-58.

²⁰ Исто: 40.

²¹ Милорадовић 2003: 131.

²² Исто: 80.

²³ Богдановић 1979: 109.

²⁴ Марковић Ј. 2000: 228.

²⁵ Вукадиновић 1996: 255.

²⁶ Ђирић 1999: 156.

²⁷ Богдановић 1987: 237.

²⁸ Богдановић 1987: 238.

снаја ми *од Дудићи* и ја сам *из Дудићи*. Ипак, за просторно-релационо значење установили смо да је предлог ИЗ са ОП много фреквентнији од предлога ОД када треба означити место одакле неко потиче²⁹. Од бројних примера наводимо: доселџа се *из Црну Гору*, довеђена *из Мозгово*, ми смо обе *из Радевце*. Са предлогом ОД пронашли смо два примера: *ви сте оде Сврљиг* и боље говору *ови оде Крушевац*.³⁰

3. 1. У ресавском говору се и овде, уз заступљенији морфолошки генитив, среће и употреба номинатива-акузатива са предлогом ОД: *од Буринац пѣшки*.³¹

3. 2. У говору Трстеника нисмо пронашли пример за наведено значење с предлогом ОД, али се оно може претпоставити на основу потврде за узрочно значење: побегла *од зла*.³² Овим се потврђује ауторова констатација да се и предлог ОД, између осталих предлога, употребљава с морфолошким генитивом.³³ На једном другом месту Јовић истиче да у трстеничком говору нису пронађени примери употребе акузатива за генитивне функције с другим предлозима, изузев предлога ИЗ и КОД,³⁴ што самим тим значи да се и предлог ОД не употребљава с акузативом већ с генитивом.

3. 3. У левачком говору се са значењем одвајања у простору употребљава конструкција ОД + Г, али су забележена и два примера употребе са ОП: *од Јагодну стигнемо кући* и *од^м Крушевац* на аутобус па кући.³⁵ Слично је и са просторно-релационим значењем комбинованим са аблативним, за које аутор доноси само један пример са ОП: *Чак тамо од^м Кладово људи*.³⁶

3. 4. За говор Параћинског Поморавља, како је напред констатовано, карактеристична је већа употреба ОП уместо генитива у односу на остале косовско-ресавске говоре. За значења о којима је овде реч, навешћемо само по један пример: *И превезе га од онај мџ* и *ош Косово* ли бѣше.³⁷

²⁹ Исто.

³⁰ Исто: 237.

³¹ Исто.

³² Јовић 1968: 164.

³³ Исто.

³⁴ Јовић 1968: 163.

³⁵ Симић 1980: 42.

³⁶ Исто: 40.

³⁷ Милорадовић 2003: 80, 81.

Предлошко-падежна синтагма ДО + ОП (у функцији генитива)

4. Као у стандардном језику, тако и у нашем испитиваном говору, основно значење предлога ДО је означавање завршне границе кретања, односно места завршетка радње, досезање самог појма који се одређује или његове непосредне близине:

Свѐ пѐшке се ишло *до град*; одвај се дотркаљамо *до тој село*; тамн ми *до кућу*, онѝ искачав; ми *до продавницу*, онѝ затворили гу; не имало тѣг вођња, пѐшке *до школу*; испрати гу *до станицу* па се врћај; река дошла *до башче* наше; приђи *до њрџетели*, позбори с њѝ; савила се *до земљу*; одвај сѣм се ускачила *до њину кућу*; деца затој не приђује *до шебе*; докле претрча *до кућиче*, свѐ се намокри; такој польчке дођо *до дом*; немој да заодиш *до њорш*; препрати гу *до станицу*; придила је *до мене*; ми *до нашо селце* да се дотркаљамо; кѣко ће га одвуче *до дом*; седна *до Мирка*; сѣва ти *до њџе*.

4. 1. Слично претходном значењу је и доспевање до циља кретања када тај циљ представљају имена насељених места:

Не имало автбуси, пѐшке се ишло *до Лесковац*; на бициклу гу је возија *до Лебана*; тај автбус иде *до Медвеђу*; *до Медвеђу* вођња, одџте *до Бању* пешачимо.

4. 2. Предлошко-падежна конструкција ДО + ОП јавља се и у месном значењу оријентационог типа:

Направија кућу *до њџи*; набуташе се у онѝ сѝпче *до њџи*; продаја онѝ ливаду *до њѝну кућу*; кућа ву туј *до зелени њџац*; стаџује у онѝ зграду *до станицу*; њџне су башче *до реку*; тој једно вишњиче *до бунар*; башча ги близо *до кућу*; онѝ њџва што ни је *до реку*; не ваља ги вода, штала ги *до бунар*; направија шталу *до моју кућу*; кѝлчесто ливаче *до насѝ* неје лошо за плац; допладне обали цѣлу онѝ ливаду *до насѝ*; краставице посади *до бунар* близо; убаво сѣно од онѝ ливаче *до бѝшњачко*; кѝмбај дошја *до њѝно Лединче*; дѣл ће продавав онѝ ливаду *до насѝ*; поцавѣљали се у онѝ сѝпче *до њџи*; онѝ прашче у башчу *до бунар*; близо *до враџњца*; не расипуј близо *до бунар*; у онѝ сливњак *до војловачко*; чѝжмичики тури на столичку *до шѝорџи*; имали шевтелију *до бунар*.

4. 3. Конструкцијом од предлога ДО и имена у ОП у функцији генитива, одређује се завршна тачка неке просторне релације:

Одџде *до џај камењ*, *до међу*, твоја је њџва; насрџи *до Трајкови*; свѐ право ће идеш *до Раскрѣја*; кѣд дођѝмо *до бѝшан*, чукну се у главу за нѝж; дошли *до реку*, онѝ па вода голѣма; ће кѝпаш там *до онѝ блазун редови*; радио грми, чѝје се *до реку*; ћу те одвезѣм *до сѣм кућу*; да ви прѣтим *до кайџу*; прѣво идев *до реку*; пуштила образи *до*

йодгушњак; цакање ми је *до гушу* дошло; *кѡмбај* дошја *до њѡјно њивче*; па се *џипкаја до сѡм долину*.

4. 4. Будући да су предлози ДО и ОД антоними, сасвим је природно да се и у нашем говору, на просторној релацији почетне границе кретања означене предлогом ОД и завршне границе означене предлогом ДО, успоставља извештан паралелизам. Примери којима се то потврђује су бројни, а ми ћемо издвојите само неке од њих:

Иде *ош кућу до кућу*; *иде од једнога докшуре до другуга*; *наткачујев људи од једнога до другуга човека*; *нас од Лебѡне до Лесковѡц* *вѡкав не Пољци*; *сѡмо иде од ѡишку до ѡишку*; *немој сѡмо да сновѡш од једну другѡчку до другугу*; *на главу има од ѡчи до ирњѡцу* *ко белу цвећку*; *свѡ ново на њума од шамѡју до ошњци*.

4. 5. Стање у призренско-тимочким говорима идентично је стању у говору јабланичког краја.

4. 5. 1. У Бучуму и Белом Потоку примерима је потврђена употреба синтагме ДО + ОП: „за одмеравање завршне границе кретања“ (*ајдмо до село*), „за изражавање месног односа“ (*станула до њѡг*), „за означавање границе досезања“ (*нападај снѡг до чандѡју*) и за означавање просторне релације оријентационог типа (*наместил клѡзѡт до моју кућу*).³⁸

4. 5. 2. У говору Заплања су потврђена просторна значења генитива конструкцијом ДО + ОП: „завршна тачка кретања, тј. географски објекат као циљ до којег досеже кретање“ . . . *до ѡурију* га *загњѡла*, *дѡдеше до Присјѡн*, месно значење генитива оријентационог типа: *до сам Крастѡвче* *вој е кућа*, значење ограничавања у простору и времену антонимским предлозима ОД и ДО + ОП, за које ауторка наводи пример за ограничавање у времену, али не и за ограничавање у простору³⁹.

4. 5. 3. Конструкција ДО + ОП са генитивним значењима просторне релације (досезање циља кретања, месно значење оријентационог типа) потврђена је и у говору Црне Траве и Власине: *до вѡду дојдѡмо*, *дошли до Моску*, *седи така до ѡгењ*.⁴⁰ У говорима Понишавља конструкција ДО + ОП употребљава се за „означавање завршне границе у просторној . . . димензији“: *испрати ме дѡле до аушѡбуску стѡницу*; за означавање просторне релације оријентационог типа: *ми смо овдѡ близо до град*; „за означавање почетне границе неког догађања у временској или просторној димензији, често повезан с предло-

³⁸ Богдановић 1979: 107.

³⁹ Марковић 2000: 224.

⁴⁰ Вукадиновић 1996: 255.

гом од“ . . . од Ниш до Куришумлију пешћи.⁴¹ Значења завршне тачке кретања: кад стиже до *чешму*; значење близине, односно значење просторне релације оријентационог типа: кућа му до *сџм друм* и значење ограничавања у простору антонимним предлозима ОД и ДО са ОП: он направи кревет од *зи^д до зи^д* потврђују се и за говор Алексиначког Поморавља.⁴²

4. 5. 4. У ресавском говору предлог ДО иде уз морфолошки генитив, али су забележени и примери са ОП: дођемо до *Таково*, до *уше* Расине, до *село* граничи, од једна врата до *друга врата*.⁴³

4. 5. 5. За трстенички говор нашли смо пример употребе предлога ДО с Г у значењу места завршетка радње, али нисмо наишли на примере овог значења с општим падежом, нити пак на примере ДО + Г или ДО + ОП ни за једно од преосталих претходно разматраних значења с овим предлогом.⁴⁴

4. 5. 6. У левачком говору се у значењу досезања циља кретања, уз преовлађујућу конструкцију са морфолошким генитивом, јавља и конструкција од предлога ДО и ОП у функцији генитива. Примере од предлога ДО + Г није потребно наводити, а од примера у којима је генитив замењен ОП наводимо као илустрацију само један: доведе до *врата*.⁴⁵

За остала значења просторне релације с предлогом ДО, немамо примере замене морфолошког генитива ОП.⁴⁶

4. 5. 7. За генитивна значења просторне релације, конструкције од предлога ДО и ОП у говору Параћинског Поморавља показују већу заступљеност у односу на остале косовско-ресавске говоре. Овде ћемо навести по један пример за различита значења: дошли до *шу кућу*, баш до *друм* било имање, дођу до *Београд*, од *Негојин* до *Кавадар*.⁴⁷

Предлошко-падежна синтагма КУДЕ + ОП (у функцији генитива)

5. Предлошко-падежна конструкција КУДЕ + ОП уз глаголе кретања за означавање крајњег циља кретања, у говору јабланичког краја у потпуности је потиснула датив циља.

⁴¹ Ћирић 1999: 156-157.

⁴² Богдановић 1987: 236.

⁴³ Пецо-Милановић 1968: 316 и 321.

⁴⁴ Јовић 1968: 164.

⁴⁵ Симић 1980: 46-47.

⁴⁶ Исто: 47.

⁴⁷ Милорадовић 2003: 90, 91, 94.

5. 1. Врло је широка употреба предлога КУДЕ са општим падежом са функцијом генитива за означавање лица као крајњег циља радње:

Иди там *куде* *Иву* у *сђбу*; *ђ*гиде *куде* *Оливеру* на чешљанку; да нђсиш панталђне *куде* *Бђжу* шњајдера; деца трчив *куде* *Бранче* шњајдерку; *иде* там *куде* *мајку*; приврћа тија деца *куде* *свекрву*; однђла сђм прђћу *куде* *бојађију*; такој она да прича *куде* *Сшојанку*; ишја *куде* *Миру* у кућу; довђче се *куде* *мене*; нђси *куде* *Миле* ножђвја; отишла *куде* *ћерку*; мајка си га довђла *куде* *ђђкиђура*; бђше ишла *куде* *кђжнога ђђкиђура*; бе ишла *куде* *Миланку*; да сђдиш *куде* *Дђсу*; сђдела *куде* *чичу* у Бђоград; да гу тђрамо *куде* *ђђкиђура*; да доће *куде* *нас*; нђће *идеш* *куде* *бабу*; сђди си *куде* *мајку*; ишлђ су с мајку ти *куде* *врчариђу*; откараше га *куде* *ђђкиђура*; *ће* *идете* *куде* *шеђку* у гђсти; ти рабђтиш *куде* *ђсшоју*; ја те одведђм у Ждђглово *куде* *ђдну бабу*; да ме вођиш *куде* *шеђку*; откараја трђпци *куде* *Живка* тишљера; *куде* *врчариђу* смо га вођили; *чижме* *куде* *шушђера* да ги закрђпи.

Овим примерима могу се придружити и примери у којима се као крајњи циљ радње јављају имена домаћих животиња: подрињува *куде* *свиње*; *рине* там *куде* *говђда*; улђгла там *куде* *кђченђики*.

5. 2. Предлошко-падежна синтагма КУДЕ + ОП употребљава се за исказивање месног односа оријентационог типа, у значењу *иоред*: кућа ву *куде* *школу*; пладнђјев там у врбљак *куде* *реку*; има њиву *куде* *жђђглавачко грђбје*; сђдив у шатор *куде* *реку*; имали кућу *куде* *сђђру школу*; да чђкате автобус *куде* *ђђлницу*; *играв* фђзбал на игралиште *куде* *ђркву*; *ће* напђнимо на пђмпу *куде* *ђђшђу*.

5. 3. Конструкђија од предлога КУДЕ и ОП семантички је еквивалентна конструкђији с предлогом „У“ за обележавање места вршења неке радње у границама појма с именом у општем падежу: добивала нђкђије *куде* *кућу*; она рабђти *куде* *кућу*; оставила сђм деца сами *куде* *кућу*, мада је у говору јабланичког краја далско фреквентнија употреба лексеме *дом*, *дома* којом се равномерно означава и место и правац: све дђм сђди; баба *ће* дђм сђди; *идем* дђма; да си *идеш* дђм *куде* *мајку*; ја поћђ дђм.

5. 4. Наведена предлошко-падежна синтагма користи се и у значењу „чувати“ оно што се казује појмом у ОП, односно „пазити“ на оно што је исказано именом у ОП: он је там *куде* *сђђку*; бђше ли *куде* *краве*; да сђдиш *куде* *краву*; била сам *куде* *ђвђе*; мене ме испратив *куде* *свиње*.

5. 5. Ова конструкђија је фреквентна приликом исказивања личности код којих се реализује радња управне глаголске речи: стањђје *куде* *шеђку*; сђди *куде* *сђђрејђга сина*; рабђтили смо *куде* *Јђсима*; сђђло је преко лђто *куде* *бабу* и *ђђду*; *ће* спђе *куде* *тђтку*; брали

грóјзе *куде њóјну сесѝру*; била је *куде сина*; не мóж више да седи *куде снау*; *куде зéйови* ли ћу седим пóдстарос.

5. 5. 1. Монографије које се баве описом призренско-тимочких говора доносе примере за генитив места, исказан предлошко-падежном синтагмом КУДЕ / КИДЕ / КОД, с тим што у оквиру ове значењске категорије не постоје издиференцирана значења. Ми ћемо стога примере давати према редоследу напред установљених значења, наравно оних за која су наведени примери.

5. 5. 2. У говору Бучума и Белог Потока наводе се примери за генитив места, односно за означавање крајњег циља радње (*код Милана на састанак*) и значење месног односа оријентационог типа (играју се онам *куде задругу*).⁴⁸

5. 5. 3. За говор Запаља се наводи пет синонимских варијанти предлога о коме је реч: КОД / КРЕ / КРА / КУДЕ / КИДЕ који са ОП остварују следећа генитивна просторна значења: обележавање лица као крајњег циља кретања (она си ошла *код синуви*, он отиде *кре едну жену*, ће диде *куде сесѝру*); месно значење оријентационог типа (туј *куде задругу*); значење „бити, налазити се у сфери“ онога што је исказано ОП (остави *код едну друшку*, *код мос* да буде).⁴⁹

5. 5. 4. Конструкција КУДЕ / КОД + ОП за обележавање лица као крајњег циља кретања (идо *куде начелника*) и у значењу месног односа оријентационог типа (напрайли *куде Нишку Бању*) потврђује се и у говору Црне Траве и Власине.⁵⁰

5. 5. 5. У говорима Понишавља се предлошко-падежном везом КОД + ОП реализују и примерима посведочују само два просторна генитивна значења, иста она као и у говору Црне Траве и Власине: крили се *код њини родишељи*; његова вурња је била *код Мали мос*.⁵¹

5. 5. 6. У говору Алексиначког Поморавља „бројна и разноврсна значења генитива места изражавају се везом општег падежа и предлога.“⁵² Међу примерима за значења генитива места с предлогом КОД / КУДЕ и општим падежом наводе се примери за означавање лица као крајњег циља кретања (она *код сѝареог сина*), за месно значење оријентационог типа (други се удавија *код мос*) и за значење обележавања места у чијим се границама врши нека радња (*куд мору кућу*). Овде

⁴⁸ Богдановић 1979: 108.

⁴⁹ Марковић 2000: 225-226.

⁵⁰ Вукадиновић 1996: 254.

⁵¹ Ћирић 1999: 157.

⁵² Богдановић 1987: 235.

се напомиње да се ова конструкција употребљава и уместо датива (пођемо код лекара).⁵³

5. 5. 7. Стање у косовско-ресавским говорима, употребом генитива уопште, па и употребом генитива места, много је ближе стандардном језику него призренско-тимочким говорима, али и овде постоји извесно шаренило, које је опет и у њима самима различито заступљено. Тако у ресавском говору, и с предлогом КОД, уз преовлађујућу употребу морфолошког генитива, имамо употребу општег падежа у функцији генитива (био је код синови),⁵⁴ као и следећим примерима: *код ова сѐла*,⁵⁵ *сѐдим ко(ш) шѐшкѹ*, *погѣне кош Плейѐрницѹ*.⁵⁶

5. 5. 8. За трстенички говор се истиче појава продирања аналитичности у падежни систем у делу који је ближи јужноморавском говору: *била код нѐки мѹмци*.⁵⁷

5. 5. 9. Конструкција КОД + ОП је у говору Левча заступљена врло ретко. За различита генитивна значења места наведени предлог захтева морфолошки генитив, тако да је употреба предлога КОД са општим падежом, за поједина генитивна значења посведочена малим бројем примера. За значење просторног додира у резултату кретања, искључиво се употребљава морфолошки генитив, зашта наводимо само један пример: *ѹдо код онѐ ѹсѣаве*.⁵⁸ Конструкција с општим падежом је релативно честа када „обележава граничну тачку завршетка кретања у близини (или у сфери) онога што је означено именицом у генитиву“: *дѹђемо ко-Тѐкерши*.⁵⁹ За означавање места извршења радње поред или близу онога што означава именица у генитиву, наведен је само један пример употребе са ОП: *стѣгну га код онѹ магаѣни*.⁶⁰ Значење места оријентационог типа углавном се реализује морфолошким генитивом, али је забележен и пример са општим падежом: *код Скѹдарско јѐзеро ѣма ѐдно сѐло Кастрѹти*.⁶¹

5. 5. 9. 0. Најширу палету просторних генитивних значења пружа монографија о употреби падежних облика у говору Параћинског

⁵³ Исто.

⁵⁴ Пецо-Милановић 1968: 309.

⁵⁵ Исто: 321.

⁵⁶ Исто: 323.

⁵⁷ Јовић 1968: 83.

⁵⁸ Симић 1980: 48.

⁵⁹ Исто: 49.

⁶⁰ Исто.

⁶¹ Исто: 50.

Поморавља, а ми ћемо из ње, илустрације ради, навести само по један пример: *дођу код младе / дошо ко^д де^{ше}; дошо код м^до^ша / стигне ју код на^двожња^к,*⁶² *кућа ми ко^ш ц^ркве / ску^пимо се ко^ш ш^о ко^ли^че,*⁶³ *ћерка родила ко^ш куће / не беше ко^ш кућу,*⁶⁴ *девојка ко^ш с^то^дке / д-идем ко^ш с^то^дку,*⁶⁵ *ко^ш с^ес^тре смо доручковали / становали смо код ј^едну ж^ену.*⁶⁶ Ваља и овде нагласити да употреба морфолошког генитива и општег падежа с предлозима није равноправна, али се конструкције с општим падежом много чешће користе овде у поређењу са осталим косовско-ресавским говорима.

Предлошко-падежна синтагма ИЗ + ОП (у функцији генитива)

6. Предлошко-падежном синтагмом ИЗ + ОП у функцији генитива означава се одвајање радње од именованог места у унутрашњости нечега, односно одмеравање почетне границе кретања.

6. 1. Из грађе којом располажемо може се видети да највећи број примера с овом конструкцијом иде уз глаголе кретања, или уз глаголе који означавају покрет током вршења или завршетка одређене радње у унутрашњости или неком ограниченом простору одакле почиње кретање.

Избу^тали га *из бар^аку*; избу^таше ме *из ре^д*; ти мене избу^ту^јеш *ис ку^ћу*; изма^вај коко^шку *из ба^шчу*; изма^цкај пржено *ис ши^га^њ*; иси^пи туј во^ду *ис кан^аче*; иси^па онај гра *и[з] шин^ик*; иску^ба расад *из ба^шчу*; ис^ћушкајте га *и[з] со^бу*; исфр^љили га *и[з] шк^олу*; пр^ну јеребица *из г^њездо*; ва^дешемо коно^пље *из ре^ку*; *ис ко^рењ* ветар да искру^ти оној ја^буче; уз^има ме^со *ис њу^шницу*; одвај се бе^мо изву^кле *ис ши^ња^к*; с ку^ка^лку *ис кре^вет^и* ћу гу извуч^ем; дон^есо *из бос^тан* лубеничку; не^мој да пи^је *из бак^ал*; иска^чајте *ис њу^ј во^ду*; оц^епи ми *и[з] сре^дину* два ли^ста; дока^раја бра^шно *из м^ли^н*; *из ре^ку* ва^ди камења; нај^дев *из њ^иве*; полока^ле во^ду *ис кор^ии^шо*; *из Бе^оград* к^д до^ђе; иско^чимо *из онај шу^мља^к*; ако те из^ју^рив *ис фаб^рику*; дока^ра шо^дер *из ре^ку*; рас^ипи вр^ућу во^ду *ис ка^ни^у*; св^итке ми *из о^чи* идев; ће бе^гамо *ис ку^ћу*; до^ђо *из њ^иву*; истрес^емо сла^му *и[з] сла^мња^че*; до^вели *ис ња^нину*; збер^емо се же^не *ис ко^шил^ьк*; стова^римо ца^кови *ис ко^ла*; да се вр^не *из Ле^бане*; поб^его *и[з] со^бу*; иска^чајте *ис ку^ћу*.

⁶² Милорадовић 2003: 96.

⁶³ Исто: 97.

⁶⁴ Исто: 98, 99.

⁶⁵ Исто: 99.

⁶⁶ Исто: 100.

6. 2. Наведена конструкција ИЗ + ОП употребљава се у значењу места порекла, односно места становања или боравка. Ово се готово увек односи на лица, али може се чути нпр.: поприка *ис шћеглу*, петлижани *ис флашу* када се управна реч односи на поврће припремљено за зимницу.

Погодили музиканти *из Лесковац*; снашка је *из нашу фамилију*; узеја невесту туј *из нашу село*; девојчики *ис комшилџк* се собрали; онај директор *из нашу село*; она је *из наш крај*; оне су обе *из нашу кућу*; снајка ву је *из богаћу кућу*; *из нашу оделбину* је њојан зет; татко ву је призетен *из нашу фамилију*; узимао девојке *из други села*; сви тија момци *из нашу село*; тај апатекарка што је *из нашу село*.

6. 3. Ова предлошко-падежна синтагма означава место одакле потиче кретање при чему је име локалитета употребљено адвербално, или пак место одакле неко или нешто потиче са адноминално употребљеним именом локалитета.

Дошја *из Немачку*; ми побегнемо *ис Прекојчелицу*; *из Бугарску* донели калем; довеја девојку *и[з] Ждеглово*; пођемо пешке *из Лугаре* за Лесковац; беше донела маче *из Вучје*; дошла *из Београд* ичѐр; терав сламу *из Ледину*; она све доноси *из Лебана*; *из Лесковац* пошли с автобус; да докарамо мливо *из Бошњаце*; дошле ву другарице *ис Коњино*; тетка Иванина дошла *из Београд*; најде воз *из Ниш*; да дође геометар *из Лебана*; *из Медвећу* шумар дошја да обележи.

Ис Печењевце ву мџ; снаа ми је *из Лугаре*; мајка ми је *из Горњо Врновце*; тај призетко *из Влаце*; она је родом *ис Кривачу*; јетрва ми *из Мараву*; *и[з] Живково* младић; ваша баба *ис Коњино* била; учитељица му *из Лесковац*; зет ми *из Гајтан*; *ис Цекавицу* доктур; моја прија *из Београд*.

6. 4. Конструкцијом ИЗ + ОП остварују се генитивна значења просторне релације у свим призренско-тимочким говорима.

6. 4. 1. У говору Бучума и Белог Потока наводе се примери којима се означава: одвајање радње од именованог места у унутрашњости нечега, односно одмеравање почетне границе кретања (воду смо довели *исиланин*) и место одакле потиче кретање или одакле неко потиче (она је *из Гурдинци*).⁶⁷

6. 4. 2. Иста значења у оквиру наведене значењске категорије наводе се и за говор Запања: ишъл *из Београд*; *из Крџавче* вој мџ,⁶⁸ за говор Црне Траве и Власине: *из кућу* да искочим, дојде тај

⁶⁷ Богдановић 1979: 108.

⁶⁸ Марковић 2000: 224.

из Лесковац, Витомира из Славковци,⁶⁹ за говоре Понишавља: па истурише изи џак покриве, жена ми је из Добродол,⁷⁰ за говор Алексиначког Поморавља: извади га из вир, из ово сам село, ја сам из Дудићи.⁷¹ О равноправној употреби предлога ОД и ИЗ са ОП, за означавање припадања неком роду, в. текст уз фусноту 28.

6. 4. 3. За ресавски говор, као и код осталих предлошко-генитивних конструкција, имамо појаву продирања општег падежа у падежни систем: из ова сѐла млоги су отишли у Француску⁷², он је из Бобово⁷³, или употребу номинатива у функцији генитива: ис Коњуси.⁷⁴

6. 4. 4. У трстеничком говору се предлог ИЗ са генитивом, попут предлога ОД, ДО, СА / САС / САЗ употребљава „као у књижевном језику.“⁷⁵ „У трстеничком говору се употреба облика акузатива за генитивне функције налази ређе . . . Узео је девојку из Сјари Трстеник . . . Она је из друго мѐсто“.⁷⁶

6. 4. 5. За говор Левча је већ раније констатована употреба морфолошког генитива, али и општег падежа, додуше у много мањој мери у односу на ресавски говор. Тако се овде и генитивна значења просторне релације с предлогом ИЗ реализују морфолошким генитивом, али се наводе и примери са ОП. Примере за конструкцију ИЗ + Г нећемо наводити, али ћемо адноминалну и адвербалну употребу ОП са овим предлогом пажљиво пратити.

Адноминално употребљен Г са предлогом ИЗ „обележава географску локацију или место порекла онога што значи управна реч.“⁷⁷ Аутор за ову категорију наводи по четири примера с Г и ОП, али не каже децидирано да ли се ово може тумачити као равноправна употреба ИЗ + Г и ИЗ + ОП, већ само то да у овој категорији има и „потврда за ОП“. Ми ћемо, сходно нашим потребама овде, а и надаље, узимати само по један пример: кога ће д-одреде из нџше сѐло.⁷⁸ За обеле-

⁶⁹ Вукадиновић 1996: 255.

⁷⁰ Ђирић 1999: 158.

⁷¹ Богдановић 1987: 238.

⁷² Пецо-Милановић: 321.

⁷³ Исто: 316.

⁷⁴ Исто: 310.

⁷⁵ Јовић: 164.

⁷⁶ Исто: 163.

⁷⁷ Симић 1980: 44.

⁷⁸ Исто.

жавање порекла „онога што је другде стационарирано“ у употреби је само конструкција са морфолошким генитивом.⁷⁹

Са глаголима кретања претежно се употребљава синтагма ИЗ + Г, али се наводе и примери употребе са ОП. За значење обележавања граничне тачке, „у унутрашњости или ограниченом простору, од које почиње кретање“ и за означавање радњи „које подразумевају покрет у току извршења или после тога,“ доносимо по један пример употребе са ОП: *Њдем из Бџснѹ* и *покупио из^с кѳрѳу*.⁸⁰

6. 4. 6. Међу косовско-ресавским говорима, говор Параћинског Поморавља је највише захваћен аналитизмом, што потврђују и разноврсна генитивна значења просторне семантике која се осим конструкције ИЗ + Г реализују и конструкцијом ИЗ + ОП: *устањем ис крѳеви*;⁸¹ *Џзне нѳку ис Параћин*;⁸² *ѳн је из дрѳго сѳло*.⁸³

Предлошко-јадежна синтагма ПРЕКО + ОП
(у функцији генитива)

7. Наша досад најопсежнија граматика о синтакси падежа савременог српског језика, истиче да се предлогом ПРЕКО уз генитив најчешће „означава кретање чега простором изнад појма чије име стоји у генитиву додирујући сам тај појам, или налазећи се на мањем или већем одстојању изнад њега. Или оставља утисак да се креће с једне стране на другу“.⁸⁴ Ова синтагма се користи најчешће уз глаголе кретања и прелажења за означавање радње која се врши с једне на другу страну појма конкретизованог именицом у генитиву, као и могућег настављања радње о којој је реч⁸⁵. У говору јабланичког краја, уз предлог ПРЕКО са овим значењем стоји ОП у функцији генитива.

Да се прекачим *ѳреко ѳѳрѳу*; прелића петѳл *ѳреко ѳѳѳи*; ѳсчочи *ѳреко ѳрѳг*; да не прелића *ѳреко ѳѳѳи*; *ѳреко ѳѳѳи* ни је посѳдак; преврља *ѳреко кѳѳѳу* трѳву; преврљи фѳѳбал *ѳреко ѳѳѳи*; он се прекачује *ѳреко кѳѳѳу*; прескачав *ѳреко ѳѳѳи* кѳчкики; префрљи ми матику *ѳреко ѳѳѳи*; да се прекачи *ѳреко кѳѳѳу*; ће се претѳриш *ѳреко санѳрѳч*; она прѳфрљи сѳто *ѳреко кућу*; исчочише ѳѳди *ѳреко ѳрѳг*; терам ѳвце

⁷⁹ Исто.

⁸⁰ Симић: 45.

⁸¹ Милорадовић 2003: 102.

⁸² Исто: 103.

⁸³ Исто: 104.

⁸⁴ Стевановић 1991: 329.

⁸⁵ Ковачевић 1981: 139.

йреко рёку; ћу гйгам с овёј гйгаље *йреко рёку*; прелића *йреко йлош* у твој обор; мож да прерйпи *йреко йлош*.

7. 1. Ова се синтагма јавља и у примерима у којима је појам географско име:

Йде тај *йреко Нйш*; йде *йреко Лебане* за Медвёђу; ишли смо пёшке *йреко Ждёглово*, *йреко Коњино* за у школу; автобус крећа из Лебане за Жйтни Пётлок *йреко Бојник*; отишли су *йреко Прокуйе* за Жйтни Пётлок.

7. 2. Конструкцијом ПРЕКО + ОП исказује се и месно значење локационог типа када глаголом конкретизована радња захвата површину појма с именом у ОП у функцији генитива.

Ко гу марнуја *йреко грбину*; удари га *йреко њушк*; препашем се с ћемёрче *йреко йоловину*.

7. 3. Овде долазе и бројни примери за означање да се један предмет ставља на други, односно да један предмет стоји на другом.

Обукја ванёлу, па *йреко њум кожук*, а *йреко кожук* клашњеник; нати капут *йреко сйаре цольке*; немој да трупаш једно *йреко друго*, него ги убаво нареди теј цольке; турим *йреко лонац* цедальку; ћу обучем *йреко ванёлу* капут; *йреко ванёлу* обуче и елек; нёси закргу *йреко закрий*; ископав рупу па затрупујев једно *йреко друго*.

7. 4. Предлошко-падежна синтагма ПРЕКО + ОП у функцији генитива има и месно значење оријентационог типа:

Онај парк *йреко болницу*; стан ву је у онуј зелёну зграду *йреко йошшу*; кућа ву је онај сс с ограда, одма *йреко мос*.

7. 5. Искључива употреба ОП са предлогом ПРЕКО за исказивање генитивних просторних значења карактерише и све призренско-тимочке говоре. Тако се у говору Бучума и Белог Потока предлогом ПРЕКО и ОП означава да се нешто налази с друге стране појма израженог општим падежом: кућа ни је *йреко йошдок*. Овде се наводи и значење прелажења с једне на другу страну појма у општем падежу: литија йде *йреко йолье*.⁸⁶ Ова иста значења потврђена су и у говору Запаља: ймамо си одма *йреко друм* доле; па йма *йреко царевйцу* врвйна.⁸⁷ Тако је и у говору Црне Траве и Власине: оној је *йреко йруй*; *йреко Бугарску*,⁸⁸ затим у говорима Понишавља: *йреко друм* је била

⁸⁶ Богдановић 1979: 112.

⁸⁷ Марковић 2000: 230.

⁸⁸ Вукадиновић 1996: 254.

појата; прѣјдемо *ѣреко рѣд*⁸⁹ и у говору Алексиначког Поморавља: *кѣ-
ћа му ѣреко реку*; *ѣдемо са ѣреко ѣдље*.⁹⁰

7. 6. 1. У свим претходним предлошко-падежним генитивним синтагмама ресавског говора истицана је неретка употреба облика номинатива – акузатива или пак општег падежа. Овакво стање је исто и са предлогом ПРЕКО, а ми ћемо навести неколико примера за просторна значења генитива, она које пружа монографија Ресавски говор: *ѣреко Пѣжаревац*, *ѣреко Ѣвчар* и *Каблар*;⁹¹ *ѣреко шкѣлско двѣрише*⁹², *ѣреко Мораву*.⁹³

7. 6. 2. У трстеничком говору „предлог п р е к о употребљава се [уз генитив – подвукла Р. Ж.] као у књижевном језику за обележавање места . . . прегазио *ѣреко дѣшелине* . . . *ѣде ѣреко брѣда*.”⁹⁴

7. 6. 3. Просторна значења генитива се у говору Левча исказују, између осталог, и конструкцијом ПРЕКО + Г. У материјалу се нашао само један пример са ОП: *ѣреко ѣдно брѣдо* пребациш се.⁹⁵

7. 6. 4. За изражавање различитих месних генитивних значења у Параћинском Поморављу, као и са претходно обрађеним предлозима, осим конструкције ПРЕКО + Г користи се и конструкција са ОП: прѣшли *ѣреко кривѣлачки мѣс*, бѣгам *ѣреко ѣлѣшѣви*, *ѣреко ѣдље* имаѣ пут, *ѣреко Параћин* прѣђемо.⁹⁶

7. 6. 5. Често се конструкција са предлогом ПРЕКО замењује конструкцијом с предлогом КРЗ (КРОЗ) и ОП у функцији акузатива када се ради о равној површини која је испуњена неким конкретним садржајем.

Брани ни да *ѣдемо крз њигѣву авлију*; *љѣти се што смо прођували крз њигѣв јабукар*; да му не прођимо *крз обѣр*; ја побѣгнем *кр[з] сливѣњак* ча Пѣрин; прођували *крз нашу баичу*; газѣли свѣ *крс ѣѣрику*; свѣ трчали *крз мумузуи*; с кола ишли *крз некѣсену ливѣду*.

7. 6. 6. Синтагма ПРЕКО + ОП за означавање кретања с једне на другу страну насељеног места, синонимична је са конструкцијом КРЗ + ОП у функцији акузатива:

⁸⁹ Ђирић 1999: 159.

⁹⁰ Богдановић 1987: 236.

⁹¹ Пецо-Милановић 1968: 302.

⁹² Исто: 316.

⁹³ Исто: 323.

⁹⁴ Јовић 1968: 165.

⁹⁵ Симић 1980: 53.

⁹⁶ Милорадовић 2003: 106, 107.

Прођемо *ѝреко село*; ишли *ѝреко село*; да не прође *кр[з] село*; не сме да прође *кр[з] село*.

ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ

8. Примарна одлика генитивних предлошко-падежних синтагми просторне и месне семантике, као уосталом и свих падежних облика говора јабланичког краја као јужноморавског, јесте везивање предлога за општи падежни облик што је у складу са искључивом употребом аналитичког типа деκлинације.

8. 1. Одсуство морфолошког генитива, што је анализирана грађа примерима потврдила, не представља препреку исказивању разноврсних генитивних просторних значења у овом говору. Овде се може говорити само о употреби другачијих граматичких средстава (пре свега о општем падежу у функцији генитива, или ређе о варијанти морфолошког лика неких предлога, или потпуно другачијих облика предлога синонимичних са неким предлозима књижевног језика).

8. 2. Истраживање је показало да се овим предлошко-падежним синтагмама, у говору јабланичког краја, реализује већина примарних и фреквентних значења која карактеришу књижевни језик. Тако се конструкцијом ОД + ОП реализује аблативна служба растављања, одвајања од неког места, предмета, или уопште од појма с општим падежом у генитивној функцији (*узни од онај куи* поприку). Њоме се означава и почетна тачка у одмеравању просторних односа (*бега од мајку*), затим потицање или порекло од рода *x* (*она је од нашу фамилију*).

8. 3. За означавање завршне границе кретања или места завршетка радње, односно досезање самог појма који се одређује (*препрати гу до сиваницу*), употребљава се конструкција ДО + ОП. Истом синтагмом се исказује и месно значење оријентационог типа (*кућа ву туј до зелени њијац*), затим завршна тачка неке просторне релације (*да ви пртим до кайију*), као и значење просторне релације од почетне до завршне границе кретања (*иде од ћошку до ћошку*).

8. 4. Означавање лица као крајњег циља радње (*иде там куде мајку*); месног значења оријентационог типа у значењу „поред” (*кућа ву куде школу*); места вршења радње у границама појма с именом у општем падежу (*добивала некције куде кућу*), као и исказивање личности или места код којих се реализује радња управне глаголске речи (*станује куде њећку*), врши се предлошко-падежном синтагмом КУДЕ + ОП.

8. 5. Предлогом ИЗ и ОП означава се одвајање радње од именованог места у унутрашњости нечега, односно одмеравање почетне

границе кретања (избу^таше ме из *ред*); место порекла, односно место становања или боравка (уз^еја не^весту из *нашо село*); место одакле потиче кретање са адвербално употребљеним именом локалитета (ми поб^егнемо ис *Прекојч^елицу*), или место одакле неко или нешто потиче са адноминално употребљеним именом локалитета (*ва*ша ба^ба ис *Ко^вњино била*).

8. 6. Предлошко-падежна конструкција ПРЕКО + ОП уз глаголе кретања и прелажења означава радњу која се врши с једне на другу страну појма с именом у ОП (да не прели^ћа *џреко њло^ш*); кретање с једне на другу страну насељеног места (ишли^ћ *џреко село*). Такође, користи се у служби месног значења локационог типа када радња захвата површину појма с именом у ОП (удари га *џреко њу^шку*); за означавање да се један предмет ставља на други, односно да један предмет стоји на другом (ту^рим *џреко лонац* цеда^љку) као и у функцији месног значења оријентационог типа (ку^ћа ву је . . . одма^ћ *џреко мос*).

9. Реализација разматраних генитивних предлошко-падежних синтагми за исказивање разноврсних генитивних значења просторне или месне семантике у јужноморавском говору јабланичког краја, идентична је стању у осталим призренско-тимочким говорима. У свима њима је, дакле, реч о аналитизму, односно о искључивој употреби конструкција сачињених од предлога и општег падежа који врши функцију свих осталих падежних облика.

9. 1. Поређењем са стањем у косовско-ресавским говорима установили смо, да су призренско-тимочки говори, у већој или мањој мери, утицали на ширење аналитичких конструкција са општим падежом у овој дијалекатској зони. Тако је у ресавском говору, на пример, аналитизам са номинативом – акузативом или општим падежом у генитивним предлошким конструкцијама, безмало пропорционалан конструкцијама са морфолошким генитивом. Говор Трстеника се одликује претежном употребом морфолошког генитива с предлозима, али се среће и употреба акузатива за генитивне функције. У левачком говору се конструкције са ОП јављају ретко, док је у говору Параћинског Поморавља, у поређењу са осталим косовско-ресавским говорима, употреба општег падежа уместо морфолошког генитива знатно шира.

9. 2. Праћењем генитивних предлошко-падежних синтагми у јабланичком јужноморавском говору и осталим призренско-тимочким говорима, као и говорима косовско-ресавске дијалекатске зоне, дошли смо до једне битне чињенице: близина географског одређења призренско-тимочке дијалекатске зоне и отвореност према косовско-ресавској дијалекатској зони омогућавала је кроз временски проток кретање, настањивање и мешање овог становништва са косов-

ско-ресавским, и неминовно, у одређеној мери унело у говоре зоне које је настањивало опште, балканистичке црте аналитизма деклинационог система.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Богдановић 1979:** Недељко Богдановић, *Говори Бучума и Белог Појока*. – СДЗб XXV, Београд.
- Богдановић 1987:** Недељко Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*. – СДЗб XXXIII, Београд, 7–302.
- Вукадиновић 1996:** Вилотије Вукадиновић, *Говор Црне Траве и Власине*. – СДЗб XLII, Београд, 1–317.
- Жугић Р. 2005:** *Речник говора јабланичког краја*. – СДЗб LII, Београд, IX – XLII + 1–470.
- Ивић М. 1957:** Милка Ивић, Једно поглавље из граматике нашег модерног језика – систем месних падежа. – ГФФ, II, Нови Сад, 145–158.
- Ивић М. 1958:** Милка Ивић, Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику. – ЈФ, XXII, Београд, 141–166.
- Јовић 1996:** Душан Јовић, *Трстенички говор*. – СДЗб XVII, Београд, 1–240.
- Ковачевић 1981:** Милош Ковачевић, *Уйошреба њредлога њрекоу српскохрватском стандардном језику*. – НЈ, XXV/3, Београд, 136–158.
- Марковић 2000:** Јордана Марковић, *Говор Зайлања*. – СДЗб XLVII, Београд, 7–307.
- Милорадовић 2003:** Софија Милорадовић, *Уйошреба њадежних облика у говору Параћинског Поморавља*. – Етнографски институт, књ. 50, Београд.
- Пецо/Милановић 1968:** Асим Пецо – Бранислав Милановић, *Ресавски говор*. – СДЗб XVII, Београд, 241–366.
- Симић 1980:** Радоје Симић, *Синџакса левачког говора I, Уйошреба њадежних облика*. – СДЗб XXVI, Београд, 1–146.
- Стевановић 1991:** Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*. – Научна књига, Београд, 1991⁵.
- Ћирић 1999:** Љубисав Ћирић, *Говори Понишавља*. – СДЗб XLVI, Београд, 7–262.
- Фелешко 1995:** Казимјеж Фелешко, *Значења и синџакса српскохрватског генитива*. – Београд.

Резюме

Радмила Жугич

**ГЕНИТИВНЫЕ ПРЕДЛОЖНО-ПАДЕЖНЫЕ СЛОВСОЧЕТАНИЯ
С ПРОСТРАНСТВЕННОЙ И МЕСТНОЙ СЕМАНТИКОЙ
В ГОВОРЕ ЯБЛАНИЧСКОГО КРАЯ**

В настоящей работе рассмотрены генитивные предложно-падежные словосочетания с пространственной и местной семантикой, образованные с помощью предлогов *od*, *do*, *куда*, *из* и *и преко*.

Основная характеристика генитивных предложно-падежных сочетаний, синтагм, с пространственной и местной семантикой касается связи предлога с общей падежной формой, характерной для исключительного употребления аналитического типа склонения. Эта особенность свойственна всем падежным формам говора ябланического края, считающегося южноморавским.

Отсутствие морфологического генитива, что анализируемый материал подтвердил, не создаст препятствий для выражения различных генитивных пространственных и местных значений в данном говоре. Проведенные исследования показали, что данные предложно-падежные словосочетания, встречающиеся в говоре ябланического края, совпадают с большинством реализуемых основных и частотных значений, характерных для литературного языка.

Реализация различных генитивных значений с данной семантикой в говоре ябланического края идентична состоянию в остальных призренско-тимокских говорах.

Сравнение с состоянием в косовско-ресавских говорах показало, что призренско-тимокские говоры, в большей или меньшей степени, влияли на распространение аналитических конструкций с общим падежом в данной диалектной зоне.

МАРИЈА ЂИНЂИЋ
(Београд)

ПОЗАЈМЉЕНИЦЕ СЛОВЕНСКОГ ПОРЕКЛА У САВРЕМЕНОМ ТУРСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се говори о досад ретко обрађиваној теми: статусу лексике словенског порекла у савременом турском језику. Словенске речи су у малом броју заступљене у турском језику. Грађа која је обрађена по лексичко-семантичким групама, уз осврт на њихову обраду и значења, броји око 100 речи ексцерпираних из речника савременог турског језика (*Türkçe Sözlük*).

Кључне речи: лексика, позајмљеница, словенске речи, словенски језик, турски језик, лексичко-семантичка група, етимологија.

Велики број радова бави се лексичким позајмљеницама из турског језика, нарочито у словенским језицима, које су углавном резултат друштвено-историјских прилика у далекој прошлости. Међутим, не постоји посебно интересовање за проблематику лексике словенског порекла у књижевном турском језику. Један од главних разлога је мала заступљеност словенизама у савременом турском језику, а у складу са тим, и истраживање које на крају резултира малим бројем примера. Крајем 19. века словенске речи у османском језику први је истраживао слависта Франц Миклошич. У свом раду обрадио је 170 речи које воде порекло из мађарског, грчког и словенских језика. Међу њима највећи број припада словенским речима или речима које су посредством словенских језика ушле у османски језик.¹ Након дужег времена истраживање се наставља са студијом Андреаса Тицеа о словенизмима у турском језику под називом: *Slavische Lehnwörter in der Türkischen Volkssprache* из 1957. године, у којој је обрађено укупно 233 одредница из турских народних говора. Последњи опсежни рад о

¹ Међу обрађеним речима нашли су се и неки топоними и етници (нпр. *Beligrat, Hersek, Hrvat, Moskov*). Неке од пописаних лексема више се не користе у књижевном турском језику, као нпр. *gırah* (грах), *sito* (сито), *baştine* (баштина), *pıva* (пиво); V. Miklosich 1889: 1-26.

словенско-турским језичким везама на дијалекатском нивоу у турском, као и у турским дијалектима објавила је Хајрије Сулејманоглу Јенисој.²

Данас се словенизми у турском језику не појављују често, углавном представљају део прошлости и одражавају раније контакте међу језицима и културама. Будући да су речи словенског порекла старе позајмљенице, оне не представљају предмет нормативних спорова, а неке од њих се чак и не доживљавају као речи страног порекла, јер немају семантичке еквиваленте у турском језику. Предмет нормативних спорова представљају углавном позајмљенице из енглеског језика, који је најутицајнији језик свих времена на међународном нивоу. Дејвид Кристал, угледни лингвиста, у својој књизи *Смрти језика* бави се између осталог и питањем како у процесу доминације „глобалног енглеског“ пролазе мањи језици. „Једна култура може да врши утицај на другу и без дотока великог броја имиграната, него, рецимо, путем почетне војне или економске надмоћи“.³ Османски турски језик је попут данашњег енглеског језика био отворен за усвајање нових речи из језика с којима је долазио у додир. Међутим, у оваквим билингвалним срединама лексика се много брже и у већој мери преносила из језика поробљивача у језике поробљених народа.

Османска држава је основана крајем 13. века и у временском периоду од два века проширила је своју власт на територију Кавказа, северне Африке, Арабије, целе Анадолије, Балкана и Крима. Од тада почињу да датирају интензивни контакти са словенским народима, Русима са Кавказа и Украјинцима, са јужним Словенима⁴ на Балкану и у мањој мери са Западним Словенима. Напоредо са развојем и снажењем Османског царства развија се и језик, формира се *Osmanlica*, елитни књижевни језик, познат још под називом *Fasili Türkçe*. *Osmanlica* је идиом у коме су се измешала три језика, турски, арапски и персијски. Из турског језика су прелазиле и бројне арапске и персијске речи у словенске језике.

Турски језик је службени језик Републике Турске и са својих око 70 милиона говорника спада у групу великих језика. Турски језик и њему сродне дијалекте говоре и турске мањине на Балкану, у Грчкој

² Suleymanoglu-Yenisoy 1998.

³ Кристал 2000: 109.

⁴ У 14. веку Османлије освајају територије на Балкану на којима су живели јужнословенски народи чиме се започињу директни и интензивни језички контакти, према контакти са туранским народима датирају још од доласка Словена на Балкан.

(Тракија), у југоисточној Бугарској, на Косову, у Македонији, у Румунији (Добруца).

Како наводи Дејвид Кристал у лингвистици важи као аксиом да се сви језици мењају јер иду у корак са друштвом, а једна од последица тог мењања јесте настанак нових речи, нових начина изговора, граматичких матрица, кодова и регионалних или социјалних варијетета, уз истовремени постепени нестанак старијих начина изражавања. Стари и нови облици постоје упоредо у сваком језику, и њихова дистрибуција у друштву зависи од фактора какви су године старости, пол, припадност одређеном друштвеном слоју и професија.⁵ Турци су освајали територије и доносили сопствене културно-цивилизацијске тековине, а са њима, како нове појмове, тако и нове речи које тадашњи углавном словенски језици нису познавали. Културни и језички контакти су утицали такође и на то да се словенска лексика нађе у турском језику, нарочито у народним говорима и дијалектима, услед чега је створена и основа за дијалекатска преплитања. Може се рећи да је у том смислу била присутна богата трговина речима међу језицима. Речи доста говоре о минулим временима и догађајима, као и тадашњим говорницима, о њиховом начину живота и контактима које су остваривали са другим народима. Словенска лексика је ушла у турски језик путем директних језичких контаката.

Грађа за овај рад екскерпирана је из *Türkçe Sözlük*, најпотпунијег речника савременог турског језика који од 1945. године издаје Турско лингвистичко друштво.⁶ Према статистичким подацима Турског лингвистичког друштва у Речнику турског језика има укупно 14.392 речи страног порекла што представља 24% укупног речничког фонда. Највећи број речи води порекло из арапског, затим следе француски, персијски, италијански, енглески и други језици који су заступљени са мањим бројем лексема.

Словенска група речи је малобројна. Међу њима највише су заступљене речи из руског језика, затим следе речи са ознаком *Slav*. и речи из бугарског, и по једна реч из хрватског⁷ (или српског) (*ban*) и пољског језика (*polka*). Са *Slav*. (*slavca*) су означене позајмљенице које су пореклом из неког од словенских језика, при чему се не прецизира из ког конкретно словенског језика воде порекло.

Екскерпиране речи се деле у две групе:

⁵ Кристал 2000: 3. поглавље.

⁶ Речи су екскерпирани из 9. издања које је објављено 1998. године и садржи око 70.000 одреница. Крајем 2005. године изасло је и обновљено 10. издање.

⁷ Код одреднице *ban* наведена је скраћеница *Hrv*.

1. речи које су доспеле у турски директно из словенског језика, као нпр.:

kosa „коса“ *Slavca* ;
semaver „самовар“ *Rus.* ;
şapka „шапка“ *Rus. şapka* ;
vişne „вишња“ *Sl. vişnya*.

2. речи које су посредством неког словенског језика доспеле у турски језик, као нпр.:

çar „цар“ *Rus. tsar < Lat. Ceasar*
pulluk „плуг“ *Sl. plug < Alm. Pflug*
soldat „солдат“ *Rus. soldat < Fr. soldat*
şaşlık „шашлик“ *Rus. < Tatarca şišlyk*.

У уводу Речника, у 4. напомени у вези са коришћењем Речника, наводи се да су се у претходном издању из 1988. године јавиле потешкоће код указивања на порекло речи, те да се у овом издању радило на томе да се прецизно наведу изворни облици речи код позајмленица, да се укаже из ког језика изворно потичу дате речи (нпр. *Fok is. Fr. phoque < Lat. phoca < Yun.*). Међутим, код извесног броја речи словенског порекла изостаје информација о изворном облику речи као нпр. код одредница *çar* „цар“, *şaşlık* „врста јела од јагђећег меса“, *brıçka* „покривена коњска кола“.

С обзиром на то да су неке од ових речи, као нпр. *kosa* „коса“, *kral* „краљ“, *pulluk* „плуг“, *vişne* „вишња“, *voyvoda* „војвода“, општесловенске, може се сматрати оправданим навођење да потичу из словенског језика. Међутим, код појединих речи се не прецизира словенски језик иако су у питању појмови везани конкретно и искључиво само за један од словенских народа, његову културу, као нпр. *mazurka* (пољ. *mazurek*), уз коју је наведено *Slav.*, а у дефиницији стоји да је то пољски народни плес. На оваквом примеру се може видети да долази до унификације групе језика који су и у време усвајања лексема били знатно различити. Разлоге за овакве недоследности, мислимо, могли бисмо тражити у невеликом етимолошком истраживању у новијој фази турског језика. Велики допринос на овом пољу дао је Андреас Тице, аутор *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati* чији би седмотомни речник представљао најобухватнији подухват у турској етимологији.⁸

⁸ Преминуо је неколико месеци након што је објављен први том Речника 2002. године. Први том речника обухвата слова А–Е. Било је планирано да Речник изађе у

У техничким скраћеницама наведене су следеће скраћенице које се односе на словенске језике и које представљају стандардне скраћенице по турском правопису: *Bulg.* за бугарски језик, *Rus.* за руски језик и *Sl.* за словенски језик. Нису наведене скраћенице за оне словенске језике из којих су преузете појединачне речи, као што су пољски и српскохрватски. Примећене су извесне техничке недоследности и одступања од стандардних скраћеница код навођења скраћенице за словенски језик, па се код појединих одредница уместо *Sl.* јављају и други облици, као *Slav.* (*mazurka*) и *Slavca* (*kosa*). Код две пољске позајмљенице наведене су две различите скраћенице, уз одредницу *polka* стоји скраћеница *Leh.*, док код одреднице *zloti* скраћеница *Pol.* Важећи правопис не наводи скраћеницу за пољски језик, али с обзиром на то да је назив за пољски језик у турском језику *Lehçe*, мишљења смо да је примереније навести скраћеницу *Leh.*, а не *Pol.* која је вероватно изведена на основу турског назива за државу Пољску, *Polonya*.

Лексика словенског порекла у савременом турском језику може се сврстати у следеће лексичко-семантичке групе: 1) титуле и институције локалне власти; 2) јело, намирнице, пиће и предмети домаћинства; 3) сеоска превозна средства и земљорадничке алатке; 4) одевни предмети; 5) новчане јединице; 6) животиње; 7) народне игре; 8) географски појмови.

9). појединачне позајмљенице, односно лексеме из различитих тематских група.

1. Лексичко-семантичку групу лексема са значењем титула и институција локалне власти, као и етника чине позајмљенице: *ban* „бан“, *Bolşevik* „бољшевик“, *boyar* „бојарин“, *çar* „цар“ (*çareviç*, *çariçe*), *Duma* „Дума“, *komita* „тајна политичка организација“, *kral* „краљ“ (*kraliçe*), *Menşevik* „мењшевик“, *sovhoz* „совхоз“, *soldat* „солдат“, *Sovyet* „совјет“, *voyvoda* „војвода“; *Leh* „Пољак“, *Moskof* „Рус“, *Nemçe* „Немац“.

У ову групу су ушли термини преузети током османске владавине на Балкану који се односе на титуле и институције локалне власти: *ban* „бан“, *boyar* „бојарин“, *voyvoda* „војвода“.

року од две године у укупно седам томова, од којих је један индексни. Нажалост, смрћу аутора цео пројекат је заустављен и за протекле три године ниједан том више није угледао светлост дана. Седмотомни речник би представљао најобухватнији етимолошки рад у турској етимологији. Што се тиче осталих етимолошких речника, Гералд Клаусон је аутор етимолошког речника старог периода турског језика *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*, док су Хасан Ерен и Исмет Зеки Ејубоглу аутори етимолошких речника новијег периода турског језика.

Значајан део ове лексичко-семантичке групе представљају русизми који су улазили у турски језик у периоду после Другог светског рата као терминолошка група која се везује за совјетску фазу историје и ти русизми-совјетизми су се задржали у лексикону, као нпр. *Bolševik* „бољшевик“, *glâsnost* „публицитет“, *kolhoz* „сеоска задруга“, *Menševik* „мењшевик“, *sovhoz* „државно пољопривредно добро“, *Sovyet* (совјет), зато што се њима именују појмови који су везани само за Совјетски савез и којих у Турској није било.

2. Лексичко-семантичку групу лексема са значењем јела, пића, намирница и предмета домаћинства чине позајмљенице: *borç* „врста јела од цвекле и купуса“, *çuşka* „љута црвена паприка“, *ıştır* „блитва“, *kumpir* „кромпир печен у љусци“, *piruhi* „бурек“, *razmol* „крупно брашно“, *şaşlık* „врста јела од јагњећег меса“, *vişne* „вишња“, *votka* „вотка“, *semaver* „самовар“.

3. Лексичко-семантичку групу лексема са значењем сеоских превозних средстава и пољопривредног оруђа чине позајмљенице: *brişka* „покривена коњска кола“, *çirnik* „врста бродиха“, *kaleska* „коњска кола са четири точка“, *kosa* „коса“, *pulluk* „плуг“, *talika* „таљига“, *troyka* „тројка“, *zanka* „санке које вуку два коња“.

4. Лексичко-семантичку групу лексема са значењем одевних предмета чине позајмљенице: *vatka* „нараменица“, *şapka* „шапка“, *gocuk* „кожух“, *palaska* „војнички ремен“.

5. Лексичко-семантичку групу лексема са значењем новчаних јединица чине позајмљенице: *zloti* „злот“, *ruble* „рубља“, *kopek* „копејка“, *dinar* „динар“.

6. Лексичко-семантичку групу лексема са значењем животиња чине позајмљенице: *kuluşka* „квочка“, *som* „сом“, *soyka* „сојка“, *yarka* „велико пиле“.

7. Лексичко-семантичку групу лексема са значењем народних игара чине позајмљенице: *mazurka* „мазурка“, *polka* „полка“, *kazaska* „врста народне игре“.

8. Лексичко-семантичку групу лексема са значењем географских појмова чине позајмљенице, интернационализми: *step* „степа“, *tauga* „тајга“, *patika* „козја стаза“.

9. Појединачне позајмљенице, односно лексеме из различитих тематских група: *mazot* „мазот“, *Bocuk* Божић *çete* „чета“, *izbe* „изба“, *dobra dobra* „отворено, без увијања“, *pogrom* „погром“, *mujik* „руски сељак“.

Приликом анализе позајмљеница први корак представља утврђивање етимологија. Разуме се, користили смо се бројним етимоло-

пшким речницима и неким студијама и радовима.⁹ Приметили смо недоследности, извесне неправилности у навођењу етимологија код неких речничких одредница.

Код појединих одредница наведени су неправилни облици етимона, као нпр. код одреднице *корек* (корейка), где је уместо облика *којуеука* дат нетачан облик *корек*.

Одређене одреднице нису обележене као словенизми: *dobra do-bra* „отворено, без околишања“, *som* „сом“, *kumpir* „кромпир печен у љусци“, *pogrom* „погром“.

Такође код великог броја одредница је наведен изворни језик, али је изостало навођење етимона: *bocuk* „Божих“, *çirnik* „врста бродиха“, *çuşka* „љута црвена паприка“, *gocuk* „кожух“, *iştir* „блитва“, *kloçka* „квочка“ итд.

Треба свакако имати у виду чињеницу да ауторима савремених стандардних речника етимолошка обрада речи не спада у примарне задатке, те су из тог разлога омашке овог типа на неки начин у стандардним речницима и очекиване.

Један број словенских речи у турском језику представља незаменљив лексички слој у општем лексичком фонду турског језика: *kral* „краљ“, *vişne* „вишња“, *şapka* „шапка“, *çete* „чета“, *mazot* „мазот“. Лексеме попут ових потпуно су одомаћене, неке од њих временом су почеле да се употребљавају и у фигуративном значењу које није препознатљиво у словенским језицима и развијају се у складу са законитостима језика примаоца, односно добијају турске наставке. Илустративан пример пружа именица *çete*, која поред основног значења има и фигуративно значење: *банда*, *разбојничка дружина*. Турска именица *çeteci* јавља се у српском језику као посуђеница *чеџеџија*.¹⁰

Мали број именица се укључио у деривациони систем турског језика, што је резултирало малим бројем изведеница. Деривација се јавља углавном код потпуно адаптираних речи, као што су *kral* „краљ“, *çar* „цар“, *çete* „чета“, *mazot* „мазот“, *vişne* „вишња“. Велико присуство именица и у овом случају сведочи о томе да је са усвајањем нових појмова ишло и усвајање нове лексике.

Већина ових словенизама не употребљава се у свакодневном говору, јер појмови које ове речи означавају нису више актуелни: *pulluk* „плуг“, *talika* „таљиге“. Термини попут ових спадају у домен културолошке лексике која се односи на земљорадњу, јело, одевање итд.

⁹ В. нпр. Eren 1999; Miklosich 1889; Özkan 1996; Sezgin 2004; Tietze 1957; Tietze 2002; Süleymanoglu-Yenisoy 1998.

¹⁰ В. Skok 1973: III (s. v. *çeta*).

Такви су примери *semaver* „самовар“, *borç* „врста јела од цвекле и купуса“, *piruhi* „бурек“, *vatka* „нараменица“, *kuluçka* „квочка“.

Стога словенизме у савременом турском језику можемо да поделимо на:

1. лексеме који су незаменљиве, јер за њих нема одговарајућих синонимских замена и

2. лексеме које се препознају као позајмленице, које се ретко употребљавају и које су захваљујући књижевности део пасивног речника, као нпр. *zanka* „санке које вуку два коња“, *çirnik* „врста бродиа“, *bocuk* „Божих“, *kolhoz* „сеоска задруга“. Уз ове лексеме би требало навести неки од стилских квалификатора којима би се указало да је реч архаична, застарела.

Анализом грађе је утврђено да у турском језику постоји врло мали број позајмленица из словенских језика, око 100 речи укупно (основна одредница + деривационо гнездо) што представља негде око 0,0014% укупног речничког фонда. У дијалектима је овај број већи, и то у оним деловима Републике Турске у којима живе досељеници чији је матерњи језик један од словенских језика: руски који припада источнословенској групи, македонски, српскохрватски (данас: српски, хрватски, бошњачки) и бугарски који припадају јужнословенској групи. Народна лексика словенског порекла у великој мери је архаична и захтева темељнију социо-лингвистичку анализу.

ЛИТЕРАТУРА

- Čaušević, Ekrem (1996): *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Eren, Hasan (1999): *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Кристал, Дејвид (2003): Смрт језика, Београд.
- Miklosich, F. (1889): *Die slavischen-magyarischen und romanischen Elemente im türkischen Sprachsatze*, Wien.
- Özkan, Nevzat (1996): Yabancı dillerin Türk Dili ve kültürü üzerindeki etkileri, *Türk Dili*, Ankara: TDK yayınları, S. 537, s. 257–264.
- Sezgin, Fatih (2004): *Türkçede Batı Kaynaklı Kelimelerin Yoğunluğu*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 844.
- Skok, Petar (1971–1974): *Etimolojski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb.
- Tietze, Andreas (1957): Slavische Lehnwörter in der türkischen Volkssprache, *Oriens* X, s. 1–47.
- Tietze, Andreas (2002): *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, Cilt 1, A–E, İstanbul-Viyana: Simurg.
- TS (1998): *Türkçe Sözlük*, I–II, Ankara: TDK.

- Yenisoy Suleymanoglu, Hayriye (1998): *Tarih Boyunca Slav-Türk İlişkileri (Türkçede ve Öteki Türk Lehçelerinde Slav Leksik Unsurları)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dili Kurumu Yayınları: 709.
- Vasmer, Max (1950–1958): *Russisches etymologisches Wörterbuch*, 3 vols. Heidelberg.

Summary

Marija Đinđić

SLAVIC BORROWINGS IN MODERN TURKISH LANGUAGE

This paper deals with Slavic borrowings in standard Turkish language. Material for this paper was excerpted from the Dictionary of Turkish Standard Language (*TDK Türkçe Sözlük*). Excerpted data which count just about 100 words were treated within lexical-semantic groups, also with pointing to certain inconsistencies in the lexicographic treatment: some words are not marked as Slavic (e.g. *kumpir*, *som*, *pogrom*); after some lexemes wrong etymon is stated (e.g. *kopek*) and some of them are left without an etymon (e.g. *bocuk*, *gocuk*).

ВИКТОР САВИЋ
(Београд)

ИЗДАВАЊЕ СРЕДЊОВЕКОВНИХ СРПСКИХ ЋИРИЛСКИХ
СПОМЕНИКА И САВРЕМЕНА ЕЛЕКТРОНСКА СТАРА ЋИРИЛИЦА*

О издавачкој љракси

У нашој се средини описивање и издавање старих рукописа зачиње у првој половини XIX века, али тек Ћуро Даничић својим замашним и озбиљним радом утемељује археографију. Пошто се ради о самим почецима, нормално је одређено колебање у степену преношења одлика оригинала. Он се у почетку ослањао на Шафарикова, Миклошићева и посебно Вукова решења (Трифуновић 1981а: 165-166). Уколико је неки текст схватао више као књижевни споменик него језички, више му је мењао физиономију (Трифуновић 1981а: 166-167); кључно је, међутим, да ни у једном случају није уносио надредне знаке, чиме се опирао руској школи која је имала ретких присталица и код нас (Трифуновић 1981а: 170). Изузетно је стандардизовање српскословенске писане форме остварио у *Рјечнику из књижевних старина српских* (Даничић 1975). Очита је веза између приступа писму, правопису и језику таква старог језика и новог који је уобличаван радом Вука Караџића, и Даничићевим трудом. Да је Даничић пред очима имао нововремену транскрипцију, показује и разлучивање 'ђерв' на две употребне варијанте какве (оделите) нису постојале у најстарије време (нпр. *лењварь* /*ђенвар*/ и *киновни* /*ќиновија*/), и укидање графичке дублетности, чиме уопштава *z* још и за *z*, *n* за *ї*, *v* и *ү*, *t* за *Ѡ*, *o* за *ω*, *ь* за *ъ*, лигатуре рашчлањава, *џ* на *шт*, *ѡ* на *оу*, упрошћава *ѡ* у *от*, раз-

* Овај прилог резултат је и рада на пројекту 148003 који у целини финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

лаже ξ у кс и ψ у пс (Трифуновић 1975: 627). То је било правило за постављање одреднице, али не и за цитате које је она садржала, где су првобитна слова задржана. И навођени примери су претрпели нормализацију и интерпункцијско осавремењавање, што је ушло у основе традиције настале из Даничићева рада. Ту су традицију упрошћавања, уопштавања и рашчитавања оригинала следили Стојан Новаковић, и даље Љубомир Стојановић, у већој или мањој мери; она је настављена и до данашњих дана, посебно у радовима историчара. Тако се текст рашчитава и нормализује у складу с рашким правописом, сва надметнута слова се спуштају у ред без икаква назначивања, надредни знаци се изостављају, интерпункција се поједностављује. Овај је принцип повољан за писање речника пошто се сва пажња усмерава на лексику (в. конкорданцу Трифуновић 1980), и нема оптерећивања правописним, палеографским и гласовним појединостима; такође је згодан и за синтаксу, и изван лингвистике (у теологији, историји, историји уметности, праву).

У критичким издањима (и у критичком приступу тексту) потребно је обележити затечено стање и све приређивачеве интервенције, што се најпрегледније чини преко заграда, уз изнимно задржавање титли из бројева.¹ Димитрије Богдановић је израдио правила за критичка издања старина, а она су даље разрађена на Одбору за критичка издања српских писаца. Ту се предвиђа транскрипција старословенским слогом, уз разрешавање лигатура и скраћеница, без надредних знакова̄. Попуњене лакуне се стављају у полукружне заграде (), а разрешене допуне у изломљене заграде < >, графика и ортографија се задржавају, интерпункција се осавремењава, осим у песничким саставима, велика слова се такође користе као и данас (Правила 1974). Никола Радојчић, Ђорђе Сп. Радојичић, Виктор Новак, Владимир Мошин и Петар Ђорђић су се усагласили да се надметнута слова спуштају у ред, да се текст сажет титлама разреши облик заградама, оштећења да се допуњавају у угластим заградама [], а реконструкције да се назначивају изломљеним заградама (Синдик 1981).² Слична, али разрађена начела примењују се у Старословенистичком семинару који на Филолошком факултету у Београду води проф. Ђорђе Трифуновић: издање одржава везу с рукописом; задржавају се верзална слова из наслова, иницијална и висока слова с почетка речи унутар текста (као верзална), док се сва остала пре-

¹ Комисија Одељења литературе и језика САНУ утврдила је принципе за критичка издања текста уопште (Ђурић 1967), а врло је важан и рад Д. С. Лихачова (1966).

² До забуне може доћи употребом искључиво једних заграда, које указују на то да је било интервенције, али не и какве. Затим, због нешто ужег нашег интереса, овде, не бавимо се избором сама текста који би послужио издању, тј. да ли то треба да је један текст и који, или компилација више текстова.

носе као курентна; скраћенице под титлом се рашчитавају помоћу полукружних заграда, оне без титли помоћу угластих заграда, а реконструкције се стављају у стреласте заграде; надметнута слова спуштају се у ред без обележавања; разрешава се у нормама епохе, а не писара; лигатуре се разлепљују осим древне 'шта';³ наредни знаци се не преносе осим једнообразне титле која стоји над бројевима и осим ред-но-наредног пајерка; сва интерпункција се задржава.

Митар Пешикан је с једне стране предлагао нормализовање у идентификовању неутралних лексемских облика у заглављима речничких одредница, а с друге стране чување што више филолошких података оригинала код цитирања и издавања целовитих текстова (Пешикан 1977).⁴ Оновремене су штампарије заиста имале одређена ограничења у погледу преношења старе ћирилице, али је већи проблем био у одсуству филолошке културе и у занемаривању филолошких потреба приликом објављивања, на пример архивске грађе. Зато је Пешикан позивао на интердисциплинарну сарадњу између филолога и других, нарочито историчара, да би се избегла издања употребљива само у једној дисциплини.⁵ Приликом *развезивања скраћеница* предлагао је не заграде (због графичког терета који собом носе, због повремене несигурности, али и непотребности разрешавања), већ апостроф испред речи као замену за титлу, и издигнуто слово уместо надметнутог. Тражио је и обележавање накнадно додатог текста, и оног с маргина, и лигатура; све то у недостатку техничких средстава (Пешикан 1981).⁶

Ватрослав Јагић је двојако поступао у својим издањима. Књижевно-уметничке текстове је исправљао у Даничићеву стилу и штампао их светлим грађанским слогом, уз примену модерног правописа (у употреби великих и малих слова, и знакова интерпункције). Издања с искључиво филолошком наменом штампао је црним старосло-

³ Како смо видели, и Ђ. Даничић ју је такође задржавао у примерима, али не и у заглављу одредница свога *Рјечника*.

⁴ Нормализовање би се изводило по моделу рашке писмености XIII века, која садржи највише аутономности у односу на друге редакције и на старословенски канон.

⁵ Историчари и правници углавном задиру у структуру текста тиме што напуштају стару интерпункцију у корист савремене, и то на основу индивидуалног осећања издавача, уз то мењају и однос између тзв. великих и малих слова, опет према норми савременог српског језика. О значају интерпункције у старој писмености в. Трифуновић 1981b и Маринковић 1981.

⁶ Такав поступак види се у раније објављеним Пешикановим радовима и на исписима за прву свеску *Српскословенског јеванђељског речника* у Институту за српски језик; за речник је од почетка примењиван комбинован приступ — нормализована заглавља одредница (према Даничићевим начелима), и задржавање филолошких појединости у примерима који следе.

венским слогом уз доследно преузимање свих одлика оригинала, што је дуг огромној слави Востоковљева издања *Осиромирова јеванђеља*, из 1843. године (Трифунувић 2004: 023–026). Оба ова поступка имају снажне корене у руској науци: први се ослања на издања Калајдовича и Срезњевског (Трифунувић 2004: 024), други на Востокова.

Можемо рећи да се у српској средини стари ћирилски текстови углавном доносе старословенским слогом, али не тежи се издању рукописа, већ сама дела. Не дакле у имитативно-документарном виду, као факсимилска и дипломатичка издања, већ у интерпретативном, уз (не)назначене захвате. То је најочљивије у елиминисању надредних знакова. Интерпункција се поједностављује, замењује савременом или се пресликава стара. Скраћенице се разрешују уз употребу заграда или без њих, или се, ређе, чувају са све титлама које се свде на један, обично таласаст тип. Надметнута слова се најчешће спуштају, али не увек. Овакав би се приступ у техничком смислу могао задовољити најпростијим старословенским фонтом, старословенском ћирилицом проширеном искључиво српским ћервом (типизираним, не уистину старим), без надредних знакова, с једном титлом, с пајерком као апострофом и с елементарном интерпункцијом. Али одмах да кажемо да досадашња пракса није одраз стварног хтења, већ ограничених могућности,⁷ што стоји у многим образложењима издавачког поступка.

Тиме се не укида потреба за изражавањем што више палеографских могућности оригинала, што је део сталног палеографског поступка у обради рукописа. Када се доноси целовит текст, обичај је да се он бар делом илуструје фотографијама из рукописа, а за важније текстове се доносе и фототипије, па дипломатичка издања нису потребна. За филологе би била најбоља комбинација дипломатичко-критичких издања јер се у њима не сужавају информације које су често за текст небитне, док су од прворазредног значаја за тумачење језичких и правописних питања. Уколико се поведе расправа о неком конкретном питању из рукописа, неретко затреба слово или који други знак или њихова готова комбинација да се проблем изрази. Палеографске студије су у прошлости (нарочито пре устаљивања терминологије) почивале на опширним објашњењима, у која се неретко и сам списатељ запетљавао, па она понекад нису била јасна њему, још мање читаоцу. То је последица недостатка готових графичких средстава којим би се говорено краћим путем представило, на иконички начин. И данас аутори такве графичке

⁷ Није се, према томе, увек тако поступало баш зато што се хтело, већ зато што се боље, разноврсније и функционалније није могло — а то за нас данас, ако не мора, не треба да важи.

посебности допуњавају руком на паусу који је спреман за штампу. Док стара штампарија то није могла решити већ из техничких разлога, савремена у осlonцу на рачунарску технику не би требало да је спрегнута тиме, већ би модерним решењима морала знатно олакшати рад научницима. Недостатке треба предвидети и колико је могуће систематизовати, а онда ући у свеобухватно решење које ће се што дуже одржати. Одмах да смо начисто: баш све несагласности настале код преносења старих рукописа већ у принципу се не могу укинути. Наиме, рукописна и штампана књига представљају два различита медијума; на штампану се наслања књига у електронској форми. Свако слово, и свака страница писана руком представљају уникат, и кључно је снаћи се у степеновању непоновљивости/условне поновљивости и трајности писарских потеза, што потом налази одраза у типографији.

У нашој средини објављују руски и бугарски старословенисти, у складу са захтевима својих традиција, где се настоје извести и најсложенији захвати, на пример у преносењу акцената и других надредних знакова. Повремена је наша потреба за транслитерацијом старих и туђих издања.

Излази и из досадашњих издавачких приступа (у нас и шире), и из појединачних научних и практичних разлога да је оправдано сачинити електронско писмо које, осим упрошћеног и транскриптивног приступа, удовољава и транслитеративном. То треба да је дипломатичко писмо, хронотопски широко постављено, али у разумној мери, да се инвентарисање његових могућности не би претворило у нешто несагледиво. Унапред се миримо с његовом отвореношћу у садржају и изразу.

О њијовима њисама

У српским се научним и сродним издањима претежно користи масна старословенска ћирилица, повремено и грађданица допуњена старословенским (углавном тамним) словима која сама не садржи. Стојан Новаковић је давне 1875. године изнео мишљење да нам је потребно писмо које би задржало старе облике, али се од модерне ћирилице не би разликовало дебљином, тј. било би у белом слогу (Трифунковић 2004: 025). На уму је имао континуитет који постоји у грчкој писмености од најстаријих времена до данас, где се текстови из различитих епоха доносе истим слогом, без непотребног, а узгредног иштицања. Нажалост, то његово промишљање остало је скрајнуто до нашега времена; чак као да је створено естетско уверење да стара ћирилица мора бити пунија од савремене. Новаковићевим разлозима треба додати и тај да се стара типолошки разликовала од грађданице која

се својим облицима ближи латиници (Пешикан 1993), раскидајући са сопственом традицијом.⁸

α : а : а : а

Сл.1. Почетно слово грчког алфабета, старословенске ћирилице, латинице и гражданице

Такво једно писмо не треба да је потпуна апстракција без ликовне везе с конкретним рукописом, јер би то било у супротности с предштампаном књигом, која је у изразу индивидуална (док је у дубини њезина општост и целовитост несумњива). У исто време не треба га моделовати према одређеном старословенском споменику, јер би се тиме негирала аутономна остварења српске редакције. Нарочито треба водити рачуна о естетском уобличењу, а не по сваку цену узимати најстарији сачувани споменик у коме сусрећемо сва слова.⁹

За посебне намене и истицања треба сачинити црни (мастан) слог који би се ликовно подударао с одабраним рукописом. Помињани светли (бели) слог био би његово тањђење (у складу с Новаковићевом замишљу).

[За ћирилску транскрипцију старих текстова и транслитерацију старих издања нужна је и гражданица допуњена старим словима преобликованим у њезину лику.]

О искошеном писму, какву данас одговара курзив, требало би накнадно размислити, пошто би се ту могао наћи и полуустав (чије се постојање у палеографији доводи у питање¹⁰), и канцеларијски брзопис, најпре његова стилизована варијанта, тзв. дипломатички брзопис (Ђорђић 1990: 121). О овим појмовима још се није начисто разбистрила слика, али добре смернице за типолошка разврставања унутар ћирилице давно је дао Грегор Чremoшник.¹¹ Чињеница је да ниједно

⁸ Приметили бисмо да је Вуково адаптирање гражданице за српски језик само задирање у инвентар већ оствареног писма, и да су критике таква његова поступка онда (па и данас) бесмислене у односу на суштинско мењање ћирилске морфологије које је изведено у Русији готово век раније.

⁹ Ту на пример мислимо на *Мирослављево јеванђеље* с краја XII века (најстарију књигу на српскословенском језику), насупротив коме стоји најстарији сачуван споменик српског порекла, *Темнишки најпис* из X/XI века (старословенски језик), рађен по изузетним естетским назорима, у духу једне веома неговане традиције.

¹⁰ О томе пише, нпр. П. Ђорђић (1990: 83), чијим разлозима додајемо и тај да међу најстаријим споменицима има доста и оних у којима дуктус нема монументалну усправљеност и правилност, а ипак се не сумња у уставни карактер таква писања.

¹¹ По њему, уставна ћирилица је од почетка имала минускулне елементе, а с друге стране, чисти курзив се у њој никада није ни развио (Чremoшник 1940).

уставно писмо не може покрити сва брзописна решења, јер су то типолошки различите појаве, и зато што се у уставним написима региструју само нека од тих решења, будући да преливање није потпуно. Треба, према томе, нормирати српски брзопис, и сачинити посебно електронско писмо.

О избору модела

Израда једног српскословенског ћириличног фонта почела је 2003. године кроз сарадњу између оца Јосифа (Драгића), ризничара хиландарског, Зорана Костића, типографа из Студија БиЗ, и професора Димитрија Е. Стефановића.

Ускоро су стручни сарадници постали професор Ђорђе Трифуновић и Виктор Савић.¹² У жељи да се удовољи сазрелим потребама српске филологије (и Старословенистичког одсека у Институту за српски језик САНУ) за српскословенским ћириличким писмом у електронској форми које би одговорило на наведене захтеве, рад је постављен на знатно ширу основу.

У избору рукописа — модела, тражио се онај који ће испуњавати високе естетске критеријуме који не заостају за његовим општим значајем. Јасно је било да мора бити из хиландарске ризнице због престижа који је онамошња преписивачка радионица имала још за средњег века, али и из практичних разлога, пошто се располагало скенираним страницама у високој резолуцији само из те збирке.¹³

Одабрана је једна од најрепрезентативнијих књига XIV века, четворојеванђеље писано за српског патријарха Саву у трећој четвртини тога века, између 1354. и 1375. године. У питању су устав треће четвртине XIV века и уређена српска редакција рашкога правописа. Ово четворојеванђеље је пергаменско, са 330 листова димензија 295×220 mm (Богдановић–Медаковић 1978: бр. 13). У њему су изузетне заставице у чијим се медаљонима налазе префињене минијатуре с ликовима све четворице јеванђелиста, уз које су персонификације Премудрости, за-

¹² В. Савић је трагао по литератури и рукописима за свим графичким формулама које би се могле искористити у овом електронском писму, а проф. Ђ. Трифуновић је давао палеографске смернице за коначан изглед електронских знакова, и потврђивао урађене форме својим огромним научним искуством. З. Костић је на основу тог материјала правило електронско писмо.

¹³ До данас је отац Јосиф фотографисао цео рукописни фонд старе српске, словенске и грчке књиге, што је посебан вид заштите после недавног трагичног пожара који је уништио велики део Хиландара. У манастиру је формиран студио с најмодернијом техником — врхунски рачунари, фотоопрема и најмоћнији скенер.

тим луксузни иницијали, и златопис (Радојчић 1950: 31 и т. XII, Радојчић 1955: 167–168. и сл. 12). Сам писар био је врстан калиграф;

Сл. 2. Чейворојеванђеље њаиријарха Саве, Мш 1.1–3, л. 9

потписивао се као Симон, а касније, и напореда, као Симеон. Мара Харисијадис је претпоставила да му је прво име лаичко, а друго калуђерско, уз мању могућност да му је прво већ калуђерско, а друго великосхимничко (Харисијадис 1972: 219). Она је на основу дуктуса, компаративном методом, утврдила његов опус на чак девет књига (потписао се у две) које по илуминацији и писму спадају у јужнословенске бисере XIV века; јужнословенске, јер их је пет српских, четири су бугарске (Харисијадис 1972: 215–219). У Хиландару су три његова рукописа: поменуто четворојеванђеље (бр. 13), праксапостол који је монах Атанасије приложио Богородици хиландарској 1356. године (бр. 46), и још једно четворојеванђеље из средине XIV века (бр. 17), из кога су истргнути сви листови с минијатурама.¹⁴ Његови радови српске редакције су и служабник из Руске националне библиотеке у Петрограду (Пог. 27), где се и потписао на оба начина, и псалтир из Државне библиотеке у Москви (збирка Севастијанова, Фонд 270, II, бр. 5), а од бугарских су Манасијев летопис из друге половине XIV века (Ватиканска библиотека, Cod. Vat. Slav. 2), четворојеванђеље цара Ивана Александра из 1356. године (Британски музеј у Лондону Add. MS 39627), Томићев псалтир из 1360–1363. године (Историјски музеј у Москви, бр. 2752) и Лествица Јована Лествичника (Дечани, бр. 71; све код Харисијадис 1972: 215–218).¹⁵ Луција Цернић је овога писара идентификовала као помоћног у изборном јеванђељу рађеном за Николу Стањевића, дакле у још једној изврсној књизи (Цернић 1981а).¹⁶ Очигледно је да је Сим(е)он био један од најтраженијих писара на словенском југу у своме времену, да су га ангажовали савременици највишег ранга (нпр. један цар и један патријарх).

Сачињена су два сагласна писма, једно у црном слогу, обрис изабраног рукописног и названо *Хиландарски уштав*, друго његова апстракција у светлом слогу, као испуњење давне али актуелне Новаковићеве замисли, названо *Монах* (сл. 3). У наставку, стога, говоримо о једном писму, као о једној целини.

¹⁴ О томе пише М. Харисијадис (218–219); Св. Радојчић је знатно раније закључио да је сликане украсе у тим рукописима радила иста рука (Радојчић 1955: 167–168); Д. Богдановић их у своме *Каталогу ћирилских рукописа манастира Хиландара* не доводи у везу.

¹⁵ За потребе нашег писма прегледали смо фототипска издања два најважнија бугарска рукописа из ове групе (Џурова 1990, Живкова 1980).

¹⁶ Главни писар Стањевићева јеванђеља је монах Теокист, који је оставио запис о себи на л. 321. Овај пуни апракос је настао средином XIV века, вероватно у Хиландару, и има преко 300 листова (Богдановић–Медаковић: бр. 14).

БЛАГОВѢСТВОВАНИЕ ЈЕЖЕ ОТ МАТФ(ЕІА):

(1) Книга родѣства і(со)у(сь) х(рнсто)ва с(ы)на д(авн)д(о)ва с(ы)на авраамла. (2) Авраамъ, родн ісаака. ісаак же, родн іакѡва. іакѡв же, родн іоудѡу н братню њго. (3) іоуда же родн фареса || н зара ѡт фаллары. фарес же родн есрола. есрол же родн арама.

БЛАГОВѢСТВОВАНИЕ ЈЕЖЕ ОТ МАТФ(ЕІА):

(1) Книга родѣства і(со)у(сь) х(рнсто)ва с(ы)на д(авн)д(о)ва с(ы)на авраамла. (2) Авраамъ, родн ісаака. ісаак же, родн іакѡва. іакѡв же, родн іоудѡу н братню њго. (3) іоуда же родн, фареса || н зара ѡт фаллары. фарес же родн есрола. есрол же родн арама.

БЛАГОВѢСТВОВАНИЕ ЈЕЖЕ ОТ МАТЕЈА

(1) Књига родства Исус Христова сина Давидова сина Авраамла. (2) Авраам, роди Исаака. Исаак же, роди Ијакова. Ијаков же, роди Ијуду и братију њго. (3) Ијуда же роди Фареса || и Зара от Тамари. Фарес же роди Јесрома. Јесром же роди Арама.

(1) Книга родѣства і(со)у(сь) х(рнсто)ва с(ы)на д(авн)д(о)ва с(ы)на авраамла. Книга родѣства і(со)у(сь) х(рнсто)ва с(ы)на д(авн)д(о)ва с(ы)на авраамла. Књига родства Исус Христова сина Давидова сина Авраамла. (2) Авраамъ, родн ісаака. ісаак же, родн іакѡва. іакѡв же, родн іоудѡу н братню њго. Авраам, родн ісаака. ісаак же, родн іакѡва. іакѡв же, родн іоудѡу н братню њго. Авраам, роди ісаака. ісаак же, роди іјакова. іјаков же, роди іјуду и братију њго. (3) іоуда же родн фареса || н зара ѡт фаллары. фарес же родн есрола. есрол же родн арама. іоуда же родн, фареса || н зара ѡт фаллары. фарес же родн есрола. есрол же родн арама. Ијуда же роди Фареса || и Зара от Тамари. Фарес же роди Јесрома. Јесром же роди Арама.

Сл. 3. Хиландарски усѣав, Монах, савремена ћирилица

О садржају њисма

Пођимо од старословенске епохе. У свим преписима расправе *О њисменима* Црнорисца Храбра говори се о 38 слова првобитне азбуке (свакако глагољице). Тај број није сигуран пошто га је он, изгледа, преузео из извесних грчких извора који говоре о пореклу и постању

њихова алфабета (Ђорђевић 1990: 17). Најстарији препис ће, по свој прилици, бити тек онај из XIII–XIV века који је штампао Вук Караџић у *Примјерима српско-славенскога језика* (Ђорђевић 1990: 16), што је исувише удаљено од времена писања првобитног дѣла. У најстаријим глагољским рукописима заједничких је само 36 слова, а то нису 'ја', 'је', 'прејотовано мало јус', 'кси', 'пси', 'тита' (Ђорђевић 1990: 24). Она се јављају у ћирилици с изузетком 'ђерва' који се умеће у убицајени списак из српске ћирилице, ради транслитерације глагољских текстова; уводи се и грчка 'иота' због глагољског модификованог десетеричног 'и' (Николић 2002: 29–37; в. и др. старословенске граматице и читанке). Та се 'иота' знатно касније заиста користила у ћирилици. Ради заокружења целине треба је предвидети и у верзалу пошто ју је, на пример, Јагић користио у своме издању *Маријина јеванђеља* приликом транслитерације с глагољице (Јагић 1960).

Будемо ли искључиво пратили азбучни садржај канонских споменика (он се уредно излаже у свим старословенским уџбеницима), промаћи ће нам кључна ствар, а то је редакцијски живот ћирилице који је знатно дуже трајао и који је неупоредиво боље посведочен. Ту пре свега мислимо на аутономни живот српског извода, који је, природно, у средишту наше пажње. Био је он, међутим, мање изолован него што се то можда очекује. Средњовековна ћирилска писменост је деловала као целина с више или мање удаљеним центрима. Био је то динамичан скуп (не затворен систем), у коме су се неке црте рађале и продирале у врло широком, или уском кругу, неке су замирале начисто, или су извирале као понорнице на истом или другом месту. Слично је то судбини дијалеката унутар једнога језика, али су преливања овде лакше остварљива пошто их преносе културни појединци, док дијалекти чекају на миграције и додире већих људских група. Место сусрета, кроз многе векове, била је пре свега Света Гора. Сетимо се нашега писара Сим(е)она који је радио и за српске и за бугарске поручиоце, у обе редакције. Изузетно је занимљив, такође, пример Иловичке крмчије, коју је 1262. године, осим главног писара, Богдана, писао и један помоћни, из далеког Новгорода (Цернић 1981b: 49–64).

Не сме се сметнути с ума веза и додир ћирилице с другим писмима, посебно с глагољицом и грчком унцијалом, али и с латиницом у Приморју. У односу на прве, давно је утврђена њихова генетска веза,¹⁷ али је визуелни контакт настављен и после одвајања, а дуго се јављају споменици у којима се преплићу ова писма (чувени су примери

¹⁷ О излучивању посебних ћирилских слова из глагољских сликовито говори М. Пешикан (1973: 61–88).

Маријина јеванђеља, Гриковићевих и Михановићевих одломака айо-штола, глагољских текстова с уметнутим или дописаним ћирилским словима или целим деоницама).¹⁸ У истом су се делу могле наћи глагољица и латиница, али и латиница и ћирилица,¹⁹ а запажено је, у извесним случајевима, морфолошко угледање ћирилице на латиницу.²⁰

Трагање за општим у једном писму одвија се на сталној подлози конкретних решења каква су заступљена у поједином рукопису где се прати само једна рука или се препознају дуктуси два и више писара. Један исти човек пролазио је кроз разне фазе, па чак и различите кодове, редакције (што смо већ видели). Велики утицај имају образовање (неки пут недовољно образован писар домишља се и даје оригинална словна решења), предлошци с којих се ради, сусрети и путовања (о чему је такође било речи).

Писари су често припадали одређеном кругу, па је за нашу палеографију веома важно упознавање са српским скрипторијама у којима је владала одређена хомогенизација, на чему је посебно радила Луција Цернић.

Постоји и такозвана 'писменост епохе', тј. уједначеност у словној морфологији код разних писара (нпр. у Милутиновој епоси). Идеално би било кад бисмо се усредсредили само на једну епоху због једноличности. То је попут синхроног описа једног говора који функционише као целина само у датом временском пресеку на ограничену простору. Засад смо принуђени да израдимо хетерогено писмо које задира у дијахронију на великом пространству у различитим срединама.

¹⁸ О томе в. читаву монографију Ђ. Трифуновића (2001).

¹⁹ Пример су потписи великог жупана Стефана Немање и кнеза Мирослава на латинском мировном уговору с Дубровником од 27. IX 1186. године (Ђорђић: 65 и сл. 21).

²⁰ В. Новак примећује уметнички утицај бенвентане на српску скрипторију у којој је рађено *Мирослављево јеванђеље* (Новак 1957: 8). Данашњи тенденциозни тумачи ово су (уз неке сличне елементе) злоупотребили за конструисање невероватних тврђења баш о *Мирослављево јеванђељу* (нпр. да је то споменик хрватске редакције, али чак и измишљене 'црногорске редакције' старословенског језика), што немаром наше стручне јавности остаје незапажено и без одговора на Интернету, где је продор таквих тврђења најјачи. Прожимања овакве врсте, међутим, била су управо важна одлика српске културе средњег века; тако су, додајмо, у другој сфери, настали споменици тзв. рашке градитељске школе. Да правоугаона издуженост слова *Мирослављева јеванђеља* није усамљена у српској ћирилици, показује, нпр. повеља хумског кнеза Андрије Дубровачкој општини, настала скоро пола века касније, на истом терену, између 1234. и 1240. године, учвршћујући нас у уверењу да је посреди једна дуга традиција (Лавров 1916: сл. 95). Ст. М. Куљбакин је на основу пажљиве анализе закључио да се *Мирослављево јеванђеље* у палеографском смислу уклапа у друге споменике с краја XII века, и по облицима, и по употреби појединих слова (Куљбакин 1925: 111).

Правописне мене оставиле су дубок траг на физиономију ћирилице, јер се оне нису само огледале у друкчијој дистрибуцији графема у зависности од смисла, већ и у увођењу или укидању графичких средстава (Мошин 1963).

Жанровска условљеност је очигледна, јер књишка, канцеларијска и епиграфска писменост нису подударне, мада је исти човек могао радити на свим пољима. Па и унутар појединих области могућа су рачвања, на пример постојала је приметна разлика у писању манастирских и неманастирских повеља, што се на први поглед види избором типа писма (Ивић–Јерковић 1981: 12–13). Занимљиво је да су неки типично књишки текстови изведени развијеним брзописом (нпр. лесновски одломак Теодосијева *Житија Светиог Саве* из 1360. године и *Минеј Стефана Доместика*, око 1450. године, Богдановић 1997: 158–159).

То су све фактори који утичу на идентификовање типова графема и њихових варијаната. О типу говоримо кад је варирање изразито, и по могућству поновљиво (и то потврђено). У једном се рукопису нека црта може зачети, да би се у каснијим осамосталила или уопштила. Графичко варирање је најлакше установити када контекст условљава употребу специфичне форме, али без промене значења, више као механичку нужност. Не знамо увек са сигурношћу зашто се активира одређена форма, јер не уочавамо контекст који би довео до тога (нпр. повремено писање високог 'јат' даље од краја реда, уз употребу стандардног у истом фрагменту), па говоримо о слободној варијацији. Најбоље је имати све типолошке потврде у једном рукопису, јер је то гаранција да писаров манир није узгредно (ненамерно) утицао на њихово формирање, али то није могуће у широко постављеном задатку.

Инвентар градимо типичним и логичним формама, које при том реконструирамо према потезу нашега писара, а то је већ апстракција, јер се морају превазићи конкретни квадратни, правоугаони, елипсоидни знаковни оквири и одређени калиграфски украси.

Одмах ћемо, ради остваривања лакшег увида, целину разлучити на два већа дела — *курент* и *верзал*. О куренту и верзалу овде се може говорити само крајње условно да бисмо разговор приближили савременом кориснику, а заправо се ради о *уставу* у два основна вида — *обичном* и *насловном*.²¹ Док се обични устав слободније изводио, дотле се насловни више држао дволинијског система (што се лепо види код нашега, одабраног писара: његова уобичајена слова имају благу укошеност и лакоћу извођења, док су слова у насловима управљена,

²¹ Старословенска канонска и редакцијска писменост нису разликовале велика и мала слова у данашњем смислу речи.

крупна и имају одређену округленост). Насловним словима су типски најсроднија она из натписа и владарских потписа, с тим што ова могу, али не морају бити калиграфски рађена (Ђорђић 1990: 99). Петар Ђорђић стога назива овакво писмо *највијисним* (47).

Иницијална слова која нису ликовни уникати (и нису дуплирана у насловном уставу) такође долазе у наше писмо, али на дну обичног устава, пошто својим слободним извођењем спадају у њега, и представљају његово стилизовано увећање. Ту су и поједина увећана слова која повремено штрче на крају неког реда, или у самом реду, итд. Затим су ту и поједина брзописна, или јако стилизована слова која се спорадично сусрећу у зрелој књишкој писмености с краја XIV века, и у XV, и XVI веку (ту се пажљиво бира). Лигатуре су заступљене у обе целине, али нарочито у верзалу. Надметнута слова, и надредни и ред-но-надредни знаци (титле, пајерци, акценти, спирити и др.), улазе у обе потцелине. Сачинили смо и интерпункцијске (и друге пратеће) знаке, као и слова у функцији цифара.

Коначно, у целини се може уочити пет условних потцелина: курент с пратећим лигатурама и појединим високим и брзописним словима; верзал с лигатурама; надметнута слова без ичега и с титлама; надредни знаци с титлама; интерпункцијски и други знаци.

О изворима

Грађу смо црпили из рукописа, а у прибирање смо кренули детаљним прегледањем *Четиљоројеванђеља највијријарха Саве*, најпре пробраних скенова, потом саме књиге и дигиталних фотографија свих њезиних страна. Тако смо одредили базични инвентар и његова палеографска својства. Главни палеографски оријентири биле су нам монографије Петра Ђорђића (1990) и Е. Ф. Карског (1979), али и друге студије и мањи радови разасути по периодици (Мошин 2000, Лавров 1915, Собољевски 1908, Черепнин 1956, Шчепкин 1967, Пешикан 1993, АП, Јерковић 2004, Јерковић 1990, Јерковић 1999, Јерковић 2001, Ивић–Јерковић 1981, Куљбакин 1925, Новаковић 1872, Трифуновић 2001, Трифуновић 1990, КМЕ, Грбић 2000). Од изузетне важности за нас су били и каталози и описи рукописних збирки (Богдановић 1982, Штављанин-Ђорђевић 1986, Синдик 1991, Богдановић–Медаковић 1978, Мошин 1955, Мошин 1970, ЋБМС, Момировић 1991, Стојановић 1901, Матејић–Богдановић 1989, Тахијаос 1981, Иванова 1981, Кодов 1985). Непосредно смо анализирали неколике хиљаде рукописних страна. У дубину смо ишли директним прегледањем рукописа, њихових дигиталних снимака (на CD-у), фотографија и фотокопија

(које поседујемо на пројекту) или фототипских издања. Поменимо најважније: *Суйрасаљски зборник*, XI век (с Интернета), *Енински айосџол*, XI век (Мирчев–Кодов 1965), *Добромирово јеванђеље*, XII век (Алтбауер 1973), *Мирослављево јеванђеље*, осма деценија XII века (Стојановић 1897), *Вуканово јеванђеље*, крај XII века (Врана 1967), *Хиландарски ѿиџик*, почетак XIII века, (непосредно и из фототипије, Богдановић 1995), *Рашко-хиландарско чеџворојеванђеље*, друга четвртина XIII века (непосредно и са CD-а), *Мокројољско чеџворојеванђеље*, средина XIII века (са фотографија), *Номоканон свеџога Саве*, 1262. година (Петровић 1991), *Маџичин айосџол*, трећа четвртина XIII века (МА 1981), *Шиџаџовачко чеџворојеванђеље*, крај XIII века (са фотографија и са CD-а), *Григоровичево јеванђеље*, 1301–1307. година (Десподова 1988), *Чеџворојеванђеље краља Милуџина*, 1316. година (непосредно и са CD-а), *Тџиџ архиеџискоџа Никодима*, 1318/1319. година (са фотографија), *Чеџворојеванђеље краља Стефана Душана*, 1348. година (са фотографија), *Изборно јеванђеље Николџе Сџањевиџа*, средина XIV века (непосредно и са фотографија), *Чеџворојеванђеље Јакова Серског*, 1354. година (са фотографија),²² *Душанов законик* у 15 преписа од краја XIV до почетка XVIII века (из издања и са фотографија), *Софијска илустрирована Александрида*, друга четвртина XV века (Александрида 1987), итд. Укупно 85 рукописа. У ширину смо ишли преко палеографских албума појединих рукописних збирки (Лавров 1916, Цернић 1991, Богдановић 1978, Мошин 1952, Мошин 1971b, Момировић 1991, Тахиџаос 1981, Иванова 1981).

У одређеној мери, имали смо увид и у старе српске повеље и друга мања документа, углавном кроз издања (делимично и у целости), али и непосредно. Наведимо, опет, само неке: *Повеља бана Кулина Дубровчанима*, 1189. година (Илустрована историја 6: 18, Хам 1970), *Хиландарска оснивачка џовеља Свеџога Симџона и Свеџога Саве*, 1198. година (са фотографије и са цртежа Димитриџа Аврамовиџа), *Хиландарска џовеља жуџана Стефана Немаџиџа*, 1199–1202. година (Хиландар 1998: прил. 6 и са CD-а), *Повеља краља Радослава Дубровчанима*, 1234. година (Поглед 1957: т. VIII), *Повеља краља Владислава Дубровчанима*, 1234/40. година (Поглед 1957: т. IX), *Повеља бана Маџеџа Нинослава Дубровчанима*, 1240. година (Поглед 1957: т. X), *Привилеџиџа краља Стефана Уроша II Дубровчанима*, после 1282. године (По-

²² Ово, такође изузетно јеванђеље, дуктусом, орнаментиком и правописом снажно подсећа на наше јеванђеље. Писао га је расодер Калист, и данас се налази у Британској библиотеци у Лондону (Стефановић 1984–1985: 66–71 и сл. на 108–110). Однео га је у Лондон лорд Карсон, заједно са чувеним бугарским четворојеванђељем које је радио писар Сим(е)он (Харисиџадис 1972: 215).

глед 1957: т. XI), *Повеља цара Душана Хиландару*, 1355. година (са снимка, Ђорђић 1990: сл. 75 на 288), све повеље кнеза Лазара (Младеновић 2003), *Повеља бана Тврђика I Дубровчанима*, 1367. година (Поглед 1957: т. XIV), *Повеља српског краља Тврђика Дубровчанима*, 1378. година (Илустрована историја 6: 42), *Повеља краља Стефана Дабиче Дубровчанима*, 1397. година (Илустрована историја 6: 43), *Повеља краља Стефана Остоје Дубровчанима*, 1399. година (Илустрована историја 6: 44), *Повеља десјоџа Стефана Лазаревића Дубровчанима*, 1405. година (Илустрована историја 7: 10), *Повеља Маре Бранковића и њезиних синова Дубровнику*, 1405. година (Илустрована историја 7: 23), *Есфигменска повеља десјоџа Ђурђа Бранковића*, 1429. година (Илустрована историја 7: 21), свих девет руских царских повеља у Хиландару (непосредно), итд. Укупно 100 повеља.

Међутим, да бисмо у целини обухватили стару писменост, морали смо остварити, макар и површно упознавање са физиономијом ћириличких слова најстаријих штампаних књига (Штампарство 1994, Рн 1987), најпре из разлога што су се старе штампарије служиле словима по узору на конкретна, рукописна, али су у исто време те књиге имале морфолошку и инвентарску компактност, ограниченост, поновљивост и очигледност графичких решења каква сами рукописи никако нису могли имати. У старим штампаним књигама стога је лакше пратити писмовне слике и остварити некакав систем. За потребе насловног устава донекле смо пратили и натписе (углавном у камену и на фрескама, Томовић 1974, Чигоја 1995, Живковић 1992, Радојчић 1996, Ђурић 1995, Поповић 1991, Илустрована историја 5, Илустрована историја 6) и владарске потписе (Славева–Мошин 1988).²³

О словима

У електронском се писму дефинишу стандардна слова која добијају своја азбучна места (и ко̀д) и глифови, заправо њихови типови и увршћене варијанте; то важи и за остале знакове.

Понављају се, пре свега, класична слова, а затим се укључују у корпус форме које су у литератури регистроване, да не би остале апстракције, већ да добију своје употребљиве слике (нпр. 'двостубачно јат', 'двостубачно јер', 'двоного т' итд.). Представићемо само врло специфичне случајеве.

²³ Прегледали смо све потписе из повеља Немањића Хиландару, са фотографија и непосредно.

'ук'; положена незатворена осмица — 'хјер' и 'ук'; срп — 'слово' и 'дасија'; положени срп — 'слово' и 'ук'.

Оправдано је раздвојити 'ик' (у) од 'ижице' (v), углавном у вредности /i/, али и као /u/ наместо 'оник' (ov) у *Мирослављеву јеванђељу* и у руској писмености. Такође се /u/ обележава диграмом 'он' + 'ижица' (ov). Нормалан ће бити обичан 'оник'.

Врло је важно унети 'треће јер',²⁵ заправо недефинисано јер, за које не можемо тврдити ни да је дебело, ни да је танко. То може бити због писареве склоности да ставља украсе на завршетке слова, или због карактеристична потеза пера; можда се заиста ради о посебном, хибридном слову исписаном с елементима оба (слично су најстарији споменици имали хибридно 'јус'), или је тек тако збуњујући пример (сл. 3). Оно може бити спроведено кроз цео рукопис, или се повремено јављати на крају реда, високо. Најсигурније се идентификује преко очигледних опозиција (кад се бележе сви јерови у непосредној близини, па чак и у истој речи).

ъ љ љ љ љ љ љ : љ љ љ : љ љ љ љ

Сл. 3. Треће јер, њанко јер, дебело јер

Обично се говори само о обрнутом 'зјелу' s (z), али је тај феномен знатно раширенији, па га бележимо још код д, е, њ, л, с, љ, ц, љ, ю, љ, љ, у.

Осим четири основна назална слова, могуће су бројне њихове варијације, а најбитнија — посебан назал из румунске писмености (сл. 4).

л л л л л л љ : љ љ : љ љ љ : љ љ љ : љ љ љ љ : љ (л)

Сл. 4. Мало јус, њрејошовано мало јус, хибридно јус, велико јус, њрејошовано велико јус, румунско ин

Особит проблем нам је задавало широко е изван свог основног положаја, пошто га начелно нема у домаћој ћирилици (карактерише руску): нагнуто улево, удесно, положено, сидрасто, обрнуто (ово и ми имамо), обрнуто а нагнуто улево, и удесно; средње е (уско с дугим језиком из *Вуканова јеванђеља*). Постоји и широко 'епсилон' (сл. 5).

е : е : е : ѡ : ѡ : э : э : э : е : е

Сл. 5. Широка е; средње е; широко ејсилон

Код слова 'ђерв' основну вредност дајемо облику који је најпрепознатљивији, те не изазива никакву забуну, а то је онај с пречком ко-

²⁵ Термин проф. Ђ. Трифуновића. У бугарској и руској науци јавља се назив 'средње јер'.

1975, Загребин 1995), с тим што их је у нашој редакцији било и раније, мада у веома ограничену броју (најчешће тачке или удвојени акценти над појединим вокалима). Озбиљно испитивање надредних знакова и неких пратећих обележја могло би нам дати важне историјске потврде и олакшати реконструкције старог прозодијског система. Недовољна проученост ове области, писарска несигурност,²⁸ ограничен приступ оригиналним рукописима (да би се добро видели ти ситни знаци) и економичност при репродуковању текста узрок су томе да се у нашој науци надредни знаци изостављају, али одмах треба рећи да су се посебно њима бавили најважнији аутори.²⁹ Потреба за њима у електронском писму је несумњива, тим пре што се и за данашњу писменост сачињавају аналогни знаци, а колико се они заиста користе, друга је ствар.

Због највеће несигурности у пракси, овде се мора остварити доследна стандардизација. Уочавамо преко 30 прозодијских и њима сродних знакова, њихових удвајања и основних међусобних комбинација: оксија, дупла оксија, варија, дупла варија, периспомена (у неколико ликова), врахија, дасија, дупла дасија, псили, дупли псили, макра, дупла макра, тачка, двотачка, тротачка, кремasti, усправно и водоравно ротирани кремasti, знак за палатализацију итд. (в. табелу 1). Дали смо само једне могуће називе, пошто нису устаљени — они могу бити у складу с латинском, или с грчком, или са словенском традицијом. Због нејасна потеза или уситњености неки пут је тешко дефинисати о ком је знаку реч, чак да ли се ради о цртици или тачкици.

·	”	˘	˙	ˆ	ˆ	˜	˘	˘	˘	˘
”	—	=	•	⋮	✓	ˆ	˘	ˆ
˘	˘	”	˘	˘	˘	˘	˘	˘	˘	˘

Табела 1. Надредни знаци

’Спиритусâ’ (табела 2) има у више облика, а за основне узимамо оне који се сматрају таквима и у грчком — полукружне усправне. Најранији облик им је, вероватно, био попут водоравног слова т, као и у

²⁸ Више је то предрасуда, него што је увек тако. Треба ићи од случаја до случаја, и сваки пут тражити смисао њихове употребе, а не унапред пресуђивати. Невоља је у томе што ми и средњовековни писар не видимо у њима исто (нпр. од акценатског знака искључиво очекујемо да обележава лексички акценат, док је он, међутим, обележавао било какву изразитост, уочљивост слога). Проблем за себе је и утицај предлошка.

²⁹ Ђ. Даничић, Ст. Новаковић, Вл. Мошин, Ђ. Трифуновић, Р. В. Булатова, О. Недељковић и М. Пешикан.

грчким рукописима VIII–IX века (Недељковић 1964: 46), али врло рано се јављају и у угластим формама. Полукружни се могу положити, а тада и издужити, по угледу на кремасти. Дешава се да се у истом рукопису нађе више њихових варијација, с изнијансираним функцијама.

◀	◁	▷	◂	↘
◃	◄	◅	◆	◇

Табела 2. Дасија, исили

Намерно издвајамо византијске знаке нотације, зато што им није сигуран статус у старој писмености, и зато што нису сви надредни. Екфонетске би знаке вероватно требало укључити у овакво писмо будући да постоје већ у *Осџромирову јеванђељу*, најстаријој датираној словенској књизи, с високом вероватноћом да су били укључени у прве старословенске списе (Мошин 1983: 45–46, Стефановић 1970: 339–345). У српским се рукописима, посебно од времена краља Милутина, сусреће 'кремасти', а у словенским и неким српским 'телија', 'кендимата' итд. Неумски знаци лингвистима нису битни, али су и те како потребни историчарима музике и савременим појцима, па би и њих стога било добро укључити у писмо.

Знак за скраћивање, титла, као знак с непрекинутим трајањем, развио је многе форме (табела 3), али за најпрепознатљивију узимамо таласасту, краћу, над једним словом (⸘), и дужу, над два (⸘⸘). Уз надметнута слова мора ићи знак с већим зглобом, тзв. покритије (⸘) јер је потребан простор за њихово потцртавање.

⸘	⸘	⸘	⸘	⸘	⸘
⸘	⸘	⸘	⸘	⸘	⸘

Табела 3. Титле

Изузетног је статуса редно-надредни пајерак, јер би требало да је између слова постављен високо, тако да је делом у реду, а делом изнад њега, с тим што је у рукописима често само изнад реда. У штампаном реду он треба да заузима једно словно место. Најпрепознатљивији је као 'муњица' (⸘), али познаје и друге (углавном чисто надредне) ликове (табела 4).

⸘	⸘	⸘	⸘	⸘	⸘	⸘
---	---	---	---	---	---	---

Табела 4. Пајерак

Важан је и знак за уметање испуштеног или додатног текста. Стављао се изнад реда на месту интервенције (као данашња брукс-цифра), и на маргини, где се тај текст исписивао (табела 5).

~	~	%	#
---	---	---	---

Табела 5. Знак за интервенције

О интерпункцијским знацима

Интерпункцијски су знаци такође преузети из грчког писма, и њихова се улога битно разликовала од данашње (Трифунковић 1981b, Маринковић 1981). Осим уобичајених тачке, и запете, на дну реда, треба да постоје и подигнуте, у средини реда, јер је такав њихов положај важна хронолошка и правописна информација, ништа мање него, рецимо, однос ϵ : κ : $\iota\epsilon$: ϵ : κ . Ту су и тачка са запетом, двотачка, наводници, таласаста дивиз, и читав низ комбинованих тачака и петљица, најчешће крстоликих, за означавање краја већих целина. На почетку текста и уз свечане потписе цртају се различити крстови, као инвокација. На левој маргини, уз наслове, уобичајен је знак, углавном изведен црвеним мастилом, којим се скреће нарочита пажња (све у табели 6).

.	.	•	,	,	;	„	~	~	~	~
~	~	~	~	~	~	~		✓	÷	÷
:	:	:	...	⋮	⋮	⋮	✱	✱	✱	✱
✱	✱	✱	✱	✱	✱	+	+	+	+	+
†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉
☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉

Табела 6. Интерпункција; крстови; знаци за скрећање пажње

Фонт још из практичних разлога треба да садржи савремене знаке који се користе у критичким издањима: разне врсте заграда, косе, усправне и водоравне црте, цртицу, упитник, узвичник, звездицу итд.

О решењу

У нашој средини до сада није било озбиљног, наменског рада на прибирању целовитог инвентара старе ћирилице ради стављања у живу, електронску форму.³⁰ Далеко теже и озбиљније од типографског прављења графема јесте претраживање извора и регистровање свих могућности, које се уза све комбинације броје у хиљадама; то је трајало, с прекидима, готово две године. Уколико би се сви ти назначени елементи у електронском писму дали онако како су живели у старој писмености, био би то само донекле уређен, али у целости непрегледан скуп. Уређено би остало оно што и досад — основни старословенски регистар. Баш зато су досадашњи фонтови били проста садржаја и релативно једноставни за руковање, али уз озбиљна ограничења као и у старинским штампаријама, чак и у погледу онога што су већ поседовали (не рачунајући сав онај садржај који су игнорисали); они нису могли на ваљан начин изразити знаковне комбинације (нпр. код бројева у значењу хиљада, дијакритички додатак је редовно испадао одвојен, или надредни знаци никада нису правилно легали на слово, лигатуре су неоствариве, сл. 16). Како се у садашњој ћирилици и латиници, или још боље, у грчком алфabetу, свака комбинација прави као засебан знак, што типографски и јесте (сл. 17), то мора бити случај и у старој ћирилици (сл. 18).³¹ Комбинације морају бити стваране по узору на рукописе — између осталог, да надредни знаци могу стајати и над сугласничким графемама, и то из више разлога: кад на себе преузимају улогу пајерка, кад је непреврела акцентуација, па знак стоји над сугласником између два самогласника (а ми се не можемо одредити ни за један), исто кад нисмо сигурни у акценат, уопште, кад се из графичких разлога не може написати никако друкчије (нпр. финално високо 'ук' помера акценат на сугласник пред собом) итд.

*ā *ǣ *ē *ī *ī̇ *ĕ

Сл. 16. Досадашње вештачке комбинације

е о њ љ њ̇ і̇ і̇̇ і̇̇̇ і̇̇̇̇ і̇̇̇̇̇

Сл. 17. Гошове ћириличке, латиничке и грчке комбинације

³¹ Овде не рачунамо врло озбиљна палеографска истраживања која су сама себи циљ.

³² Неке од готових комбинација и раније су коришћене у Јужнословенском филологу.

О њерсијективима система

Вратимо се на почетак. Савремена техника је омогућила израду критичких електронских издања старих рукописа, затим електронских каталога рукописних збирки и електронских речника. Вредности електронског медијума су бројне, наведимо само то да је у њему могуће претраживање података и ексцерпција грађе по свим структурним нивоима (за нас је најинтересантнија израда конкорданци), он је репродуктиван, тј. може се умножавати и штампати, доступан је у целом свету, итд. За штампању књигу нема бојазни, јер се све електронске форме морају претакати и у штампању, макар у малом тиражу, јер је само материјализован предмет реалан предмет, тј. само тако се може трајно чувати. Техника се убрзано мења, и нешто урађено данас можда неће моћи да се пребаци у неки будући медијум. Технику је боље схватити као испомоћ, а не као свемогућу. За рад на дужим текстовима неопходан је непосредан однос читаоца и штампаног текста, а не седење пред екраном. Модерна техника је за сада у старословенистици веома мало искоришћена. Озбиљног електронског корпуса и критичких издања нема из старих разлога — потребна је појединачна, монографска научна обрада конкретних рукописа, што не могу да раде информатичар или обучени дактилограф, већ старословениста који је и све то. Али то се може постепено остварити тако што би се свако класично критичко издање радило по идентичним стандардима истим електронским системом у току припреме за штампу, па би се те припреме спајале у јединствену електронску базу, на пример у Старословенистичком одсеку Института за српски језик, где би се тако добијала грађа за будући општи српскословенски речник, поред осталог. Ту је и скенирање постојећих штампаних издања и њихово пребацивање у живу, електронску форму, из слике у текст.

У том се смислу у свету данас поклања највећа пажња стандардизовању и уједначавању поступака и медија за текст у дигиталној форми, ради чега је и основана међународна организација за кодирање текстова (Text Encoding Initiative). Одржавају се радионице и семинари на којима се усваја програмски језик xml, и прате најновија остварења; на конференцијама се одлучује о важним питањима. Тај рачунарски језик је, наравно, латинички и уједначено функционише, од старих исландских до старих словенских рукописа. Он прати стандардну шему критичких издања (у заградама се латинским и енглеским скраћеницама обележавају примедбе и интервенције), уносећи и читав низ себи својствених параметара. За сваку ћириличку графему предлаже се латиничка транслитерација, уз помоћ разних симбола или нагомилавање латиничких слова за специфичне случајеве, на

пример в као *v*, њ као *\b1*, д као *d*, д као *dh*, о као *o*, њ као *\ob1*, * као *#*, итд. (Лазов 2000). Филолози не могу да раде у шифрама и замршеним формулама, они пред собом морају имати конкретан ћирилички фонт, тј. економичан и чист текст, готов производ као што је и сама рукописна књига. Зато се у рачунарској славистици убрзано ради на сабирању коначног инвентара за такво писмо који би се прогласио за норму. Уникод би требало да одобри кодни број за сваку нову графему, како би у будућности сви ћирилички текстови били преносиви у електронску форму.

Где смо у свему томе ми? Пошто смо годинама били искључени из међународних организација, оне су нас заобиле и отишле у наше суседство. Последњих година у таквим су пројектима неки наши математичари и програмери, али готово без филолога. У ове се токове укључујемо у завршној фази, а у понечем искорачујемо испред других. Наша електронска писма *Хиландарски усџав* и *Монах* јединствена су у славистичком свету, у шта смо се уверили на семинару и радионици (AZBUKY.NET) одржаним у Софији октобра 2005. године и на научном скупу у Прагу октобра 2006. године. Пре свега, она садрже најисцрпнији графички инвентар и једина функционишу као систем, при том веома једноставан, захваљујући решењу З. Костића. Док се још говори о кодирању, ми смо прешли на декодирање, или је боље рећи да смо материјализовали стару писменост у новом, електронском руку (чији ће принцип тек постати уобичајен), управо на начин који одговара филолозима.

Проблем је, нажалост, још далеко од коначног решења. Ми смо у највећој мери изишли у сусрет потребама српске старословенистике, уз стални осврт на ширу целину, тако што смо у разумној мери уврстили општесловенски материјал. Треба сачекати одлуку Уникода шта ће бити признато за стандард јер ће само то електронска техника подржавати, то ће бити преносиво и општепрепознатљиво (да се може 'конвертовати'). Без тога неће бити читљиво ни на Интернету. У Уникоду је, међутим, однос према старој ћирилици на нивоу оног из деветнаестог века, где се враћамо на почетак нашег излагања. Њој се не признаје никаква посебност, већ се предвиђају само кодна места за грађаницу уза селективну допуну оним словима и знацима које не поседује. Следи да се у истом тексту не могу наћи нова и стара ћирилица (због кодног подударења), али може коптско или неко друго егзотично писмо. Допуне се, наравно, облички саображавају грађаници, како у средњем веку нису могле изгледати (в. сл. 1). У садржају се анулира сва варијантност развијана у старословенским редакцијама, а прихватљива је само она из канонске писмености, словне ротације, и

изузетне касније графеме (нпр. румунско џ). Утолико бизарније делује најава отварања посебне кодне стране за тзв. 'босанчицу', што није остало без нашег одговора на поменутом семинару. О готовим комбинацијама овде нема ни говора, иако су за грчки алфавет и латиницу, на пример, предвиђене (в. сл. 17). Глагољица је, разуме се, добила своју достојну кодну покривеност, али то отвара друга питања о којима овде не расправљамо. Практично, старословенска ћирилица остаје једино велико европско писмо које је маргинализовано у Уникоду, пре свега због препуштања целог проблема појединцима из других културних средина, у чији интерес не бисмо залазили. У Београду се може организовати скуп на коме би се до танчина усагласили захтеви аутентичне старословенистике и послао предлог Уникоду на усвајање; полазне основе су нам добре јер имамо електронско писмо чији инвентар само треба усагласити до краја.

Без обзира на крајњи исход, треба да се држимо (засад) сопствених могућности, јер је тако и у другим земљама. Тим пре што се у Русији користе потпуно посебни фонтови, који се нигде изван не уклапају, а тамо је научна продукција највећа. [Ипак не одустајемо од тога да је најбоље сачинити општесловенски ћирилски норматив, мада се и без њега у овоме часу може наставити по устаљеним писмима и моделима, да би их програмери у будућности пребацили на коначни стандард, ако га икада буде.] Систем *Монах* постао је стандард у нашој средини тиме што га је Министарство науке откупило за територију Србије и Црне Горе (заправо је суфинансирало његову израду), док се *Хиландарски усџав* користи у Хиландару. *Монах* би могао добити пуну примену на филолошким факултетима, где би требало потпуно изменити асистентска вежбања у старословенистичким дисциплинама, у смислу оживљавања односа студената са старом рукописном књигом. Кроз рад на часу и семинарске радове систематски би се обрађивали конкретни рукописи и припремали за штампања и електронска издања. Тиме би се настава подигла на виши ниво, била би практична, млади људи би се уводили у важну научну област (обезбеђивао би се научни подмладак), оживела би се домаћа старословенистика, значајно би се попуњавала поменута замишљена електронска база у Старословенистичком одсеку, која би морала бити на располагању целој српској науци.

Са заокруживањем инвентара, требало би правити што више електронских писама за стару српску ћирилицу, која би се разликовала само у ликовном утиску, док би им садржај био потпуно сагласан, тако да пребацивање из једног у друго буде аутоматско и без остатка. Имамо велики број рукописа који испуњавају високе естетске крите-

ријуме да буду изабрани за моделе, процедура је сада позната и 'једноставна', само су потребни њихови квалитетни дигитални снимци. Без сумње треба сачинити електронски прототип и за српско канцеларијско писмо, у коме би се нашао и корпус из западних српских крајева, који је стасао у његову крилу. Српски глагољски споменици такође заслужују свој електронски лик. Нарочито треба правити што више модерних ћирилица, а не остајати само на једној. То је изазов за целу српску културу, не само за филологе и типографе.*

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Александрида 1987: *Софијска илустрирована Александрида*. Фототипско издање, Београд.
- Алтбауер 1973: *Добромирово евангелие. Кирилски споменик од XII век*. Том I. Приредио Моше Алтбауер, Скопје.
- АП: *Археографски ирилози*, 1–25, Београд 1979–2003.
- Богдановић–Медаковић 1978: Д. Богдановић — Д. Медаковић, *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара. Старе шtamане књиге манастира Хиландара*, Београд.
- Богдановић 1978: Д. Богдановић, *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара (палеографски албум)*, Београд.
- Богдановић 1982: Д. Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI–XVII века)*, Београд.
- Богдановић 1995: *Хиландарски штићик (рукопис CHIL AS 156)*. Приредио Д. Богдановић, Београд.
- Богдановић 1997: Д. Богдановић, *Развој ћирилског писма у Србији до XV века, [у:] Студије из српске средњовековне књижевности*, Београд, стр. 128–164.
- Врана 1967: Ј. Врана, *Вуканово јеванђеље*, Београд.
- Грбић 2000: Д. Грбић, *Знакови старих књига*, Нови Сад.
- Даничић 1975: Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских, I–III*, у Биограду 1863–1864 [фототипија].
- Десподова 1988: В. Десподова, *Григоровичево евангелие бр. 9*, Прилеп.
- Ђорђевић 1990: П. Ђорђевић, *Историја српске ћирилице (палеографско-филолошки ирилози)*. Треће издање, Београд [фототипија издања из 1971].
- Ђурић 1967: *Начела за кришћичка издања*. Уредник акад. В. Ђурић, Београд.
- Ђурић 1995: *Зидно сликарство манастира Дечана (грађа и студије)*. Уредник акад. В. Ј. Ђурић, Београд.
- Живкова 1980: Л. Живкова, *Четвороевангелието на цар Иван Александър, с пълно черно-бяло възпроизвеждане на оригинала и шестдесет и четири цветна факсимилета*, София.
- Живковић 1992: Бр. Живковић, *Грачаничка јовелѝ (иријис)*, Београд.
- Загребин 1995: В. М. Загребин, *Периодизация употребления надстрочных знаков в средневековых сербских рукописях и надстрочные знаки киевских глаго-*

- лических листков, [у:] *Проучавање средњовековних јужнословенских рукописа*, Београд, стр. 469–479.
- Законик: *Законик цара Сидефана Душана*, књ. 1–3, Београд 1975–1997.
- Иванова 1981: Кл. Иванова, *Български, сръбски и молдо-влахийски кирилски рѣкописи в сбирката на М. П. Погодин*, София.
- Ивић–Јерковић 1981: П. Ивић — В. Јерковић, *Правоиис срѣскохрватѣйских ѣирилских ѣовелѣа и ѣисама XII и XIII века*, Нови Сад.
- Илустрована историја 5: *Илустрирована историја Срба 5. Срѣиска дрѣжава у Зетѣи 10–15 век*. Приредили Н. Б. Поповић и др., Београд 1994.
- Илустрована историја 6: *Илустрирована историја Срба 6. Средњовековна Босна 10–15 век*. Приредили Н. Б. Поповић и др., Београд 1994.
- Илустрована историја 7: *Илустрирована историја Срба 7. Срѣиска десѣтошвина од ѣочейка XV века до 1521*. Приредили М. Ст. Протић и др., Београд 1994.
- Јагић 1960: И. В. Јагичъ, *Памятникъ глаголической письменности. Марѣинское четвероевангелие съ примѣчанїями и приложенїями*, Graz [фототипија].
- Јерковић 1990: В. Јерковић, Српска ћирилица — палеографски и термилошки проблеми, *Научни сасѣанак славистиа у Вукове дане*, 18/1, Београд, стр. 111–117.
- Јерковић 1999: В. Јерковић, „Полуустав“ у српским повељама од краја XIV и током XV века, *Зборник Маѣице срѣске за филологију и лингвистику*, XLII, Нови Сад, стр. 89–111.
- Јерковић 2001: В. Јерковић, Конституисање српског брзописа у рашким документима XIII века, *Зборник Маѣице срѣске за филологију и лингвистику*, XLIV/1–2, Нови Сад, стр. 97–116.
- Јерковић 2004: В. Јерковић, Ћирилица српскословенског периода. Палеографски приступ проучавању и општи увид у њен развој, [у:] *Предавања из историје језика, Лингвистичке свеске*, 4, Нови Сад, стр. 87–102.
- Карски 1979: Е. Ф. Карский, *Славянская кирилловская палеография*, Москва [фототипија издања из 1928].
- КМЕ: *Кирило-методиевска енциклопедия*, I–IV, София 1985–2003.
- Кодов 1985: Хр. Кодов и др., *Опис на славянските рѣкописи в библиотеката на Зографски манастир в Света гора*, Том I, София.
- Куљбакин 1925: *Палеографска и језичка исиѣиѣивања о Мирослављевом Јеванђељу од Д-ра Ст. М. Куљбакина*, Сремски Карловци.
- Лавров 1915: П. А. Лавров, *Палеографическое обозрение кирилловского письма*. Энциклопедия славянской филологии, вып. 4, I, Санкт-Петербург.
- Лавров 1916: П. А. Лавров, *Альбом снимков с юго-славянских рукописей болгарского и сербского письма*, Санкт-Петербург.
- Лазов 2000: R. Lazov, *Toward an SGML-Compatible Representation of Cyrillic Symbols*, [у:] *Medieval Slavic Manuscripts and SGML. Problems and Perspectives*, Sofia, стр. 99–108.
- Лихачов 1966: Д. С. Лихачов, *Текстологија. Краѣак оглед*, Београд.
- МА 1981: *Маѣичин аѣостѣол*, Фототипска издања, књ. 2, Београд.
- Мирчев–Кодов1965: К. Мирчев — Хр. Кодов, *Енински апостол. Старобългарски паметник от XI в.*, София.
- Маринковић 1981: Р. Маринковић, Значај средњовековне пунктуације за текстолошка истраживања — на примеру Српске Александриде, [у:] *Међународ-*

- ни научни скуп *Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности*, Београд, стр. 107–122.
- Матејић–Богдановић 1989: М. Matejić — D. Bogdanovic, *Slavic codices of the Great Lavra Monastery*, Sofia.
- Младеновић 2003: Ал. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара (шексџ, коменџари, снимџи)*, Београд.
- Момировић 1991: П. Момировић, *Тириличке рукописне књиге Цетињског манастира (XIV–XVIII вијек)*, Цетиње.
- Мошин 1952: VI. Mošin, *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije*. II. dio. Reprodukciје, Zagreb.
- Мошин 1955: VI. Mošin, *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije*. I. dio. Opis rukopisa, Zagreb.
- Мошин 1963: Вл. Мошин, „Револуције“ у историји српског правописа, *Библиотекар*, XV, Београд, 465–475.
- Мошин 1970: VI. Mošin, *Stari rukopisi Srba u Hrvatskoj od XIII do XX stoljeća*, Zagreb.
- Мошин 1971а: Вл. Мошин, *Тирилски рукописи у Повијесном музеју Хрвајске. Койиџарева збирка словенских рукописа и Цојсов ћирилски одломак у Љубљани*. Том I, Београд.
- Мошин 1971б: Вл. Мошин, *Тирилски рукописи у Повијесном музеју Хрвајске. Койиџарева збирка словенских рукописа и Цојсов ћирилски одломак у Љубљани*. Том II. Палеографски албум, Београд.
- Мошин 1983: Вл. Мошин, *Новгородски листиџи и Остромирово јеванђеље, Археографски џрилози*, 5, Београд, стр. 7–64.
- Мошин 2000: Вл. Мошин, *Словенска џалеографија*. Приредио проф. д-р С. Голубовски, Скопје.
- Недељковић 1964: О. Nedeljković, *Akcenti ili neume u Kijevskim listićima?*, *Slovo*, 14, Zagreb, стр. 25–51.
- Недељковић 1975: О. Недељковић, *Проблем рађања ресавског правописа и повеље из доба кнеза Лазара. Посебно у односу на интерпункцију и прозодијски систем*, [у:] *О кнезу Лазару*. Научни скуп у Крушевцу 1971, Београд, стр. 243–254.
- Николић 2002: Св. Николић, *Старословенски језик I. Правоиис, гласови, облици*. X издање, Београд.
- Новак 1957: В. Новак, *Палеографија и словенско-латинска симбиоза од VII–XV столећа, Истџориски часопис*, VII, Београд, стр. 1–22.
- Новаковић 1872: Ст. Новаковић, *Стари српско-словенски буквар с неколиким белешкама за историју буквара у опште, Гласник Срџског ученог друштва*, књ. XXXIV, у Београду, стр. 53–85.
- Петровић 1991: *Законојравило или Номоканон свеџога Саве. Иловички џреиис (1262. година)*. Фототипија. Приредио и прилоге написао др М. М. Петровић, Горњи Милановац.
- Пешикан 1973: М. Пешикан, *Мокропољско четворојеванђеље из XIII века — споменик значајне фазе у развоју старосрпске писмености*, [посебан отисак из:] *Зборник за филологију и лингвистџику*, XVI/1, Нови Сад, стр. 61–88.

- Пешикан 1977: М. Пешикан, Питања ортографске стандардизације и метода речничке обраде грађе српске редакције старословенског језика, *Јужнословенски филолог*, XXXIII, Београд, стр. 157–164.
- Пешикан 1981: М. Пешикан, О потреби унапређивања поступака у транскрипцији старих текстова, [дискусија у:] *Међународни научни скуп Текстиологија средњовековних јужнословенских књижевности*, Београд, стр. 427–431.
- Пешикан 1993: М. Пешикан, *Наша азбука и њене нормe*, Београд.
- Поглед 1957: *Поглед у нашу прошлост (документи ирморских архива од X–XIX века: Дубровник, Кошор, Задар)*, Београд.
- Поповић 1991: Р. Поповић, *Црквена имовина у Немањинској Србији*, Београд.
- Правила 1974: Правила за критичка издања старих српских писаца, *Зборник Машице српске за књижевност и језик*, XXII/1, Нови Сад, стр. 98–103.
- Радојчић 1950: Св. Радојчић, *Старе српске минијатуре*, Београд.
- Радојчић 1955: Св. Радојчић, Уметнички споменици манастира Хиландара, *Зборник радова*. Књ. XLIV. Византолошки институт. Књ. 3, Београд, стр. 164–194.
- Радојчић 1996: Св. Радојчић, *Порјетности српских владара у средњем веку*, Београд.
- Рн 1987: *Рујанско четворојеванђеље (1536/1537)*. Фототипско издање, Београд.
- Синдик 1981: Д. Синдик, Начин објављивања средњовековних споменика, [дискусија у:] *Међународни научни скуп Текстиологија средњовековних јужнословенских књижевности*, Београд, стр. 433–435.
- Синдик 1991: Н. Р. Синдик и др., *Опис рукописа и старих штампаних књига Библиотеке Српске православне епархије будимске у Сентандреји*, Београд — Нови Сад.
- Славева–Мошин 1988: Ј. Славева — Вл. Мошин, *Српски грамови од Душаново време*, Прилеп.
- Собољевски 1908: *Славјано-русская кирилловская палеографија*. Лекције А. И. Собољевскога с 20 палеографическим таблицама. Издање 2-ог Императорскога Археологическог Института, С.-Петербург.
- Стефановић 1970: Д. Стефановић, Екфонетска нотација у старим словенским рукописима, *Кирил Солунски*, 2, Скопје, стр. 339–345.
- Стефановић 1984–1985: Д. Стефановић, Палеографске белешке о старим српским и неким другим рукописима у Великој Британији, *Археографски ирилози*, 6–7, Београд, стр. 66–71 и илустрације на стр. 108–110.
- Стојановић 1897: Љуб. Стојановић, *Мирослављево јеванђеље*, Беч.
- Стојановић 1901: *Каталог рукописа и старих штампаних књига*. Збирка Српске краљевске академије. Саставио Љуб. Стојановић, Београд.
- Тахијаос 1981: А. Е. N. Tachiaos, *The Slavonic manuscripts of Saint Panteleimon Monastery (Rossikon) on Mount Athos*, Los Angeles.
- Томовић 1974: Г. Томовић, *Морфологија ћирилских рукописа на Балкану*, Београд.
- Трифунковић 1975: Ђ. Трифунковић, О Даничићевом Рјечнику из књижевних старина српских, [у:] Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, III, стр. 619–646.
- Трифунковић 1980: Ђ. Трифунковић и др., *Азбучни показатељ речи у списима свега Саве*, [додатак у:] *Археографски ирилози*, 2, Београд.

- Трифуновић 1981а: Ђ. Трифуновић, Даничићева издања старих ћирилских текстова, [у:] *Зборник о Ђури Даничићу*, Београд-Загреб, стр. 165–174.
- Трифуновић 1981б: Ђ. Трифуновић, Интерпункција јужнословенских средњовековних ћирилских рукописа, [у:] *Међународни научни скуп Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности*, Београд, стр. 90–106.
- Трифуновић 1990: Ђ. Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*. Друго, допуњено издање, Београд.
- Трифуновић 2001: Ђ. Трифуновић, *Ка почецима српске писмености*, Београд.
- Трифуновић 2004: Ђ. Трифуновић, Константиново Житије деспота Стефана. Археографски оглед, [у:] *Константинов Философ и његов животи Стефана Лазаревића, десетог српског*. По двема српско-словенским рукописима изновице издао Ватрослав Јагић. Приредио Ђорђе Трифуновић, Горњи Милановац, стр. 05–026 [фототипија издања из Београда 1875].
- ЋБМС: *Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске*, 1–8, Нови Сад 1988–2001.
- Хам 1970: J. Hamm, *Staroslavenska čitanka*, Zagreb.
- Харисијадис 1972: М. Харисијадис, Раскошни византијски стил у орнаментички јужнословенских рукописа из XIV и XV века, [посебан отисак из зборника:] *Моравска школа и њено доба*, Београд, стр. 211–227 + 22 сл.
- Хиландар 1998: *Хиландар у књигама (хрестоматија и каталог изложбе)*, Београд.
- Цернић 1981а: Л. Цернић, О атрибуцији средњовековних српских ћирилских рукописа, [у:] *Међународни научни скуп Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности*, стр. 335–424.
- Цернић 1981б: Л. Цернић, Нека запажања о писарима Иловичке крмчије, *Археографски пописи*, 3, Београд, стр. 49–64.
- Цернић 1991: Љ. Штављанин-Ђорђевић и др., *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије. Палеографски албум*. Припремила Луција Цернић, Београд.
- Черепнин 1956: Л. В. Черепнин, *Русская палеография*, Москва
- Чигоја 1995: Бр. Чигоја, *Најстарији српски ћирилски најписи (графија, ортографија и језик)*, Београд.
- Чremoшник 1940: Гр. Чremoшник, Студије из српске палеографије и дипломатике, *Гласник Скопског научног друштва*, XXI/12, Скопље, стр. 1–8.
- Џурова 1990: А. Џурова, *Томичов писател*. В два тома, Monumenta slavico-byzantina et mediaevalia Europensia, Vol. I, Софија.
- Штављанин-Ђорђевић 1986: Љ. Штављанин-Ђорђевић и др., *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије*, Београд.
- Штампарство 1994: *Пет векова српског штампарства 1494–1994 (раздобље српскословенске штампе XV–XVII в.)*, Београд.
- Шцепкин 1967: В. Н. Шцепкин, *Русская палеография*, Москва.

О НОВОЈ СРПСКОЈ СИНТАКСИ

1. У издању Института за српски језик САНУ, Београдске књиге и Матице српске појавила се 2005. године *Синтакса савременог српског језика: њросћа реченица* као резултат колективног рада афирмисаних синтаксичара Предрага Пипера, Иване Антонић, Владиславе Ружић, Срете Танасића, Људмиле Поповић и Бранка Тошовића, а у редакцији академика Милке Ивић.

Појмом синтаксе овде је обухваћено проучавање структуре и употребе језичких јединица с примарно комуникативном функцијом, чиме је предмет истраживања ове лингвистичке дисциплине проширен од класичног синтаксичког приступа (уобичајеног у србистици), у чијем је фокусу била реченица и њене компоненте као граматички феномени, на језичку употребу, што практично значи залажење синтаксе у сферу прагматике. П. Пипер (26) и експлицира да су „правила стварања и функционисања текста, као и структура текста такође предмет синтаксе“, при чему се ради о хиперсинтакси, односно о шире схваћеној синтакси. Овакав став добија потпуну аргументацију кроз чињеницу да сваки реченични садржај који актуализацијом бива транспонован из кодне сфере у сферу употребе добија статус релативно аутономног текста као компромиса између адресантске интенције и кодно-комуникацијске конвенције. Реченица као минимална језичка јединица комуникације посматра се комплексно као спој формално-структуралне, когнитивно-семантичке и комуникативно-прагматичке компоненте, чиме се синтакса као дисциплина фокусирана на реченични феномен приближава семиологији захватајући у сва три сегмента Морисове симиозе, и то (1) у прагматику (релација *знак — комуникација*) бавећи се актуализацијом реченичних структура, односно њиховом локализацијом у конкретном комуникативном контексту, (2) у семантику (релација *знак — значење*) бавећи се односом пропозитивног садржаја, као апстрактне семантичке категорије, и конкретне синтаксичке форме и (3) у

уже схваћену синтаксу или кодну синтаксу као граматичко подручје које обухвата релацију *знак — знак*, односно структуре синтаксичких конструкција и односе међу њима.

Овакав приступ одредио је и устројство *Синџаксе* тако да је граматички, односно кодни аспект просте реченице фокусиран у првом делу под насловом *Од облика ка садржајима њросџе реченице*, док је семантички и прагматички аспект представљен мање-више у другом делу под насловом *Од садржаја ка облицима њросџе реченице*, при чему је семантички приступ обрадио П. Пипер у поглављу *Семантичке категорије у њросџој реченици: синџаксичка семантика*, а прагматички приступ Љ. Поповић у поглављу *Комуникаџивна функција њросџе реченице* и Б. Тошовић у поглављу *Комуникаџивна ѡерсџекџива ѡросџе реченице*.

2. У првом делу *Синџаксе* с насловом *Од облика ка садржајима ѡросџе реченице* (25–571) разматра се, дакле, структурирање просте реченице као системски организоване кодне категорије и то аналитички и синтетички. У прва четири аналитички устројена одељка пружа се увид у структурална, функционална и релациона обележја именске фразе и предиката као комуникативних компоненти просте реченице. Супстанцијална обележја поменутих реченичних компоненти, те њихов статус у простој реченици као синтагматском ланцу даје П. Пипер у одељцима *Именски израз* (23–118) и *Предикаџи* (301–344), док се њиховим парадигматским аспектом баве И. Антонић у одељку *Синџакса и семантика ѡдејжа* (119–300) и С. Танасић у одељку *Синџакса глагола* (345–476), осветљавајући семантички профил њихових појавних облика. Ова два одељка чине семантичку страну првог дела *Синџаксе* и њену спону с другим делом у коме се фокус пажње, како је речено, пребацује с кодног на семантички и прагматички аспект просте реченице. У петом одељку под наславом *Просџа реченица као синџаксичка целина* (477–574) В. Ружић се синтетички осврће на структурирање просте реченице као синтаксичког феномена.

2.1. Одељком *Именски израз* П. Пипер у српску синтаксу системски уводи појам именске или номиналне групе, односно именске или номиналне фразе (*noun phrase*, *именая група*, *grupa imenna*) као синтаксичке категорије формално представљене групом речи организованих око именице, или самом именицом, именичком заменицом, односно именички употребљеном речју, која иступа у својству примарног формализатора предикатског аргумента као конкретног или апстрактног учесника у ситуацији идентификованој реченичним предикатом. Мада читава предикатско-аргументска структура може бити

сведена на именски израз (уп. *Вајтра!*), чија денотација подразумева одговарајући контекстуални ослонац, именски израз по правилу има субјекатску, објекатску, предикатску (можда прецизније предикативну), адвербијалну (односно прилошку), или атрибутску (односно адноминалну функцију). Формални сигнализатор функције именског израза јесте, разуме се, падежни облик.

Постављајући когнитивно-семантичку категорију фактивности као критериј класификације, аутор овог одељка шири општа знања о српском предикативу, тј. о именском изразу у предикативној функцији разликовањем фактивног (*Дуле је шеф*), контрафактивног (*Дуле глуми шефа*) и нефактивног (*Дуле се йонаша као шеф*) „предикатског именског израза“, чија се истинитост сигнализира глаголском лексемом као носиоцем предикативности.

Објекат, односно објекатски именски израз идентификује се традиционално, с једне стране, семантиком глагола у позицији реченичног предиката и, с друге стране, граматичким обликом именског израза као формализатора објекатског аргумента. Тиме се задржава позната подела на акузативом, односно генитивом исказани прави директни објекат и инструменталом, односно предлошким акузативом или локативом исказани неправи директни објекат, те дативом исказани индиректни објекат. Новина би била класификација индиректног објекта, према критерију (ин)аниматности, на индиректни живи објекат (*Пејтар йише сестри йисмо*) и индиректни неживи објекат (*Мајка храни дете кашицом*), чиме се категорија „потрошног средства“ (инструментативне материје) сврстава у категорију објекта, што је из перспективе синхроне семантике сасвим оправдано.

Именски израз као саставна компонента реченице мора садржати формалне сигнализаторе актуализације пропозитивног реченичног садржаја, који транспоновањем из ментално-кодне сфере у сферу употребе бива локализован и квантификован у односу на комуникативну ситуацију. Разматрањем референцијално-квантификационих својстава именског израза (49–64), П. Пипер сам поступак пребацивања реченичног садржаја из апстрактне сфере у сферу употребе спушта на формални ниво посматрајући га кроз формално-лексичка обележја именске фразе. Гледано, дакле, из перспективе референцијалности, односно локализације пропозитивног реченичног садржаја у односу на комуникацијску ситуацију, именски изрази могу бити (1) референцијално одређени и (2) референцијално неодређени. Референцијално одређени именски изрази даље се деле на (а) основне, који у свом саставу имају властите именице, личне заменице и изразе сличног значења (*Далеко је Средоземно море; Она сјава; Моја маленкост се*

йотийисала), и (б) изведене, који се остварују средствима описне природе. Изведени референцијално одређени именски изрази могу бити (а) ситуативно независни (уп. *ауџор Проклѣше авлије*) или (б) ситуативно зависни (*Дајѣ му овај лек*). Референцијално неодређеним именским изразима денотат се издваја из своје генеричке класе мада остаје мање-више непознат, што се постиже употребом неодређених заменица или других функционално блиских речи.

Референцијалношћу именског израза денотат се по правилу индивидуализује издвајањем из своје генеричке класе, што је уједно и израз јединичне квантификације. Нејединична квантификација се, с друге стране, по правилу исказује (1) нумеричким изразом (*двојица, два друга* и сл.), (2) граматичким обликом множине (*другови*), (3) збирном именицом (*грање, камење, сѣне*), те (4) конјункцијом (*Сликали су се Јова, Васа и Никола*).

Разматрањем функционалног статуса именске фразе у простој реченици али и њеног саучествовања у актуализацији пропозитивног реченичног садржаја према комуникативној ситуацији аутор овог одељка улази у разматрање супстанцијалне структуре именског израза као синтаксичког феномена. Структурално гледано ова реченична компонента може се реализовати (1) кроз *главни елементарни израз* (нпр. *йријашељи*), (2) кроз *нуклеусни именски израз* састављен од главног елемента и одговарајућих детерминатора (нпр. *сѣари йријашељи*), те (3) кроз *целовити именски израз* састављен од нуклеусног именског израза и одговарајућих сигнализатора референцијалности и квантификације (нпр. *сви ти сѣари йријашељи*). Овим аутор наглашава значај детерминације у структурирању именског израза, али и у његовом функционисању унутар просте реченице као синтагматског ланца, будући да се једним делом именског израза може детерминисати други део, као што се, с друге стране, једним именским изразом може детерминисати други именски израз. Излагање о одредбама као детерминативним компонентама именског израза (65–74) представља мање-више рекапитулацију познатих синтаксичких факата, овде умешно укључених у сагледавање супстанцијалног аспекта именског израза. Према интензитету везе између детерминатора и детерминисане именице, одредба која улази у састав именског израза може бити унутрашња и спољашња. Категорији унутрашњих одредби припадали би придевски и именски атрибут (*леј дан ~ књига Марка Марковића, кључеви од сѣана, колач с јабукама*), те атрибутив (*докѣор Марковић, йѣица селица*), док би спољашње одредбе биле апозиција (*Пера, водич, имао је досѣа йосла*) и апозитив (*Пера, весео и йричљив, био је душа друштва*).

Свака системски уређена структура, сем елементарних јединица, мора садржати и акомодативна правила која се — када је синтаксички систем једног језика у питању — испољавају у синтагматском ланцу кроз конгруенцију и линеаризацију. Посматрајући реченицу и њене компоненте и из комуникативно-прагматичке перспективе као кодне јединице у употреби, П. Пипер системски приступа правилима слагања саставних компоненти именског израза и именских израза с другим деловима реченице, тј. *конгруенцији* (75–91) и *линеаризацији* (91–105), што је значајна новина у синтаксичком опису српске просте реченице. Чини се да је структурални значај овог феномена и могао уочити само дескриптивиста коме је употребни аспект језичке јединице константно у фокусу пажње.

Након прегледа различитих типова конгруенције који долазе до изражаја у српском језику (према интензитету — потпуна или формално-семантичка и непотпуна, тј. формална или семантичка; према статусу конгруентних компоненти — унутрашња или субординативна и спољашња или координатива; према обиму — двочлана, трочлана, вишечлана; према броју носилаца — једнострука или двострука; према растојању — контактна и дистантна), П. Пипер даје преглед конгруенцијских класа српског именског израза. Наиме, на бази релевантних формално-семантичких обележја каква су падеж, број, род, те (ин)аниматност формирају се одговарајући дијагностички контексти с левом страном, која се односи на конгруенцију речи препонованих главном члану именског израза (*шај студентџи, ша жена, ше маказе, шо лишиће*), и с десном страном, која се односи на конгруенцију речи постпонованих главном члану именског израза (*студентџи који, жена која, маказе које, лишиће које*), да би се идентификовало двадесет конгруенцијских класа, односно скупова језичких јединица, које могу имати функцију управног конгруенцијског члана, а које имају иста конгруенцијска својства. Тако би, на пример, једну конгруенцијску класу чиниле именице типа *војвода* с конгруенцијским индикатором *m* [*Km*] и парадигматским индикатором *a* [*Pa*], које у номинативу и акузативу јединице и множине остварују следећи дијагностички контекст — *шај X (војвода) који...*; *шо X (војводу) којег...*; *ше X (војводе) које* (ном. мн.)...; *ше X (војводе) које...*; (ак. мн.).

Компоненте српског именског израза нижу се по одређеним правилима линеаризације и то тако што је прва позиција резервисана за показатеље референцијалности и квантификације, друга за одредбене компоненте, док трећу позицију заузима управни члан именског израза. У првом референцијално-квантификационом делу линеаризација налаже следећи распоред: 1. општи квантификатор, 2. показатељ ре-

ференцијалности, 3. показатељ количине, 4. условна јединица мере (*свих њих двадесет комада*). У другом одредбеном делу именског израза елементи су распоређени следећим редом: 1. деиктички атрибути, 2. модални атрибути, 3. описни атрибути и 4. релациони атрибути (*џај његов њрви овогодишњи усјех*). Линаризација клитика представљена је као додирна тачка линеаризације именског и предикатског израза, при чему се аутор држи Браунове схеме линеаризације српских клитика (104).

Одељак *Именски израз* П. Пипер завршава поглављем *Специфичности именског израза у саставу њредикатског израза* (108–115) у којем се, разматрајући структуру простих реченица с именским изразом у функцији предикатива, осврће на реченице с класификационим значењем (*Ружа је цвет*), реченице с класификационо-уопштавајућим значењем (*Посао је њосао*), реченице с класификационом обавезном детерминацијом (*Тај бравар је добар занатлија*), реченице с конкретизујућим значењем (*Студент је Јова*), те на реченице са значењем (не)идентичности (*Аристократија је лице једног народа*). На тај начин србистика добија сасвим исцрпан синтаксички опис именске фразе у оквиру кога је, с једне стране, представљен читав низ за српску синтаксу сасвим нових чињеница и тумачења и, с друге стране, зналачки уклопљено мноштво резултата до којих се дошло током последњих деценија изучавања српске синтаксе.

2.2. Одељком *Синтакса и семантика њадежа* И. Антонић даје системски преглед синтаксичко-семантичких парадигми падежних облика као формализатора одговарајућих функција именског израза у простој реченици. На тај начин одељак *Именски израз* добија свој природан наставак, чиме се успоставља веза, с једне стране, с досадашњим синтаксичким описима српског језика у којима је синтакса падежа представљала једну од стожерних компоненти и, с друге стране, са семантиком као неиспустивим сегментом савремених синтаксичких истраживања. И. Антонић, као рафинисани синтаксичар који уме успоставити праву меру између традиционалног и савременог, полази од падежне форме (баш онако како то и сугерише наслов првог дела *Синтаксе*) коју посматра кроз номинално уједначену синтаксичко-семантичку парадигму, обезбеђујући на тај начин упоредивост функција и значења у којима се поједини падежи и падежне конструкције могу јавити.

У поглављу *Ојштие одлике њадежног сисџема у српском језику* (119–123), ауторка разматра појам падежа као морфолошке и синтаксичко-семантичке категорије која „омогуђује именичким речима да успостављају различите синтаксичко-семантичке односе у синтак-

сичко-семантичким јединицима“. Овде се углавном синтетизују досадашња учења о српском падежу као категорији која се формално реализује у слободном или у везаном облику (блокираном предлогом или детерминатором, односно предлогом и детерминатором), а која се јавља као компонента одговарајућег парадигматског, односно синтагматског ланца. Падежни систем као парадигматски низ сагледава се из функционалне перспективе према којој се у традиционалној интерпретацији опонирају независни и зависни падежи (номинатив, вокатив ~ генитив, датив, акузатив, инструментал, локатив), а у структуралној интерпретацији централни и периферни (номинатив, акузатив, генитив ~ инструментал, датив, локатив). Ауторка нуди и, за досадашње синтаксичке описе српског језика, нову поделу предлошки блокираних падежних форми на падеже контакта (акузатив, датив, локатив), којима се конкретизује природа контакта између предикације и падежног облика, и падеже конекције (генитив и инструментал), „чија је употреба условљена основном представом о повезивању двеју, иначе посебних појава“.

У наредних седам поглавља И. Антонић сагледава синтаксичко-семантички профил сваке падежне форме појединачно и то посредством конзистентне парадигме функција и значења. Изузетак је само вокатив, који се као морфолошка и прагматичко-семантичка (а не синтаксичко-семантичка) категорија у овом одељку практично и не разматра. Ауторка падежу даје избалансиран приступ одмерен његовом синтаксичко-семантичком оптерећеношћу у синтагматском ланцу, с тим што се увек претходно сагледава место датог падежа у падежном систему као морфолошко-функционалној парадигми, те његов структурални лик у српском језику.

Синтаксичко-семантичка парадигма садржи следеће компоненте: *ајелативности*, *субјекативности*, *предикативности*, *објекативности*, *експликативности*, *аблативности*, *партиципалности*, *посесивности*, *субјективности*, *темпоралности*, *ситуативности*, *квалификативности*, *пројективности*, *околноности*, *квантификативности*, *инструменталности*, *социјалности*, *каузалности*, *основ/критеријум*, *консекутивности*, *интенционалности*, *концесивности*, *кондиционалности*, *ексцептивности*, *адитивности*, *субјективности*, *ојозитивности*, *компаративности* и *ејичности*. За једну падежну форму везане су синтаксичко-семантичке категорије *ајелативности* (граматикализована номинативом), *партиципалности*, *ексцептивности*, *субјективности*, *ојозитивности* (граматикализована генитивом), *ејичности* (граматикализована дативом), те *консекутивности* (граматикализована акузативом). Кроз две падежне форме испољавају се категорије *аблативности* (граматикализована генити-

вом и инструменталом), *йосесивносѝи* (граматикализована генитивом и дативом), *сийуаѝивносѝи* (граматикализована инструменталом и локативом), те *адийѝивносѝи* и *комѝарайѝивносѝи* (граматикализоване генитивом и акузативом). По три падежне форме могу се јавити у сфери *социјаѝивносѝи* (граматикализована генитивом, акузативом и инструменталом) и *концесивносѝи* (граматикализована генитивом, дативом и акузативом). Семантичке категорије *ексѝликаѝивносѝи*, *ѝемѝоралносѝи*, *квалификаѝивносѝи*, *йройраѝине околносѝи*, *кванѝификаѝивносѝи*, *основа/криѝерија*, *инѝенционалносѝи* и *кондиционалносѝи* отворене су за чак четири падежна облика, при чему се *основ/криѝеријум* граматикализује генитивом, дативом, акузативом и локативом, док су остали параметри доступни генитиву, акузативу, инструменталу и локативу. *Субјекайѝска* и *йредикаѝска* (односно *йредикаѝивна*) функција могу бити формализоване практично свим падежима (разуме се, с изузетком вокатива), док су *објекайѝска* функција и семантичке категорије *сѝаѝијалносѝи*, *инсѝтруменѝаѝивносѝи* и *каузалносѝи* отворене за све зависне падеже. То што је један семантички параметар доступан већем броју падежних облика не значи да су те синтаксичке форме нужно и синонимичне (синтаксичко-семантички системи су сувише рационализоване структуре да би толерисали претерану синонимичност). У вези с одговарајућом падежном конструкцијом И. Антонић спецификује поменуте синтаксичко-семантичке категорије посматрајући синтаксички контекст у којем се дата категорија реализује, те инхерентна обележја лексичког експонента дате конструкције, односно њеног суперординираног члана. Тако се, на пример, посесивни генитив и посесивни датив јасно диференцирају према избору лексичког експонента којим се идентификује посесор граматикализован једном или другом падежном формом. Наиме, дативом граматикализовани посесор по правилу је представљен енклитичким обликом личне заменице.

Синтаксичко-семантички најразуђенија падежна форма је генитив за кога су отворена чак 24 синтаксичко-семантичка параметра, од којих су четири категорије практично генитивни „синтаксичко-семантички ендеми“. Најмање је оптерећен номинатив, а од зависних падежа датив, у чијој се орбити јавља тек 10 синтаксичко-семантичких параметара.

Техника излагања у овом одељку плени систематичношћу и доследношћу. Символично представљање падежних модела и њиховог синтаксичко-семантичког контекста (уп. $V_{ImPers} + \emptyset_{ProN}Dat + N_{Lok/Instr}$ — слободни датив у имперсоналним реченицама са исказаним локализатором физиолошког стања/процеса у локативу или инструменталу

— *Крчи ми у сџомаку*), те термилошка јасност и доследност дају излагању готово математичку прецизност, што савремени описи синтаксичко-семантичких система заиста и изискују.

2.3. У одељку *Предикаци* П. Пипер сагледава структуру предикатског реченичног члана у српском језику, полазећи од разликовања категорије семантичког предиката, тј. садржаја предиката и предикатског израза, тј. граматичког облика предиката.¹ Мада се семантички предикат по правилу формализује глаголом у личном глаголском облику као предикатском изразу, семантички предикат може бити исказан и у аргументском изразу као номинализована категорија (*Чекање га нервира*) и сл. Будући да реченица као јединица комуникације може егзистирати и без формалног, глаголског предиката, аутор се осврће и на ову синтаксичку категорију издвајајући: (1) реченице с презентативима (*Ево ауџобуса*), (2) реченице с ономотопејским узвичним предикатом (*И ми њус у воду*), (3) реченице с крњим аналитичким предикатом (*Небо ведро*), (4) реченице типа *џо — да* (*То — свакако*), (5) реченице типа *Оџкуд њи?*, (6) реченице типа *Овде Лондон*, те (7) реченице с изостављеним, контекстуално препознатљивим предикатом (*Ми џада — ојеџ у град*).²

У поглављу *Синџетички, аналитички и сложенџ предикаци* (307–332) аутор углавном синтетизује резултате досадашњих проучавања српског предиката, дајући при том детаљнију систематизацију тзв. сложеног предиката, који стоји на граници између монопредикатских и полипредикатских реченичних структура, а који у србистици до сада (колико је познато) није добио ширу елаборације. Према критеријуму морфолошке и синтаксичке сложености понуђена је прегледна класификације предиката, који у најопштијем смислу може бити (1) синтетички, (2) аналитички и (3) сложени.

Синтетички предикат исказује се само једном, пунозначном лексемом у личном глаголском облику, који може бити морфолошки прост (*Он сјава*) или морфолошки сложен (*Он је сјавао*).

Аналитички предикат састоји се од глаголског дела који нема самостално лексичко значење, а који је носилац предикативности и неглаголског дела који је носилац лексичког значења. Према одлика-

¹ Дихтомија би се на термилошком плану можда могла представити опозицијом *предикација* (семантички садржај предиката) ~ *предикаци* (граматички облик предиката).

² Техничким превидом излагање се у оквиру истог наслова *Реченице без глагола у предикаци* наставља одредницом *Синџетички предикаци*, што би у наредном издању ваљало кориговати, онако како је то и урађено у *Садржају*.

ма глаголског дела, аналитички предикат може се реализовати (1) као копулативни предикат с помоћним глаголом у својству носиоца предикативности (морфолошки прост — *Она је студент*, морфолошки сложен — *Она је била студент*), (2) као семикопулативни предикат с непунозначним глаголом у својству носиоца предикативности (морфолошки прост *Она врши контролу*, морфолошки сложен — *Она је вршила контролу*) и (3) као фазни предикат с фазним глаголом у својству носиоца предикативности (морфолошки прост *Она њочиње контролу*, морфолошки сложен — *Она је њочињала контролу*).

Аналитички предикати с фазним глаголом у својству носиоца предикативности преклапају се са сложеним предикатом који се састоји од најмање две глаголске лексеме обједињене у функционалну целину (морфолошки прост сложени предикат *Она њочиње контролисати*; *Она може контролисати* и морфолошки сложен сложени предикат *Она је њочињала контролисати*; *Она је могла контролисати*). Сложени предикат остварује се као комбинација (1.1) копулативног и модалног глагола (*Она може бити студент*), (1.2) копулативног и два модална глагола (*Она може њожелети да буде студент*), (1.3) копулативног и фазног глагола (*Она њочиње бити студент*), (2.1) семикопулативног и модалног глагола (*Она може извршити претичање*), (2.2) семикопулативног и два модална глагола (*Она може њожелети да изврши претичање*), (2.3) семикопулативног и фазног глагола (*Она њочиње вршити претичање*), (2.4) семикопулативног, модалног и фазног глагола (*Она може њочети да врши претичање*), (3.1) два модална глагола (*Она може хитети више*), (3.2) модалног и фазног глагола (*Она може њочети*), (4.1) модалног и пунозначног глагола (*Она може њевати*), (4.2) фазног и пунозначног глагола (*Она њоче њевати*), (4.3) поновљеног пунозначног глагола (*Она њева ли њева*), (4.4) различитих пунозначних глагола (*Она свира и њева*), те (4.5) пунозначног глагола и предикативног атрибута (*Она њева радосна*).

П. Пипер се детаљно осврће и на категорију декомпонованог предиката као типа аналитичке предикатске конструкције систематизујући углавном досадашња знања о структури и функционалним својствима овог синтаксичког феномена. У вези са сложеним предикатом аутор не заборавља ни тзв. да-конструкције које су мање-више представљене као стилски комплементи инфинитива.

У поглављу *Предикативи* (332–340) аутор разматра својства неглаголских компоненти предиката разликујући (1) атрибутивни предикатив (*Пера је добар учитељ*), (2) детерминативни предикатив (*Учитељ је лоше воље*), (3) атрибутивни предикатив (*Учитељ је уморан*) и (4) адвербијални предикатив (*Море је близу*).

Овај одељак П. Пипер завршава поглављем *Линеаризација у предикатском изразу* (340–342), у којем сагледава принципе низања предикатских компоненти. У аналитичком предикату глаголски носилац предикативности претходи неглаголском делу, чија се линеаризација поклапа с линеаризацијом именске групе „у оној мери у којој састав та два именска израза може бити подударан“. У сложеном предикату глаголске компоненте нижу се, у начелу, следећим редом: (1) модални глагол, (2) фазни глагол, (3) семикопулативни глагол, (4) копулативни глагол и (5) аутосемантични глагол. Ове компоненте, разуме се, не реализују се истовремено.

2.4. У одељку *Синтакса глагола С*. Танасић разматра синтаксичко-семантичка својства глаголских облика и то мање-више по традиционалном моделу — полазећи од глаголске форме као носиоца одговарајућих функција и значења — уз синтетизацију читавог низа нових чињеница до којих се дошло у последњим деценијама изучавања овог сегмента синтаксе. Аутор је свестан да овакав приступ, мада пружа увид у семантички профил појединачних глаголских облика, „искључује могућност да се на једном месту наведу детаљно сви подаци о средствима која могу да исказују одређено значење“. Ипак, ваља имати на уму да први део синтаксе, у коме је и најприродније представити синтаксу глагола, носи наслов *Од облика ка садржајима њихове реченице*, чиме је ово излагање и било концепцијски одређено.

У поглављу *Уводне најомене* (345–352) рекапитулирају се познати синтаксичко-семантички параметри посредством којих се дефинише синтаксичко-семантички профил српског глаголског облика. Према доступности предикатске функције глаголске форме могу бити личне и безличне, при чему се лични глаголски облици, према примарној семантици, даље деле на временске и модалне. Временски глаголски облици, на основу тога да ли се њима идентификује временски моменат дефинисан моментом говора или неким другим моментом на временској оси, могу имати индикативну или релативну употребу. Уколико се ради о индикативној употреби, глаголска форма иступа као индикатор ситуације локализоване у садашњост, прошлост или будућност. Код релативне употребе глаголска форма функционише као индикатор ситуације која може бити у симултаном, антериорном или постериорном односу са датим временским оријентиром. Глаголски облици су при том подложни временској трансформацији, што значи да се често могу везивати за различите сегменте временске праве и на тај начин иступати као полисемичне категорије. С. Танасић уводи као релевантну семантичку категорију и опозицију *референцијалности ~ нереференцијалности* омогућујући тиме потпуније сагледа-

вање одређених питање која су се у класичним приступима покушавала разрешити посредством опозиције *индикатив* ~ *релатив*. Сем о овим, у основи семантичких параметара, аутор овог одељка системски прати и категорије глаголског вида и глаголског рода, разуме се, у контексту значења дате глаголске форме.

Даље излагање аутор организује кроз поглавља *Временски глаголски облици* (352–452), *Глаголски начини* (453–463), *Глаголски њрилози* (463–469), *Глаголски њридеви* (469) и *Инфинитив* (470–474) нуђећи изнијансиран синтаксичко-семантички профил српских глаголских облика.

Презент (352–390) се разматра као примарни глаголски облик за идентификацију референцијалне и неререференцијалне садашњости (*Данас њада киша* ~ *Често се свађа с Вуком*) који је при том склон транспоновању како у прошлост (*Седим њако јуче за сџолом и слушаџ њрве весџи*), и будућност (*Ауџобус њолази њек ујуџру*) тако и у модалност (*То рано да се скува и њодели чеџи за доручак*). Осим индикативне употребе, презент као временски глаголски облик има развијену и релативну употребу с обзиром на то да се њиме може исказати ситуација симултана с другом прошлом или будућом ситуацијом (*Давил је осећао како му лице њламџи; Слушаћемо сваке вечери како веџар шуџџи у лиџи*), али и ситуација антериорна у односу на другу будућу ситуацију (*Чим се заврџи насџава, њоџи ћемо на концерџи*).

Перфекат (390–411) је представљен као временски глаголски облик за идентификацију неспецификоване референцијалне и неререференцијалне прошлости (*Киша је њо вече њадала* ~ *Пазарним даном врађала нам се храбросџи*) који може добити и модалну транспозицију (*Да си суџра зором доџао на њосао*). Уз индикативну употребу, перфекат може бити и релативно употребљен идентификујући ситуације које су реализоване антериорно у односу на неку другу прошлу или будућу ситуацију (*Сада је дознала да су се њени њреселили; Ти ћеш суџра моџи сазнаџи где смо одсели*).

Плусквамџерфекат (411–423) се профилише као временски глаголски облик којим се, с једне стране, идентификује референцијална прошла ситуација реализована пре неке друге прошле ситуације (*Пробудџ се њек кад се беше објуџрило*) те, с друге стране, референцијална, резултативно дезактуелизована прошла ситуација (*Марија се била уџисала на факулџетџи, али се убрзо удала и њауџџила сџудџје*). С обзиром на то да се овим обликом по правилу идентификују ситуације које су антериорне у односу на другу прошлу радњу, плусквам-перфекат у начелу има релативну употребу.

Аорисџи (423–429) је у систему глаголских времена ситуиран као облик којим се идентификују доживљене ситуације реализоване непосредно или знатно пре момента говора (*Паде њи шџај ~ С џролеђа се Морава изли*), а који може добити модалну транспозицију (*Дај ми воде, црких од жеђи*). Индикативна употреба аориста је доминанта, мада ни релативну не би требало искључивати.

Имјерфекаџи (429–433) се разматра као претеритни глаголски облик којим се идентификују доживљене прошле ситуације посматране у трајању (*Она га гледаше својим лејим, модрим очима*). С. Танасић даје при том за право К. Милошевић, која овај облик посматра као доминантно индикативну категорију везану за ситуације чија се временска позиционираност, без обзира на доживљеност, одмерава према тренутку говора.

Фуџур џрви (433–443) је презентован као временски глаголски облик којим се идентификују референцијална или нереференцијална будућност (*Примићемо и џај изазов ~ Долазиће субоџом*), а који је подложен како временском транспоновању у прошлост (*Мачвани се џодигну и ударе на Љешницу, но џре него шџо ће ударити џоизоџијају се*) тако и транспоновању у модалност (*Навраџићеш мало код мене*). Сем индикативне употребе, футуру првом својствена је и релативна употреба, када се овим обликом идентификује ситуација чија је реализација постериорна реализацији друге прошле радње (*Рече да ће џео дан осџаџи у џосџељи*).

Фуџур други (443–452) је представљен као временски глаголски облик којим се идентификују ситуације реализоване симултано, антериорно или постериорно у односу на реализацију друге будуће ситуације (*Кад будемо џуџовали разговараћемо о свему; Ти ћеш џеваџи кад ја будем џогинуо; Ова одлука важи док се не буде усвојила друга*), што га чини изразито релативном временском категоријом.

Имјераџи (453–457) се третира као модални глаголски облик „којим се исказује подстицај некоме на вршење радње“ (*Губи се некуд с џим деџеџом*), а који је подложен временском транспоновању у прошлост (*Она двојица вуци сламу, џа џурај у ону јазбину*).

Поџенцијал (457–463) се посматра као модални глаголски облик којим се идентификују ситуације чија је реализација локализована у сфери могућег у најширем смислу (*Како бих веровао да су џо били наши*). Попут императива, и потенцијалу је својствена временска транспозиција у прошлост, с тим што се њиме идентификују нереференцијалне прошле ситуације (*Бојажљиви младићи сџремали би се дуго*).

У поглављу о глаголским џрилозима у начелу се синтетизују резултати досадашњих истраживања. Герунди, односно глаголски при-

лози посматрају се као кондензатори одговарајућих субординираних клауза, при чему је констатовано да су глаголском прилогу садашњем доступна значења (1) темпоралности, (2) каузалности, (3) квалификативности, (4) интенционалности, (5) кондиционалности, те (6) концесивности, док се у орбити глаголског прилога прошлог могу наћи значења (1) темпоралности, (2) каузалности, (3) квалификативности и (4) кондиционалности.

Одељак *Синтакса глагола* С. Тансић завршавао систематизацијом мање-више познатих факата о инфинитиву, који је овде посматран у светлу трију синтаксичких функција, и то (1) функције реченичног предиката (*Овде залезиئي фоттографију*), (2) функције супституента субординираних клауза с везником *да* (*Оئيшиао је донети воде*) те (3) функције реченичног субјекта (*Писаئي ئيسما данас није у моди*).

2.5. У одељку *Просئي реченица као синтаксичка целина* В. Ружић разматра структурирање просте реченице као синтаксичког феномена, организујући излагање кроз поглавља *Сасئيав, сئرукئيура и моделовање ئпросئي реченице* (477–516), *Валениئيности и формална сئرукئيура реченице* (517–536), *Рекиئيјски односи у глаголској, именичкој и ئридевској синئيагми* (536–548), *Из синтаксичке ئарадигмаئيшке* (548–564), *Парцелација* (564–569).

У поглављу *Сасئيав, сئرукئيура и моделовање ئпросئي реченице* ауторка анализира релације који се успостављају између именског и предикатског израза као компоненти просте реченице, издвајајући четири типа синтаксичких веза, и то (1) субјекатско-предикатску везу Subj ($\leftarrow N_{\text{Nom}}$) + P ($\leftarrow V$) (*Девоئيцица је ئлакала*), (2) синтаксичку везу с предикативима $P = V_{\text{Cop}} / V_{\text{Semicop}} + Pr$ ($\leftarrow \text{Adj, N}$) (*Блед је; Посئيао је блед; Сада ئај зайис ئосئيаје Друга глава целине*), (3) синтаксичку везу с комплементом V/Vse ($\leftarrow \text{Inf}$) + D_1 ($\leftarrow /Prep/ N_{\text{Padež}}$) + $/D_2$ ($\leftarrow /Prep/ N_{\text{Padež}}$) (*ئисаئي ئрейоруку ئриئائيшељу; мислиئي на девоئيку*), односно с адвербијалним детерминатором V ($\leftarrow \text{Inf}$) + $Adv / \emptyset N_{\text{Padež}} / Prep N_{\text{Padež}} / Det N_{\text{Padež}}$ (*брзо чийаئي; ئловиئي реком; сунчаئي се на ئеску; ئуئيоваئي цео дан*) те (4) двострану синтаксичку везу типа $/Subj/ + P$ ($\leftarrow V_{\text{Intrans}}$) + $PdAt$ ($\leftarrow \text{Adj}$) (*Она је ишла насмејана*), односно P ($\leftarrow V_{\text{Trans}}$) + $Obj + PdAt$ ($\leftarrow \text{Adj}$) (*Видела га је ئужног*). У даљем излагању синтегизују се мање-више позната факта о именском изразу у позицији (1) субјекта, (2) предикатива, (3) допуне, односно објекта и осталих рекиئيјских комплемената, (4) прилошке одредбе те (5) предикативног атрибута. Пажњу привлачи феномен предикативног атрибута (513–515) који В. Ружић третира као посебну синтаксичку категорију, по рангу, паралелну са субјектом, предикативом, објектом, те

прилошким детерминатором и то на бази чињенице да овај реченични члан „успоставља координирану синтаксичку везу с главним, глаголским предикатом“ конгруирајући са субјекатским или објекатским аргументом и „приписујући му какво обележје, актуелно у датом тренутку“ (*Она седи шљужна; Остјавила га је њосјаног*). П. Пипер исту категорију (атрибутски предикатив = предикативни атрибут — *Ана улази весела*) у одељку о предикату (334–336) третира као тип предикатива, те се чини неопходним извршити уједначавање ова два приступа.³

Поглављем *Валентности и формална сјруктура реченице* ауторка структуру српске просте реченице посматра из перспективе теорије валентности, да би — на основу броја аргумената који се везују за предикатски израз — издвојила пет реченичних модела, и то (1) једночлани или предикатски модел типа P_{Impers} (←V/Vce, 3. л., јд., с. р., Pr, Pf, F₁) (*Раздањује се; Разданило се; Разданиће се*), (2) двочлани или аргументско-предикатски модел типа Subj (←N_{Nom}, Pron_{Nom}) + P (←V_{Intranz}) ↔ /Subj/ + P (←V_{Intranz}) (*Деца њливају ↔ Пливају*), (3) тро-члани или двоаргументско-предикатски модел типа Arg₁ (←N_{Nom}) + P² (←V_{Tranz}) + Arg₂ (←N_{Ак}) (*Посетњоци разгледају изложбу*), (4) четворочлани или троаргументско-предикатски модел типа Arg₁ (←N_{Nom}) + P³ (←V_{Tranz}) + Arg₂ (←∅ N_{Ак}) + Arg₃ (←∅ N_{Dat} // Prep N_{Ак}) (*Тома њоклања занимљиву књигу браћу*), те (5) петочлани или четвороаргументско-предикатски модел типа Arg₁ (←N_{Nom}) + P⁴ (←V_{Tranz}) + Arg₂ (←N_{Ак}) + Arg₃ (←N_{Dat}) + Arg₄ (←N_{Instr}) (*Пећар њише њисмо њријашељу наливњером*). Истичући значај инхерентне валентности глагола као његове опште способности „да окупља, групише, везује за себе друге речи у реченици“, пре свега оне именског карактера, В. Ружић подвлачи да безбројене варијације на које глагол у својству предиката наилази у синтагматском ланцу модификују ту његову везивну способност. Наиме, у простој реченици сем обавезних компоненти, по правилу условљених валентношћу глагола у позицији предиката, јављају се и факултативне компоненте и то прилошке одредбе те предикативни атрибути структурално усложњавајући помепуте (аргументско-)предикатске моделе. Посебна пажња се при том поклања предикатским изразима с прилошким допунама (530–533) који формирају модел типа /Subj (←N_{Nom})/ + P [(← V) + AdD (←Adv, N_{Padež})] (*Понашао се културно; Та кућа сјаје чиставо богаштво*).

³ Већ и терминолошко решење *љредикативни атрибути* недвосмислено упућује на чињеницу да се ради о типу предикатива паралелном с *љредикативним атрибутивом* (= атрибутивним предикативом), *љредикативним дејтерминативом* (= детерминативним предикативом), *љредикативним адвербијалом* (= адвербијалним предикативом).

У поглављу *Реакцијски односи у глаголској, именичкој и придевској синтагми* разматрају се реакцијске релације као посебан облик зависног односа успостављен између доминантне, управне речи (глагола, именице, придева) и зависне, региране речи, односно конструкције. Ради се о проблематици која стоји на граници између лексикологије и синтаксе и која се може исцрпсти само одговарајућим реакцијским речником, какав је за српски језик у коауторству с К. Дудићем и сачинила В. Ружић. Овде се, разумљиво, дају само обриси овог феномена кроз сагледавање структура и семантичких типова падежних конструкција које фунгирају као реакцијске допуне. Наиме, глаголи се према реакцијској природи могу поделити на просте и сложене (*одрећи се кога ~ њишати кога штиа*), при чему се у својству њихове реакцијске допуне могу јавити сви коси падежи задржавајући при том елементе примарне семантике (генитив аблативног типа — *сиастии се од кога // чега*; датив усмерености — *ласкајии коме*; акузатив предметног објекта — *љуишии кога*; инструментал средства — *махати чиме*; локатив непредметног садржаја — *размишљајии о коме // чему* и сл.). Глаголске се именице реакцијски разликују од истозначних транзитивних глагола одсуством могућности удруживања с беспредлошким акузативом. Иста рестрикција важи и за девербативне придеве.

Поглављем *Из синтаксичке парадигматике: кондензација (згушњавање) и номинализација (иоименичавање)* В. Ружић систематизује резултате досадашњих изучавања синтаксичког феномена кондензовања реченичних садржаја инфинитивом, герундима (садашњим и прошлим), те девербативном и деадјективном именицом,⁴ уз умешно сагледавање њихових међусобних односа. Тако се, на пример, истиче да је употреба герунда као кондензационе категорије знатно рестриktivнија у односу на употребу девербативне именице будући да инфинитиву нису својствене хетеросубјекатске релације те директне везе са субјекатским аргументом. Сем тога инфинитив карактерише и смањена мобилност у синтагматском ланцу у односу на девербативну именицу. Девербативна именица као израз највишег степена номинализовања израза посматрана је у парадигматском низу као лексичка јединица која у зависности од предлошко-падежног модела у којем је граматикализована може иступити као индентификатор темпоралности, каузалности, интенционалности, кондиционалности, концесивности, инструментативности, објекта, те пропратне околности. Нека од

⁴ На тај начин се синтаксичко-семантички профил инфинитива и герунда поново анализира (о кондензационим могућностима ових вербидских форми говори и С. Танасић), сада, разуме се, у контексту кондензационих синтаксичких поступака.

носӣ (717–744), *Темӣоралносӣ* (745–786), *Каузайивносӣ* (786–803), *Теличносӣ* (803–812), *Кондиционалносӣ* (812–826), *Концесивносӣ* (826–830), *Квалификайивносӣ* (830–870), *Квантӣификација* (870–914), *Референцијална одређеносӣ и неодређеносӣ* (915–947), *Меро-ничносӣ* (947–962) и *Негација* (963–982).

Уводним *найоменама* даје се тумачење семантичке категорије и њеног односа према синтаксичкој, односно граматичкој категорији као својеврсном формализатору, али и верификатору датог значења. Семантичка категорија овде је схваћена као значење „врло високог степена општости, које може бити разноврсно по облику, а у изразу није ограничено једном синтаксичком, морфолошком, лексичко-граматичком или творбеном категоријом, нити само једном лексичко-семантичком групом“ (576). Она при том не настаје као резултат одговарајућих научних опсервација већ као етнокултурни израз једне заједнице испољен кроз лексичко-граматички систем њеног језика. Сродне семантичке категорије групишу се у категоријалне комплексе, при чему ни појединачна семантичка категорија не функционише као монолитан феномен већ пре као разуђен скуп који има свој центар с доминацијом датог значења и своју периферију на којој се дато значење „замагљује“ комбиновањем са сродним значењима. Управо се због овакве природе семантичке категорије и употребљава термин функционално-семантичко поље као израз укупности садржаја и облика кроз које се ти садржаји испољавају. Полазећи од просте реченице и њене структуре, аутор издваја три типа семантичких категорија, и то (1) предикатске семантичке категорије које садрже категоријалну информацију о односу међу учесницима дате ситуације, а које се граматикују у оквиру предикатског израза, (2) аргументске семантичке категорије које садрже категоријалну информацију о учесницима дате ситуације, а које се граматикују у аргументским изразима и (3) реченичне семантичке категорије којим су обухваћени и односи и учесници, а које се граматикују целом реченицом.

Персоналносӣ се третира као апстрактно локализовање „предикатског садржаја (објекат локализације) у односу на носиоца улоге комуникативног лица у говорној ситуацији (локализатор), увек конкретизованом као — говорно лице, саговорник или тзв. треће лице“ (593). Ова се категорија остварује посредством предикатског израза, личним и присвојно-личним заменицама, именицом или именски употребљеном речи у номинативу када се ради о трећем лицу и именицом или именски употребљеном речи у вокативу када се ради о другом лицу. Лични облици могу при том бити контекстуално модификовани када долази до тзв. транспоноване употребе једног личног обли-

ка уместо другог (уп. аутодијалогско *Мораш скуйићи снаге и шо завршиићи*). Полазећи од ове семантичке категорије, аутор разликује (1) одређено-личне реченице (*Ја седим*), (2) неодређено-личне реченице (*Тебе шраже*), (3) уопштено-личне реченице (*Идеш иако од куће или се враћаш с њосла, а све мислиш да ли си све урадио што си био дужан*), те (4) безличне реченице. У оквиру ове четврте категорије раздвајају се (4.1) безличне реченице с безличним глаголом у предикату (*Смркава се*), (4.2) безличне реченице са ограничено-личним глаголом у предикату (*Свиће*), (4.3) безличне реченице са безлично употребљеним личним глаголом у предикату (*Нема је на њослу*), (4.4) безличне реченице с повратним личним глаголом у предикату (*Шта се ради*), (4.5) безличне реченице с предикатом у облику помоћног глагола и инфинитива (*Да ти је само остайићи ја гледати*), (4.6) безличне реченице с предикатом у облику помоћног глагола и конструкције *да + њрезенї* (*Да ми је да видим и шо чудо*), (4.7) безличне реченице с партиципом пасива у именском делу предиката (*О шоме је много њисано*), те (4.8) безличне реченице с прилошким или именичким предикативом у предикату (*Овде је шоило*).

Агентивносї и *ѡацијентивносї* се посматрају у контексту категорије глаголског рода и дијатезе „као активног структурирања реченице према њеном пасивном уобличавању“ (608). У оквиру ове семантичке категорије аутор реанализира феномен валентности, прелазности, реакције, објекта, те пасива у српском језику.

Осим класичне поделе објекта на директни и индиректни, односно прави и неправи, овде је понуђена и типологија правога и неправог објекта. У оквиру категорије правога објекта разликује се (1) обавезни прави објекат (*Он скуйља разгледнице*), (2) факултативни прави објекат (*Он њева*), (3) најужи прави објекат (*Бол болује ником не казује*), (4) унутрашњи објекат (*Он њеца*), (5) двоструки прави објекат (*Желим да њишам Милицу једну сївар*), (6) објекат уз негиране глаголе (*Нема ни оловке ни ѡаира*), те (7) партитивни објекат (*Донела је крушака и јабука*). Типологија неправог објекта полази првенствено од формалне карактеристике његовог граматикализатора, па се говори о аблативном генитиву без предлога или с предлозима, дативу неправог објекта давања и говорења, дативу неправог објекта са значењем повољности и неповољности, дативу неправог објекта стања, дативу неправог објекта узрока, неправом акузативном објекту с предлозима, неправом инструменталном објекту са значењем средства, неправом инструменталном објекту с предлозима. Напоредо с правим и неправим објектом уведен је и појам пропозиционога објекта као категорије

која се реализује уз семикопулативне фазне глаголе (*Почели су његоворе ← Почели су да његоварају*).

Посматрајући семантичку категорију агентивност и пацијентивност у перспективи формалног односа између активне и пасивне реченичне структуре, аутор систематизује позната учења о заменичком (односно рефлексивном) и партиципском пасиву у српском језику уводећи при том и феномен адвербијалног пасива (*Књига је на читању код Пере Периха ↔ Књигу чита Пера Перих*).

Модалност се третира као квалификација коју говорник изриче о свом исказу и/или ситуацији представљеној тим исказом. Гледано из перспективе ове семантичке категорије сваки исказ садржи свој модални оквир, односно модус и одговарајући садржај, односно диктум. Аутор издваја девет типова модалности у српском језику, и то: (1) асертивну модалност којом се ситуација означена датим исказом процењује као реална или иреална (*Пишем ~ Писао бих да имам чиме*), (2) деонтичку модалност као тип асертивне модалности којом се ситуација означена датим исказом процењује као потребна или обавезна, неизбежна и сл. (*То се мора завршити; Болеснику је иошребан лекар*), (3) оптативну модалност којом се ситуација означена датим исказом процењује из перспективе говорникове жеље (*Живели! Да зло не чује*), (4) субјективну модалност којом говорно лице даје личну квалификацију своме исказу (*Она је, срећом, дошла*), (5) епистемичку модалност којом се ситуација означена датим исказом процењује из перспективе говорникове уверености у истинитост изнесене пропозиције (*Она је, вероватно, дошла*), (6) имперцептивну модалност којом говорник подвлачи да он није извор дате информације (*Она ће, вели, доћи*), (7) метајезичку модалност којом се дати исказ квалификује из перспективе разумљивости (*Он се бави епџомологијом, џџ. науком о инсекџима*), (8) аксиолошку модалност којом се ситуација означена датим исказом процењује као добра, корисна, пожељна и сл. (*Она, срећом, долази*), (9) експресивну модалност којом се саопштава емотивни став говорника према ситуацији означеној датим исказом (*Јао, иџо је ово лејо*).

Вокаџивност је представљена као тип апелативности којим се скреће саговорникова пажња на говорно лице, односно његову говорну или неку другу активност. Формализатор вокативности је, разуме се, вокативни израз представљен најчешће именицом у облику вокатива, мада се у том својству може јавити и именица или именички употребљена реч граматикализована номинативом (*Ујка Васо, џиџи ~ Келнер, да џлаџим*). У вези с овом семантичком категоријом П. Пипер посебну пажњу поклања статусу вокативног израза у реченици,

структури вокативног израза, те његовом прагматичком аспекту. Као две кључне функције ове семантичке категорије у комуникацији истакнуте су директивност и експресивност.

Императивност је идентификована као апелативна семантичка категорија којом се „неко подстиче на нешто — да нешто учини или да не учини (нпр. *Читай!* према *Немој да читаш!*), да буде носилац неког стања (нпр. *Чекајте!* *Слушајте!* *Савајте!*) и сл.“ (660). Према интензитету директивности, социјалном статусу учесника у комуникацији, те према интенционалности говорног лица, аутор разликује више типова императивности, и то: (1) заповест (*Да ћуиш!*), (1.1) захтев (*Донесиће још две кафе.*), (1.2) команду (*На десно ра-внајс!*), (1.3) наредбу (*Наређујем стање борбене гођовосћи.*), (1.4) забрану (*Немојте најушћати град.*), (2) дозволу (*Можеће ћочети.*), (3) упутство (*Издвојити из шћила све слике.*), (4) предлог (*Изволиће.*), (5) молбу (*Молим за мало љажње.*), (6) савет (*Мој ти је савет: Понеси кишобран.*), (7) упозорење (*Пази на здравље.*), (8) претњу (*Немој се са мном шалићи.*), те (9) препоруку (*Гаранћујем за шог мајсћора.*).

Инћерогативност је презентована као апелативна семантичка категорија којом говорник скреће саговорникову пажњу на своју потребу да буде о нечему информисан. При формализацији ове семантичке категорије посебан значај имају дистрибуција упитне речи, интонација, избор лексичког материјала, те линеаризација. П. Пипер у типологизацији упитних реченица као израза инћерогативности полази од више критерија издвајајући, (I) према опсегу ситуације на коју се односе, (I.1) ситуативно општа питања (*Да ли љада киша?*), (I.2) ситуативно посебна питања (*Ко је дошао?*) и (I.3) заменичка питања (*Шћа је шћо?*); (II) према информативности, (II.1) отворена питања (*Ко љева?*), (II.2) изборна питања (*Да ли љева Јанко, Марко или Пера?*), (II.3) алтернативна питања (*Да ли љева Јанко или Марко?*), (II.4) минимална изборна питања (*Да ли љева Марко?*); (III) према степену граматикализованости, (III.1) директна питања (*Неком љишеш?*), (III.2) инћеректна питања (*Нешћо сће љући?*) и (III.3) реторичка питања (*Шћа си шћо урадио?*); (IV) на основу односа према левом контексту, (IV.1) иницијална питања (*Ко куца? — Пера.*) и (IV.2) ехо-питања (*Изгледа да љада киша. Пада киша? Да.*); (V) на основу односа према десном контексту, (V.1) наводећа питања (*Видели сће их, зар не?*) и (V.2) неутрална питања (*Ко је крив?*).

Посесивност се прилази као семантичкој категорији која се у најужем смислу односи на релацију располагања неким или нечим, односно на могућност „да субјекат припадања буде агенс у ситуацији у којој се објекат припадања појављује као пацијенс“ (680). Будући да

се ради о релационом значењу, ова је семантичка категорија изразито отворена тако да се мора посматрати као континуум семантичких нијанси које иду од доминантно посесивних до периферно посесивних. Аутор, на основу функције посесивног израза, издаја атрибутску и предикатску посесивност. Атрибутска посесивност испољава се (1) кроз конструкције с конгруентним атрибутом (*његов сћо; Јованов сћо*), те (2) кроз конструкције с неконгруентним атрибутом (*Сћо Јована Јовановића је шмо*). Предикатска посесивност може се испољити у конструкцији с глаголским предикатом (*Јован йоседује ауш*) или именским предикатом (*Јован је власник ауша*). Посесивни датив се разматра као посебна посесивна форма која је у основи предикатска, мада може бити схваћена и као атрибутска. Према критерију одвојивости посесора и посесума, разликује се неутуђива и отуђива посесивност. Будући да различити семантички типови посесивности (*соматска, йарийивна, резултативна, релациона...*) немају јасно издиференцирану формалну верификацију, П. Пипер пажњу фокусира на формални аспект испољавања ове категорије у српском језику, и то је, с обзиром на ширину приступа, лепа илустрација нормативне димензије ове *Синтаксе*.

Семантичком категоријом *социјативности* обухваћен је „широк круг граматичких и лексичко-семантичких значења повезаности најмање два учесника у извесној заједничкој радњи или стању“ (701). Синтаксичке конструкције с овим значењем функционално могу иступати (1) у својству субјекта (*Мајке с децом чекале су воз*), (2) у својству објекта (*Кондуктер је йројустіо само мајке с децом*), (3) у својству именског дела предиката (*Ове йушнице су мајке с децом*), (4) у својству адвербијала (*Пејар йушује с децом*) те (5) у својству неконгруентног атрибута (*Човек с йсом је чекао*). Према семантичком критерију, аутор разликује (1) социјатив непосредног типа (*Мира се сасћала с Вером йред йозоришћем*), (2) социјатив посредног типа (*Пера је ошћао с браћом на рођендан*), (3) неправи социјатив (*Био је сћреман да умре с њим*), (4) социјатив целине (*Ту су чекале мајке с децом*) те (5) псеудосоцијатив који се испољава као (5.1) пратилачки псеудосоцијатив (*Он је ошћао са обећањем да ће се врайшћи*), (5.2) псеудосоцијатив „карактеристичне појединости“ (*Седели су с йрекршћеним ногама*), (5.3) псеудосоцијатив става (*Са својим сарадницима био је љубазан*), (5.4) временски псеудосоцијатив (*С йочейком јесени он йоче оздрављшћи*), те као (5.5) негативна социјативност (*Ана је дошла без браћа*).

Инструменталност се третира као семантичка категорија која се односи на феномен „посредовања у преношењу конкретног или ап-

страктог дејства с једног конкретног или апстрактног објекта на други објекат, схваћен јединично или нејединично“ (711). Мада се ово значење може исказивати различитим падежним конструкцијама, аутор своје излагање фокусира на семантички профил инструментала као примарног формализатора ове семантичке категорије, систематизујући мање-више резултате истраживања Милке Ивић. Наиме, према природи инструменталношћу детерминисане радње, разликује се спроводнички инструментал (*Петар маше руком* ↔ *Петар маше // рука маше*) и омогућивачки инструментал (*Милан једе кашиком* ↔ *Милан једе // кашика не једе*). Омогућивачки инструментал даље се посматра као инструментал материје (*Весна залива цвеће уштајалом водом*), односно објекатски инструментал (*Послужила нас је добром кафом*). Присвојни инструментал средства третиран је као прелазна семантичка нијанса између спроводничког и омогућивачког инструментала.

Сјацијалности се прилази као сложеној семантичкој категорији која обједињује два кључна параметра, и то (1) позиционираност објекта локализације у односу на одговарајући локализатор и (2) динамичност објекта локализације. Према параметру позиционираности, аутор разликује (I) непосредну локализованост, која се испољава као (I.1) локализованост унутрашњошћу локализатора (*Књига је у кућији*) или (I.2) локализованост површином локализатора (*Књига је на кућији*), и (II) посредну локализованост, која се конкретизује као (II.1) локализованост предњом, задњом или бочним странама локализатора, када је објекта локализације у нивоу локализатора (*Он је испред куће ~ Он је иза куће ~ Лево од куће је школа ~ Десно од куће је школа*), односно (II.2) доњом или горњом страном локализатора, када објекат локализације није у нивоу локализатора (*Изнад града лете авиони ~ Испод града пролази мейро*). Конструкције код којих је релевантан ниво локализованости, по правилу, бивају идентификоване као носиоци значења просторне квантификације (*Он седи између оца и мајке; Он седи близу улаза; Он седи далеко од улаза*). Неке конструкције, напokon, фунгирају као пуки идентификатори позиционо неспецификоване спољашње локализованости (*Хошел је изван града*). Према параметру динамичности, издвојени су (I) индирективност, тј. локативност, коју одликује одсуство усмереног кретања (*Деца су у дворишту*) и (II) директивност, коју карактерише усмерено кретање. Директивност се конкретизује као (II.1) аблативност, тј. почетна усмереност (*Деца излазе из дворишта*), (II.2) адлативност, тј. завршна усмереност (*Деца улазе у двориште*) и (II.3) перлативност, тј. линија кретања (*Деца пролазе преко дворишта*).

Темпоралности, као семантичкој категорији којом се временски локализује исказана ситуација, посвећен је врло изнијансиран приступ, што је и разумљиво с обзиром на то да се ради о категорији са изразито широким могућностима граматикализације. Наиме, реализација овог значења прати се (1) на предикатском плану, (2) у систему падежних конструкција, те (3) у систему прилога.

У тумачењу система временских глаголских облика полази се од примарних локалистичких релација успостављених између објекта локализације, локализатора и оријентира, и то тако што је време говора означено као локализатор, време догађања дате ситуације као објекат локализације, док је оријентир „временски одсечак који конкретизује однос између локализатора и објекта локализације: симултаност, антериорност или постериорност с могућим ужим конкретизацијама“ (747–748).

Као релевантни параметри испољавања темпоралности у систему падежних конструкција истакнути су локализација и квантификација. С обзиром на позиционираност објекта локализације у односу на локализатор разликују се (1) конструкције са значењем локализације унутар локализатора, односно интралокализације (*доћи њрвог маја*) и (2) конструкције са значењем локализације изван локализатора, односно екстралокализације (*доћи њре / њосле њрвог маја*). Узимањем у обзир и параметра квантификације раздвајају се (I) конструкције временске локализације (*Раде у и недељу*) и (II) конструкције временске локализације с елементима квантификације временског односа (*Раде и недељом*). Временска интралокализације реализује се (1.1) као временска локативност (*Раде у среду*), (1.2) као временска аблативност (*Раде од среде*), (1.3) као временска адлативност (*Раде до среде*), те (1.4) као временска перлативност (*Током дана њемѡераѡура је расла*). Временска екстралокализација испољава се (2.1) као општа екстралокализација (*Изван радног времена ради ѡриваѡно*), (2.2) као антериорност (*Разговарали су ѡре ѡредавања*), те (2.3) као постериорност (*Разговарали су ѡосле ѡредавања*). Интралокациона квантификација остварује се (II.1.1) као локализација и квантификација за коју није неопходна плуралност локализатора (*Ради ѡео дан*) и (II.1.2) као локализација и квантификација за коју је неопходна плуралност локализатора (*Ради данима*). Удруживањем параметра екстралокализације и квантификације добија се (II.2) екстралокациона квантификација (*Већ смо близу расѡусту*).

У систему прилога посебна пажња посвећена је временским прилозима заменичког типа. Према параметру усмерености временске локализације, разликују се адлативни, аблативни, перлативни, те

локативни прилози (*до сада ~ од сада ~ за сада ~ сада*), док се према типу оријентира издвајају централни, проксимални и дистални прилози (*сада ~ недавно ~ онда*). Временском квантификацијом у сфери заменичких прилога обухваћена је општа квантификација афирмативног типа (*увек*), општа квантификација негативног типа (*никад*), те неодређена квантификација (*јонекад*).

Каузативности се третира као семантичка категорија која се тиче релације успостављене „између двеју ситуација, од којих једна утиче на другу стварајући је, мењајући је или је укидајући“ (788). У типологизацији овог значења П. Пипер креће од локализованости узрока и последице у односу на носиоца ових релационих компоненти као датих ситуација разликујући (1) унутрашњи и (2) спољашњи узрок. Унутрашњи узрок даље се испољава (1.1) као спонтани афективни узрок (*Пуца од радозналости*), (1.2) као свесни узрок (*Помаже им из солидарности*), (1.3) као познати, односно очигледни разлог (*Он је то говорио на основу искуства; Познао је то неустрашивости*), те (1.4) као аргументовани разлог односно образложење (*Одабрали су га због његових способности*). У оквиру спољашњег узрока посматра се (2.1) значење остварености жељене ситуације које за последицу има понос или благонаклоност (*Поноси се због усјеха*), (2.2) значење неостварености жељене ситуације које за последицу има жалост, одбојност, страх, стид, разочараност и сл. (*Разочаран је због Енглеза*), (2.3) физиолошка препрека (*Не иде на њоца због главобоље*), (2.4) наредба (*Јављам се на захтев команде*), (2.5) подстицај (*На наговор рођака одлази на студије*), (2.6) узвратни узрок (*Награђен је за залагање; Кажњен је због нејошљивости*), те (2.7) повод (*Концерт њоводом празника није одржан*).

Теличности (односно интенционалности) се приступа као каузалној семантичкој категорији која обједињује три значењске компоненте, и то (а) значење ситуације чије се остварење жели, (б) услов за остварење те ситуације и (в) констатацију остваривања тог услова (*Они су дошли ради помирења ↔ (а) ако не дођу, не може бити помирења; (б) они желе помирење; (в) они су дошли*). Излагање је фокусирано на употребу падежних конструкција, прилога (*Чему то?*), те конструкција са инфинитивним (*Идем ловити рибу*) или декомпонованим предикатом (*Сесира му је дала књигу на њоклон*) као формализаторима овог комплексног значења. Семантичкој разумењности поклања се пажња у оквиру система падежних конструкција, где се издвајају (1) основна циљна значења (*Учини нешто ради мира у кући*) и (2) прелазна циљна значења конкретизована (2.1) кроз намену (*Скупила*

грађу за књигу), (2.2) кроз намеру (*Они су дошли с циљем њосћизања њомирења*), те (2.3) кроз сврху.

Кондиционалност се посматра као комплексна каузативна категорија која обухвата „(а) узрочну ситуацију као ситуативни агенс у условно-последичном односу, (б) полазну ситуацију, која је пацијентивне природе, а у реченици са условно-последичном конструкцијом присутна је само као пресупозиција, (в) каузативни агентивно-пацијентивни однос између (а) и (б); најзад — (г) последичну ситуацију, као резултат деловања ситуације (а) на ситуацију (б)“ (814). Аутор, на основу присуства, односно одсуства пресупозиције о неостварености последичне ситуације, разликује (1) иреалну и (2) реалну кондиционалност. У оквиру иреалне кондиционалности издваја (1.1) обичну будућу кондиционалност (*У случају њобедџ њим ће добијџи награду*) и хабитуално-будућу кондиционалност (*У случају њобедџ њим ће добијџи награду*), те (1.2) потенцијално-будућу кондиционалност (*У случају њобедџ њим би добио награду*) и потенцијално-прошлу кондиционалност (*У случају њобедџ њим је могао добијџи награду*). Реална кондиционалност остварује се, с друге стране, (2.1) као хабитуална садашња кондиционалност (*У случају њобедџ њим добија награду*), (2.2) као хабитуална прошла кондиционалност (*У случају њобедџ њим би добијао награду*), те (2.3) као савременска кондиционалност (*Загревањем њела се шире*). Посебна пажња посвећена је структури кондиционалних конструкција, односно позиционираности протазе, те граматичкој форми протазе и аподозе.

Концесивност се третира као комплексна каузативна категорија која се односи на (а) остваривање „неке ситуације, што (б) отежава нека друга ситуација, која (в) бива или треба да буде превладана“ (826). Разматрање ове семантичке категорије фокусирано је мање-више на сагледавање њене формализације у сфери падежних конструкција и герунда несвршеног вида (*И њоред најбоље жеље није им могла њомоћи; Ујркос најбољим жељама није им могла њомоћи; Ни уз најбољу жељу није им могла њомоћи; Не обазирући се на умор, није одусџајала*).

Квалификативност је схваћена као семантичка категорија која се односи на смештање објекта квалификативне локализације у одговарајући квалификативни локализатор. Излагање о овом значењу аутор организује кроз анализу квалификације особине, начинске квалификације, те градуелности.

Квалификација особине тумачи се као квалификација неког објекта, конкретног или апстрактног, живог или неживог, која се на синтаксичком плану испољава (1) као атрибутска квалификативност

(*Јуџиро је ведро; гести милосрђа; њиџа од јабука; марама на џуфне; клоун с џужним очима; девојке у леџњим хаљинама...*), (2) као предикатска квалификативност (*Он очајава; Он је очајник; Он је у очајању; Он је очајан; Он је очајно*), те (3) као предикатско-атрибутска квалификативност (*Војник је, уморан, одмах засјао*).

Начинској квалификацији се прилази као апстрактно схваћеном квалификативном путу „остваривања неког процеса или неког стања“ (839), који се на синтаксичком плану примарно испољава кроз начинске прилоге. Према синтаксичко-семантичким својствима, прилози се деле на (1) начинске прилоге непосредне квалификације и (2) начинске прилоге посредне квалификације. Начинским прилозима непосредне квалификације идентификује се одређена инхерентна особина као што је темпо (*Брзо говори*), интензитет (*Гласно говори*), естетска вредност (*Лепо говори*) и сл. Начински прилози посредне квалификације уз квалификативност носе и додатну семантичку нијансу, а остварују се (1) као начински прилози субјекатске квалификације (*Мајка их је уморна џоздрвила*), (2) као начински прилози објекатске квалификације (*Подсеци косу крајко*), (3) као начински прилози оцене (*Увредљиво се изражава*), (4) као начински прилози унутрашњег поређења (*Брајски му је џомогао*), (5) као узрочно-начински прилози (*Љуџиџо им је џодвикнуо*), (6) као циљно-начински прилози (*Изазивачки им је џодвикнуо*), те (7) као начински прилози пратеће околности (*Укочено шеџа џарком*). Посебна пажња посвећена је заменичким начинским прилозима који су специфични утолико што имају деиктичка својства.

Градуелна квалификација третира се као поступак смештања објекта градуелне локализације, односно онога што се пореди у контекст градуелног локализатора, односно онога према чему се пореди. Аутор разликује (1) селективно или неузурално степеновање, које карактерише локализатор као одабрани интензитет неке особине (*Лед је хладнији од воде*) а које се испољава кроз одговарајући морфосинтаксички облик, и (2) нормативно или узурално степеновање, које одликује локализатор као норма испољавања неке особине (*Хладан џуш*) а које се конкретизује кроз одговарајуће лексичко-творбене облике. Селективна градуелност даље се испољава (1) као екватив, коме је својствен једнак степен испољености неке особине код оба члана поређења (*Пера је вредан као мрав*), и (2) као диферентив, коме је својствен различит степен испољености неке особине код чланова поређења (*Киџови су већи од слонова; Киџови су највећи сисари*). У оквиру диферентива аутор даље детаљно разматра различите типове компаратива, суперлатива, те ексцесива.

Квантификацији се прилази као семантичкој категорији чији ситуативни оквир обједињује „(а) објекат који се количински одређује (= ситуативни објекат квантификације), (б) средство количинског одређивања (= ситуативни квантификатор) и (в) конкретни количински однос у који они улазе“ (873). Ово се значење посматра у контексту именског и предикатског израза.

У именском изразу аутор разликује (1) параметричку или рашчлањиву квантификацију која садржи идеју броја (*две свеске; дво-број*) и (2) непараметричку или нерашчлањиву квантификацију која не садржи идеју броја (*мало свезака; све рукавице*). Параметричка квантификација испољава се даље (1.1) као одређена или (1.2) као приближна, односно апроксимативна квантификација (*сјо књига ~ око сјо књига*), при чему се одређена квантификација конкретизује (1.1.1) као нумеричка или (1.1.2) као паранумеричка (*две чарайе ~ њар чарайа*), а апроксимативна (1.2.1) као неградуелна апроксимативна (*два њри саша*) или (1.2.2) као градуелна апроксимативна квантификација (*око њет саша; до њет саша; близу њет саша*). У оквиру параметричке квантификације унутар именског израза посебна пажња посвећена је јединичној и нејединичној квантификацији, те збирности.

Овако изведена типологија настоји се препознати и у вези с квантификацијом предикатског садржаја. Опозиција параметричка ~ непараметричка квантификација овде је сведена „на разликовање квантификације према количини у ужем смислу (нпр. *куцкаџи / куцнуџи*) и квантификације према степену (нпр. *радиџи много / радиџи мало*)“ (911). Параметричка квантификације испољава се (1.1) као одређена или (1.2) као неодређена. Одређена квантификација исказује се при том (1.1.1) перфективним видом глагола једнократног значења (*Додирнула је њрекидач*), када се говори о јединичној квантификацији, или (1.1.2) граматичким, односно заменичко-лексичким универзалним квантификаторима (*Сава се улива у Дунав; Увек се радују гостима*), када се говори о општој квантификацији. Неодређена квантификације испољава се (1.2.1) кроз глаголске и адвербијалне облике за итеративност (*Он нешџо куцка*), или (1.2.2) кроз облике „који су у погледу квантификације предикатског денотата максимално неодређени“ (912) (*Он њуши*).

Референцијалности је представљена као „својство језичког знака да може издвојити неки реалан предмет (конкретан или апстрактан, елементаран или сложен) из класе којој тај предмет припада од осталог дела стварности“ (915). Именски израз према критерију референцијалности, како П. Пипер истиче, може бити (1) одређено референцијалан (*Узмиџе ову књигу*), (2) неодређено референцијалан (*Донела*

је неку књигу) и (3) нерференцијалан (*Узмиће неку књигу*). Одређена референцијалност даље се дели на (1.1) примарну и (1.2) секундарну или анафорску. Примарно одређена референцијалност условљена је предметима и појавама изван самог исказа, а може се остварити (1.1.1) као појединачна (*Овај њас је лей*) или (1.1.2) као општа (*Пас је домаћа животиња*). Секундарна одређена референцијалност условљена је деловима исказа чија је компонента и референцијални облик, а може се остварити (1.2.1) као анафора у ужем смислу (*Мајка чешља себе, а не њега*) или (1.2.2) као катафора (*Пудинг се љрави овако: узме се љола лићре млека...*). Референцијална неодређеност својствена је ситуацијама у којима се говори о нечем реалном, али непознатом. Овај се тип референцијалности идентификује игноративима, по правилу представљеним заменичким речима са иницијалним *не-*. Игноративи, при том, могу бити (2.1) општи (*Нешћо је љало*) или (2.2) парцијални, при чему се парцијални испољавају (2.2.1) као симулирани игноративи (*Нешћо лейо сам љи куйио*), (2.2.2) као индиферативни игноративи (*Куйио сам јој неку књигу*), те (2.2.3) као конспиративни игноративи (*Нечија соба није љосљремљена — каже родитељ детету*). Неререференцијалност подразумева потпуно одсуство референцијално употребљеног знака (*Да ли ме ико чује; Дођиће у било које време*).

Мероничношћу аутор назива категоријално значење односа између дела и целине, а посматра га у контексту значења коју целина остварује у реченици. Издвојене су ситуације (1) када је целина агенс, односно вршилац радње (*Клајти главом*), (2) када је целина пацијенс, односно објекат над којим се врши радња (*Ударили су голмана у главу; Голман је ударен у главу*) и (3) када је целина носилац особине (*Они имају косе очи; Њихове очи су косе*). Посебна пажња поклоњена је односу мероничности и партитивности, те феноменима дистрибутивности (*љо двојица*), фракталности (*љри љејине*) и партикуларности (*два дела брашна*) као типовима бројевних конструкција с партитивним значењем.

Негација је третирана као модална семантичка категорија чије је примарно својство да пропозитивни садржај конкретне реченице оцени као негачан, при чему се за ову функцију може везивати и семантичка нијанса квантификације, те емфазе, односно емотивног наглашавања. Овај семантички феномен П. Пипер разматра из више аспеката разликујући: (1) према степену интегрисаности у синтаксичкој структури реченице, спољашњу и унутрашњу негацију (*Није љачно да љада киша ~ Киша не љада*), (2) према улози у функционалној перспективни реченице, контрастну и неконтрастну негацију (*Није Пера љознавао Миру ~ Пера није љознавао Миру*), те (3) померену негацију

која је реализована тако да облик за негирање не стоји непосредно испред члана који се негира (*Она њознаје не само њега него и њу*). У даљем излагању аутор се осврће на типове одричних реченица према комуникативним функцијама које носе, те на тзв. двоструку негацију као специфично својство словенских језика.

3.2. У одељку *Комуникативне функције њростје реченице* Љ. Поповић се бави простом реченицом као исказом, реализованим у конкретной комуникативној ситуацији, и то тако што сагледава овај језички феномен из прагматичке перспективе теоријски се ослањајући на учење о говорним чиновима. Овде се, наиме, реченица у конкретной комуникативној ситуацији третира као исказ путем кога адресант остварује одговарајуће деловање, говорну радњу, односно г о в о р н и ч и н као спој најмање двеју димензија и то (1) локуције, тј. локутивног чина као садржинске или пропозитивне стране исказа и (2) илокуције, тј. илокутивног чина као интенционалне стране исказа.⁵ Своје излагање Љ. Поповић организује кроз следећа поглавља: *Реченица и исказ* (984–987), *Комуникативна функција и илокутивна сѣрана исказа* (987–995), *Тѣлови комуникативних функција исказа* (995–998), *Средсѣва језичке реализације комуникативне функције исказа* (998–1010), *Асерѣивни искази* (1010–1021), *Дирекѣивни искази* (1021–1040), *Комисивни искази* (1040–1042), *Индѣрогаѣивни искази* (1042–1047), *Пермисивни искази* (1047–1049), *Ексѣресивни искази* (1049–1057) и *Декларативни искази* (1057–1058).

Поглавље *Реченица и исказ* посвећено је структури реченице као исказа, односно говорног чина који у начелу обједињује пропозитивни садржај реченице и перформативни глагол као експлицитни или имплицитни показатељ илокуције, односно интенције говорног лица.

Поглавље *Комуникативна функција и илокутивна сѣрана исказа* фокусирано је на илокутивни аспект исказа као водећи параметар у утврђивању његове комуникативне функције. Према усмерености илокуције лица, Љ. Поповић издваја четири типа комуникативне функције, и то (1) аутоилокутивну, када је илокуција усмерена на само говорно лице (*Баш сам глуи!*), (2) илокутивну, када је илокуција усмерена на саговорника (*Ошѣвори ѣрозор!*), (3) уопштено-илокутивну, када је илокуција усмерена и на говорно лице и на саговорника (*Обеѣвам ти леј ѣровод.*), те (4) неодређено-илокутивну, када је илокуција усмерена на неодређеног, имплицитног, трећег члана говорне ситуације (*Осѣаниѣе уз наш канал!*). Посебан значај за утврђи-

⁵ Ту, разуме се, спада и перлокуција, односно перлокутивни ефекат исказа, за који, како уочава Љ. Поповић (983), „не постоји посебан језички израз“.

ваће комуникативне функције исказа придаје се при том и параметру референцијалности на основу кога се разликују такође четири функције: (1) увођење новог референта, (2) идентификација координата у објективном денотатовом простору, (3) идентификација координата у субјективном денотатовом простору и (4) моделирање координата у денотатовом простору.

У поглављу *Тийови комуникативних функција исказа* ауторка класификује исказе према комуникативној функцији узимајући у обзир три параметра, и то (а) интенцију, (б) смер илокутивности и (в) референцијалне односе. На тај се начин могу разликовати: (1) асертивни искази, (2) директивни искази, (3) комисивни искази, (4) интерогативни искази, (5) пермисивни искази, (6) експресивни искази и (7) декларативни искази.

У поглављу *Средства језичке реализације комуникативне функције исказа* Љ. Поповић разматра конкретна средства идентификације комуникативне функције исказа бавећи се при том универзалним експлицитним и имплицитним перформативним средствима (*Пг + Прој — Молим те отвори врата ~ ИПг + Прој — Отвори врата*), лексичко-семантичким перформативима (захваљивање — *Хвала што си дошли*; одобравање — *Драго ми је...*), те граматичким средствима каква су глаголски начин (допуштање — *Можеће да ишћаше ~ прекоречавање — *Могли бисте да ишћаше**), глаголско време (блажа наредба — *Ти ћеш отшћаш код куће ~ изричита заповест — *Ти отшћаш код куће**), глаголско лице (заповест — *Учини то ~ молба — *Учини ми то**), глаголски вид (молба — *Отвори врата ~ наређење *Отварај врата**), негација, прозодијска средства, те ред речи.

Преосталих седам поглавља овог одељка посвећено је појединачним исказима, формалним показатељима њихове комуникативне функције, те интерној разуђености.

Асертивним исказима попуњава се информативна празнина у знању адресата, при чему њихова илокутивност може бити конкретизована као тврдња, саопштење, објашњење, прецизирање, информисање, илустрација, поређење, констатација, упуство, те најава.

Директивним исказима адресат се подстиче на акциони или вербални чин, при чему њихова илокутивност бива конкретизована као наредба, захтев, упозорење, забрана, претња, препорука, позив, реклама, упутство и сл.

Комисивним исказима адресант гарантује „за свој будући акциони или вербални чин који је, по правилу, у интересу адресата“, и то кроз обећање, заклетву или опкладу.

Инџерогативним исказима адресант захтева информацију, и то посредством тоталног, парцијалног, алтернативног, фатичког и реторичког питања.

Пермисивним исказима уклањају се „устаљена правила, норме, конвенције, који у одређеној ситуацији представљају препреку за остваривање намере адресата“, при чему се они из функционалне перспективе могу разврстати (1) на пристанак/непристанак, дозволу/забрану говорног лица да адресат нешто чини и (2) на прихватање/неприхватање става саговорника у вези с нечим.

Експресивним исказима изражава се емотивно стање говорника у вези с насталом ситуацијом. Овај тип исказа испољава се као апелатив, поздрав, извињење, захваљивање, честитање, изјављивање жеље, коментар, грдња, псовање, изненађење, резигнација и сл.

Декларативним исказима — који су илокутивно конкретизовани као проглашавање, крштење, именовање, пресуђивање, награђивање — настоји се озваничити „ситуација настала заслугом или кривицом адресата“.

3.3. У одељку *Комуникативна њерсејективна реченице* Б. Тошовић посматра просту реченицу у троуглу информација — оријентација — линеаризација, а из перспективе избора и линеарног структурирања пропозиције „у зависности од става говорног лица, његове почетне и циљне комуникативне оријентације као и избора информације“ (1066). Ради се, дакле, о анализи односа међу реченичним деловима као компонентама саопштења, што је, заправо, примена и провера теоријских поставки прашке лингвистичке школе (Матезиуса, Адамеца, Бенеша, Данеша и др.) на српском језичком материјалу. Наиме, комуникативна перспектива исказа садржи тему као полазну, односно познату компоненту и рему као циљну, односно нову компоненту (у реченици *Пејтар || иде својој кући* тема је *Пејтар*, а рема *иде својој кући*). Формирање реченице као формалног израза пропозитивног садржаја обједињује, у том смислу, тематизацију, тј. избор теме и рематизацију, тј избор реме. Као средства за изражавање комуникативне перспективе реченице аутор разматра (1) линеаризацију, (2) фразни акценат, (3) интонацију, (4) речце типа *чак, само оно, једино оно, искључиво оно, ујраво* и сл., те (5) синтаксичке конструкције типа *што се њиче + генијив, када је у њишању, када се ради о, у њогледу, у односу на*. Посебна пажња посвећена је семантичком, информативном, илокутивном, граматичком, те синтаксичком аспекту комуникативне реченичне перспективе.

4. *Синтакса савременога српског језика: проста реченица* и ширином и дубином захвата просте реченице као синтаксичког, семантичког и прагматичког феномена надилази све досадашње синтаксичке синтезе српског језика, што је природан и очекиван резултат, с једне стране, рада зналачки окупљеног тима врхунских српских синтаксичара и, с друге стране, концентрисаних синтаксичких знања о српском језику таложених током последњих педесетак година, обележених научним и наставним деловањем академика Милке Ивић, редактора ове драгоцене књиге. Ради се, дакле, о делу које на врло јасан начин синтетизује резултате досадашњих синтаксичких истраживања умешно интегрисаних с низом за србистику сасвим нових синтаксичких факата. На тај начин српска лингвистика добија кондензовани генератор синтаксичких идеја без којих су будућа синтаксичка истраживања српског језика, како на синхроном тако и на дијахроном плану, просто незамислива. Широко постављен садржај и предметни регистар омогућују селективни приступ грађи и интерпретативним чињеницама, а одабрана литература дата за сваки обрађени део синтаксе обезбеђује читаоцу библиографске податке о изворима евентуално додатних информација, али и о научном контексту на бази ког је дата синтеза начињена.

Нови Сад

Слободан Павловић

Slavolinguistica 6: Björn Hansen / Petr Karlík (eds.), *Modality in Slavonic Languages. New Perspectives*, München 2005, Verlag Otto Sagner, I–XXIV + 1–388.

Обухват овог зборника радова посвећених разматрању модалне проблематике поставља једне уз друге научне доприносе представника одговарајућих стручних средина расутих по различитим деловима света. Што се тиче конкретних тема које собом покрећу, ти доприноси су међусобно најчешће упадљиво неподударни. Једно им је, ипак, доследно заједничко: управљеност истраживачких захвата на словенске језичке датости.

На почетним страницама зборника, његови приређивачи – Björn Hansen и Petr Karlík – саопштили су (исказујући то саопштење у три језичке верзије: на енглеском, немачком и руском) разлоге који су их навели да свој приређивачки посао обаве овако како су га обавили. Ево, у најкраћем, тих разлога:

Будући да је смештена на размеђи семантике, синтаксе, и прагматике, модалност представља собом централно подручје језика, а тај факат намеће потребу за њеним што продубљенијим научним осветљавањима. Свесни те околности, језички стручњаци су јој, последњих неколико деценија, поклањали изузетну пажњу, особито приликом својих типолошких проучавања. У томе су предњачили германисти и романисти. И слависти су се, додуше, у том истом временском раздобљу такође интензивно бавили истом проблемском облашћу, документујући своја запажања, разуме се, словенским језичким датостима, али су им, при том, били својствени следећи пропусти: нису, по правилу, у пуној мери пратили оно што о истим темама остали стручњаци, неслависти, објављују, нити су довољно настојали на томе да те „остале“ упознају са сопственим научним резултатима. Сад је, ево, објављивањем овог зборника, прилика да бар други од помнутих двају недостатака буде унеколико отклоњен.

Зборник се раслојава на четири тематске целине, које се најављују одговарајућим насловом: *Нова виђења модалне семантике* (стр. 3–198), *Нова виђења модалности усвојављане приликом међујезичких контаката* (стр. 201–258), *Нова виђења модалности остварене током језичке еволуције* (стр. 267–336), *Нова виђења прагматски и културолошки условљених аспеката модалности* (стр. 339–388).

Уз сваки научни прилог који је сврстан унутар тих целина стоји не само име његовог аутора / његових аутора већ и назив града у којем дотични обавља / обављају своје истраживачке подухвате, чиме се ваљаност стручног кадра са којим тај град располаже на својеврстан начин промовише.

Ауторских имена има укупно двадесет седам, док су државе чији се градови уз та имена помињу следеће: Чешка, Немачка, Русија, Пољска, Словачка, Белорусија, Литванија, Финска, Белгија, Аустрија, Швајцарска и САД. Чешки су градови поменути шест пута, немачки пет пута, руски три пута, а пољски два пута. Градови свих осталих наведених земаља помињу се само по једанпут.

Штета је што се оно што је на нашим домаћим географским просторима писано о модалности није такође нашло уклопљено у овај веома информативан приказ неких нових виђења знаних нам ствари. Подстакнута тим жаљењем, поручујем нашим србистима: ако сте решени да изнова проговорите о проблему испољавања модалних значења српским језичким датостима, никако не одлажите сусрет с овим зборником; биће вам драгоцен!

Београд

Милка Ивић

ДОПРИНОС ВЕРНЕРА ЛЕФЕЛДТА ИСТОРИЈСКОЈ СЛАВИСТИЦИ

У прошлим вјековима славистика, па и сербистика, добијале су значајне прилоге од њемачких научника. Па и од наших проучавалаца, како језика, тако и од оних које је привлачила проблематика српског језика и, иначе, српске културе. И у новије вријеме има међу њемачким славистима оних које привлачи славистика. Истина, мање је оних које привлачи сербистика. Али, има и таквих. Међу такве проучаваоце српског језика спада и др Werner Lehfeldt, проф. славистике на Гетингенском универзитету. Наша је намјера да се овом приликом позабавимо неким од радова које је у посљедње вријеме објавио госп. Werner Lehfeldt, и то радовима који обрађују проблематику историјске славистике, на основу писаних докумената сачуваних у архивама. То су радови

Как работали переписчики московского посольского приказа в XVI столетий?¹

Рукорадованис.²

Eine serbisch-russische Sprachbegegnung vom Anfang des XVI. Jahrhunderts (Zur Sprache der Moskauer Kopien von serbischen Briefen Sultan Selims I. an den Großfürsten Vasilij III, Ivanovič).³

У првом оvdје назначеном раду, тј. у раду објављеном у Зборнику посвећеном шездесетогодишњици Андреја Анатољевича Зализња-

¹ Российская академия наук, Институт славяноведения и балканистики, Русистика, Славистика, Индоевропистика. Сборник к 60-летию Андрея Анатољевича Зализняка, Москва 1996.

² Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, Исторический факультет, Великий Новгород в истории средневековой Европы. К 70-летию Валентина Лаврентьевича Янина, Москва, „Русские словари“ 1999.

³ Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, I. Philologisch-historische Klasse, Jahrgang 2000, № 3.

ка, Werner Lehfeldt расправља о томе како су радили преписивачи московскога заповједништва у XVI вијеку, управо о томе „на ком језику, тачније говорећи, на којим језицима била су написана писма која су мијењали велики кнез Иван III и Василиј III (1505–1533), са једне стране и султани Бајазид II и Селим (1512–1520) и Сулејман (1520–1566), са друге стране“. О овоме аутор расправља на основу текстова које је пронашао у руским архивама о томе времену и тим догађајима. Познато је да су „османска писма, написана у XV и XVI вијеку“ била писана на српском језику, јер је српски језик у отоманској канцеларији сматран за дипломатски језик, то јест језик „на ком се водила преписка султана и других великодостојника османске отоманске империје као што су Пољска, Мађарска и Дубровник и молдавски кнежеви“. А тако је било и са грчким језиком. Овакву функцију вршили су српски и грчки језик до „краја владања Сулејмана (1520–1566)“, када је дипломатску улогу преузео турски језик.

Упоређујући московске копије са дубровачким оригиналима долази се до вјерних узора којих се придржавао писар. Иако се он, што је могуће више придржавао узора, како је могуће слово по слово, ипак се, на основу поређења, може доћи до закључка да је, при писању, писар правило грешке, било да су у питању огрешења о писање појединих слова или група слова: уп. *земла*^м поред *земла̃мъ*, *зим̃лимъ* и сл. Из поређења ових писама долази се до закључка да преписивач, без обзира на његово залагање да вјерно препише писмо, слово по слово, није успијевао да се вјерно придржава оригинала.

Отуда и огрешења о морфолошке форме појединих ријечи, као и о употреби појединих лексема, уп. форме: *всьиємъ*, *всьиєм*, *всьи̃ме*, *всьимъ* као и *всемъ*, *ваасам*. На основу ових примјера W. Lehfeldt долази до прихватљивог закључка да је основну варијанту овим писмима чинио српски језик. („Однако можно доказать, что основой для переписывания грамоты являлся именно сербский язык“).

У другом овдје назначеном раду, тј. у раду који је објављен у Зборнику Валентина Лавренјевича Јанина, расправља се о значењу лексеме *рукорадовање*. Одмах на почетку расправе констатује се да је она писана „по сербски“ („перед началом текста грамоты прямо сказано: *Василеи андрѣвъ сн̃ъ каробова на м̃овѣх прѣѣхла а привзѣѣ сал̃мишагъ салтан̃а грамотѣ серпскимъ писмо̃м*“). Вјероватно није сачуван оригинал султанског писма и зато се овдје, а и у другим случајевима, полази од сачуваних копија које се налазе у „пошланичкој књизи“.

Пажњу аутора радње је привукао начин поздрављања. У тексту Селима I стоји „многое поздравленіе ѿ любовное рукорадованіе“. Ту је необична лексема *рукорадованіе*. У прегледаним рукописима, а и у

потврдама које је дао Рјечник који је издала Југославенска академија у Загребу, не налазимо лексему *рукорадование*, а ту се налази потврда за многе сложенице са руко- *rukodavaŋe, rukodjelovaŋe, rukogone-taŋe...*, али не и *rukogradovaŋe*. И у руском језику, како свједочи Даљев рјечник, има доста сложеница као: *рукоблагословѣње, руковѣдствѣванье...*, али не и *рукорадованіе*. Сљедује и питање: „каким образом лексема *рукорадованіе* нашла путъ в московскую копию грамоты Селима I?“.

Пут ка разрешењу овога питања водио је преко тога што му је значење корјена *руко-* остало, а за додатну ријеч *-радовање*, која је преписивачу одговарала, он је узео ријеч *-радовање*, која се стварно налазила као друга ријеч у српским писмима која су упућена султану. А он је, можда, заборавио да је ту већ записао *руко*. Тако су се сада нашле заједно *руко* и додато *радованіе*.

Ињими словима, переписчик был вынужден начать заново, т. е. найти такой перевод лексемы *хѣтетисание*, при котором *хѣр-* больше не идентифицировалось бы с *хѣір-* или же с *хѣр-*. При этой повторной попытке переписчик исходил из отождествления части *хѣтетис-* с греческим глаголом *χαρῆτιζω* ‘поклониться’, который, со своей стороны, связан с глаголом *χαίρω* ‘радоваться’. Результатом указанной ассоциации явился перевод *радованіе*. Не исключено, что при этом определенную роль могло сыграть то обстоятельство, что лексема *радованіе* действительно встречается как вторая часть салютации в сербских грамотах османских султанов.

Если наша реконструкция процесса перевода *хѣтетисание* правильна, то остается открытым еще один вопрос: почему переписчик не зачеркнул или каким-нибудь другим способом не уничтожил результат своей первой попытки, т. е. *ѣско*? На этот вопрос, конечно, не может быть однозначного ответа. Не исключено, что переписчик просто забыл это сделать.

У трећем овдје назначеном раду, који је писан на њемачком језику (*Eine serbisch-russische Sprachbegegnung...*) даје се комплетан садржај писама која су сачувана у Архиву Московске посланичке канцеларије у одјелењу „Сношения России с Турцией“. Поред факсимила (*Moskauer Kopien der Briefe Sultan Selims I*) ту се даје и њихово читање на наш старији језик (*Schreiben Selims I. an Vasilij III. Ivanovič vom Juni 1513, ... vom 1. August 1513, ... vom August 1515, ... vom 28. Oktober 1520, ...*). За овај труд г. Werner Lehfeldt уложио је знатно вријеме и зато смо му ми од срца захвални. Ко се бавио нашом, или нашом и руском писаном ријечју, зна шта то значи — прочитати једно писмо и претранскрибовати га на старији језик. Г. Werner Lehfeldt спада у

прецизне и поуздане историчаре језика и сваки његов рад одише тим особинама. То се показује и овом приликом.

У овој расправи прати се не само начин обиљежавања појединих лексема, него и њихово преношење на српске основе у руску копију или преписивач одступа од српске основе дајући тексту руску обличку форму.

Београд

Асим Пецо

СЛОВЕНСКИ АСОЦИЈАТИВНИ РЕЧНИК

Н. В. Уфимцева, Г. А. Черкасова, Ю. Н. Карулов, Е. Ф. Тарасов:

Славянский ассоциативный словарь,

русский, белорусский, болгарский, украинский, Москва, 2004.

Издавачи: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный лингвистический университет, Российская академия наук, Институт языкознания.

Почетком деведесетих година прошлог века у московској психолингвистичкој школи отпочело је формирање нове методолошке базе за етнопсихоллингвистичка истраживања. Ту базу чине вербалне асоцијације изворних говорника на задате речи-стимулусе. Резултати тестова слободних асоцијација прикупљају се и објављују у асоцијативним речницима. Као централна истраживачка тема наметнула се национално-културна специфика језичког сазнања индивидуе и етноса, а једним од главних узрока нераздевања у међукултурном општењу сматра се различитост националних сазнања саговорника.

Најкрупнији резултат досадашњих прикупљања и обраде вербалних асоцијација јесте шестотомни *Русский ассоциативный словарь*, чији су аутори Ю. Н. Карулов, Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов, Н. В. Уфимцева и Г. А. Черкасова. Овај речник објављиван је од 1994. до 1998. године. *Словенски асоцијативни речник* представља продужетак истраживања која су започета израдом руског асоцијативног тезауруса. Настао је у оквиру пројекта *Упоредно истраживање националног језичког сазнања Словена*.

Независно од овог пројекта, а као његов неформални део, 2005. године објављен је и *Асоцијативни речник српскога језика*, чији су аутори П. Пипер, Р. Драгићевић и М. Стефановић. Овај речник урађен је по угледу на руски асоцијативни речник. Наговештава се и израда асоцијативних речника других словенских народа, чиме ће се још изразитије показати велико интересовање за овај вид лексикографије у свим словенским земљама.

Словенски асоцијативни речник садржи асоцијације испитаника на 112 узајамно еквивалентних речи-стимулуса у четири словенска језика — руском, белоруском, бугарском и украјинском. Асоцијације су прикупљане путем анкета, које су током 1998. и 1999. године писменим путем попуњавали изворни говорници ових језика. Испитаници су били студенти који су тада имали између 18 и 25 година. На сваки задати стимулус одговарало је најмање 500 испитаника. Стимулуси су били преведени са руског на белоруски, бугарски и украјински језик. Речник се састоји из два дела: у првом делу грађа је распоређена од стимулуса ка реакцији (онако како је и прикупљена), а други део представља обратни речник у којем је грађа распоређена у обрнутом смеру, од реакције ка стимулусу који је изазвао ту реакцију.

На левој страни речника налазе се речи-стимулуси, а на десној асоцијације испитаника, распоређене редоследом опадајуће фреквенције. На крају сваког речничког чланка налазе се статистички подаци о укупном броју испитаника, о броју различитих реакција, о броју испитаника који нису имали асоцијацију и о броју одговора са фреквенцијом 1.

Н. В. Уфимцева у Предговору речника истиче три главне погодности употребе асоцијативних тестова, па самим тим и асоцијативних речника у лингвистичким истраживањима. Прво, тестом слободних асоцијација прикупљају се информације о структури семантичких поља речи-стимулуса и о семантичкој структури лексикона уопште. Друго, захваљујући синтагматским реакцијама испитаника, пружа се могућност испитивања синтагматских језичких веза. На тај начин, кроз откривање типичних и најчешћих језичких спојева, може се доћи до значајних информација за синтаксу, фразеологију и друге дисциплине којима су у фокусу синтагматски спојеви. Треће, асоцијативне реакције изворних говорника специфичне су за сваку културу. Оне интегришу ментална и емоционална знања којима располаже сваки етнос.

Н. В. Уфимцева у Предговору наводи своје истраживање *једра језичког сазнања*, као један од примера употребе овог речника. *Језичко сазнање* је, каже Уфимцева, „језиком посредована слика света неке културе, тј. свеукупност перцептивних, концептуалних и процедуралних знања припадника једне културе о објектима реалног света.“ Процедуру испитивања једра језичког сазнања Уфимцева отпочиње подацима из обратног речника у оквиру *Словенског асоцијативног речника*. Она проналази 30 речи које представљају најчешће реакције испитаника на задатих 112 стимулуса у сва 4 језика. Десет од тих тридесет речи заједничке су у сва 4 језика. То су: *животи, човек, љубав, радост, друг, срећа, добро, смрт, новац, велик*. Ако се узме у обзир само првих десет најчешћих реакција из *Словенског асоцијативног речника*, издваја се 6 заједничких речи за сва 4 језика: *животи, човек*,

љубав, радосћ, друг, срећа. Те речи, према мишљењу Умфимцеве, сачињавају једно језичког сазнања четири словенска народа. Ово истраживање је занимљиво, али вероватно није сасвим поуздано, јер би се једно језичког сазнања свакако разликовало да је списак стимулуса био другачији.

Еквивалентна асоцијативна поља из сва четири језика у речнику се дају једно поред другог, што изложеноу грађу чини прегледном и лако упоредивом, па је већ на први поглед очигледна њихова узајамна сличност. То уосталом потврђује и управо представљено истраживање Н. В. Уфимцеве. Ако се асоцијативним пољима из руског, белоруског, бугарског и украјинског језика додају и одговарајућа асоцијативна поља из српског језика, на основу података из *Асоцијативног речника српскога језика*, запажа се изразита сродност асоцијативних повезивања у свих пет словенских језика. Овај податак не чуди због културних и историјских веза између пет народа. Тако су, рецимо, три најфреквентније асоцијације на придев *богати* у свих пет језика: *сиромашан, човек и новац*. Једна од најчешћих реакција на стимулус *време* у свих пет језика је *новац*, што је последица метафоричног концепта да је време новац у савременом свету. На стимулус *домовина* најчешћа реакција Белоруса, Бугара, Украјинаца и Срба јесте име државе у којој живе, док је највише Руса одговорило *мајка*. То можда говори о специфичном односу руског народа према сопственој земљи, што је вероватно условљено васпитањем и окружењем. Пошто су испитаници у свих пет земаља студенти, у асоцијацијама је забележено њихово искуство. Међу фреквентне реакције на придев *џамеџан* у свих пет језика јављају се асоцијације *професор* и *студент*.

Речник показује да су најчешће реакције на стимулусе у свим језицима антоними, синоними и хипоними, што значи да у свим језицима важе исти закони успостављања асоцијативних веза и да су они, вероватно, универзални.

Словенски асоцијативни речник представља богат извор информација за лингвисте, психологе, социологе, антропологе, медијске стручњаке, али и за све оне који желе да се упознају са начином на који млади људи из различитих словенских земаља мисле и сагледавају стварност. Овај речник представља плод сарадње лингвиста из различитих славистичких средина и показује правац којим би требало да се крећу и други лингвистички пројекти — сагледавањем језичких проблема из шире, славистичке перспективе добијају се дубљи и потпунији увиди у чињенице.

Београд

Рајна Драгићевић

Adele E. Goldberg, *Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language*, Oxford 2006, Oxford University Press, 280 стр.

Ауторки ове књиге је „идејни отац“ био њен професор са универзитетских студија истакнути амерички лингвиста George Lakoff. Тај когнитивистички опредељени истраживач, а при том врстан познавалац генеративне граматике Ноама Чомског, упутио је своју ученицу на даља размишљања о принципима по којима се отелотворују исказане датости. Исход тог упућивања су оригинални теоријски увиди Голдбергове. Примењујући на те своје увиде термин *конструкционализам*, она их је детаљно представила научној јавности 1995. године књигом *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure* (Chicago, Chicago University Press). Одмах је стекла истомишљенике. Од тих се најконструктивнијим показао William Croft. Он је, наиме, 2001. године објавио излагање насловљено *Radical Construction Grammar* (Oxford, Oxford University Press), које је у битној мери допринело томе да се научна јавност заинтересује за идеје Аделе Голдберг.

Конструкционализам се, као теоријско-методолошки приступ, најкомплетније „ишчитава“ управо из ове књиге коју смо, овом приликом, одабрали за предмет разматрања. Из ње сазнајемо, између осталог, како се устројавају човекова језичка знања, посебно како њих деца стичу, затим шта условљава извесна генерализовања која су двоструко значајна — с једне стране својом оствареношћу омогућавају одговарајући језички поступак, а с друге стране оспособљавају појединца не само за то да на неки новаторски начин „скроји“ сопствени исказ, већ и да разуме какво му саопштење преноси његов саговорник својим новаторски „скројеним“ исказом. Посебно вреди споменути да ова књига не мимоилази ни оно што је не само за лингвистику, већ и за науку уопште, битно — ставља на увид одређене податке о томе какав однос језички поступак успоставља, на менталној разини, са појединим когнитивним доменима.

Ауторкино излагање започиње кратким уводним речима (непуне две странице), па се затим раслојава у три посебна одељка. Као што им наслови казују, ти су одељци посвећени — први (наслов: *Constructions*; стр. 1–65) упућују у смисао лингвистичког појма названог *конструкција*, други (наслов: *Learning*; стр. 69–126) факторима који човеку обезбеђују стицање знања, трећи (наслов: *Explaining Generalisations*; стр. 129–226) разјашњава феномене оличене оствареношћу специфичног уопштавања. Излагање се завршава одељком *Закључак* (наслов: *Conclusion*; стр. 227–230). Потом следи списак коришћене стручне литературе (стр. 231–262), па списак имена помињаних аутора (стр. 263–269) и појмовни регистар (стр. 270–280).

Своју рецензију завршавам исписујући следећу поруку: сматрам да би за српску лингвистику од велике користи било да се наша домаћа водећа стручна јавност што скорије упозна са књигом Аделе Голдберг *Constructions at Work*.

Београд

Милка Ивић

О СИНОНИМИЈИ И СИНОНИМИЧНОСТИ

Бернардина Петровић: *Синонимија и синонимичност у хрватском језику*, Загреб, 2005: Хрватска свеучилишна наклада

Књига др Бернардине Петровић, доцента са Филозофског факултета Свеучилишта у Загребу, јединствена је по томе што представља широк и компетентан увид у различите аспекте синонимије. Ни у српској ни у хрватској лингвистици до сада готово да није било студија, у целини посвећених неком лексичком односу. Изузетак представља књига Данка Шипке, посвећена хомонимији.¹ Садржај књиге Бернардине Петровић могао би постати узор за даља целовитија истраживања антонимије, меронимије, таксонимије и других лексичких односа.

Књига се састоји из 282 странице и садржи увод, четири дѐла и закључак. У првом делу говори се о синонимији у различитим наукама, у другом о синонимији у лексичком саставу хрватског језика, трећи део је посвећен синонимичности у текстовима хрватског језика, а у четвртном се даје нацрт за хрватски синонимски речник.

Већ сâм садржај ове књиге буди радозналост и привлачи пажњу својом разгранатошћу и широким приступом теми. Синонимија то и заслужује, јер је као централни проблем значења одувек била у фокусу интересовања истраживача различитих оријентација.

Први део књиге је посвећен синонимији у филозофским теоријама, у логици, реторици, стилистици и лексикографском опису. У овом делу даје се историјско-теоријски преглед схватања о синонимији од Античке Грчке до данас. Сазнајемо да се прва разматрања о синонимији везују за старогрчког софисту Продика, који је живео у 5. веку пре нове ере. Ауторка нас води од Продика, преко Платона и Аристотела, затим Фрегеа, Расела и Карнапа до Витгенштајнових разматрања не само синонимије, већ и значења уопште.

¹ Исп. Д. Шипка (1992).

Бернардина Петровић наглашава да се синонимија другачије третира у логици него у лингвистици. Логичари синонимији приступају као логичкој подударности и полазе од реченица, а не од лексема. Појам значења они дефинишу условом истинитости, односно истинитошћу реченица. Детаљније се износе идеје Виларда Ван Орман Клајна, једног од најпознатијих аналитичких филозофа, који се посебно бави математичком филозофијом и логиком.

Реторичари приступају синонимији као важном језичком средству за постизање убедљивости. Различитим фигурама понављања појачава се утисак и скреће се пажња слушалаца на неке делове говора.

У поглављу о синонимији у стилистици наглашава се да је синонимија појава на свим језичким нивоима и у свим функционалним варијететима. Она представља један од кључних проблема стилистике. Највеће могућности за широку синонимизацију има књижевно-уметнички и публицистички стил, док су у осталим стилевима могућности синонимизације ограничене и сужене.

Значај првог дела књиге огледа се у томе што се синонимији приступа широко, из различитих углова, а тиме истраживање добија на интердисциплинарности, објективности и целовитости. Евентуална замерка могла би се упутити опсежним уводним напоменама у вези са филозофијом, логиком, реториком и стилистиком, због којих се мања пажња посвећује погледу на саму синонимију у тим областима. Оправдање за овакав ауторкин поступак видимо у томе што се читалац постепено уводи у поглед на језик, па на семантику и, на крају, на синонимију из визуре различитих научних дисциплина.

Последње поглавље у првом делу књиге посвећено је синонимији у лексикографском опису. Чини се да је ово изузетно информативно и корисно поглавље требало везати за део књиге посвећен синонимији у лексичком систему или делу посвећеном нацрту за хрватски синонимски речник. Начин лексикографске обраде у блиској је вези са теоријским приступом, што значи да свако ко се одлучи на израду синонимског речника мора прво одговорити на сложена питања: шта су синоними, шта је синонимски низ, постоје ли прави и неправни синоними итд. Пошто је сваки синонимски речник репрезентант неке теорије, требало је о речницима говорити после навођења различитих теоријских приступа лексичкој синонимији.

У овом поглављу наводи се историјски преглед од најстаријих европских синонимских речника па до најсавременијих. Први такав речник настао је почетком 17. века из пера латинисте Аусониуса Помпе. Сазнајемо да су први француски, немачки и енглески синонимски речници настали још у 18. веку, а најпотпунији италијански синоним-

ски речник, који је саставио Николо Томасео 1830. године, и данас се продаје у књижарама. У 18. и 19. веку објављени су први речници синонима и у Данској, Холандији, Шведској. Од савремених речника посебно се истичу енглески синонимски речници које су израдили Вебстер 1973. године и Хајакава 1968. и 1971, руски синонимски речник који је објавила Јевгејева 1970–1971, немачки речник Волфганга Милера из 1977. и 1986. године итд. У књизи се наводе комплетни библиографски подаци за све наведене и многе друге значајније синонимске речнике, настале широм Европе од 17. до 20. века.

Ауторкино лексикографско искуство, које је стицала радећи на *Хрватском рјечнику* у Заводу за лингвистичка истраживања Хрватске академије знаности и умјетности, нарочито долази до изражаја у њеној врло стручној, компетентној и критичкој анализи типова и особина досадашњих синонимских речника. Постоје два основна типа синонимских речника, а то су разликовни и кумулативни речници. Неки од њих у својој структури прожимају оба модела и они представљају прелазне речнике. У разликовним речницима наводе се семантичке разлике међу синонимима, а у кумулативним се само излиставају синонимске одреднице, без експлицитног узајамног значењског поређења јединица. Бернардина Петровић је, затим, детаљно описала сличности и разлике између неколико разликовних, неколико кумулативних и прелазних речника. Кратко се задржала и на једином синонимском речнику српског језика Миодрaга Лалевића и убрајала га у синонимско-хипонимске кумулативне речнике. Ауторка је запазила да је у овом речнику показана одређена недоследност у навођењу примера употребе, јер се потврде наводе само за поједине чланове низа. Недостаје му, сматра Б. Петровић, виши степен научне и стручне обраде, што се посебно односи на семантички метајезик којим су речи обрађене у овом речнику.

Синоними имају велики значај у лексикографији и као метајезичко средство у обради одредница у описним речницима. Ауторка констатује да се они често јављају као допуна дефиниције, као једино средство семантизације и као упућенице.

Ово поглавље првог дела књиге има и теоријску и практичну вредност. Представља значајан допринос теоријској лексикографији и историји лексикографије, а истовремено је и користан водич лексикографима у изради квалитетног синонимског речника.

Други део књиге посвећен је синонимији у лексичком систему хрватског језика. Као и у осталим деловима књиге, ауторка постепено прилази проблему синонимије. Полази од језичког знака и лексичког значења, затим приступа анализи значења у структурализму, теорији

протописа и теорији динамичке семантике, а потом стиже до проблема лексичке синонимије. Ауторка даје преглед теоријских анализа синонимије у несловенским и словенским језицима. Наводи и кратак преглед значајнијих радова у којима су описани синоними у енглеском, немачком и француском језику. Нешто детаљније се задржава на истраживањима синонимије у словенским језицима. Пажњу јој привлаче размишљања Апресјана, Шмељова, као и неких чешких и словачких истраживача. Задржава се и на малобројним радовима о синонимији српских и хрватских аутора, као што су Даринка Гортан-Премк, Јелка Матијашевић, Твртко Прђић у српској лексикологији и Стјепан Бабић, Винко Пацел, Марко Самарџија, Бранка Тафра у хрватској лексикологији.

Нарочиту пажњу у другом делу књиге привукао нам је одељак о тзв. истокоренским или творбеним синонимима, као што су *слушалац* и *слушаатељ* или *искијетити* и *йокијетити*. У радовима наших лексиколога строго се наглашава да су синоними речи различитих корена (исп. Д. Шипка 1998: 44). Д. Гортан-Премк (2004: 143) убраја у дублете деривате као што су *професорка* — *професорица*. Бернардина Петровић сматра да лексема и њен деминутив, ипак, нису синоними (нпр. *збирка* — *збирчица*), али да више деминутива представљају синониме (нпр. *језерце* — *језерашице*). Ауторка указује и на специфичан однос истозначности између збирних именица и множинских облика (нпр. *радници* — *радничийво*, *йучани* — *йучансйво*). Питање постојања и врста истокоренских синонима очигледно је отворено и захтева детаљну анализу.

У избору радова које цитира, у коментарима и запажањима које наводи, по обиму који се у књизи посвећује одређеним темама запажају се два главна интересовања Бернардине Петровић у вези са синонимијом. На првом месту то је занимање за израду синонимског речника, а на другом је заинтересованост за употребу лексичких синонима у тексту. Највише наведених чињеница у књизи посматра се кроз ту визуру. Ауторка, на пример, у вези са теоријом синонимије констатује на 131. страни да без чврсто утемељеног теоријског упоришта и развијених методолошких приступа не може бити ни поузданих лексикографских приручника.

Четврти део књиге посвећен је нацрту за хрватски синонимски речник. У том делу детаљно се представља модел једног модерног речника синонима, који би могао послужити и нашим лексикографима као подстицај и теоријски оквир за израду речника. Детаљно се описује структура речничког чланка — његова глава и тело, натукнице, одреднице, навођење синонимског низа, дефинисање, потврде. На

крају се, на скоро 30 страна, наводи узорак хрватског синонимског речника.

Овај део књиге је користан не само онима који би се одлучили за израду синонимског речника, већ и онима који се баве теоријом лексикографије. Код нас, нажалост, нема књига, а ни радова, из ове области, док је у свету теоријска лексикографија све развијенија.

Интересовање за употребу синонима у тексту запажа се и у другом делу књиге, посвећеном синонимији у лексичком саставу и још више у трећем делу, у којем се говори о синонимичности у текстовима хрватског језика. Ауторка поставља теоријску дистинкцију између синонимије и синонимичности. Семантичку идентичност у језичком саставу назива синонимијом и разликује је од семантичке идентичности у контексту, коју назива синонимичношћу. Две лексичке јединице, констатује ауторка, које сматрамо контекстуалним синонимима то не морају бити и независно од контекста.

У трећем делу књиге ауторка наводи кратак преглед најважнијих погледа различитих хрватских и светских аутора о тексту, дискурсу, контексту и стиже до кореференције и синонимичности. Затим следи опширна анализа употребе синонима у тексту на примеру из хрватских текстова. Најчешће контекстуалне синониме представљају речи страног порекла, па се у књизи говори и о употреби позајмљеница, архаизама, дијалектизама, колоквијализама, вулгаризама, еуфемизама, жаргонизама и некротизама као о врстама контекстуалних синонимима књижевних речи. Овај део књиге завршава се анализом односа синонимије и других лексичких односа у тексту. Обрађен је однос између синонимије и хиперонимије, хипонимије, меронимије и холонимије.

Две средишње путање Бернардине Петровић кроз синонимију (теоријска анализа синонимије са циљем израде синонимског речника и употреба синонима у тексту) указују на врло модеран приступ овом проблему. Савремена теорија се све мање развија затворена сама у себе, а све се више усмерава ка неком практичном циљу. Циљ анализе синонима у овој књизи јесте израда ваљаног, модерног синонимског речника, а синонимски речници су поред описних речника најважнија и најпотребнија остварења у једнојезичној лексикографији.

Анализа употребе синонима у тексту такође је одраз модерног приступа овом лексичком односу. Оваква истраживања су врло ретка, а врло корисна, јер је далеко више контекстуалне синонимије него синонимије у лексичком систему, независно од контекста. Поглед на неке савремене приступе лексичким односима показује да их семантичари све чешће испитују у контексту. Проблем настаје када се у томе

претера и када се синонимија или антонимија независно од контекста уопште и не узимају у разматрања. Такав став има, рецимо, М. Ј. Марфи (2003), која иде толико далеко да не признаје антонимију независно од контекста.

Бернардина Петровић, међутим, проналази равнотежу између синонимије и синонимичности, тј. између синонима независно од контекста и контекстуалних синонима. Осим тога, у њеној књизи се успоставља и права мера у вези са избором литературе. Нема много истраживача који у анализи неког језичког проблема узимају у обзир мишљења домаћих аутора, али и аутора са словенских, романских и германских језичких простора.

Захваљујући ширини приступа и опсежним уводима којима ауторка започиње свако поглавље, ова књига далеко надилази књигу о синонимији. Она би се у неким сегментима могла третирати и као студија из лексичке семантике из угла синонимије. Пажљив читалац ће у њој пронаћи неразрађене, али ипак присутне, информације о појму лексеме, о језичком знаку, о лексичком значењу, о односу између лексикологије и неких сродних дисциплина, о важнијим семантичким теоријама, о подели лексике с обзиром на сферу употребе (архаизми, дијалектизми итд), о синтагматским лексичким односима (у поглављу о синонимичности у текстовима), о парадигматским лексичким односима (у поглављу о релацији између синонимије и хипонимије, меронимије итд), о односу између лексикологије и лексикографије, о теорији лексикографије. Ауторка је, кроз синонимију, захватила сва важнија питања лексикологије.

На крају, предложили бисмо Бернардини Петровић да настави са истраживањима синонимије. У том смислу било би нарочито корисно обрадити синонимију на свим језичким нивоима и видети којим се све језичким средствима она може постићи.

Осим тога, предложили бисмо јој да прошири неке одељке из књиге, у којима је само кратко додирнула бројна сложена семантичка питања. То су, рецимо, питања о синонимичности, метонимичности и метафоричности, о односу између синонимичности, хиперонимичности и хипонимичности, о творбеним синонимима, о негацији у синонимији итд.

Очигледно је да свака обрађена тема отвара много нових питања. Верујемо да ће на нека од њих у вези са синонимијом одговорити ауторка или неки заинтересовани читалац ове књиге.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Гортан-Премк 2004:** Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*, друго издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Марфи 2003:** M. L. Murphy, *Semantic Relations and the Lexicon*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Шипка 1992:** Danko Šipka, *Leksička homonimija (na primjeru savremenog standardnog srpskohrvatskog jezika)*, Sarajevo: Institut za jezik i književnost.
- Шипка 1998:** Danko Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad: Matrica srpska.

Београд

Рајна Драгићевић

О КЊИЗИ И ПОВОДОМ КЊИГЕ:
Predrag Novakov. *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom
i srpskom jeziku*. Novi Sad: Futura publikacije, 2005, 148.

О КЊИЗИ И ПОВОДОМ ЊЕ

Књига *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku* новосадског англисте, ванредног професора Филозофског факултета у Новом Саду, Предрага Новакова, нема сумње, завређује пажњу домаће стручне лингвистичке јавности, и то како оне усмерене на контрастивно-конфронтативна истраживања енглеског и српског језика, тако посебно оне усмерене на лексиколошка, морфолошка, дериватолошка и синтаксичко-семантичка проучавања српског језика. Будући да сам најнепосредније предметом свог научног интересовања везана за истраживања стандардног српског језика, ја ћу се, у овом приказу, првенствено позабавити овом књигом из угла србистике. Ипак, мислим да она завређује пажњу и англиста, а нарочито контрастивиста, независно од тога који језик упоређују са српским, с обзиром на то да се, чини ми се без много резерве, може рећи да иде у ред оних контрастивних студија које успевају да јасно, разумљиво и прегледно разложе и разјасне сличности и разлике, с једне стране, између две формалне структуре и, с друге стране, истовремено, и између два когнитивно-семантичка концепта. Уједно, ово је и једна од ретких контрастивних студија српског и неког другог језика, објављених код нас, која, уз помак на контрастивном плану, даје и нов приступ посматраној језичкој појави у српском језику. Управо је то основни разлог због којег ми се чини да на њу треба да обрате пажњу посебно проучаваоци српског језика.

Ипак, не могу а да овом приликом не искажем и жаљење, па и експлицитно замерим аутору, што ова књига није раније припремљена за штампу. Наиме, текст који је сада доступан широј стручној јавности сачињен је на основу првог дела докторске дисертације под насловом *Glagolski vid i Aktionsart u engleskom i srpskom jeziku*, коју је

Предраг Новаков одбранио марта 1992. године на Филозофском факултету у Новом Саду.¹ Други део дисертације обрађивао је наведене проблеме применом „теорије управљања и везивања“ („government and binding“), тада актуелне варијанте модела генеративне граматике, и тај део је сада, у штампаној верзији, изостављен, што ни на који начин није оштетило први део текста. Проток времена, мислим, није битније умањио вредност овога истраживања. Текст је оштећен утолико што је остао ослоњен на литературу објављену до почетка деведесетих (па се и у том смислу може упутити замерка аутору што није учинио додатни напор и допунио је неким рецентним радовима, пре свега славистичким), с обзиром на то да је својевремено консултована обимна литература о глаголском виду и *Aktionsartu* (и то општелингвистичка, славистичка, англистичка, сербокroatистичка, као и литература која припада типолошким студијама — обухваћено је тада преко пет стотина одредница), и већ је сама по себи представљала посебну вредност, па би сада неажурираност литературе можда могла утицати на нечије необјективно вредновање текста, што никако не би било коректно. С друге стране, нема сумње да је неблагоприятно објављивање овога истраживања допринело томе да добијени резултати остану до сада недовољно познати и тако не буду битније укључени у рецентне синтезе из дериватологије² и из синтаксе просте реченице³. Но, морам нагласити да они нису остали до сада потпуно непознати и неприхваћени. Године 1992, када сам започињала истраживања темпоралне детерминације реченичне предикације зависном клаузом (= другом предикацијом), имала сам прилику да се упознам с овим радом, што је свакако, посебно у неким важним детаљима у вези са видском конфигурацијом, битно допринело решењима предложеним у мојој студији посвећеној временској реченици.⁴ Дакле, налази који су изложени у овој књизи и који се односе на српски језик већ су проверавани на нивоу двопредикатских структура с темпоралном клаузом и несумњиво су се показали као валидни.⁵ Све су то, мислим, разлози

¹ Комисију за оцену и одбрану чинили су: проф. др Олга Мишеска Томић, ментор, проф. др Милорад Радовановић и проф. др Мидхат Риђановић.

² Клајн 2002, 2003.

³ Пипер, Антонић, Ружић, Танасић, Људ. Поповић, Тошовић 2005.

⁴ Antonić 2001. Заинтересованог читаоца упућујем да у вези с тим погледа осврт на ову књигу дат у напомени 45 на страни 173.

⁵ У неким од последњих радова, у којима разрађујем темпоралну детерминацију инструменталом и акузативом у површински једнопредикатским структурама,

због којих, упркос закаснелом објављивању, треба обратити пажњу на ово истраживање.

Садржај књиге је следећи. Predgovor [autora] (3–4). 1. UVOD (8–31): 1.1. Tema i struktura studije (8–9), 1.2. Korpus (9–10), 1.3. Pregled proučavanja glagolskog vida i tipa glagolske situacije (11–24), 1.3.1. Termini glagolski vid i tip glagolske situacije (*Aktionsart*) (11–12), 1.3.1.1. Glagolski vid (11), 1.3.1.2. Tip glagolske situacije (*Aktionsart*) (11–12), 1.3.2. Tipološke studije (12–15), 1.3.2.1. Bernard Comrie (13), 1.3.2.2. Östen Dahl (14), 1.3.2.3. Zeno Vendler (15), 1.3.3. Anglistička literatura (15–19), 1.3.3.1. Henry Sweet (16), 1.3.3.2. Otto Jespersen (16–17), 1.3.3.3. Etsko Kruisinga (17), 1.3.3.4. George Curme (17–18), 1.3.3.5. Frank Robert Palmer (18), 1.3.3.6. Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik (18), 1.3.3.7. Laurel Brinton (18–19), 1.3.4. Serbokroatistička literatura (19–23), 1.3.4.1. Đuro Grubor (20–22), 1.3.4.2. Midhat Riđanović (22–23), 1.3.4.3. Projekat *Kontrastivna analiza engleskog i hrvatskog ili srpskog jezika* (23), 1.3.5. Zaključak (23–24), 1.4. Određivanje osnovnih termina u ovoj studiji (24–30), 1.4.1. Glagolski vid (25), 1.4.2. Tip glagolske situacije (*Aktionsart*) (26–30), 1.4.2.1. Aktivnosti (27–28), 1.4.2.2. Stanja (28), 1.4.2.3. Ostvarenja (28–29), 1.4.2.4. Dostignuća (29–30), 1.4.2.5. Zaključak (30). Napomene (30–31). 2. OSNOVE ZA REINTERPRETACIJU GLAGOLSKOG VIDA I TIPA GLAGOLSKE SITUACIJE U ENGLESKOM I SRPSKOM JEZIKU (32–60): 2.1. Engleski jezik (33–44), 2.1.1. Glagolski vid (33–38), 2.1.1.1. Progresivni i neprogresivni oblik (33–36), 2.1.1.2. Perfekat (36–38), 2.1.1.3. Zaključak (38), 2.1.2. Tip glagolske situacije (*Aktionsart*) (38–41), 2.1.2.1. Aktivnosti (39), 2.1.2.2. Stanja (40), 2.1.2.3. Ostvarenja (40–41), 2.1.2.4. Dostignuća (41), 2.1.2.5. Zaključak (41), 2.1.3. Primer analize teksta na engleskom jeziku (41–44), 2.2. Srpski jezik (44–57), 2.2.1. Glagolski vid (45–49), 2.2.1.1. Trajnost — trenutnost (45–46), 2.2.1.2. Svršenost — nesvršenost (46–49), 2.2.2. Tip glagolske situacije (*Aktionsart*) (49–55), 2.2.2.1. Nivoi značenja i tip glagolske situacije (50–52), 2.2.2.2. Aktivnosti (52–53), 2.2.2.3. Stanja (53–54), 2.2.2.4. Ostvarenja (54), 2.2.2.5. Dostignuća (54–55), 2.2.3. Primer analize teksta na srpskom jeziku (55–57), 2.3. Zaključak (57–59). Napomene (60). 3. GLAGOLSKI PREFIKSI U SRPSKOM JEZIKU, GLAGOLSKI VID I TIP GLAGOLSKE SITUACIJE (61–86): 3.1. Glagolski vid, tip glagolske situacije i morfologija srpskog jezika (62–63), 3.2. Prefiksacija / sufiksacija i tip glagolske situacije (64–81), 3.2.1. Glagoli s prefiksom i sufiksom (64–67), 3.2.1.1. Deminutivi i pejorativi (66–67), 3.2.2. Glagoli s prefiksom

детаљније у разматрање укључујем управо аспекатску конфигурацију. Уп. Антонић [у штампи а; у штампи б].

(68–81), 3.2.2.1. Prefiks *do-* (68–70), 3.2.2.2. Prefiks *za-* (70–71), 3.2.2.3. Prefiks *iz-* (71–72), 3.2.2.4. Prefiks *na-* (72–74), 3.2.2.5. Prefiks *od-* (74–76), 3.2.2.6. Prefiks *po-* (76–77), 3.2.2.7. Prefiks *pre-* (77–78), 3.2.2.8. Prefiks *pro-* (78–79), 3.2.2.9. Prefiks *s(a)-* (79–80), 3.2.2.10. Prefiks *u-* (80–81), 3.3. Funkcija prefiksa / sufiksa i tip glagolske situacije (81–82), 3.4. Prefiksacija i glagolski vid (82–84), 3.5. Zaključak (84–85). Napomene (86). 4. ENGLISKI JEZIK, GLAGOLSKI VID I TIP GLAGOLSKE SITUACIJE (87–121): 4.1. Engleski ekvivalenti srpskih glagola s prefiksima (87–100), 4.1.1. Prevođenje glagola s prefiksom *do-* (89–90), 4.1.2. Prevođenje glagola s prefiksom *za-* (90–91), 4.1.3. Prevođenje glagola s prefiksom *iz-* (91–92), 4.1.4. Prevođenje glagola s prefiksom *na-* (92–93), 4.1.5. Prevođenje glagola s prefiksom *od-* (93), 4.1.6. Prevođenje glagola s prefiksom *po-* (94), 4.1.7. Prevođenje glagola s prefiksom *pre-* (95–96), 4.1.8. Prevođenje glagola s prefiksom *pro-* (96), 4.1.9. Prevođenje glagola s prefiksom *s(a)-* (97), 4.1.10. Prevođenje glagola s prefiksom *u-* (97–98), 4.1.11. Zaključak o engleskim prevodnim ekvivalentima (98–100), 4.2. Engleska glagolska fraza i tip glagolske situacije (100–112), 4.2.1. Glagolske lekseme u engleskom jeziku i tip glagolske situacije (101–111), 4.2.1.1. Uticaj konteksta na tip glagolske situacije (102–106), 4.2.1.2. Engleski glagoli s prefiksom i frazni glagoli (106–111), 4.2.1.2.1. Engleski glagoli s prefiksom (106–109), 4.2.1.2.2. Engleski frazni glagoli (109–111), 4.2.2. Ostale strukture iz engleskog korpusa i tip glagolske situacije (111–112), 4.3. Engleska glagolska fraza i glagolski vid (112–119), 4.3.1. Engleski progresivni oblik (112–117), 4.3.2. Engleski perfekatski oblik (117–119), 4.4. Zaključak (119–120). Napomene (120–121). 5. ZAKLJUČAK (122–137): 5.1. Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku (122–132), 5.1.1. Anglistička, serbokroatistička i opštelingvistička literatura (123–127), 5.1.2. Engleski i srpski jezik — sličnosti i razlike (127–132), 5.1.2.1. Engleski jezik (127–129), 5.1.2.2. Srpski jezik (129–131), 5.1.2.3. Sličnosti i razlike (131–132), 5.2. Prilog mogućoj teoriji glagolskog sistema (132–136), 5.3. Završne napomene (136–137). Napomene (137). Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku — rezime (138–139). Aspect and Type of Verb Situation in English and Serbian — Summary (140–141). LITERATURA (142–148).

Иако граматичка категорија глаголског вида иде у ред оних есенцијалних граматичких категорија о којима темељна сазнања сежу још у античку граматичарску традицију, статус аспектологије до данас је начелно у кругу лингвистичких дисциплина остао недовољно прецизиран. Да ли је то аутономна лингвистичка дисциплина или, као оделит предметни сегмент, припада некој другој лингвистичкој / граматичкој дисциплини, и којој: морфологији, дериватологији, лексико-

логији, синтакси, семантици, синтаксичкој семантици? Од младограматичара у 19. веку, па готово кроз цео 20. век, то је пре свега последица, доминантно, повезивања појма глаголског вида / аспекта са начином формализације у конкретном језику. Наиме, појам глаголског вида везивао се пре свега за словенске језике, и будући да у тим језицима ова граматичка категорија остварује сасвим препознатљив облик граматикализације кроз систем афиксалних морфема — префикса и суфикса, глаголски вид се разматрао обично у оквиру морфологије и дериватологије (као, опет врло дуго, најчешће дела морфологије, или бар на размеђу морфологије и лексикологије) глаголских лексема. У том контексту упутно је, имајући у виду пре свега домаће прилике, обратити, на пример, пажњу на то да у рецентној синтези о творби речи у савременом српском језику, у другом делу, који је посвећен суфиксацији, Иван Клајн, говорећи о суфиксима за промену вида, каже да они заправо не граде нове глаголске лексеме, већ само лексеме које се разликују по граматичком обележју аспектуалности и да стога *видски суфикси сјадају у флексију глагола, ња њворба речи можда не би ни морала да се бави њима* [истакла И. А. — дакле, ако је у питању флексија глагола, онда би надлежна била морфологија (И. А.)].⁶ Истовремено занимљиво је и то да је ова граматичка категорија глаголских лексема, уз граматичку категорију рода именичких речи, она граматичка одлика која, за разлику од неких других, улази, по правилу, у обавезне елементе лексикографске одреднице глаголских лексема. Ипак, лексикологија се, по правилу, није подробније бавила глаголским видом, иако је лексикографска пракса упућивала на његову важност.⁷ Ни синтакса, па ни семантика, нису се до сада превише отимале за надлежност над глаголским видом, мада се никако не сме сметнути с ума чињеница да, уколико се у граматичким приручницима детаљније говорило о глаголском виду, онда се то чинило, по правилу, у основним назнакама у одељку посвећеном морфологији, а детаљније у одељку посвећеном синтакси, и то синтакси глаголских облика.⁸ Колебање у вези с природом категорије глаголског вида, као и у вези с надлежношћу појединих дисциплина, па и синтаксе, над глаголским видом већ дуго постоји у домаћој литератури, па је раније, у

⁶ Клајн 2003, 324–325.

⁷ У србистици, Ирена Грицкат је својевремено скретала пажњу управо на ту чињеницу. Уп. Грицкат 1957/58, 1957/58а, 1966/67, 1967, 1984/85. У контексту ове приче упућујем и на сасвим скори кратак осврт Милке Ивић на проблем лексикографског статуса видских парова — да ли их лексикографски обрађивати као једну или као две лексеме. Уп. Ивић, М. 2001 / Ivić, М. 2002.

⁸ Уп. Стевановић 1969¹/1979³, 528–545.

неким приликама, и експлицитно изражавано. У том смислу занимљиво је присетити се ранијих размишљања Ирене Грицкат: „Имперфективност и перфективност спадале би дакле, већ и по самој овој разлици која је изнета, *йоййуно и недвосмислено у лексику, у речник* [истакла И. А.]. Али ми знамо да човек не мора правити обавезну формалну разлику између те две категорије речи. Има језика који различито исказују ова два начина гледања на радње, док у другим спонтано ничу хомонимски парови. *Асйекай је, као шйшо видимо, ийак нешйшо шйшо је изнад йййања лексикализовања* [истакла И. А.]. А зашто? Вид је двојако гледање на радњу, и утолико је он субјективан — али неминовно двојако гледање, по природи ствари двојако и са неминовно различитим последицама тог двојства, и по томе је он објективан. Само се тако може објаснити зашто су два вида у неким језицима синтаксичка а у другим речничка категорија.“⁹ Или, нешто касније, Михаила Стевановића: „У словенским језицима, и у српскохрватском као једном од њих, та се разлика [разлика у глаголском виду] у неупоредиво највећем броју случајева огледа у облику глаголском, односно у глаголској основи, само у основи или у основи повезаној с одређеним префиксима или афиксима. И с обзиром на ту претежност везаности овога или онога вида за облик глаголски, систем вида с разлогом је у науци о језику сматран за морфолошку категорију. *Он је и за нас наравно йрейежно морфолошког каракйтера* [истакла И. А.]. Али, с једне стране, зато што другим глаголским системима: систему рода, времена, начина... као претежно синтаксичким, дајемо место у синтакси, — сматрамо да ни систем глаголскога вида не треба одвајати од осталих глаголских система, макар да је он претежно друкчијег карактера. С друге стране, како ћемо касније видети, има доста глагола у српскохрватском језику (а од њега се у овоме не разликују ни други словенски језици) чији се глаголски вид по морфолошким знацима не може одредити, јер су истог облика у оба вида. У контексту, у језичкој ситуацији у којој су употребљени, увек је, међутим, и без обзира на његов облик, могуће утврдити да ли је неки глагол свршен или несвршен. *А шй значи да глаголе ради одређивања њихова вида йреба йосмайрайи у вези с другим деловима реченице у којима су уйойребљени, да је глаголски вид, дакле, и синйаксичког каракйтера* [истакла И. А.].“¹⁰

⁹ Уп. Грицкат 1957/58, 30–31.

¹⁰ Уп. Стевановић 1969¹/1979³, 529. Иначе, овог питања се у две реченице дотакла и Душка Кликовац у свом сасвим кратком осврту на неке условљености поја-

И у словенском свету уопште може се наићи на таква колебања. Но, словенска лингвистика, нарочито русистика, полонистика и бохемистика, али и македонистика на пример, отишле су знатно испред србистике у проучавањима глаголског вида, и аспекта уопште, тако да је аспектологија нарочито последњих двадесетак година у словенској лингвистици врло заступљена и динамична област научног истраживања.¹¹

С друге стране, у неким другим, првенствено индоевропским језицима, попут енглеског, појам (глаголског) вида / аспекта дуго није практично ни разматран као валидан граматички појам (па се није ни отварао проблем дисциплинарне припадности), будући да нема јасно системски устоличену форму изражавања. Тек са интензивирањем типолошких истраживања и ширим увођењем у разматрање семантичких категорија (од краја шездесетих година 20. века), па имплицитно и когнитивно-семантичких концепата, сазрева уверење да се иза граматичке категорије вида / аспекта заправо крије одређена перспектива гледања на глаголску радњу, која је, с једне стране, везана за инхерентну глаголску семантику, у целини или само у одређеном сегменту, а с друге стране, за временску димензију глаголске радње, и да просто само треба трагати за тим које облике формализације она добија у појединачним језицима. Тако се долази до тога да појмовна садржина која се крије иза категорије глаголског вида не мора обавезно бити морфологизована, већ да она може бити исказана и на нивоу нпр. глаголске фразе или глаголског времена који су актуализовани у реченици, дакле у потпуности остварени на синтаксичко-семантичком нивоу. И надаље, уколико категорија глаголског вида и јесте морфологизована, дакле видљива у обличком — афиксалном или флексивном експоненту у лексичкој јединици, она своју потпуну оствареност испољава тек на синтаксичко-семантичком нивоу. Према томе, тек на том нивоу језичке структуре може уопште и започети озбиљније разматрање категорије глаголског вида, са, разуме се, у релевантним случајевима, узимањем у обзир и прагматичко-семантичких услова.¹²

вливања одговарајућег глаголског вида у зависности од објекта, одговарајуће одредбе или чак субјекта у говорном исказу, које је својевремено била запазила предајући српски као страни језик. Уп. Klikovac 1996.

¹¹ О томе довољно говори већ и податак да у оквиру Комисије за проучавање граматичке структуре словенских језика Међународног славистичког комитета ради посебна поткомисија која разматра питања аспектологије.

¹² У словенској аспектолошкој литератури актуелна схватања увелико иду за тим да појам аспекта узимају шире но што је то чинила традиционална граматика и

Док је, дакле, појам глаголског вида, схваћен и као граматичка категорија, предмет дискусије још од најранијих занимања за природу језичких појава, дотле је појам *iiiij глаголске ситуације* (*/ природа глаголске ситуације / глаголска ситуација*), који се, најчешће, везује за инхерентну лексичку семантику глаголских лексема, сразмерно новијег датума и по свој прилици непосредно се везује за обнову филозофских разматрања језика око половине 20. века. Данас бисмо могли рећи да се заправо тај појам односи на незаобилазни сегмент укупне прагматичке ситуације који се тиче природе човекових активности, његових стања и збивања у природној околини, односно човековог поимања апстрактних операција. У традиционалној, па и у новијој литератури о глаголском виду (чешће) или о глаголима као класи речи (ређе), с једне стране, за различита семантичка обележја у вези с инхерентном лексичком семантиком глагола, срећу се различити термини [ниједан се није у потпуности усталио]: понајчешће *Aktionsart* — немачки термин којим се најпре означавао појам глаголског вида (од друге половине 19. века), а тек касније овај термин почиње да се користи да значи нека лексичка обележја глагола; потом нпр. *сiюсобы дейсiвiя* — руски термин¹³ или *глаголски лик* — термин који се користи у српској граматичкој литератури¹⁴. С друге стране, појмовни садржај који стоји иза ових термина није идентичан, а и они аутори који користе термин *Aktionsart* не покривају њиме увек исти појмовни садржај. Тип глаголске ситуације само по најопштијем одређењу одго-

стоје на становишту да се природа аспекатских значења не може на прави начин сагледати ван синтаксичко-семантичког, па и текстуалног и прагматичког контекста. Подсећам, на пример, да теорија функционалне граматике аспектуалност третира као засебну групу функционално-семантичких поља у којој, када је у питању руски, и други словенски језици, „централну роль среди средств выражения аспектуальных отношений играет грамматическая категория вида“ (Теория функциональной грамматики 1987, 42) — дакле, глаголски вид је само једно од средстава за изражавање аспекатских односа. А пољски синтаксичар Станислав Каролак, заступајући когнитивно-семантичко полазиште, уводи појам видске конфигурације упућујући, између осталог, тиме и на значај контекста за реализацију глаголског вида и аспекатске ситуације уопште. Током деведесетих година Каролак је објавио више значајних радова из аспектологије. Овом приликом скрећем пажњу само на три важна зборника радова о словенском виду чији је био главни редактор, уп. Каролак (ред.) 1995, 1997 и Каролак, Спасов (ред.) 1998. Сасвим кратак, али врло информативан преглед теоријских полазишта у истраживањима словенског вида даје Dickey 1995.

¹³ Уп. „С термином 'способы действия' связывается представление о том как происходит действие, каков способ его осуществления во времени“ (Теория функциональной грамматики 1987, 63 [на страницама које следе може се погледати разуђена типологија овог семантичког поља у руском језику]).

¹⁴ Уп. Стевановић 1969¹/1979³, 528–545.

вара наведеним терминима — ради се, наиме, у свим случајевима о упућивању на један аспект лексичке семантике глагола која се укршта с категоријом глаголског вида, али према специфичнијим класама између ових термина нема подударања.

Истраживши најважније налазе о овим двама појавама везаним за глаголске лексеме које доноси релевантна литература у другој половини 20. века (до почетка 90-их), дакле сучеливши интерпретације различитих аутора, приступе различитих теоријских утемељења, те податке проистекле из анализе различитих језика других аутора, и придодавши свему томе налазе до којих је дошао анализом корпуса српских глагола (овај део корпуса састојао се од глагола с десет префикса — *до-*, *за-*, *из-*, *на-*, *од-*, *по-*, *пре-*, *про-*, *с(а)-*, *у-* одабраних на основу њихове фреквенције; укупно је анализи подвргнуто 3604 глагола с наведеним префиксима, од тога главнину корпуса, 2692, чинили су глаголи само с префиксом, а мањи део, 912, глаголи с префиксом и суфиксом или инфиксом) и њихових енглеских преводних еквивалената, Новаков се најпре определио за реинтерпретацију традиционалног схватања глаголског вида и за узимање у разматрање сета посебних општијих семантичких обележја глаголских лексема, што је обележио термином *iii* глаголске ситуације, а потом је укрстио граматичку категорију глаголског вида и лексичку категорију тип глаголске ситуације и преко три семантичка микрообележја успоставио одговарајући, по свему судећи у веома високом степену валидан, систем у који се могу сместити глаголске лексеме / одговарајуће синтаксичке структуре видски обележене. При том треба нагласити да циљ није био испитати денотативна семантичка обележја, већ дистинктивна обележја која омогућавају да се тип глаголске ситуације издвоји из целокупне глаголске семантике, а то је учињено путем одговарајућих синтаксичких тестова.

Глаголски вид се, дакле, узима као граматичка категорија која се у српском (као словенском језику) испољава већ на морфолошко-лексичком нивоу, и то код оних глаголских лексема које формирају двочлани или чак трочлани микросистем видски обележених јединица, или на синтаксичко-семантичком нивоу, код оних глаголских лексема које на морфолошко-лексичком нивоу нису видски обележене (овде нису посебно разматране), док се у енглеском (као германском језику) испољава искључиво на синтаксичко-семантичком нивоу, и то непосредно у сегменту глаголске фразе или глаголског облика. Суштина реинтерпретације традиционалног схватања глаголског вида¹⁵ јесте у

¹⁵ Иначе, до реинтерпретације традиционалног схватања глаголског вида долазило се постепено, паралелно и у славистичкој и у англистичкој литератури, од по-

томе да се дихотомија имперфективност (несвршеност) — перфективност (свршеност) у бити не заснива на обележјима трајање (+) — трајање (–) (или, по неким тумачењима, неограничено трајање — ограничено трајање), већ да је она прототипски заснована на обележјима названим *структура* — *целина*.¹⁶ То заправо значи да је за ИМПЕРФЕКТИВНОСТ централна особина то да указује на човекову концептуализацију глаголске радње као ситуације која је *дељива у временској димензији*, а да је, насупротив томе, за ПЕРФЕКТИВНОСТ централна особина то да указује на човекову концептуализацију глаголске радње као ситуације која је *НЕдељива у временској димензији*. Тако, на пример, у српском језику одређено понашање имперфективних и перфективних глагола на синтаксичко-семантичком нивоу индиковано је управо овим обележјима. Глаголску радњу коју поимамо као структуру (дељиву у временској димензији) можемо фазно сегментира-

ловине 20. века па наовамо, али ни у једној ни у другој лингвистичкој средини, посебно када су у питању релевантни граматички приручници, она није до данас у потпуности инкорпорирана. Уп. као први у низу Dostál 1954; потом неке раније радове руских лингвиста: Маслов 1948, 1961, 1965, 1984. и Маслов (ред.) 1962; Бондарко, Буланин 1967, Бондарко 1971; или нпр. Riđanović 1976; Comrie 1976; Dahl 1987; Brinton 1988. У сербокроатистичкој литератури, истина само од стране врло пажљивог и стрпљивог читаоца, наговештаји интерпретације нешто другачије од традиционалне могу се запазити код Gruboga 1953, а врло је занимљиво погледати коментаре М. Стевановића о тумачењима глаголског вида које дају, између осталих, Маслов и Бондарко у неким од поменутих радова (уп. Стевановић 1969¹/1979³, 530–531, напомене: нарочито 1 и 3). Свакако ваља рећи да се први свеобухватнији покушај реинтерпретације глаголског вида код аутора са некадашњег српскохрватског језичког простора може наћи код Риђановића у књизи *A Synchronic Study of Verbal Aspect in English and Serbo-Croatian* из 1976. Међутим, ова његова књига, судећи бар по литератури [нисам успела доћи до податка да ли је у своје време приказивана], није имала већег одјека у домаћој стручној јавности. Да ли је разлог томе било неприхватање концепције коју је нудила, привремена незаинтересованост за аспекатску проблематику или можда неспремност да се поново озбиљније разматра тако сложен језички проблем (за какав је одувек важи проблем глаголског вида), или напросто необавештеност да је објављена у Америци, на енглеском језику, књига која се бави и глаголским видом у српскохрватском језику, тешко је данас рећи. Индикативно је свакако то да су и Риђановићева и позната Комријева (Comrie) књига о аспекту, које, обе, нуде врло сличну концепцију глаголског вида, објављене исте године. Поред Риђановића, контрастно у енглеском и српскохрватском језику, глаголским видом, аспектом и глаголским временом, бавио се и Борис Хлебец у својој књизи *Aspects, Phases and Tenses in English and Serbo-Croatian* (уп. Hlebec 1990). И ова је књига, чини ми се, остала до сада недовољно запажена међу домаћим лингвистима (мада је својевремено представљена и свесрдно препоручена, уз сугестију чак да буде и преведена са енглеског језика — уп. Ивић, М. 1993), а свакако је важна библиографска одредница и за аспектологију српског језика.

¹⁶ Riđanović 1976, према глаголском виду, српскохрватске глаголе је поделио на *штошћивне* — перфективне / целине и *нештошћивне* — имперфективне / структуре.

ти, а ону коју поимамо као целину (недељиву у временској димензији) не можемо фазно сегментирати, па се отуда семикопулативни фазни глаголи могу комбиновати с имперфективним глаголима, а не могу с перфективним. Или, у двопрдикатским структурама с клаузом с везником ДОК / КАДА и имперфективном прдикацијом матрична прдикација (= управна / прдикација основне структуре) може остварити однос и потпуне и делимичне симултаности у зависности од тога да ли је имперфективна или перфективна. С друге стране, перфективни глаголи у једнопрдикатским структурама могу бити комбиновани са прилозима којима се упућује на целовитост радње (*сасвим, њојиуно, до краја*), а имперфективни глаголи то не могу; а нпр. у двопрдикатским структурама перфективни глаголи у клаузи нпр. с везником КАДА или ПОШТО, НАКОН ШТО, ЧИМ могу постериорно одређивати матричну прдикацију, а имперфективни глаголи то не могу.

ТИП ГЛАГОЛСКЕ СИТУАЦИЈЕ, и у српском и у енглеском језику, јесте лексичка категорија и односи се на природу саме радње, односно на то да ли глаголска радња представља *активност* (activity), *стање* (state), *остварење* (accomplishment) или *достигнуће* (achievement).¹⁷ Ова четири типа глаголске ситуације диференцирају се на основу три релевантна семантичка микрообележја, и то *стајивност*, *иљање* и *циљ*. Сваки тип глаголске ситуације одликује се тачно одређеном комбинацијом три микрообележја са одговарајућим предзнаком (+) / (-), и истовремено он индикује одговарајуће синтаксичко-семантичко понашање глаголских лексема. Из тога следи и да је тип глаголске ситуације проверљив уз помоћ одговарајућих синтаксичко-семантичких тестова. АКТИВНОСТИ су ситуације које подразумевају процес и развој, могу да трају извесно време и састоје се од динамичних сегмената истог квалитета, тј. ниједан од њих не представља природан крај или циљ ситуације. Активности одликују обележја: *стајивност* (-), *иљање* (+), *циљ* (-), а типични су нпр. глаголи *иљивати*, *иљчати*, *ходати*. СТАЊА су ситуације које не подразумевају процес и развој, могу да трају извесно време, немају сегменте, па нема ни индикације природног краја или циља. Стања одликују обележја: *стајивност* (+), *иљање* (+), *циљ* (-), а типични су нпр. глаголи *знати*, *вољети*, *иоседовати*. ОСТВАРЕЊА су ситуације које

¹⁷ Ове четири опште прагматичко-семантичке класе глаголских радњи својевремено је издвојио и дефинисао филозоф Зено Вендлер у свом данас већ класичном, антологијском тексту „Verbs and Times“, који је први пут објављен 1957 (Vendler 1957), а потом у нешто ширијој верзији 1967 (Vendler 1967). Важност овога текста потврђује и чињеница да је прошле године он поново штампан, и то као први по реду у хрестоматији *The Language of Time — A Reader* 2005.

подразумевају процес са сегментима који нису истог квалитета, трају одређено време и теже циљу, тј. постоји завршни квалитативно друкчији сегмент као природан завршетак ситуације. Остварења одликују обележја: *сјатайивност* (-), *трајање* (+), *циљ* (+), а типични су нпр. глаголи *нацртајти*, *насликајти*, *прейрчајти*, *скувајти*. ДОСТИГНУЋА су тренутне ситуације које теже циљу. Одликују их обележја *сјатайивност* (-), *трајање* (-), *циљ* (+), а типични су нпр. глаголи *наћи*, *скочијти*, *шутинујти*, *изгубијти*. Семантичка обележја као што су нпр. итеративност, деминутивност, аугментативност, пејоративност, сативност и сл. нису се показала као дистинктивна, већ имају статус додатних семантичких микрообележја.

Укрштањем граматичке категорије глаголског вида и лексичке категорије тип глаголске ситуације долази се до тога да, у српском језику, имперфективност покрива активности и стања, а перфективност остварења и достигнућа, као и да су имперфективност и перфективност у опозицији само на основу микрообележја циљ. Имперфективност има обележје циљ (-), а перфективност има обележје циљ (+). Имперфективност увек има обележје трајање (+), а перфективност може имати и обележје трајање (+), док перфективност увек има обележје стативност (-), а имперфективност може имати и обележје стативност (-). Отуда произилази да је трајање важна одлика имперфективности али не и дистинктивна у односу на перфективност, као и да је стативност важна одлика перфективности али не и дистинктивна у односу на имперфективност.

Коначно у овако постављеном теоријском оквиру анализа српских глагола с префиксима *до-*, *за-*, *из-*, *на-*, *од-*, *по-*, *пре-*, *про-*, *с(а)-*, *у-* пружила је Новакову и емпиријске податке да дође до неких општијих закључака у вези са префиксацијом и суфиксацијом. Између осталог да се префиксација, а једним делом и суфиксација, повезује пре свега с типом глаголске ситуације, јер се додавањем префикса и суфикса у готово свим случајевима најпре мења тип глаголске ситуације у односу на основни глагол, а тек посредно и глаголски вид. У преко 90% случајева префикс се додаје на основни глагол који денотира активност, осталих 10% јесу стања и достигнућа. Префиксацијом, активности и стања мењају релевантна дистинктивна обележја, па тиме и тип глаголске ситуације, и постају достигнућа (чешће) или остварења (ређе). Достигнућа, међутим, након префиксације не мењају релевантна дистинктивна обележја, дакле остају достигнућа, а стичу само нека од додатних семантичких обележја. Суфиксацији подлежу и глаголи без префикса и глаголи с префиксом. Уз глагол без префикса, у врло малом броју случајева, суфикс може променити тип си-

туације — нпр. ако је основни глагол достигнуће или остварење, суфиксацијом постаје активност (*казниџи — кажњаваџи*), или ако је основни глагол активност, суфиксацијом постаје достигнуће (*шайџаџи — шайнуџи*), а у далеко већем броју случајева суфиксацијом се не мења тип глаголске ситуације већ се уносе само додатна семантичка обележја, нпр. деминутивност (*грисџи — грискаџи*), или пејоративност (*глумиџи — глумайџи*). Суфиксацијом већ префиксираних глагола, по правилу, долази до промене типа глаголске ситуације па остварења и достигнућа постају активности, при том често са додатним обележјем понављања (*докоџаџи — докојаваџи*).

Овим приказом, с нешто ширим додатним коментарима о теми од уобичајеног, намера ми је била трострука. Прво, да упознам стручну јавност с овом књигом. Друго, да првенствено укажем на, по мом суду, значај овог истраживања за аспектолошка проучавања српског језика (и због решења које нуди и због подстицаја за даљи рад) будући да је њих у србистици до сада било релативно мало у поређењу са другим славистичким областима, али и са другим лингвистичким традицијама (стога сам представила најважније резултате анализе само српског корпуса¹⁸). И треће, да скренем пажњу на важност решавања „статуса“ глаголског вида, аспекта, семантичког поља аспектуалности, односно аспектологије, и потребу да се овом, за граматичку структуру српског језика, врло важном сегменту, у србистици посвети знатно више истраживачке пажње, и у теоријском и у емпиријском смислу.¹⁹

ЛИТЕРАТУРА

- Antonić, Ivana 2001. *Vremenska rečenica*. Novi Sad — Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Антонић, Ивана [у штампи а]. Темпорална детерминација номиналном формом у инструменталу у стандардном српском језику. *Slavia Meridionalis. Studia*

¹⁸ Детаљнији осврт на англистички и контрастивни аспект ове књиге овога пута је морао изостати. Њима би уосталом требало да се позабаве компетентнији — англисти контрастивисти.

¹⁹ Напомињем да П. Пипер у рецентној синтакси савременог српског језика, у делу „Од садржаја ка облицима просте реченице“, чији је аутор, није пропустио да да основне информације о односу темпоралности и аспектуалности (и то у завршном делу одељка посвећеном темпоралности), осврћући се при том пре свега на неке случајеве исказивања аспектуалности у простој реченици средствима која нису глаголски вид. Свакако да је један од разлога што овим питањима ни том приликом није посвећено више пажње то што нема довољно новијих, обимнијих истраживања глаголског вида, и шире аспекта, на материјалу српског језика. Уп. Пипер, Антонић, Ружић, Танасић, Људ. Поповић, Тошовић 2005, 780–783.

- linguistica. Slavica et balcanica*, 6, red. Stanisław Karolak, Warszawa: Instytut slawistyki Polskiej akademii nauk.
- Антонић, Ивана [у штампи 6]. Темпорална детерминација номиналном формом у акузативу у стандардном српском језику. *Зборник радова „Савремени српски језик у свејилу савремене когнитивне лингвистике“*. Београд: САНУ, Одељење језика и књижевности.
- Бондарко, А. В., Буланин Л. Л. 1967. *Русский глагол*. Ленинград.
- Бондарко, А. В. 1971. *Вид и время русского глагола (значение и употребление)*. Москва.
- Brinton, Laurel 1988. *The Development of English Aspectual Systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vendler, Zeno 1957. Verbs and Times. *The Philosophical Review*, LXVI, 143–160.
- Vendler, Zeno 1967. *Linguistics in Philosophy*. Ithaca: Cornell University Press.
- Грицкат, Ирена 1957/58. Неколико запажања о глаголском виду. *Pitanja književnosti i jezika* (Sarajevo), IV–V, sv. B, 29–41.
- Грицкат, Ирена 1957/58а. О неким видским особеностима српскохрватских глагола. *Јужнословенски филолог* (Београд), XXII, 65–130.
- Грицкат, Ирена 1966/67. Префиксација као средство граматичке (чисте) перфективизације. *Јужнословенски филолог* (Београд), XXVIII/1–2, 185–224.
- Грицкат, Ирена 1967. Шта даје за проучавање глаголске семантике чиста (граматичка) перфективизација путем префиксације. *Наш језик* (Београд), XVI/3, 119–126.
- Грицкат, Ирена 1984/85. Одлике глаголског видског парњаштва као семантички индикатори. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад), XXVII–XXVIII, 197–203.
- Grubor, Đuro 1953. *Aspektna značenja*. Zagreb: JAZU.
- Dahl, Östen 1987. *Tense and Aspect Systems*. Oxford: Basil Blackwell.
- Dickey, Stephen M. 1995. Aspect and Verbal Nouns in Slavic. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад), XXXVIII/2, 19–41.
- Dostál, Antonín 1954. *Studie o vidovém systému v staroslověňštině*. Prague.
- Ивић, Милка 1993. *Boris Hlebec, Aspects, Phases and Tenses in English and Serbo-Croatian*. Graz (Grazer Linguistische Monographie 8), 1990, 193. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад), XXXVI/1, 185–188.
- Ивић, Милка 2001. Отзв. „видским парњацима“ — из новог угла. *Јужнословенски филолог* (Београд), LVII, 1–5. [Прештампано у: Ivić, Milka 2002, 62–67.]
- Ivić, Milka 2002. *Red reči. Lingvistički ogledi, četiri*. Београд: XX vek.
- Каролак, Станислав (ред.) 1995. *Семантика и структура славјанског вида. I*. Kraków: Wyd. Naukowe WSP.
- Каролак, Станислав (ред.) 1997. *Семантика и структура славјанског вида. II*. Kraków: Wyd. Naukowe WSP.
- Каролак, Станислав, Спасов Људмил (ред.) 1998. *Семантика и структура на словенској вид. 3*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, Катедра за македонскиот јазик и јужнословенски јазици.
- Клајн, Иван 2002. *Творба речи у савременом српском језику. Први део. Слагање и префиксација*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Матица српска, Институт за српски језик САНУ.

- Клајн, Иван 2003. *Творба речи у савременом српском језику. Други део. Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Матица српска, Институт за српски језик САНУ.
- Klikovac, Duška 1996. О glagolskom vidu u srpskohrvatskom jeziku iz drugog ugla. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад), XXXIX/1, 135–139.
- Маслов Јо. С. 1948. Вид и лексическое значение глагола в современном русском литературном языке. *Известия АН СССР. Ср. лит. яз.* 6, 303–316.
- Маслов Јо. С. 1961. Роль так называемое перфективации и имперфективации в процессе возникновения славянского глагольного вида. *Исследования по славянскому языкознанию*. Москва. 165–195.
- Маслов Јо. С. (ред.) 1962. *Вопросы глагольного вида*. Москва.
- Маслов Јо. С. 1965. Система основных понятий и терминов славянской аспектологии. *Вопросы общего языкознания*. Ленинград. 53–80.
- Маслов Јо. С. 1984. *Очерки по аспектологии*. Ленинград.
- Пипер, Предраг, Антонић Ивана, Ружић Владислава, Танасић Срето, Поповић Људмила, Гошовић Бранко 2005. *Синџакса савременога српског језика. Простја реченица*. У редакцији Милке Ивић. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- Riđanović, Midhat 1976. *A Synchronic Study of Verbal Aspect in English and Serbo-Croatian*. Cambridge: Slavica Publishers, Inc.
- Стевановић, Михаило 1969¹/1979³. *Савремени српскохрватски језик (Грамађички системи и књижевнојезичка норма)*. II Синџакса. Београд: Научна књига.
- Теория функциональной грамматики 1987. *Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис*. Ленинград.
- The Language of Time — A Reader* 2005. Ed. by Inderjeet Mani, James Pustejovsky, Robert Gaizauskas. Oxford University Press.
- Hlebec, Boris 1990. *Aspects, Phases and Tenses in English and Serbo-Croatian*. Graz (Grazer Linguistische Monographie 8).
- Comrie, Bernard 1976. *Aspect. An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: Cambridge University Press.

Нови Сад

Ивана Анђонић

Язык. Сознание. Культура. Сборник статей / Под редакцией
Н. В. Уфимцевой, Т. Н. Ушаковой. Москва, Калуга: ИП Кошелев А. Б.
(Издательство «Эйдос»), 2005. 400 с.

Зборник чланака **Језик. Свест. Култура** представља резултат рада сталног семинара при одељењу психолингвистике Института за лингвистику Руске академије наука. Овај семинар постоји већ једанаест година и бави се питањима из области језичке свести, а у њему учествују психолози, психолингвисти, филозофи, лингвокултуролози и стручњаци за патологију дечјег говора. Радови представљају, у ствари, неку врсту извештаја широј лингвистичкој и психолошкој публици о пројектима у којима аутори учествују.

Велики број чланака базиран је на материјалу бројних асоцијативних речника словенских језика који су се појавили у последње време, јер се сматра да се на основу њега може добити најпотпунија слика језичке свести савремених говорника, другачије тешко доступна истраживању. У Зборнику су представљени радови посвећени фундаменталним теоријским проблемима језика као средства комуникације (овде посебно издвајамо чланак Т. Н. Ушакове, којем ћемо касније посветити нешто више пажње), а значајно је да многи од њих, судећи по по садржају, а и коментарима самих аутора, представљају почетак дугорочнијих истраживања језика претежно са когнитивног аспекта.

Зборник садржи тридесет пет радова, предговор једне од уредника, Н. В. Уфимцеве, и информације о ауторима. Подељен је у четири целине: *Језик, свест, култура — проблеми теорије, Онтогенеза језичке свести: норма и психологија, Етнокултурна изражавања језичке свести и Текст и језичка свест*.

Чланак Т. Н. Ушакове „*Структура језика и организација говорног процеса*“ (7–19) представља изузетно интересантан, и, чини се, успешан корак ка решавању основног проблема психолингвистике — односа мишљења и његове спољашње манифестације. Ушакова даје хипотетички модел — схему језичког механизма у коју су укључени

језички блок са својим елементима, и, преко кумулативно-иницирајућег блока, когнитивни блок у који улазе образовање говорника, интелектуалне операције и репрезентативне структуре које су условљене непосредним утицајем спољашњег света — окружења. Проблем на који начин мозак као физички орган може да оперише феноменима субјективног плана, на пример субјективношћу и разумевањем, Ушакова решава укључивањем фактора чији су елементи интелектуално и емоционално стање индивидуе у моменту упознавања са датом речи. Аутор механизам актуелног именовања, који се састоји од менталне компоненте и лексикона говорника, представља као усклађивање тренутних *'активна свесћи'* (сликовних, појмовних, вербалних) и семантичке структуре речи, у којој се дуго чува меморија о ранијим *'активним свесћима'* и другим усвојеним утисцима у вези са датом речи, тако да се, када се они ускладе, дешава збрајање њихове активности, што изазива актуализацију целокупне структуре логогена, укључујући звучаче и друге компоненте које одговарају актуелном мисаоном процесу. На тај начин се мисао материјализује. Сам чин актуелног именовања је први корак у вербализацији. За њим следе други говорни процеси којима се изражавају односи међу објектима, њихова карактеристика итд.

Значајно место у језичком механизму заузимају процеси репродуктивног карактера, што потврђују и подаци асоцијативних речника који указују на постојање стандардног начина повезивања лексема. Издвајање логогена именице, на пример, изазива активирање одговарајућег поља у асоцијативно-вербалној мрежи, које се може састојати из различитих других на одређени начин са њим повезаних лексема (синонима, антонима, хомофона), вербалних клишеа, конструкција итд. Да би се изразила актуелна интенција која је још неоформљена, најпре се мора *'лутати'* по асоцијативно-вербалној мрежи, а онда се у финалној етапи формулисања мисли издвојене лексичке јединице у складу са граматичким правилима повезују у синтаксичке структуре. У процесу вербализације заједно делују фактор интелекта и језичког механизма, што аутор представља као *'играње интелекта за речју у складу са смислом и њојашњом намером, њи чему говор и језик нуде сјектор њојашњих, унапред сјремљених номинација.'* Продуктивност у смислу стварања нове мисли, новог виђења стварности, је прерогатив интелекта. Језички механизам обезбеђује поље језичких могућности, а интелект их бира у складу са интенцијом, комуникативном ситуацијом, естетским осећањем и другим критеријумима.

Проблемима сличне природе (односу између мишљења и говорења) су посвећени и радови Е. Ф. Тарасова (*Генерисање говора: ве-*

лики *йрограм*: 32–42), и И. В. Корољове (*Психолингвистички механизми разумевања говора код глувих након кохлеарне имплантације*: 43–60), која је установила постојање психолингвистичких и когнитивних механизма при поновном успостављању разумевања говора пацијената који су изгубили слух у каснијим периодима живота.

Експерименти И. А. Стернина (*Функционална композиција значења речи у језичкој свесћи*: 70–83) су били усмерени на утврђивање односа између стилске и функционалне компоненте значења са аспекта савремених говорника. Резултати указују на постојање стилске диференцијације лексике која је једноставнија од традиционално прихваћеног и у речницима коришћеног система обележавања лексема и своди се на три члана: *књижевно, разговорно и ненормативно*, што би могло да има утицаја на будући рад лексикографа.

Когнитивни модел истраживања индивидуалног значења речи је предмет рада И. А. Бубнове и А. П. Клименко (84–93), које су експериментално утврдиле постојање зависности когнитивне структуре од општег интелектуалног нивоа испитаника.

У другом делу Зборника, *Онтогенеза језичке свесћи: норма и психологија*, централно место заузима чланак С. С. Белове *Индивидуалне појаве у раној фази развоја говора* (99–109), у којем су приказани резултати праћења развоја детета у првих двадесет месеци живота. Покушај да се укаже на могућност дијагностиковања аномалија у развоју говора код деце у најранијем узрасту, као и сугестије за профилаксу код постојања фактора ризика за говорну патологију су дати у раду А. В. Бељакова и Л. И. Бељакове (110–117), а М. Н. Коваљова пише о говорној активности деце у нижим разредима основне школе и о психолошким условима за њен развој (125–135). Исти узраст деце је предмет истраживања Н. А. Лемјаскине (153–164), која је анализирала обимни материјал добијен методом субјективне дефиниције и описала неке од комуникативних категорија у свести испитаника овог узраста (комуникација, љубазност), а дала је и опис комуникативног идеала у виђењу испитаника овог узраста. В. Е. Голдин се бави типологијом узрасне динамике асоцијативних поља представљених у *Асоцијативном речнику ученика Сарайова и Сарайовске области* (165–173), а исти материјал користе и А. В. Кленова која пише о томе како испитаници изражавају оцену (183–192), и Т. С. Колбинева у анализи случајева када они нису реаговали на стимулус (193–197).

А. П. Сдобнова пише о развоју индивидуалног тезауруса (174–182) користећи резултате експеримента спровођеног користећи исте вербалне стимулусе на испитанику у три наврата, док је рад А. В. Федченко посвећен променама у асоцијативном пољу речи *љубав* у је-

зичкој свести руских и америчких адолесцената (198–204) прелаз према трећем поглављу, *Етнокултурна исцртавања језичке свести*.

Веома занимљив рад Н. В. Уфимцеве *Археологија језичке свести: први резултати* (205–216) је заснован на материјалу *Руског асоцијативног речника* и резултата реконструкције језичке свести говорника из XI и XII века, коју је сачинила Т. И. Вендина на основу *Славословенског речника*. Уфимцева посматра развој и промену, односно постојаност, система вредности у руском народу. Према аутору, централни појмови у језичкој свести говорника су били и остали *човек, колектив, сјаниште, рад*, појмови из сфере менталне активности (*мисли, размисли*), комуникација (*реч, говори*), *власт* и *носиоци власти* (са врло интересантним разликама у схватањима предака и савременика).

И. Ју. Марковина и Т. А. Васиљченко пишу о културној константи *свој-туђ* на аксиолошкој оси модела света и анализирају елементе вербалног и невербалног аспекта „туђе“ културе (у овом случају енглеске, према „својој“, руској) који изазивају реакцију неразумевања, неслагања или одбијања — тзв. етнопсихолингвистичке лакуне (217–229). О „свом“ међу „својима“ пише и О. В. Баљасникова (298–307), која у анализи користи материјал *Руског асоцијативног речника* и савремене периодике. Сличности и разлике у језичкој свести словенских народа (руског, белоруског, украјинског и бугарског) на основу материјала *Словенског асоцијативног речника* истражују Н. В. Сабуркина и А. Г. Сонин (230–245), идеју хронотопа и структуру руске језичке свести на материјалу *Руског асоцијативног речника*, као њеном најпотпунијем моделу, представља Н. С. Сергиева (246–256), а Н. Л. Чулкина пише о стереотипима социјалних улога у језичкој свести руских говорника, и прати њихов развој у последњим деценијама 20. века (257–269).

Детаљан опис начина на који су се користила средства информационе технологије приликом обраде података за израду асоцијативних речника руског, белоруског, бугарског, украјинског, шпанског, казахског и немачког језика даје Г. А. Черкасова (308–318), а рад Ју. Н. Филиповича је посвећен истој теми: употреби информационе технологије при изради *Лингвокултурног тезауруса руског језика* (319–334).

Последњи, четврти део Зборника под називом *Текст и језичка свест* чини шест чланака. Ју. А. Сорокин се бави питањем „*пресинга антропоморфизма*“ у организацији текста (335–340), а И. Г. Овчиникова пише о когнитивном статусу категорије таксиса (377–385). Велики део ове целине чине радови који се баве контент-анализом. Кон-

тент-анализа аутобиографског текста као средство у психодијагностици у поређењу са тестом личности је предмет рада Г. Ју. Малкове и Н. А. Алмаева (341–352), а анализом исказа емиграната без посла у Немачкој се бави Н. Б. Михајлова (353–364). Тематске центрације у исказима особа у процесу развода брака или већ разведених истражује Н. В. Гришунина (365–376). Поглавље завршава чланак Е. В. Харченко и Е. В. Бабкине *Посредан међусобни ујтицај [језика] њрофесионалаца и њрофесионалаца (лаика)* који се бави анализом упутстава за употребу медицинских препарата.

Зборник *Језик. Свест. Култура* на најбољи начин показује потребу мултидисциплинарних истраживања сложеног феномена као што је језик, који је, видели смо, у неким радовима објекат, у неким средство, а у неким циљ истраживања. Широки дијапазон тема којима се аутори баве има заједнички циљ: покушати да се открије и покаже начин на који људи, креирајући и користећи језик, виде свет око себе и своје место у њему. Сигурни смо да ће и наши лингвисти у неким од овде представљених радова пронаћи подстицај за слична истраживања у српском језику, која би увећала наш допринос свеопштем старању бројних стручњака да на успешан начин објасне везу између мишљења и његове спољне манифестације — језика.

Нови Сад

Марија Стефановић

Арто Мустайоки, *Теория функционального синтаксиса. От семантических структур к языковым средствам*, Москва: Языки славянской культуры, 2006, 503 с.

Ова најновија теорија функционалне синтаксе плод је дугогодишњег теоријско-лингвистичког и практично-методичког рада једног од најпознатијих савремених светских русиста Финца Арта Мустајокија. Намењена лингвистима, на првом месту предавачима и студентима, она је такође доступна и другим заинтересованим читаоцима јер је написана одличним, јасним стилем, није сувише оптерећена схемама, скраћеницама, табелама, класификацијама и сл., те се може лако пратити.

Циљ аутора био је да, спајајући најбоље традиције руске и западне лингвистике, створи систематичну теорију функционалне синтаксе која ће доследно спровести принцип издвојен у поднаслову књиге: од семантичких структура ка језичким средствима, тј. од значења ка форми. Аутор излаже теорију функционалне синтаксе која се састоји од три етапе: 1. утврђивања основе описа: семантичких структура и семантичких категорија, 2. описа оних језичких средстава која се могу користити приликом изражавања утврђених семантичких структура и категорија, и 3. одређивања могућих ограничења у употреби тих језичких средстава. То му, по нашем мишљењу, и полази за руком, јер се не упушта у превише аналитичко уситњавање значења, а ипак свеобухватно приступа језичком материјалу.

Књига је подељена на три целине. У првој су изложене теоријске основе функционалне синтаксе и третирају се општа питања лингвистике и језика: значење, језички знак и сл. Градећи своју теорију функционалне синтаксе, аутор врши анализу и других блиских концепција (функционалне граматике А. Бондарка, концепције Золотове, Всеволодове, Мељчука и др.) и наводи сличности и разлике између њихових теорија функционалне синтаксе и оне коју он излаже. Ако пођемо од тврђења М. В. Всеволодове да данас постоје два крила

функционалне граматике: академско, теоријско, коју најбоље оличавају радови А. В. Бондарка и Г. А. Золотове, и универзитетско, примењено (које је представљено, поред других, и њеним радовима), могли бисмо бити у недоумици у које крило да укључимо теорију функционалне синтаксе А. Мустајокија. По свему судећи, и Мустајокију је, као и Всеволодовој, успело да споји на веома добар начин ова два приступа језику. А. Мустајоки, за разлику од А. В. Бондарка и М. В. Всеволодове, не посматра семантичке категорије у контексту функционално-семантичких поља, он термин „поље“ уопште не користи. Такође, за разлику од Бондаркове „категиријалне ситуације“ и „типске ситуације“ Всеволодове, Мустајоки користи термин „стање ствари“ („положение дел“, „state of affair“), за који сматра да боље илуструје говорничково субјективно сагледавање, тумачење и ограничавање реалне ситуације у комуникативне еврхе. А. Мустајоки се у овој књизи не упушта у синтаксу текста, за разлику од Г. А. Золотове, али оставља могућност да неко други то учини полазећи од његове теорије.

Други, централни део књиге доноси теорију функционалне синтаксе, а трећи је посвећен могућностима примене изложене концепције.

Основни појмови функционалне синтаксе Арта Мустајокија су следећи:

— **стање ствари** (положение дел) — ситуације, фрагменти стварности који се одражавају у семантичким структурама

— **језгро семантичке структуре** које се састоји од предиката и актаната

— **модификатор**

— **спецификатор**

Актанти се према улогама деле на: агенс (*Игорь бегаєт*), експриенсер (*Игорь любит Нину*), неутрал (*Игорь — русский*), објект (*Игорь любит музыку*), тему (*Игорь говорит о Нине*), реципијент (*Игорь рассказал Лизе анекдот*), извор (*Нина получила книгу от Игоря*), инструмент (*Нина писала работу карандашом*), место (*Здесь никого нет*).

Арто Мустајоки издваја следеће типове предиката према значењу: радње, односа, поседовања, локације, постојања, стања, карактеристике и идентификације и класификације.

Обавезни модификатор је говорна функција: саопштење, питање и побуда. Тим основним говорним функцијама Арто Мустајоки додаје још и функцију проглашавања и говорну етикецију. А факултативни модификатори су фаза, каузација и ауторизација. Фаза подразумева шест типова семантичких категорија: иреалност (нпр. *Если бы я*

увидел медведа, я бы упал в обморок), припремни стадијум (нпр. *Нина собирається поехать в Монголию*), модална фаза (односи се на вероватноћу остварења стања ствари: могуће, забрањено, дозвољено и сл.), темпорална фаза (нпр. *Виктор начал/продолжал/кончил убирать комнату*), промена темпа (нпр. *Нина спешила / затягивала с ответом*) и фаза достизања циља или резултата (издваја овде метаглаголе **успевать, опаздывать, удаваться**). Каузација се дели на следеће семантичке подврсте: чисту каузацију (с метаглаголом **вызвать: Подарок Урсулы порадовал Петю**), фактитивну (метаглагол **обязывать: Нина сшила себе в ателье новую юбку**), деонтичку (метаглагол **заставлять: Нина заставила Виктора убрать комнату**), говорну (метаглагол **уговорить: Нина уговорила Виктора убрать комнату**), превентивну (метаглагол **препятствовать: Нина мешала учебе Виктора**), пермисивну (метаглагол **позволять: Нина позволила Виктору учиться**), прохибитивну (метаглагол **запрещать: Игорь не разрешил Нине пойти в кино**), асистивну (метаглагол **помогать: Нина помогла Виктору помириться с Игорем**) и каузацију умећа (метаглагол **учить: Виктор учил мальчика считать**). Ауторизација се односи на аутора мишљења, оцену и поузданост изреченог. Основни спецификатори су потврђивање/негирање, темпоралност и аспектуалност, а допунски одређеност/неодређеност, количина, место и начин вршења радње.

Сложене семантичке структуре се деле према природи метавезника на три типа односа: конективне, таксисне и логичке односе.

Мустајоки издваја следеће комуникативно-семантичке сфере основних семантичких структура: физичко дејство и делатност, кретање и локација, социјално дејство и делатност, интелектуална делатност, постојање, поседовање, емоције, физиолошка стања, физичка стања, стања околине и природе, карактеристика, идентификација. Полазећи од конкретне значењске сфере, рецимо сфере физиолошких стања, Мустајоки прецизније наводи дата значења и могуће форме, или површинске структуре: *Мне холодно, Мне нездоровится, Я устал, Я голодный /голоден, У меня температура/грипп, Нина больна, С бабушкой обморок, Больного лихорадит, Мальш спит/бодрствует, Игорь пьян/в нетрезвом состоянии, В ухе опять стрельнуло, Рука у Виктора дернулась...*

У делу књиге који се бави могућностима примене ове теорије функционалне синтаксе занимљив је одељак о поређењу језика. Разматрају се различите конструкције уз помоћ којих се у руском, енглеском и финском језику изражава физиолошко стање и изводе се одређени закључци.

Аутор је снабдео књигу веома богатом литературом на руском, енглеском, финском и другим страним језицима, веома исцрпним напоменама датим после сваког поглавља, индексом термина, цитираних аутора и навођених језичких јединица.

Врло су занимљиви и живи примери којима аутор аргументује излагање. Све примере је сам саставио, не наводе се примери из књижевних дела познатих писаца. У неку руку, примери представљају посебан дискурс за себе јер се чак могу пратити одређени јунаци (Виктор, Нина итд.) и наслутити неке њихове особине и животне околности. Иако се, чини нам се, може уочити у примерима спровођење принципа родне толеранције и разбијања стереотипа (*Виктор вынужден вести домашнее хозяйство один, так как у Нины так много увлечений, Виктор мыл посуду и слушал радио, Еще в детстве Виктора интересовало вязание, Нина заставила Петю выстирать ее белье, Девочки начали играть в футбол около пяти часов, Оле хотелось бы начать заниматься кик-боксингом, Оля пилила дрова, Тихо! Виктор убаюкивает малыша, Нина храпела*), што доприноси њиховој животности и актуелности.

Теорија функционалне синтаксе Арта Мустајокија представља драгоцен допринос изучавању руског језика и функционалне синтаксе, као и пример како треба да буде урађена и опремљена књига тога типа.

Београд

Биљана Вићентић

Стана Ристић, *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*, Монографије 3, Београд, Институт за српски језик САНУ, 2006, 228 стр.

Нова едиција Монографије Института за српски језик богатија је за још једну књигу др Стане Ристић, научног саветника¹. Књига под редним бројем 3 носи наслов *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*. Ауторка нам у књизи презентује резултате свога дугогодишњег проучавања лексике, али не само као познавалац водећих лингвистичких теорија него и непосредно — из прве руке, лицем у лице са обиљем лексичке грађе са којом се „борила“ као обрађивач, редактор и уредник *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*. Предмет интересовања Стане Ристић је, овом приликом, лексичка норма као специфичан вид језичке норме, сагледана из угла динамике језичког развоја и друштвено-историјске условљености језичких промена, па самим тим и лексичка раслојеност.

Књига има пет поглавља: I. Развој језика и језичка норма (13–75), II. Дескриптивни речници као нормативни приручници (79–109), III. Лексикографски метајезик (113–134), IV. Стране речи у српском језику (137–177) и V. Завршно поглавље (181–210), које садржи резиме на српском (181–190) и енглеском језику (191–199) и обиман списак литературе (201–210). Такође, књига садржи Предговор (9–10) и Регистре (VI) (предметни (213–224) и ауторски (225–226)), као и текст О аутору, који нас обавештава о достигнућима и интересовањима Стане Ристић. Овако конципирана књига објединила је, наравно, у измењеном и допуњеном облику, радове који су посвећени проблематици лексичког нормирања и динамизма, а са којима је научна и стручна јавност имала прилике да се упозна и раније на научним скуповима и у водећим лингвистичким часописима.

¹ Ову је едицију и отворила књига исте ауторке *Експресивна лексика у српском језику*, Монографије 1, Београд, Институт за српски језик САНУ, 2004.

Први део књиге састоји се из четири огледа, у којима ауторка разматра особине лексичке норме и могућности лексичког нормирања на синхроним и дијахроним плану. Одељак са насловом „Неки аспекти развоја и нормирања српског језика“ (13–40), који је и написан за ову прилику, представља и (теоријски) увод и засебну студију о раслојености и нормирању лексике коју условљава њена употреба са различитих аспеката: психо-социјалног, функционално-стилског, историјско-политичког, а све у контексту поступности језичког развоја, с једне, и језичког прогреса, с друге стране. „Лексичко нормирање и стандардизација језика“ (41–52) осветљава овај вид нормирања језика који је у односу на граматичко и правописно нормирање остао скрајнут. То је и разумљиво с обзиром на то да је овај вид најкомплицованији јер се тиме не обухвата само језичка материја, већ се задира и у сферу културе опхођења, социјалних, психолошких, политичких односа итд. Ауторка истиче значај лексичког нормирања у појединим фазама, као и то да се стандард мора заснивати на узуралној, а не на прескриптивној норми. О актуалном проблему Стана Ристић говори и у одељку „Нормирање лексике разговорног језика“ (53–64). Ово поље је веома сложено јер се обухватају и нејезички елементи комуникације па је важна интеракцијска норма, и како се на примерима показује, овде нису релевантни само функционалностилски параметри, нити параметри друштвеног престижа, него је од пресудног значаја емотивно-експресивна тоналност. Као стандардна или потенцијално стандардна лексика разговорног језика јавља се неутрална или лексика са сниженом експресивном вредношћу и са високим степеном позитивне експресивности, док у нестандартну спада лексика повишеног или високог степена негативне експресивности и опсцена лексика. Ауторка групише квалификаторе према заједничким контекстуалним одликама лексике коју маркирају, и то у следеће функционалне целине: 1) експресивни квалификатори за квалитет тоналности (*вулгарно, њејоративно, њрезриво* и сл.); 2) експресивни квалификатори за степен тоналности (*иронично, еуфемистично* и сл.); 3) функционално-стилски квалификатори (*књишки, њоејски* и сл.); 4) нормативни квалификатори (*застарело, њуђица, варваризам* и сл.). Одељак „Улога конкуренције у регулисању лексичке норме (на примеру именица са префиксима *не-, надри-* и *назови-*“ (65–75) показује да су бројни фактори који регулишу однос конкуренције лексичких јединица: семантички, прагматички, функционални, стилски и нормативни. Могућност избора синонимних лексичких јединица представља суштину лексичког нормирања, јер она не треба да се заснива на забранама него на препорукама употребе.

Други део књиге обједињује три рада, која су заснована на резултатима истраживања проучавања обраде и представљања лексичких јединица и њихове полисемичне структуре у најзначајнијем лексикографском подухвату српске лексикографије — у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ. Радом „Нормирање и типови информација у дескриптивном речнику“ (79–92) Стана Ристић показује анализирајући квалификаторе на који се начин оваква врста дескриптивног речника може користити као нормативни приручник. Наиме, у оквиру леме истичу се ортографско-ортоепска и граматичка правила, а употребом различитих квалификатора, нпр., *йокр.*, *некњ.*, *заст.*, *индив.* итд., поред граматичке карактеристике се и њихова нормативна, функционално-стилска, територијална и хронолошка вредност. На то се надовезује одељак „Стилске информације у дескриптивном речнику“ (93–98), којим се показује да се неденотативне компоненте лексичког значења реализују на разини стила, па се ти проблеми могу и морају посматрати у спрези лексикографије, лексикологије и стилистике. „Улога дескриптивних речника у настави“ (99–109) има практичну и дидактичку вредност са циљем да се делује на наставнике и професоре да укључе речнике у наставу језика како би се подигао ниво језичке културе ученика и како би се повећао лексички фонд ученика. У ту сврху набрајају се типови речника, информације који нуде и начин коришћења.

„Лексикографски метајезик и српска дескриптивна лексикографија“ (113–134) је трећи део књиге, у коме се излажу и упоређују принципи руске системске лексикографије и принципи израде Речника САНУ као репрезента српске традиционалне и савремене лексикографије, а у циљу побољшања дескриптивног метајезика. Ауторка истиче да разлике не проистичу само из тога што наша лексикографија заостаје за руском, него из различитих намена ових речника. Али у циљу што систематичнијег и прецизнијег представљања лексичког блага једног језика треба метајезик допуњавати у складу са развојем светске лексикографије. Тако, нпр., било би добро уносити информације о лексичкој спојивости и сл., а такве би информације допринеле бољем усвајању српске лексике.

Четврти део бави се проблемом страних речи у српском језику и на дијахроној и на синхроној равни. Проблеми усвајања, адаптације и односа према домаћој лексици на примерима историјских речника Велимира Михајловића разматрају се у одељку „Страна лексика у језику предвуковског периода (дијахрони аспекти лексичког нормирања)“ (137–167). „Страна лексика у савременом српском језику (синхрони аспекти лексичког нормирања)“ (169–177) бави се претежно оном

страном лексиком која улази у језик као последица интернационализације и глобализације, па се оне срећу и у другим језицима, што значи да су овде англицизми претежно предмет разматрања, дакле њихова ортографска, ортоепска и семантичка уклопљеност у лексички систем српског језика и однос према еквивалентима.

На чврстим теоријским основама и на репрезентативној језичкој грађи Стана Ристић је овом монографијом осветлила комплексан и сложен проблем. Ово је књига коју готово ниједан лингвиста не би могао, ни смео заобићи јер осветљава проблеме и појаве који искршавају у судару лексикографије, лексикологије, стилистике, прагматике, језичке стандардизације и нормирања, језичке културе, језичке политике и језичког планирања.

Београд

Марина Сјасојевић

Croatica et Slavica Iadertina. I. 2005. Zadar. Izdavač: Sveučilište u Zadru. Odjel za kroatistiku i slavistiku. Glavni i odgovorni urednik: Josip Lisac. 415 S.

Первый номер журнала *Croatica et Slavica Iadertina*, публикуемого Отделением кroatистики и славистики Университета в городе Задар (Хорватия), посвящен 75-летию юбилею литературоведа, специалиста по хорватской литературе довозрожденческого периода акад. Никицы Колумбича. Деятельность юбиляра освещена в статье Тихомила Маштровича (с. 3–9), в то время как Ванда Бабиц (на с. 11–17) публикует библиографию трудов академика.

Во вступительном слове к журналу редакция уведомляет читателей о том, что издание планируется в качестве ежегодного, что в нем публикуются языковедческие и литературоведческие работы и что к сотрудничеству приглашаются не только хорватские, но и зарубежные специалисты-кroatисты и слависты. В настоящей рецензии будут рассмотрены только лингвистические публикации журнала (с. 19–163).

Открывает лингвистический раздел хорватский перевод англоязычной статьи 1984 г. Далибора Брозовича (Загреб) «Два возможных фонологических объяснения просодической системы в цавтатском говоре» (с. 19–30). Существенное изменение в тексте, на которое обращает внимание читателя сам автор¹ — замена термина сербохорватский термином центральноюжнославянский (по мнению рецензента, это терминологическое новшество нельзя признать очень удачным по географическим соображениям). Согласно автору, говор Цавтата является лучшим репрезентантом дубровницкого говора, чем современный урбанизированный и уже несколько смешанный говор в

¹ Несмотря на примечание 1, где сообщается: «Ovdje se donosi hrvatska verzija u točnom prijevodu — bez „naknadne pameti“», изменений по отношению к тексту 1984 г. все же больше. Так, на с. 20, вслед за Йосипом Лисцем (и, добавим, Павлом Ивичем), автор использует термин восточногерцеговинско-краинский диалект. Имеются и отсылки к публикациям автора после 1984 г. (сноска 27).

самом городе (при этом дубровницкий говор один из наиболее интересных и важных не только среди штокавских, но и среди сербохорватских вообще). В предшествующей диалектологии господствовало мнение о наличии в собственно дубровницком говоре перехода новоштокавского краткого восходящего парокситонического ударения перед кратким финальным гласным в долгое восходящее ударение (*vòda* > *vóda*), в то время как в восточной части поддиалекта краткое восходящее ударение в той же позиции в трехсложных и многосложных словах переходит в ударение краткое нисходящее (*dobròta* > *dobróta*) при *dobróta* в западной части поддиалекта. Автор статьи, дискутируя с идеями Павла Ивича о диахроническом развитии новоштокавской акцентуации,² демонстрирует на с. 25 факт наличия дополнительной дистрибуции акцентов \dot{v}^1 и \dot{v}^2 и предлагает говорить о двух специфических аллофонах кратковосходящей просодемы (*vòda*, *dobróta*). Кроме того, автор на основании личных наблюдений подвергает сомнению данные предшествующих диалектологов и ставит вопрос о точных акустических характеристиках акцента в примерах типа *sestra*, *jezik*, *dobrota*. По его мнению, просодема / \dot{v} / в цаватском говоре имеет три аллофона с дополнительным распределением — [\ddot{V}], [\dot{V}] и [\acute{V}].

Йосип Ужаревич (Загреб) рассматривает в статье «О языке» (с. 31–37) три измерения этого феномена — посредническое, художественное и национально-культурное. Язык есть «посредник посредников», поскольку может перекодировать сообщения других «медиумов» и включает в себя авторефлексию; в искусстве язык трансцендирует сам себя, не прекращая оставаться языком; наконец, третье измерение «делает возможным идентификацию языка с народом» (некоторые затруднения автор испытывает, применяя эту формулу на хорватскую литературную ситуацию, где имелись произведения на латинском, немецком и итальянском языках). В результате автор делает вывод о «миросозидающей» силе и способности языка.

Главный и ответственный редактор журнала Йосип Лисац (Задар) выступает со статьей «Чакавщина в „Сеньской броши“ Мирослава Ковачевича Сенянина» (с. 39–46). В этой публикации сопоставляется язык поэтической чакавщины Ковачевича (тексты были после их написания поэтом акцентуированы диалектологом Миланом

² Основная идея Ивича состоит в необходимости различать для ранних этапов «новоштокавизации» дубровницкого диалекта два кратких восходящих ударения, обозначаемых как \dot{v}^1 и \dot{v}^2 , т.е. «нестабильный акцент с признаком краткости и восходящести», с одной стороны, и «обычный новоштокавский \dot{v} », с другой (*sè¹stra*, *jè¹zik* vs. *lò²pata*, *sè²stre*).

Могушем) и современный сеньский чакавский говор (о нем Милан Могуш написал свою диссертацию) и делается вывод о представительном характере первой. Замечу в скобках, что феномен диалектной литературы заслуживает самого серьезного внимания не только в кroatистике, где он имеет давнюю и счастливую традицию, но и в южнославистике в целом.³

Саня Вулич (Загреб) обращается к суффиксальному словосложению в чакавских говорах хорватского Градишча в Австрии, Венгрии и Словакии (с. 47–60). Рассматриваются словообразовательные модели, материал систематизирован по суффиксам -а, -ја, -ејка, -ина, -ас, -аџ, -е, -је, ник, -ан, -ност, ø₁ (voudoteč) и ø₂ (sinokoš *fem.* vs. sinokoša).

Использование хорватского языка в качестве родного и двуязычное школьное обучение градишчанских хорватов является темой статьи Андреа Зорки Кинда-Берлакович (Вена). На с. 61–76 процессы в образовательной системе рассматриваются в их связи с политической и общественной ситуацией, отмечается маргинализация хорватского языка в довоенный и послевоенный период, делается вывод о некотором изменении ситуации после принятия Minderheitenschulgesetz в 1994 г. Интересен раздел о борьбе учителей-носителей локальных градишчанских языковых форм с введением «хорватского литературного языка» в качестве средства обучения, например, возражения против неизвестной в Градишче стандартной лексики вместо локализмов (novac < pinez, sadje < voće) или против устранения чакавизмов (odmah < veljek, jur < već, trešnja < čerišnja). Помимо прочего, стандартный язык связывался в сознании местного населения с «югославским», в то время как само это население боялось получить «эмоционально очень сильно негативно окрашенный эпитет jugoši» (с. 72). Хотя статья заслуживает общей высокой оценки, рецензенту все же остались неясными некоторые детали, например, роль (над)регионального, микролитературного градишчанскохорватского языка в рассмотренных процессах.

Йосип Милетич (Задар) сопоставляет терминологию уголовного права в Хорватии до 1929 г., после 1929 г. (унификация терминологии в Югославии) и после 1991 г. и приходит к закономерному выводу о

³ К счастью, диалектное литературное творчество охватывает даже такие регионы и страны, где отношение к нему в целом негативное. Так, рецензент имел в мае 2006 г. возможность присутствовать на представлении книг, написанных на родопском болгарском диалекте, в библиотеке кв. Райково (город Смолян) — событие, сколь редкое для Болгарии, столь и важное для утверждения родопской региональной идентичности.

том, что многие хорватские термины были вытеснены в югославский период, чтобы вернуться в новейшее время (с. 77–87). Основной материал наглядно представлен в таблице на с. 81–83.

Корнелия Кувач-Левачич (Задар) исследует функции простых прошедших глагольных времен в «Брижинских памятниках» и глаголических прениях (с. 89–105); т.е. в памятниках, в которых представлена идея космического столкновения Добра и Зла. Применяя идеи Бахтина, автор обнаруживает в «Брижинских памятниках» три участника имплицитного диалога (духовник, народ и Бог), ведущих два диалога (земной, церковный и внеземной, эсхатологический). Рассматривается аорист глаголов НСВ (с. 98–102) и имперфект глаголов СВ (с. 102–104) и их функционально-стилистическая роль.

Диалектной вариативности в районе пограничной реки Мура посвящена богатая новыми данными и очень детальная статья Марка Л. Гринберга (Канзас). На с. 107–123 рассмотрены вокалические системы и некоторые просодические признаки в говорах восточном прелекийском, западном междумурском и южном прекмурском; реконструируются процессы словенско-кайкавского диалектного скрещивания. Подчеркивается тот факт, что река Мура явилась скорее интегрирующим, чем разделяющим фактором диалектного развития в районе.

Мате Капович (Загреб) предлагает (на с. 125–133) реконструировать долгий циркумфлекс в качестве акцента праславянской лексемы *sъrdьse*.

Завершают рецензируемый раздел журнала статьи Евгении Чуто (Задар) «Род имен существительных в названиях профессий» в русском языке (с. 135–151) и Томислава Левачича «Образование и признаки страдательных причастий в русском и хорватском литературных языках» (с. 153–163).

Как видно, в своей лингвистической части журнал обращается к довольно широкому кругу тем, среди которых все же выделяются вопросы изучения региональных вариантов хорватского и других южнославянских языков. Статьи авторов из хорватских и зарубежных научных центров публикуются на хорватском, английском, русском языках и снабжены хорватским, английским или русским резюме. Редакторская и корректорская работа проведены на достаточно хорошем уровне,⁴ полиграфическое исполнение отличное. Можно лишь приветствовать появление нового славистического органа,

⁴ Правда, несколько портят общее положительное впечатление такие мелкие огрехи, как повторение первого абзаца с. 39 на с. 47.

поздравити редакцију с успешним почетком и пожелати свему предузетњу сачувати задани први број високог научног нивоа публикација током дугих година.

Марбург / Ст. Петербург

Андреј Н. Соболев

Поводом годишњице смрти Бранислава Брборића

На дан 4. маја 2006. навршила се пуна година од смрти Бранислава Брборића, човека најзаслужнијег за покретање бројних послова око адекватног изучавања и правилног устројавања стандардне верзије савременог српског језика. Некролог посвећен Брборићу већ је објављен у *Јужнословенском филологу* (в. број LXI за 2005. годину), заслугом Слободана Реметића (који је и тај текст написао онако како он своје текстове увек пише — с максималном компетенцијом). То што и ја о покојнику проговарам, и то овако накнадно, поводом годишњице његове смрти, проистекло је из мог осећања обавезе да осврт на ту годишњицу повежем с освртом на један недавни, а за нашу стручну средину веома позитиван догађај, који се никако не би могао тако брзо збити да није било оне неуморне, надахнуте, подстрекачке активности непрежаљеног нам покојника.

Наиме, године 2005. објављена је (у Београду) књига (од укупно 1164 страница) чији наслов гласи *Синџакса савременог српског језика: Простја реченица*. На почетној страници те књиге сусрећемо се прво с објашњењем да је она „припремљена у оквиру програма Одбора за стандардизацију српског језика основаног 12. децембра 1997.“, а потом и са следећом посебном напоменом: „Редактор и аутори дугују велику захвалност пок. Браниславу Брборићу, секретару Одбора за стандардизацију српског језика, за сталну подршку током рада на *Синџакси савременога српског језика*“.

Непосредно пошто је постало стручњацима доступно, то обимно колективно остварење доживело је такву оцену меродавних да му је Славистичко друштво Србије, на свом последњем заседању, доделило награду „Павле Ивић“, која је, на дан 20. I 2006, уручена ауторском колективу.

Кад се то што је у вези с поменутом књигом саопштено има у виду, постаје јасно колико је оправдано, поводом годишњице смрти

Бранислава Брборића, још једном посебно се осврнути на тог сасвим несвакидашњег, сасвим изузетног стручног посленика, па му, већ самом чињеницом тог осврта, изразити, макар и овако постхумно, нашу најдубљу захвалност за његово неуморно, разноврсно чињење, увек тако стабилно, тако доследно усмерено на исто — на што је могуће већу добробит наше изражајне културе.

Београд

Милка Ивић

БИБЛИОГРАФИЈА

Библиографија за 2004. годину¹

расправа и дела из индоевропске филологије и опште лингвистике
која су изашла у Србији и Црној Гори, Републици Српској и Македонији

Библиографију уредила и грађу из Србије и Републике Српске прикупила
Ана Голубовић

грађу из Црне Горе прикупиле *Соња Ненезић* и *Миодарка Тейавчевић*
грађу из Македоније прикупила *Радмила Баскић*

Списак обрађених часописа

АФФ	Анали Филолошког факултета, Београд; YU ISSN 0522-8468
АП	Археографски прилози, Београд; YU ISSN 0351-2819, http://www.nbs.bg.ac.yu/publications Balkanica, Београд; YU ISSN 0350-7653 Баштина, Приштина-Лепосавић; YU ISSN 0353-9008
БВ	Библиографски вјесник, Цетиње; YU ISSN 0409-3739
ВаО	Васпитање и образовање, Подгорица; YU ISSN 0350-5065
ГЗФФ	Годишан зборник на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Скопје; ISSN 1409-8571
Глас	Глас САНУ : Одељење језика и књижевности, Београд; YU ISSN 0351-7365 Гласник ЦАНУ : Одјељење умјетности, Подгорица; YU ISSN 0350-5480
ГСЈКъ	Годишњак за српски језик и књижевност, Ниш; ISSN 1451-5415 наставак ЗБФФН
ГФФН	Годишњак Филозофског факултета у Никшићу; YU ISSN 0354-9992
ГФФНС	Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду; YU ISSN 0374-0730 Даница, Београд ISSN 0354-4974 Етно-културолошки зборник за проучавање културе источне Србије и суседних области, Сврљиг; YU ISSN 0354-7485
ЖЈ	Живи језици; YU ISSN 0514-7743
ЗБСЈКУ	Зборник српског језика, књижевности и умјетности, Бања Лука; ISSN 1451-2963
ЗБМСКЗ	Зборник Матице српске за класичне студије, Нови Сад; YU ISSN 1450-6998
ЗБМСКЈ	Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад; YU ISSN 0543-1220
ЗБМСС	Зборник Матице српске за славистику, Нови Сад; YU ISSN 0352-5007
ЗБМСФЛ	Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад; YU ISSN 0352-5724

¹ Библиографске јединице из ранијих година су означене са *.

36ФФН	Зборник радова Филозофског факултета у Нишу; YU ISSN 0350–2414 наставља се као ГСЖКњ
36ФФП	Зборник радова Филолошког факултета у Приштини
36ФФБ	Зборник Филозофског факултета у Београду; YU ISSN 0350–848X
ЈВП	Јазикот во практиката, Скопје; ISSN 1409–5378
ЈД	Језик данас, Нови Сад; YU ISSN 0354–9720
ЈФ	Јужнословенски филолог, Београд; YU ISSN 0350–185X
КњЈ	Књижевност и језик, Београд; YU ISSN 0454–0689
Ковчежић	Ковчежић, прилози и грађа о Доситеју и Вуку, Београд
Кодови	Кодови словенских култура, Београд; YU ISSN 0354–964X
Крајина	Крајина : часопис за књижевност и културу, Бања Лука
ЛМС	Летопис Матице српске, Нови Сад; YU ISSN 0025–5939
ЛА	Лингвистичке актуелности, Београд; YU ISSN 1450–9083
LA	Lingvističke aktuelnosti, www.public.asu.edu/~dsipka/la.htm
ЛЗБ	Литературен збор; ISSN 0024–4791
Мак	Македонистика, Скопје; ISSN 0350–8102
МЈ	Македонски јазик; ISSN 0025–1089
НССУВД	Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд; YU ISSN 0351–9066
НЈ	Наш језик, Београд; ISSN 0027–8084
ОП	Ономатолошки прилози, Београд; YU ISSN 0351–9171 Преводилац, Београд; YU ISSN 0351–8892
ПКЈИФ	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд; YU ISSN 0350–6673
ПрилМАНУ	Прилози — Македонска академија на науките и уметностите. Одделение за лингвистика и литературна наука; ISSN 0350–1914
ППЈ	Прилози проучавању језика, Нови Сад; YU ISSN 0555–1137
ПП	Просвјетни рад, Подгорица; YU ISSN 0033–1686
Радови	Радови : часопис за хуманистичке и друштвене науке = Works : Magazin for Humanist and Social Studies, Бања Лука; ISSN 1512–505X
РФФ	Радови Филозофског факултета, Пале Расковник : часопис за књижевност и културу, Београд; YU ISSN 0486–0187
Ријеч	Ријеч — часопис за науку о језику и књижевности, Никшић; YU ISSN 0354–6039 Славистика, Београд; YU ISSN 1450–5061
СЈ	Српски језик, Београд; YU ISSN 0354–9259
СДЗБ	Српски дијалектолошки зборник, Београд; YU ISSN 0350–1906 Стил, Београд; ISSN 1451–3145
СС	Славистички студии, Скопје; ISSN 0352–3055
FU	Facta universitatis, Ниш; YU ISSN 0354–4702, http://facta.junis.ni.ac.yu/facta/la/
ФП	Филолошки преглед, Београд; YU ISSN 0015–1807

Обрађени зборници радова

ГОВОР и језик : интердисциплинарна истраживања српског језика / уредници Слободан Т. Јовичић, Мирјана Совиљ. — Београд : Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, 2004. — 514. | Уп. 44

ДЕСКРИПТИВНА лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе / Међународни научни скуп о лексикографији и лексикологији, Нови Сад, Београд, 10–12. априла 2001. : превод на енглески Предраг Новаков. — Београд : САНУ : Институт за српски језик ; Нови Сад : Матица српска, 2002. — 380. | Уп. 487

ДИЈАЛЕКТОЛОШКА истраживања : I : зборник радова / приредио Љубисав Ђирић. — Ниш : Филозофски факултет, 2004. — 110. | Уп. 658

ЖИВОТ и дјело академика Јована Вуковића : зборник радова са научног скупа „Живот и дјело академика Јована Вуковића“ одржаног у Плужинама 08. и 09. новембра 2003. — Подгорица : Редакција Монографије Пива и Пивљани, 2004. — 301

- ИЗБЕГЛИЧКО Косово / Биљана Сикимић и др. ; одговорни уредник Никола Тасић ; уредник Биљана Сикимић. — Крагујевац : Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета, 2004. — 148. — (Библиотека Лицеум ; 8) | Уп. 664
- JEZIČKI izazovi Vojvodine Evropi : zbornik / priređivači Danica Stefanović, Danica Todorov, Svenka Savić. — Novi Sad : Pedagoški zavod Vojvodine, 2004. — 94. | Уп. 52
- LINGVISTIČKE analize : zbornik u čast 25 godina Instituta za strane jezike u Podgorici / urednice Slavica Perović, Vesna Bulatović. — Podgorica : Institut za strane jezike, 2004. — 294. | Уп. 133
- МАКЕДОНСКИОТ јазик денес : зборник излагања од тркалезната маса, одржана на 18.12.2001 год. на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ / медиатори Алекса Попоски, Димитар Пандев ; уведен реферат и тези Лилјана Минова–Гуркова. — Скопје : Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2001–03. — 87. | Уп. 863
- МАКЕДОНСКО–украински културни врски : X–XX век : зборник од Научната конференција одржана во Охрид на 21–23 октомври 2003 година : 2 / уредувачки одбор Блаже Ристовски, Цветан Гвозданов, Гане Тодоровски, Нада Георгиева. — Скопје : МАНУ, 2004. — 328. | Уп. 864
- ПРВИ српски устанак у књигама : 1804–1813 / приредио Драган Бараћ. — Београд : Народна библиотека Србије, 2004. — 210.
- ПРЕДАВАЊА из историје језика. — Нови Сад : Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2004. — 191. — (Лингвистичке свеске ; 4) | Уп. 770
- ПРЕДАВАЊА на XXXVI меѓународен семинар за македонскиот јазик, литература и култура : Охрид, 28 јули — 15 август 2003 г. / главен и одговорен уредник Максим Каранфиловски. — Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ : Меѓународен семинар за македонскиот јазик, литература и култура, 2004. — 299. | Уп. 901
- ПРОЕКТИ по сопоставителному изучению русского и других языков : Доклады / VI международный симпозиум Проекты по сопоставителному изучению русского и других языков (Белград, 1–4 июня 2004 г.) ; редактор Боголюб Станкович. — Београд : Славистичко друштво Србије, 2004. — 275. | Уп. 281
- ПРОТИВ Вука : српска граѓанска интелигенција 18. и 19. века о језику и његовој реформи / приредио Мирослав Јовановић ; транслитерација Татјана Суботин–Голубовић. — Београд : Стубови културе, 2004. — 410. | Уп. 771
- РЕСАВА (Горња и Доња) у историји, науци, књижевности и уметности : научни скуп, Деспотовац, 20–21. август 2003. / Дани српскога духовног преображења, XI ; редакција Бранислав Брборић и др. ; главни уредник Мирослав Пантић. — Деспотовац : Народна библиотека „Ресавска школа“, 2004. — 308. | Уп. 1076
- СКРИВЕНЕ маџине на Балкану / уредник Биљана Сикимић. — Београд : Балканолошки институт САНУ, 2004. — 299. — (Посебна издања ; 82) | Уп. 1032
- СТАНДАРДИЗАЦИЈАТА на географските имиња во Република Македонија : зборник на трудови од трибината одржана на 30 септември 2004 година / редакциски одбор Људмил Спасов, Снежана Веновска–Анѓевска, Лидија Тантуровска, Весна Миовска, Мери Момировска ; редактор Снежана Велковска. — Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2004. — 114. — (Јазикот наш денешен ; кн. 11) | Уп. 923
- СТУДИИ и огледи за Конески* / редакција Петре М. Андреевски, Атанас Вангелов, Људмил Спасов, Трајко Стаматоски. — Скопје : Фондација за македонски јазик „Небрегово“, 2002. — 311. | Уп. 934
- TRAGOVI : trideset godina sinologije : 1974–2004 / priredio Radosav Pušić. — Beograd : Filološki fakultet, 2004. — 292. | Уп. 155
- [Тридесета]XXX научна конференција на XXXVI меѓународен семинар за македонскиот јазик, литература и култура : Охрид, 11–13 август 2003 г. / главен и одговорен уредник Максим Каранфиловски. — Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ : Меѓународен семинар за македонскиот јазик, литература и култура, 2004. — 838. | Уп. 950
- CRNOGORSKI језик u novom ustavu Crne Gore : zbornik saopštenja, Podgorica 6. decembar 2003. / glavni i odgovorni urednici Vojislav P. Nikčević i Radoslav Rotković. — Cetinje : Institut za crnogorski језик i језikoslovlje ; Podgorica : Građanska partija Crne Gore, 2004. — 160. | Уп. 361

I. Општи теоријско-методолошки проблеми и историја лингвистике

1. АЈДУКОВИЋ, Јован

Огледи из лингвистике и поетике / Јован Ајдуковић. — Београд : Фото Футура, 2004. — 158.

2. БРАЦИЋ, Милица

Gestovni govor i njen značaj (sic!) / Milica Bracić // Jezički izazovi... — 43–47.

3. ВЕМИЋ, Мирчета

Семиотичка композиција географске карте / Мирчета Вемић // Стил. — 3 (2004), 159–168. | Summary

4. ВОЈТАК, Марија

W kręgu stylistycznych paradoksów : uwagi o stylu tekstów użytkowych / Maria Wojtak // Стил. — 3 (2004), 85–96. | Summary

5. ВУКОТИЋ, Драган

Pod znacima navoda : psihoanaliza i lingvistika / Dragan Vukotić. — Београд : Biblioteka XX vek : Krug, 2004. — 189. — (Biblioteka XX vek ; 141)

6. ВУЧКОВИЋ, Петар

O prenošenju značenja / Petar Vučković // Prevodilac. — 23, 1–4 (2004), 21–31. | Summary

7. ГОРДИЋ, Александар

Појам функције у лингвистици / Александар Гордић // СЈ. — 9 (2004), 227–243.

8. ДИМИТРИЈЕВИЋ, Јована

Code-Switching : Structure and Meaning / Jovana Dimitrijević // FU. — 3, 1 (2004).

9. ИВИЋ, Милка*

Нека размишљања о лексикографско–лексиколошким проблемима / Милка Ивић // Дескриптивна лексикографија... — 23–28. | Summary

10. ЈОВАНОВИЋ, Јелена

О жаргону : Žargon : lingvistička studija / Ranko Bugarski. — Београд : Biblioteka XX vek : Krug, 2003. — 180. / Јелена Јовановић // СЈ. — 9 (2004), 675–684.
Приказ

11. КАЉБ, Хелмут*

Разматрања о састављању деривационих гнезда помоћу компјутера / Хелмут Калб // Дескриптивна лексикографија... — 119–124. | Summary

12. КАРПИЛОВИЧ, Татјана

Выделенность информации в научном тексте / Татьяна П. Карпилович // Стил. — 3 (2004), 149–157. | Summary

13. КИКЛЕВИЧ, Александар

Детерминативная функция именных групп : значения и реализация / Александар Киклевич // ЗМСС. — 65–66 (2004), 45–73. | Резиме

14. КОЖИНА, Маргарита

Речеvedение : функциональная стилистика и дискурсный анализ / Маргарита Н. Кожина // Стил. — 3 (2004), 11–24. | Summary

15. КОСАНОВИЋ, Марија–Магдалена

Wokół struktury słowa / red. Alicja Pstyga. — Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2003. — 208. / Марија–Магдалена Косановић // Славистика. — 8 (2004), 453–455.

Приказ

16. КОСТИЋ, Александар

Језик и опажање : три студије из експерименталне психологије / Александар Костић, Дејан Тодоровић и Слободан Марковић. — Београд : Филозофски факултет, 2004. — 154.

17. КРОЧЕ, Бенедете

Естетика као наука о изразу и општа лингвистика / Бенедето Кроче ; превео с италијанског и предговор написао Винко Витезица. — Ниш : Зограф, 2004. — 613. — (Каријати-де. Филозофска библиотека ; 5)

18. КУЈУНЦИЋ, Маја

Standardisation of Language and Ideology / Маја Кујунџић // РФФ. — 6–7 (2004–2005), 499–506. | Резиме

19. ЛОНЧАР, Александра

Фонетика и/или фонологија : критички приказ фонолошких теорија 20. века / Татјана Пауновић. — Ниш : Просвета, 2003. — 218. / Александра Лончар // Стил. — 3 (2004), 471–473.

Приказ | Уп. 21

20. МИШИЋ–ИЛИЋ, Биљана

O analizi diskursa iz ugla generativne lingvistike / Biljana Mišić-Ilić // Lingvističke analize... — 67–83. | Summary

21. ПАУНОВИЋ, Татјана*

Фонетика и/или фонологија : критички приказ фонолошких теорија 20. века / Татјана Пауновић. — Ниш : Просвета, 2003. — 218. | Уп. 19

22. ПЕРОВИЋ, Славица

Naslov kao tekst / Slavica Perović // Lingvističke analize... — 1–66. | Summary

23. ПИПЕР, Предраг*

O принципу градуелности у лексикографском опису / Предраг Пипер // Дескриптивна лексикографија... — 133–139. | Резиме

24. РАДОВАНОВИЋ, Милорад

Dekompozicija i unverbizacija / Milorad Radovanović // ЗМФСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 43–49. | Summary

25. РАДОВАНОВИЋ, Милорад

The Discourse Reader / ed. Adam Jaworski, Nikolas Coupland. — London ; New York : Routledge, 2001. — 602. / Milorad Radovanović // ЗМФСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 495–499.

Приказ

26. РАСУЛИЋ, Катарина

Dinamičko konstruisanje značenja : pojmovni amalgami i pojmovne metafore / Katarina Rasulić // Lingvističke analize... — 179–192. | Summary

27. РОТ, Никола

Znakovi i značenja : verbalna i neverbalna komunikacija / Nikola Rot. — Beograd : Plato, 2004. — 230. — (Biblioteka Psihološka slagalica ; 1)

28. СОСИР, Фердинанд де

Spisi iz opšte lingvistike / Ferdinand de Sosir ; priredili i izdali Simon Buke i Rudolf Engler u saradnji sa Antoanetom Vel ; prevele s francuskog Dušanka Тоџанас Миловојеџ, Snežana Guduric, Nada Graovac. — Sremski Karlovci ; Novi Sad : Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2004. — 339. — (Biblioteka Theoria)

29. СТОЈАНОВИЋ, Андреј

Стил као корисни резултат / Андреј Стојановић // Стил. — 3 (2004), 71–84. | Summary

30. ТОПОЛИЊСКА, Зузана*

Шта тражим у речнику? / Зузана Тополињска // Дескриптивна лексикографија... — 33–37. | Summary

31. ТОШОВИЋ, Бранко

Експресивност / Бранко Тошовић // Стил. — 3 (2004), 25–61. | Summary

32. ТОШОВИЋ, Бранко*

Квантификација и категоризација / Бранко Тошовић // НССУВД. — 33, 1 (2003), 31–45. | Zusammenfassung

33. ТОШОВИЋ, Бранко*

Функционално раслојавање у систему опште диференцијације језика / Бранко Тошовић // НССУВД. — 32, 1 (2002), 25–37. | Резюме

— ФЕХЕР, Г.²

Категорија вида — можно се понять? | Уп. 303

34. ФИНДРА, Јан

Štýl ako modelová štruktúra / Ján Findra // Стил. — 3 (2004), 63–70. | Summary

35. ШИПКА, Данко

A Practical Guide to Lexicology / ed. Piet van Sterkenburg. — Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2003. — 459. / Danko Šipka // LA. — 5, 12–13 (2004).

Приказ

36. ШИПКА, Данко*

Унутрашња и спољна лексичка динамика и њена лексикографска обрада / Данко Шипка // Дескриптивна лексикографија... — 39–47. | Summary

37. ШКИЉАН, Дубравко

Diskurs o čistoći / Dubravko Škiljan // Lingvističke analize... — 109–120. | Summary

II. Интердисциплинарна проучавања језика (етнолингвистика, неуроллингвистика, психоллингвистика, социоллингвистика и сл.)

38. БОГДАНОВИЋ, Недељко

Проучавање културе и језик : методолошка питања : скица / Недељко Богдановић // Етно-културолошки... — 9 (2004), 97–102. | Summary

39. БУГАРСКИ, Ранко

Evropa i jezici / Ranko Bugarski // Jezički izazovi... — 11–16.

40. БУГАРСКИ, Ранко

Jezik u društvu / Ranko Bugarski. — 2. izd. — Beograd : Čigoja štampa, 2004. — 259. — (Sabrana dela / Ranko Bugarski ; 4)

41. ВЛАХОВИЋ, Петар

Допринос Јована Вуковића науци о народу (етнологији) / Петар Влаховић // Живот и дело... — 269–274.

42. ВАЛИЋ–НЕДЕЉКОВИЋ, Дубравка

Jezik mržnje u predizbornim kampanjama u Srbiji prezentovanim u elektronskim medijima / Dubravka Valić–Nedeljković // Jezički izazovi... — 61–64.

² Библиографске јединице без редног броја испред, распоређене су на два места у библиографији, а имају само један редни број.

- ВУКОТИЋ, Драган
Pod znacima navoda : psihoanaliza i lingvistika | Уп. 5
- 43. ГАЕВ, Тања**
Семантички потенцијал броја *два* у украјинском и српском обредном песништву календарског циклуса / Тања Гаев // Славистика. — 8 (2004), 330–336. | Резюме
- 44. ГОВОР и језик : интердисциплинарна истраживања српског језика / уредници Слободан Т. Јовичић, Мирјана Совиљ.** — Београд : Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, 2004. — 514.
- 45. ДИМИТРИЈЕВИЋ, Јована**
Contact-Induced Change in a Case of Language Shift : the Serbian Language in Australia / Jovana Dimitrijević // ЗММСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 75–91. | Резиме
- 46. ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна**
Metafore u mišljenju i jeziku / Duška Klikovac. — Beograd : XX vek, 2004. — 318. / Рајна Драгићевић // КвЈ. — 51, 3–4 (2004), 453–455.
Приказ | Уп. 57, 69
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна
Творба речи и концептуализација емоција | Уп. 402
- 47. ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна**
Учење И. А. Стернина о комуникативном понашању / Рајна Драгићевић // ЗМСС. — 65–66 (2004), 31–44. | Резюме
- 48. ЂОРЂЕВИЋ, Ксенија**
О матерњем језику, на примеру Војводине / Ксенија Ђорђевић // ЈД. — 8, 19–20 (2004), 1–5.
- 49. ЂОРЂЕВИЋ, Миодраг**
Анализа облика вокалног тракта при изговору вокала српског језика на бази акустичког модела / Миодраг М. Ђорђевић, Слободан Т. Јовичић // Говор и језик... — 379–411. | Summary
- 50. ИЛИЋ, Марија**
Класични етнографски записи као етнолингвистички извори / Марија Илић // Етно-културолошки... — 9 (2004), 167–176. | Summary
- 51. ИЛИЋ, Марија**
Мит : између фикције и факције / Марија Илић // Избегличко Косово... — 19–29. | Summary
- 52. ЈЕЗИЌСКИ изазови Војводине Европе : зборник / приређивачи Danica Stefanović, Danica Todarov, Svenka Savić.** — Novi Sad : Pedagoški zavod Vojvodine, 2004. — 94.
- 53. ЈЕЛУШИЋ, Сениша**
Језик и обред : Јована Вуковића тумачење игре тонци / Сениша Јелушић // Живот и дело... — 262–268. | Summary
- 54. ЈОВИЧИЋ, Слободан**
Акустичке карактеристике шапата / Слободан Т. Јовичић // Говор и језик... — 19–35. | Summary
- 55. ЈОВИЧИЋ, Слободан**
Говорна експресија емоција / Слободан Т. Јовичић, Зорка Кашић // Говор и језик... — 185–213. | Summary
- 56. ЈОВИЧИЋ, Слободан**
Корпус говорне експресије емоција и ставова у српском језику — ГЕЕС / Слободан Т. Јовичић, Зорка Кашић, Миодраг М. Ђорђевић, Милан Војиновић, Марина Рајковић, Јовица Савковић // Говор и језик... — 36–61. | Summary

57. КЛИКОВАЦ, Душка

Metafore u mišljenju i jeziku / Duška Klikovac. — Beograd : Biblioteka XX vek : Knjižara Krug, 2004. — 318. — (Biblioteka XX vek ; 139) | Уп. 46, 69

58. КОМШИЋ, Јован

Jezik i nacionalni identitet / Jovan Komšić // Jezički izazovi... — 17–33.

59. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија

Проект „Јзык и православна духовност“ : резултати и перспективе истраживања / К. Кончаревић // Међународни симпозиум... — 106–114.

— КОСТИЋ, Александар

Јзык и опажање : три студије из експерименталне психологије | Уп. 16

60. КОСТИЋ, Александар

Репрезентативност језичког корпуса и ментални лексикон / Александар Костић // Говор и језик... — 98–112. | Summary

— КУЗЊЕЦОВА, И. В.

Славјанске устојчиве сравнения, вјязанне с постами | Уп. 250

61. ЛОТМАН, Јуриј Михајловић

Kultura i eksplozija / Jurij Mihajlovič Lotman ; s ruskog preveo Dobrilo Aranitović. — Beograd : Narodna knjiga — Alfa, 2004. — 247. — (Biblioteka Pojmovnik ; 61)

62. МИКЕШ, Меланија

Projekat „Razvijanje i negovanje maternjeg i nematernjeg jezika i interkulturalnosti kod dece u Vojvodini“ / Melanija Mikeš // Jezički izazovi... — 69–71.

63. МИШИЋ–ИЛИЋ, Биљана

: / Biljana Mišić–Ilić // FU. — 3, 1 (2004).

— МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје

Словенска лингвистичка припадност, конфесионална припадност и етнички трансфер у светлу скривених мањина на југозападу Косова и Метохије | Уп. 679

— МОКЈЕНКО, В.

Славјанске социолекте в прошлом и настоящем | Уп. 270

64. ПАПАЈ, Ивона

Sztuka w świecie znaków / wybór, przekład, wstęp i bibliografia Bogusław Żytko. — Grańsk : Wyd. Słowo/obraz terytoria, 2002. — 260. / Iwona Papaj // Стил. — 3 (2004), 460–463.

Приказ

65. ПАВЛОВИЋ, Тања

„Живот“ и „смрт“ у језику и култури : на руском и српском материјалу = „Жизнь“ и „смерть“ в языке и культуре : на русском и сербском материале / Тања Павловић. — Београд : Чигоја штампа : Т. Павловић, 2004. — 211.

66. ПЕТРОВСКА, Лесја

Этнос и имя / Г. Ф. Ковалев. — Воронеж, 2003. — 236. / Леся Петрівска // ЗбМСС. — 65–66 (2004), 412–413.

Приказ

67. ПИПЕР, Предраг

Теоријски и дескриптивни аспекти проучавања вербалних асоцијација у српском / Предраг Пишер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић // Говор и језик... — 19–35. | Summary

— ПОПОВИЋ, Људмила

Језичка слика стварности Украјинаца и Срба са компаративног аспекта когнитивне анализе | Уп. 195

68. РАДЕНКОВИЋ, Љубинко

Славянские древности. Этнолингвистический словарь в пяти томах / под общей редакцией Н. И. Толстого. — Москва : Институт славяноведения РАН. Международные отношения, 1995–2004. — 3 т. / Љубинко Раденовић // *Balkanica*. — 35 (2004), 323–327.
Приказ

69. РАДОВАНОВИЋ, Милорад

O metafori u jeziku i lingvistici : Metafore u mišljenju i jeziku / Duška Klikovac. — Beograd : XX vek, 2004. — 318. / Milorad Radovanović // *ЗБМСФЛ*. — 47, 1–2 (2004), 491–495.
Приказ | Уп. 46, 57

— РАДОВАНОВИЋ, Милорад

Planiranje jezika i drugi spisi | Уп. 354

— РАЗДОБУДКО–ЧОВИЋ, Лариса

Национално–културне особености језика предизборних порука у Србији и Русији са лингвистичког и семантичко–стилистичког аспекта | Уп. 197

70. РАКОЧЕВИЋ, Милоје

Биоинформационе основе језика : системски приступ / Милоје Ракочевић, Желько Раткај, Александар Томић, Јована Симић–Крстић, Татјана Ђуровић, Ђуро Коруга // *Говор и језик...* — 19–35. | Summary

71. РАТКАЈ, Желько

Модел препознавања говора на бази анализе фреквентности појављивања и међузависности слогова у српском језику / Желько Раткај, Милоје Ракочевић, Александар Томић, Јована Симић–Крстић, Татјана Ђуровић, Ђуро Коруга // *Говор и језик...* — 486–501. | Summary

72. САВИЦКАЈА, И. И.

Роль словарей в формировании нации / И. И. Савицкая // *Международный симпозиум...* — 162–166.

73. СИКИМИЋ, Биљана

Etnolingvistička istraživanja skrivenih manjina : mogućnosti i ograničenja : Čerkezi na Kosovu / Biljana Sikimić // *Скривене мањине...* — 259–281. | Summary

74. СИКИМИЋ, Биљана

Jezik i kultura / Ranko Bugarski. — Beograd : Biblioteka XX vek, 2005. — 288. / Биљана Сикимић // *Balkanica*. — 35 (2004), 331–333.
Приказ

— СИКИМИЋ, Биљана

Тај тешко да гу има по књиге | Уп. 690

75. СИКИМИЋ, Биљана

Этнолингвистическая география южной славии / А. А. Плотникова. — Москва, 2004. — 768. / Biljana Sikimić // *LA*. — 5, 12–13 (2004).

Приказ

— СКРИВЕНЕ мањине на Балкану | Уп. Уп. 1032

76. СОВИЉ, Мирјана

Развој говора и сегментација речи / Мирјана Совиљ, Маја Алексић, Татјана Адамовић, Ивана Барлов // *Говор и језик...* — 115–135. | Summary

77. СТЕФАНОВИЋ, Даница

Stanje i (ne)mogućnost učenja maternjeg jezika u osnovnim i srednjim školama u Vojvodini / Danica Stefanović // *Jezički izazovi...* — 55–57.

78. СТОЈИЧИЋ, Виолета

/ Violeta Stojičić // *FU*. — 3, 1 (2004).

79. СУБОТИЋ, Мишко

Говорна база за хабилитацију и рехабилитацију деце са поремећајима вербалне комуникације / Мишко Суботић, Силвана Пунишић, Наташа Чабаркапа // *Говор и језик...* — 70–97. | Summary

— **ЂИРКОВИЋ, Светлана**

Мек љеб ко сунђер да једеш | Уп. 693

80. ЋУК–ЈОВАНОВИЋ, Лидија

Емоционални језички корпус у психолингвистичким ентитетима / Лидија Ћук–Јовановић, Оливера Џунић, Мирјана Совиљ, Лидија Јевремовић // *Говор и језик...* — 62–69. | Summary

81. ЋУК–ЈОВАНОВИЋ, Лидија

Емоционално–језички корелати и крвне групе АБО система / Лидија Ћук–Јовановић, Оливера Џунић, Мирјана Совиљ, Ненад Јовановић, Милан Антић, Драгана Станковић, Тамара Перовић // *Говор и језик...* — 214–222. | Summary

82. ЋУК–ЈОВАНОВИЋ, Лидија

Етимолошки, лингвистички и психолошки аспект појма душе у култури Срба / Лидија Ћук–Јовановић, Мирјана Совиљ // *Говор и језик...* — 301–306. | Summary

83. ФИЛКОВА, П.

Сопоставительная лингвокультурология : проблемы и задачи / П. Филкова // *Международный симпозиум...* — 190–198.

84. ФОС, Кристијан

Language Use and Language Attitudes of a Phantom Minority / Christian Voss // *Скривене мањине...* — 51–65. | Zusammenfassung

85. ШОТРА–КЕТУНАРИЋ, Татјана

Интонационалне контре говорних израза у процесу учења француског језика : прилог за израду интонодидактике / Татјана Шотра–Кетунарић, Слободан Стевић, Слободан Т. Јовичић // *Говор и језик...* — 154–184. | Summary

86. ШЧЕРБОВСКИ, Тадеуш

Јазик и текст в пространстве культуры : сборник статей научно–методического семинара „Техтус“ / под ред. д–ра филол. наук проф. К.Э. Штайн. — Санкт–Петербург ; Ставрополь : СГУ, 2003. — 416. / Tadeusz Szczerbowski // *Стил.* — 3 (2004), 458–459.

Приказ

III. Примењена лингвистика**а) Превођење****87. БАБИЋ, Сава**

Романсирана новела / Сава Бабић // *Prevodilac.* — 23, 1–4 (2004), 32–39.

88. БАЈИЋ, Ружица

Translation : Theoretical Prerequisites / Igor Burkhanov. — Rzeszów : Uniwersytet Rzeszowski, 2003. — 222. / Ружица Бајић // *Стил.* — 3 (2004), 480–483.

Приказ

89. БЕРМАН, Антоан

Prevođenje i slovo ili Konačište za dalekog / Antoan Berman ; s francuskog prevela i predgovor napisala Aleksandra Mančić. — Beograd : Rad : Alternativna akademska obrazovna mreža, 2004. — 143. — (Prevođenje i mišljenje ; 4)

90. БОГАТИРЈОВ, Андреј

Понимание художественного текста и стиловое своеобразие перевода : на материале переводов „Ворона“ Эдгара По / Андрей А. Богатырёв // Стил. — 3 (2004), 413–421. | Summary

91. БУЊАК, Петар

Преводилачки рад Лазара Кнежевића и рецепција полске књижевности код Срба / Петар Буњак // ЗБМСС. — 65–66 (2004), 121–149. | Резюме

92. БУРКАНОВ, Игор

Some Properties of Drama Translation as a Particular Type of Discourse / Igor Burkanov // Стил. — 3 (2004), 401–411. | Резюме

93. ВЛАДОВА, Илиана

Сопоставление культур в процессе обучения переводу / И. Владова // Международный симпозиум... — 48–53.

94. ГИНТЕР, Ана

Stylistic and Structural Values of a Literary Text vs. the Process of Translation : Appraisal of the Polish Translation of „The PowerBook“ by Jeanette Winterson / Anna Ginter // Стил. — 3 (2004), 209–219. | Резюме

95. БУРИЋ, Радмила

Deminutivni sufiksi u srpskom i njihovi prevodni ekvivalenti u engleskom / Radmila Đurić // ЗБМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 147–164. | Summary

96. ЈАРМАК, Вероника

Проблеми усменог превођења / Вероника Јармак // НССУВД. — 34, 1 (2004), 271–280. | Резюме

97. ЈОВАНОВИЋ, Владимир

Razlike u semantičkim obeležjima između engleskih reči dobijenih konvertovanjem i odgovarajućih oblika u prevodu / Vladimir Ž. Jovanović // Lingvističke analize... — 121–134. | Summary

98. КИРШОВА, Маријана

Језик руских превода Лалићевих дјела / Маријана Киршова // Гласник ЦАНУ. — 22 (2004), 99–109. | Резюме

99. PRIRUČNIK za prevodenje pravnih akata Evropske unije / stručni savetnik Obrad Račić ; priredila Irena Vanovčanin Heuberger ; jezički redaktori Rada Stijović, Egon Fekete. — Beograd : Kancelarija za pridruživanje Srbije i Crne Gore Evropskoj Uniji, 2004. — 169.

100. РАДИЋ–ДУГОЊИЋ, Милана*

Српски језички тип и преводна лексикографија / Милана Радић–Дугоњић // Дескриптивна лексикографија... — 343–350. | Резюме

101. ТОПИЋ, Мирослав

О строфици у польским преводима српске народне лирике / Мирослав Топић, Петар Буњак // Стил. — 3 (2004), 381–399. | Summary

102. ТОР, Гај Расел

Mind the Gap! — Chekhov 100 Years on / Guy Russell Тор // Стил. — 3 (2004), 437–450. | Резюме

103. ЦОЈ, А. С.

Использование перевода в „Учебном словаре служебных слов“ / А. С. Цой // Международный симпозиум... — 199–204.

104. ШЕКАРИЋ, К.

Крылатые выражения из басен И. А. Крылова и их эквиваленты в сербском языке / К. Шекарич // Международный симпозиум... — 212–216.

105. ШИЈАЧКИ-МАНЕВИЋ, Бојана

Рецепција Цицероновог списа „Држава“ код српских преводаца / Бојана Шијачки-Маневић // 36МСКС. — 6 (2004), 123–138. | Summary

б) Учење страних језика**106. БАЛЦЕР, Ентони**

Engleski bez muke / Anthony Bulger ; preveo i prilagodio Branko Rakić. — Novi Sad : Rizinica lepih reči, 2004. — 686.

107. БАЛЦЕР, Ентони

Novi francuski bez muke / Anthony Bulger ; uz uređivačku pomoć Jean-Loup Chérela ; preveo i prilagodio Goran Živanović. — Novi Sad : Rizinica lepih reči, 2004. — 591.

108. БЈЕЛАКОВИЋ, Исидора

Naučimo srpski = Let's Learn Serbian : 1 / Isidora Bjelaković, Jelena Vojnović. — Novi Sad : Filozofski fakultet : Dnevnik, 2004. — 166. | Уп. 121, 140

109. БОДРИЧ, Радмила

Nastava pisanja na engleskom jeziku / Radmila Bodrić. — Novi Sad : Savez pedagoških društava Vojvodine ; Vršac : Viša škola za obrazovanje vaspitača, 2004. — 173.

110. ВОРОБЈЕВА, Н. М.

Категорија тврдости–мягкости и возможности положительного переноса при изучении неродного языка / Н. М. Воробьева // Международный симпозиум... — 62–64.

111. ГАЈИЋ, Ранка

English in Agriculture : udžbenik engleskog jezika za studente Poljoprivrednog fakulteta / Ranka Gajić. — 3. izd. — Beograd : Naučna KMD, 2004. — 183.

112. ДАМЉАНОВИЋ, Дара

Место Алимпџа Василевића у заснивању српске русистике / Дара Дамљановић // Славистика. — 8 (2004), 68–73. | Резюме

113. ДИМКОВИЋ–ТЕЛЕБАКОВИЋ, Гордана

English in Transport and Traffic Engineering / Gordana Dimković-Telebaković. — 3. prošireno izd. — Beograd : Saobraćajni fakultet, 2004. — 420.

114. ДУРБАБА, Оливера*

Новински текстови у настави српског језика као страног / Оливера Дурбаба // НССУВД. — 32, 1 (2002), 271–278. | Zusammenfassung

115. БИЈАСЈАНГ, Џоу

Klasičan kineski jezik : udžbenik kineskog jezika za treću godinu studija / Zhou Jiaxiang, Radosav Pušić, Zoran Skrobanović ; prevod sa kineskog, autorski tekstovi Zoran Skrobanović. — Beograd : Filološki fakultet, 2004. — 167. — (Biblioteka Organon)

116. БУРОВИЋ, Татјана

Engleski jezik I i II / Tatjana Đurović, Nadežda Silaški. — Beograd : Ekonomski fakultet, 2004. — 141.

117. БУРОВИЋ, Татјана

Engleski jezik IV / Tatjana Đurović. — Beograd : Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta, 2004. — 137.

118. БУРОВИЋ, Татјана

English Practice in Economics and Business / Tatjana Đurović, Nadežda Silaški. — 5. izd. — Beograd : Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta, 2004. — 239.

119. ИСКИЈЕРДО–ТОДОРОВИЋ, Силвија

Početni tečaj španskog jezika : sa rečnikom / Silvia Izquierdo-Todorović. — 9. izd. — Beograd : Naučna KMD, 2004. — 247.

120. ЈОВОВИЋ, Ружица

English Today : 2 / Ružica Jovović. — Beograd : Evropski univerzitet, 2004. — 252.

121. ЈОЦИЋ, Мирјана

Модеран приступ учењу српског језика : Naučimo srpski = Let's Learn Serbian : 1 / Isidora Bjelaković, Jelena Vojnović ; crteži Ivan Dimitrijević, Aca Mikić, Isidora Bjelaković. — Novi Sad : Filozofski fakultet : Dnevnik, 2004. — 166. ; Naučimo srpski = Let's Learn Serbian : 1 : radna sveska / Milan Ajdžanović, Milivoj Alanović, Isidora Bjelaković, Jasmina Dražić, Jelena Vojnović, Dušanka Zvekić–Dušanović. — Novi Sad : Filozofski fakultet : Dnevnik, 2004. — 54. / Мирјана Јоцић // ЗБМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 522–524.

Приказ | Уп. 108, 140

122. ЈУБИЈАН, Ма

Kineski jezik : 1 : udžbenik kineskog jezika za prvu godinu studija / Ma Yubian, Jin Xiaolei, Radosav Pušić. — Beograd : Filološki fakultet ; NR Kina : Kancelarija za učenje kineskog jezika kao stranog, 2004. — 263. — (Biblioteka Organon)

123. КИРФЕЛ, Забине

Стање и перспективе јужне славистике, из немачког угла / Sabine Kirfel // НССУВД. — 34, 1 (2004), 259–269. | Zusammenfassung

124. КИШ, Јелена

A Practical Serbian Grammar = Srpska gramatika kroz testove / Jelena Kiš. — Beograd : Plato, 2004. — 106. — (Biblioteka Posebna izdanja)

125. КОВАЧЕВИЋ, Јелена

Step by Step : енглески језик : почетни 1 : приручник за професоре / Јелена Ковачевић. — Београд : Институт за стране језике, 2004. — 84.

126. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија*

Конфронтирање у високошколској настави граматике српског језика као страног / Ксенија Кончаревић // НССУВД. — 33, 1 (2003), 179–189. | Резюме

127. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија

Конфронтирање у високошколској настави граматике српског језика као страног / Ксенија Кончаревић // Славистика. — 8 (2004), 407–416. | Резюме

128. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија

Презентација српске културе у удбеницима српског језика као страног : теоријски оквир и конструкција решења / Ксенија Кончаревић // НССУВД. — 34, 1 (2004), 217–228. | Резюме

129. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија

Савремена настава руског језика : садржаји, организација, облици / Ксенија Кончаревић. — Београд : Славистичко друштво Србије, 2004. — 440. — (Славистичка библиотека. Посебна издања)

130. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија*

Функционална стилистика у настави српског језика као страног : филолошки образовни профил / Ксенија Кончаревић // НССУВД. — 32, 1 (2002), 181–191. | Резюме

131. КРАЈИШНИК, Весна

Naučimo padeže : priručnik za srpski jezik kao strani / Vesna Krajišnik. — 3. dopunjeno izd. — Beograd : V. Krajišnik, 2004. — 122.

132. КРСМАНОВИЋ, Зоја

English for Economists and Menagers = Engleski jezik za ekonomiste i menadžere / Zoja Kršmanović. — 2. izmenjeno i dopunjeno izd. — Kragujevac : Z. Kršmanović, 2004.

- 133. LINGVISTIČKE** analize : zbornik u čast 25 godina Instituta za strane jezike u Podgorici / urednice Slavica Perović, Vesna Bulatović. — Podgorica : Institut za strane jezike, 2004. — 294.
- 134. ЛУБАШ, Владислав**
Настава српског језика у Пољској : некад и сад / Władisław Lubaś // НССУВД. — 34, 1 (2004), 207–215. | Резюме
- 135. МАРКОВИЋ, Весна**
English in Civil Engineering / Vesna Marković. — Novi Sad : Fakultet tehničkih nauka, 2004. — 156. — (Edicija Tehničke nauke : udžbenici ; 88)
- 136. МАРКОВИЋ, Дејан**
В помоћ преподавателу руског језика у сербској аудиторiji / Дејан Марковић // Славистика. — 8 (2004), 271–279. | Резиме
- 137. МАРКОВИЋ, Јелена**
Ekstenzivno čitanje u nastavi stranih jezika / Jelena Marković // РФФ. — 6–7 (2004–2005), 491–497. | Summary
- 138. МАРКОВИЋ, Кристина**
Deutsch für Studierende der landwirtschaftlichen Fakultät = Nemački jezik za studente Poljoprivrednog fakulteta / Kristina Marković. — Beograd : Poljoprivredni fakultet, 2004. — 144.
- 139. МИЛИЋЕВИЋ, Бориша**
Međunarodni jezik esperanto : udžbenik za ekspresne kurseve / Boriša Milićević. — 9. dopunjeno izd. — Novi Sad : Društvo za esperanto „Marko Nešić“, 2004. — 72.
- 140. НАУЧИМО** srpski = Let's Learn Serbian : 1 : radna sveska / Milan Ajdžanović, Milivoj Alanović, Isidora Bjelaković, Jasmina Dražić, Jelena Vojnović, Dušanka Zvekić–Dušanović. — Novi Sad : Filozofski fakultet : Dnevnik, 2004. — 54. | Уп. 108, 121
- 141. ПЕРОВИЋ, Верослава**
Le génie mécanique Français — langue de spécialité / Veroslava Perović. — Beograd : Viša tehnička mašinska škola, 2004. — 165.
- 142. ПИПЕР, Предраг**
Уџбенички комплет „Родничок“ за наставу руског језика у 1. разреду основне школе Људмиле Поповић и Јелене Гинић / Предраг Пипер // Славистика. — 8 (2004), 447–448.
Приказ
- 143. РАДИЋ–ДУГОЊИЋ, Милана**
Принципи састављања лексичког минимума и заједнички европски оквир усвајања страних језика / Милана Радић–Дугоњић // Славистика. — 8 (2004), 254–260. | Резюме
- 144. РАИЧЕВИЋ, Вучина**
Збирка писаних припрема за часове руског језика у основној школи : са дидактичким материјалом / Ванда Вујисић. — Бијело Поље : Пегаз, 2003. — 244. / Вучина Раичевић // Славистика. — 8 (2004), 455–457.
Приказ
- 145. РАИЧЕВИЋ, Вучина**
Нови наставни програми страних језика у духу реформе школства и у светлу пројекта Савета Европе за живе европске језике / Вучина Раичевић // Славистика. — 8 (2004), 261–270. | Резюме
- 146. СЕЛИМОВИЋ–МОМЧИЛОВИЋ, Маша**
Srpski jezik 1 : početni tečaj za strance / Maša Selimović Momčilović, Ljubica Živanić. — 5. izd. — Beograd : Institut za strane jezike, 2004. — 360.

147. СИЈАОЛЕИ, Ђин

Analiza teškoća koje se javljaju pri učenju kineskog jezika kod studenata čiji je maternji jezik srpski / Jin Xiaolei // *Tragovi...* — 123–136.

148. СИЛАШКИ, Надежда

Engleski jezik III / Nadežda Silaški. — 7. izd. — Beograd : Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta, 2004. — 143.

149. СИЛАШКИ, Надежда

English Grammar for Economists / Nadežda Silaški, Tatjana Đurović. — 6. izd. — Beograd : Ekonomski fakultet, 2004. — 259.

150. СТОЈАНОВИЋ, Смиљка

Проблем усвајања лексике у страном језику / Смиљка Стојановић // *CJ*. — 9 (2004), 315–323. | Summary

151. СТАНКОВИЋ, Богољуб

Четири књиге Вукашина Костића / Богољуб Станковић // *Славистика*. — 8 (2004), 442–446.

Приказ књига „Руски за економисте“, „Руско–српски речник бизниса“, „Економска терминологија у руском и српском језику“ и „Руски језик за правнике“

152. ТАНАСИЋ, Срето

„Српска граматика“ Стојана Новаковића као удбеник српског језика за Русе / Срето Танасић // *Славистика*. — 8 (2004), 63–67. | Резюме

153. ТОМА, Пол–Луј

Српски, хрватски, босански, црногорски, српскохрватски на Сорбони / Paul-Louis Thomas // *НССУВД*. — 34, 1 (2004), 229–238. | Résumé

154. ТОНИЋ, Ана

Engleski jezik / Ana Tonić. — Reprint izd. iz 1989. godine. — Beograd : Šumarski fakultet, 2004. — 199.

155. TRAGOVI : trideset godina sinologije : 1974–2004 / priredio Radosav Pušić. — Beograd : Filološki fakultet, 2004. — 292.

156. ТРАЈКОВА, Мира

Невербалните елементи на часот по француски јазик од интеркултуролошка перспектива / Мира Трајковска // *ЛЗБ*. — 51, 4–6 (2004), 65–71.

157. ТРАЈКОВА, Мира

Цедеромот во наставата по француски јазик од интеркултуролошка перспектива / Мира Трајкова // *ЛЗБ*. — 51, 1–3 (2004), 95–100.

158. ХАМОНД, Роберт

Fonética y fonología españolas para serbiohablantes / Robert M. Hammond, Jelena Filipović. — Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2004. — 487.

159. ЦИГАНГ, Ђин

Kineski jezik : 2 : udžbenik kineskog jezika za drugu godinu studija / Jin Zhigang, Radosav Pušić ; saradnici Jin Xiaolei, Ma Yubian, Dalibor Vrcelj ; sa kineskog preveo Dalibor Vrcelj. — Beograd : Filološki fakultet ; NR Kina : Kancelarija za učenje kineskog jezika kao stranog, 2004. — 277. — (Biblioteka Organon)

160. ШНАЈДЕР, Хилде

Novi nemački bez muke / Hilde Šnajder ; prevod i adaptacija Goran Živanović. — Novi Sad : Riznica lepih reči, 2004. — 422.

— ШОТРА–КЕТУНАРИЋ, Татјана

Интонационалне контре говорних израза у процесу учења француског језика : прилог за израду интонодидактике | Уп. 85

в) Контрастивна проучавања језика

161. АЈДУКОВИЋ, Јован

Poredbeni frazeologija : pogled izvana i iznutra / Željka Fink-Arsovski. — Zagreb : Filozofski fakultet, 2002. — 128. / Jovan Ajduković // LA. — 5, 12–13 (2004).

Приказ

162. АЛАНОВИЋ, Миљивој

Прилог типологији агенса : на примерима из српског, француског и немачког језика / Миљивој Алановић // ППЈ. — 35 (2004), 193–204. | Zusammenfassung

163. АНТОНИЋ, Михаило

Pravila izbora i granične konstrukcije kod izvornih govornika / Mihailo Antonić // Lingvističke analize... — 255–264. | Summary

164. БЕЛОКАПИЋ–ШКУНЦА, Вера

Русская деловая лексика в сопоставлении с сербской / В. Белокапић // Международный симпозиум... — 25–30.

165. БУЛАТОВИЋ, Весна

Još jedan aspekt aspekta / Vesna Bulatović // Lingvističke analize... — 237–254. | Summary

166. ВАСИЋ, Вера*

Семантичко–деривациона гнезда у компаративним истраживањима : на примерима из српског и енглеског језика / Вера Васић, Гордана Нејгебауер // Дескриптивна лексикографија... — 125–131. | Summary

167. ВЕЛИЧКОВА, Славка*

Особине неких врста речи у граматичком опису српског језика у поређењу са бугарским језиком / Славка Величкова // НССУВД. — 33, 1 (2003), 203–210. | Резюме

168. ВЕЛИЧКОВА, Славка*

Прилог контрастивном проучавању публицистичког функционалног стила / Славка Величкова // НССУВД. — 32, 1 (2002), 321–326. | Резюме

169. ВИЋЕНТИЋ, Биљана

Выражение качественности : краткие и полные прилагательные в русском и сербском языках / Биљана Вићентић // Славистика. — 8 (2004), 140–147. | Резиме

170. ВОЈВОДИЋ, Дојчил

Русские, болгарские и сербские императивные паремии–высказывания и их лексико–семантическое наполнение / Д. Войводич, В. Манчев, А. Ю. Маслова // Международный симпозиум... — 54–61.

171. ВУЧО, Јулијана

O izražavanju nekih komunikativnih potreba u svakodnevnom sporazumevanju na srpskom i italijanskom jeziku / Julijana Vučo // Lingvističke analize... — 265–276. | Summary

172. БУКАНОВИЋ, Маја

Личне заменице у српском и словеначком језику : уз осврт на изражавање двојине / Маја Букановић // СЈ. — 9 (2004), 405–416. | Résumé

— ИВАНОВА, Ценка*

Функционално раслојавање бугарског и српског језика у почетној фази њихове стандардизације у поређењу са савременим језичким стандардима | Уп. 751

173. КВАПИЛОВА–БРАБЦОВА, Радослава*

Категорија рода именица у чешком и српском језику / Radoslava Kvapilová–Brabcová // НССУВД. — 33, 1 (2003), 67–71. | Резюме

174. КЕСЕРОВИЋ–ЈОВАНОВИЋ, Александра

Концепт глагола *ићи* у чешком, руском и српском језику / Александра Кесеровић–Јовановић // ФП. — 31, 1–2 (2004), 195–200. | Summary

175. КИРФЕЛ, Забине*

Правни термини : еквивалентност у двојезичној правној комуникацији с освртом на лексикографска питања / Sabine Kirfel // НССУВД. — 32, 1 (2002), 159–168.

176. КИРШОВА, Маријана*

Граматичка средства изражавања каузалности у руском и српском језику / Маријана Киршова // НССУВД. — 33, 1 (2003), 211–217. | Резюме

177. КИРШОВА, Маријана

Категорија каузалности в современном русском языке в сравнении с сербским / М. Киршова // Международный симпозиум... — 99–105.

178. КИРШОВА, Маријана

Нека запажања поводом рада акад. Јована Вуковића о глаголским именицама на *-ње* у светлу конфонативног проучавања језика / Маријана Киршова // Живот и дело... — 186–191. | Резюме

179. КОПРИВИЦА, Верица

Супстантивизација придева мушког рода у чешком и српском језику / Верица Копривица // Славистика. — 8 (2004), 369–374. | Резюме

180. КОСТИЋ, Наташа

Prediction and Conditional Sentences : a Contrastive Analysis in English and Serbian / Nataša Kostić // Lingvističke analize... — 227–236. | Rezime

181. ЛАШКОВА, Лили*

Функционално раслојавање српског језика и нормирање граматичких иновација у контрастивној перспективи / Лили Лашкова // НССУВД. — 32, 1 (2002), 5–11. | Резюме

182. ЛИНДСТРЕМ, Лена

The Function of Particles in Rhetorical Questions : a Comparative Analysis / Lena Lindström // ФП. — 31, 1–2 (2004), 69–81. | Резиме

183. МАКИШОВА, Ана

Називи за обележавање родбинских односа у словачком и српском језику / Ана Макишова // Славистика. — 8 (2004), 155–163. | Resumé

184. МАРИЋ, Ана

Глаголски вид и начини глаголске радње у словачком и српском језику / Ана Марић // Славистика. — 8 (2004), 148–154. | Resumé

185. МАСЛОВА, Алина

Языковые способы выражения эмоций : на материале русского и сербского языков / Алина Ю. Маслова // ЗБМСС. — 65–66 (2004), 101–120. | Резиме

186. МИЛИНКОВИЋ, Л.

Антонимия в русской деловой корреспонденции в сравнении с сербской / Л. Милинкович // Международный симпозиум... — 137–140.

187. МИРКУЛОВСКА, Милица

Polski–macedoński : gramatyka konfrontatywna = Полски–македонски : граматичка конфонатација : 1–6 / Милица Миркуловска // LA. — 5, 12–13 (2004).

Приказ

188. МИЋИЋ, Софија

Nazivi bolesti i poremećaja u engleskom i srpskom jeziku / Sofija Mičić. — Beograd : Beogradska knjiga, 2004. — 453. — (Biblioteka Put u reči ; 5)

189. НОВАКОВ, Предраг

Rajhenbahova teorija glagolskog vremena u engleskom i srpskom jeziku / Predrag Novakov // *Lingvističke analize...* — 215–225. | Summary

190. НОМАЧИ, Мотоки*

Проект по истраживању категорије посесивности руског језика у сопостављењу с српским : проблематика, подаци и перспектива / М. Номачи // *Међународни симпозијум...* — 141–148.

191. ПЕТРОВСКА, Лесја

Видоображење емоционалног стања личности у фразеологији : на материјали фразеологизма украјинског и бугарског језика / Лесја Петровска // *Славистика*. — 8 (2004), 324–329. | Резиме

192. ПИПЕР, Предраг

Обћа карактеристика сопостављивих истраживања руског и српског језика / Предраг Пипер // *Међународни симпозијум...* — 244–248.

193. ПИПЕР, Предраг

Украјинска и српска граматика у светлу типолошких поређења / Предраг Пипер // *Славистика*. — 8 (2004), 280–289. | Резиме

194. ПОЈАТИЋ, Дарија

Lokativne adnominalne i adjektivne sintagme sa glagolskom imenicom u ruskom i srpskom jeziku / Darija Pojatić // *Lingvističke analize...* — 121–134. | Резиме

195. ПОПОВИЋ, Људмила

Језичка слика стварности Украјинаца и Срба са компаративног аспекта когнитивне анализе / Људмила Поповић // *Славистика*. — 8 (2004), 290–305. | Резиме

196. ПРОДАНОВИЋ–СТАНКИЋ, Диана

Metafore s nazivima životinja u engleskom i srpskom jeziku / Diana Prodanović–Stankić // *ЗБМСФЛ*. — 47, 1–2 (2004), 131–145. | Summary

— ПРОЈЕКТИ по сопостављивому изучењу руског и других језика : Доклади / VI међународни симпозијум Пројекти по сопостављивому изучењу руског и других језика (Београд, 1–4 јуна 2004 г.) ; редактор Богољуб Станковић | Уп. 281

197. РАЗДОБУДКО–ЧОВИЋ, Лариса

Национално–културне особности језика предизборних поруча у Србији и Русији са лингвистичког и семантичко–стилистичког аспекта / Лариса Раздобудко–Човић // *Prevodilac*. — 23, 1–4 (2004), 11–20. | Резиме

198. РАКИЋ, Станмир

О метафоричком означавању људи, животиња, биљака и ствари у српском и енглеском језику / Станмир Ракић // *ЈФ*. — 60 (2004), 147–176. | Summary

199. РАСУЛИЋ, Катарина

Jezik i prostorno iskustvo : konceptualizacija vertikalne dimenzije u engleskom i srpsko-hrvatskom jeziku / Katarina Rasulić. — Beograd : Filološki fakultet, 2004. — 358.

200. РЕСЕЛ, Герхард*

Valentnost glagola u srpskom i nemačkom jeziku / Gerhard Ressel, Svetlana Ressel // *НССУВД*. — 32, 1 (2002), 169–179.

201. РОГЛИЋ, Вера

Kontrastivna analiza posmatranih lingvističkih datosti u francuskom i srpskohrvatskom jeziku i neki radovi sa drugim temama / Vera Roglić. — Beograd : Čigoja štampa, 2004. — 114.

202. СКОВРОН, Ана

Perfektivizacija prefiksalna u poljskom i srpskohrvatskom jeziku / Anna Skowron // *LA*. — 5, 12–13 (2004).

203. СТЕФАНОВИЋ, Марија

Грамматика у асоцијативним реченицама руског и српског језика / Марија Стефановић // Славистика. — 8 (2004), 128–139. | Резюме

204. ТАРАСЕНКО, Т. В.

Ситуација винопитија и ее отражение в анекдоте : на материале русских и американских анекдотов / Т. В. Тарасенко // Международный симпозиум... — 179–184.

205. ТЕРИЋ, Гордана

Изражавање неогуђиве посесивности у италијанском и српском језику / Гордана Терић // СЈ. — 9 (2004), 57–63. | Summary

206. ТРБОЈЕВИЋ–МИЛОШЕВИЋ, Ивана

Модалност, суд, исказ : епистемичка модалност у енглеском и српском језику / Ивана Трбојевић–Милошевић. — Београд : Чигоја пгтампа, 2004. — 187.

207. ФИЛИПОВИЋ, Соња

Semantika glagola gledanja u engleskom i srpskom jeziku / Sonja Filipović // ППЈ. — 35 (2004), 217–230. | Summary

208. ЦОНИЋ, Виолета

Аналитические номинации в спортивной терминологии : на материале русского и сербского языков / В. Джонич // Международный симпозиум... — 92–98.

IV. Прасловенски језик, словенска језичка заједница и посебна питања појединих словенских језика

209. АЈДУКОВИЋ, Јован

Извештај о раду на пројекту „Словенски језици у контакту са руским језиком“ / Јован Ајдуковић // Славистика. — 8 (2004), 392–398. | Резюме

210. АЈДУКОВИЋ, Јован

О kontaktološkom pristupu u proučavanju rusizama / Jovan Ajduković // Lingvističke analize... — 277–290. | Summary

211. АЈДУКОВИЋ, Јован

Hrvatski frazeološki rječnik / Antica Menac, Željka Fink-Arsovski, Radomir Venturin. — Zagreb : Naklada Ljevak, 2003. — 414 / Jovan Ajduković // LA. — 5, 12–13 (2004).

Приказ

212. АЈДУКОВИЋ, Јован

Увод у лексичку контактологију : теорија адаптације русизама / Јован Ајдуковић. — Београд : Фото Футура, 2004. — 364. | Уп. 277

213. АПРЕСЈАН, Ј. Д.*

Смисли *знать* и *считать* в системе русского языка / Ю. Д. Апресян // Дескриптивна лексикографија... — 29–31.

214. АРЕФЈЕВА, Т. Л.

К вопросу о семантическом структурировании подсистемы сложного предложения в современном русском языке / Т. Л. Арефьева // Международный симпозиум... — 9–13.

215. БАКОНИ, И.

Сопоставительное изучение русского языка в области культурологии / И. Бакони // Международный симпозиум... — 21–24.

— БЕЛОКАПИЋ–ШКУНЦА, Вера

Русская деловая лексика в сопоставлении с сербской | Уп. 164

216. БЖОЗОВСКА, Дорота

Wpływ dowcipów amerykańskich na dowcipy polskie / Dorota Brzozowska // Стил. — 3 (2004), 429–435. | Summary

217. БОРИСЕНКО–СВИНАРСКАЈА, Вера

Имена букв в кириллице и их функционирование в русском языке / В. Борисенко–Свинарская // Международный симпозиум... — 31–37.

218. БРИСИНА, Е. В.

Самородки народной мысли : фразеологические единицы как трансляторы традиционной культуры : очерки по истории чешской фразеологии / Л. И. Степанова. — Санкт–Петербург, 2003. — 207. / Е. В. Брысина // ЗБМСС. — 65–66 (2004), 414–416.

Приказ

— ВЕЛИЧКОВА, Славка*

Особине неких врста речи у граматичком опису српског језика у поређењу са бугарским језиком | Уп. 167

219. ВЕХМАС–ЛЕХТО, И.

Методи работы над финско–руским терминологическим словарем по лесному хозяйству / И. Вехмас–Лехто // Международный симпозиум... — 38–47.

— ВИЋЕНТИЋ, Биљана

Выражение качественности : краткие и полные прилагательные в русском и сербском языках | Уп. 169

220. ВИЋЕНТИЋ, Биљана

Стилске особености синтаксе : на примеру прозног дела Људмиле Петрушевске / Биљана Вићентић // ЗБМСС. — 65–66 (2004), 219–235. | Резюме

221. ВЛАЈИЋ–ПОПОВИЋ, Јасна

Czakawskie studia leksykalne : dziedzictwo prastowiańskie w słownictwie czakawskim / Boryś Wiesław. — Warszawa : Instytut Sławistyki PAN, 1999. — 185. — (Język na pograniczach ; 21) / Јасна Влајић–Поповић // ЗБМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 499–503.

Приказ

222. ВОЈВОДИЋ, Дојчил

О структуре, семантике и коннотативних својствах глагољних лексем и их сочетањих у паремјах : на материале русског, болгарског и сербског језика / Дојчил Војводић, Владимир Манчев // ЗБМСС. — 65–66 (2004), 75–100. | Резиме

— ВОЈВОДИЋ, Дојчил

Рускије, болгарскије и сербскије императивне паремии–высказывания и их лексико–семантичко–напољнение | Уп. 170

223. ВСЕЛОВОДОВА, М. В.

Межнационаљни проект „Модели славјанских простых предложений с учетом их типовых значений и речевох реализаций“ : задачи и перспективы / М. В. Вселоводова // Международный симпозиум... — 65–70.

224. ВСЕЛОВОДОВА, М. В.

Межнационаљни проект „Предлози в синхронии и диахронии : морфология и синтаксис“ : первые результаты / М. В. Вселоводова // Международный симпозиум... — 71–77.

— ГАЕВ, Тања

Семантички потенцијал броја два у украјинском и српском обредном песништву календарског циклуса | Уп. 43

225. ГАЊЕНКОВ, Д. С.

Пространственне употребљенија предлога у в славјанских језиках / Д. С. Гапенков // Международный симпозиум... — 78–84.

226. ГИНИЋ, Јелена

Некоторые наблюдения по поводу ассимилятивного смягчения губных и заднеязычных согласных перед мягкими губными : на материале орфоэпических словарей и фонетической литературы / Е. Гинич // Международный симпозиум... — 85–91.

227. ГИНИЋ, Јелена

Словарь трудностей русского произношения : 15000 слов / М. Л. Каленчук, Р. Ф. Касаткина. — Москва : Русский язык, 2001. — 468. / Јелена Гинић // Славистика. — 8 (2004), 419–423.

Приказ

228. ГРКОВИЋ–МЕЈЏОР, Јасмина

Slavenska poredbena gramatika : I dio : uvod i fonologija / Milan Mihaljević. — Zagreb, 2002. — 242. / Јасмина Грковић–Мејџор // ЈФ. — 60 (2004), 221–225.

Приказ

229. ГУДКОВ, Владимир Павлович

Двести лет изучения сербского языка в России и в Московском университете / Владимир Павлович Гудков // Славистика. — 8 (2004), 20–25. | Резиме

230. ГУДУРИЋ, Снежана

Славистичка лингвистичка поређења / Марија–Магдалена Косановић. — Подгорица : Универзитет Црне Горе, 2002. / Снежана Гудурић // 36МСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 515–522.

Приказ

231. ДИЛПARIЋ, Предраг

О неким аспектима односа словенског имперфекта и аориста / Предраг Дилпарић // СЈ. — 9 (2004), 577–583.

232. ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна

Български асоциативен речник : прав и обратен / П. Балтова, А. Ефтимова, А. Липовска, К. Петрова. — София : Универзитет „Св. Климент Охридски“, Факултет по славянски филологии ; Москва : Руска Академија на науките, Институт за руски език „В. В. Виноградов“ / Рајна Драгићевић // ЈФ. — 60 (2004), 243–247.

Приказ

— БУКАНОВИЋ, Маја

Личне заменице у српском и словеначком језику : уз осврт на изражавање двојине | Уп. 172

233. БУРОВИЋ, Анете

Стандардизација словенских језика : Möglichkeiten und Grenzen der Standardisierung slavischer Schriftsprachen der Gegenwart = Могућности и границе стандардизације савремених словенских језика. — Thelem, 2002. / Annette Đurović // СЈ. — 9 (2004), 697–703.

Приказ

— ИВАНОВА, Ценка*

Функционално раслојавање бугарског и српског језика у почетној фази њихове стандардизације у поређењу са савременим језичким стандардима | Уп. 751

234. ИЛИЈЕВСКА, Красимира

Преосмислување на старословенизмите во современите словенски јазици / Красимира Илијевска // Македонско–украински... — 209–227. | Резюме

235. ЈАКЛОВА, Алена

Humor v komentářích českých novin na počátku tisíciletí / Alena Jaklová, Bohumila Junková // Стил. — 3 (2004), 423–428. | Summary

236. ЈАКЛОВА, Алена

Výběrový slovník českých slangů / Jaroslav Hubáček. — Ostrava : Ostravská Universita, Filozofická fakulta, 2003. — 250. / Алена Јакловá // Стил. — 3 (2004), 451–452.

Приказ

237. ЈАКОВЉЕВА–ГЛОВИНСКАЈА, Марина*

Лексикографичаска трaктовкa глаголов, означајућих речеве акте / Марина Јaковљeвa–Гловинскaјa // Дескриптивнa лексикoгрaфијa... — 195–196.

238. ЈЕНЧ, Хелмут

Zur Geschichte der sorbischen Schriftsprachen / Helmut Jentsch // 36МСС. — 65–66 (2004), 237–248.

239. ЈОВАНОВИЋ, Гордана*

Старa лексика у савременим двојезичним речницима словенских језика / Гордана Јовановић // Дескриптивнa лексикoгрaфијa... — 325–329. | Summary

240. ЈУЈУКИН, М. А.

Этимологическе заметки по древнерусской ойконимии : названия с формантом *-jъ / М. А. Ююкин // 36МСС. — 65–66 (2004), 259–265.

— КВАПИЛОВА–БРАБЦОВА, Радослава*

Категорија рода именица у чешком и српском језику | Уп. 173

241. КВАПИЛОВА–БРАБЦОВА, Радослава

Proměny v chápání životnosti a neživotnosti v češtině / Radoslava Kvapilová–Brabcová // СЈ. — 9 (2004), 253–258. | Резиме

242. КЕРКЕЗ, Драгана

Динамички модели у семантици лексике : Динамическе модели в семантике лексики / Елена Викторована Падучева. — Москва : Языки славянской культуры, 2004. — 608. — (Studia philologica) / Драгана Керкез // Рижеч. — 10, 1–2 (2004), 206–213.

Приказ

— КЕСЕРОВИЋ–ЈОВАНОВИЋ, Александра

Концепт глагола *ићи* у чешком, руском и српском језику | Уп. 174

— КИРШОВА, Маријана*

Граматичка средства изражавања каузалности у руском и српском језику | Уп. 176

— КИРШОВА, Маријана

Категорија каузалности в современном русском языке в сравнении с сербским | Уп. 177

243. КЛЕШЧОВА, Кристина*

Neologizmy a problem ewolucyj systemu słowotwórczego / Krystyna Kleszczowa // Дескриптивнa лексикoгрaфијa... — 291–298. | Summary

244. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија

Рад на иновирању црквенословенске нормe током XIX и XX века / Ксенија Кончаревић // Славистика. — 8 (2004), 36–42. | Резиме

— КОПРИВИЦА, Верица

Супстантивизација придава мушког рода у чешком и српском језику | Уп. 179

245. КОРНАЕВ, Мурат

Słownik homonimów rosyjsko-polskich = Словарь русско-польских омонимов / Marek Szałek. — Poznań : Ars Nowa, 2003. — 202. Rosyjsko-polski słownik homonimów międzyjęzykowych = Русско-польский словарь межъязыковых омонимов / Krzysztof Kusal. — Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002. — 190. / Мурат Корнаев // Стл. — 3 (2004), 455–458.

Приказ

— КОСАНОВИЋ, Марија–Магдалена

Вуковићево проучавање глаголских именица у српскохрватском језику и могућност његове примене на друге словенске језике | Уп. 414

246. КОСАНОВИЋ, Марија–Магдалена

О словенској жаргонској лексици ученика и студената / Марија–Магдалена Косановић // Славистика. — 8 (2004), 114–119. | Резюме

247. КРЖИСТЕК, Михал

Současná česká stylistika / Marie Čechová et al. — Praha : ISV, 2003. — 344. / Michal Křístek // Стил. — 3 (2004), 463–464.

Приказ

248. КРПОВА, Илиана

Системата от подчинителни врзки в славянското изречение : върху материал от български, сръбски, полски и руски / Илиана Кръпова, Искра Ликоманова // СЈ. — 9 (2004), 343–350. | Резюме

249. КУДРЕВАТИХ, Ирина

Стилистические особенности блоков информации как отражение авторской картины мира / Ирина П. Кудреватых // Стил. — 3 (2004), 235–249. | Summary

250. КУЗЪЕЦОВА, И. В.

Славянские устойчивые сравнения, связанные с постами / И. В. Кузнецова // СЈ. — 9 (2004), 87–96. | Резиме

— КУЛИМЕТЈЕВА, О. В.

Проблемы Turco-Slavica в трудах Н. К. Дмитриева | Уп. 1001

251. ЛАСЕК, Агњешка

Poljsko-hrvatski rječnik / Milan Moguš, Neda Pintarić. — Zagreb : Školska knjiga, 2002. — 1151. / Agnieszka Łasek, Branislava Stojanović // 36МСС. — 65–66 (2004), 416–417.

Приказ

— ЛАШКОВА, Лили*

Српски језик кроз матрицу контрастивних и типолошких испитивања словенских језика | Уп. 333

252. ЛИЛИЧ, Галина*

Традиција и нове подходи в лексикографическом описанију библеизмов модерног руског литературног језика : из опыта работы над новым словарем / Галина Лилич, Ольга Трофимкина // Дескриптивна лексикографија... — 317–324. | Summary

253. ЛИНДСТРЕМ, Е. Н.

Использование универсальной прагматически обоснованной модели классификации вопросительных по форме высказываний для сопоставительного изучения ненастоящих вопросов в русском и других языках / Е. Н. Линдстрем // Международный симпозиум... — 131–136.

254. ЛИНДСТРЕМ, Лена

Вопросительные конструкции русского языка как средство выражения косвенных речевых актов / Лена Линдстрем // 36МСС. — 65–66 (2004), 275–284.

— ЛИНДСТРЕМ, Лена

The Function of Particles in Rhetorical Questions : a Comparative Analysis | Уп. 182

255. ЛОМА, Александар

Atlas altsorbischer Ortsnamentypen : Studien zu toponymischen Arealen des altsorbischen Gebeites im westslawischen Sprachraum / Sächsische Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Kommission deutsch-slawische Namenforschung, herausgegeben von Ernst Eichler, unter der Leitung von Inge Bily bearbeitet von Inge Bily, Bärbel Breitfeld und Manuela Züfle. — Leipzig : Verlag der Sächsischen Akademie der Wissenschaften ; Stuttgart : Kommission bei Franz Steiner Verlag, 2000–2004. / Александар Лома // ОП. — 17 (2004), 479–481.

Приказ

256. ЛОМА, Александар

Монументални свеевропски подухват : Atlas Linguarum Europae : vol. I, fascicle 6. — Roma : Instituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Libreria Stato, 2002. / Александар Лома // ЈФ. — 60 (2004), 193–198.

Приказ

257. ЛОМА, Александар

Прасловенска лексика и култура у индоевропском контексту / Александар Лома // Предавања из историје... — 15–42.

258. ЛОМА, Александар

Die Slaven im Erlfaßt : Eine Namenlandschaft in Neiderösterreich / Georg Holzer. — Wien, 2001. — 160. — (Studien und Forschungen aus dem Neiderösterreichischen Institut für Landeskunde, herausgegeben von Anton Eggendorfer und Willibald Rosner ; Bd. 29) / Александар Лома // ОП. — 17 (2004), 492–495.

Приказ

259. ЛОМА, Александар

Студиј з ономастици та етимологиј 2003. — Кијв : Национална академија наук Украјни. Институт украјноској мови, 2003. — 200. / Александар Лома // ОП. — 17 (2004), 496–498.

Приказ

260. ЛОМА, Александар

Tvoření nejstarších českých osobních jmen / Jana Pleskalová. — Brno : Masarykova Univerzita, 1998. — 160. — (Spisy Masarykovy Univerzity, Filozofická fakulta ; č. 317) / Александар Лома // ОП. — 17 (2004), 495–496.

Приказ

261. ЛУБАШ, Владислав*

Две врсте стандарда у словенским језицима / Władisław Lubaś // НССУВД. — 33, 1 (2003), 5–14.

262. ЛУКОВИЋ, Дагмара

Słowiańskie deywaty imienne z przymkiem negacji w podstawie słowotwórczej / Jan Sokołowski / Dagmara Luković // ЗМСС. — 65–66 (2004), 417–418.

Приказ

263. ЉАХУР, Ч.

Предложные выражения в польском языке : к проекту описания грамматики славянского предлога / Ч. Ляхур // Международный симпозиум... — 128–130.

264. МАКАРИЈОСКА, Лилјана

Варирањето на грчката и словенската лексика во црковнословенската писменост / Лилјана Макаријоска // XXX научна... — 347–358.

265. МАКАРИЈОСКА, Лилјана

Црковнословенската лексика како огледало на материјалната култура / Лилјана Макаријоска // Предавања на XXXVI... — 139–154.

— МАКИШОВА, Ана

Називи за обележавање родбинских односа у словачком и српском језику | Уп. 183

266. МАЊКОВСКА, Силвија Зофја

Dotykanie rzeczywistości czyli językowy obraz świata w powieści Wiesława Myśliwiego „Widnokrąg“ / Renarda Lebda. — Katowice ; Warszawa, 2003. / Sylwia Zofia Mańkowska // Славистика. — 8 (2004), 458–459.

Приказ | Уп. 279

— МАРИЋ, Ана

Глаголски вид и начини глаголске радње у словачком и српском језику | Уп. 184

— МАСЛОВА, Алина

Языковые способы выражения эмоций : на материале русского и сербского языков | Уп. 185

267. МАТИЈАШЕВИЋ, Јелка

Творбене новине у руском и српском језику с почетка 20. и почетка 21. века : социolingвистички аспект / Јелка Матијашевић // Славистика. — 8 (2004), 103–113. | Резюме

268. МЕНЦЕЛ, Томас

Der lokale Instrumental der slavischen Sprachen im funktionalen Zusammenhang / Thomas Menzel // CJ. — 9 (2004), 135–148. | Резиме

— МИЛИНКОВИЋ, Л.

Антонимия в русской деловой корреспонденции в сравнении с сербской | Уп. 186

— МИРКУЛОВСКА, Милица

Polski–macedoński : gramatyka konfrontatywna = Полски–македонски : граматичка конфронтација : 1–6 | Уп. 187

269. МИРКУЛОВСКА, Милица

Studia linguistica polono–meridianslavica 11 / komitet redakcyjny : Milica Mirkulovska, Zuzanna Topolińska, Bogusław Zieliński. — Poznań : Uniwersytet Im. Adama Mickiewicza. Katedra Filologii Słowiańskiej, 2003. — 214. / Milica Mirkulovska // LA. — 5, 12–13 (2004).

Приказ

— МЛАДЕНОВИЋ, Александар

Напомене о једној заједничкој особини српског и бугарског правописа у време патријарха Јевтимија | Уп. 730

270. МОКЈЕНКО, В.

Славянские социолекты в прошлом и настоящем / V. Mokienko, H. Walter // CJ. — 9 (2004), 5–44. | Резиме

271. МУРАТОВА, Елена

Цветовые образы в поэзии М. Цветаевой : на материале цикла стихов 1918–1920 гг. „Лебедный стан“ / Елена Ю. Муратова // ЗБМСС. — 65–66 (2004), 151–162. | Резиме

272. НЕДКОВА, Емилија

Стереотипност и творчество при превода на фразеологија в художествениа текст : наблюдения върху превода на българските фразеологизми на сърбски и руски език / Емилија Недкова // ЗБМСС. — 65–66 (2004), 385–398.

273. НОМАЧИ, Мотоки

Pregled kategorije posesivnosti u slovenačkom jeziku : u poređenju sa drugim slovenskim jezicima / Motoki Nomachi // ФП. — 31, 1–2 (2004), 127–137. | Резюме

— НОМАЧИ, Мотоки*

Проект по иследованиоу категорији посесивности русског језика в сопоставлении с сербским : проблематика, данне и перспектива | Уп. 190

274. ОБИЖАЈЕВА, Марина

Митрополит Стефан (Стратимирович) о достоинстве славянских языков : из переписки 1796–1804 гг. / Марина Обижаева // Славистика. — 8 (2004), 43–48. | Резиме

275. ОПШТОСЛОВЕНСКИ лингвистички атлас : том 46. — Скопје : МАНУ, 2003/04. — 142. + карта

276. ПЕТРОВА, Красимира

Грамматическая картина мира (с фокусом на морфологию) в языковом сознании болгарско–русского билингва / К. Петрова // Международный симпозиум... — 149–154.

— ПЕТРОВСКА, Лесја

Видображення емоційного стану людини у фразеології : на матеріалі фразеологізмів української і болгарської мов | Уп. 191

277. ПАВЛОВИЋ, Тања

Увод у лексичку контактологију : теорија адаптације русизама / Јован Ајдуковић. — Београд : Фото Футура, 2004. — 364. / Тања Павловић // Стил. — 3 (2004), 452–455. Приказ | Уп. 212

278. ПИПЕР, Предраг

Сербские грамматики русского языка и проект сопоставительного синтаксиса русского и сербского языков / П. Пипер // Международный симпозиум... — 155–161.

— ПИПЕР, Предраг

Украјинска и српска граматика у светлу типолошких поређења | Уп. 193

— ПОЈАТИЋ, Дарија

Lokativne adnominalne i adjektivne sintagme sa glagolskom imenicom u ruskom i srpskom jeziku | Уп. 194

279. ПОПОВИЋ, Људмила

Стварност као метафора : Dotykanie rzeczywistości czyli językowy obraz świata w powieści Wiesława Myśliwskiego „Widnokrąg” / Renarda Lebda. — Katowice ; Warszawa ; Śląsk, 2003. — 174. / Људмила Поповић // ЗБМСС. — 65–66 (2004), 409–411.

Приказ | Уп. 266

280. ПОСПИШИЉ, Иво

„Literatura blahodárného skřípotu a tření“ : žánr — poetika — styl v díle Jozefa Hnityky / Ivo Pospíšil // Стил. — 3 (2004), 263–274. | Summary

281. ПРОЕКТЫ по сопоставительному изучению русского и других языков : Доклады / VI международный симпозиум Проекты по сопоставительному изучению русского и других языков (Београд, 1–4 июня 2004 г.) ; редактор Боголюб Станкович. — Београд : Славистичко друштво Србије, 2004. — 275.

— РАДЕНКОВИЋ, Љубинко

Славянские древности. Этнолингвистический словарь в пяти томах / под общей редакцией Н. И. Толстого. — Москва : Институт славяноведения РАН. Международные отношения, 1995–2004. | Уп. 68

282. РАДЗИЕВСКА, Тетјана

Некоторые наблюдения над функционально–семантическими и стилистическими особенностями дневников / Тетјана В. Радзиевска // Стил. — 3 (2004), 221–233. | Summary

283. РАДОВАНОВИЋ, Милорад

O jezicima u kontaktu : Bukovina : Bukowina : moja miłość. Tom 1: Język polski na Bukowinie Karpackiej do 1945 roku. Tom 2: Słownik / Kazimierz Feleszko. — Warszawa : Instytut Sławiastyki Polskiej Akademii Nauk, 2002–2003. — 201, 304. / Milorad Radovanović // ЗБМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 489–491.

Приказ

— РАЗДОБУДКО–ЧОВИЋ, Лариса

Национално–културне особености језика предизборних порука у Србији и Русији са лингвистичког и семантичко–стилистичког аспекта | Уп. 197

284. РАМАЧ, Јулијан*

Наш рад на речнику русинског народног језика / Јулијан Рамач // Дескриптивна лексикографија... — 371–377. | Summary

285. САМАРЦИЋ, Тања

Основи граматике словеначког језика / Маја Тукановић, Жељко Марковић. — Београд : Филолошки факултет, 2001. / Тања Самарцић // НЈ. — 35, 1–4 (2004), 167–168.

- Приказ
- СИКИМИЋ, Биљана
 Этнолингвистическая география южной славии / А. А. Плотникова. — Москва, 2004. — 768. | Уп. 75
 - СКОВРОН, Ана
 Perfektivizacija prefiksalna u poljskom i srpskohrvatskom jeziku | Уп. 202
 - 286. СЛАВИЋ, М.**
 О языке и стиле популярных IT журналов / М. Славич // Международный симпозиум... — 167–173.
 - 287. СЛАНЧОВА, Данијела**
 Štylistika virtuálneho sveta krásy v časopise pre „ženu tretieho tisícročia“ / Daniela Slančová // Стил. — 3 (2004), 197–207. | Summary
 - 288. СОКОЛОВИЋ, Далибор**
 Нова граматика горњолужичкосрпског језика : Ручник по hornoserbšćinje / Helmut Faska. — Budišin : Domowina, 2003. — 250. / Далибор Соколовић // 36МСС. — 65–66 (2004), 411–412.
 Приказ
 - 289. СОКОЛОВИЋ, Далибор**
 Wó řěcnej politice we Łužycy / Dalibor Sokolović // Славистика. — 8 (2004), 85–90. | Резиме
 - 290. СОЛНЦЕВА–НАКОВА, Екатерина**
 Об особенностях научного языка или о специфике научных текстов : на примерах из русского и болгарского языков / Екатерина В. Солнцева–Накова // 36МСС. — 65–66 (2004), 295–302. | Резюме
 - 291. СОФРОНОВА, Ирина**
 Деонтическая модальность в мужской и женской речи : взгляд сквозь призму художественной прозы / Ирина Н. Софронова // Стил. — 3 (2004), 275–290. | Summary
 - СТАНИШИЋ, Вања
 Граматозофија : прилог словенској палеографској терминологији | Уп. 570
 - СТАНИШИЋ, Вања*
 О неким терминима словенске палеографије | Уп. 572
 - СТАНИШИЋ, Вања
 Старословенска двоазбучност и српска и хрватска редакција старословенског језика | Уп. 317
 - 292. СТАНКОВИЋ, Богољуб**
 Два века славистичког истраживања на грађењу и очувању словенске узајамности / Богољуб Станковић // Славистика. — 8 (2004), 7–12. | Резюме
 - 293. СТАНКОВИЋ, Богољуб***
 Обрада предлога у двојезичној лексикографији словенских језика : реално питање и оптималне могућности / Богољуб Станковић // Дескриптивна лексикографија... — 359–363. | Summary
 - 294. СТАНКОВИЋ, Богољуб**
 Один пока нереализованный проект : сербско–русский словарь / Б. Станкович // Международный симпозиум... — 174–178.
 - СТЕФАНОВИЋ, Марија
 Граматика у асоцијативним речницима руског и српског језика | Уп. 203

295. СТЕРНИН, И. А.

Национальное коммуникативное сознание и его исследование / И. А. Стернин // 36МСС. — 65–66 (2004), 7–29. | Резиме

296. СУПРУНЧУК, Никита

Интеграция лексики и грамматики в русистике последних лет / Никита Супрунчук // 36МСС. — 65–66 (2004), 285–293.

297. ТАМАШ, Јулијан

Русинистика између украјинистике и србистике / Јулијан Тамаш // Славистика. — 8 (2004), 306–309. | Резиме

— ТАРАСЕНКО, Т. В.

Ситуация винопития и ее отражение в анекдоте : на материале русских и американских анекдотов | Уп. 204

298. ТИР, Михал*

Градиво о раслојавању језика у средњошколским уџбеницима словачког и српског језика / Михал Тир // НССУВД. — 32, 1 (2002), 265–270. | Zusammenfassung

299. ТИР, Михал*

О морфеме интердисциплинарно / Тир Михал // НССУВД. — 33, 1 (2003), 145–150. | Zusammenfassung

300. ТИР, Михал

Русинистика са аспекта славистике / Михал Тир // Славистика. — 8 (2004), 310–314. | Rezime

301. ТИР, Михал

Slovenčina v praxi : štúdie z konfrontačnej a aplikovanej lingvistiky / Michal Týr. — Nový Sad : Futura publikacije, 2004. — 113.

302. ТИРОВА, Зузана

Словакистички и славистички покрет Људовита Штура / Зузана Тирова // Славистика. — 8 (2004), 74–77. | Resumé

— ТОПИЋ, Мирослав

О строфици у польским преводима српске народне лирике | Уп. 101

303. ФЕХЕР, Г.

Категория вида — можно ее понять? / Г. Фехер // Международный симпозиум... — 185–189.

304. ФРИДМАН, Виктор

One as an Indefinite Marker in Balkan and Non-Balkan Slavic / Victor A. Friedman // ПрилМАНУ. — 28, 1 (2003/04), 109–151. | Резиме

305. ХЕМП, Ерик

On Slavic Etymological Dictionaries / Eric P. Hamp // ЈФ. — 60 (2004), 7–9. | Резиме

— ХАНСЕН, Бјорн

The Life Cycle of a Definiteness Marker : The Long and Short Form of the Adjective in Old Church Slavonic, Russian, Serbian and Croatian | Уп. 318

— ЦОЈ, А. С.

Использование перевода в „Учебном словаре служебных слов“ | Уп. 103

306. ЦОПЕВА, Ј.

Формы языковой игры в современном медиа-тексте / Ј. Цопева // Международный симпозиум... — 205–211.

— ЦОНИЋ, Виолета

Аналитические номинации в спортивной терминологии : на материале русского и сербского языков | Уп. 208

307. ЦОНИЋ, Виолета

Способы образования спортивной терминологии в русском языке / Виолета Джонич // FU. — 3, 1 (2004).

— ШЕКАРИЋ, К.

Крылатые выражения из басен И. А. Крылова и их эквиваленты в сербском языке | Уп. 104

308. ШУЛЦ, Арлета

Uwagi o użyciu form fleksyjnych w cytatach psalterzowych warszawskich Pandektów Antiocha / Arleta Szulc // ПрилМАНУ. — 28, 1 (2003/04), 215–225. | Summary

V. Старословенски језик и његове редакције

309. АБОВИЋ, Миомир

Посесивни датив и неке недоумице у вези са овом категоријом у старословенском језику : на материјалу старословенских јеванђељских споменика / Миомир Абовић // СЈ. — 9 (2004), 367–382. | Summary

310. БАБИЋ, Биљана

Осврт на писање танког јера у „словима (бесједама) светих отаца“ / Биљана Бабић // СЈ. — 9 (2004), 439–445.

311. ДИЛПАРИЋ, Предраг*

Аналогија и аналошке промене / Предраг Дилпарић // НССУВД. — 33, 3 (2003), 253–257. | Summary

312. ДИЛПАРИЋ, Предраг*

О значају предлога и префикса у еволуцији падежних и видских значења / Предраг Дилпарић // НССУВД. — 32, 3 (2002), 63–69. | Summary

313. ДИЛПАРИЋ, Предраг*

О употреби предлога *въ* и *на* у старословенским јеванђељима XIII–XIV века / Предраг Дилпарић // НССУВД. — 33, 1 (2003), 265–271. | Summary

314. ДРАГИН, Наташа

Средневековый человек в зеркале старославянского языка / Т. И. Вендина. — Москва, 2002. — 336. / Наташа Драгин // ЗБМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 503–508.

Приказ

315. КРЕСТИЋ, Василије

Бискуп Штросмајер и литургија на старословенском језику у Црној Гори и Србији / Василије Крестић // ЛМС. — 180, 474, 1/2 (јул–авг. 2004), 159–187.

316. КУРЕШЕВИЋ, Марина

Старославянский язык : сборник упражнений / В. Д. Бондалетов, Н. Г. Самсонов, Л. Н. Самсонова. — Москва : Флинта : Наука, 2001. — 311. / Марина Курешевеић // ЗБМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 513–515.

Приказ

317. СТАНИШИЋ, Вања

Старословенска двоазбучност и српска и хрватска редакција старословенског језика / Вања Станишић // СЈ. — 9 (2004), 383–396. | Резюме

318. ХАНСЕН, Бјорн

The Life Cycle of a Definiteness Marker : The Long and Short Form of the Adjective in Old Church Slavonic, Russian, Serbian and Croatian / Björn Hansen // ЗБМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 51–73. | Резиме

VI. Савремени српски језик**а) Опште****319. БАЊАНИН, Љиљана**

Српски, хрватски, српско–хрватски језик у италијанским енциклопедијама и периодици / Љиљана Бањанин // НССУВД. — 34, 1 (2004), 239–257. | Riassunto

320. БАУК, Снежана*

Из развоја српске граматичке мисли / Снежана Баук // НССУВД. — 33, 1 (2003), 273–279. | Summary

321. БОГИЋЕВИЋ, Чедомир

Crnogorski jezik kao ljudsko pravo / Čedomir Bogićević // Crnogorski jezik... — 85–90.

322. БРБОРИЋ, Бранислав

Мали имају право и потребу да бране свој идентитет : Српски језик између малих и великих језика / Предраг Пипер. — Београд : Београдска књига, 2003. — 296. — (Библиотека Пут у речи ; 3) / Бранислав Брборић // ЗБМСКЈ. — 52, 2 (2004), 464–467.

Приказ | Уп. 358

323. ВЕШОВИЋ, Марко

O crnogorskom jeziku / Marko Vešović // Crnogorski jezik... — 67–68.

324. ВИЧЕВИЋ, Весна

Preispitivanje crnogorske kulture i vidovi negiranja crnogorskog jezika / Vesna Vičević // Crnogorski jezik... — 117–122.

325. ВУКОВИЋ, Миодраг–Мишко

Novi Ustav Srne Gore i crnogorski jezik / Miodrag–Miško Vuković // Crnogorski jezik... — 95–104.

— ГОВОР и језик : интердисциплинарна истраживања српског језика | Уп. 44

326. ГРАОЧАНКИЋ, Драгослав

Кане ли се Срби одрећи свог гегског / Драгослав Граочанкић // ЛМС. — 180, 474, 1/2 (јул–авг. 2004), 228–232.

Приказ књига Бранислава Брборића „О језичком расколу“ (2000) и „С језика на језик“ (2001)

— ДИМИТРИЈЕВИЋ, Јована

Contact–Induced Change in a Case of Language Shift : the Serbian Language in Australia | Уп. 45

327. ЂУРОВИЋ, Жарко

Potrebitost i nužnost ustavno–pravne afirmacije crnogorskog jezika / Žarko L. Đurović // Crnogorski jezik... — 69–78.

328. ЗЕКОВИЋ, Сретен

Opet jezičko i et(n)ičko dvoјstvo : preimen(t)ovani srpski kao maternji crnogorski jezik / Sreten Zeković // Crnogorski jezik... — 111–115.

329. КОВАЧЕВИЋ, Милош

Драгоцен прилог двојезичној лексикографији : Немачко–српско–хрватска лексикографија прве половине XX века : културно–историјски трансфер / Божинка Петронијевић.

— Београд : Филолошки факултет, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 2002. — 287. / Милош Ковачевић // СЈ. — 9 (2004), 671–674.

Приказ

330. КУЈОВИЋ, Драган

Crnogorski jezik i ustav nezavisne Crne Gore / Dragan Kujović // Crnogorski jezik... — 91–93.

331. КУСОВАЦ, Оливера

Crnogorski jezik i kultura uopšte u vrtlogu globalizacije / Olivera Kusovac // Crnogorski jezik... — 31–34.

332. КУСТУДИЋ, Раде

Crnogorski jezik u zapisima evropskih stranaca i takozvanih „domaćih izvanjaca“ / Rade Kustudić // Crnogorski jezik... — 123–129.

333. ЛАШКОВА, Лили*

Srpski jezik kroz матрицу контрастивних и типолошких испитивања словенских језика / Лили Лашкова // НССУВД. — 33, 1 (2003), 15–19. | Резюме

334. ЛЕКИЋ, Саво

Crnogorski jezik : okosnica naše samostalnosti i razvoja crnogorske nacionalne kulture / Savo Lekić // Crnogorski jezik... — 139–142.

335. ЉЕШЕВИЋ, Чедомир

Jezik — posljednja мећа nacionalnog opstanka i dostojanstva / Čedomir Lješević // Crnogorski jezik... — 151–154.

— МАСЛОВА, Алина

Языковые способы выражения эмоций : на материале русского и сербского языков | Уп. 185

336. МЕДИЋ, Миле

Обмане и заблуде бранитеља страних ријечи / Миле Медић ; поговор Милош Ковачевић. — Рума : Српска књига, 2004. — 176. — (Библиотека Завештања)

337. НЕХРИНГ, Дитер*

Граматика за „Србохрвате“ из 1913. године са гледишта постанка језичких норма на (западно-јужно)словенском подручју / Dieter Nehring // НССУВД. — 33, 1 (2003), 237–247.

338. НИКАЧ, Бранко

Crnogorski jezik : igrarija političara i tuđih izmečara / Branko Nikač // Crnogorski jezik... — 147–150.

339. НИКЧЕВИЋ, Војислав

Jedan ili četiri srednjejužnoslovenska jezika : s osvrtom na ustavno-pravna rješenja / Vojslav P. Nikčević // Crnogorski jezik... — 9–15.

340. НИКЧЕВИЋ, Војислав

Jezikoslovne studije / Vojslav P. Nikčević. — Cetinje : Centralna narodna biblioteka Republike Crne Gore „Đurđe Crnojević“, 2004. — 522. — (Posebna izdanja ; 53)

341. НИКЧЕВИЋ, Војислав

Srpski i engleski kao razumnici (ubice) crnogorskog jezika i Ustav Crne Gore / Vojslav P. Nikčević // Crnogorski jezik... — 19–29.

342. НИКЧЕВИЋ, Војислав

Štokavski dijasistem : norma i kodifikacija / Vojslav P. Nikčević. — Cetinje : Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, 2004. — 95.

343. НИКЧЕВИЋ, Милорад

Crnogorski službeni jezik i političko jedinstvo : zašto crnogorski jezik u crnogorski ustav? / Milorad Nikčević // Crnogorski jezik... — 53–61.

344. НИКЧЕВИЋ, Милорад

Ogledi, studije, susreti : apologetika crnogorskoga jezika / Milorad Nikčević. — Osijek : Crnogorsko kulturno društvo Croatica-Montenegrina ; Cetinje : Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje ; Zagreb : Savez crnogorskih udruga RH, 2004. — 235. — (Biblioteka Istraživanja ; 5)

345. ОСТОЈИЋ, Бранислав

Прилози Јована Вуковића теорији, норми и кодификацији српскохрватскога књижевног језика / Бранислав Остојић // Живот и дјело... — 18–23.

346. ПЕРОВИЋ, Миленко

Crnogorski jezik između fakata i priznanja / Milenko A. Perović // Crnogorski jezik... — 63–66.

347. ПЕРОВИЋ, Ранко

Pravo na crnogorski jezik po međunarodnim konvencijama / Ranko Perović // Crnogorski jezik... — 155–157.

348. ПИПЕР, Предраг

Два века српске филологије кроз два века новије историје српског народа / Предраг Пипер // Славистика. — 8 (2004), 26–35. | Резюме

349. ПИПЕР, Предраг

Српски између великих и малих језика / Предраг Пипер. — 2., допуњено изд. — Београд : Београдска књига, 2004. — 320. — (Библиотека Пут у речи ; 3)

350. ПИПЕР, Предраг*

Српски као мали језик? / Предраг Пипер // НССУВД. — 32, 1 (2002), 105–114.

351. ПОПОВИЋ, Љубомир

Маретићева концепција стандардизације хрватског или српског књижевног језика / Љубомир Поповић // СЈ. — 9 (2004), 97–123. | Summary

352. ПОПОВИЋ, Љубомир*

Стратификација језика у традиционалним граматикама / Љубомир Поповић // НССУВД. — 33, 3 (2003), 7–33. | Summary

353. ПОПОВИЋ, Љубомир

Формирање националног стандардног језика и национална идеологија : на примеру српског и хрватског језика / Љубомир Поповић // КњЈ. — 51, 3–4 (2004), 315–328. | Summary

354. РАДОВАНОВИЋ, Милорад

Planiranje jezika i drugi spisi / Milorad Radovanović. — Sremski Karlovci ; Novi Sad : Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2004. — 310. — (Biblioteka Elementi ; 56)

355. СИМИЋ, Радоје

Опсег српскога књижевног језика данас / Радоје Симић // НССУВД. — 34, 1 (2004), 103–110. | Summary

356. СРПСКИ језички приручник / Павле Ивић и др. — 2. допуњено и измењено изд. — Београд : Београдска књига, 2004. — 338. — (Библиотека Пут у речи ; 4) | Уп. 357

357. СТИЈОВИЋ, Рада

Српски језички приручник / Павле Ивић и др. — 2. допуњено и измењено изд. — Београд : Београдска књига, 2004. — 338. / Рада Стијовић // НЈ. — 35, 1–4 (2004), 155–158.

Приказ | Уп. 356

358. ТЕРЗИЋ, Богдан

Српски језик између малих и великих језика / Предраг Пипер. — Београд : Београдска књига, 2003. — 296. — (Библиотека Пут у речи ; 3) / Богдан Терзић // Славистика. — 8 (2004), 451–453.

Приказ | Уп. 322

359. ЦЕРОВИЋ, Рајко

Сrnogorski језик : фикција или realnost / Rajko Cerović // Crnogorski језик... — 105–110.

360. ЦИМЕША, Борислав

Novi jezičko-politički ekvilibrizam / Borislav Cimeša // Crnogorski језик... — 131–138.

361. CRNOGORSKI језик u novom ustavu Сrne Gore : zbornik saopštenja, Podgorica 6. decembar 2003. / glavni i odgovorni urednici Vojislav P. Nikčević i Radoslav Rotković. — Cetinje : Institut za crnogorski језик i језikoslovlje ; Podgorica : Građanska partija Сrne Gore, 2004. — 160.

362. ЧИГОЈА, Бранкица*

Називи књижевног језика у дијахроној перспективи / Бранкица Чигоја // НССУВД. — 32, 3 (2002), 289–294. | Summary

— **ЧИГОЈА, Бранкица***

Резултати испитивања назива српског књижевног језика у прошлости у радовима | Уп. 739

363. ШЋЕПАНОВИЋ, Михаило

Искушавање неисказаног : Српски писци о српском језику / избор и предговор Милош Ковачевић. — Београд : Источник, 2003. / Михаило Шћепановић // СЈ. — 9 (2004), 693–696.

Приказ

364. ШУКОВИЋ, Мијат

Utvrđiti koliko грађана maternji језик именује crnogorskim / Mijat Šuković // Crnogorski језик... — 79–83.

б) Фонетика, фонологија, прозођија**365. БАТАС, Ана**

Класификација консонаната српског језика са становишта артикулационе фонетике : терминолошки аспект / Ана Батас // НССУВД. — 34, 3 (2004), 113–135. | Summary

366. ГУДУРИЋ, Снежана

О природи гласова / Снежана Гудурић. — Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 2004. — 125.

367. ДЕШИЋ, Милорад

Акцентски дублети у савременом српском језику и Вук–Даничићева акцентуација / Милорад Дешић // СЈ. — 9 (2004), 149–160. | Summary

— **ДРАГИН, Гордана**

Акцентске иновације у студеничким говорима | Уп. 659

— **ЂОРЂЕВИЋ, Миодраг**

Анализа облика вокалног тракта при изговору вокала српског језика на бази акустичког модела | Уп. 49

— **ЂУРОВИЋ, Радосав**

О акценту аориста у народним говорима и књижевном језику | Уп. 661

— **ЂУРОВИЋ, Радосав**

О акценту и дијалектима | Уп. 662

368. ЂУРОВИЋ, Радосав

О природи српских узлазних акцената, посебно у јатовим континуантима / Радосав Ђуровић // СЈ. — 9 (2004), 173–191. | Summary

— ЈОВАНОВИЋ, Јелена

Прилог појмовно–терминолошком одређењу *инџонације* | Уп. 508

— ЈОВАНОВИЋ, Миодраг

Неке специфичности вокалског система говора јужне Црне Горе | Уп. 669

369. ЈОКАНОВИЋ–МИХАЈЛОВ, Јелица*

Појам сложене фонетске јединице / Јелица Јокановић–Михајлов // НССУВД. — 32, 3 (2002), 21–26. | Резюме

370. ЈОКАНОВИЋ–МИХАЈЛОВ, Јелица

Супрасегментни ниво организације говора : појмови и термини у вези са мелодијом / Јелица Јокановић–Михајлов // НССУВД. — 34, 3 (2004), 107–112. | Резюме

371. ЈОКАНОВИЋ–МИХАЈЛОВ, Јелица*

Супрасегментни ниво организације говора : појмови и термини у вези са тоном / Јелица Јокановић–Михајлов // НССУВД. — 33, 3 (2003), 35–40. | Резюме

372. ЈОКАНОВИЋ–МИХАЈЛОВ, Јелица*

Фонетска раслојавања говорног језика / Јелица Јокановић–Михајлов // НССУВД. — 32, 1 (2002), 87–94. | Резюме

373. ПУНИШИЋ, Силвана

Кратак преглед акцентологије српског језика / Силвана Пунишић, Мирјана Совиљ, Драга Зец, Мишко Суботић // Говор и језик... — 136–153. | Summary

374. РАКИЋ, Станимир

О акценту и дужини именичких сложеница / Станимир Ракић // ЗбМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 425–444. | Резюме

— РАМИЋ, Никола

Артикулационе вредности вокала у ванакценатској позицији : на примеру говора Срба из доњег Ливањског поља | Уп. 688

375. СТАКИЋ, Милан*

Вокалске алтернације у српском језику / Милан Стакић // НССУВД. — 33, 3 (2003), 41–45. | Резюме

в) Графија и правопис**376. БОГДАНОВИЋ, Недељко**

Распутице језика око нас : 1 / Недељко Богдановић, Драгана Вељковић, Ирена Цветковић. — Ниш : Филозофски факултет, 2004. — 126. — (Библиотека Помоћни уџбеници) | Уп. 388

— БРБОРИЋ, Вељко

Неке термилошке дилеме код српске интерпункције | Уп. 471

— БРБОРИЋ, Вељко

Правопис српског језика у наставној пракси | Уп. 634

377. ГУДЛИН–ГРУЈИЋ, Аница

Употреба великог почетног слова : програмирани материјал : правописна правила / Аница Гудлин–Грујић. — Нови Сад : Знање, 2004. — 58.

378. ДЕШИЋ, Милорад

Правопис српског језика : приручник за школе / Милорад Дешић. — 6. изд. — Земун : Нијанса, 2004. — 235. — (Библиотека Приручници)

- ДЕШИЋ, Милорад*
Рјечници стандардног језика и правопис | Уп. 973
- 379. ЗБИЉИЋ, Драгољуб**
Садашњост и будућност српске ћирилице / Драгољуб Збиљић // ЈД. — 8, 19–20 (2004), 19–23.
- ЈЕРКОВИЋ, Вера
О транскрипцији српскословенских текстова | Уп. 722
- 380. ЈОВАНОВИЋ, Јелена**
Симићев правопис : Српски правопис / Радоје Симић. — Београд ; Никшић : Јасен, 2003. — 341. / Јелена Јовановић // СЈ. — 9 (2004), 659–665.
Приказ
- 381. ЈОВАНОВИЋ, Љубиша**
Питање писма српског језика / Љубиша В. Јовановић // ЛМС. — 180, 474, 1/2 (јул-авг. 2004), 83–91.
- 382. МИКИЋ, Јовица**
Транскрипција италијанског z у српском / Јовица Микић // ЈД. — 8, 19–20 (2004), 24–26.
- 383. ПЕШИКАН, Митар**
Правопис српскога језика / приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица. — 4. школско екавско изд. — Нови Сад : Матица српска ; Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 2004. — 325.
- 384. ПЕШИКАН, Митар**
Правопис српскога језика : приручник за школе / Митар Пешикан, Мато Пижурица, Јован Јерковић. — 2. ијекавско изд. — Београд : Завод за уџбенике и наставна средства ; Нови Сад : Матица српска, 2004. — 294.
- 385. ПЕШИКАН, Митар**
Правопис српскога језика : приручник за школе / Митар Пешикан, Мато Пижурица, Јован Јерковић. — 3. екавско изд. — Београд : Завод за уџбенике и наставна средства ; Нови Сад : Матица српска, 2004. — 294.
- 386. ПРЋИЋ, Љубиша**
Правопис српског језика у стрипу / текст Љубица Прћић. — Нови Сад : Змај, 2004. — 44.
- 387. СТЕВОВИЋ, Саво**
Сувишне и несрећно одабране ријечи / Саво Стевовић // ПР. — 3–4 (10. фебруар 2004), 17.
- 388. ТАНАСИЋ, Срето**
Нови језички саветник : Распутице језика око нас : 1 / Недељко Богдановић, Драгана Вељковић, Ирена Цветковић. — Ниш : Филозофски факултет, 2004. — 126. — (Библиотека Помоћни уџбеници) / Срето Танасић // НЈ. — 35, 1–4 (2004), 163–166.
Приказ | Уп. 376
- 389. ТЕЛЕБАК, Милорад**
Практични језички саветник / Милорад Телебак. — Српско Сарајево : Завод за уџбенике и наставна средства, 2004. — 750. — (Библиотека Приручници)
- УДРУЖЕЊЕ за заштиту ћирилице српског језика „Ћирилица“
Документи Удружења за заштиту ћирилице српског језика „Ћирилица“ | Уп. 1090
- 390. ШУБАРИЋ, Сања**
О неким ортографским ставовима Јована Вуковића / Сања Шубарић // Живот и дјело... — 110–119. | Summary

г) Граматика (морфологија, творба речи, синтакса)

391. АБОВИЋ, Миомир

Нека примјешивања о категорији посесивности / Миомир Абовић // Ријеч. — 10, 1–2 (2004), 196–198.

— АЛАНОВИЋ, Миливој

Прилог типологији агенса : на примерима из српског, француског и немачког језика | Уп. 162

392. АНТОНИЋ, Ивана

Синтакса и семантика датива / Ивана Антонић // ЈФ. — 60 (2004), 67–97. | Summary

— АНТОНИЋ, Михаило

Pravila izbora i granične konstrukcije kod izvornih govornika | Уп. 163

393. БАБИЋ, Миланка

О предикатском апозитиву / Миланка Бабић // Живот и дјело... — 151–163. | Резиме

394. БАБИЋ, Миланка

Структурно–семантичке особености екскламативних исказа са замјеничко–прилошким формантом / Миланка Бабић // РФФ. — 6–7 (2004–2005), 109–135. | Summary

— БОЛОВИЋ, Драга

Дијалекатска синтакса у дјелу Јована Вуковића : на примјерима интерпретације имперфекта и аориста | Уп. 653

395. БУГАРСКИ, Наташа

Деадјективна именица као средство номинализације : у публицистичком стилу стандардног српског језика / Наташа Бугарски // ЗБМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 297–404. | Резюме

— БУЛАТОВИЋ, Весна

Još jedan aspekt aspekta | Уп. 165

396. БУНТИЋ, Димитрије

Аналитичка компарација у српском језику / Димитрије Бунтић // ЈД. — 8, 19–20 (2004), 7–11.

397. ВАСИЋ, Вера*

Критерији организовања сложене реченице / Вера Васић // НССУВД. — 33, 1 (2003), 47–54. | Summary

— ВАСИЋ, Вера*

Семантичко–деривациона гнезда у компаративним истраживањима : на примерима из српског и енглеског језика | Уп. 166

— ВЕЛИЧКОВА, Славка*

Особине неких врста речи у граматичком опису српског језика у поређењу са бугарским језиком | Уп. 167

398. ВЕЉКОВИЋ–СТАНКОВИЋ, Драгана

Експресивне глаголске творенице и њихова улога у анализи књижевног лика / Драгана Вељковић–Станковић // КвЈ. — 51, 1–2 (2004), 125–140.

— ВИЋЕНТИЋ, Биљана

Выражение качественности : краткие и полные прилагательные в русском и сербском языках | Уп. 169

— ВОЈВОДИЋ, Дојчил

Русские, болгарские и сербские императивные паремии–высказывания и их лексико–семантическое наполнение | Уп. 170

399. ВУЛЕТИЋ, Биљана

Морфонологија и деривација : чланци и расправе / Милан Стакић. — Београд : Филолошки факултет : Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 2002. — 317. — (Мала лингвистичка библиотека : 5 : 3) / Биљана Вулетих // СЈ. — 9 (2004), 685–691.

Приказ

400. ГЛУШИЦА, Рајка

О неким аспектима тумачења имперфекта и аориста Јована Вуковића / Рајка Глушица // Живот и дјело... — 145–150. | Summary

— ГОРТАН–ПРЕМК, Даринка

Речник tvorbenih formanata : početne leksičke liste / Danko Šipka. — Beograd : Alma, 2003. | Уп. 974

— ГОРТАН–ПРЕМК, Даринка*

Семантичко–деривациони речник српскога језика | Уп. 975

401. ГРКОВИЋ–МЕЈЦОР, Јасмина

Инфинитив у Вуковом преводу Новог завета / Јасмина Грковић–Мејдор, Марина Курешевић // НССУВД. — 34, 1 (2004), 89–102. | Summary

402. ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна

Творба речи и концептуализација емоција / Рајна Драгићевић // Славистика. — 8 (2004), 120–127. | Резюме

403. БУКАНОВИЋ, Владо*

Негирање боје : илустративна атипичност у логици и лингвистици / Владо Ђукановић // Дескриптивна лексикографија... — 263–272. | Summary

— БУКАНОВИЋ, Маја

Личне заменице у српском и словеначком језику : уз осврт на изражавање двојине | Уп. 172

404. ИВИЋ, Милка

Неочекиваност и њене прагматске ознаке у стандардном српском / Милка Ивић // ЈФ. — 60 (2004), 15–20. | Summary

405. ИВИЋ, Милка

О одредби *разговешно* и поводом *ње* / Милка Ивић // ЈФ. — 60 (2004), 1–6. | Summary

406. ЈОВАНОВИЋ, Јелена*

О неким Стевановићевим појмовним разграничењима и њиховом значају са гледишта појмовно–термиолошке изградње српске синтаксе : о редукованим реченичним типовима / Јелена Јовановић // НССУВД. — 33, 3 (2003), 123–132. | Summary

407. ЈОВАНОВИЋ, Јелена

Пословичке конструкције са речцом *како* и заменицама *какав* и *што* / Јелена Јовановић // КъЈ. — 51, 1–2 (2004), 193–207.

408. ЈОВАНОВИЋ, Јелена

Пословичке конструкције са речцом *него/но* / Јелена Јовановић // ЗМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 405–423. | Summary

409. ЈОВАНОВИЋ, Јелена*

Структурна глобализација са лингвистичког и стилистичког гледишта / Јелена Јовановић // НССУВД. — 33, 1 (2003), 151–165. | Summary

410. ЈОКАНОВИЋ–МИХАЈЛОВ, Јелица*

Интонационе карактеристике и граматички опис реченица обележених знаком *узвика* / Јелица Јокановић–Михајлов // НССУВД. — 33, 1 (2003), 73–79. | Резюме

- **КВАПИЛОВА–БРАБЦОВА, Радослава***
Категорија рода именица у чешком и српском језику | Уп. 173
- **КЕСЕРОВИЋ–ЈОВАНОВИЋ, Александра**
Концепт глагола *ићи* у чешком, руском и српском језику | Уп. 174
- **КИРШОВА, Маријана***
Граматичка средства изражавања каузалности у руском и српском језику | Уп. 176
- **КИРШОВА, Маријана**
Категорија каузалности в современном русском языке в сравнении с сербским | Уп. 177
- **КИРШОВА, Маријана**
Нека запажања поводом рада акад. Јована Вуковића о глаголским именицама на *-ње* у светлу конфронтативног проучавања језика | Уп. 178
- **КЛИКОВАЦ, Душка***
О различитим врстама префиксалног значења : лексичко и творбено значење глаголског префикса *раз-* | Уп. 517
- 411. КОВАЧЕВИЋ, Милош***
О једном експресивном типу сложене реченице с временским значењем у наративном дискурсу / Милош Ковачевић // НССУВД. — 32, 1 (2002), 115–129. | Резюме
- 412. КОВАЧЕВИЋ, Милош**
Отворена питања конструкција с везником *било* / Милош Ковачевић // НССУВД. — 34, 1 (2004), 125–140. | Резюме
- 413. КОВАЧЕВИЋ, Милош**
Типови конструкција с множењем негација у српском језику / Милош Ковачевић // Гласник ЦАНУ. — 22 (2004), 53–89.
- **КОПРИВИЦА, Верица**
Супстантивизација придева мушког рода у чешком и српском језику | Уп. 179
- 414. КОСАНОВИЋ, Марија–Магдалена**
Вуковићево проучавање глаголских именица у српскохрватском језику и могућност његове примене на друге словенске језике / Марија–Магдалена Косановић // Живот и дело... — 192–196. | Резюме
- **КОСТИЋ, Наташа**
Prediction and Conditional Sentences : a Contrastive Analysis in English and Serbian | Уп. 180
- 415. КУНЦМАН–МИЛЕР, Барбара***
Опис заменица у новој српској граматици / Barbara Kunzmann–Müller // НССУВД. — 33, 1 (2003), 55–66. | Zusammenfassung
- 416. ЛОМШАР, Весна**
Анализа приступа придевима у србкroatистичким граматицима / Весна Ломшар // НЈ. — 35, 1–4 (2004), 23–29. | Резюме
- 417. ЛОМШАР, Весна***
Дефинисање именица / Весна Ломшар // НССУВД. — 32, 3 (2002), 51–61. | Summary
- 418. ЛОМШАР, Весна**
О класификацији именица у србкroatистичким граматицима / Весна Ломшар // НССУВД. — 34, 3 (2004), 177–183. | Summary
- 419. ЛОМШАР, Весна***
Систематизација врста речи у савременом српском језику / Весна Ломшар // НССУВД. — 32, 3 (2002), 35–49. | Summary

— МАРИЋ, Ана

Глаголски вид и начини глаголске радње у словачком и српском језику | Уп. 184

420. МАРЈАНОВИЋ, Слободан

О творби именица префиксом *без-* : на корпусу неких књижевних дела Д. Тосића / Слободан Марјановић // СЈ. — 9 (2004), 585–590.

421. МАРЈАНОВИЋ, Слободан

Творбени систем. Део 1, Префиксација / Слободан Марјановић. — Ниш : Свен, 2004. — 243. — (Библиотека Монографије)

422. МАТИЈАШЕВИЋ, Јелка*

Афиксоиди и морфемизација / Јелка Матијашевић // Дескриптивна лексикографија... — 163–173. | Резюме

— МАТИЈАШЕВИЋ, Јелка

Творбене новине у руском и српском језику с почетка 20. и почетка 21. века : социolingвистички аспект | Уп. 267

423. МОСКОВЉЕВИЋ, Јасмина

О дистрибуцији комплементизатора у савременом српском језику / Јасмина Московљевић // ЈФ. — 60 (2004), 57–65. | Summary

424. НЕВЕКЛОВСКИ, Герхард*

Употреба инфинитива у српским новинским текстовима / Gerhard Neweklowsky // НССУВД. — 33, 1 (2003), 123–133. | Zusammenfassung

425. НЕНЕЗИЋ, Соња

Још једном о ендоцентричним придјевским сложеницама / Соња Ненезић // Ријеч. — 10, 1–2 (2004), 174–185.

426. НЕНЕЗИЋ, Соња

О једној малобројној групи сложеница / Соња Ненезић // СЈ. — 9 (2004), 397–403. | Summary

427. НЕНЕЗИЋ, Соња

О једном типу глаголских именица у свијетлу Вуковићевих истраживања / Соња Ненезић // Живот и дјело... — 176–185. | Summary

428. НИКОЛИЋ, Мирослав

Морфонолошке алтернације и морфолошка анализа : на примерима из српског књижевног језика / Мирослав Николић // НЈ. — 35, 1–4 (2004), 6–12. | Резюме

— НОВАКОВ, Предраг

Rajhenbahova teorija glagolskog vremena u engleskom i srpskom jeziku | Уп. 189

— НОМАЧИ, Мотоки*

Проект по истраживању категорији посесивности руског језика у сопостављенију с српским : проблематика, данни и перспектива | Уп. 190

429. ОТАШЕВИЋ, Ђорђе

Придеви и прилози с префиксом *без-* / Ђорђе Оташевић // НЈ. — 35, 1–4 (2004), 46–53. | Резюме

430. ПЕТРОВИЋ, Владислава*

Граматички статус и употребне вредности лексеме *изгледа* / Владислава Петровић // НССУВД. — 33, 1 (2003), 135–144. | Summary

431. ПЕТРОВИЋ, Владислава*

Допунска синтагма с предлогом *на* у речнику / Владислава Петровић // Дескриптивна лексикографија... — 219–225. | Summary

432. ПЕТРОВИЋ, Владислава

Употребне вредности везника како у комплементној клаузи српског језика / Владислава Петровић // СЈ. — 9 (2004), 125–133. | Summary

433. ПИПЕР, Предраг

О именским конгруенцијским класама у српском језику / Предраг Пипер // Глас. — 398, 20 (2004). — 19–28. | Резюме

— ПИПЕР, Предраг

Украјинска и српска граматика у светлу типолошких поређења | Уп. 193

— ПОЈАТИЋ, Дарија

Lokativne adnominalne i adjektivne sintagme sa glagolskom imenicom u ruskom i srpskom jeziku | Уп. 194

434. ПОПОВИЋ, Љубомир*

Информативне актуализације и презентације основних реченичних конструкција / Љубомир Поповић // НССУВД. — 33, 3 (2003), 91–122. | Summary

435. ПОПОВИЋ, Љубомир

Ред речи у реченици / Љубомир Поповић. — 2. изд. — Београд : Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2004. — 391. — (Библиотека Књижевност и језик ; 2)

— ПОПОВИЋ, Љубомир*

Стратификација језика у традиционалним граматикама | Уп. 352

— ПОПОВИЋ, Љубомир

Табеларни метод анализе дефиниција и дефиниционих комплекса и његова примена на дефиниције граматике и њених дисциплина | Уп. 551

436. ПОПОВИЋ, Љубомир*

Трочлане поделе у граматикама М. Стевановића / Љубомир Поповић // НССУВД. — 32, 3 (2002), 7–20. | Summary

437. ПОПОВИЋ, Љубомир*

Управни говор као грађа за лингвистичка истраживања / Љубомир Поповић // НССУВД. — 32, 1 (2002), 55–77. | Summary

— ПРОДАНОВИЋ–СТАНКИЋ, Диана

Metafore s nazivima životinja u engleskom i srpskom jeziku | Уп. 196

438. РАДОВАНОВИЋ, Милорад

О Клајновој „Творби речи“ : Творба речи у савременом српском језику. Први део: Слагање и префиксација. Други део: Суфиксација и конверзија / Иван Клајн. — Београд : Завод за уџбенике и наставна средства : Институт за српски језик САНУ ; Нови Сад : Матица српска, 2002–2003. — 372, 514. / Милорад Радовановић // ЗБМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 484–488.

Приказ

439. РАДОВИЋ–ТЕШИЋ, Милица

Богађење лексике префиксацијом / Милица Радовић–Тешић // СЈ. — 9 (2004), 219–226. | Summary

— РАКИЋ, Станимир

О акценту и дужини именичких сложеница | Уп. 374

— РАКИЋ, Станимир

О метафоричком означавању људи, животиња, биљака и ствари у српском и енглеском језику | Уп. 198

— РЕСЕЛ, Герхард*

Valentnost glagola u srpskom i nemačkom jeziku | Уп. 199

- 440. РИСТИЋ, Стана***
 Још нека запажања о негацији и о негираним именицама / Стана Ристић // НССУВД. — 33, 1 (2003), 99–110. | Резюме
- 441. РИСТИЋ, Стана**
 Партикуле као јединице семантичке кохезије / Стана Ристић // СЈ. — 9 (2004), 505–514.
- 442. РУЖИЧИЋ, Милица–Мима**
 Параметар полности у деривацији и семантизацији деминутива и аугментатива / Милица Мима Ружичић // ППЈ. — 35 (2004), 181–192. | Резюме
- 443. СААВЕДРА, Димка***
 Транспозиције у глаголском систему српског и хрватског језика / Димка Сааведра // НССУВД. — 33, 1 (2003), 219–229. | Резюме
- 444. СААВЕДРА, Димка**
 Транспозиције презента и футура у српском језику / Димка Сааведра // СЈ. — 9 (2004), 161–171. | Summary
- 445. САМАРЦИЋ, Тања***
 Подела глагола на врсте и одговарајућа терминологија у „Савременом српскохрватском језику II“ М. Стевановића / Тања Самарцић, Балша Стипчевић // НССУВД. — 33, 3 (2003), 133–146. | Summary
- 446. СИМИЋ, Радоје***
 Значај Стевановићевих погледа на *проширену реченицу* / Радоје Симић // НССУВД. — 33, 3 (2003), 71–79. | Summary
- 447. СИМИЋ, Радоје**
 Значај схватања Јована Вуковића о синтакси глаголских облика / Радоје Симић // Живот и дјело... — 120–131.
- 448. СИМИЋ, Радоје***
 Лексикализација вишечланих описних конструкција / Радоје Симић // НССУВД. — 33, 1 (2003), 21–30. | Резюме
- СИМИЋ, Радоје*
 Неки важнији синтаксички појмови | Уп. 566
- СКОВРОН, Ана
 Perfektivizacija prefiksalna u poljskom i srpskohrvatskom jeziku | Уп. 202
- 449. СМОЉСКА, Аделаида***
 Нека запажања о маскулинизацији и конгруенцији у српском језику / Аделаида Смолска // НССУВД. — 33, 1 (2003), 89–97.
- 450. СПАСОЈЕВИЋ, Марина**
 Перцепирање финалних вокала у деκлинацији страних мушких имена и презимена на вокал / Марина Спасојевић // НЈ. — 35, 1–4 (2004), 137–154. | Zusammenfassung
- СТЕФАНОВИЋ, Марија
 Граматика у асоцијативним реченицама руског и српског језика | Уп. 203
- 451. ТАНАСИЋ, Срето**
 Безличне реченице са уопштеним агенсом / Срето Танасић // ЈФ. — 60 (2004), 41–55. | Резюме
- 452. ТАНАСИЋ, Срето**
 Допринос Јована Вуковића изучавању синтаксе глагола у српском језику / Срето Танасић // Живот и дјело... — 132–144.

453. ТЕПАВЧЕВИЋ, Миодарка

Вуковићеви погледи на језичка средства обезличавања и уопштавања / Миодарка Тепавчевић // Живот и дјело... — 164–175. | Summary

454. ТЕПАВЧЕВИЋ, Миодарка

Језичка средства обезличавања и уопштавања / Миодарка Тепавчевић // Ријеч. — 10, 1–2 (2004), 76–101.

455. ТЕПАВЧЕВИЋ, Миодарка

О једном типу безличних реченица / Миодарка Тепавчевић // СЈ. — 9 (2004), 429–437. | Summary

— ТЕРИЋ, Гордана

Изражавање неутуђиве посесивности у италијанском и српском језику | Уп. 205

456. ТОМА, Пол-Луј*

Плусквамперфекат : жива граматичка категорија савременог српског језика? / Paul-Louis Thomas // НССУВД. — 33, 1 (2003), 111–122.

457. ТОШОВИЋ, Бранко

Корелационе законитости у падежном систему / Бранко Тошовић // НССУВД. — 34, 1 (2004), 111–123. | Резюме

— ТОШОВИЋ, Бранко

Модалност, суд, исказ : епистемичка модалност у енглеском и српском језику | Уп. 206

458. ЋЕВРИЗ-НИШИЋ, Вера

Огледи из граматике и стилистике : Граматичке и стилске теме / Милош Ковачевић. — Бања Лука : Књижевна задруга, 2003. — 300. / Вера Ћевриз-Нишић // РФФ. — 6–7 (2004–2005), 661–665.

Приказ

459. ЋОРИЋ, Божо*

Комплексне јединице творбеног система / Божо Ћорић // НССУВД. — 33, 3 (2003), 55–60. | Summary

460. ЋОРИЋ, Божо

Хибридикација у творби ријечи / Божо Ћорић // Гласник ЦАНУ. — 22 (2004), 41–51. | Summary

461. ЋУПИЋ, Драго

Једна мало запажена расправа Јована Вуковића / Драго Ћупић // Живот и дјело... — 257–261. | Резюме

462. ШИПКА, Данко

Статистички и кориснички оријентисана граматика : пример именица мушког рода / Данко Шипка // НЈ. — 35, 1–4 (2004), 13–22. | Summary

463. ШИПКА, Милан

Придеви с наставком *-ио̄н̄ӣ* / Милан Шипка // НЈ. — 35, 1–4 (2004), 30–45. | Summary

д) Лексикологија (лексичка семантика, фразеологија, терминологија, етимологија, ономастика и др.)

464. БАРЈАКТАРОВИЋ, Мирко

О чему нам сведоче географска имена Горњег Полимља / Мирко Барјактаровић // ОП. — 17 (2004), 405–419. | Zusammenfassung

465. БАУК, Снежана*

О схватању *језичког осећања* и његовом месту у термилошкој корпусу српског језика / Снежана Баук // НССУВД. — 33, 3 (2003), 259–264. | Резюме

466. БАУК, Снежана

О термину *лингвистичка реконструкција* / Снежана Баук // НССУВД. — 34, 3 (2004), 333–339. | Резюме

— БЕЛОКАПИЋ–ШКУНЦА, Вера

Русская деловая лексика в сопоставлении с сербской | Уп. 164

— БЕЧЕВА, Ничка*

Неки проблеми функционалног раслојавања српског језика у српско–бугарском речнику | Уп. 597

— БОГДАНОВИЋ, Недељко

Лексиколошка проучавања призренско–тимочких говора српског језика / Недељко Богдановић | Уп. 652

467. БОГДАНОВИЋ, Недељко

Топоними зоонимског порекла на тлу Сврљишке котлине / Недељко Богдановић // Дијалектолошка истраживања... — 27–33. | Summary

468. БОЊКОВСКИ, Роберт*

Узајамни утицај терминологије и опште лексике у српском језику : на примеру језика спорта / Robert Bojkowski // НССУВД. — 32, 1 (2002), 245–253.

469. БРАЦИЋ, Милица

Оглед о концепту инвалидности у српском језику : дијахрона перспектива / Милица Брацић // ППЈ. — 35 (2004), 155–179. | Summary

470. БРБОРИЋ, Вељко*

Интерпункцијска терминологија од Вука до данас / Вељко Брборић // НССУВД. — 33, 3 (2003), 195–206. | Zusammenfassung

471. БРБОРИЋ, Вељко

Неке термилошке дилеме код српске интерпункције / Вељко Брборић // НССУВД. — 34, 3 (2004), 253–262. | Zusammenfassung

— БРБОРИЋ, Вељко*

О стандардизацији правописне терминологије | Уп. 586

472. БУГАРСКИ, Ранко*

Жаргонски изазови лексикографији / Ранко Бугарски // НССУВД. — 32, 1 (2002), 137–146. | Summary

473. БУГАРСКИ, Ранко*

Српски жаргон између лексикона, граматике и стила / Ранко Бугарски // НССУВД. — 33, 1 (2003), 81–87. | Summary

474. БУРЗАН, Мирјана*

Статус глаголских именица у двојезичним речницима / Мирјана Бурзан // Дескриптивна лексикографија... — 351–357. | Summary

475. ВЕЉКОВИЋ–СТАНКОВИЋ, Драгана*

Термин *лингвометодички шекси* / Драгана Вељковић–Станковић // НССУВД. — 33, 3 (2003), 215–222. | Summary

476. ВИТАС, Душко*

Формална структура одреднице у речнику српског језика / Душко Витас // Дескриптивна лексикографија... — 57–68. | Summary

— ВЛАЈИЋ–ПОПОВИЋ, Јасна

Czakawskie studia leksykalne : dziedzictwo prasłowiańskie w słownictwie czakawskim / Boryś Wiesław. — Warszawa : Instytut Slawistyki PAN, 1999. | Уп. 221

477. ВУКИЋЕВИЋ, Милосав

Фитоними у топонимима Груже / Милосав Вукићевић // СЈ. — 9 (2004), 599–604.

478. ВУКОВИЋ, Гордана*

Општа и термилошка лексика у лексикографској пракси / Гордана Вуковић // Дескриптивна лексикографија... — 273–276. | Summary

479. ВУЧЕТИЋ, Јасмина

Фразеологија у драмама Душана Ковачевића / Јасмина Вучетић // ППЈ. — 35 (2004), 231–285. + Речник фразеологизама из драма Душана Ковачевића: 249–285. | Summary

480. ВУЧКОВИЋ, Марија

Поринта „турчин“ у тајним занатлијским језицима / Марија Вучковић // СЈ. — 9 (2004), 417–427. | Summary

481. ВУЧКОВИЋ, Марија

Савремена проучавања тајних занатлијских језика : методолошке напомене / Марија Вучковић // Избегљичко Косово... — 109–129. | Summary

— ГАГОВИЋ, Светозар

Из лексике Пиве : село Безује | Уп. 655

— ГАЕВ, Тања

Семантички потенцијал броја *два* у украјинском и српском обредном песништву календарског циклуса | Уп. 43

482. ГОЉАК, Светлана

Лексема као компонента фразеологизама : на примеру српских и белоруских фразеологизама са зоонимима / Светлана Гољак // НССУВД. — 34, 1 (2004), 173–182. | Резюме

483. ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка

Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику / Даринка Гортан-Премк. — Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 2004. — 188. — (Библиотека Аз ; 3)

484. ГРИЦКАТ, Ирена

Из проблематике синонимије у српској филологији / Ирена Грицкат-Радуловић // Глас. — 398, 20 (2004). — 11–17. | Резюме

485. ГРКОВИЋ, Милица

Топоними у Ресави у петнаестом веку / Милица Грковић // Ресави ... — 95–100. | Резюме

— ДАЛМАЦИЈА, Стево

Речник говора Поткозарја | Уп. 971

486. ДАЦИЋ, Раде

Незавршена књига о речима : одбрана српског језика од страних речи / Раде Дацић. — Београд : Просвета, 2004. — 188.

— ДВОСМЕРНИ речник жаргона ученика ОШ „Соња Маринковић“ из Новог Сада | Уп. 972

487. ДЕСКРИПТИВНА лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе* / Међународни научни скуп о лексикографији и лексикологији, Нови Сад, Београд, 10–12. априла 2001. : превод на енглески Предраг Новаков. — Београд : САНУ : Институт за српски језик ; Нови Сад : Матица српска, 2002. — 380. | Уп. 545, 578

- 488. ДЕШИЋ, Милорад***
Из дијалекатске терминологије Павла Ивића / Милорад Дешић, Михаило Шћепановић // НССУВД. — 32, 3 (2002), 263–268. | Резюме
- 489. ДЕШИЋ, Милорад***
О (не)уједначености српске дијалектолошке терминологије / Милорад Дешић, Михаило Шћепановић // НССУВД. — 33, 3 (2003), 229–234. | Summary
- 490. ДИЛПARIЋ, Прѣдраг**
Нека значења термина *сигмајски* / Прѣдраг Дилпарић // НССУВД. — 34, 3 (2004), 329–332. | Summary
- 491. ДИНИЋ, Јакша**
Ономастика Заглавка / Јакша Динић // ОП. — 17 (2004), 5–404. + карта општине Књажевац | Summary
- 492. ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна***
Лексикологија у енциклопедијском лексикону „Мозаик знања — Српскохрватски језик“ / Рајна Драгићевић // НССУВД. — 32, 3 (2002), 71–85. | Summary
- 493. ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна**
Метафтонимија / Рајна Драгићевић // НССУВД. — 34, 3 (2004), 185–190. | Summary
- 494. ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна**
Нека питања дијакронијске семантике у „Етимологијском рјечнику“ Петра Скока / Рајна Драгићевић // НССУВД. — 34, 1 (2004), 165–172. | Summary
- 495. ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна***
Придеви са значењем људским особина као део семантичко–деривационог речника српског језика / Рајна Драгићевић // Дескриптивна лексикографија... — 111–117. | Summary
- 496. ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна***
О терминима за колокацију и њене сегменте / Рајна Драгићевић // НССУВД. — 33, 3 (2003), 61–70. | Summary
- 497. ЂУРОВИЋ, Сања**
Називи за животиње у српском језику с обзиром на њихов род / Сања Ђуровић // НЈ. — 35, 1–4 (2004), 54–65. | Summary
- 498. ЖУГИЋ, Радмила**
Микропонимија бујановачког и прешевског краја / Јаворка Маринковић. — Београд : САНУ, Одељење језика и књижевности, Одбор за ономастику, 2002. — 169. / Радмила Жугић // ЈФ. — 60 (2004), 248–253.
Приказ | Уп. 506
- 499. ЖУГИЋ, Радмила**
Мотивисаност зоонима и њихов однос према личним надимцима и личним именима / Радмила Жугић // ЈФ. — 60 (2004), 177–192. | Резюме
- 500. ЗВЕКИЋ–ДУШАНОВИЋ, Душанка**
О називима *prodavnica* на територији општине Novi Sad / Dušanka Zvekić–Dušanović // ППЈ. — 35 (2004), 205–215. | Summary
- 501. ИВИЋ, Милка**
Значењска подспецификованост лексеме *ствар* / Милка Ивић // ЗбМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 37–42. | Summary
- 502. ИВИЋ, Милка**
О Вуковом *ујраво* / Милка Ивић // Даница. — 12 (2004), 299–303.

503. ИВИЋ, Милка

О лексичком обелодањивању појма *заменивши/заменеиваиши некога неким* у српском језику нашег и Вуковог времена / Милка Ивић // Глас. — 398, 20 (2004). — 1–9. | Summary

504. ИВИЋ, Милка

Појам *vergit focus* и његово сигнализовање у савременом стандардном српском / Милка Ивић // НЈ. — 35, 1–4 (2004), 1–5. | Summary

505. ИЛИЋ, Мирјана

Типови лексикографских дефиниција у дијалекатским речницима југоисточне Србије / Мирјана Илић // Дијалектолошка истраживања... — 91–110. | Summary

506. ЈАЊИЋ, Јован

Микротопонимја бујановачког и прешевског краја / Јаворка В. Маринковић // ОП. — 15 (2002), 1–169. | Summary + Регистар назива / Јован Јањић // Славистика. — 8 (2004), 427–431.

Приказ | Уп. 498

— ЈОВАНОВИЋ, Властимир

Речник села Каменице код Ниша | Уп. 667

507. ЈОВАНОВИЋ, Јелена

Неколика запажања о појмовној дисперзији термина *експресивности* и њему сродних / Јелена Јовановић // НССУВД. — 34, 3 (2004), 225–251. | Summary

508. ЈОВАНОВИЋ, Јелена

Прилог појмовно–терминолошком одређењу *интонације* / Јелена Јовановић // НССУВД. — 34, 3 (2004), 137–167. | Summary

509. ЈОВАНОВИЋ, Јелена

Стилистички термини у „Српској синтакси“ / Јелена Јовановић // НССУВД. — 34, 3 (2004), 201–215. | Summary

510. ЈОВАНОВИЋ, Јелена*

Теоријски појмовник Миливоја Павловића са становишта стилистике / Јелена Јовановић // НССУВД. — 32, 3 (2002), 191–218. | Summary

511. ЈОВАНОВИЋ, Јелена*

Теоријски систем функционално–стилистичких појмова и термина / Јелена Јовановић // НССУВД. — 33, 3 (2003), 157–193. | Summary

— ЈОВИЋ, Надежда

Црепуљарска лексика | Уп. 670

512. ЈОВИЋЕВИЋ, Радојица

Лагајор : презиме и топоним / Радојица Јовићевић // Гласник ЦАНУ. — 22 (2004), 11–22.

513. ЈОЦИЋ, Мирјана*

Лексика у медијима — лексика у речницима / Мирјана Јоцић // Дескриптивна лексикографија... — 285–289. | Summary

514. КЛАЈН, Иван

Речи су оруђа : чланци из језичке рубрике НИН-а / Иван Клајн. — Београд : НИН, 2004. — 155. — (Едиција НИН)

515. КЛАЈН, Иван*

Серијске одреднице и њихова обрада у једнојезичном речнику / Иван Клајн // Дескриптивна лексикографија... — 69–82. | Summary

— КЛИКОВАЦ, Душка

О бирократском језику : појам и терминолошка решења | Уп. 604

516. КЛИКОВАЦ, Душка*

О метафоричности у терминологији : на примеру термина који означавају постојање и стварање језичких варијетета / Душка Кликовац // НССУВД. — 33, 3 (2003), 147–155. | Summary

517. КЛИКОВАЦ, Душка*

О различитим врстама префиксалног значења : лексичко и творбено значење глаголског префикса *раз-* / Душка Кликовац // Дескриптивна лексикографија... — 185–194. | Summary

518. КЛИКОВАЦ, Душка*

Одреднице о раслојавању језика у лексикону „Српскохрватски језик“ / Душка Кликовац // НССУВД. — 32, 3 (2002), 173–189. | Summary

519. КРСТИЋ, Ненад

О француским позајмљеницама у српском књижевном језику / Ненад Крстић // 36МСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 93–112. | Резюме

520. КРУШЕЦ, Агата

Vukova trpeza : kulinarska terminologija u prvom izdanju „Srpskog rječnika“ Vuka Stefanovića Karadžića : 1818 / Agata Kruszc / 36МСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 233–296. | Резюме

521. ЛАКИЋ, Игор

Crnogorski jezik : o nazivu i standardizaciji / Igor Lakić // Crnogorski jezik... — 35–39.

522. ЛАЛЕВИЋ, Миодраг

Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskoga jezika : bez gramatike i rečnika / Miodrag S. Lalević. — 1. izd., fototipско izd. 1974. — Beograd : Nolit, 2004. — 905.

523. ЛАШКОВА, Лили*

Статус и обрада придевских сложеница у српском језику / Лили Лашкова // Дескриптивна лексикографија... — 227–231. | Summary

524. ЛОМА, Александар

Од Теранде до Призрена, од Скадра до Шаре : топономастика јужне Метохије као огледало њене далеке прошлости / Александар Лома // Глас. — 398, 20 (2004). — 49–61. | Summary

525. ЛОМА, Александар

Праславенска лексика и култура у индоевропском контексту / Александар Лома // Предавања из историје... — 15–42.

526. ЛОМПАР, Весна*

Значај појединачних примера за дефинисање језичких појмова / Весна Ломпар // НССУВД. — 33, 3 (2003), 47–54. | Summary

— ЛИПОВАЦ–РАДУЛОВИЋ, Весна

Romanizmi u Stroj Gori : jugoistočni dio Voke Kotorske | Уп. 671

— МАКИШОВА, Ана

Називи за обележавање родбинских односа у словачком и српском језику | Уп. 183

— МАРИНКОВИЋ, Јаворка

Дијалектолошка и ономастичка истраживања призренско–тимочких говора у XX веку | Уп. 672

527. МАРИНКОВИЋ, Јаворка

Топономастичка метонимија / Јаворка Маринковић // СЛ. — 9 (2004), 591–598.

528. МАРИНКОВИЋ, Небојша

Метода или приступ, методе и приступи : појмовни и термилошки аспекти проблема / Небојша Маринковић // НССУВД. — 34, 3 (2004), 297–305. | Summary

529. МАРИНКОВИЋ, Небојша*

О начинима дефинисања појмова из глотодидактике / Небојша Маринковић // НССУВД. — 32, 3 (2002), 247–254. | Summary

530. МАРИНКОВИЋ, Небојша*

О одређивању садржаја неких појмова из глотодидактике / Небојша Маринковић // НССУВД. — 33, 3 (2003), 223–228. | Summary

— МАРКОВИЋ, Јордана

Народни називи за ткану сукњу | Уп. 674

531. МИЛАНОВИЋ, Александар*

Статус појма и термина *јосрбица* / Александар Милановић // НССУВД. — 33, 3 (2003), 245–252. | Summary

532. МИЛАНОВИЋ, Александар

Статус појма и термина *славеносрбизам* у србистици / Александар Милановић // НССУВД. — 34, 3 (2004), 323–327. | Summary

— МИЛИНКОВИЋ, Ј.

Антонимия в русской деловой корреспонденции в сравнении с сербской | Уп. 186

533. МИЛОРАДОВ, Дејан

Одолен или — одољен? / Дејан Милорадов // ЗБМСФЈ. — 47, 1–2 (2004), 475–477.

534. МИЛОСАВЉЕВИЋ, Бојана

Експресивна лексика у српском језику : теоријске основе и нормативно–културолошки аспекти / Стана Ристић. — Београд : Институт за српски језик САНУ, 2004. — 318. — (Монографије / Институт за српски језик САНУ ; 1) / Бојана Милосављевић // НЈ. — 35, 1–4 (2004), 159–162.

Приказ | Уп. 544, 560, 565, 575

535. МИЛОСАВЉЕВИЋ, Вера

Чувари имена : огледи и расправе / Вера Милосављевић. — Београд : Мирослав, 2004. — 295. — (Библиотека Србистика)

— МИЋИЋ, Софија

Nazivi bolesti i poremećaja u engleskom i srpskom jeziku | Уп. 188

536. МРШЕВИЋ–РАДОВИЋ, Драгана*

Актуелна питања српске фразеологије / Драгана Мршевић–Радовић // Дескриптивна лексикографија... — 233–242. | Summary

537. МРШЕВИЋ–РАДОВИЋ, Драгана*

Из појмовника језичке културе : *језичко богайство* / Драгана Мршевић–Радовић // НССУВД. — 32, 3 (2002), 229–241. | Summary

538. МРШЕВИЋ–РАДОВИЋ, Драгана*

Фразеолошке јединице с компонентом *књига* : прилог српској лексикографији / Драгана Мршевић–Радовић // НССУВД. — 32, 1 (2002), 95–104. | Резюме

539. НЕВЕКЛОВСКИ, Герхард*

Дужина речи у српском језику у зависности од врсте текста и времена / Gerhard Neweklowsky // НССУВД. — 32, 1 (2002), 13–24. | Zusammenfassung

540. НЕДЕЉКОВ, Љиљана

Лексика традиционалне културе у дескриптивном речнику / Љиљана Недељков // НССУВД. — 34, 1 (2004), 183–192. | Résumé

541. НЕДЕЉКОВ, Љиљана*

Проблем вишечланих лексема у лексикографској пракси / Љиљана Недељков // Дескриптивна лексикографија... — 243–249. | Summary

— НЕДКОВА, Емилија

Стереотипност и творчество при превода на фразеологија в художествени текст : наблoденија върху превода на българските фразеологизми на сърбски и руски език | Уп. 272

542. НИКОЛИЋ, Мирослав*

Тешкоће при утврђивању одреднице у речницима српског језика / Мирослав Николић // Дескриптивна лексикографија... — 49–56. | Summary

— ОСТОЈИЋ, Бранислав

Из језерско-шаранске лексике | Уп. 680

543. ОСТОЈИЋ, Бранислав

О неким творбеним типовима топонима у језерско-шаранској регији / Бранислав Остојић // Гласник ЦАНУ. — 22 (2004), 23–29.

544. ОТАШЕВИЋ, Ђорђе

Експресивна лексика у српском језику : теоријске основе и нормативно-културолошки аспекти / Стана Ристић. — Београд : Институт за српски језик САНУ, 2004. — 318. — (Монографије / Институт за српски језик САНУ ; 1) / Ђорђе Оташевић // LA. — 5, 12–13 (2004).

Приказ | Уп. 534, 560, 565, 575

545. ОТАШЕВИЋ, Ђорђе

Međunarodni naučni skup o leksikografiji i leksikologiji : Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе / Међународни научни скуп о лексикографији и лексикологији, Нови Сад, Београд, 10–12. априла 2001. : превод на енглески Предраг Новаков. — Београд : САНУ : Институт за српски језик ; Нови Сад : Матица српска, 2002. — 380. / Ђорђе Оташевић // LA. — 5, 12–13 (2004).

Приказ | Уп. 487, 578

546. ОТАШЕВИЋ, Ђорђе*

Речници нових речи / Ђорђе Оташевић // Дескриптивна лексикографија... — 299–308. | Summary

547. ПЕЦО, Асим

Из живота наших ријечи / Асим Пецо // Гласник ЦАНУ. — 22 (2004), 5–9.

548. ПЕЦО, Асим

Из живота ријечи : из винарске терминологије / Асим Пецо // Даница. — 12 (2004), 304–310.

— ПИЖУРИЦА, Мато

Етимолошки речник српског језика : I : А / израдили Марта Бјелетић, Јасна Влајић-Поповић, Александар Лома и Снежана Петровић ; уз сарадњу Марије Вучковић и Маје Ђокић ; уредио Александар Лома. — Београд : Институт за српски језик САНУ : САНУ, 2003. | Уп. 982

549. ПИЖУРИЦА, Мато

Увод у етимологију / Мато Пижурица // Предавања из историје... — 5–14.

550. ПОПОВИЋ, Љубомир*

Реченица као централни термин традиционалне синтаксе / Љубомир Поповић // НССУВД. — 32, 3 (2002), 87–138. | Summary

551. ПОПОВИЋ, Љубомир

Табеларни метод анализе дефиниција и дефиниционих комплекса и његова примена на дефиниције граматике и њених дисциплина / Љубомир Поповић // НССУВД. — 34, 3 (2004), 7–93. | Summary

552. ПРИЛОЗИ из филолингвистике : зборник радова : 4 / приредила Јордана Марковић. — Ниш : Филозофски факултет, 2004. — 95. — (Лексиколошка проучавања ; 7)

553. ПРЋИЋ, Твртко*

Двојезична лексикографија и енглеско–српски / српско–енглески општи речник : потребе и захтеви новог века / Твртко Прћић // Дескриптивна лексикографија... — 331–342. | Summary

554. ПРЋИЋ, Твртко

О англицизмима из четири различита али међуповезана угла / Твртко Прћић // ЗБМФЛ. — 47, 1–2 (2004), 113–129. | Summary

555. РАДИЋ, Јованка

Од топонима и зоонима до теонима : база *јел-* / Јованка Радић // СЈ. — 9 (2004), 357–366. | Summary

— РАДИЋ–ДУГОЊИЋ, Милана*

Српски језички тип и преводна лексикографија | Уп. 100

556. РАДОВИЋ–ТЕШИЋ, Милица*

О степенастом представљању значења речи / Милица Радовић–Тешић // Дескриптивна лексикографија... — 141–147. | Summary

557. РАДУЛОВИЋ, Зорица

Замјеница *свој* и нека њена значења / Зорица Радуловић // Гласник ЦАНУ. — 22 (2004), 91–97.

558. РЕЉИЋ, Митра

Од традиционалног симбола до негативног појма у савременој српској лексици / Митра Рељић // Славистика. — 8 (2004), 164–169. | Резюме

559. РИСТИЋ, Стана*

Експресивна лексика у дескриптивном речнику / Стана Ристић // Дескриптивна лексикографија... — 89–102. | Резюме

560. РИСТИЋ, Стана

Експресивна лексика у српском језику : теоријске основе и нормативно–културолошки аспекти / Стана Ристић. — Београд : Институт за српски језик САНУ, 2004. — 318. — (Монографије / Институт за српски језик САНУ ; 1) | Уп. 534, 544, 565, 575

— РИСТИЋ, Стана*

Неки аспекти функционалног раслојавања језика на лексичком нивоу | Уп. 617

561. РОТКОВИЋ, Радослав

Da li je termin *crnogorsko-srpski jezik* politički korektan i naučno utemeljen? / Radoslav Rotković // Crnogorski jezik... — 49–52.

562. РУСЕК, Жежи

Turcyzmy w Nowym Testamencie Vuka Karadžića / Jerzy Rusek // ЈФ. — 60 (2004), 21–40. | Резиме

563. САМАРЦИЋ, Тања

Употреба морфосинтаксичких квалификатора у речницима савременог језика / Тања Самарцић // НССУВД. — 34, 3 (2004), 191–200. | Summary

564. СИКИМИЋ, Биљана

Градови у хришћанској и муслиманској епици / Мирјана Детелић, Александар Лома, Исток Павловић. — Београд : Балканолошки институт САНУ, 2004. — 1 CD-ROM / Biljana Sikimić // LA. — 5, 12–13 (2004).

Приказ

565. СИКИМИЋ, Биљана

Експресивна лексика у српском језику : теоријске основе и нормативно–културолошки аспекти / Стана Ристић. — Београд : Институт за српски језик САНУ, 2004. — 318. —

- (Монографије / Институт за српски језик САНУ ; 1) / Биљана Сикимић // *Balkanica*. — 35 (2004), 329–330.
Приказ | Уп. 534, 544, 560, 575
- СИМИЋ, Радоје*
Значај Стевановићевих погледа на *проширену реченицу* | Уп. 446
- 566. СИМИЋ, Радоје***
Неки важнији синтаксички појмови / Радоје Симић // НССУВД. — 33, 3 (2003), 81–89. | Summary
- 567. СИМИЋ, Радоје***
О Белићеву појмовно–терминолошком систему са гледишта науке о стилу / Радоје Симић // НССУВД. — 32, 3 (2002), 157–172. | Summary
- 568. СИМИЋ, Радоје**
Прилог проучавању нормативистичке терминологије / Радоје Симић // НССУВД. — 34, 3 (2004), 95–105. | Summary
- 569. СТАКИЋ, Милан***
Основни појмови морфонологије / Милан Стакић // НССУВД. — 32, 3 (2002), 27–33. | Резюме
- 570. СТАНИШИЋ, Вања**
Грамактозофија : прилог словенској палеографској терминологији / Вања Станишић // НССУВД. — 34, 3 (2004), 341–346. | Резюме
- 571. СТАНИШИЋ, Вања***
Неки основни појмови науке о писму / Вања Станишић // НССУВД. — 32, 3 (2002), 255–262. | Резюме
- 572. СТАНИШИЋ, Вања***
О неким терминима словенске палеографије / Вања Станишић // НССУВД. — 33, 3 (2003), 265–274. | Резюме
- 573. СТИПЧЕВИЋ, Балша***
Терминологија синтаксе падежа Михаила Стевановића / Балша Стипчевић, Тања Самарцић // НССУВД. — 32, 3 (2002), 139–156. | Summary
- 574. СТИПЧЕВИЋ, Никша**
Сиргуни = *сѣригуни* / Никша Стипчевић // ЈФ. — 60 (2004), 11–14. | Summary
- 575. СТОЈАНОВИЋ, Јелица**
О експресивној лексици у српском језику : Експресивна лексика у српском језику : теоријске основе и нормативно–културолошки аспекти / Стана Ристић. — Београд : Институт за српски језик САНУ, 2004. — 318. — (Монографије / Институт за српски језик САНУ ; 1) / Јелица Стојановић // Ријеч. — 10, 1–2 (2004), 218–223.
Приказ | Уп. 534, 544, 560, 565
- 576. ТОШОВИЋ, Бранко***
Глаголски дирестат / Бранко Тошовић // *Дескриптивна лексикографија...* — 197–218. | Резюме
- 577. ЋИРИЋ, Љубисав**
Топоними инвентивног постања / Љубисав Ћирић // Дијалектолошка истраживања... — 45–63. | Summary
- ЋУК–ЈОВАНОВИЋ, Лидија
Етимолошки, лингвистички и психолошки аспект појма душе у култури Срба | Уп. 82
- 578. ФЕКЕТЕ, Егон**
Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе : реферати са Међународног научног скупа о лексикографији и лексикологији одржаног у Бео-

граду и Новом Саду од 10. до 12. априла 2001. — Београд : САНУ : Институт за српски језик ; Нови Сад : Матица српска, 2002. — 380. / Егон Фекете // ЈФ. — 60 (2004), 201–208.

Приказ | Уп. 487, 545

579. ФЕКЕТЕ, Егон*

Употребна вредност лексема и лексикографска дефиниција / Егон Фекете // Дескриптивна лексикографија... — 83–88. | Summary

— ФИЛИПОВИЋ, Соња

Semantika glagola gledanja u engleskom i srpskom jeziku | Уп. 207

580. ЧИГОЈА, Бранкица*

О називу места *Jajšare* / Бранкица Чигоја // НССУВД. — 33, 1 (2003), 281–285. | Summary

581. ЧИГОЈА, Бранкица

Славенизми : допринос Светозара Стијовића проучавању термина *славенизам* / Бранкица Чигоја // НССУВД. — 34, 3 (2004), 315–321. | Summary

— ЦОНИЋ, Виолета

Аналитическе номинации в спортивной терминологии : на материале русског и српског језика | Уп. 208

582. ШИПКА, Данко

Лексичка динамика деведесетих : бројке и слова / Данко Шипка // ЈФ. — 60 (2004), 99–111. | Summary

583. ШТАСНИ, Гордана*

Хиперонимијски и хипонимијски односи у медицинској терминологији са лексиколошког и лексикографског становишта / Гордана Штасни // Дескриптивна лексикографија... — 251–261. | Summary

584. ШЋЕПАНОВИЋ, Михаило

Ономастички погледи Јована Вуковића / Михаило Шћепановић // Живот и дјело... — 227–233.

585. ШЋЕПАНОВИЋ, Михаило*

Терминологија српске антропонимије / Михаило Шћепановић, Снежана Баук // НССУВД. — 32, 3 (2002), 269–287. | Резюме

ђ) Нормативистика

586. БРБОРИЋ, Велько*

О стандардизацији правописне терминологије / Велько Брборић, Милорад Дешић // НССУВД. — 32, 3 (2002), 219–227. | Summary

— ЛАКИЋ, Игор

Сrnogorski jezik : o nazivu i standardizaciji | Уп. 521

587. МРШЕВИЋ–РАДОВИЋ, Драгана*

Језичка култура и чистота језика : I / Драгана Мршевић–Радовић // НССУВД. — 33, 3 (2003), 207–213. | Резюме

588. МРШЕВИЋ–РАДОВИЋ, Драгана

Језичка култура и чистота језика : II / Драгана Мршевић–Радовић // НССУВД. — 34, 3 (2004), 263–278. | Резюме

589. МРШЕВИЋ–РАДОВИЋ, Драгана

Језичке доумице / Егон Фекете. — Београд : Београдска књига : Апостроф, 2002. — 180. / Драгана Мршевић–Радовић // КњЈ. — 51, 3–4 (2004), 439–442.

Приказ

- 590. ОДБОР за стандардизацију српског језика**
Одлуке Одбора за Стандардизацију српског језика // ЈД. — 8, 19–20 (2004), 27–43.
- ПЕТРОВИЋ, Драгољуб*
Дијалекатска лексика и речник стандардног језика | Уп. 681
- 591. ПЕЦО, Асим***
Критерији за одређивање дијалектизама у нашим рјечницима / Асим Пецо // НССУВД. — 33, 1 (2003), 232–236. | Резюме
- ПОПОВИЋ, Љубомир
Маретићева концепција стандардизације хрватског или српског књижевног језика | Уп. 351
- ПОПОВИЋ, Љубомир
Формирање националног стандардног језика и национална идеологија : на примеру српског и хрватског језика | Уп. 353
- 592. ПУЈИЋ, Саво**
Улога Јована Вуковића у осавремењавању ијекавске норме / Саво Пујић // Живот и дјело... — 24–29. | Summary
- 593. РАДУЛОВИЋ, Зорица**
Iz jezičke problematike / Zorica Radulović. — Podgorica : Kulturno–prosvjetna zajednica Podgorice, 2004. — 190.
- СИМИЋ, Радоје
Прилог проучавању нормативистичке терминологије | Уп. 568
- 594. СТОЈАНОВИЋ, Јелица**
Нека нормативистичка виђења и предлози Јована Вуковића у вези са употребом предлошко–падежних конструкција у српском језику и језичка пракса / Јелица Стојановић // Живот и дјело... — 234–242. | Резюме
- 595. ЋОРИЋ, Божо**
Неке супстандардне појаве / Божо Ћорић // НССУВД. — 34, 3 (2004), 279–288. | Summary
- 596. ШИПКА, Милан**
Како се каже? / Милан Шипка // ЈД. — 8, 19–20 (2004), 17–19.

е) Стилистика

- 597. БЕЧЕВА, Ничка***
Неки проблеми функционалног раслојавања српског језика у српско–бугарском речнику / Ничка Бечева // НССУВД. — 32, 1 (2002), 293–296. | Резюме
- 598. БЛАГОЈЕВИЋ, Савка**
Akademski diskurs pod lupom kontrastivne retorike / Savka Blagojević // Lingvističke analize... — 97–108. | Summary
- БУГАРСКИ, Наташа
Деадјективна именица као средство номинализације : у публицистичком стилу стандардног српског језика | Уп. 395
- БУГАРСКИ, Ранко*
Српски жаргон између лексикона, граматике и стила | Уп. 473
- ВЕЛИЧКОВА, Славка*
Прилог контрастивном проучавању публицистичког функционалног стила | Уп. 168

— ВУЧО, Јулијана

О изражавању неких комуникативних потреба у svakodnevnom sporazumevanju на српском и италијанском језику | Уп. 171

599. ГРКОВИЋ, Милица

Функција дијалекатског идиома у делу Илије Вукићевића / Милица Грковић // СЈ. — 9 (2004), 211–218. | Summary

— ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна

Метафтонимија | Уп. 493

600. ЈАРМАК, Вероника*

Богатство стилистичког функционисања синтетичких и аналитичких претерита у прози и песништву Јована Дучића / Вероника Јармак // НССУВД. — 32, 1 (2002), 327–336.

601. ЈОВАНОВИЋ, Јелена

О неким елементима научног стила у приповеткама Лазе К. Лазаревића / Јелена Јовановић // НССУВД. — 34, 1 (2004), 155–164. | Summary

602. ЈОВАНОВИЋ, Јелена

Паремиолошки стил(ови) / Јелена Јовановић // НЈ. — 35, 1–4 (2004), 117–135. | Summary

— ЈОВАНОВИЋ, Јелена

Стилистички термини у „Српској синтакси“ | Уп. 509

— ЈОВАНОВИЋ, Јелена*

Теоријски појмовник Миљивоја Павловића са становишта стилистике | Уп. 511

603. ЈОВАНОВИЋ, Јелена*

Функционално–стилистички статус народних пословица / Јелена Јовановић // НССУВД. — 32, 1 (2002), 235–243.

604. КЛИКОВАЦ, Душка

О бирократском језику : појам и термиолошка решења / Душка Кликовац // НССУВД. — 34, 3 (2004), 217–223. | Summary

605. КЛИКОВАЦ, Душка

О научном функционалном стилу : с анализом текста / Душка Кликовац // КњЈ. — 51, 1–2 (2004), 23–38. | Summary

606. КЛИКОВАЦ, Душка

О стилу Радосава Бошковића : комуникација са читаоцем / Душка Кликовац // НССУВД. — 34, 1 (2004), 141–153. | Summary

607. КОВАЧЕВИЋ, Милош

Палиндром и с њим повезане стилске фигуре / Милош Ковачевић // РФФ. — 6–7 (2004–2005), 199–208. | Summary

608. КОВАЧЕВИЋ, Милош

Стилистичке анализе Јована Вуковића / Милош Ковачевић // Живот и дјело... — 48–66. | Резиме

— КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија*

Функционална стилистика у настави српског језика као страног : филолошки образовни профил | Уп. 130

609. КОСАНОВИЋ, Богдан

Вуковићеви списи о прозном стилу наших писаца / Богдан Косановић // Живот и дјело... — 100–109. | Резиме

610. КРЕЧМЕР, Ана*

Формирање функционалних стилова у српској писмености у доба Вукових реформи / Ана Kretschmer // НССУВД. — 32, 1 (2002), 201–210.

611. ЛАКИЋ, Игор

Media Discourse and Manipulation / Igor Lakić // Lingvističke analize... — 85–96. | Резиме

— ЛАШКОВА, Лили*

Функционално раслојавање српског језика и нормирање граматичких иновација у контрастивној перспективи | Уп. 181

612. МУРАТАГИЋ–ТУНА, Хаснија

Вуковићеве лингвостилистичке интерпретације / Хаснија Муратагић–Туна // Живот и дјело... — 67–89. | Summary

— НЕВЕКЛОВСКИ, Герхард*

Употреба инфинитива у српским новинским текстовима | Уп. 424

613. ПРЋИЋ, Твртко*

Немарни „функционални стил“ : у потрази за загубљеним значењем // НССУВД. — 32, 1 (2002), 297–305. | Summary

614. РАДУЛОВИЋ, Зорица

О стилистичким интересовањима Јована Вуковића / Зорица Радуловић // Живот и дјело... — 90–99. | Summary

615. РАДУЛОВИЋ, Зорица

Поступци оформљења синтаксостилема у дјелу Мира Вуксановића / Зорица Радуловић // Ријеч. — 10, 1–2 (2004), 102–115.

— РАЗДОБУДКО–ЧОВИЋ, Лариса

Национално–културне особености језика предизборних порука у Србији и Русији са лингвистичког и семантичко–стилистичког аспекта | Уп. 197

616. РАКОЧЕВИЋ, Милоје

Језик и стил у релацији са структуром и композицијом : на примерима из Његошевих дела / Милоје М. Ракочевић // Стил. — 3 (2004), 171–196. | Summary

617. РИСТИЋ, Стана*

Неки аспекти функционалног раслојавања језика на лексичком нивоу / Стана Ристић // НССУВД. — 32, 1 (2002), 147–158. | Резюме

618. СААВЕДРА, Димка*

Језик драме са синтаксичко–семантичке тачке гледишта / Димка Сааведра // НССУВД. — 32, 1 (2002), 307–320. | Резюме

619. СИМИЋ, Радоје*

Генеза и сволуција функционалних стилова у српском језику / Радоје Симић, Јелена Јовановић // НССУВД. — 32, 1 (2002), 39–53.

— СИМИЋ, Радоје*

О Белићеву појмовно–терминолошком систему са гледишта науке о стилу | Уп. 567

620. СМОЉСКА, Аделаида*

Маскулинизација и стилови српског књижевног језика / Аделаида Смолска // НССУВД. — 32, 1 (2002), 131–136.

621. СТАНОЈЧИЋ, Живојин

Елементи примарних слојева у језику уметничке прозе : неколико примера из дела М. Црњанског / Живојин Станојчић // Гласник ЦАНУ. — 22 (2004), 31–40. | Summary

622. СТАНОЈЧИЋ, Живојин

Иво Андрић о језику и стилу / Живојин Станојчић // НССУВД. — 34, 1 (2004), 5–16. | Summary

623. ТЕРЗИЋ, Богдан*

Русизми као елемент лексичко–стилистичког раслојавања у српском језику / Богдан Терзић // НССУВД. — 32, 1 (2002), 193–199. | Резюме

624. ТОМА, Пол–Луј*

Функционално раслојавање и изградња говорничког репрезентативног примерка / Paul–Louis Thomas // НССУВД. — 32, 1 (2002), 79–86.

625. ЋИРКОВИЋ, Светлана

Творбене категорије и поткатегорије у језику Бранка Топића / Драго Тешановић. — Бања Лука : Филозофски факултет, 2003. — 231. / Светлана Ћирковић // Стил. — 3 (2004), 465–468.

Приказ

626. ЋОСИЋ, Павле

Правила жаргонске метатезе / Павле Ћосић // ЈД. — 8, 19–20 (2004), 14–17.

627. ЧАРКИЋ, Милосав

О неким особеностима анаграма у поезији српских модерниста / Милосав Ж. Чаркић // Стил. — 3 (2004), 307–325. | Summary

628. ШАРЕ, Сандра

Како писати за новине : 1 / Сандра Шаре. — Београд : Медија центар, 2004. — 292.

629. ШИПКА, Данко

Тежак рад при читању новина / Данко Шипка // ЈД. — 8, 19–20 (2004), 11–13.

ж) Метрика**з) Методика наставе српског књижевног језика****630. АНТИЋ, Александра**

Приручник за учитеље и наставнике уз „Нагласник“ : буквар наглашавања речи у српском језику за основну школу : са задацима / Александра Антић. — Београд : Народна књига — Алфа, 2004. — 39.

631. АНТИЋ, Александра

Стандардна прозоодија у настави / Александра Антић // ЈД. — 8, 19–20 (2004), 5–7.

632. БАЈИЋ, Љиљана

Одабране наставне интерпретације / Љиљана Бајић. — 2, допуњено изд. — Београд : Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2004. — 225. — (Библиотека Књижевност и језик ; 4)

633. БРБОРИЋ, Вељко

Наставна пракса и правопис српског језика / Вељко Брборић // КњЈ. — 51, 3–4 (2004), 385–396. | Summary

634. БРБОРИЋ, Вељко

Правопис српског језика у наставној пракси / Вељко Брборић. — Београд : Филолошки факултет, 2004. — 450.

635. ВЕЉКОВИЋ–СТАНКОВИЋ, Драгана*

Место и предмет проучавања образовне лингвистике и њених субординарних области у оквиру науке о језику / Драгана Вељковић–Станковић // НССУВД. — 32, 3 (2002), 243–246. | Summary

636. ВЕЉКОВИЋ–СТАНКОВИЋ, Драгана

О језичким лабораторијама у настави српског језика и терминима за обележавање различитих типова лабораторија / Драгана Вељковић–Станковић // НССУВД. — 34, 3 (2004), 307–313. | Summary

637. ДИМИЋ, Надежда

Проблеми у језичком изразу код глуве и наглуве деце : прилози проучавању методике наставе књижевности и језика у школама за глуве и наглуве / Надежда Д. Димић. — Београд : Друштво дефектолога Србије и Црне Горе, 2004. — 224.

638. ЈАЊИЋ, Марина

Настава падежа у школама на подручју призренско–тимочког дијалекта / Марина Јањић // КњЈ. — 51, 3–4 (2004), 407–423. | Summary

639. КОСТИЋ, Љиљана

Облици изражавања и стилистика / Јаворка Маринковић, Видан Николић. — Врање : Учитељски факултет, 2003. — 255. / Љиљана Костић // Стил. — 3 (2004), 473–475.

Приказ | Уп. 640

640. МАРИНКОВИЋ, Јаворка*

Облици изражавања и стилистика / Јаворка Маринковић, Видан Николић. — Врање : Учитељски факултет, 2003. — 255. | Уп. 639

641. МИЋУНОВИЋ, Љубо

Граматика без муке : приручник за основне и средње школе / Љубо Мићуновић. — 11. допуњено и побољшано изд. — Београд : Victrix, 2004. — 303. — (Мала лексикографска библиотека)

642. ПЕТРОВАЧКИ, Љиљана

Корелацијско–интеграцијски методички поступци у повезивању наставе језика и књижевности / Љиљана Петровачки // КњЈ. — 51, 1–2 (2004), 111–123.

643. ПЕТРОВАЧКИ, Љиљана*

Раслојеност лексике српског језика у средњошколској настави / Љиљана Петровачки // НССУВД. — 32, 1 (2002), 255–264. | Summary

644. ПЕТРОВАЧКИ, Љиљана

Синтакса у настави српског језика и књижевности / Љиљана Петровачки. — 2. изд. — Нови Сад : Змај, 2004. — 270. — (Едиција Змајеве методике наставе)

— ПЕШИКАН, Митар

Правопис српског језика : приручник за школе. — 2. ијекавско изд. | Уп. 384

— ПЕШИКАН, Митар

Правопис српског језика : приручник за школе. — 3. екавско изд. | Уп. 385

645. РАДИЋ, Јованка*

Граматичке категорије у настави српског језика / Јованка Радић // НССУВД. — 33, 1 (2003), 191–202.

646. РАДИЋ, Јованка

Статус српског језика на учитељским факултетима у Србији / Јованка Радић // КњЈ. — 51, 1–2 (2004), 223–232.

647. СТАКИЋ, Милан

Морфонолошка терминологија у настави српског језика / Милан Стакић // НССУВД. — 34, 3 (2004), 169–175. | Резюме

648. СУБОТИЋ, Љиљана*

Праг знања и речник : историјат проблема / Љиљана Суботић // НССУВД. — 33, 1 (2003), 167–177. | Summary

- ТЕЛЕБАК, Милорад
Практични језички савјетник | Уп. 389
- ТИР, Михал*
Градиво о раслојавању језика у средњошколским учбеницима словачког и српског језика | Уп. 298
- 649. ЦВИЈЕТИЋ, Ратомир**
Život reči : prilozi nastavi srpskog jezika i književnosti / Ratomir Cvijetić. — Užice : Učiteljski fakultet, 2004. — 272.
- 650. ЦВИЈЕТИЋ, Ратомир**
Позајмљенице у настави српског језика / Ратомир Цвијетић // СЈ. — 9 (2004), 567–576.
- 651. ШКОЛСКИ** правопис српског језика / приредили Јован Јерковић, Душанка Вујовић. — Крушевац : Театар За ; Нови Сад : Либер, 2004. — 145.

и) Дијалектологија

- БАРАКТАРОВИЋ, Мирко
О чему нам сведоче географска имена Горњег Полимља | Уп. 464
- 652. БОГДАНОВИЋ, Недељко**
Лексиколошка проучавања призренско-тимочких говора српског језика / Недељко Богдановић // Славистика. — 8 (2004), 58–62. | Резюме
- БОГДАНОВИЋ, Недељко
Топоними зоонимског порекла на тлу Сврљишке котлине | Уп. 467
- 653. БОЈОВИЋ, Драга**
Дијалекатска синтакса у дјелу Јована Вуковића : на примјерима интерпретације имперфекта и аориста / Драга Бојовић // Живот и дјело... — 197–201. | Резюме
- 654. ВУЧКОВИЋ, Марија**
Kajkavci u Banatu : lingvistička situacija i polna diferencijacija / Marija Vučković // Скривене мајине... — 199–215. | Summary
- 655. ГАГОВИЋ, Светозар**
Из лексике Пиве : село Безује / Светозар Гаговић // СДЗБ. — 51 (2004), 1–312.
- 656. ГРУЈИЋ-СОТИРОВИЋ, Вера**
Говор — језик : крагујевачко подручје / Вера Грујић-Сотировић. — Овсиште ; Београд : В. Грујић-Сотировић, 2004. — 407. — (Алтернативна хроника Овсишта до 2000. године ; 1)
- ДАЛМАЦИЈА, Стево
Рјечник говора Поткозарја | Уп. 971
- ДЕШИЋ, Милорад*
Из дијалекатске терминологије Павла Ивића | Уп. 488
- 657. ДЕШИЋ, Милорад**
Номенклатура говорних типова штокавског дијалекта / Милорад Дешић // НССУВД. — 34, 3 (2004), 289–295.
- 658. ДИЈАЛЕКТОЛОШКА** истраживања : I : зборник радова / приредио Љубисав Ћирић. — Ниш : Филозофски факултет, 2004. — 110.
- ДИНИЋ, Јакша
Ономастика Заглавка | Уп. 491

- 659. ДРАГИН, Гордана**
Акцентацке иновације у студеничким говорима / Гордана Драгин // НССУВД. — 34, 1 (2004), 193–206. | Summary
- 660. ДРАГИН, Гордана**
Треће лице множине презенте у студеничким говорима / Гордана Драгин // СЈ. — 9 (2004), 245–251. | Summary
- 661. ЂУРОВИЋ, Радосав**
О акценту аориста у народним говорима и књижевном језику / Радосав Ђуровић // Дијалектолошка истраживања... — 5–23. | Summary
- 662. ЂУРОВИЋ, Радосав**
О акценту и дијалектима / Радосав Ј. Ђуровић. — Ниш : Филозофски факултет : Просвета, 2004. — 275.
- 663. ИВИЋ, Милка**
Употреба падежних облика у говору Параћинског Поморавља : балканистички и етномиграциони аспект / Софија Милорадовић. — Београд, 2003. — 365. / Милка Ивић // ЈФ. — 60 (2004), 218–220.
Приказ
- 664. ИЗБЕГЛИЧКО Косово** / Биљана Сикимић и др. ; одговорни уредник Никола Тасић ; уредник Биљана Сикимић. — Крагујевац : Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета, 2004. — 148. — (Библиотека Лицеум ; 8)
- ИЛИЋ, Марија
Мит : између фикције и факције | Уп. 51
- ИЛИЋ, Мирјана
Типови лексикографских дефиниција у дијалекатским речницима југоисточне Србије | Уп. 505
- 665. ЈАЊИЋ, Јован**
Над књигама и рукописима из завичаја / Јован Ј. Јањић. — Врање : Народни универзитет, 2004. — 230.
- 666. ЈОВАНОВИЋ, Владан**
Аутентичност дијалекатских исказа информатора из северног Косова / Владан Јовановић // Избегличко Косово... — 131–137. | Summary
- 667. ЈОВАНОВИЋ, Властимир**
Речник села Каменице код Ниша / Властимир Јовановић // СДЗб. — 51 (2004), 313–688.
- 668. ЈОВАНОВИЋ, Миодраг**
Вуковићеви погледи на различите варијанте изговора дугог јата у говору Пиве и Дробњака / Миодраг Јовановић // Живот и дело... — 210–217. | Резюме
- 669. ЈОВАНОВИЋ, Миодраг**
Неке специфичности вокалног система говора јужне Црне Горе / Миодраг Јовановић // Гласник ЦАНУ. — 22 (2004), 111–125. | Резюме
- 670. ЈОВИЋ, Надежда**
Црепуљарска лексика / Надежда Јовић // Дијалектолошка истраживања... — 65–90. | Summary
- 671. ЛИПОВАЦ–РАДУЛОВИЋ, Весна**
Romanizmi u Crnoj Gori : jugoistočni dio Boke Kotorske / Vesna Lipovac–Radulović. — 3. dopunjeno izd. — Novi Sad : MBM-plas, 2004. — 395. — (Biblioteka Posebna izdanja)

— ЛОМА, Александар

Од Теранде до Призрена, од Скадра до Шаре : топономастика јужне Метохије као огледало њене далеке прошлости | Уп. 524

672. МАРИНКОВИЋ, Јаворка

Дијалектолошка и ономастичка истраживања призренско-тимочких говора у XX веку / Јаворка Маринковић // Славистика. — 8 (2004), 91–102. | Резюме

673. МАРКОВИЋ, Јордана

Говор Петровог села (код Кладова) / Јордана Марковић. — Ниш : Филозофски факултет, 2004. — 194.

674. МАРКОВИЋ, Јордана

Народни називи за ткану сукњу / Јордана Марковић // Дијалектолошка истраживања... — 35–43. | Summary

675. МИЛОРАДОВИЋ, Софија

Истраженост српских народних говора Косова и Метохије у оквиру пројекта лингвистичке географије / Софија Милорадовић // ЈФ. — 60 (2004), 125–134. | Резюме

676. МИЛОСАВЉЕВИЋ, Бојана

Глаголски облик *знаш* у разговорном дискурсу информаторке са Косова и Метохије / Бојана Милосављевић // Избегличко Косово... — 139–147. | Summary

— МЛАДЕНОВИЋ, Александар

Књига о говору Пирота и околине из средине XVIII века | Уп. 729

677. МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје

Глаголски облици у северношарпланинским и јужнометохијским говорима / Радивоје Младеновић // ЗБМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 445–474. | Резюме

678. МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје

О неким падежним конструкцијама месног значења са вишезначним предлозима у јужнометохијским и северношарпланинским говорима / Радивоје Младеновић // СЈ. — 9 (2004), 193–210. | Résumé

679. МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје

Словенска лингвистичка припадност, конфесионална припадност и етнички трансфер у светлу скривених мањина на југозападу Косова и Метохије / Радивоје Младеновић // Скривене мањине... — 245–258. | Summary

680. ОСТОЈИЋ, Бранислав

Из језерско-шаранске лексике / Бранислав Остојић // СЈ. — 9 (2004), 77–85. | Summary

— ОСТОЈИЋ, Бранислав

О неким творбеним типовима топонима у језерско-шаранској регији | Уп. 543

681. ПЕТРОВИЋ, Драгољуб*

Дијалекатска лексика и речник стандардног језика / Драгољуб Петровић // Дескриптивна лексикографија... — 277–283. | Summary

682. ПЕТРОВИЋ, Тања

Lingvistička ideologija i proces zamene jezika na primeru Srba u Beloj Krajini / Tanja Petrović // Скривене мањине... — 217–228. | Summary

683. ПЕЦО, Асим

Гледање проф. Вуковића на мостарски говорни проблем / Асим Пецо // Живот и дело... — 202–209.

684. ПЕЦО, Асим

Мостарски говор у свјетлости херцеговачких говора као цјелине / Асим Пецо // СЈ. — 9 (2004), 45–55. | Summary

685. ПЕЦО, Асим

Професор Јован Вуковић и мостарски говор / Асим Пецо // ПР. — 1-2 (15. јануар 2004), 30.

686. ПОПОВИЋ, Душанка

Консонантски систем говора села Подгоре / Душанка Поповић // СЈ. — 9 (2004), 267-283. | Summary

— ПРИЛОЗИ из филолингвистике : зборник радова : 4 | Уп. 552

687. РАДИЋ, Првослав

Глаголске *ће-* конструкције у говорима Косова и Метохије : балканистички аспект / Првослав Радић // ЈФ. — 60 (2004), 135-145. | Summary

688. РАМИЋ, Никола

Артикулационе вредности вокала у ванакцентској позицији : на примеру говора Срба из доњег Ливањског поља / Никола Рамић // СЈ. — 9 (2004), 457-461. | Summary

689. РЕМЕТИЋ, Слободан

Ресава у српској дијалектологији / Слободан Реметић // Ресава ... — 125-134. | Резюме

690. РЕМЕТИЋ, Слободан

Српски народни говори Косова и Метохије у светлу међујезичке и међудијалекатске интерференције / Слободан Реметић // ЈФ. — 60 (2004), 113-123. | Резюме

— РЕЧНИК српских говора Војводине : св. 4 : К-Љ | Уп. 985

691. СИКИМИЋ, Биљана

Тај тешко да гу има по књиге / Биљана Сикимић // Избегличко Косово... — 31-69. | Summary

— СИКИМИЋ, Биљана

Етнолингвистичка географија јужној слави / А. А. Плотникова. — Москва, 2004. | Уп. 75

692. ТАНАСИЋ, Срето

О конструкцији *к/ка + даћив* у говору Срба добојског краја / Срето Танасић // СЈ. — 9 (2004), 351-355. | Резюме

— ТОМА, Пол-Луј*

Функционално раслојавање и изградња говорничког репрезентативног примерка | Уп. 624

— ЋИРИЋ, Љубисав

Топоними инвентивног постања | Уп. 577

693. ЋИРКОВИЋ, Светлана

Мек љеб ко сунђер да једеш / Светлана Ћирковић // Избегличко Косово... — 85-108. | Summary

694. ЋУПИЋ, Драго

Осврт на бјелопольски говор у Црној Гори / Драго Ћупић // СЈ. — 9 (2004), 515-518.

— ШЋЕПАНОВИЋ, Михаило

Богат лексички труд : Rožajski rječnik : građa za diferencijalni rječnik narodnog govora rožajskog kraja / Ibrahim Hadžić. — Rožaje : Kulturni centar Rožaje, 2003. | Уп. 987

VII. Историја српског језика

а) Опште

695. ЈОВАНОВИЋ, Гордана

Погледи Константина Филозофа на српски језик и српску књижевност / Гордана Јовановић // НССУВД. — 34, 1 (2004), 17–23. | Summary

696. КРЕЧМЕР, Ана

Српски језик између старог и новог доба : о језику „Хроника“ Ђ. Браковића / Ана Кречмер // НССУВД. — 34, 1 (2004), 43–53. | Резюме

697. МАЛУСИ, Моника

Прилог проучавању штокавског језичког израза у Дубровнику 14/15. века / Моника Малуси // Славистика. — 8 (2004), 399–406. | Streszczenie

698. ПАВЛОВИЋ, Слободан*

Жанрови старосрпског пословноправног стила / Слободан Павловић // НССУВД. — 32, 1 (2002), 223–234. | Резюме

— СТАНИШИЋ, Вања

Старословенска двоазбучност и српска и хрватска редакција старословенског језика | Уп. 317

699. ШЕБЕК, Лазар

Jezik Srba / Lazar Šebek. — Beograd : Krim, 2004. — 24.

б) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло

700. ГЛУШИЦА, Рајка

Неке језичке и лексичко–семантичке карактеристике докумената XIX вијека са Дурмиторског говорног подручја / Рајка Глушица // СЈ. — 9 (2004), 259–265. | Summary

701. ГРКОВИЋ, Милица

Прва хрисовуља манастира Дечани / Милица Грковић. — Београд : Центар за очување наслеђа Косова : Мпemosупе : Архив Србије ; Дечани : Српски православни манастир Високи Дечани ; Приштина : Музеј, 2004. — 177. | Уп. 709

702. ДРАГИН, Наташа

Слово св. Ђирила Солунског у српском препису из XIII века / Наташа Драгин // ЗБМСФД. — 47, 1–2 (2004), 175–183. | Резюме

703. ДРАГИН, Наташа

Ђирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске : књ. IX : Бечкеречки типик из 14. века / аутори каталожког описа и прилога Душица Грбић, Катица Шкорић ; редактор Вера Јерковић. — Нови Сад : Библиотека Матице српске, 2003. — 162. / Наташа Драгин // ЗБМСФД. — 47, 1–2 (2004), 511–513.

Приказ

704. ЛОМА, Александар

На именословним врелима : осврт на нова издања средњовјековних дипломатских извора / Александар Лома // ОП. — 17 (2004), 459–478.

Приказ књига: Стари српски архив : књ. 1–2. — Београд : Филозофски факултет : Архив Србије ; Вања Лука : Филозофски факултет : Историјски институт ; Ваљско : Мсђуопштински историјски архив, 2002–2003. — 208, 266. ; Повеле кнеза Лазара : текст, коментари, снимци / Александар Младеновић. — Београд : Чигоја штампа, 2003. — 365. ; Светоарханђеловска хрисовуља / Симиша Машић, Татјана Суботин–Голубовић. — Београд : Историјски институт, 2003. | Уп. 708

705. МАРОЈЕВИЋ, Радмило

Двјеста тридесет година „Жалостне пјеснице племените Асан-агинице“ : са аспекта културологије, историје језика и науке о стиху / Радмило Маројевић // НССУВД. — 34, 1 (2004), 25–42. | Резюме

706. МАРОЈЕВИЋ, Радмило

Оригинални рукопис Његошеве пјесме „Ко си ти? — Филозоф. Ко си ти? — Астроном. А ко си ти? — Појета. Чудновата друштва!“ : критичко издање и пјесничка структура текста / Радмило Маројевић // СЈ. — 9 (2004), 466–502. | Резюме

707. МЛАДЕНОВИЋ, Александар

О једној повељи кнеза Лазара писаној у Ресави / Александар Младеновић // Ресави ... — 37–40. | Резюме

708. НОВАКОВ, Драгана

Повеле кнеза Лазара : текст, коментари, снимци / Александар Младеновић. — Београд : Чигоја штампа, 2003. — 365. — (Едиција Повеле) / Dragana Novakov // L.A. — 5, 12–13 (2004).

Приказ | Уп. 704

709. САМАРЦИЋ, Биљана

Дечанске хрисовуље — поново : Прва хрисовуља манастира Дсчани / Милица Грковић. — Београд : Центар за очување наслеђа Косова : Мпсмосyne : Архив Србије ; Дечани : Српски православни манастир Високи Дечани ; Приштина : Музеј, 2004. — 177. / Биљана Самарцић // РФФ. — 6–7 (2004–2005), 655–659.

Приказ | Уп. 701

**в) Историјска фонетика, граматика, лексикологија,
историја писма и правониса**

710. БОТИЋ, Милан

Керски именослов XVIII века / Милан Ботић, Илија Петровић, Јелена Петровић // ОП. — 17 (2004), 421–455. | Zusammenfassung

711. БУБАЛО, Ђорђе

Још о једном термину б'џи / Ђорђе Бубало // ПКЈИФ. — 70, 1–4 (2004), 143–154.

712. ГАЈСКИ, Тијана

Фонетске и морфолошке прте у тексту „Сказање о заузимању Цариграда“ / Тијана Гајски // ППЈ. — 35 (2004), 29–49. | Summary

713. ГРКОВИЋ, Милица

Историјски пут српског именослова / Милица Грковић // Предавања из историје... — 43–69.

— ГРКОВИЋ, Милица

Топоними у Ресави у петнаестом веку | Уп. 485

714. ГРКОВИЋ–МЕЈЏОР, Јасмина*

Имперсоналне реченице у старосрпском језику / Јасмина Грковић–Мејџор // НССУВД. — 33, 1 (2003), 249–261. | Summary

— ГРКОВИЋ–МЕЈЏОР, Јасмина

Инфинитив у Вуковом прсводу Новог завета | Уп. 401

715. ГРКОВИЋ–МЕЈЏОР, Јасмина

Развој хипотактичког да у старосрпском језику / Јасмина Грковић–Мајџор // 36МСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 185–203. | Summary

716. ГРКОВИЋ–МЕЈЦОР, Јасмина

Увод у историјску синтаксу / Јасмина Грковић–Мејцор // Предавања из историје... — 103–144.

717. ДРАГИН, Наташа

Ортографија и језик Бјелополског четворојевањела (13/14. вијек) / Јелица Стојановић. — Подгорица : Универзитет Црна Гора, 2003. — 370. / Наташа Драгин // ЗБМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 508–511.

Приказ

718. БУРОВИЋ, Радосав

Академик Јован Вуковић о јату : историја, говори и норма / Радосав Ј. Ђуровић // Живот и дјело... — 243–256. | Резјумс

719. ЗАФИРОВИЋ, Бранка

Декомпонување предиката у старосрпским повесљама и писмима од XII до XIV века : грађа из I Стојановићеве збирке / Бранка Зафировић // ППЈ. — 35 (2004), 5–28. | Zusammenfassung

720. ЗОРИЋ, Милена

Речник славенизама и књишких речи у делу „Кратка всмирна историја“ Георгија Магарашевића / Милена Зорић // ППЈ. — 35 (2004), 69–154. | Резјумс

721. ЈАНКОВИЋ–МИРИЈЕВСКИ, Теодор

Елаборат о српској азбуци и ортографији / Теодор Јанковић–Мирјевски // Против Вука... — 17–23.

722. ЈЕРКОВИЋ, Вера

О транскрипцији српскословенских текстова / Вера Јерковић // Предавања из историје... — 70–86. + Илустрације

723. ЈЕРКОВИЋ, Вера

Тирилица српскословенског периода : палеографски приступ проучавању и општи увид и њен развој / Вера Јерковић // Предавања из историје... — 87–102.

— КРУШЕЦ, Агата

Vukova trpezica : kulinarska terminologija u prvom izdanju „Srpskog rječnika“ Vuka Stefanovića Karadžića : 1818 | Уп. 520

— ЛОМА, Александар

Од Теранде до Призрена, од Скадра до Шаре : топономастика јужне Метохије као огледало њене далеке прошлости | Уп. 524

724. ЛОМА, Александар

Четири топономастичке опаске уз „Повеље кнеза Лазара“ / Александар Лома // Ресава ... — 101–109. | Summary

725. МАРОЈЕВИЋ, Радмило

Реконструкција самогласника у критичком издању „Горског вијенца“ / Радмило Маројевић // НЈ. — 35, 1–4 (2004), 67–115. | Резјумс

726. МАРОЈЕВИЋ, Радмило

Хомонимија граматичких ријечи у критичком издању Горског вијенца / Радмило Маројевић // Ријеч. — 10, 1–2 (2004), 18–25.

727. МИЛАНОВИЋ, Александар*

Неке лексичке карактеристике новинарског подстила у предвуковском периоду / Александар Милановић // НССУВД. — 32, 1 (2002), 211–221. | Резјумс

728. МИЛАНОВИЋ, Александар*

Терминолошки проблеми у области историје српског књижевног језика / Александар Милановић // НССУВД. — 32, 3 (2002), 295–304.

729. МЛАДЕНОВИЋ, Александар

Књига о говору Пирота и околине из средине XVIII века / Александар Младеновић // ЗБМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 479–483.

Приказ књиге Говор Пирота у XVIII веку / Јасмина Недељковић. — Београд : Народна библиотека Србије ; Пирот : Народна библиотека, 2004. — 424.

730. МЛАДЕНОВИЋ, Александар

Напомене о једној заједничкој особини српског и бугарског правописа у време патријарха Левтимија / Александар Младеновић // ЗБМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 165–173. | Резюме

731. МРШИЋ, Марија

Инфинитив у језику „Наука крстјанскога“ Ивана Антуна Ненадића / Марија Мршић // ППЈ. — 35 (2004), 51–68. | Summary

732. НЕДЕЉКОВИЋ, Јасмина

Говор Пирота у XVIII веку / Јасмина Недељковић. — Београд : Народна библиотека Србије ; Пирот : Музеј Понишавља : Народна библиотека, 2004. — 424.

733. ПАВЛОВИЋ, Слободан

Значења генитива с предлогом *б(р)езь* у старосрпским повељама и писмима / Слободан Павловић // ЗБМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 205–214. | Резюме

734. ПАВЛОВИЋ, Слободан

Просторни прилози у старосрпским повељама и писмима / Слободан Павловић // ЗБМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 215–231. | Резюме

735. ПЕТРОВИЋ, Владислава

Употреба инфинитива у текстовима са почетка 19. века / Владислава Петровић, Јелена Војновић // НССУВД. — 34, 1 (2004), 71–88. | Summary

736. РАТКОВИЋ, Драгана

Цар Урош и краљ Вукашин / Драгана Ратковић // Избегличко Косово... — 77–83. | Summary

737. СТОЈМЕНОВИЋ, Чедомир

Напомене о акценту инфинитива, аориста, активног партиципа претерита и партиципа перфекта у маргиналијама и поговору „Загребачког зборника“ / Чедомир Стојменовић // XXX научна... — 411–422.

738. СУБОТИЋ, Љиљана

Исказивање и типологија агенса у пасивним конструкцијама : у језику писаца предвуковске епохе уз поређење са стандардним језиком / Љиљана Суботић, Исидора Бјелаквић // НССУВД. — 34, 1 (2004), 55–69. | Summary

— ХАНСЕН, Бјорн

The Life Cycle of a Definiteness Marker : The Long and Short Form of the Adjective in Old Church Slavonic, Russian, Serbian and Croatian | Уп. 318

— ЧИГОЈА, Бранкица*

Називи књижевног језика у дијахроној перспективи | Уп. 362

739. ЧИГОЈА, Бранкица*

Резултати испитивања назива српског књижевног језика у прошлости у радовима Александра Младеновића / Бранкица Чигоја // НССУВД. — 33, 3 (2003), 235–244. | Summary

740. ШУБАРИЋ, Сања

Приповедачки императив у документима црногорског Сената / Сања Шубарић // СЛ. — 9 (2004), 447–456. | Summary

г) Историја српског књижевног језика

741. АЈДУКОВИЋ, Јован

Кратка историја српског књижевног језика / Александар Милановић. — Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 2004. — 142. — (Библиотека Аз ; 1) / Jovan Ajduković // LA. — 5, 12–13 (2004).

Приказ | Уп. 742, 754

— **БРБОРИЋ, Вељко***

Интерпункцијска терминологија од Вука до данас | Уп. 470

742. БРБОРИЋ, Вељко

Кратак лексикон језичке историје : Кратка историја српског књижевног језика / Александар Милановић. — Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 2004. — 142. — (Библиотека Аз ; 1) / Вељко Брборић // КњЈ. — 51, 1–2 (2004), 209–211.

Приказ | Уп. 741, 754

743. ВИДАКОВИЋ, Милован

Ко благоразумним читатељем / Милован Видаковић // Против Вука... — 79–87.

744. ВИДАКОВИЋ, Милован

Предисловије / Милован Видаковић // Против Вука... — 70–73.

745. ВИДАКОВИЋ, Милован

Предисловије за „Деваци из Маријенбурга“ / Милован Видаковић // Против Вука... — 74–78.

746. ВИДАКОВИЋ, Милован

Примечаније о сербском језику / Милован Видаковић // Против Вука... — 61–69.

747. ГРИЦКАТ, Ирена

Студије из историје српскохрватског језика / Ирена Грицкат. — Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 2004. — 293. — (Библиотека Аз ; 2)

748. ГРКОВИЋ, Милица

Неке карактеристике језика Георгија Михаљевића у песми посвећеној храбрим Србијанцима / Милица Грковић // Први српски устанак... — 21–26. | Резюме, Резиме

749. ГРКОВИЋ, Милица

Српски народни језик пре Вука Караџића / Милица Грковић // РФФ. — 6–7 (2004–2005), 7–16. | Summary

750. ГРУЈИЋ, Никанор

Приметбе на превод Новог Завета, који је Г. Вук Стеф. Караџић писао, и у Бечу и штампарији Јерменскога манастира 1847. печатао, Земун 1852. / Никанор Грујић // Против Вука... — 316–335.

751. ИВАНОВА, Ценка*

Функционално раслојавање бугарског и српског језика у почетној фази њихове стандардизације у поређењу са савременим језичким стандардима / Ценка Иванова // НССУВД. — 32, 1 (2002), 279–292. | Резюме

752. КАРАЏИЋ, Вук Стефановић

Вука Стеф. Караџића и Саве Текелије Писма високопреосвештеноме господину Платону Атанацковићу, православноме владци будимскоме о српскоме правопису, са особитијем додацима о српском језику. — Београд : „Доситеј Обрадовић“, 2004. — 95. — (Самостална издања књиговезнице „Доситеј Обрадовић“)

753. КЕНГЕЛАЦ, Павле

Предисловије / Павле Кенгелац // Против Вука... — 53–54.

— КРЕЧМЕР, Ана*

Формирање функционалних стилова у српској писмености у доба Вукових реформи | Уп. 610

754. МИЛАНОВИЋ, Александар

Кратка историја српског књижевног језика / Александар Милановић. — Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 2004. — 142. — (Библиотека Аз ; 1) | Уп. 741, 742

755. МИЛАНОВИЋ, Александар*

Неке лексичке карактеристике новинарског подстила у предвуковском периоду / Александар Милановић // НССУВД. — 32, 1 (2002), 211–221. | Резюме

756. МИЛАНОВИЋ, Александар

Суботићева концепција српског књижевног језика / Александар Милановић // НССУВД. — 34, 1 (2004), 281–297. | Summary

757. МИХАЈЛОВИЋ, Јевстатије

Одбрана језика србског од изопачавања и протачења његовог и кирилице од вуковце / Јевстатије Михајловић // Против Вука... — 339–364.

758. МЛАДЕНОВИЋ, Александар

Напомене о српском књижевном језику за време Првог српског устанка / Александар Младеновић // ЗБМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 7–26. | Резюме

759. МЛАДЕНОВИЋ, Александар

О неким славенизмима у песмама Доситеја Обрадовића, Гаврила Ковачевића и Георгија Михаљевића, посвећеним Првом српском устанку / Александар Младеновић // ЗБМСФЛ. — 47, 1–2 (2004), 27–35. | Резюме

760. МЛАДЕНОВИЋ, Александар

О неким славенизмима у песмама Доситеја Обрадовића, Гаврила Ковачевића и Георгија Михаљевића, посвећеним Првом српском устанку / Александар Младеновић // Први српски устанак... — 9–19. | Резюме, Резиме

761. МРКАЉ, Сава

Палидонија либо обрана дебелого њ / Сава Мркаљ // Против Вука... — 91–93.

762. МУШИЦКИ, Лукијан

Глас Народољибца / Лукијан Мушицки // Против Вука... — 105–115.

763. МУШИЦКИ, Лукијан

О србском језику и граматики / Лукијан Мушицки // Против Вука... — 94–104.

764. НУШИЋ, Бранислав

Два писма о језику / Бранислав Нушић // Против Вука... — 370–373.

765. ОКУКА, Милош

Појања у скрбна и бесудна времена : књижевнојезичка ситуација босанских и херцеговачких Срба од 16. до 19. вијека / Милош Окука // СЈ. — 9 (2004), 519–544.

766. ПАВЛОВИЋ, Теодор

Напомена на текст П. И. Шафарика / Теодор Павловић // Против Вука... — 116–117.

767. ПОПОВИЋ, Гаврило

Мненије о књижевном србском језику / арх. Гаврило Поповић // Против Вука... — 269–283.

768. ПОПОВИЋ, Јован Стерија

Примедбе при читању србски књига / Јован Стерија Поповић // Против Вука... — 257–259.

769. ПОПОВИЋ, Јован Стерија

Србски језик Називословне речи израђене Друштвом србске словесности / Јован Стерија Поповић // Против Вука... — 239–256.

770. ПРЕДАВАЊА из историје језика. — Нови Сад : Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2004. — 191. — (Лингвистичке свеске ; 4)

771. ПРОТИВ ВУКА : српска грађанска интелигенција 18. и 19. века о језику и његовој реформи / приредио Мирослав Јовановић ; транслитерација Татјана Суботин–Голубовић. — Београд : Стубови културе, 2004. — 410.

772. РАЈИЋ, Јован

Предисловије / Јован Рајић // Против Вука... — 37–38.

— **РАКОЧЕВИЋ, Милоје**

Језик и стил у релацији са структуром и композицијом : на примерима из Његошевих дела | Уп. 616

773. РЕМЕТИЋ, Слободан

О неким дијалектизмима пева Гаврила Ковачевића о Првом српском устанку / Слободан Реметић // Први српски устанак... — 27–41. | Резюме, Ресиме

774. СВЕТИЋ, Милош

Утук, или одговор на одговор на Ситнице језикословне / Милош Светић // Против Вука... — 142–159.

775. СВЕТИЋ, Милош

Утук III језикословни. О језику и правопису српском / Милош Светић // Против Вука... — 160–219.

— **СИМИЋ, Радоје***

Генеза и еволуција функционалних стилова у српском језику | Уп. 610

776. СКЕРЛИЋ, Јован

Филолошки догматичари и књижевни језик / Јован Скерлић // Против Вука... — 367–369.

777. СОЛАРИЋ, Павле

Предисловије издатељско... к изданију собранија Смесица г. Доситеја / Павле Соларић // Против Вука... — 55–57.

778. СТАНОЈЧИЋ, Живојин

О Вуковићевим тумачењима неких речи у Његошевом језику (1955) / Живојин Станојчић // Живот и дјело... — 30–38. | Summary

779. СТЕЈИЋ, Јован

Језикословне примедбе на Предговор Г. Вука Стеф. Караџића к преводу Новог Завета / Јован Стејић // Против Вука... — 287–315.

780. СТЕЈИЋ, Јован

Предлог за србски речник и србску граматику / Јован Стејић // Против Вука... — 260–268.

781. СТРАТИМИРОВИЋ, Стефан

Екстракт писанија господину Теодору Јанковићу от Мириево, ради славенскога јазика месеца августа 14. 1796. писанаго / митрополит Стефан Стратимировић // Против Вука... — 39–44.

782. СТРАТИМИРОВИЋ, Стефан

Писмо Доситеју / Стефан Стратимировић // Против Вука... — 48–52.

783. СУБОТИЋ, Љиљана

Из историје књижевног језика : *Историја језика* / Љиљана Суботић // Предавања из историје... — 145–191.

784. ТЕКЕЛИЈА, Сава

Писмо господину Платону Атанацковићу / Сава Текелија // Против Вука... — 118–121.

785. ТОЛСТОЈ, Никита Иљич

Студије и чланци из српског књижевног језика / Никита И. Толстој ; превела са руског Људмила Јоксимовић. — Београд : Завод за уџбенике и наставна средства : Вукова задужбина ; Нови Сад : Матица српска, 2004. — 219. — (Студије о Србима ; 16)

786. ТРЛАЈИЋ, Глигорије

Увештаније, представљајуштеје Срблем причинопобужденија к присвојенију себе славјанскога јазика својего / Глигорије Трлајић // Против Вука... — 37–36.

787. ХАЦИЋ, Јован

Језик сербскиј ображавање Србских речи / Јован Хаџић // Против Вука... — 125–134.

788. ХАЦИЋ, Јован

Кључ језика србскога или Ситнице језикословне... / Јован Хаџић // Против Вука... — 220–236.

789. ХАЦИЋ, Јован

Ситнице језикословне / Јован Хаџић // Против Вука... — 135–141.

VIII. Македонски језик**790. АНДРИЈЕВСКА, Наталија**

Македонско четворојевангелие : стари текстови VIII / приредила Весна Костовска. — Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003. — 214. / Наталија Андријевска // ЛЗБ. — 51, 4–6 (2004), 87–91.

Приказ

791. АНДРОНАХЕ, Персида

Semantičko-strukturalne paralele u rumunskoj i makedonskoj frazeologiji / Persida Andronache // XXX научна... — 401–410.

792. АТАНАСОВ, Петар

Изнашлен пуризам и поплава на заемки од интернационалната лексика во македонскиот јазик / Петар Атанасов // Македонскиот... — 37–39.

793. БИЦЕВСКА, Кита

Размислувања во врска со македонското писмо / Кита Бицевска // Македонскиот... — 23–24.

794. БОГДАНОВСКИ, Душко

Јазикот во весникот „Дневник“ : 12 август 2004 / Душко Богдановски // ЈВП. — 9, 21 (2004), 68–76.

795. БОЈКОВСКА, Емилија

За проблематиката на некои македонски граматички термини / Емилија Бојковска // XXX научна... — 471–487.

796. БОЈКОВСКА, Стојка

Статусот на македонскиот јазик во Република Грција и во Република Булгарија / Стојка Бојковска // Скривене маџине... — 33–40. | Summary

797. БОРОНИКОВА, Наталија

Определенност–неопределенност в системе глагола : категория лица / Наталија Бороникова // XXX научна... — 293–305.

798. ВАЛЧАК–МИКОЛАЈЧАКОВА, Мариола

Дали постои Заһинитас Македоника? / Mariola Walczak–Mikołajczakowa, Aleksander Mikołajczak // XXX научна... — 339–345.

799. ВАНГЕЛОВ, Атанас*

Македонизмот на Конески / Атанас Вангелов // Студии... — 209–215.

800. ВЕЛЕВА, Славица

Тенденции во збооробразувањето во македонскиот јазик / Славица Велева // ЛЗб. — 51, 1–3 (2004), 29–38.

801. ВЕЛЈАНОВСКА, Катерина

За Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура / Катерина Велјановска // Македонскиот... — 77–79.

802. ВЕЛЈАНОВСКИ, Новица

Политичките, правните и стручните аспекти на решението за воведување на македонскиот јазик за службен јазик во македонската држава донесено од АСНОМ / Новица Велјановски // XXX научна... — 45–69.

803. ВЕЛКОВСКА, Снежана

За работа на проектот Интенцијално–синтаксички речник на македонските глаголи / Снежана Велковска // Македонистика. — 9 (2004), 76–111.

804. ВЕЛКОВСКА, Снежана*

Интенцијално–синтаксички речник на македонските глаголи / Снежана Велковска // Дескриптивна лексикографија... — 365–370. | Summary

805. ВЕЛКОВСКА, Снежана

Постигања и задачи на македонската наука за јазикот / Снежана Велковска // Македонскиот... — 35–36.

806. ВЕЛКОВСКА, Снежана

Толковниот речник на македонскиот јазик / Снежана Велковска // Предавања на XXXVI... — 91–99.

807. ВЕНОВСКА–АНТЕВСКА, Снежана

Глобализацијата и македонскиот јазик / Снежана Веновска–Антевска // Општествениците... — 60–64.

808. ВЕНОВСКА–АНТЕВСКА, Снежана

Кон одбележувањето на педесетгодишнината на Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ / Снежана Веновска–Антевска // ЛЗб. — 51, 4–6 (2004), 99–102.

809. ВЕНОВСКА–АНТЕВСКА, Снежана

Сврзникот на во македонскиот јазик : дијакронија, синхронија, перспектива / Снежана Веновска–Антевска // Предавања на XXXVI... — 119–137. | Уп. 942

810. ВЕНОВСКА–АНТЕВСКА, Снежана

Современи состојби во македонската синтакса / Снежана Веновска–Антевска // Македонскиот... — 31–34.

811. ВЕНОВСКА–АНТЕВСКА, Снежана

Стилистика на современиот македонски јазик / Лилјана Минова–Ѓуркова. — Скопје : Магор, 2003. — 350. / Снежана Веновска–Антевска // ЛЗб. — 51, 4–6 (2004), 73–75.

Приказ

812. ВЕНОВСКА-АНТЕВСКА, Снежана

Структурно семантичка анализа на примерите со *но* во публицистичкиот функционален стил : печат, радио, телевизија / Снежана Веновска-Антевска // Македонистика. — 9 (2004), 113-149.

813. ВИДОЕВСКИ, Божидар*

По повод 25-годишнината од излегувањето на „Грамастиката на македонскиот литературен јазик“ од Блаже Конески / Божидар Видоевски // Студии... — 19-24.

Говор одржан 13.10.1977.

814. ГАЈДОВА, Убавка

Македонскиот јазик во сликовниците за деца / Убавка Гајдова // ЈВП. — 9, 21 (2004), 24-29.

815. ГАЈДОВА, Убавка

Научен сбор „Македонскиот јазик : минато, сегашност, иднина“. — Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003. / Убавка Гајдова // LA. — 5, 12-13 (2004).

816. ГАЈДОВА, Убавка

Научна конференција „Теории и методи во ареалната лингвистика : придонесот на Божидар Видоевски во развојот на македонската и словенската лингвистика“ / Убавка Гајдова // LA. — 5, 12-13 (2004).

817. ГАЈДОВА, Убавка

Прашалник за собирање материјал за „Македонскиот дијалектен атлас“ / Божидар Видоевски. — Скопје : Институт за македонски јазик, 2000. — 275. + карта / Ubavka Gajdova // LA. — 5, 12-13 (2004).

Приказ

818. ГАЈДОВА, Убавка

Текстови од дијалектите на македонскиот јазик / Божидар Видоевски. — Скопје : Институт за македонски јазик, 2000. — 442. / Ubavka Gajdova // LA. — 5, 12-13 (2004).

Приказ

819. ГАЈДОВА, Убавка

Турските лексички елементи во македонскиот јазик / Оливера Јашар-Настева. — Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2001. — 301. / Убавка Гајдова // LA. — 5, 12-13 (2004).

Приказ

820. ГАРД, Пол*

Блаже Конески и стандардизацијата на јазикот / Пол Гард // Студии... — 67-74.

821. ГАЦОВ, Димитрија

Размислувања за правописот врз основа на германското искуство / Димитрија Гацов // Македонскиот... — 21-22.

822. ГОЧКОВА-СТОЈАНОВСКА, Татјана

Законот за употреба на македонскиот јазик / Татјана Гочкова-Стојановска // Македонскиот... — 65-67.

823. ГОЧКОВА-СТОЈАНОВСКА, Татјана

Кон психолингвистичката терминологија во македонскиот јазик / Татјана Гочкова // XXX научна... — 463-470.

824. ГРУЕВСКА-МАЦОСКА, Симона

Појавата на синонимија кај некои понови заемки од англискиот јазик од социолингвистички аспект / Симона Груевска-Мацоска // Општествените... — 72-77.

825. ГРЧЕВА, Ранка

Германско–македонски македонско–германски речник / Ранка Грчева, Петар Рау. — Скопје, Р. Грчева, П. Рау, 2004. — 2 т. (773, 721)

826. ГУШЕВСКА, Лилјана

Турцизми што означуваат хемиски елемент и хемиски соединенија : на материјале од македонските лекарственици од XIX век / Лилјана Гушевска // XXX научна... — 423–433.

827. ДАВКОВА–ГОРГИЕВА, Светлана

Лексиката на говорот на селото Чифицик–Демирхисарско : со краток граматички опис / Светлана Давкова–Горгиева. — Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2004. — 183. — (Посебни изданија ; кн. 43)

828. ДАВКОВА–ГОРГИЕВА, Светлана

Толковен речник на македонскиот јазик : 1 : А–Ж / составувачи Снежана Велковска... — Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003. — 637. / Светлана Давкова–Горгиева // ЛЗБ. — 51, 1–3 (2004), 115–121.

Приказ

829. ДАМЧЕВСКА, Весна

Јазикот во економијата / Весна Дамчевска // ЈВП. — 9, 21 (2004), 58–60.

830. [Двадесетседми]XXVII државен натпревар по македонски јазик и литература за основното образование; XVI државен натпревар по македонски јазик и литература за средното образование // ЛЗБ. — 51, 1–3 (2004), 139–141.

831. ДЕСНОДОВА, Вангелија

Македонски средновековни ракописи во ракописните збирки во Украина / Вангелија Десподова // Македонско–украински... — 125–134. | Резюме

832. ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈА на македонскиот јазик : св. 1* / приредил Марјан Марковиќ ; според Божидар Видоевски. — Скопје : Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2001. — 235. — (Едиција Црвено и црно : учебници и учебни помагала)

833. ДИМИТРОВСКИ, Тодор*

Свој и негов во нашиот јазик и во јазикот на Конески / Тодор Димитровски // Студији... — 25–28.

834. ДОДЕВСКА–МИХАЈЛОВСКА, Олгица

Улогата на општествените промени во развојот на македонската лексика / Олгица Додевска–Михајловска // Општествените... — 65–71.

835. ДРВОШАНОВ, Васил

За некои јазични промени во Уставот на Република Македонија / Васил Дрвошанов // Општествените... — 17–33.

836. ДРВОШАНОВ, Васил

Изучавање на семемата *рбей* во македонските говори / Васил Дрвошанов // ЛЗБ. — 51, 1–3 (2004), 9–14.

837. ДРВОШАНОВ, Васил

Турските лексички од хуманитарната анатомија во македонските говори : продолжение / Васил Дрвошанов // ЈВП. — 9, 21 (2004), 5–11.

838. ЗАШОВ, Благој

Меѓународна стандардизација на географските имиња / Благој Зашов // Стандардизација... — 89–93.

839. ИВАНОСКИ–ЛУМБАРКО, Владимир

Низ јазичното секојдневие : продолжение / Владимир Ивановски–Лумбарко // ЈВП. — 9, 21 (2004), 34–43.

- 840. ИЛИЕВСКА, Красимира**
Законъ соуднынъ людъмъ / Красимира Илиевска. — Скопје : МАНУ, 2004. — 391.
- 841. ИЛИЕВСКИ, Петар**
Киевските глаголички листови : фрагменти од старословенски литургичен ракопис со текстови од западни и источни црковни служби на мешан јазик / Петар Хр. Илиевски // Македонско-украински... — 79-109. | Summary
- 842. ИЛИЕВСКИ, Петар**
Македонскиот превод на Престолното четвороевангелие : по повод 50-годишнината од неговото објавување / Петар Хр. Илиевски // ПрилМАНУ. — 28, 1 (2003/04), 25-58. | Summary
- 843. ИЛИЕВСКИ, Петар**
Светол лик во нашиот црковен, просветен и културен живот / Петар Хр. Илиевски // ЛЗБ. — 51, 4-6 (2004), 103-110.
О Борису Кр. Бошкоском
- 844. ЈАЧЕВА-УЛЧАР, Елка**
За транскрипцијата на топонимите / Елка Јачева-Улчар // Стандардизација... — 49-58.
- 845. ЈАШАР-НАСТЕВА, Оливера***
Конески и проучавањето на македонската историска лексикографија / Оливера Јашар-Настева // Студии... — 29-45.
- 846. КАРАНФИЛОВСКИ, Максим**
За состојбите на македонскиот јазик во странство / Максим Каранфиловски // Македонскиот... — 73-76.
- 847. КОРИТОВСКА, Ана**
Grupy samogłoskowe w dialektach macedonskich / Anna Korytowska // ПрилМАНУ. — 28, 1 (2003/04), 169-176. | Резиме
- 848. КОРОБАР-БЕЛЧЕВА, Марија**
Македонската топонимија во Република Македонија и во соседните држави / Марија Коробар-Белчева // Македонскиот... — 81-83.
- 849. КОРУБИН, Благоја**
Јазикот и глобализацијата / Благоја Корубин // Општествените... — 51-59.
- 850. КОСТОВ, Киро**
Стремежот кон тврдото *л* и зборовите *мана* и *манџија* / Киро Костов // ЈВП. — 9, 21 (2004), 44-48.
- 851. ЛАБРОСКА, Веселинка**
Временска прогноза или давање заповед / Веселинка Лаброска // ЈВП. — 9, 21 (2004), 30-33.
- 852. ЛАБРОСКА, Веселинка**
Дијалектите на македонскиот јазик : 1-3 / Божидар Видоевски. — Скопје : МАНУ, 1998-1999. / Veselinka Labroska // LA. — 5, 12-13 (2004).
Приказ
- 853. ЛАБРОСКА, Веселинка**
Фонолошките бази на говорите на македонскиот јазик / Божидар Видоевски. — Скопје : МАНУ, 2000. / Veselinka Labroska // LA. — 5, 12-13 (2004).
Приказ
- 854. ЛАИНОВИЌ-СТОЈАНОВИЌ, Надежда**
Лексико-семантичкото преобразование лингвистически терминов и терминов методика преподования в терминосистеме вычислительной техники и информатики : рус-

ско-сербско-македонские параллели / Надежда Лаинович-Стоянович // XXX научна... — 307-338.

855. ЛЕЧ, Роналд*

Blaže Koneskis Beitrag zur Erklärung der morphologischen Spezifik des Nomens in den balkanslawischen Sprachen / Ronald Löttsch // Студии... — 61-65.

856. ЛОЗАНОСКИ, Раско

Вредностите и особините на наставникот по македонски јазик во основното образование / Раско Лозаноски // ЈВП. — 9, 21 (2004), 61-67.

857. ЛОЗАНОСКИ, Раско

Текстот како форма за проверување и вреднување на знаењата кај учениците / Раско Лозаноски // ЛЗБ. — 51, 1-3 (2004), 101-107.

858. ЛОМА, Александар

Македонска ојконимија / Љубица Станковска. — Скопје : Метаморфоза, 1995-1997. — 370, 398. ; Топонимите со суфиксот *-ица* во Македонија / Љубица Станковска. — Прилеп : Институт за старословенска култура ; Скопје : Матица македонска, 2001. ; Суфиксите *-јв*, *-јџ*, *-џ* во македонската топонимија / Љубица Станковска. — Прилеп : Институт за старословенска култура, 2002. / Александар Лома // ОП. — 17 (2004), 481-490.

Приказ

859. МАКАРИЈОСКА, Лилјана

Дериватите со суфиксите *-сьйво*, *-сьйвие* во македонските средновековни текстови / Лилјана Макаријоска // ЛЗБ. — 51, 4-6 (2004), 25-32.

860. МАКАРИЈОСКА, Лилјана

Законот за судење на луѓето : критичко издание со коментар : Законъ соуднын людъмъ / Красимира Илиевска. — Скопје : МАНУ, 2004. — 391. / Лилјана Макаријоска // ЛЗБ. — 51, 4-6 (2004), 83-85.

Приказ

861. МАКАРИЈОСКА, Лилјана

Лексиката : сведоштво за јазичното и културното единство низ вековите / Лилјана Макаријоска // ЈВП. — 9, 21 (2004), 17-23.

862. МАКАРИЈОСКА, Лилјана

Номинацијата на брачните односи во средновековните текстови / Лилјана Макаријоска // ЛЗБ. — 51, 1-3 (2004), 15-28. + Библиографија

863. МАКЕДОНСКИОТ јазик денес : зборник излагања од тркалезната маса, одржана на 18.12.2001 год. на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ / медиатори Алекса Попоски, Димитар Пандев ; уводен реферат и тези Лилјана Минова-Ѓуркова. — Скопје : Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2001-03. — 87.

864. МАКЕДОНСКО-украински културни врски : X-XX век : зборник од Научната конференција одржана во Охрид на 21-23 октомври 2003 година : 2 / уредувачки одбор Блаже Ристовски, Цветан Гвозданов, Гане Тодоровски, Нада Георгиева. — Скопје : МАНУ, 2004. — 328.

865. МАРКОВСКИ, Благоја

Третманот на географските имиња во географијата и картографијата / Благоја Марковски // Стандардизација... — 81-88.

866. МИЛЕВСКИ, Миле

Застрелан а жив / Миле Милевски // ЈВП. — 9, 21 (2004), 11-16.

867. МИЛЕНКОВИЌ, Војкан

Стрипот во рамките на функционалните стилови / Војкан Миленковиќ // ЛЗБ. — 51, 1-3 (2004), 47-52.

868. МИНОВА-ЂУРКОВА, Лилјана*

Блаже Конески за релативната реченица и релативната реченица (во прозата) на Блаже Конески / Лилјана Минова-Ђуркова // Студии... — 115-121.

869. МИНОВА-ЂУРКОВА, Лилјана

Македонскиот јазик денес : 18.12.2001. : тези / Лилјана Минова-Ђуркова // Македонскиот... — 7-20.

870. МИНОВА-ЂУРКОВА, Лилјана

Македонските устави и македонскиот јазик / Лилјана Минова-Ђуркова // Општествените... — 11-16.

871. МИНОВА-ЂУРКОВА, Лилјана

Статусот на македонскиот стандарден јазик / Лилјана Минова-Ђуркова // Предавања на XXXVI... — 65-90.

872. МИОВСКА, Весна

Антропонимскиот систем во Кривопаланечко / Весна Миовска // ЛЗБ. — 51, 1-3 (2004), 39-45.

873. МИОВСКА, Весна

За преименувањето на ојконимите во Скопскиот санџак / Весна Миовска // Стандардизација... — 63-80. + Список на ојконимите

— МИРКУЛОВСКА, Милица

Polski-macedoński : gramatyka konfrontatywna = Полски-македонски : граматичка конфронтација : 1-6 | Уп. 187

874. МИРКУЛОВСКА, Милица

Прилог кон библиографијата на македонскиот јазик : 2 : 1954-1970 / ур. Зузана Тополинска, Милица Миркуловска, Соња Миленковска. — Скопје : МАНУ, 2002. — 199. / Милица Миркуловска // ЛА. — 5, 12-13 (2004).

Приказ

875. МИРКУЛОВСКА, Милица

Славистички студии 10 : на проф. Зузана Тополинска по повод седумдесетгодишнината / редакциски одбор Максим Каранфиловски, Германија Школарова-Ђоровска, Красимира Илиевска, Милица Миркуловска, Лидија Танушевска. — Скопје : Филолошки факултет „Блаже Конески“, (2001) 2002. — 529. / Milica Mirkulovska // ЛА. — 5, 12-13 (2004).

Приказ

876. МИТЕВА, Димка

Речникот на македонскиот јазик : 1961-1966 : во однос на првите речници во другите словенски јазици : побод 50 години од основањето на Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје / Димка Митева // XXX научна... — 435-440.

877. МИТИЌ, Катерина

Преглед на глаголските форми за искажување минатост во говорот на селата Огут, Мождивњак и Луке : Кривопаланечко / Катерина Митиќ // ЛЗБ. — 51, 4-6 (2004), 43-53.

878. МИТКОВСКА, Лилјана

Иразување на посесивни релации во рамките на именската синтагма во македонскиот јазик / Лилјана Митковска // ПрилМАНУ. — 28, 2 (2003/04), 41-68. | Summary

879. МОМИРОВСКА, Мери

Преведување на онимите / Мери Момировска // Стандардизација... — 59-62.

880. МУРГОСКИ, Зозе

Основни белези на стандардните јазици / Зозе Мургоски // Македонскиот... — 49-51.

881. НИКОДИНОВСКА, Радица

Флексибилност на фразеолошките изрази во италијанскиот и во македонскиот јазик / Радица Никодиновска // XXX научна... — 391–400.

882. НИКОЛОВСКИ, Атанас

Појави однатре ја нагрзуваат употребата на јазичниот стандард / Атанас Николовски // Македонскиот... — 55–59.

883. НИКОЛОВСКИ, Атанас

Друштво за македонски јазик и литература : сеќавања по повод 50 години од основањето на Друштвото и 40 години од смртта на професорот Христо Зогафар (1897–1964) / Атанас Николовски // ЛЗБ. — 51, 4–6 (2004), 111–120.

884. НОУРЛУОТО, Јухани

Ракописот на Кониовското евангелие како извор за фонолошки опис на егејските македонски говори / Јухани Ноурлуото // ПрилМАНУ. — 28, 2 (2003/04), 69–79. | Summary

885. ОГНЕНОВСКИ, Трајко

Семантичкото значење на појмот *душа* / Трајко Огненовски // XXX научна... — 441–460.

886. ОПЛИС, Волф*

Средба на гениите или Блаже Конески како преведувач на Хајнрих Хајне / Волф Оплис // Студии... — 273–277.

887. ПАВЛОВСКИ, Борислав*

Блаженик на речта : Блаже Конески : 1921–1993 / Борислав Павловски // Студии... — 217–220.

888. ПАНДЕВ, Димитар

Автобиографијата на Приличев : охридско читање / Димитар Пандев // Предавања на XXXVI... — 169–174.

889. ПАНДЕВ, Димитар

Лингвистичките познавања на Мисирков / Димитар Пандев // XXX научна... — 203–207.

890. ПАНОСКА, Ружа*

За некои особености на првото издание од 1945 г. на поемата „Мостот“ од Блаже Конески / Ружа Паноска // Студии... — 87–90.

891. ПАУНОВА, Марија

Кон некои јазични особености на расказот „Син“ од Живко Чинго / Марија Паунова // ЛЗБ. — 51, 1–3 (2004), 53–60. + Библиографија

892. ПЕЕВ, Коста*

Блаже Конески и македонската дијалектолошка и ономастичка наука / Коста Пеев // Студии... — 107–113.

893. ПЕЕВ, Коста

Божидар Видоевски : основоположник на модерниот пристап во македонската дијалектологија / Коста Пеев // XXX научна... — 281–291.

894. ПЕЕВ, Коста

За продирањето на албанскиот елемент во Македонија низ лингвистички аспект : врз материјалите од рускиот проф. А. Селишчев / Коста Пеев // Стандардизација... — 31–41.

895. ПЕЕВ, Коста

За структурната блискост меѓу западните и егејските македонски говори низ призмата на К. Мисирков / Коста Пеев // Предавања на XXXVI... — 101–109.

896. ПЕТРОВА–ЦАМБАЗОВА, Снежана

Збороредот во рамките на ИЛ во расказите на Иван Точко / Снежана Петрова–Цамбазова // Македонистика. — 9 (2004), 151–207.

897. ПЕТРОВСКА, Лесја

Специфика на функционирањето на антропонимите в „Старопланински легенди“ на Йордан Йовков : върху примера на имената на женските образы / Лесја Петровска // 36МСС. — 65–66 (2004), 303–309.

898. ПОПОВАСИЛЕВА, Александра

Одабрани зборови од костурскиот дијалект / Александра Поповасилева // Македонистика. — 9 (2004), 5–73.

899. ПОПОСКИ, Алекса

Заклучно излагање на тркалезната маса „Македонскиот јазик денес“ / Алекса Поповски // Македонскиот... — 85–87.

900. ПРАКТИЧНА настава по дијалектологија на македонскиот јазик / Група студентата од Катедрата за македонски јазик // ЛЗБ. — 51, 1–3 (2004), 109–113.

901. ПРЕДАВАЊА на XXXVI меѓународен семинар за македонскиот јазик, литература и култура : Охрид, 28 јули — 15 август 2003 г. / главен и одговорен уредник Максим Каранфиловски. — Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ : Меѓународен семинар за македонскиот јазик, литература и култура, 2004. — 299.

902. РАДИЌ, Првослав

Књига о македонским дијалектима : Дијалектолошки студии / Васил Дрвошанов. — Скопје : Детска радост, 2001. — 286. / Првослав Радиќ // СЛ. — 9 (2004), 667–670. Приказ

903. РИБАРОВА, Зденка

Источнословенски предлошки на македонските ракописи / Зденка Рибарова // Македонско–украински... — 135–144. | Summary

904. РИСТОВСКИ, Блаже*

Блаже Конески како истраживач на учебникарите / Блаже Ристовски // Студии... — 97–105.

905. РИСТОВСКИ, Блаже

Еден век македонски литературен јазик : по повод стогодишнината од излегувањето на книгата „За македонските работи“ од Крсте Петров Мисирков / Блаже Ристовски // Предавања на XXXVI... — 29–52.

906. РИСТОВСКИ, Блаже

За чистењето на јазикот / Блаже Ристовски // Македонскиот... — 41–44.

907. САЗДОВ, Симон

Граматицата и лексиката низ призма на значењето / Симон Саздов // XXX научна... — 803–806.

908. САЗДОВ, Симон

За некои метафорични граматички термини / Симон Саздов // XXX научна... — 495–501.

909. САЗДОВ, Симон

Семантичкото зорообразување во македонскиот стандарден јазик : експозе на докторската дисертација / Симон Саздов // ЛЗБ. — 51, 4–6 (2004), 33–41.

910. СИМЈАНОСКИ, Бошко

Јазикот во македонскиот светски неделник „Македонско сонце“, бр. 479 од 5.9.2003 г. / Бошко Симјаноски // ЈВП. — 9, 21 (2004), 49–57.

911. СЛОДЊАК, Антон*

Tri srećanja Blažetu Konceskomu ob 60-letnici / A. Slodnjak // Студии... — 295–297.

912. СОБОЉЕВ, Андреј

Из морфосинтаксиса именних частей речи в јужноруминском диалекте Пинда / Андерј Н. Соболев // ПрилМАНУ. — 28, 2 (2003/04), 81–97. | Резиме

913. СПАСОВ, Људмил*

Да ли префиксите можат да се претставуваат во самостојни лексикографски статии / Људмил Спасов // Дескриптивна лексикографија... — 175–183. | Summary

914. СПАСОВ, Људмил

Македонскиот јазик и европските интеграции / Људмил Спасов, Александар Љ. Спасов // Општествените... — 34–39.

915. СПАСОВ, Људмил

Мисирков од денешна перспектива : „што најпрафме и што треба да прајме за однапред“ : по повод стогодишнината (1903) од првото објавување на книгата „За македонските работи“ / Људмил Спасов // XXX научна... — 193–204.

916. СПАСОВ, Људмил

Мои спомени за професорот Блаже Конески : 1921–1993–2003. / Људмил Спасов // XXX научна... — 111–118.

917. СПАСОВ, Људмил*

Предговор кон книгата „Историска фонологија на македонскиот јазик“ од Блаже Конески / Људмил Спасов // Студии... — 133–145.

918. СПАСОВ, Људмил

Претпоставено функционирање на македонскиот јазик во ЕУ : врз основа на словенски дилеми / Људмил Спасов, Лидија Аризанковска // Македонскиот... — 69–71.

919. СПОМЕНИЦА посветена на Александар Спасов, редовен член на МАНУ. — Скопје : МАНУ, 2004. — 89.

920. СТАМАТОСКИ, Трајко*

Влогот на Блаже Конески во македонската наука за јазикот / Трајко Стаматоски // Студии... — 47–59.

921. СТАМАТОСКИ, Трајко

Кон 50-годишнината на Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ / Трајко Стаматоски // Предавања на XXXVI... — 17–28.

922. СТАМЕНИС, Јанакис*

Грчки за странци / Јанакис Стаменис, Ване Стаменов ; превод Јанакис Стаменис, Георги Сталев. — Скопје : Университет „Кочо Рацин“, 2003. — 442.

923. СТАНДАРДИЗАЦИЈАТА на географските имиња во Република Македонија : зборник на трудови од трибината одржана на 30 септември 2004 година / редакциски одбор Људмил Спасов, Снежана Веновска–Антевска, Лидија Тантуровска, Весна Миовска, Мери Момировска ; редактор Снежана Велковска. — Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2004. — 114. — (Јазикот наш денешен ; кн. 11)

924. СТАНКОВИЌ, Станислав

Македонци и македонски јазик у Републици Србији : pro et contra / Станислав Станковиќ // Скривене мањине... — 41–49. | Summary

925. СТАНКОВСКА, Љубица

Името на планината *Ишток* / Љубица Станковска // ЛЗБ. — 51, 1–3 (2004), 3–7.

926. СТАНКОВСКА, Љубица*

Имињата на населените места во Кумановско / Љубица Станковска. — Скопје : Метаморфозе, 2003. — 331.

927. СТЕПАНЕНКО, Елена

Интеркултуралната асиметрија како преведувачки проблеми од македонски на руски јазик : врз примерот на драмите „Јане Задрогас“ и „Диво месо“ од Г. Стефановски / Елена Степаненко // XXX научна... — 373–389.

928. СТЕФАНИЈА, Драги

Македонскиот јазик по следниве 10 години / Драги Стефанија // XXX научна... — 791–802.

929. СТЕФАНИЈА, Драги

Расипани зборови и пчуења / Драги Стефанија // XXX научна... — 489–494.

930. СТЕФАНОВСКА–РИСТЕВСКА, Фани

Општествените промени и нивното влијание врз називите за облската / Фани Стефановска–Ристевска // Општествените... — 78–84.

931. СТЕФАНОВСКИ, Љупчо

Нивоа на нормираност на језикот / Љупчо Стефановски // Македонскиот... — 45–48.

932. СТОЕВСКА–ДЕНЧОВА, Еленка

Кривопаланечкиот говор / Еленка Стоевска–Денчова. — Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2004. — 184. + карта

933. СТРЕЉЧУК, Наталија

Крсте Петров Мисирков и вопрос о языках национальных меньшин в Бессарабии / Наталија Стрельчук // XXX научна... — 165–174.

934. СТУДИИ и огледи за Конески* / редакција Петре М. Андреевски, Атанас Вангелов, Људмил Спасов, Трајко Стаматоски. — Скопје : Фондација за македонски јазик „Небрегово“, 2002. — 311.

935. ТАНТУРОВСКА, Лидија

Денови на науката на Република Македонија во Украина / Лидија Тантуровска // ЛЗб. — 51, 1–3 (2004), 135–138.

936. ТАНТУРОВСКА, Лидија

Директниот и индиректниот објект во македонскиот стандарден јазик / Лидија Тантуровска // Предавања на XXXVI... — 155–168.

937. ТАНТУРОВСКА, Лидија

Јазикот наш денешен: кн. 10 / Лидија Тантуровска // ЛЗб. — 51, 4–6 (2004), 93–96.
Приказ

938. ТАНТУРОВСКА, Лидија

Кон стандардизација на географските имиња во Република Македонија / Лидија Тантуровска // Стандардизација... — 7–13.

939. ТАНТУРОВСКА, Лидија

Научниот функционален стил во списанието „Вердер“ / Лидија Тантуровска // XXX научна... — 209–218.

940. ТАНТУРОВСКА, Лидија

Научноистражувачка дејност низ законите / Лидија Тантуровска // Општествени-те... — 40–50.

941. ТАНТУРОВСКА, Лидија

Парелели во кодификацијата на украинскиот и на македонскиот јазик / Лидија Тантуровска // Македонско–украински... — 175–185. | Summary

942. ТАНТУРОВСКА, Лидија

Сврзникот на во македонскиот јазик : дијахронија, синхронија, перспектива / Снежана Веновска-Антевска // Предавања на XXXVI... — 119-137. / Лидија Тантуровска // ЛЗБ. — 51, 1-3 (2004), 123-126.

Приказ | Уп. 809

943. ТОЛСТОЈ, Никита Ильич*

Блаже — Макариј / Никита Ильич Толстой // Студии... — 7-18.

944. ТОМИЌ, Миле

Арумунски елементи у македонским презименима / Миле Томиќ // XXX научна... — 265-279.

945. ТОПОЛИЊСКА, Зузана

Божидар Видоеско и македонска наука за јазикот / Зузана Тополињска // Предавања на XXXVI... — 53-65.

946. ТОПОЛИЊСКА, Зузана

Казимјеж Фелешко како македонист / Зузана Тополињска // ПрилМАНУ. — 28, 1 (2003/04), 201-213. | Summary + Библиографија на трудови на Казимјеж Фелешко

947. ТОПОЛИЊСКА, Зузана*

Синтакса во „Граматицата“ на Блаже Конески / Зузана Тополињска // Студии... — 91-95.

948. ТРАЈКОВА, Катица

Говорот на селото Кула-Серско / Веселинка Лаброска. — Скопје : ИМЈ, 2003. — 145. / Катица Трајковска // ЛЗБ. — 51, 1-3 (2004), 131-133.

Приказ

949. ТРАЈКОВСКИ, Кирил

Јазикот во „Записките“ на Ташко Арсов, учесник во Илинденското востание од 1903 г. / Кирил Трајковски // XXX научна... — 127-150.

950. [Тридесета] XXX научна конференција на XXXVI меѓународен семинар за македонскиот јазик, литература и култура : Охрид, 11-13 август 2003 г. / главен и одговорен уредник Максим Каранфиловски. — Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ : Меѓународен семинар за македонскиот јазик, литература и култура, 2004. — 838.

951. УГРИНОВА-СКАЛОВСКА, Радмила*

Грамаатичките трудови на Блаже Конески / Радмила Угринова-Скаловска // Студии... — 81-85.

952. УСИКОВА, Рина

Кон накои споредби во типологијата на литерарните словенски јазици : македонски и руски / Рина Усикова // XXX научна... — 245-252.

953. ФЛЕКЕНШТАЈН, Криста*

Проблеми литературногo јазика у Блаже Конескогo и у Иоганна Христиана Христoфа Ридигера / Криста Флекенштајн // Студии... — 75-79.

954. ФРИДМАН, Виктор*

Блаже Конески и северноамериканската лингвистика / Виктор Фридман // Студии... — 123-132.

955. ФРИДМАН, Виктор

Непотврдителност и дискурс во македонскиот и другие балкански јазици / Виктор А. Фридман // XXX научна... — 253-264.

956. ХЕМП, Ерик

Палатализацијата во Македонија / Ерик П. Хемп // ПрилМАНУ. — 28, 1 (2003/04), 194–200. | Summary

957. ЦВЕТАНОВСКИ, Гоце

Општествените промени и дијалектите на македонски јазик / Гоце Цветановски // Општествените... — 85–89.

958. ЦВЕТАНОВСКИ, Гоце

Плодотворна работа на планот на македонската дијалектологијата : Радовишкиот говор / Стојка Бојковска. — Скопје : ИМЈ, 2003. — 321. — (Посебни изданија ; 40) / Гоце Цветановски // ЛЗБ. — 51, 1–3 (2004), 127–129.

Приказ

959. ЦВЕТАНОВСКИ, Гоце

Проф. др Јадранка Бладова : 1956–2004 / Гоце Цветановски // ЛЗБ. — 51, 4–6 (2004), 121–124.

960. ЦВЕТАНОВСКИ, Гоце

Свечен собир по повод 50-годишнината од основањето на Сојузот на друштвата за македонски јазик и литература / Гоце Цветановски // ЛЗБ. — 51, 4–6 (2004), 97–98.

961. ЦВЕТКОВСКИ, Владимир*

Превдувачкото дело на Блаже Конески / Владимир Цветковски // Студии... — 265–272.

962. ЦВЕТКОВСКИ, Владимир

Фонетско–фонолошките пропусти во говорот / Владимир Цветковски // Македонскиот... — 53.

963. ЦВЕТКОВСКИ, Живко

Морфологијата и стандарднојазичната норма / Живко Цветковски // Македонскиот... — 25–29.

964. ЦРВЕНКОВСКА, Емилија

Македонскиот јазик на Универзитетот / Емилија Црвенковска // Македонскиот... — 61–63.

965. ЧЕПУЈНОСКА, Виолета

„Дефинитивно“ говорете македонски / Виолета Чепујноска // Општествените... — 7–9.

966. ЧУНЧИЌ, Марица

Moguć sadržaj Klimentove reforme / Marića Čunčić // ПрилМАНУ. — 28, 1 (2003/04), 201–213. | Summary

967. ШЕВЧЕНКО, Лариса Ивановна

Литературниот јазик как аргумент права на национално самоопределение : украинско–македонски паралели / Лариса Ивановна Шевченко // Македонско–украински... — 151–159. | Резиме

968. ШЕМКО, Јордана

Коментарот како текст / Јордана Шемко // ЛЗБ. — 51, 1–3 (2004), 61–65.

969. ШИРОКОВ, Владимир

О проекте создания украинско–македонского словаря на базе виртуальной лексикографической лаборатории / Владимир А. Широков, Володимира А. Емельянов // Македонско–украински... — 187–208. | Резиме

**IX. Речници стари и нови српског језика
односно српског и ког страног језика**

970. БУКОВИЋ, Бранко

Бироградско–народни рјечник / Бранко Вуковић. — Подгорица : ЦИП, 2004. — 293.
— (Библиотека Рјечници)

971. ДАЛМАЦИЈА, Стево

Рјечник говора Поткозарја / Стево Далмација. — Бања Лука : Глас српски, 2004. —
362. — (Библиотека Рјечници)

972. ДВОСМЕРНИ речник жаргона ученика ОШ „Соња Маринковић“ из Новог Сада /
аутори Миа Њук и др. ; приредила Смиљана Ракић. — Нови Сад : ОШ „Соња Маринко-
вић“, 2004. — 70.

973. ДЕШИЋ, Милорад*

Рјечници стандардног језика и правопис / Милорад Дешић // Дескриптивна лекси-
кографија... — 309–316. | Summary

— ГАГОВИЋ, Светозар

Из лексике Пиве : село Безује | Уп. 655

974. ГОРТАН–ПРЕМК, Даринка

Rečnik tvorbenih formana : početne leksičke liste / Danko Šipka. — Beograd : Alma,
2003. — 279. — (Biblioteka Rečnici) / Даринка Гортан–Премк // ЈФ. — 60 (2004), 226–235.

Приказ

975. ГОРТАН–ПРЕМК, Даринка*

Семантичко–деривациони речник српског језика / Даринка Гортан–Премк // Де-
скриптивна лексикографија... — 103–110. | Summary

976. ГОРТАН–ПРЕМК, Даринка

Семантичко–деривациони речник : 1 : Човек — делови тела / редакторке Даринка
Гортан–Премк, Вера Васић, Љиљана Недељков. — Нови Сад : Филозофски факултет, Од-
сек за српски језик и лингвистику, 2003. — 373. — (Лингвистичке свеске ; 3) / Darinka Gor-
tan–Premk, Vera Vasić, Gordana Štarni // L.A. — 5, 12–13 (2004).

Приказ | Уп. 978, 984

977. ENGLJESKO–srpski rečnik terminologije u oblasti životne sredine / Anita Novosel et al. —
Valjevo : EKO DIMEC, 2004. — 157.

— ЗОРИЋ, Милена

Речник славенизама и књишких речи у делу „Кратка всемирна историја“ Георгија
Магарашевића | Уп. 720

— ЈОВАНОВИЋ, Властимир

Речник села Каменице код Ниша | Уп. 667

978. МАТИЈАШЕВИЋ, Јелка

Семантичко–деривациони речник : 1 : Човек — делови тела / редакторке Даринка
Гортан–Премк, Вера Васић, Љиљана Недељков. — Нови Сад : Филозофски факултет, Од-
сек за српски језик и лингвистику, 2003. — 373. — (Лингвистичке свеске ; 3) / Јелка Мати-
јашевић // ЗБМСС. — 65–66 (2004), 401–405.

Приказ | Уп. 976, 984

979. ОТАШЕВИЋ, Ђорђе

Велики речник нових и незабележених речи : 1 / Ђорђе Оташевић. — Београд
: Алма, 2004. — 219. — (Библиотека Речници)

980. ОТАШЕВИЋ, Ђорђе

Речник савременог српског књижевног језика : огледна свеска / Ђорђе Оташевић.
— Београд : Алма, 2004. — 199. — (Библиотека Речници)

- ОТАШЕВИЋ, Ђорђе*
Речници нових речи | Уп. 546
- 981. ПЕРИЋ, Александар**
Savremeni kolokvijalni englesko-srpski, srpsko-engleski rečnik sa gramatikom engleskog jezika, rečnikom sinonima i drugim dodacima / Mladen Jovanović, Slađana Sretenović-Jovanović / Aleksandar Perić // Prevodilac. — 23, 1–4 (2004), 58–60.
Приказ
- 982. ПИЖУРИЦА, Мато**
Етимолошки речник српског језика : 1 : А / израдили Марта Бјелетић, Јасна Владић—Поповић, Александар Лома и Снежана Петровић ; уз сарадњу Марије Вучковић и Маје Ђокић ; уредио Александар Лома. — Београд : Институт за српски језик САНУ : САНУ, 2003. — 257. / Мато Пижурица // ЗбМСС. — 65–66 (2004), 399–400.
Приказ
- ПРЋИЋ, Твртко*
Двојезична лексикографија и енглеско–српски / српско–енглески општи речник : потребе и захтеви новог века | Уп. 553
- 983. РАДУНОВИЋ, Вељко**
Srpsko grčki dijalog sa srpsko-grčkim i grčko-srpskim rečnikom / Veljko Radunović. — S. 1. : s. n., 2004. — 351.
- 984. РАДОВИЋ–ТЕШИЋ, Милица**
Семантичко–деривациони речник : 1 : Човек — делови тела / редакторке Даринка Гортан–Премк, Вера Васић, Љиљана Недељков. — Нови Сад : Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2003. — 373. — (Лингвистичке свеске ; 3) / Милица Радовић–Тешкић // НЈ. — 35, 1–4 (2004), 169–173.
Приказ | Уп. 976, 978
- 985. РЕЧНИК** српских говора Војводине : св. 4 : К–Љ / редактор Драгољуб Петровић. — Нови Сад : Матица српска : Тиски цвет, 2004. — 296.
- 986. TURIŠTIČKA terminologija** : srpsko-nemački // Prevodilac. — 23, 1–4 (2004), 108–120.
- 987. ШЊЕПАНОВИЋ, Михаило**
Богат лексички труд : Рођајски рјечник : грађа за диференцијални рјечник народног говора рођајског краја / Ibrahim Hadžić. — Рођаје : Kulturni centar Rožaje, 2003. — 229. / Михаило Шњепановић // ПР. — 3–4 (10. фебруар 2004), 22.
Приказ

Х. Несловенски језици

- АЛАНОВИЋ, Миљивој
Прилог типологији агенса : на примерима из српског, француског и немачког језика | Уп. 162
- АНТОНИЋ, Михаило
Pravila izbora i granične konstrukcije kod izvornih govornika | Уп. 163
- БУЛАТОВИЋ, Весна
Još jedan aspekt aspekta | Уп. 165
- ВАСИЋ, Вера*
Семантичко–деривациона гнезда у компаративним истраживањима : на примерима из српског и енглеског језика | Уп. 166
- 988. ВЕЛЕВСКА, Маргарита**
Една недовољно препознатљива конструкција : францускиот наративен инфинитив / Маргарита Велевска // ХХХ научна... — 359–372.

— ВЕХМАС–ЛЕХТО, И.

Методи работы над финско–руским терминологическим словарем по лесному хозяйству | Уп. 219

989. ВРЦЕЉ, Далибор

О sadržaju pojma *junzi* u doba rađanja klasične kineske kulture / Dalibor Vrcelj // Tragovi... — 265–273.

990. ВУЈИЋ, Јелена

Morfološka analiza bipolarnih imeničkih složenica u kompjuterskom registru / Jelena Vujić // Lingvističke analize... — 155–166. | Summary

— ВУЧО, Јулијана

О изражавању неких комуникативних потреба u svakodnevnom sporazumevanju na srpskom i italijanskom jeziku | Уп. 171

991. ГЛАВАШИЋ, Драган

Gramatika engleskog jezika / Dragan Glavašić. — Beograd : Tajd, 2004. — 109.

992. ГРЕК, Татјана

Predikat odnosne rečenice / Tatjana Grek // ФП. — 31, 1–2 (2004), 101–125. | Résumé

— ЂУРИЋ, Радмила

Deminutivni sufiksi u srpskom i njihovi prevodni ekvivalenti u engleskom | Уп. 95

993. ЗАВИДСКАЈА, Ј. В.

Misija jezika u „Lun Yu“ / J. V. Zavidskaja ; prevela Mirjana Petrović // Tragovi... — 72–81.

994. ИЛИЋ, Марија

Албанскиј тоскскиј говор Села Лешња (Краина Скрапар) : синтаксис, лексика, етнолингвистика, текстс / Джелал Јоллы, Андрей Н. Соболев. — Marburg an der Lahn : Biblion Verlag, 2002 / Marija Ilić // LA. — 5, 12–13 (2004).

Приказ

995. ILUSTROVANI engleski rečnik Oxford / prevod Zvezdana Šelmić. — Novi Sad : Mladinska knjiga Nova, 2004. — 1008.

996. ЈОВАНОВИЋ, Владимир

The Form, Position and Meaning of Interjections in English / Vladimir Ž. Jovanović // FU. — 3, 1 (2004).

— ЈОВАНОВИЋ, Владимир

Razlike u semantičkim obeležjima između engleskih reči dobijenih konvertovanjem i odgovarajućih oblika u prevodu | Уп. 97

997. ЈОВАНОВИЋ, Зоран

Duden — die deutsche rechtschreibung 23, völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. — Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 2004. — 1152. / Z. Jovanović // Prevodilac. — 23, 1–4 (2004), 60–64.

Приказ

— КАЈ, Теде

Čuvanje jezika, gubljenje identiteta : megalski Vlasi | Уп. 1030

— КОВАЧЕВИЋ, Милош

Драгоцен прилог двојезичној лексикографији : Немачко–српско–хрватска лексикографија прве половине XX века : културно–историјски трансфер / Божинка Петронијевић. — Београд : Филолошки факултет, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 2002. | Уп. 329

998. КОСАНОВИЋ, Божена

Engleski glagol : gramatički priručnik / Božena Kosanović. — Beograd : Naučna KMD, 2004. — 188.

- КОСТИЋ, Наташа
Prediction and Conditional Sentences : a Contrastive Analysis in English and Serbian | Уп. 180
- 999. КРИВОКАПИЋ, Борис**
Službena upotreba jezika u međunarodnom pravu i novijem zakonodavstvu nekih evropskih država / Boris Krivokapić. — Beograd : Centar za antiratnu akciju, 2004. — 405.
- 1000. КУЈОВИЋ, Драгана**
Analitičko transformisanje glagola u savremenom arapskom književnom jeziku / Dragana Kujović. — Podgorica : D. Kujović, 2004. — 196.
- 1001. КУЛИМЕТЈЕВА, О. В.**
Проблеми Turco-Slavica в трудах Н. К. Дмитриева / О. В. Кулиметьева // Славистика. — 8 (2004), 78–84. | Резиме
- ЛОМА, Александар
Монументални свеевропски подухват : Atlas Linguarum Europae : vol. I, fascicle 6. — Roma : Instituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Libreria Stato, 2002. | Уп. 256
- 1002. ЛОМА, Александар**
Das slavische Lehngut im Albanischen : Ortsnamen / Xhelal Ylli. — München : Otto Sagner, 2000. — (Slavistische Beiträge, begründet von Alois Schmaus, herausgegeben von Peter Rehder ; Bd. 395) / Александар Лома // ОП. — 17 (2004), 490–492.
Приказ
- 1003. МАРИЦКИ–ГАЋАНСКИ, Ксенија**
Бура и снови / Ксенија Марицки–Гађански. — Београд : Рад, 2004. — 224. — (Колекција Печат)
- 1004. МАРИЦКИ–ГАЋАНСКИ, Ксенија**
Стилистика, религија, политика у антици : преписка светог Хијеронима са готским монасима / Ксенија Марицки–Гађански // СЈ. — 9 (2004), 65–75. | Summary
- 1005. МИЛАНОВИЋ, Зоран**
Gramatika francuskog jezika = Grammaire française / priređivači Zoran Milanović, Vesna Jeremenko. — 2. izd. — Zemun : JRJ, 2004. — 203.
- 1006. МИНОВА–ЂУРКОВА, Лилјана**
Словенските топоними во Албанија / Лилјана Минова–Ђуркова // Стандардизација... — 43–47.
- МИЋИЋ, Софија
Nazivi bolesti i poremećaja u engleskom i srpskom jeziku | Уп. 188
- 1007. МИХАИЛОВИЋ, Љиљана**
Engleski u 100 lekcija / Ljiljana Mihailović ; fonetski deo Emilija Kuzmanović. — 15. izd. — Beograd : Prosveta, 2004. — 306.
- 1008. МИШИЋ–ИЛИЋ, Биљана**
Diskursne funkcije reda reči u engleskom jeziku / Biljana Mišić-Ilić. — Niš : Filozofski fakultet : Prosveta, 2004. — 239.
- 1009. МОДЕРЦ, Саша**
Gramatika italijanskog jezika : morfologija sa elementima sintakse / Saša Moderc. — Beograd : Udruženje nastavnika italijanskog jezika Srbije, 2004. — 481.
- НОВАКОВ, Предраг
Rajhenbahova teorija glagolskog vremena u engleskom i srpskom jeziku | Уп. 189
- 1010. ОСМАНИ, Ибрахим**
Varaštiba / Ibrahim Osmani. — Preševo : Multikulturalno centri „Narajan“ ; Beograd : Fondi phravde amalipasar, 2004. — 134, 133.

1011. ПЕТРОВИЋ, Горан

Gramatika engleskog jezika : Elementary to Upper-Intermediate / Goran Petrović. — 2. dopunjeno i prošireno izd. — Niš : Punta, 2004. — 209.

1012. ПЕТРОВИЋ-РИЊО, Маријана

A propos du futur et de la modalité : description du futur en valaque : dialecte daco-roumain de Serbie orientale / Marijana Petrović-Rignault // Balcanica. — 35 (2004), 185–198. | Резиме

1013. ПОПОВИЋ, Михаило

Осврт на принципе анализе значења француских структуралиста / Михаило Поповић // ФП. — 31, 1–2 (2004), 83–100. | Résumé

1014. РАДИЋ, Биљана

Communicative Dynamism of Elements of Morphologically Complex Lexemes in English / Biljana Radić // Lingvističke analize... — 135–153. | Резиме

1015. РАДОСАВЉЕВИЋ, Мирјана

English in Foreign Trade Banking and Finance / Mirjana Radosavljević. — 4. dopunjeno izd. — Beograd : Udruženje naučnih i stručnih prevodilaca Srbije, 2004. — 231.

1016. РАЈИЋ, Јелена

Lenguaje у contexto / Jelena Rajić // CJ. — 9 (2004), 293–303. | Резиме

— РАКИЋ, Станимир

О метафоричком означавању људи, животиња, биљака и ствари у српском и енглеском језику | Уп. 198

— РАСУЛИЋ, Катарина

Jezik i prostorno iskustvo : konceptualizacija vertikalne dimenzije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku | Уп. 199

— РЕСЕЛ, Герхард*

Valentnost glagola u srpskom i nemačkom jeziku | Уп. 200

— РОГЛИЋ, Вера

Kontrastivna analiza posmatranih lingvističkih datosti u francuskom i srpskohrvatskom jeziku i neki radovi sa drugim temama | Уп. 201

1017. САВИЋ, Свенка

Standardizacija romskog jezika : (ne)mogućnost obrazovanja romske dece na maternjem jeziku kod nas / Svenka Savić // Jezički izazovi... — 34–42.

— СИКИМИЋ, Биљана

Etnolingvistička istraživanja skrivenih manjina : mogućnosti i ograničenja : Čerkezi na Kosovu | Уп. 73

1018. СЈЕРОСЛАВСКА, Елжбјета

Kiriwina : język wysp Trobrianda / Tadeusz Szczerbowski. — Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2002. — 290. — (Prace Monograficzne ; 336) / Elżbieta Sierosławska // Стил. — 3 (2004), 468–471.

Приказ

1019. СРДИЋ, Смиља

Реченично поље у немачком језику јуче и данас / Смиља Срдић // CJ. — 9 (2004), 305–314. | Zusammenfassung

1020. СТАНОЈЕВИЋ, Обрад

Латински за правнике / Обрад Станојевић, Милена Јовановић. — 9. прерађено и допуњено изд. — Београд : Службени лист СЦГ, 2004. — 238.

- 1021. СТОЈИЛОВИЋ, Милорад**
English Grammar Through Exercises : From Elementary to Pre-Intermediate : with Key / Milorad Stojilović. — Kruševac : M. Stojilović, 2004. — 232.
- 1022. СТОЈИЧИЋ, Виолета**
Nove reči u engleskom jeziku : semantički neologizmi / Violeta Stojičić // Lingvističke analize... — 193–202. | Summary
— СТОЈИЧИЋ, Виолета
Sociolinguistic Stimuli to Development of the English Lexicon : Language Contact and Social Need | Уп. 78
- ТАРАСЕНКО, Т. В.
Ситуација винопитија и се отражение в анекдоте : на матриале русских и американских анекдотов | Уп. 204
- 1023. ТАТАР-АНЂЕЛИЋ, Јасна**
Institucionalna briga o jeziku nacije : francuski primjer / Jasna Tatar-Andelić // Crnogorski jezik... — 41–47.
- 1024. ТЕОДОСИЈЕВИЋ, Мирјана**
Место и значај персијске односне заменице *ki* у турском језику / Мирјана Теодосијевић // СЈ. — 9 (2004), 285–292. | Summary
- 1025. ТЕОДОСИЈЕВИЋ, Мирјана**
Turski jezik u svakodnevnoj komunikaciji / Mirjana Teodosijević. — Beograd : M. Teodosijević, 2004. — 325.
— ТЕРИЋ, Гордана
Изражавање неутуђиве посесивности у италијанском и српском језику | Уп. 205
- ТРБОЈЕВИЋ-МИЛОШЕВИЋ, Ивана
Модалност, суд, исказ : епистемичка модалност у енглеском и српском језику | Уп. 206
- 1026. ТРБОЈЕВИЋ-МИЛОШЕВИЋ, Ивана**
Nefaktivni glagoli kao epistemički modalizatori propozicije / Ivana Trbojević-Milošević // Lingvističke analize... — 203–214. | Summary
- 1027. ЋИРИЋ, Горан**
Gramatika engleskog jezika : sa vežbanjima / Goran Ćirić. — Kruševac : Teatar Za, 2004. — 192.
— ФИЛИПОВИЋ, Соња
Semantika glagola gledanja u engleskom i srpskom jeziku | Уп. 207
- 1028. ХАНСЕН, Чад**
Hipoteza o gradivnim imenicama i apstrakcija u kineskom jeziku i misli / Čad Hansen ; preveo Dalibor Vrcelj // Tragovi... — 211–221.
- 1029. ХЛЕБЕЦ, Борис**
A Textbook of English Phonology / Boris Hlebec. — 4th ed. — Beograd : Čigoja štampa, 2004. — 113.

XI. Балканологија

- ИВИЋ, Милка
Употреба падежних облика у говору Параћинског Поморавља : балканистички и етномиграциони аспект / Софија Милорадовић. — Београд, 2003. | Уп. 663
- 1030. КАЛ, Теде**
Čuvanje jezika, gubljenje identiteta : megalski Vlasi / Thede Khal // Скривене мањине... — 135–145. | Zusammenfassung

— ЛОМА, Александар

Das slavische Lehngut im Albanischen : Ortsnamen / Xhelal Ylli. — München : Otto Sagner, 2000. | Уп. 1002

— РАДИЋ, Првослав

Глаголске *he-* конструкције у говорима Косова и Метохије : балканистички аспект | Уп. 687

1031. СИКИМИЋ, Биљана

Малый диалектологический атлас балканских языков : пробный выпуск / ред. Андрей Н. Соболев. — München : Biblion Verlag. — 357. — (Studien zum Südosteuropasprachatlas : 2) / Biljana Sikimić // LA. — 5, 12–13 (2004).

Приказ

1032. СКРИВЕНЕ мањине на Балкану / уредник Биљана Сикимић. — Београд : Балканолошки институт САНУ, 2004. — 299. — (Посебна издања ; 82)

ХП. Библиографија

1033. БИБЛИОГРАФИЈА за 2002. годину : расправа и дела из индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Србији и Црној Гори и Републици Српској / библиографију уредила и грађу из Србије и Републике Српске прикупила Ана Голубовић ; грађу из Црне Горе прикупила Соња Ненезић и Миодарка Тепавчевић ; грађу из Македоније прикупила Радмила Баскић // ЈФ. — 59 (2003), 245–287.

1034. ГОЛУБОВИЋ, Ана

Девет деценија српске текуће славистичке библиографије у часопису „Јужнословенски филолог“ : почеци / Ана Голубовић // ЗБМСС. — 65–66 (2004), 381–384.

1035. ГРАЂА за библиографију српске синтаксе / Биљана Вићентић и др. — 2. поправљено изд. — Београд : Институт за српски језик САНУ, 2004. — 212.

1036. ЛАЗАРЕВИЋ, Јасна

Библиографија „Радова Филозофског факултета“, Пале : 1998–2003. / Јасна Лазаревић // РФФ. — 6–7 (2004–2005), 678–696.

1037. РАЗДОБУДКО–ЧОВИЋ, Лариса

Словенска и упоредна фразеологија : избор литературе / Лариса Раздобудко–Човић // Prevodilac. — 23, 1–4 (2004), 95–107.

1038. СПАСОЈЕВИЋ, Ивана

Библиографија радова објављених у часопису „Књижевност и језик“ : 1989–2003. / Ивана Спасојевић // КњЈ. — 51, 1–2 (2004), 237–303.

1039. ЧУДОМИРОВИЋ, Биљана

Каталог изложбе „Сербска сопоставителна русистика“ / Биљана Чудомирочић, Анна Голубовић // Међународни симпозиум... — 241–270.

ХП. Personalia (биографије, аутобиографије, некролози и слично)

1040. ВЕЛИЧКОВА, Славка

Вук Караџић в изследванията на българския учен Иван Леков / Славка Величкова // СЈ. — 9 (2004), 563–566.

1041. ВУКОВИЋ, Ненад

Академик Јован Вуковић / Ненад Вуковић // Живот и дело... — 13–17.

1042. ДАБИЋ, Богдан

Професор Јован Л. Вуковић и славенство / Богдан Л. Дабић // Живот и дело... — 218–226.

1043. **ЖИВОТ** и дјело академика Јована Вуковића : зборник радова са научног скупа „Живот и дјело академика Јована Вуковића“ одржаног у Плужинама 08. и 09. новембра 2003. — Подгорица : Редакција Монографије Пива и Пивљани, 2004. — 301.

1044. **ЈОВИЋЕВИЋ, Радојица**

Јован Вуковић као његошолог / Радојица Јовићевић // Живот и дјело... — 39–47.

1045. **КОПРИВИЦА, Верица**

Милош Докулић : 5. VII 1912 — 2. IX 2002. / Верица Копривица // ФП. — 31, 1–2 (2004), 227–229.

1046. **КРЊАЈИЋ–ЦЕКИЋ, Нада**

Алојз Шмаус (1901–1970) : „Unwillkürlich schweift der Gedanke zurück ins Jahr 1924“ / Нада Крњајић–Цекић // СЈ. — 9 (2004), 639–656.

1047. **МЛАДЕНОВИЋ, Александар**

Драгољуб Петровић (са сарадницима) : добитник награде „Павле Ивић“ за 2003. годину / Александар Младеновић // Славистика. — 8 (2004), 465.

1048. **ПЕТРОВИЋ, Тања**

Of All the Slavs My Favorites = Најдражи од свих Словена / ed. Victor A. Fridman, Donald L. Dyer // Indiana Slavic Studies. — 12 (2001), 83. : зборник радова у част 66. рођендана Howarda I. Aronsona / Тања Петровић // ЈФ. — 60 (2004), 236–242.

Приказ

1049. **ПИПЕР, Предраг**

Кирил Свинарски : 1916–2004 / Предраг Пипер // Славистика. — 8 (2004), 496–497.

1050. **ПОПОВИЋ, Јован**

Василије Т. Поповић / Јован П. Поповић // Prevodilac. — 23, 1–4 (2004), 91–94.
— СТУДИИ и огледи за Конески* | Уп. 934

1051. **ТЕРЗИЋ, Богдан**

Кирил Свинарски : 13. II 1916, Москва — 30. III 2004, Београд / Богдан Терзић // ФП. — 31, 1–2 (2004), 231–233.

XIV. Народне умотворине

1052. **ЈОВАНОВИЋ, Јелена**

У одбрану патријархалног духа : о варијацији пословица и смисаоним варијантима / Јелена Јовановић // РФФ. — 6–7 (2004–2005), 137–166. | Summary

— **ЈОВАНОВИЋ, Јелена**

Пословичке конструкције са речцом *како* и заменицама *какав* и *ишио* | Уп. 407

— **ЈОВАНОВИЋ, Јелена***

Функционално–стилистички статус народних пословица | Уп. 603

— **ЈОВАНОВИЋ, Јелена**

Пословичке конструкције са речцом *него/но* | Уп. 408

— **ПРОДАНОВИЋ–СТАНКИЋ, Диана**

Metafore s nazivima životinja u engleskom i srpskom jeziku | Уп. 196

— **ШЕКАРИЋ, К.**

Крылатые выражения из басен И. А. Крылова и их эквиваленты в сербском языке | Уп. 104

XV. Институције, научни скупови, часописи, удружења

1053. АЛАБУРИЋ, Јелица

[42.] Четрдесетдруги скуп слависта Србије / Јелица Алабурић // *Prevodilac*. — 23, 1–4 (2004), 69–74.

1054. БЈЕЛЕТИЋ, Марта

Јубиларни зборник посвећен Зузани Тополињској : Славистички студии : списание на Катедра за славистика при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ за 2001 година : 10. — Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2002. — 529. / Марта Бјелетић // *ЈФ*. — 60 (2004), 213–217.

Приказ

1055. БОРИСЕНКО–СВИНАРСКАЈА, Вера

Второй Международный конгресс исследователей русского языка „Русский язык : исторические судьбы и современность“ / В. В. Борисенко–Свинарская // *ФП*. — 31, 1–2 (2004), 225.

1056. БУЊАК, Петар

Филолошки преглед = Филологическое обозрение / Петар Буњак // *Международный симпозиум...* — 239–240.

Приказ

1057. ВИЦКО, Арпад

Dan evropskih jezika 2004. / Arpad Vicko // *Jezički izazovi...* — 65–68.

1058. ВЛАДОВА, Илиана

Болгарская русистика / Илиана Владова // *Международный симпозиум...* — 222–223.

Приказ

1059. ВУЧНИЋ, Стево

Osnivanje Instituta za smogorski jezik i jezikoslovlje je preduslov za naučno–istraživački rad i popularizaciju smogorskog jezika / Stevo Vučinić // *Smogorski jezik...* — 143–145.

1060. ДАМЉАНОВИЋ, Дара

[X] Десети конгрес МАПРЈАЛ-а : Русское слово в мировой культуре : 30. VI — 6. VII 2003, Санкт Петербург / Дара Дамљановић // *Славистика*. — 8 (2004), 466–468.

1061. ИВАНОВИЋ, Ненад

Научни састанак слависта у Вукове дане 32/1 : функционално раслојавање српског стандардног језика. — Београд : Меѓународни славистички центар, 2004. — 339. / Ненад Ивановић // *КвЈ*. — 51, 3–4 (2004), 461–463.

Приказ | Уп. 1062, 1082, 1083

1062. ИВАНОВИЋ, Ненад

Научни састанак слависта у Вукове дане 32/1 : функционално раслојавање српског стандардног језика. — Београд : Меѓународни славистички центар, 2004. — 339. / Nenad Ivanović // *LA*. — 5, 12–13 (2004).

Приказ | Уп. 1061, 1082, 1083

1063. ИВИЋ, Милка

Љубљанска „Linguistica“ за 2001. и 2002. годину / Милка Ивић // *ЈФ*. — 60 (2004), 193–198.

Приказ

1064. ЈОВАНОВИЋ, Зоран

Dodela nagrade „Miloš N. Đurić“ за 2004. godinu / Z. Jovanović // *Prevodilac*. — 23, 1–4 (2004), 125–128.

- 1065. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија**
Зимска школа : стручни семинар за наставнике руског језика : 9–13. II 2004, Београд / Ксенија Кончаревић, Дара Дамљановић // Славистика. — 8 (2004), 472–475.
- 1066. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија**
Славистиката в началото на XXI век : традиции и очскивания / съст. В. Панайотов, Я. Бъчваров. — София : СемаРПЦ, 2003. — 400. / Ксенија Кончаревић // Славистика. — 8 (2004), 435–436.
Приказ
- 1067. МИР** русского слова // Международный симпозиум... — 226.
Приказ
- 1068. МУКАЧОВСКА, Мажена**
Język religijny dawniej i dziś : materiały z konferencji Gniezno 15 — 17 kwietnia 2002 / red. Stanisław Mikołajczak i ks. Tomasz Węclawski. — Poznań : Poznańskie Studia Polonistyczne, 2004. — 448. / Marzena Mukachowska // Стил. — 3 (2004), 476.
Приказ
- 1069. ПЕТРОВА, Красимира**
Балканская русистика / Красимира Петрова // Международный симпозиум... — 219–221.
Приказ
- 1070. ПЕТРОВА, Красимира**
Съпоставително езикознание = Сопоставительное языкознание / Красимира Петрова // Международный симпозиум... — 237–238.
Приказ
- 1071. ПИПЕР, Предраг**
Зборник Матице српске за славистику / Предраг Пипер // Международный симпозиум... — 224–225.
Приказ
- 1072. ПИПЕР, Предраг**
[XIII] Тринаести меѓународни славистички конгрес / Предраг Пипер // ЗбМСС. — 65–66 (2004), 419–421.
- 1073. ПОПОВИЋ, Људмила**
Педесет година варшавске украјинистике / Људмила Поповић // ЗбМСС. — 65–66 (2004), 421–423.
- 1074. РАДУЛОВИЋ, Немања**
Даница : српски народни илустровани календар за годину 2004. — Београд : Вукова задужбина, 2003. — 545. / Немања Радловић // КњЈ. — 51, 1–2 (2004), 213–215.
Приказ
- 1075. РАЗДОБУДКО–ЧОВИЋ, Лариса**
[VI] Шести славистички сусрети, Санкт–Петербург 2004. / Лариса Раздобудко–Човић // Prevodilas. — 23, 1–4 (2004), 80–83.
- 1076. РЕСАВА** (Горња и Доња) у историји, науци, књижевности и уметности : научни скуп, Деспотовац, 20–21. август 2003. / Дани српскога духовног преображења, XI ; редакција Бранислав Брборић и др. ; главни уредник Мирослав Пантић. — Деспотовац : Народна библиотека „Ресавска школа“, 2004. — 308.
- 1077. РИСТИЋ, Стана**
Rad lingvističke tribine Instituta za srpski jezik SANU u 2003. godini / Stana Ristić // LA. — 5, 12–13 (2004).
- 1078. РУССКИЙ** язык за рубежом // Международный симпозиум... — 227.
Приказ

- 1079. РУССКИЙ** јазик и литература // *Международный симпозиум...* — 232–233.
Приказ
- 1080. СИКИМИЋ, Биљана**
Philologia : naučno–stručni časopis za jezik, književnost i kulturu. — Београд. — 2, 2 (мај 2004), 184. / *Biljana Sikimić // LA.* — 5, 12–13 (2004).
Приказ
- 1081. СПАСИЋ, Мира**
[XXIX] *Dvadesetdeveti Beogradski prevodilački susreti / Mira Spasić // Prevodilac.* — 23, 1–4 (2004), 75–79.
- 1082. СПАСОЈЕВИЋ, Марина**
Научни састанак слависта у Вукове дане 33/1 : граматички опис српског језика. — Београд : Међународни славистички центар, 2004. — 289. / *Марина Спасојевић // КњЈ.* — 51, 3–4 (2004), 465–467.
Приказ | Уп. 1061, 1062, 1083
- 1083. СПАСОЈЕВИЋ, Марина**
Научни састанак слависта у Вукове дане 33/1 : граматички опис српског језика. — Београд : Међународни славистички центар, 2004. — 289. / *Marina Spasojević // LA.* — 5, 12–13 (2004).
Приказ | Уп. 1061, 1062, 1082
- 1084. СПАСОЈЕВИЋ, Марина**
Научни састанак слависта у Вукове дане 33/3 : термиолошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика : 2. — Београд : Међународни славистички центар, 2004. — 280. / *Марина Спасојевић // КњЈ.* — 51, 3–4 (2004), 469–473.
Приказ
- 1085. СТОЈАНОВИЋ, Татјана**
Конференција „Изучавање словенских језика и књижевности у високој школи : домети и перспективе“ посвећена 60-годишњици Катедре за словенску филологију МГУ / Татјана Стојановић // *Славистика.* — 8 (2004), 469–470.
- 1086. ТАНАСИЋ, Срето**
Wiener slawistische Almanach 57 : „Aktuelna pitanja jezika Вошњака, Hrvata, Srba i Crnogoraca“ / Срето Танасић // ЈФ. — 60 (2004), 209–212.
Приказ
- 1087. ТЕРЗИЋ, Александар**
Славистика / Александр Терзич // Международный симпозиум... — 234–236.
Приказ
- 1088. ТЕРЗИЋ, Богдан**
Slavia orthodoxa : език и култура : сборник в чест на проф. д-р Румјана Павлова. — Софија : Универзитетско издаваштво „Св. Климент Охридски“, 2003. — 420. / *Богдан Терзић // Славистика.* — 8 (2004), 431–432.
Приказ
- 1089. ТЕРЗИЋ, Богдан**
Славјанский вестник : выпуск 1 / под ред. В. П. Гудкова и А. Г. Машковой. — Москва : МГУ, 2003. — 264. / *Богдан Терзић // Славистика.* — 8 (2004), 433–435.
Приказ
- 1090. УДРУЖЕЊЕ** за заштиту ћирилице српског језика „Ћирилица“
Документи Удружења за заштиту ћирилице српског језика „Ћирилица“ // *ЈД.* — 8, 19–20 (2004), 44–55.

1091. ЧИЖОВА, Галина

Русский язык в центре Европы / Галина Чижова // Международный симпозиум... — 228–231.

Приказ

XVI. Разно**1092. АТАНАСОВА, И.**

FineArtDict –Программа для составления и поддержки двуязычных толковых компьютерных словарей / И. Атанасова, П. Наков, С. Наков // Международный симпозиум... — 14–20.

1093. МИЛОРАДОВИЋ, Ненад

Сугестије за израду web сајта Института за српски језик САНУ / Ненад Милорадовић, Софија Милорадовић // НЈ. — 35, 1–4 (2004), 175–181.

1094. МОНТАНАРИ, Франко

Electronic Tools for Classical Philology : the Aristarchus Project On-Line : www.aristarchus.unige.it / Franco Montanari // ЗММКС. — 6 (2004), 155–160.

1095. РУЖИЧИЋ, Милица–Мима

Jezikom protiv diskriminacije osoba sa invaliditetom / Milica–Mima Ružičić // Jezički izazovi... — 48–50.

1096. СЕКУЛИЋ, Исидора

Писци о језику / Исидора Секулић // ЈД. — 8, 19–20 (2004), 56–57.

Део из „Писама из Норвешке“

1097. ТОДОРОВ, Даница

Jezička ljudska prava : uloga ombudsmana / Danica Todorov // Jezički izazovi... — 51–54.

ПРЕДМЕТНИ РЕГИСТАР

- albano-caucasica pastoralia 31–37
 алб. *dash* („ован“) 31–34
 алб. *ugiç, ogiç* („ован предводник“) 34–36
- глаголски вид (словенски језици) 233–251
- историјска синтакса 39–52, 113–138
 анафорски објекат (у старословенском) 39–52
 анафорска заменица 42–43
 типови конструкција 43–44
 синтаксичка транзитивност 45–49
 кондиционална клауза (старосрпски, пословноправна писменост) 113–138
ако 114–123, 134–135
аџе 123–125
акџе 125–126
да + њрезениш 128–130
еда 130–132
џо 132–133
къд, комъ 133–134
къда 134–135
 партикула *да* 134–136
 партикуле *џо, ли* 126–128
- когнитивно-дискурзивни приступ (глаголи) 253–258
 комуникативна категорија (методе истраживања) 195–214
 контрастивни речници (проблеми израде) 225–232
- парадигма (функционални приступ) 169–194
 позајмљенице 155–168, 281–289
 евроазијске и европске (руски језик) 155–168
 словенске (турски језик) 281–289
 полисемија (руски језик) 215–224
 прасловенски језик 139–154
 унутрашња реконструкција 139–154
 словенске азбуке 140–141, 144–146
 фонолошки систем 140–144, 146–150
- предлошко-падежне конструкције (предлози *од-до*) 93–112
 временско значење 99–102
 количинско значење 102–103
 ненумеричка, нумеричка квантификација 108–109
 просторно значење 96–99

- синтаксичке функције 109–112
- предлошко-падежна синтагма (јабланички говор) 259–280
- од+ој* 260–265
- до+ој* 265–267
- куде/код + ој* 269–271
- из+ој* 271–274
- јреко+ој* 274–277
- семантика 17–29
- вишезначност 9, 20–21, 28
- категирија времена 22–24
- биолошко време 22
- историјско време 23
- утилитарно време 23
- синонимија 17–28
- творба речи 17, 20–21
- сложена реченица 53–71
- везнички скупови (упрошћавање) 53–71
- сложена реченична структура 73–92
- предикатски израз 73–89
- конектив 73, 75, 79, 81, 89, 90
- реченични предикатив 73, 75–78, 89
- тројни члан *-ој*, *-ов*, *-он* (македонски, бугарски) 7–15
- функционално-семантичка дефиниција 7–15
- ћирилица 291–324
- средњовековни српски ћирилски споменици 291–297
- издавачка пракса 291–295
- типови писама 295–297
- електронска стара ћирилица (израда фонта) 297–320
- универзалије 1–4
- антропоцентризам као универзалија 1–6
- антропоцентрично устројавање синтаксичких конструкција 1, 4
- антропоцентрични категоријални комплекс 4
- метафоризовање глагола (визуелне, слушне перцепције) 1–2
- семантика шумадијских израза *живојиња*, *живина*, *живинче* 1, 5–6

РЕГИСТАР ИМЕНА

- Абаев, В. И. 33, 36, 223
 Абовић, Миомир 439, 446 [309, 391]
 Аванесов, Р. И. 189, 191
 Авилова, Н. С. 235, 245, 248
 Агел, В. 171, 193
 Адамовић, Татјана 419 [76]
 Adams, D. Q. 32-33, 36
 Aikhenvald, Alexandra Y. 3
 Aissen, Judith 47, 50
 Ајдуковић, Јован 414, 426, 429, 476 [1, 161, 209, 210, 211, 212, 741]
 Ајџановић, Милан 423-424 [121, 140]
 Алабурић, Јелица 500 [1053]
 Алановић, Миљивој 423-425, 446, 493 [121, 140, 162]
 Алексих, Маја 419 [76]
 Алмаева, Н. А. 395
 Алтбауер, М. 305, 320
 Andersen, Hening (Андерсен, Хенинг) 143, 148, 150
 Андреевски, П. М. 413, 489 [934]
 Андријевска, Наталија 479 [790]
 Андронахе, Персида (Andronache, Persida) 479 [791]
 Антић, Александра 466 [630, 631]
 Антић, Милан 420 [81]
 Антонић, Ивана 76, 91, 96, 325-326, 330-332, 376-390, 446 [392]
 Антонић, Михаило 426, 446, 493 [163]
 Апресјан, Ј. Д. (Апресјан, Ј. Д.) 17-19, 20, 183, 184, 191, 429 [213]
 Аранитовић, Добрило 418 [61]
 Арапов, М. В. 171, 191
 Арефјева, Т. Ј. (Арефјева, Т. Ј.) 429 [214]
 Аризанковска, Лиђија 488 [918]
 Арсов, Ташко 490 [949]
 Аругић, Н. Д. 17, 255, 257
 Атајан, Э. Р. 171, 191
 Атанасов, Петар 479 [792]
 Атанасова, И. 503 [1092]
 Ашхамаф, Д. 193
 Бабић, Биљана 439 [310]
 Бабић, Миланка 446 [393, 394]
 Бабић, Сава 420 [87]
 Бабић, Ванда 404
 Бапкина, Е. В. 395
 Бајић, Љиљана 466 [632]
 Бајић, Ружица 420 [88]
 Бакони, И. 429 [215]
 Балтова, П. 431 [232]
 Балџер, Ентони (Bulger, Anthony) 422 [106, 107]
 Бальасникова, О. В. 394
 Бановчанин, Ирена 421 [99]
 Бањанин, Љиљана 440 [319]
 Бараћ, Драган 413
 Барић, Х. 32, 36
 Барјактаровић, Мирко 452, 468 [464]
 Барлов, Ивана 419 [76]
 Барт, Р. 170, 191
 Баскаков, Н. Л. 167
 Баскић, Радмила 411, 498 [1033]
 Батас, Ана 443 [365]
 Вацег, Jaroslav 41, 50, 117, 122-123, 125, 127, 132, 134, 136
 Баук, Снежана 440, 453, 462 [320, 465, 466, 585]
 Бахтин, М. М. 179, 191
 Белић, Александар 136
 Белова, С. С. 393
 Белокапић-Шкунпа, Вера (Белокапич, В.) 426, 429, 453 [164]
 Белошапкова, В. А. 77, 91
 Бельаков, А. В. 393
 Бельакова, Л. И. 393
 Берг, Ј. С. 170-171, 191
 Берман, Антоан 420 [89]
 Бечева, Ничка 453, 463 [597]
 Бжозовска, Дорота (Bzozowska, Dorota) 430 [216]
 Bidwell, С. (Бидвел, К.) 140, 150
 Beckes, Robert 42, 50
 Bisang, W. 251
 Бицевска, Кита 479 [793]
 Бјелаковић, Исидора 422-424, 475 [108, 121, 140, 738]
 Бјелетић, Марта 459, 493, 500 [982, 1054]
 Благојевић, Савка 463 [598]

- Бладова, Јадранка 491 [959]
 Блумфилд, Л. 177, 182, 191
 Богатирјов, Андреј (Богатырёв, Андрей А.) 421 [90]
 Богатова, Г. А. 160
 Богданов, С. И. 223
 Богдановић, Д. 297, 299, 303–305, 320, 322
 Богдановић, Недељко 262–264, 266–267, 269–270, 272–273, 275–276, 416, 444–445, 453, 468 [38, 376, 388, 467, 652]
 Богдановски, Душко 479 [794]
 Богифевић, Чедомир 440 [321]
 Богуславски, А. 13
 Бодрич, Радмила 422 [109]
 Бојковска, Емилија 479 [795]
 Бојковска, Стојка 479, 491 [796, 958]
 Бојовић, Драга 446, 468 [653]
 Болдырев, Н. Н. 253, 257
 Voleu, Jacqueline 40, 47, 50
 Бондалетов, В. Д. 439 [316]
 Бондарко, А. 178, 191, 245, 248, 385, 389, 396–397
 Боњковски, Роберт (Bońkowski, Robert) 453 [468]
 Борисенко-Свинарскаја, Вера 430, 500 [217, 1055]
 Борковский, Виктор 114, 123, 127, 134, 136
 Борн, М. 255, 257
 Бородич, В. В. 233–234, 243, 248
 Боронникова, Наталија (Бороникова, Наталија) 12, 14, 480 [797]
 Ботић, Милан 473 [710]
 Брабец 78, 91
 Brown, Donald 1, 5
 Брацић, Милица 414, 453 [2, 469]
 Брборић, Бранислав 409–410, 413, 440, 444, 501 [322, 1076]
 Брборић, Вељко 453, 462, 466, 476 [470, 471, 586, 633, 634, 742]
 Brinton, Laurel, 378, 389
 Брисина, Е. В. (Брысина, Е. В.) 430 [218]
 Брозович, Далибор (Брозовић, Далибор) 404
 Бубало, Ђорђе 473 [711]
 Бубнова, И. А. 393
 Бугарски, Наташа 446, 463 [395]
 Бугарски, Ранко 416, 419, 453, 463 [39, 40, 74, 472, 473]
 Beaugrande, R. de. (Бугранд, Р.) 172, 193
 Будагов, Р. Л. 189, 191
 Будоков, Р. А. 223
 Буке, Симон 415 [28]
 Буковић, Бранко 492 [970]
 Буланин 385
 Булатова Р. В. 312
 Булатовић, Весна 413, 424, 426, 446, 493 [133, 165]
 Булаховский, Л. А. 162
 Бунтић, Димитрије 446 [396]
 Буњак, Петар 421, 500 [91, 101, 1056]
 Бурзан, Мирјана 453 [474]
 Бурканов, Игор (Burkhanov, Igor) 420, 421 [88, 92]
 Waddei, R. 224
 Vaillant, A. 42, 51
 Вайан, А. (Вајан, А.) 247–248
 Валсва, Славица 480 [800]
 Валић-Недељковић, Дубравка 416 [42]
 Валчак-Миколајчакова, Мариола (Walczak-Mikołajczakowa, Mariola) 480 [798]
 Вангелов, Атанас 413, 480, 489 [799, 934]
 Васиљченко, Т. А. 394
 Васић, Вера 77, 79, 91, 426, 446, 492–493 [166, 397, 976, 978, 984]
 Vasmer, Max 289
 Вахек, Ђ. 176, 191
 Вежбица, А. 17
 Вел, А. 415 [28]
 Велевска, Маргарита 493 [988]
 Величкова, Славака 426, 430, 446, 463, 498 [167, 168, 1040]
 Велјановска, Катерина 480 [801]
 Велјановски, Новица 480 [802]
 Велковска, Снежана 413, 480, 488 [803, 804, 805, 806, 923]
 Велчева, Б. 150–151
 Вељковић, Драгана 444–445 [376, 388]
 Вељковић-Станковић, Драгана 446, 453, 466–467 [398, 475, 635, 636]
 Вемић, Мирчета 414 [3]
 Вендина, Т. И. 394
 Vendler Zeno 378, 386
 Веновска-Ангевска Снежана 413, 480–481, 488 [807, 808, 809, 810, 811, 812, 923]
 Вехмас-Лехто, И. 430, 494 [219]
 Вешовић, Марко 440 [323]
 Видаковић, Милован 476 [743, 744, 745, 746]
 Видоевски, Божидар 481–482, 486, 490 [813, 818, 832, 893, 945]

- Wilkins, David 2, 5
 Wimler, B. 251
 Виноградов, В. В. 224, 235, 249
 Vincent, Nigel 46, 51
 Висковић, Никола 113, 136
 Витас, Душко 453 [476]
 Витезица, Винко 415 [17]
 Вићентић, Биљана 396–399, 426, 430, 446, 498 [169, 220, 1035]
 Вицко, Арпад 500 [1057]
 Вичевић, Весна 440 [324]
 Wierzbicka, Anna 3, 5
 Вladoва, Илиана 421, 500 [93, 1058]
 Влајић-Поповић, Јасна 430, 454, 459, 493 [221, 982]
 Влаховић, Петар 416 [41]
 Војводић, Дојчил 426, 430, 446 [170, 222]
 Војиновић, Милан 417 [56]
 Војновић, Јелена 422–424, 475 [108, 121, 140, 735]
 Војтак, Марија (Wojtak, Maria) 414 [4]
 Волохина, Г. А. 236, 249
 Воробјева, Н. М. (Воробьева, Н. М.) 422 [110]
 Воронцова, Г. Н. 224
 Whorf, V. I. 3, 5
 Врана, Јосип 129, 136, 141, 152, 305, 320
 Врцел, Далибор 425, 494, 497 [159, 989, 1028]
 Всволдова, М. В. 396–397, 430 [223, 224]
 Вујисић, Ванда 424 [144]
 Вујић, Јелена 494 [990]
 Вујовић, Душанка 468 [651]
 Вујовић, Лука 122, 136
 Вукадиновић 78–79, 91
 Вукадиновић, Вилотије 262–263, 266, 269, 273, 275, 279
 Вукићевић, Милосав 454 [477]
 Вуковић, Бранко 492 [970]
 Вуковић, Гордана 454 [478]
 Вуковић, Јован 133, 136, 412, 416, 427, 442, 445, 447–448, 451–452, 462–465, 468, 474, 498–499 [41, 178, 345, 390, 400, 452, 461, 584, 592, 594, 608, 614, 653, 718, 1041, 1043]
 Вуковић, Миодраг-Мишко 440 [325]
 Вуковић, Ненад 498 [1041]
 Вукотић, Драган 414, 417, [5, 42]
 Вуксановић, М. 465 [615]
 Вулетић, Биљана 447 [399]
 Вулич, Саня (Вулић, Сања) 406
 Wurff, V. (Вурф, В.) 39, 51
 Вучетић, Јасмина 454 [479]
 Вучинић, Стево 500 [1059]
 Вучковић, Марија 454, 459, 468, 493 [480, 481, 654, 982]
 Вучковић, Петар 414
 Вучо, Јулијана 426, 464, 494 [171]
 Вушовић, Данило 122, 136
 Гаговић, Светозар 454, 468, 492 [655]
 Гађански-Марицки, Ксенија 495 [1003, 1004]
 Гаев, Тања 417, 430, 454 [43]
 Гајдова, Убавка 481 [814, 815, 816, 817, 818, 819]
 Гајић, Ранка 422 [111]
 Гајски, Тијана 473 [712]
 Гак, В. Г. 171, 178, 191
 Гањскова, Д. С. 430 [225]
 Гаргов, Г. 186, 192
 Гард, Пол 481 [820]
 Гаспаров, Б. М. 171, 191
 Гацов, Димитрија 481 [821]
 Гвишиани, Н. Б. 224
 Гвозданов, Цветан 413, 484 [864]
 Георгиев, Вл. 32, 36, 249
 Георгиева, Нада 413, 484 [864]
 Grzegorzczukowa, R. (Гжегорчикова, Р.) 184, 187, 193
 Гинић, Јелена 424, 431 [142, 226, 227]
 Гинтер, Ана 421 [94]
 Гиро-Вебер 235, 249
 Главашкић, Драган 494 [991]
 Гловинская, М. Я. 246, 249
 Глупица, Рајка 447, 472 [400, 700]
 Goldberg, Adele (Голдберг, А.) 367
 Gołamb, Zbigniew (Голомб, З.) 128, 136
 Голубовић, Ана 411, 498 [1033, 1034]
 Голџак, Светлана 454 [482]
 Голдин, В. Е. 393
 Гордић, Александар 414 [7]
 Гортан-Премк, Даринка 85, 91, 94, 97, 107, 375, 447, 454, 492–493 [483, 974, 975, 976, 978, 984]
 Гочкова-Стојановска, Татјана 481 [822, 823]
 Граовац, Нада 415 [28]
 Граочанкић, Драгослав 440 [326]
 Грбић, Д. 304, 320
 Грек, Татјана 494 [992]
 Greenbaum, Sidney 378
 Гринберг, М. Ј. 407
 Грицкат, Ирена 128, 136, 234, 249, 380–381, 389, 454, 476 [484, 747]

- Гришунина, Н. В. 395
 Грковић-Мејпор, Јасмина 39–52, 114, 135–136, 431, 447, 473–474 [228, 401, 714, 715, 716]
 Грковић, Милица 454, 464, 472–473, 476 [485, 599, 701, 709, 713, 748, 749]
 Грчева, Ранка 482 [825]
 Грубор, Ђуро 385, 389
 Груевска-Маџоска, Симона 481 [824]
 Грујић-Сотировић, Вера 468 [656]
 Грујић, Никанор 476 [750]
 Гудков, Владимир Павлович 431, 502 [229, 1089]
 Гудлин-Грујић, Аница 444 [377]
 Гудурић, Снежана 415, 431, 443 [28, 230, 366]
 Гумбольдт, В. 254, 257
 Гумилев, Л. Н. 162
 Гушевска, Лилјана 482 [826]
- Дабих, Богдан 498 [1042]
 Davidse, K. 193
 Давкова-Ђорѓиева, Светлана (Давкова-Ђорѓиева, Светлана) 482 [827, 828]
 Dahl, Östen 378, 389
 Далмација, Стево 454, 468, 492 [971]
 Даль, Владимир 159
 Дамљановић, Дара 422, 500 [112, 1060]
 Дамчевска, Весна 482 [829]
 Данеш, Ф. 176–177, 191, 193
 Даничић, Ђуро, 291, 293, 312, 320
 Дацић, Раде 454 [486]
 Demiraj, B. 32–33, 36
 Десподова, Вангелија 305, 320, 482 [831]
 Дешић, Милорад 443–445, 455, 468, 492 [367, 378, 488, 489, 657, 973]
 Дилпарић, Предраг 431, 439, 455 [231, 311, 312, 313, 490]
 Dickey, Stephen 389
 Dixon, P. M. W. 3, 5
 Димитријевић, Јована 414, 417, 440 [8, 45]
 Димитровски, Тодор 482 [833]
 Димић, Надежда 467 [637]
 Димковић-Телебаковић, Гордана 422 [113]
 Динић, Јакша 455, 468 [491]
 Дмитријева, Н. К. 495 [1001]
 Додевска-Михајловска, Олгица 482 [834]
 Dodi, A. 147, 150
 Dostál, Antonín (Достал, А.) 389
 Драгин, Гордана 443, 469 [659, 660]
 Драгин, Наташа 439, 472, 474 [314, 702, 703, 717]
 Драгићевић, Рајна 364–366, 375, 369, 417, 418, 431, 447, 455, 464 [46, 47, 67, 232, 402, 492, 493, 494, 495, 496]
 Дражић, Јасмина 423–424 [121, 140]
 Дрвошанов, Васил 482, 487 [835, 836, 837, 902]
 Dressler, V. 39–40, 50
 Дридзе, Т. М. 179, 191
 Дудић, К. 340
 Дурбаба, Оливера 422 [114]
 Дуриданов, Иван 50, 141, 152
 Дурново, Н. И. 140, 145, 152
- Ђијасјанг, Џоу (Jiaxiang, Zhou) 422 [115]
 Gjinari, J. 147
 Ђинђић, Марија 281–289
 Ђокић, Маја 459
 Ђорђевић, Ксенија 417 [48]
 Ђорђевић, Миодраг 417, 443 [49, 56]
 Ђорђић, Петар 292, 296, 301–302, 304–305, 307, 310, 320
 Ђукановић, Владо 447 [403]
 Ђукановић, Маја 426, 431, 436, 447 [172, 285]
 Ђурић, В. 292, 306, 320
 Ђурић, Радмила 421–422, 494 [95, 116, 117, 118]
 Ђуровић, Анете 431 [233]
 Ђуровић, Жарко 440 [327]
 Ђуровић, Татјана 419, 425 [70, 149]
 Ђуровић, Радосав 443, 444, 469, 474 [368, 661, 662, 718]
 Ђуровић, Сања 455 [497]
- Эдельман, Д. И. 36
 Evans, Nicholas 2, 5
 Елезовић, Глиша 4, 5
 Енглер, Рудолф 415 [28]
 Eren, Hasan 288
 Есперсен, О. 179, 191
 Ефтимова, А. 431 [232]
- Жаботинская, С. А. 256–257
 Живанић, Љубица 424 [146]
 Живановић, Горан 422, 425 [107, 160]
 Живкова, Ј. 299, 320
 Живковић, Бр. 306, 320
 Живковић 78, 91
 Žučko, Boguslav 418 [64]
 Жугић, Радмила 259–280, 455 [498, 499]
 Жуковская, Л. П. 145, 152

- Журавлев, В. К. 139, 140, 142, 148–149, 152
- Завидскаја, Ј. В. 494 [993]
- Загребин, В. М. 312, 320
- Зализњак, А. А. 360–361
- Зафировић, Бранка 474 [719]
- Зашов, Благој 482 [838]
- Збиљић, Драгољуб 445 [379]
- Звегинцев, В. А. 179, 191
- Звекић-Душановић, Душанка 423–424, 455 [121, 140, 500]
- Зековић, Сретен 440 [328]
- Зец, Драга 444 [373]
- Золотова, Г. А. 83, 91, 254, 257, 396–397
- Зорић, Милена 474, 492 [720]
- Иванов, В. В. 182, 191
- Иванова, Кл. 304–305, 321
- Иванова, Ценка 426, 431, 476 [751]
- Ивановић, Ненад 500 [1061, 1062]
- Иваноски-Лумбарко, Владимир 482 [839]
- Иванчев, С. 150, 152, 234, 249
- Ивић, Милка 1–6, 64, 70, 76, 79–80, 84, 91, 94, 97–98, 100, 107, 108, 114, 122, 136, 259–260, 279, 325, 347, 357–359, 367–368, 380, 389, 409–410, 414, 447, 455–456, 469, 497, 500 [9, 404, 405, 501, 502, 503, 504, 663, 1063]
- Ивић, Павле (Ивич, П.) 129, 137, 142–143, 152, 303–304, 321, 404, 442, 455 [356, 488]
- Илиевска, Красимира 431, 483–485 [234, 840, 860, 875]
- Илиевски, Петар 483 [841, 842, 843]
- Илић, Марија 417, 456, 469, 494 [50, 51, 505, 994]
- Иљин, И. П. 175, 192
- Исаченко, А. В. 143, 152, 188, 192, 247
- Искијердо-Годоровић, Силвија (Izquierdo-Todorović, Silvia) 423 [119]
- Јагић, В. 50, 145, 293, 301, 321
- Јаклова, Алена 431 [235, 236]
- Јакобсон, Р. 177, 180, 186, 193
- Јаковлев, Н. 180, 193
- Јаковљева-Гловинскаја, Марина (Јаковлева-Гловинская, Марина) 432 [237]
- Јакушкина, Е. И. 25, 29
- Јанин, В. Ј. 360–361
- Јанко-Триницкаја, Н. А. 247, 251
- Јанковић-Миријевски, Теодор 474 [721]
- Јањић, Јован 456, 469 [506, 665]
- Јањић, Марина 467 [638]
- Јармак, Вероника (Јармак, Вероника) 421, 464 [96, 600]
- Јасnow, Н. (Јахнов, Х.) 175, 177, 193
- Јачева-Улчар, Елка 483 [844]
- Јашар-Настева, Оливера 481, 483 [819, 845]
- Јевремовић, Лидија 420 [80]
- Јелушић, Синиша 417 [53]
- Јенисоy-Suleymanoglu, Nayriye 289
- Јенч, Хелмут (Jentsch, Helmut) 432 [238]
- Јеременко, Весна 495 [1005]
- Јерковић, Вера 129, 137, 303–304, 321, 445, 474 [722, 723]
- Јерковић, Јован 445, 468 [383, 384, 385, 651]
- Јеспersen, Otto 378
- Јовановић, Владан 469 [666]
- Јовановић, Владимир 421, 494 [97, 996]
- Јовановић, Властимир 456, 469, 492 [667]
- Јовановић, Гордана 94, 432, 672 [239, 695]
- Јовановић, Зоран 494, 500 [997, 1064]
- Јовановић, Јелена 414, 444–445, 447, 456, 464–465, 499 [10, 380, 406, 407, 408, 409, 507, 508, 509, 510, 511, 601, 602, 603, 619, 1052]
- Јовановић, Љубиша 445 [381]
- Јовановић, Милена 496 [1020]
- Јовановић, Миодраг 444, 469 [668, 669]
- Јовановић, Младен 493 [981]
- Јовановић, Мирослав 413, 478 [771]
- Јовановић, Ненад 420 [81]
- Јовић, Душан 262, 264, 267, 270, 273, 276, 279
- Јовић, Надежда 456, 469 [670]
- Јовићевић, Радојица 456, 499 [512, 1044]
- Јовичић, Слободан Т. 412, 417, 420 [44, 49, 54, 55, 56, 85]
- Јововић, Ружица 423 [120]
- Јокановић-Михајлов, Јелица 444, 447 [369, 370, 371, 372, 410]
- Јоки, Н. 32, 36
- Јоксимовић, Људмила 479 [785]
- Јоцић, Мирјана 423, 456 [121, 513]
- Јубијан, Ма (Yubian, Ma) 423, 425 [122, 159]
- Јујукин, М. А. (Ююкин, М. А.) 432 [240]
- Казимјеж, Фелешко 94, 259, 279, 436, 490 [283, 946]
- Кал, Теде 494, 497 [1030]
- Калб, Хелмут 414 [11]
- Каленчук, М. Ј. 431 [227]

- Калнын, Јо. К. (Калнињ, Људмила) 141, 152
- Каневска-Николова Е. 14
- Canntarini, A. 148, 150
- Капович, Мате 407
- Каранфиловски, Максим 413, 483, 485, 487, 490 [846, 875, 901, 950]
- Карасик, В. И. 197, 214
- Караулов, Јо. Н. 214, 364
- Караџић, Вук Стефановић 476 [752]
- Karwatowska, M. 187, 193
- Karlík, Petr 358
- Карпилович, Таџана (Карпилович, Татьяна П.) 414 [12]
- Карский, Е. Ф. (Карски, Е. Ф.) 304, 307
- Касаткина, Р. Ф. 431 [227]
- Кацнельсон, С. Д. 224, 254–255, 257
- Кашић, Зорка 417 [55, 56]
- Квапилова-Брабцова, Радослава (Kvapilová-Brabcová, Radoslava) 426, 432, 448 [173, 241]
- Quirk, Randolph 378
- Keith, Allan 3, 5
- Кенгелац, Павле 476 [753]
- Кеппеду, А. Г. 224
- Керкез, Драгана 432 [242]
- Кершиене, Р. Б. 137
- Кесеровић-Јовановић, Александра 427, 432, 448 [174]
- Киклевич, А. 185, 169–194, 414 [13]
- Кирфел, Забине (Kirfel, Sabine) 423, 427 [123, 175]
- Киршова, Маријана 421, 427, 432, 448 [98, 176, 177, 178]
- Киш, Јелена 423 [124]
- Клајн, Иван 42, 48, 51, 377, 380, 389, 390, 450, 456 [438, 514, 515]
- Classen, Constance 2, 5
- Klemensiewicz, Zenon 127, 137
- Кленова, А. В. 393
- Клешчова, Кристина (Kleszczowa, Krystyna) 432 [243]
- Кликовац, Душка 80, 81, 381–382, 390, 417, 418, 419, 448, 456–457, 464 [46, 57, 69, 516, 517, 518, 604, 605, 606]
- Клименко, А. П. 393
- Кнежевић, Лазар 421 [91]
- Ковалевская, Е. Г. 224
- Коваљова, М. Н. 393
- Ковачевић, Јелена 423 [125]
- Ковачевић, Милош 55–57, 60, 70, 274, 279, 440–441, 448, 452, 464, 494 [329, 411, 412, 413, 458, 607, 608]
- Кодов, Хр. 304–305, 321
- Кодухов, В. И. 233, 249
- Кожина, Маргарита 414 [14]
- Козырев, И. С. 168
- Колбинева, Т. С. 393
- Комареќ, М. 244, 251
- Comrie, Bernard (Комри, Б.) 50, 378, 385, 390
- Комшић, Јован 418 [58]
- Кондрашов, Н. А. 233, 249
- Конески, Б. 12, 14
- Кончаревић, Ксенија 418, 423, 432, 464, 501 [59, 126, 127, 128, 129, 130, 244, 1065]
- Корсџу, František (Копечни, Ф.) 116, 124, 126, 137
- Копыленко, М. М. 236, 249
- Копривица, Верица 427, 432, 448, 499 [179, 1045]
- Кордић, Сњежана 74, 78, 91
- Korzyk, K. 171, 193
- Коритовска, Ана (Korytowska, Anna) 483 [847]
- Корнаев, Мурат 432 [245]
- Коробар-Белчева, Марија 483 [848]
- Королак, Станислав 383, 389
- Корољова, И. В. 393
- Kortlandt, Frederik (Кортланд, Фредерик) 142, 151
- Корубин, Благоја 483 [849]
- Коруѓа, Ђуро 419 [70]
- Косановић, Богдан 464 [609]
- Косановић, Божена 494 [998]
- Косановић, Марија-Магдалена 414, 431–433, 448 [15, 230, 246, 414]
- Cosegin, E. 171, 193
- Косеска-Тошева, В. 185–186, 192
- Костић, Александар 414, 418 [16, 60]
- Костић, Вукашин 425 [151]
- Костић, Љиљана 467 [639]
- Костић, Наташа 427, 448, 495 [180]
- Костов, Киро 483 [850]
- Костовска, Весна 479 [790]
- Koch, W. A. 188, 193
- Коче, Бенедете 415 [17]
- Koschmider, E. 151
- Кравар, Мирослав 114, 137
- Кравченко, А. В. 244–245, 249, 256–257
- Крајишник, Весна 423 [131]
- Красухин, К. Г. 246, 249
- Крестић, Василије 439 [315]
- Кречмер, Ана 465, 472, 477 [610, 696]
- Кржистек, Михал (Křístek, Michal) 433 [247]

- Кривокапић, Борис 495 [999]
 Крылова, И. А. 421, 439, 499 [104]
 Кристал, Дејвид 288
 Крвајић-Цекић, Нада 499 [1046]
 Крпова, Илиана 433 [248]
 Крсмановић, Зоја 423 [132]
 Крстић, Ненад 457 [519]
 Крушец, Агата (Kruszec, Agata) 457, 474 [520]
 Кубрякова, Е. С. 254–255, 257
 Кувач-Левачич, Корнелия (Кувач-Левачић, Корнелија) 407
 Кудреватих, Ирина (Кудреватых, Ирина П.) 433 [249]
 Кузмановић, Емилија 495 [1007]
 Кузьменко, Ю. К. 141, 152
 Кузнецов, П. Е. 245, 247, 249
 Кузьцова, И. В. 418, 433 [250]
 Кујовић, Драгана 441, 495 [330, 1000]
 Кујунџић, Маја 415 [18]
 Кулиметјева, О. В. 433, 495 [1001]
 Куљбакин, Ст. М. (Куљбакин, С.) 302–304, 307, 321
 Кунцман-Милер, Барбара (Kunzmann-Müller, Barbara) 448 [415]
 Курешевић, Марина 439, 447 [316, 401]
 Курилович, Е. 249
 Curme, George 378
 Kurz, Josef 42, 51
 Кусовац, Оливера 441 [331]
 Кустудић, Раде 441 [332]
 Лабровска, Веселинка 483, 490 [851, 852, 853, 948]
 Лавров, П. А. 304–305, 321
 Лазаревић, Јасна 498 [1036]
 Lazov, R. 321
 Лаиновић-Стојановић, Надежда 483–484 [854]
 Лайонз, Д. 179, 190, 192
 Лакић, Игор 457, 462, 465 [521, 611]
 Lakoff, George 3, 5, 367
 Лалевић, Миодраг 457 [522]
 Lunt, H. (Лант, Хорас) 145, 149, 150–151
 Lamprecht, A. (Лампрехт, А.) 140, 151
 Ландстрем, Лена (Lindström, Lena) 427 [182]
 Ласек, Агњешка (Łasek, Agnieszka) 433 [251]
 Лапкова, Лили 142, 144, 148–149, 152, 427, 433, 441, 457, 465 [181, 333, 523]
 Лебедева, Н. Б. 254, 258
 Левачич, Томислав 407
 Лекић, Саво 441 [334]
 Леков, И. 143, 153, 234, 245
 Лэм, С. М. 179, 192
 Lehmann, V. (Леман, В.) 42, 51
 Lehmann, Christian 5
 Лемјаскина, Н. А. (Лемјаскина, Н. А.) 196–197, 214, 393
 Леонтьев, А. А. 179, 191
 Lehr-Spławiński, Tadeusz 127, 137
 Лефелдт, Вернер 360–363
 Леч, Роналд (Lötzsch, Ronald) 484 [855]
 Лещак, О. 173–174, 192
 Лилич, Галина 433 [252]
 Линдстрем, Е. Н. 433 [253, 254]
 Lyons, John 42, 51
 Липовац-Радуловић, Весна 457, 469 [671]
 Липовска, А. 431 [232]
 Лисац, Ђ. (Лисац, Јосип) 405
 Лихачов, Д. С. 292, 321
 Llesch, Geoffrey 378
 Лозаноски, Раско 484 [856, 857]
 Лома, Александар 31–37, 433–434, 457, 459, 470, 472, 474, 484, 493, 495, 498 [255, 256, 257, 258, 260, 524, 525, 704, 724, 858, 982, 1002]
 Ломов, А. М. 246–247, 249
 Ломпар, Весна 448, 457 [416, 417, 418, 419, 526]
 Лончар, Александра 415 [19]
 Лотман, Ю. М. (Лотман, Јуриј Михајлович) 170, 180, 192, 418 [61]
 Лубаш, Владислав (Lubaś, Władisław) 424, 434 [134, 261]
 Lubaszewski, W. 191, 193
 Луковић, Дагмара 434 [262]
 Luraghi, Silvia 40, 47, 51
 Љахур, Ч. (Ляхур, Ч.) 434 [263]
 Љешивић, Чедомир 441 [335]
 Любишев, А. А. 170, 191–192
 Maughofer, M. 33, 36
 Макаријоска, Лилјана 434, 484 [264, 265, 859, 860, 861, 862]
 Макишова, Ана 427, 434, 457 [183]
 Малаховский 224
 Малкова, Г. Ју. 395
 Mallory, J. P. 32–33, 36
 Малуси, Моника 472 [697]
 Манчев, Владимир 430 [222]
 Манчић, Александра 420 [89]
 Мањковска, Силвија Зофја (Mańkowska, Sylwia, Zofia) 434 [266]

- Маретић, Томо 137
 Мареш, Ф. 145, 151
 Маринковић, Јаворка 455–457, 467, 470
 [498, 506, 527, 639, 640, 672]
 Маринковић, Небојша 457–458 [528, 529,
 530]
 Маринковић, Р. 293, 314, 321
 Марић, Ана 434, 427, 449 [184]
 Марјановић, Слободан 449 [420, 421]
 Марков, В. М. 145, 153
 Марковина, И. Ју. 394
 Марковић, Весна 424 [135]
 Марковић, Дејан 424 [136]
 Марковић, Жељко 436 [285]
 Марковић, Јелена 424 [137]
 Марковић, Јордана 262–263, 266, 269,
 272, 275, 279, 458, 459, 470 [552, 673,
 674]
 Марковић, Кристина 424 [138]
 Марковић, Марјан 482 [832]
 Марковић, Слободан 414 [16]
 Марковски, Благоја 484 [865]
 Маројевић, Радмило 473–474 [705, 706,
 725, 726]
 Маслов, Ју. С. 233–235, 243, 249, 285,
 390
 Маслова, Алина. Ју. 426–427, 435, 441
 [170, 185]
 Матвеева-Исасва, Л. В. 249
 Матејић, М. 304, 322
 Матијашевић, Јелка 435, 449, 492 [267,
 422, 978]
 Машић, Синиша 472 [704]
 Маштрович, Тихомил 404
 Медаковић, Д. 297, 299, 304, 320
 Медић, Миле 441 [336]
 Мжельска, О. С. 160
 Меје, А. (Мејс, А.) 139, 143, 148, 153,
 171, 192, 250
 Меуер, Г. 36
 McShane, Marjurić 49, 51
 Мельничук, А. С. 171, 192
 Мельчук, И. 396
 Менцел, Томас (Menzel, Thomas) 435
 [268]
 Микеш, Меланија 418 [62]
 Микић, Јовица 445 [382]
 Миклошич, Ф. 288
 Mikołajczak, Aleksander 480 [798]
 Mikołajczak, Stanisław 501 [1068]
 Милановић, Александар 458, 474, 476,
 477 [531, 532, 727, 728, 741, 742, 754,
 755, 756]
 Милановић, Бранислав 262, 267, 270, 273,
 276, 279
 Милановић, Зоран 495 [1005]
 Милевски, Миле 484 [866]
 Миленковић, Војкан (Миленковић,
 Војкан) 484 [867]
 Миленковска, Милица 485 [874]
 Милетић, Бранко 122, 133, 137
 Милетич, Ђ. (Милетић, Јосип) 406
 Миљинковић, Л. 427, 435, 458 [186]
 Милићевић, Бориша 424 [139]
 Милорадов, Дејан 458 [533]
 Милорадовић, Ненад 503 [1093]
 Милорадовић, Софија 261, 263–264, 267,
 271, 274, 276, 279, 469, 470, 503 [663,
 675, 1093]
 Милосављевић, Вера 458 [535]
 Милосављевић, Бојана 458, 470 [534,
 676]
 Милославский, И. Г. 247, 250
 Милошевић, Ксенија 73, 75–76, 78, 91,
 337
 Минова-Ћуркова, Лилјана 413, 480,
 484–485, 495 [811, 863, 868, 869, 870,
 871, 1006]
 Миовска, Весна 413, 484, 488 [872, 873,
 923]
 Миркуловска, Милица 10, 15, 427, 435,
 485 [187, 269, 874, 875]
 Мирчев, К. 146, 153, 305, 321
 Мисирков, К. 486 [895]
 Митева, Димка 485 [876]
 Митић, Катерина (Митић, Катерина) 485
 [877]
 Митковска, Лилјана 485 [878]
 Мићић, Софија 427, 458, 495 [188]
 Мићуновић, Љубо 467 [641]
 Михаиловић, Љилана 495 [1007]
 Михајлова, Н. Б. 395
 Михајловић, Јевстатије 477
 Михаљевић, Милан 140, 142, 144, 149,
 151, 431 [228]
 Мишић-Илић, Биљана 415, 418, 495 [20,
 63, 1008]
 Младеновић, Александар 146, 153, 306,
 322, 435, 470, 472–473, 475, 477, 499
 [704, 707, 708, 729, 730, 758, 759, 760,
 1047]
 Младеновић, Радивоје 418, 470 [677, 678,
 679]
 Могуш, Милан 405–406
 Модерц, Саша 495 [1009]
 Мокјенко, В. 418, 435 [270]
 Момировић, П. 305, 322

- Момировска, Весна 413
 Момировска, Мери 485, 488 [879, 923]
 Монтанари, Франко 503 [1094]
 Морозова, С. Е. 133, 135, 137
 Московљевић, Јасмина 449 [423]
 Мошин, Вл. 292, 303–307, 313, 322–323
 Мразовић, Павица 78–79, 91
 Мркаљ, Сава 477 [761]
 Мршевић-Радовић, Драгана 458, 462 [536, 537, 538, 587, 588, 589]
 Мршић, Марија 475 [731]
 Мукачовска, Мажена 501 [1068]
 Муратагић-Туна, Хаснија 465 [612]
 Mugarova, Elena 435 [271]
 Мургоски, Зозе 485 [880]
 Мурзин, Л. Н. 190, 192
 Music, August 144, 122, 137
 Мустајоки, Арто (Мустајоки, А.) 396–399
 Мухин, А. М. 189, 192
 Мучник, И. П. 235, 243, 247, 250
 Мушицки, Лукијан 477 [762, 763]
- Наков, П. 503 [1092]
 Наков, С. 503 [1092]
 Нахтигал, Р. 233–234, 250
 Невекловски, Герхард (Neweklowski, Gerhard) 449, 458, 465 [424, 539]
 Недељков, Љиљана 458, 492–493 [540, 541, 976, 978, 984]
 Недељковић, Јасмина 475 [729, 732]
 Недељковић, О. 311, 313, 322
 Недкова, Емилија 435, 459 [272]
 Нејгебауер, Гордана 426 [166]
 Немец, И. 243
 Ненезић, Соња 411, 449, 498 [425, 426, 427, 1033]
 Nestle 43–44, 51
 Нехринг, Дитер (Nehring, Dieter) 441 [337]
 Никач, Бранко 441 [338]
 Никитевич, В. М. 224
 Никифоров, С. Д. 234, 250
 Никодиновска, Радица 486 [881]
 Николић, Видан 467 [639]
 Николић, Мирослав 449, 459 [428, 542]
 Николић, Св. 301, 322
 Николовски, Атанас 486 [882, 883]
 Nichols, Johanna (Николс, Џ.) 48, 51
 Никчевић, Војислав П. 413, 441–443 [339, 340, 341, 342, 343, 344, 361]
 Новак, В. 292, 302, 322
 Новаков, Драгана 473 [708]
- Новаков, Предраг 376–390, 412, 428, 449, 454, 495 [189, 487]
 Новаковић, Ст. 292, 296, 304, 312, 322
 Номачи, Мотоки 428, 435, 449 [190, 273]
 Норман, Б. Ю. 198, 214
 Nuorluoto, J. (Нуорлуото, Јухани) 141, 144–146, 151, 486 [884]
 Нушић, Бранислав 477 [764]
- Овчиникова, И. Г. 394
 Обижајева, Марина 435 [274]
 Огненовски, Трајко 486 [885]
 Özkan, Nerzat 288
 Окука, Милош 477 [765]
 Orel, Vl. 32, 36
 Османи, Ибрахим 495 [1010]
 Остојић, Бранислав 442, 459, 470 [345, 543, 680]
 Оташевић, Ђорђе 449, 459, 492–493 [429, 544, 545, 546, 979, 980]
 Ошлис, Волф 486 [886]
- Павловић, Миливој 456 [510]
 Павловић, Тања 418, 436 [65, 277]
 Павловић, Слободан 113–138, 325–357, 472, 475 [698, 733, 734]
 Павловић, Теодор 477 [766]
 Павловски, Борислав 486 [887]
 Падучева, Елена Викторована 246, 250, 432 [242]
 Пазельская, А. Г. 246, 250
 Palmer, F. R. 378
 Пандев, Дмитар 413, 484, 486 [863, 888, 889]
 Паноска, Ружа 486 [890]
 Пантић, Мирослав 413, 501 [1076]
 Панчевска, А. 10, 15
 Папај, Ивона 418 [64]
 Паунова, Марија 486 [891]
 Пауновић, Татјана 415 [21]
 Песв, Коста 486 [892, 893, 894, 895]
 Перић, Александар 493 [981]
 Перовић, Верослава 424 [141]
 Перовић, Миленко 442 [346]
 Перовић, Ранко 442 [347]
 Перовић, Славица 413, 415, 424 [22, 133]
 Перовић, Тамара 420 [81]
 Петрова, Красимира 431, 435, 501 [232, 276, 1069, 1070]
 Петрова-Џамбазова, Снежана 487 [896]
 Петровачки, Љиљана 467 [642, 643, 644]
 Петровић, Бернардина 369–374

- Петровић, Владислава 81, 87, 91–92, 114, 134, 137, 449–450, 475 [430, 431, 432, 735]
- Петровић, Горан 496 [1011]
- Петровић, Драгољуб 463, 470, 493 [681, 985]
- Петровић, Илија 473 [710]
- Петровић, Јелена 473 [710]
- Петровић, Мирјана 494 [993]
- Петровић, М. М. 305, 322
- Петровић-Рињо, Маријана 496 [1012]
- Петровић, Снежана 459, 493 [982]
- Петровић, Тања 470, 499 [682, 1048]
- Петровска, Лесја (Петривска, Лесја) 418, 428, 436, 487 [66, 191, 897]
- Петронијевић, Божинка 440, 494 [329]
- Петрухина, Е. В. 246, 250
- Пецо, Асим 262, 267, 270, 273, 276, 279, 360–363, 459, 463, 470–471 [547, 548, 591, 683, 684, 685]
- Печникова, Н. А. 248, 250
- Пешикан, Митар 141, 153, 293, 296, 301, 304, 309, 312, 322–323, 445, 467 [383, 384, 385]
- Пешковский, А. М. 254, 258
- Пижурица, Маго 445, 459, 493 [383, 384, 385, 549, 982]
- Пипер, Предраг 4, 5, 76, 92, 94, 96, 99, 101, 107–108, 114, 137, 325–327, 329, 330, 333, 335, 339, 341, 344–346, 349, 364, 377, 388, 390, 415, 418, 424, 428, 436, 440, 442–443, 450, 499, 501 [23, 67, 142, 192, 193, 278, 322, 348, 349, 350, 358, 433, 1049, 1071, 1072]
- Pisarkowa, K. 178, 190, 194
- Плотникова, А. А. 419, 471 [75]
- Појатић, Дарија 428, 436, 450 [194]
- Rokony, J. 36
- Попов, Ю. В. 189, 192
- Попова, З. Д. 195, 197–198, 214, 233–251
- Поповасилева, Александра 487 [898]
- Поповић, Василије 499 [1050]
- Поповић, Гаврило 477 [767]
- Поповић, Душанка 471 [686]
- Поповић, И. 35–36
- Поповић, Јован П. 499 [1050]
- Поповић, Јован Стерија 477–478 [768, 769]
- Поповић, Љубомир 55, 60, 64, 70, 73, 92, 442, 450, 459, 463 [351, 352, 353, 434, 435, 436, 437, 550, 551]
- Поповић, Људмила 325–326, 341, 354, 377, 388, 418, 424, 428, 436, 501 [142, 195, 279, 1073]
- Поповић, Михаило 496 [1013]
- Поповић, Н. Б. 306, 321
- Поповић, Р. 323
- Попоски, Алекса 413, 484, 487 [863, 899]
- Поспелов, Н. С. 245, 250
- Поспишил, Иво (Pospišil, Ivo) 436 [280]
- Потебня, А. А. 144, 149, 254, 258
- Почепцов, Г. Г. 171, 192
- Прањковић, Иво 76, 92
- Продановић-Станкић, Диана 428, 450, 499 [196]
- Протић, М. Ст. 321
- Прћић, Љубиша 445 [386]
- Прћић, Твртко 460, 465, 493 [553, 554, 613]
- Пуанкаре, А. 164, 194
- Пујић, Саво 463 [592]
- Пунишић, Силвана 420, 444 [79, 373]
- Пушић, Радосав 413, 422–423, 425 [115, 122, 155, 159]
- Раденковић, Љубинко 419, 436 [68]
- Радзиевска, Тетјана (Радзівєвська, Тетяна) 36 [282]
- Радић, Биљана 496 [1014]
- Радић, Јованка 460, 467 [555, 645, 646]
- Радић-Дуговић, Милана 421, 424, 460 [100, 143]
- Радић, Првослав 471, 487, 498 [687, 902]
- Радовановић, Милорад 78, 80, 92, 377, 415, 419, 436, 442, 450 [24, 25, 69, 283, 354, 438]
- Радовић-Тешкић, Милица 450, 460, 493 [439, 556, 984]
- Радојчић, Св. 298–299, 306, 323
- Радосављевић, Мирјана 496 [1015]
- Радуловић, Зорица 460, 463, 465 [557, 593, 614, 415]
- Радуловић, Немања 501 [1074]
- Радуновић, Вељко 493 [983]
- Раздобудко-Човић, Лариса 419, 428, 436, 465, 498, 501 [197, 1037, 1075]
- Раичевић, Вучина 424 [144, 145]
- Рајић, Јелена 496 [1016]
- Рајић, Јован 478 [772]
- Рајковић, Марина 417 [56]
- Ракић, Бранко 422 [106]
- Ракић, Смиљана 492 [972]
- Ракић, Станимир 428, 444, 450, 496 [198, 374]
- Ракочевић, Милоје 419, 465, 478 [70, 616]
- Рамач, Јулијан 436 [284]

- Рамић, Никола 444, 471 [688]
 Распопов, И. П. 254, 258
 Расторгуева, В. С. 33, 36
 Расулић, Катарина 415, 428, 496 [26, 199]
 Раткај, Желько 419 [70]
 Ратковић, Драгана 475 [736]
 Рау, Петар 482 [825]
 Рахманкулова, И. 244, 250
 Рачић, Обрад 421 [99]
 Рељић, Митра 460 [558]
 Реметић, Слободан 471, 478 [689, 690, 773]
 Ресел, Герхард 428, 450, 496 [200]
 Ресел, Светлана 428 [200]
 Räsänln, M. 36
 Рибарова, Зденка 487 [903]
 Риђановић, Мидхат 377, 385, 390
 Ringe, D. 147, 151
 Ристић, Стана 400–403, 451, 458–461, 465, 501 [440, 441, 534, 544, 559, 560, 565, 575, 617, 1077]
 Ристовски, Блаже 413, 484, 487 [864, 904, 905, 906]
 Роглић, Вера 428, 496 [201]
 Rozwadowski, J. 144
 Rokoszowa, Jolanta 4, 6
 Рот, Никола 415 [27]
 Ротковић, Радослав 413, 443, 460 [361, 561]
 Руденко, Д. И. 256, 258
 Рудяков, А. Н. 171, 192
 Руднев, А. Г. 246
 Ружић, Владислава 73–92, 325–326, 338–340, 377, 388
 Ружичић, Милица-Мима 451, 503 [442, 1095]
 Русек, Жежи (Rusek, Jerzy) 460 [562]
- Сааведра, Димка 451, 465 [443, 444, 618]
 Савић, Виктор 291–324
 Савић, Свенка 413, 417, 496 [52, 1017]
 Савицкаја, И. И. (Савицкая, И. И.) 419 [72]
 Савковић, Јовица 417 [56]
 Сабуркина, Н. В. 394
 Саздов, Симон 487 [907, 908, 909]
 Самарцић, Биљана 473 [709]
 Самарцић, Тања 436, 451, 460 [285, 445, 563]
 Самсонов, Н. Г. 439 [316]
 Самсонова, Л. Н. 439 [316]
 Sandfeld, Kг. 128, 137
 Sardschweladse, S. 33, 36
- Svartvik, Jan 378
 Светић, Милош 478 [774, 775]
 Свинарски, Кирил 499 [1049]
 Sweet, Henry 224, 378
 Sweetzer, Eva 2, 6
 Сдобнова, А. П. 393
 Sedláček, Jan 121–122, 130, 133, 135, 137
 Sezgin, Fatih 288
 Секулић, Исидора 503 [1096]
 Селимовић-Момчиловић, Маша 424 [146]
 Селишчев, А. 486 [894]
 Сентенберг, И. В. 254, 258
 Сергиева, Н. С. 394
 Сигалов, П. С. 250
 Сијаолеи, Ђин (Hiaolei, Jin) 425 [147, 159]
 Сикимић, Биљана 413, 419, 437, 460–461, 469, 471, 496, 498, 502 [73, 74, 75, 564, 565, 664, 691, 1031, 1032, 1080]
 Силашки, Надежда 422, 425 [116, 118, 148, 149]
 Силина, В. Б. 235, 244, 250
 Силић, Ј. 74, 92
 Симић-Крстић, Јована 419 [70]
 Симић, Радоје 78, 92, 263–264, 267, 270, 273–274, 276, 279, 442, 445, 451, 461, 463, 465, 478 [355, 380, 446, 447, 448, 566, 567, 568, 619]
 Симјански, Бошко 487 [910]
 Синдик, Д. 292, 304, 323
 Сјерославска, Елжбјета (Sieroslawska, Elzbieta) 496 [1018]
 Скерлић, Јован 478 [776]
 Сковрон, Ана (Skowron, Anna) 428, 437, 451 [202]
 Скок, Петар 116, 137, 288, 455 [494]
 Скробановић, Зоран 422 [115]
 Славева, Л. 306, 323
 Славић, М. 437 [286]
 Сланчова, Данијела 437 [287]
 Слодњак, Антон 488 [911]
 Смирницкиј 224
 Смољска, Аделаида 451, 465 [449, 620]
 Соболев, Андрей (Собольев, Андреј) 404–408, 488, 494, 498 [912, 994, 1031]
 Собољевски, А. И. 304, 323
 Совиљ, Мирјана 412, 417, 419, 420, 444 [44, 76, 80, 81, 82, 373]
 Соколовић, Далибор 437 [288, 289]
 Sokołowski, Jan 434 [262]
 Соларић, Павле 478 [777]
 Солнцев, В. М. 189, 192

- Солнцева-Накова, Екатарина 437 [290]
 Сонин, А. Г. 394
 Сорокин, Ю. А. (Сорокин, Ју. А.) 364, 394
 Сосир, Фердинанд де (Сосюр, Ф. де) 170–171, 182, 186, 192, 415 [28]
 Софронова, Ирина 437 [291]
 Спасић, Мира 502 [1081]
 Спасов, Александар 488 [919]
 Спасов, Људмил 383, 413, 488–489 [913, 914, 915, 916, 917, 918, 923, 934]
 Спасојевић, Ивана 498 [1038]
 Спасојевић, Марина 400–403, 451, 502 [450, 1082, 1083, 1084]
 Срдић, Смиља 496 [1019]
 Сретеновић-Јовановић, Слађана 493 [981]
 Стакић, Милан 444, 447, 461, 467 [375, 399, 569, 647]
 Сталсв, Гџорги 488 [922]
 Стаматоски, Трајко 413, 488–489 [920, 921, 934]
 Стаменис, Јанакис 488 [922]
 Стаменов, Ване 488 [922]
 Станојевић, Обрад 496 [1020]
 Станишић, Вања 139–154, 437, 439, 461, 472 [317, 570, 571, 572]
 Станковић, Богољуб (Станкович, Богољуб) 53, 70, 413, 425, 428, 436–437 [151, 281, 292, 293, 294]
 Станковић, Драгана 420 [81]
 Станковић, Станислав 488 [924]
 Станковска, Љубица 484, 488 [858, 925, 926]
 Станојичић, Живојин 60, 64, 70, 73, 92, 465–466, 478 [621, 622, 778]
 Стевановић, Михаило 53–54, 60–61, 70, 78, 92, 94–96, 274, 279, 380, 383, 385, 390, 450–451 [436, 445]
 Стевић, Слободан 420 [85]
 Стејић, Јован 478 [779, 780]
 Стевовић, Саво 445 [387]
 Степаненко, Елена 489 [928]
 Степанов, Ју. С. 250, 233, 246, 256, 258
 Степанова, Ј. И. 430 [218]
 Стернин, И. А. 195, 197–198, 214, 225–232, 237, 393, 438 [295]
 Стернина, М. А. 215–224
 Стефанија, Драги 489 [928, 929]
 Стефановић, Д. 305, 313, 323
 Стефановић, Даница 413, 417, 419 [52, 77]
 Стефановић, Марија 364, 391–395, 418, 429, 437, 451 [67, 203]
 Стефановска-Ристевска, Фани 489 [930]
 Стефановски, Љупчо 489 [931]
 Стијовић, Рада 93–112, 421, 442 [99, 357]
 Стипчевић, Балша 451, 461 [445, 573]
 Стипчевић, Никша 461 [574]
 Стоевска-Денчова, Еленка 489 [932]
 Стојановић, Андреј 415 [29]
 Стојановић, Бранислава 433 [251]
 Стојановић, Јелица 461, 463, 474 [575, 594, 717]
 Стојановић, Љуб. 47, 50, 292, 304–305, 323
 Стојановић, Смиљка 425 [150]
 Стојановић, Татјана 502 [1085]
 Стојиљковић, Милорад 497 [1021]
 Стојичић, Виолета 419, 497 [78, 1022]
 Стојков, С. 146, 153
 Стојменовић, Чедомир 475 [737]
 Стратимировић, Стефан 478 [781, 782]
 Стрелџук, Наталија (Стрелџук, Наталија) 489 [933]
 Суботин-Голубовић, Татјана 413, 472, 478 [771]
 Суботић, Љиљана 467, 475, 479 [648, 738, 783]
 Суботић, Мишко 420, 444 [79, 373]
 Супрунчук, Никита 438 [296]
 Тамаш, Јулијан 438 [297]
 Танасић, Срето 53–71, 325–326, 335, 337–338, 340, 377, 388, 425, 445, 451, 471, 502 [152, 388, 451, 452, 692, 1086]
 Тангуровска, Лидија 413, 488–490 [923, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942]
 Танушевска, Лидија 485 [875]
 Тарасенко, Т. В. 429, 438, 497 [204]
 Тарасов, Е. Ф. 364, 392
 Тарланов, З. К. 155–168
 Тасић, Никола 413, 469 [664]
 Татар-Анђелић, Јасна 497 [1023]
 Тахијаос А. Е. (Tachiaos, A. E. N.) 304–305, 323
 Текелија, Сава 479 [784]
 Телебак, Милорад 445, 468 [389]
 Тенџер, Ј. 255, 258
 Теодосијевић, Мирјана 497 [1024, 1025]
 Тепавчевић, Миодарка 411, 452, 498 [453, 454, 455, 1033]
 Терзић, Богдан 443, 466, 499, 502 [358, 623, 1051, 1087, 1088]
 Терић, Гордана 429, 452, 497 [205]
 Тир, Михал 438, 468 [298, 299, 300, 301]
 Тирова, Зузана 438 [302]
 Tietze, Andreas 288

- Тихонов, А. Н. 238, 250
 Ђышлер, И. С. 224
 Тодоров, Даница 413, 417, 503 [52, 1097]
 Тодоровић, Дејан 414 [16]
 Тодоровски, Гане 413, 484 [864]
 Токарски, Р. 178, 194
 Толстая, С. М. 17–29
 Толстој, Никита Ильич 162, 479, 490 [785, 943]
 Тома, Пол-Луј (Thomas, Paul-Louis) 425, 452, 466, 471 [153, 456, 624]
 Томић, Александар 419 [70]
 Томић, Миле 490 [944]
 Томић, Олга 377
 Томовић, Г. 306, 323
 Thompson, Sandra A. 48, 51
 Тонић, Ана 425 [154]
 Топић, Мирослав 421, 438 [101]
 Тополињска, Зузана 4, 6, 7–15, 194, 415, 435, 485, 490 [30, 269, 874, 875, 945, 946, 947]
 Топоров, В. Н. 176, 180, 182, 191–192
 Тор, Гај Расел (Torr, Guy Russell) 421 [102]
 Тот, Имре 144–145, 153
 Точанац, Душанка 415 [28]
 Тошовић, Бранко 325–326, 341, 356, 377, 388, 415–416, 452, 461 [31, 32, 33, 457, 576]
 Трајкова, Катица 490 [948]
 Трајкова, Мира 425 [156, 157]
 Трајковски, Кирил 490 [949]
 Трбојевић-Милошевић, Ивана 429, 497 [206, 1026]
 Трифуновић, Ђорђе 291–295, 297, 302, 304, 307, 312, 314, 320, 323–324
 Трлајић, Глигорије 479 [786]
 Трофимкина, Ольга 433 [252]
 Трубачев, О. Н. 50, 136
 Trubetzkoy, N. S. (Трубецкој, Н., Трубецкой, Н. С.) 140–141, 149, 150–151, 162–168, 180
 Ђевриз-Нишић, Вера 452 [458]
 Ђирић, Горан 497 [1027]
 Ђирић, Љубисав 262–263, 267, 269, 273, 276, 279, 412, 461, 468, 471 [577, 658]
 Ђирковић, Светлана 420, 466, 471 [625, 693]
 Ђорић, Божо 452, 463 [459, 460, 461, 595]
 Ђосић, Павле 466 [626]
 Ђук-Јовановић, Лидија 420, 461 [80, 81, 82]
 Ђук, Миа 492 [972]
 Ђушић, Драго 471 [694]
 Угринова-Скаловска, Радмила 490 [951]
 Ульманн, С. (Ullmann, S.) 224
 Унаревић, Ђ. (Унаревић, Јосип) 405
 Urbańczyk, Stanisław 127, 137
 Урысон, Е. В. 193
 Урманцев, Ю. А. 170, 192
 Усикова, Рина 490 [952]
 Уфимцева, Н. В. 364–375, 392, 394
 Ушакова, Т. Н. 391
 Федченко, А. В. 393
 Фекете, Егон 421, 461–462 [99, 578, 579, 589]
 Fährlich, H. 33, 36
 Фехер, Г. 416, 438 [303]
 Фигуровский, И. А. 246, 250
 Филин, Ф. П. 160
 Филиповић, Јелена 425 [158]
 Филиповић, Соња 429, 462, 497 [207]
 Филипович, Ју. Н. 394
 Филкова, П. 420 [83]
 Финдра, Јан 416 [34]
 Финк-Арсовски, Желька 426 [161]
 Флекенштајн, Криста 490 [953]
 Фортунатов, Ф. Ф. 250
 Фос, Кристијан (Voss, Christian) 420 [84]
 Фосслер, К. 193
 Фридман, Виктор (Friedman, Victor) 438, 490, 499 [304, 954, 955]
 Фридрих, Ј. (Friedrich, J.) 39, 51
 Фурлан, М. 35–36
 Naas, W. 193, 182
 Хам, Ј. (Hamm, J.) 324, 141, 151
 Хамонд, Роберт 425 [158]
 Хансен, Бјорн (Hansen, Björn) 358, 438, 440, 475, 497 [318, 1028]
 Харисијадис, М. 299, 305, 324
 Харченко, Е. В. 395
 Хаџић, Ибрахим 493 [987]
 Хаџић, Јован 479 [787, 788, 789]
 Хемп, Ерик (Hamp, Eric) 438, 491 [305, 956]
 Himmelmann, N. 251
 Hlebec, Boris 390, 497 [1029]
 Норпер, Паул 48, 51
 Храковский, В. С. 114, 137, 182, 193, 254, 258
 Храсте, М. 78, 91

- Цветановски, Гоце 491 [957, 958, 959, 960]
 Цветковић, Ирена 444 [376]
 Цветковски, Владимир 491 [961, 962]
 Цветковски, Живко 491 [963]
 Цвијетић, Ратомир 468 [649, 650]
 Цернић, Ј. 299, 301, 305, 324
 Церовић, Рајко 443 [359]
 Цимеша, Борислав 443 [360]
 Цој, А. С. (Цој, А. С.) 421, 438 [103]
 Цонев, Б. 144
 Цонева, Ј. 438 [306]
 Црвенковска, Емилија 491 [964]
- Чабаркапа, Наташа 420 [79]
 Чавеј, Е. 32, 35–36
 Чарыкова, О. Н. 253–258
 Чаркић, Милосав 466 [627]
 Чаушевић, Екрем 288
 Чекман, В. Н. 147, 153
 Cheung, J. 36
 Чепујноска, Виолета 491 [965]
 Черепнин, Л. В. 304, 324
 Черкасова, Г. А. 364, 394
 Чешко, Е. В. 234, 251
 Чигоја, Бранкица 306, 324, 443, 462, 475 [362, 580, 581, 739]
 Чижова, Галина 503 [1091]
 Чомски, Ноам 367
 Чремошник, Гр. 296, 310, 324
 Чудомировић, Биљана 498 [1039]
 Чулкина, Н. Л. 394
 Чунчић, Марица 491 [966]
 Чуто, Евгени 407
- Циганг, Ђин (Zhigang, Jin) 425 [159]
 Цонић, Виолета (Джонич, В.) 429, 439, 462 [208, 307]
 Цунић, Оливера 420 [80, 81]
 Цурова, А. (Джурова, А.) 299, 324
- Szatek, Marck 432 [245]
 Шаманова, М. В. 195–214
 Шаре, Сандра 466 [628]
 Шаур, Владимир 134, 137
 Шведова, М. Ю. 92, 249
 Schwenter, Scolt A. 48, 51
 Шебек, Лазар 472 [699]
 Shevelov, G. Y. (Шевелов, Георгиј) 141, 145, 150–151
 Шевченко, Лариса Ивановна 491 [967]
 Шекарић, К. 421, 439, 499 [104]
 Шелмић, Звездана 494 [995]
 Шелјкин, М. А. 74, 92
 Шемко, Јордана 491 [968]
 Schenker, A. M. (Шенкер, Александра) 141–142, 151
 Шијачки-Мансвић, Бојана 422 [105]
 Шипка, Данко 369, 375, 416, 452, 462, 466, 492 [35, 36, 462, 582, 629, 974]
 Шипка, Милан 452, 463 [463, 596]
 Ширакова, А. Г. 234, 251
 Широков, Владимир 491 [969]
 Шкиљан, Дубравко 113, 137, 416 [37]
 Школарова-Љоровска, Германија 485 [875]
 Шлуинский, А. Б. 246, 251
 Schmidt, W. (Шмидт, В.) 174, 194
 Шнајдер, Хилде 425 [160]
 Шотра-Кетунарић, Татјана 420, 425 [85]
 Szruga-Kozłowsjka, J. 187, 193
 Штайн, К. Э. 420 [86]
 Штасни, Гордана 462 [583]
 Шћепановић, Михаило 443, 455, 462, 471, 493 [363, 488, 489, 584, 585, 987]
 Шубарић, Сања 445, 475 [390, 740]
 Шуковић, Мијат 443 [364]
 Шулиц, Арлета (Szulc, Arleta) 439 [308]
 Церба, Л. В. 224
 Шћепкин, В. Н. (Шћепкин, В. Н.) 304
 Шчербовски, Тадеуш (Szczerbowski, Tadeusz) 420, 496 [86, 1018]

*Регистре урадила
Драгана Радовановић*

